

# ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ ગુજરાતી કાપીરાશિદ વિભાગ ]

અનુક્રમાંક ૪૨૦૮ વર્ગીક

પુસ્તકનં. નામ સ્ત્રી સ્ત્રી

વિષય ક્ર. ૪: ૫૨

શ્રી “સત્ય”

# “સ્ત્રીકર્તવ્ય અને પુરુષોને બોધ.”

સંશોધક અને પ્રકાશક,  
પુરોહિત બદ્રિલાલ રતનરામ,  
જમીએતરામની ખડકી—ભરૂચ.  
હાલ અમદાવાદ-દેશાઈની પાળમાં.

આવૃત્તિ ૧ લી.

નકલ ૧૦૦૦.

શ્રી “સત્યનારાયણ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં  
પટેલ મોતીલાલ કાળીદાસે છાપ્યું.

પીરમશા રોડ—અમદાવાદ.

કીમત ૧—૬—૦.

અધિકારી દિનજી માટે પોસ્ટેજ માફ.

સત્ય વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય  
ગુજરાતી સાહિત્ય સંસ્થા

૪૨૦૮

૪૫૫૨

---

સન ૧૯૬૭ ના એપ્રિલ ૨૫ માં પ્રમાણે  
હક નોંધાવ્યો છે.

---

શ્રી “સત્ય.”

## આ પુસ્તક માટે અભિપ્રાય.

શ્રી વેદતુલ્ય કર્મનિષ્ઠ

સરદાર સર ચીનુભાઈ માધવલાલ; નાઇટ; સી.

આઇ. ઈ. નો અભિપ્રાય નીચે મુજબ છે:—

Shahpur House, Ahmedabad.

તા. ૨૫-૫-૧૨.

રા. રા. બદ્રિનાથજી,

વિનંતી વિશેષ તમે મને તમારું પુસ્તક વાંચવા  
સારૂ આપેલું તેમાંનો કેટલોક ભાગ મેં વાંચ્યો છે અને  
તે ઉપરથી તમે જે શ્રમ લીધો છે તે સ્તુતીપાત્ર છે,  
એટલુંજ નહીં પણ આવા પુસ્તકના અધિકારી વાંચ-  
કોને સારૂ ઉપયોગી થઈ પડશે એવું મહારૂં ધારવું છે.  
એજ વિનંતી. તા. ૨૫-૫-૧૯૧૨.

ચીનુભાઈ માધવલાલ

ના યથાવશિત વાંચવું.



# શ્રી અર્પણ પત્રિકા.

શ્રીયુત વેદતુલ્ય બ્રહ્મર્ષિ

શ્રીમાનમાર્નવર્ય શ્રી રામચંદ્ર ઈચ્છારામ  
વ્યાસની સેવામાં.

આલોક અને પરલોકના સુખની પ્રાપ્તિ કરી શકે એવો આ ગ્રંથ વિશુદ્ધજીવન નિતિ શું છે? શુદ્ધમહિમા કેવો છે? પુરૂષના સામાન્ય ધર્મ અને કર્તવ્ય, માતૃપિતાની આજ્ઞાનુસાર ચાલવાથી થતા ફાયદા વિગેરે ઉભયને ઉપયોગી છે. તે આપ સર્વ સદ્ગુણ સંપન્ન છો તેમ સત્સમાગમીઓ સાથે ઐક્ય વૃત્તિ રાખી કૃતાર્થ કરો છો અને માહારા અનુભવથી આપ કર્મનિષ્ઠ સ્વધર્મ પરાયણ નિરાભિમાની પરોપકાર વૃત્તિવાળા અને પ્રદાનકર્મ કરનારા છો. હમેશાં પ્રાદક્ષિણ ઉપર પ્રીતિ રાખી પૂજ્યભાવથી જીવો છો. આવા સદ્ગુણો જોઈ તેમજ આપના પરોપકારી પ્રેમને બાંધી વિશુદ્ધ જીવન ગાળી મહાન્ પદ પ્રાપ્ત કરી ગએલા ઋષી મુનીઓનાં બોધવચનોની સુવર્ણમય માળા આપના કંઠમાં આરોપી કૃતાર્થ થાઉકું જે સ્વીકારી સેવકને આભારી કરશો.

દાહરો.

રામચંદ્ર એ નામમાં, પ્રણવ પ્રદાનો બોધ;

ઈચ્છા-રામ, ન કેમ કહું, સુક્ષિપ્તમંત્રનો શોધ. ૧

## દ્રુતવિલંબિત વૃત્ત.

સુખદ માર્ગ સનાતન ધર્મનો,  
અધિક ભાવ નિબાશ્રમ કર્મનો;  
વિમલ બુદ્ધિ વિવેક વિશેષ જ્યાં,  
મન ઠરે, ન ઠરે ખલ લેશ ત્યાં. ૨

હરિ હરે દ્રઢ ભક્તિ સદા રહી,  
સુખદ જન્મ સુવિપ્ર કુલે સહી;  
સુજન પીડિત જોઈ દયા કરે,  
તરત તત્પરતાથી સુખી કરે. ૩

પરમ ભાવવડે શ્રુતિ સાંભળે,  
શ્રમથી સંત વિલોકી જઈ મળે;  
અતિ પવિત્રપણે કૃતિ આદરે,  
સફળ જીવન એમ સદા કરે. ૪

પરમ પૂજ્ય નિહાળી સુમિત્ર એ,  
અરપું આ લઘુ ગ્રંથ સુ નિશ્ચયે;  
પરમ તે કંઠણથી સ્વીકારશે,  
જગતમાં જનતા જળ પામશે. ૫

ગુર્જર પ્રજાને, આ ઉલયને ( સ્ત્રી પુરૂષને ) ઉપયોગી  
“ સ્ત્રી ઈર્તવ્ય અને પુરૂષોને બોધ ” નામનો ગ્રંથ હમેશના  
સ્મરણાર્થે આપને માનપૂર્વક અર્પણ કંઠે છું તે સ્વીકારશો.

બ્રહ્મપુરવાશી તે હાલ અમદાવાદ }  
ખાડીઆ દેશાદની પોળમાં.  
સંવત ૧૯૬૮

આપનો હમેશનો સેવક,  
પુરોહિત બદ્રીલાલ રતનરામના  
પ્રણામપૂર્વક નમસ્કાર.

## પ્રસ્તાવના.

આ સંસારરૂપ અગાધ દરિયામાંથી પાર ઉતારનાર ગુરૂરૂપ નૌકા વગર કદી પણ પુનર્જન્મનો પાર આવવાનો નથી એવો નિશ્ચય કરી આપણે આપણો મળેલો જન્મ સફળ કરવાનો છે. જેને માયાના બુઠા સંખંધોથી કાંઈ ઇન્ટની પ્રાપ્તિ થઈ નથી અને અનેક ઉપાધિઓનો ભાર વહ્યા છતાં કલેશ, શોક, નિરાશા અને રૂઢનજ સારરૂપે રહ્યાં છે. જેને વાસ્તવિક પ્રેમ, આનંદ અને તૃપ્તિનાં સ્થાન જગતમાં ક્યાંએ શોધ્યાં જડ્યાં નથી અને દુર્વાસનાના મલીનને જીવનો કંટાળો ઉપજી આવ્યા વિશુદ્ધ જીવનનો અંતે લોભ લાગ્યો છે તેવા ગ્રાહક અધિકારીઓને આ ઉપહારતું સ્મરણ કરતાં એક જાતની કર્તવ્યતા સિદ્ધ થવાથી આનંદ ઉપજે એ સ્વાભાવિક છે.

હાલમાં જેના માતાપિતા હયાત છે તેમનાથી પોતાના પ્રત્યક્ષ ભગવાન માતાપિતાની સેવા આદિ નથી જનતું તો પછી તેઓ દેવ વગેરેની ઉપાસના કરવા શી રીતે તત્પર થશે ? અને કદાચ થશે તો ખરૂં એજ છે કે તેમનાથી જનશે જ નહિ. માટે દયાળુ માતાપિતાની જેઓ સેવા કરે છે તેઓ પૂર્ણ જ્ઞાનને પામે છે. વળી સંચિત કરી જોડેલા કલેશને અર્થાત્ અણુસમજમાં સેવાજ નથી કરી અને માતાપિતા મરણ પામ્યા પછી તેને તે વ્યાજબી લાગે તો સત્ શાસ્ત્રથી સતકર્મો કરવાથી માતાપિતાની સેવા થાય છે. અર્થાત્ પદકર્મ જેને નિત્ય કર્મ કહે છે તે અને શાસ્ત્રરૂપી ગુરૂના ઉપદેશ પ્રમાણે નૈમિત્તિક કર્મ કરીને પોતાની શુદ્ધ વૃત્તિ થવા માટે હંમેશાં મનોબળથી બુદ્ધિમાં તેનો નિશ્ચય કરી સત્ય વસ્તો માગી તે પ્રમાણે ચાલવા યત્ન કરી ચિત્તને સ્થિર કરે અને અહંકારરૂપી દરિયાનો નાશ કરી સદ્ગુરૂનું શરણ લઈ ચાલે તો જરૂર તે ફરી ચોરાશી લક્ષ યોનીના ફેરામાંથી મુક્ત થાય.

મનુષ્યના મરણ પછી તેણે જે જે કર્યો પોતાના જીવનમાં કર્યો હોય તેના દૃઢ થયેલા સંસ્કારરૂપી પોટલાને પોતાની બેડે લઈ જાય છે.

પુરુષની માફક સ્ત્રીઓને પણ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મ કરવાનાં છે. (૧) નિત્ય, (૨) નૈમિત્તિક, (૩) કામ્ય.

નિત્યકર્મ—પોતાનું સૌભાગ્ય સુખ કેવી રીતે જળવાય તેને વિચાર કરી સમજી વર્તન કરવું તે. (૨) નૈમિત્તિક—અસુક પ્રસંગે પૂર્વજ્ઞેના નિમેશ અને બતાવેલા કર્મને માન આપવું તે. જેવું કે સાસુને વહુએ કોઈ પણ દિવસ કટુ શબ્દ કહેવો નહિ, અને રાસરા આદિ અન્ય વડીલોને પૂર્ણ અંતઃકરણથી જે રીતિથી મનુષ્ય લોકમાં અપવાદ ન આવે એવી રીતે માન આપવું. (૩) કામ્ય—કાંઈ પણ દેહના સુખને માટે તથા હવે પછીની આશાને માટે જે કર્મ કરવું તે કામ્ય કર્મ કહેવાય છે. નિત્ય અને નૈમિત્તિક આપણને ભવસાગરથી બચવાને સાધનરૂપ છે. અને કામ્ય કર્મ હમેશાં જન્મને વધારનાર અને પ્રારબ્ધને બાંધનાર છે. પુત્રથીજ આપણને સ્વર્ગ મળે એ હેતુને દૃઢ સમજનારને દાખલા રૂપે કહીશું કે સનક, સનંદન અને સનાતન આદિ ઋષિઓ વિનાયુત્રે મોક્ષને પામ્યા છે. તેા કામ્ય કર્મ મોક્ષનું સાધન નથી. શિવ રહસ્યમાં જૈગિષંચ મુનિ (ઉદ્ધરેતા) કહેવાયા છે. તે માત્ર પોતાની દૃઢતાથી બ્રહ્મચર્ય સાચવવાને લીધેજ છે. હમેશાં નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મ જ્ઞાનીઓને પણ લાગેલા છે, અને તે નહિ કરવાથી એટલે વિહિત કર્મથી વિમુખ થયેલાને ફરી જન્મની આવશ્યકતા છે. માટે વિહિતરૂપ નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મો શ્રદ્ધા ને ભક્તિથી કરવાં. તેનાથી ચિત્ત શુદ્ધિ થયે જ્ઞાન મળે છે. જ્ઞાન તેમાં ભાવના રૂપે મનને દૃઢ કરી સંસારરૂપી દરિયામાંથી સત્ શાસ્ત્રરૂપ નૌકાથી ઇષ્ટને ચરણે જવા ગુરુ કૃપા માગવી (એટલે પતિની કૃપા મેળવવી) એ શ્રેષ્ઠ છે.

સ્ત્રીઓ આત્મગુપ્તા હોય છે.

અરક્ષિતા ગૃહે રુદ્ધાઃ પુરુષૈરાસ કારિભિઃ  
આત્મા ન માત્મના યાસ્તુ રક્ષે યુસ્તાઃ સુરક્ષિતાઃ

મનુ. અ. ૯-૧૨

પુરુષ કદાપિ વિશ્વાસુ તથા ચોકશી રાખે તેવા માણસોની રખેવાળી નીચે સ્ત્રીઓને રોકી રાખે છે, તોપણ તેઓ સુરક્ષિત રહેતી નથી, પરંતુ જો તેઓ પોતાનાજ મનથી પવિત્ર રહેવા માગે તો પવિત્ર તથા સદાચરણી રહી શકે.

આત્મગુપ્તા એટલે શું ? યોગી, તપસ્વી, મુનિ અને બીજા લોકો આત્મા શું છે તે જાણવાને બહુજ કઠણ દુઃખ વેઠી તીવ્ર અભ્યાસ કરે છે તોપણ તેઓને સદગુરૂ મળ્યા વગર તે રસ્તે માલમ પડતો નથી, અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન થતું નથી. એટલે એ જ્ઞાન એવું ગુપ્ત છે; તેવીજ રીતે સ્ત્રીઓ પોતાના મનની વાત ગુપ્ત રાખે છે. પણ પોતાના સત્ કર્મોને વધારવા અને નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મોનો દુઠ્ઠ અભ્યાસ કરવાને મળેલા જ્ઞાનને ગુપ્ત રાખી શિયળનું સંરક્ષણ કરવું એજ આત્મજ્ઞાન મેળવવાનું પ્રથમ પગથીજ છે.

ઉપલી વાત ધ્યાનમાં રાખી માતાપિતા અથવા પોતાના સ્વામી પાસે શીખવા યત્ન કરવો. અને એ શીખેલા જ્ઞાનને પ્રદર્શિત કરતી નથી તેવી મુશીલ સ્ત્રીઓને આત્મગુપ્તા કહેવી એ શ્રેષ્ઠ છે. કારણ કે હંમેશાં \*સ્ત્રીઓથીજ આ ભવસાગરમાંથી પાર ઉતર-

\* જેમ સન્નારીના અવિષ્કાતાપણામાં રહેલા ગૃહમાં ઉછરેલાં બાળક ધણા ઉત્તમ પ્રકારનાં નીવડે છે, તેમ અસન્નારીની છાયામાં ઉછરતાં બાળકો ભવ ખરાબ પણ થાય છે. જે નારી જાતે કુઝંદી, વટકણી, અમ્મં-તોષી, અમણુ છે, તેનાં બાળક સારાં નીવડનાર નહિ. તેમનામાં તેમની માતાનીજ છાયા પડવાની. ( પાછળની વયમાં મમે તેટલા શુશિક્ષણના નિર્મળ જળથી પણ તે ધોવાવાનો નહિ. ) વિલાયતની એક પ્રખ્યાત 'મીક્'ના 'રીપોર્ટ' પરથી જણાય છે કે તે મીઝના કારખાનીઓએ એવો નિયમ રાખ્યો હતો કે તેમાં રહેવા આવનાર માણસની માતા વિશે માહિતી મેળવ્યા

વાનો રસ્તો મળી આવે છે. જો તેઓ પોતાના સ્વધર્મને ખરે-ખર સમજી ધીમે ધીમે પોતાનું કર્તવ્ય આખરે સફળ થશે એવો દૃઢ નિશ્ચય રાખી અંત લગી તેને જાળવશે તો તે દરેકને તારશે. હવે સ્ત્રીઓ દરેકને તારે છે તેનો ખુલાસો. જેમ વહા-લુમાં બેઠેલાં માણસો હમેશાં પોતાનાં જીવનનો આધાર ખલાસી ઉપર રાખી પાર ઉતરવાનું સમજે છે, તેમ આ જગતરૂપી દરિયામાંથી પાર ઉતારનાર સ્ત્રીઓજ છે. માટે સ્ત્રીઓએ પરોપ-કારનું કામ સમજી પોતાની દરેક વર્તણૂકને મહાન પુરુષોનાં વચનોને આધારે સુધારી પોતાના જન્મને સફળ કરવો. એમ કર-વાથીજ ચોરાશીલક્ષ યોગીનું તેમનું આવાગમન મળશે.

મહાત્મા શ્રી તુલસીદાસજીનું ચોરાશીલક્ષ યોગી માટે નીચે મુજબ કહેવું છે:—

સ્થાવરં વિંશતિર્લક્ષં જલજં નવ લક્ષકમ્ ।

કૂર્મશ્ચ રુદ્રલક્ષંચ દશલક્ષં ચ પક્ષિણઃ ॥

ત્રિંશલક્ષં પશૂનાં ચ ચતુર્લક્ષં ચ વાનરાઃ ॥ ૧ ॥

મનુષ્ય ચોરાશીલક્ષ યોગીથી બહાર છે. એને માટે લાંબો વિચાર કરતાં લખાણ બહુ વધી જાય; અને એ તત્ત્વજ્ઞાનની વાત સમજવી બહુ કઠણ છે; વાસ્તે માટાના વિચારને સત્ય ગણવો; એજ આપણને વિશેષતઃ ફલદાયી છે. જેમકે માળાપ પોતાનાં બાળકને દરેક બાબત સ્પષ્ટ કહેતાં નથી પણ વખતને માન

પછી તેને દાખલ કરવો. જ્યારે વેપાર રોજગારના ધંધામાં હીસાબે લેખાય તેવી રીતે માણસના ચરિત્રનો આંકડો તેની માતાના વ્યવહારપરથી ઠરી શકે છે ત્યારે સમજશે કે માતાની અસર બાળકપર કેટલી હોવી જોઈએ. એટલે સુધી પણ સિદ્ધ રીતે અનુભવાયું છે કે બાપ ગમે તેવો નહારો હોય, પણ મા સુશીલ ને યોગ્ય હશે તો બાળક સારાં નીવડશે પણ એથી ઊલટું બાપ ગમે તેવો સારો હતાં, મા નહારી હશે તો બાળક સારાં નીવડવાનાં નહિજ.

આપી બાળકને વર્તમાન કાળમાં ટુંકામાં તેના સુખનું સાધન બતાવે છે, અને તે ઉપર વિશ્વાસ રાખી તેઓ ચાલે છે. જેમ મહાપુરૂષોના વચન આપણાં માળાપના વચન સમાન છે એમ સમજી તેને સત્ય માનવાં એ શ્રેષ્ઠ છે.

નિત્ય ઉપાસના આખરે કામ લાગે છે, અને શરીરને સુધારે છે. સ્ત્રીઓની નિત્ય ઉપાસના તેજ કે પોતાના કુટુંબ વર્ગના સર્વને સંતોષ આપવો. જેમકે રાંધવું, રવચ્છતા રાખવી, અને મધુર બાષણ કરવું, બીજાઓની નિંદા કદાપિ ન કરવી, અંતઃકરણ વિશુદ્ધ રાખવું, મલિન બુદ્ધિનો સત્વર ત્યાગ કરવો, આ બધું સેવાથી બને છે, પણ પૂજા આદિથી બનતું નથી. પૂજા પરોણાગત છે, અને જપ જમાડવારૂપ છે. પ્રત્યક્ષ પરમાત્મારૂપ સ્વામી તથા આ ચોરાશીલક્ષ યોનીમાંથી તારનાર અમનુષ્ય દેહ જે માળાપથી પામ્યાંછીએ તેમને સંતુષ્ટ કર્યાં સિવાય આપણો ઉદ્ધાર થનાર નથી. પ્રથમ માળાપને, અને પછીથી સ્વામીને એજ આપણા તારનાર છે. માટે તન મન ધન તેમને અર્પણ કરી નિષ્કામપણે તેમની સેવા કરવી એજ સ્ત્રીઓનું સંસારમાંથી તારવાનું શ્રેષ્ઠ સાધન છે અને ગુરૂરૂપ નૌકા પણ એજ છે. આવી ધર્મપરાયણ સત્તરી શું નથી કરી શકતી ? જો કે સ્ત્રીઓએ પોતે મહાન્ બાળ્યો કે ગ્રંથો લખ્યા નથી, શાસ્ત્રોની શોધો કરી નથી, સુદમાં પરાક્રમ બતાવ્યાં નથી કે એવું બધાંનું લક્ષ બેચી શકે એવાં કાર્યો કર્યાં નથી, પરંતુ તેઓએ આ બધાં કાર્યો કરતાં વધારે અદ્ભુત મહત્તાનું કાર્ય એ કર્યું છે કે ઉપર પ્રમાણે કામ કરનાર નર રત્નોને તેવી સન્નારીઓએ જન્મ આપ્યો છે, અને તેમના સામર્થ્યને તેમણે પોષ્યો છે. આ સ્ત્રીઓની મહત્તા શું જોઈ છે ? છેવટે ઇશ્વર પાસે નમ્ર વિનંતિ છે કે ભારતવર્ષમાં અગાઉના જેવા નર રત્નો પેદા કરે એવી સત્ય શીળવતી, ધર્મ-પરાયણ માતાઓ ઘેર ઘેર થાય. તથાસ્તુ.

સ્ત્રી ઉપયોગી આ ગ્રંથની સાથે કાંદક ઉપયોગી પુરૂષોના

ધર્મ તથા પ્રાણી અને પુરોહિતના કર્તવ્ય સંબંધી સહેજ-  
મંસારો ગ્રંથના અન્તિમ ભાગમાં આપેલો છે.

આ ગ્રંથ તૈયાર કર્યા બાદ એની સરલતા વિગેરેમાં નીચે  
ખતાવેલા મુરખીઓ, મિત્રો અને સદ્ગૃહસ્થોએ પોતાનો અમૂલ્ય  
વખત આપી કેટલીક સરલતા કરી આપી છે માટે તેમનો હું  
અતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માનું છું. તેઓના નામ.

શ્રીયુત શાસ્ત્રી શ્રી વિષ્ણુરામ ત્રીકમજી, શ્રીયુત ત્રંબક  
મહાદેવ જોગ. બી. એ., શ્રીયુત લીમલાલ નારણજી બી. એ.  
( ડી. એ. ઈ. અમદાવાદ.) શ્રીયુત મોહનલાલ જગજીવન ( ગુ.  
સ્કુલના હેડમાસ્તર ભરૂચ.) તથા રામજી કીકલાલ ( ગુ. સ્કુલના  
હેડમાસ્તર ભરૂચ.) તેમજ મારા શિરછત્ર મુરખી રા. રા. કીશોર-  
દાસજી પ્રાણસુખરામજીએ ચોપડી વાંચી અર્પણ માટે અર્પણ-  
કર્તાનેજ અર્પણ કરવા સૂચવ્યું હતું. તેમનો પણ હું આભારી  
છું. તેમજ જેઓએ મને પૈસા વિગેરેની બીજી મદદ કરી છે  
તેમનો પણ હું અતઃકરણથી આભારી થઈ શ્રીહરિઃ પ્રત્યે  
પ્રાર્થના કરું છું.

અસ્તુ.



## ॥ अथ मंगलं ॥

મૂકં કરોતિ વાચાલં પંચકલ્પયતે ગિરિમ્ ॥

યત્કૃપા તમહં વંદે પરમાર્નિ માધવમ્ ॥

મનુષ્યે સ્વધર્મ પ્રમાણે ચાલવું ઉચિત છે. પોતાના

ધર્મ ખરેખરે જાણવા દરેક મનુષ્યે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, અને તે બાબત યથાર્થ વેદમાં આ લોક તથા પરલોક સંબંધી મનુષ્યનું શું ઇંટ અને શું અનિંટ છે તેનો યથાર્થ-ઉપદેશ છે તેમજ તેની પ્રાપ્તિ અર્થે આચરણ પદ્ધતિ પણ સવિસ્તર આપેલી છે. આ પ્રમાણે વેદ સર્વાંશે સંપૂર્ણ છે ને સર્વ વિધાનો સાગર, અને ઇંટ પ્રાપ્ત્યર્થે કદપવૃક્ષરૂપ છે અને ઐહીક અને પારલૌકીક કલ્યાણ ઇચ્છનારા આર્યોને તેનું સેવન અવશ્ય કરવું ઘટે છે.

વર્ણધર્મનું પાલન વેદવીહીત છે. માટે વિધિરૂપ છે તેને આધારે વર્ણ ધર્મનું પાલન કરવું ઉચિત છે.

આગસ્ટસ કામટી નામનો ફ્રેંચ પંડિત કહે છે કે, આ નિયમનું યથાર્થ પાલન કીધાથીજ આર્યો પોતાની સુનીતિ તથા જ્યોત્ષા વહેવાર જાળવી શક્યા. વળી એ પંડિતે પોતાનું જીવન દેશજનતાની સ્થિતિ ઉપર વિચાર કરવામાં ગાળ્યું છે તે આખરે કહે છે કે—સ્થિતિ ઉંચા પ્રકારની રહે તે મોટામાં મોટું સુખ જોગવે છે. મી. કુઝો કહે છે કે જ્યારે વર્ણાચાર શુદ્ધ હોય ત્યાં સુધીજ તેમની સ્થિતિ ઉત્તમ રહી. પાછળથી <sup>૧</sup>અધની અસરે ભતિરૂપ અધન શીથીલ થયું અને આર્યો પડ્યા.

આપણી ગીતાનાં વાક્યો પ્રમાણે સ્વધર્મ ઉત્તમ છે. તેમાં કહે છે કે:—

શ્રેયાન્ સ્વધર્મો વિગુણઃ પરધર્માત્સ્વનુષ્ઠિતાત્ ।

સ્વધર્મે નિધનં શ્રેયઃ પરધર્મો ભયાવહઃ ॥

પોતાના વર્ણાશ્રમ, પ્રકૃતિ, ગુણ, આદિને અનુસરતો જે ધર્મ યોગ્ય હોય તે તથાપિ તેના કરતાં અન્ય ભૂમિકાની અપેક્ષાએ વિશુષ્ટ હોય તોપણ તેજ શ્રેયસ્કર જાણવો; કેમકે આપણા ધર્મમાં પરિપક્વ થયા વગર પરધર્મ વર્તમાન સ્થિતિની પારની ઉત્તમ ભૂમિકા ભયકારક છે. વળી મનુ મહારાજે કહ્યું છે કે:—

सर्वं तु समेक्ष्य दंष्ट्रिहिलं ज्ञानं चक्षुषा ।

श्रुति प्रामाण्यतो विद्वीन्स्व धર્मे निशेत्तवै ॥ ८ ॥

વિદ્વાન પુરૂષ મીમાંસા વ્યાકરણ આદિ જ્ઞાન ચક્ષુકર કે  
આશ્રયમે ઉત્પન્ન હુએ સંપૂર્ણ વેદકે અર્થોકો વિચારકે વેદકે  
પ્રમાણ કીયે હુએ અનુષ્ટાનસે અપને ધર્મમે સ્થિત રહે.

स्वानि कर्माणि कुर्वाणादरन्ताऽपि मानवाः

प्रिया भवन्ति लोकस्य स्त्रे स्वेकर्मण्य वा स्थिताः

અપની જાતીકે ઐર કુલકે ઐર અપને દેશકે કર્મોકો કરતે  
હુએ ઐર અપને અપને નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મોમે રહનેવાલે  
મનુષ્ય દુરબી વસતે હુએ સંસારકે પ્રિય હોતે હે. જગતમાં  
પ્રગટ થતાં પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાની ઉન્નતિ સાધવા શક્તિમાન  
છે. યોગ્ય પ્રયત્ન આદરે છે તો તે ધારે છે તેટલી પોતાની ઉન્નતિ  
કરી શકે છે. આ મુખ્ય આધાર મનુષ્યના પોતાનાજ પ્રયત્ન  
ઉપર છે. જેમકે સ્વધર્મ શ્રેષ્ઠ પુરૂષોમાં પાંડવ આદિ થઇ ગયા કે  
જેનું હાલમાં પાંડવગીતમાં ગાન થયું છે.

धर्मं वर्धयते युधिष्ठिरः ।

જેમ સ્ત્રી વર્ગમાં સીતાજી શ્રેષ્ઠ થયાં છે જેનું યશોગાન નીચે  
મુજબ છે. બધી સભા વચ્ચે શ્રી રામચંદ્રે સીતાજીને કહ્યું છે કે હે  
સિતે! આ સભામાં તારી વિશુદ્ધતાના સોગન લઇને સિદ્ધ કર.

यथा हंराद्यवदन्यं मनसापि न चिंतये ।

तथામે માધવીદેવિ વિવરં યાતુ મર્હસિ ॥

મનસા કર્મણા વાચા યથા રામ સદ્વર્ણ ॥

તથામે માધવીદેવિ વિવરં યાતુ મર્હસિ ॥

યથૈ તન્મત્ય મુક્તં મેવેહ્નિ રામાત્પરંન ચ ।

તથામે માધવીદેવિ વિવરં યાતુ મર્હસિ ॥

હુઃખી હુદય પૃથ્વી હુહીતાએ આવી રીતે દેવી ધરણીની આગળ  
પ્રાર્થના જણાવી. માતા હવે સ્થિર રહી શકી નહિ. એકદમ ધરણી  
ચીરાઈ અને પ્રદિપ્ત મિંહાસન ઉપર બેસીને દેવી વસુધરા આવી  
ભુતા થઇને હાથ દેલા રીતે પુણ્યગુંજ હુહીતાને લઇને અદ્રશ્ય થઇ ગઇ.

# અનુક્રમણિકા.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

## ભાગ ૧ લો.

૧ સ્તુતિ...	...	...	...	...	૧
૨ સ્ત્રી આનંદક	...	...	...	...	૩
૩ સુવાસેણના ધર્મો...	...	...	...	...	૧૪
૪ ચારિત્ર અને આખ્યાનો	...	...	...	...	૪૦
૫ સ્ત્રી કર્તવ્યની મહત્તા	...	...	...	...	૬૨
૬ ચાંદાયની માંદાયની આખ્યાન	...	...	...	...	૭૩
૭ પદો, ગરખીઓ વગેરે	...	...	...	...	૧૯૨

## ભાગ ૨ જો.

૮ વિશુદ્ધ જીવનનીતિ	...	...	...	...	૨૦૯
૯ શ્રી ગુરુગીતા	...	...	...	...	૨૧૯
૧૦ તુલસી વ્રત	...	...	...	...	૨૪૪
૧૧ પરમેશ્વર પરબોધ	...	...	...	...	૨૬૦
૧૨ પ્રાતઃસ્મરણ	...	...	...	...	૨૬૩
૧૩ શ્રી નર્મદાષ્ટકમ્	...	...	...	...	૨૭૯
૧૪ શ્રી રેવા સ્તોત્રમ્...	...	...	...	...	૨૮૧
૧૫ પંચાયતન ધ્યાનાનિ	...	...	...	...	૨૮૨
૧૬ અન્નપૂર્ણા સ્તોત્રમ્...	...	...	...	...	૨૮૨
૧૭ નિત્ય ઉપાસનાની પદ્ધતિ	...	...	...	...	૨૮૪
૧૮ સાર રામાયણમાં રામસ્તુતિ	...	...	...	...	૨૮૯
૧૯ શ્રી ગૌરી પૂજનનો વિધિ	...	...	...	...	૨૯૩
૨૦ શ્રી સત્યનારાયણની આરતી...	...	...	...	...	૨૯૮
૨૧ વિષ્ણુ સહસ્રનામ...	...	...	...	...	૩૦૦
૨૨ શિવમહિમ્ન સ્તોત્રમ્	...	...	...	...	૩૧૩

૨૩ દેવ્યારતિ	...	...	...	...	...૩૧૯
૨૪ રામરક્ષા	...	...	...	...	...૩૨૨
૨૫ સામાન્ય પુરૂષ ધર્મ.	...	...	...	...	...૩૨૭
૨૬ નિલ નિયમ. ( પુરૂષો માટે )	...	...	...	...	...૩૩૬
૨૭ પુત્રે પિતાનો દુકમ માનવો	...	...	...	...	...૩૪૧
૨૮ ગુરુ શિષ્ય સંપાદન	...	...	...	...	...૧૫૧
૨૯ આચાર...	...	...	...	...	...૩૫૬
૩૦ બ્રાહ્મણ તથા પુરોહિતના ધર્મ	...	...	...	...	...૩૬૦
૩૧ સ્વસ્તિ શબ્દનો અર્થ	...	...	...	...	...૩૭૬
૩૨ થોડા ઉપયોગી પ્રમાણો	...	...	...	...	...૩૮૨



॥ श्री गणेशाय नमः ॥

॥ धरोवाच ॥

भगवन्परमेशान भक्तिव्याभिचारिणी ।

प्रारब्धं भुज्यमानस्य कथं भवति हे मध्वे

॥१॥

• रतुति.

हरिणित छंद.

प्राणेषु प्रिये प्रारंભમાં શ્રી સદ્ગુરૂ પાદામ્બુ જે,  
જે ઇષ્ટ શ્રી પરમાત્મ પ્રભુ રૂપ સઘ સન્મતિને જૂજે;  
વર્ણવંદના શ્રી સર્વ વ્યાપક જગત સ્થાપક ઇશને,  
કલ્યાણકારી, ત્રિગુણશ્રી, તવસ્વરૂપ જમદીશને. ૧  
છે લક્ષ્ય, અચળ, અલક્ષ્ય, વિષ્ણુ, અવિચ્છિન્ન આનંદરૂપ જે,  
અવિનાશિ, વિશ્વ વિલાસી, સર્વ પ્રકાશિ તેજ અનુપ જે;  
પાણી, પવન, આકાશ, આદી, સૃષ્ટિકર્તા સ્વામિને,  
અવિકારી, અજીત, અજર અમર, નમુ સુખકરણુ શુભનામિને. ૨  
પાર્વત, પુરણુ, ભયહરણુ, ભૂધર, જગત જીવન રમ્ય જે,  
અશરણુ શરણુ, તારણુ તરણુ, દેવાધિ દેવ, અગમ્ય જે;  
છે કાળના પણુ કાળ, આયા જાગ હર, દિનખંધુ જે,  
સુખધામિ, અંતર્યામિ, સકળ વિરામિ, કૃષ્ણા સિંધુ તે. ૩

વસંતતિલકા વૃત.

જેને વદે નિગમ વેદજ નેતિ નેતિ,  
પામે ન પાર ગુર મંડલ કો અથેતિ;  
જે છે અવર્ણુનિય, અક્ષર જ્ઞાન રૂપ,  
વિવંક રૂપ વિલસ્યો સઘળે અનુપ. ૧

વ્યાપી રંઘા ઘટ ઘટે બિણુ કલેશ દ્રેષ,  
જેનું કરે રટણુ દેવ મહેશ, શેષ;

## ૧. વિષ્ણુસ્તુતિ ॥

આરત્ય મુખ્યમાનો હિ ગીતાધ્યાસરતઃ સદા ।

સ મુક્તઃ સ મુક્તી લોકે કર્મણા નોપલિખ્યતે ॥૨॥

મહાપાપાદિપાપાનિ મૌતાધ્યાનં કરોતિ ચેત્ ।

કચિત્સ્પર્શો ન કુર્વતિ નલિની દલમંકુવત્ ॥૩॥

યામે કિશ્કિન્ધ કિન્ધ વૃક્ષિ જહીં મહંતઃ,

વંદ્ હું તેજ પદપંકજ શ્રી અનંતઃ. ૨

રાખું હૃદે સ્વરૂપ, ચિંતન ઈશ તારું,

હારી વિના ન તસ્મિ તણું અન્ય બારું;

ભુદ્ધિ વિહીન, મતિ અલ્પ, શિશુ તમારો,

તૃણુ કરી પુરણુ, વિદ્ય થતાં નિચરે. ૩

કયાં અંધ ગુંથન કૃતી, મતિ માહુરી કયાં?

અદ્રી ઉલ્લંઘન થવા ગતિ પંગુની કયાં?

જન્મજ કરે મન વિષે કળ આમ્ર લેવા,

કેા વામણો ગતિ વિના મમ હાલ તેવજ. ૪

આશા ઘરી પ્રજળ, નિર્ભળ છૂ છતાંજે,

હારી કૃપા થકિજ ઇષિસત કાર્ય થાયે;

આ દીન સેવક સિદે મુલ હસ્ત થાપે,

સત્કાર્યમાં શરણુ વત્સલ સાહ્ય આપે. ૫

## શ્રી સરસ્વતી સ્તવન.

## અસંતતિસકથ

ભાવે પુરા પ્રણમુ ભારતિ જગત માતા,

કે વ્યાપિ જે ત્રિભુવને જન સુખ દાતા;

જન્મજ વાસ વસિ દે મુલ જે મતીને,

જંદુ વિરંચિતન યા શ્રિ સરસ્વતીને. ૬

મીનાયાઃ પુસ્તકં યત્ર યત્ર પાઠઃ પ્રવર્તેતે ।  
 તત્ર સર્વાણિ તીર્થાણિ પ્રયાગાદીણિ તત્ર ચૈ  
 સર્વે દેવાશ્ચ ઋષયો ચોમિનઃ પશ્વમાશ્ચ ચૈ ।  
 ચોપાલા ગોપિકા વાપિ ચારદોદ્ધવપાર્ષદૈઃ

॥૪॥

॥૫॥

ધારી કરે મધુર નીદ કરંતિ વીણા,  
 જે વેદ છંદ મય કાઢતિ શબ્દ તીણા;  
 રૂઢાટીક માણ શુભ પુસ્તક સંમ રાજે,  
 રમ્યાંશિ રમ્ય મધુરાસન જે ચિરાજે. ૫

છે શુકલ વર્ણ શુભ અંબર દિગ્ધ દેહી,  
 જેની કરે કવિશ કેરવિદ નિત્ય સેવા,  
 ચાગદેવિ, વંદન કરું તવ અર્ચુ કંબે,  
 શકતો તણું અખિલ ઇશ્વરિ? કદ ભંબે. ૬

## શ્રી “સત્ય” “સ્ત્રી આન્હિક”\*

આ લોક તથા પરલોકના જ્ઞાનને અનુભવ લેવા તેમજ

\* આ ગ્રંથને આરંભ આન્હિકથી કર્યો છે માટે જ્યાં સુધી આવી જાળાઓ (પ્રૌઢ) સમજી ઉમરની નથી હોતી ત્યાં સુધીને માટે તેના માત્ર પિતા તેના ઋણિ છે અને તેઓજ તેમને નાની વયમાં, મુખ વચ્ચેના બોધે કરી સુદ્ધ જ્ઞાન સિંચન કરવું કે જેથી સમજી થતાં સુધીનું કર્તવ્ય યથાર્થ થાય નહીં તેા કવિ કાલીદાસનું વાક્ય છે કે. માતા જનુઃ પિતા ચૈરી યેન બાલો ન પાઠેતઃ। સમા મધ્યે ન શોભતે હંસ મધ્યે ચક્રો-

સઠાયો જાયને શીર્ષં યત્ર ગીતાં પ્રવર્તતે ।

યત્ર ગીતાવિચારશ્ચ પઠનં પાઠનં શ્રુતમ્

તત્રાહં નિશ્ચિતં પૃથિવ નિવસામિ સદૈવ હિ

॥૬॥

ગીતાશ્રયેઽહં તિષ્ઠામિ ગીતામે ચોત્તમં ગૃહમ્ ।

ગીતાજ્ઞાનમુપાશ્રિત્ય ત્રીલોકોક્તાલયમ્બહમ્

॥૭॥

શ્રી “સત્ય” રૂપ શ્રી પરમાત્માના ચરણ કમલની સેવા બળવવા સમર્થ થવા ઈચ્છનારી આર્ય જાલાઓને વિનંતિ સાથે દર્શાવું છું તે ધ્યાનમાં લઈ પોતાના શારીરિક આલસ્યરૂપ શત્રુને દૂર કરી સુખ સ્મરણ રૂપ આનંદમાં સદાય કરનાર શ્રી હરિના ચરણને શરણે રહી, અને ત્વરાથી મહાન સુદર્શન ચક્રરૂપ શ્રી મહાદેવ તથા શ્રી કૃષ્ણ તથા શ્રી પરમાત્મા પ્રદાતા સ્મરણ રૂપી હથિ-ચારથી તે આગમનું ઈદન કરી અર્થાત આલસ્યને ત્યજી, શ્રદ્ધા રૂપી કોટને બાંધી નીચે પ્રમાણે નિત્ય કર્મ કરવું. એ રીતે જાલ્યાવસ્થાથી વર્તાણુંક રાખવાથી બધા જાતનાં સુખે સંપત્તિ તથા હેવાતન (શૈક્ષણ્ય) તેમજ લાંબા આવરદાને ભોગવશે. ઉપર કહેલા શ્રી સત્ય પરમાત્મા તે પોતાના પતિનેજ બાણવા તેમ તેમને પ્રદાતા, વિષ્ણુ, અને મહેશ્વર માની તેમની ઇચ્છા અનુસાર આંસી તેમનેજ ગુરુ ગણવા-અર્થાત.

પતિ વ્રહ્મા, પતિ વિષ્ણુઃ પતિદૈવો મહેશ્વરઃ ।

પતિરેક પરબ્રહ્મ તસ્મૈ શ્રી પત્યેનમઃ ॥

એ મુજબ ગણી નીચેના નિયમે પ્રમાણે ચાલવા ચલન કરનાર આર્ય જાલાઓ ઘણી સુખી થશે એ નિઃસંદેહ સમજવું.

યથા ॥ તે દેવ ન લેવા ધ્યાનમાં લઈ માન્યને પોતાના બાજકોને સમય સચક ગાન આપવું સમજી ત્યે થયા પછી તેને મણે માન્યા દેવાન નથી. પણ “આત્મ દોષેષ દસ્ત્રિતા” તે સમજીને આત્મમાં પડનારને કાણ બચાવનાર છે ? તેથી ધ્યાનમાં રાખી જાલકોનું વર્તન સુધારવું.



गीता में परमाविद्या ब्रह्मरूपा न संशयः ।

अर्थमात्राक्षरा नित्या स्वानिर्वाच्यपदप्रतिष्ठा ॥८॥

चिदानंदेन कृष्णेन प्रोक्ता स्वमुखतोऽर्जुनम् ।

वेदत्रयी परानंदा तत्त्वार्थज्ञानसंयुता ॥९॥

શ્રી “સત્ય”

(પહેલાં પહોરનું કૃત્ય.)

દર રોજ સૂર્યોદય પહેલાં ઉઠવાની ટેવ પાડવા ચત્ન કરી, પોતાના પતિના ઉઠ્યા પહેલાં ઉઠવું. આ ટેવ પાડવા માટે માત્ર એક માસની જરૂર છે. જો કોઈથી તેમ ન થતું હોય તેણે કોઈ સુર, વૃદ્ધ, સ્ત્રી અથવા પુરૂષ કે જેને પૂછવાથી યોગ્ય અભિપ્રાય મળી શકે તેની પાસે જવું, માટે એવી રીતે ખુલાસો મેળવી ઉપર મુજબ શ્રદ્ધાથી કરવું. જ્યારે સવારના પ્રહરમાં પોતાના સ્વામી પહેલાં ઉઠવાની ટેવ પડી કે પછી દરરોજ ઉઠતાંની સાથે જ માત્ર બે પગ ચાલ રીતે તેમના ચર્ણ આગળ બેસીને જપ કરવો, અને તેઓ ઝગડીને ઉઠે નહિ તેમ તેમના ચર્ણને સ્પર્શ કરી ચક્ષુએ હાથ આડકાવી તેમનાં કદઆણને ઇચ્છનાં પૃથ્વી માતાને નમન કરી \*મંગલ વાણીનો ઉચ્ચાર કરતાં ઉડી જવું, જો શ્રી શંકરરૂપ સ્વામી ઉઠ્યા હોય તો પહેલાં સંજ્ઞાવાસી કાઢવું. (અને દર ત્રીજે ચોથે દિવસે, ઘરનાં જાગાં, ખુણાઓ વગેરેને ધરોળર સાફ કરી નાંખવાં). ત્યાર પછી પથારી ઉપાડવી અને જંગલ જઈ આવી, ચાર વાર માટી લઈ ખૂણ એવીને હરત પ્રસાલન કરવું તથા ઘુંટણ સુધીના પગ પણ સ્વચ્છ પાણીથી નીચેનાં તપીયાં કુદાંને ઘોઘ કપડા વતી લુછી નાંખવા. ત્યાર પછી દાંતણ કરી મુખ મર્જન કરવું તથા ચોટલો વાળવો તથા જેમ જાને તેમ સત્યર ન્હાઈ લેવું. (નમ ન્હાવા બેસવું નહિ) ત્યાર બાદ એક ગ્રામ ક્રિયા કરવાની છે, કે જે શ્રદ્ધાથી પોતાના સ્વામીનેજ પરમેશ્વર માનનાર ને કુલદાયી નિવડે છે.

\*માગ ગોગમં ગુવો (પરમેશ્વર પરગોપમં).

યોષ્ઠા દશજપો નિત્યં નરો નિશ્ચલમાનસઃ ।

જ્ઞાનસિદ્ધિં સ લભતે તતો યાતિ પરં પદમ્ ॥૧૦॥

પાઠેડમમર્થઃ સંપૂર્ણે તતોડર્થ પાઠમાચરેત્ ।

તદાગોદાનજં પુણ્યં લભતે નાત્ર સંશયઃ ॥૧૧॥

જો પોતાના પતિ ઉપલી દરેક વિધિ સમજે એવા હોય તો તેમની પાસેથીજ લણવું અત્યુત્તમ છે. પોતાના માતપિતા પાસેથી તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું મધ્યમ ગણાય છે. અને કોઈ સદ્ગુણી માણસ પાસેથી મેળવવું કનિષ્ઠ ગણાય છે. કોઈ પણ સ્ત્રી પોતાના પતિની આજ્ઞાનુસાર નહિ વર્તે તો તે બીજે જન્મે જરૂર શક્ષસ એની પ્રાપ્ત કરશે. માટે એવું ન થવા અને અવસાન પછી સદ્ગતિ મેળવવા પોતાના પતિને પરમાત્મા રૂપજ માનવા, તથા તેમની આજ્ઞાનું ઉદ્ભવન ન કરવું. હંમેશાં ચોટલો, ચાંદલો, અને બીજા જે જે અલંકાર, શૃંગાર આદિ સૌભાગ્યનાં ચિન્હો છે તે રાખી પોતાના પતિને રંજન કરવા યત્ન કરવો એ શાણી સ્ત્રીઓનું લક્ષણ છે. ચોટલો હોળ્યા વગર, ચાંદલો કર્યા સિવાય, અને ચોળી કે કળજો પહેર્યા વગર, કદી ફરવું નહિ. નહાવાની ક્રિયા એકાંતમાં કરવી. વસ્ત્ર વગર નહાવું નહિ. અને જનંતો સાથે સારી વાત એ છે કે ચોળી અગર કળજ સહિત નહાવું એથી શરીરને તથા વ્યવહારને ઘણા ફાયદા થાય છે. પૂર્વ દિશા તરફ પોતાના પતિનું સ્મરણ કરતાં કરતાં નહાઈ લેવું. શરીરને બુછી નાંખી વસ્ત્ર બદલી પહેલું કામ ચાંદલો, અને ત્યાર બાદ તુલસીને પાણી રેડવું અગર બીજી યોગ્ય સેવા કરવી.

( સ્નાનનો વિધિ )

નંદાતાં પહેલાં પાણીમાં ગંગા આદિ તિર્થેશ્વરી ભાવના કરવી. અને પોતાના પતિને નમસ્કાર કર્યાબાદ જો પતિ પાસે નીચેનો મંત્ર શીખ્યાં હોઈએ તોજ બોલવો અગર શીખીને બોલવો,

ત્રિભાગં પઠમાનસ્તુ ગંગાસ્નાનફલં લબેત્ ।

ષડંશં જપમાનસ્તુ સોમયાગફલં લબેત્ ॥૧૨॥

एकाध्यायं तु यो नित्यं पठते भक्तिसन्धुः ।

रुद्र लोकमवाप्नोति गणो भूत्वा वसेच्चिरम् ॥૧૩॥

મંગેચ યમુને ચૈવ ગોદાવરિ સરસ્વતિ ।

નર્મદે સિંધુ કાવેરિ જલેઽસ્મિન્ સન્નિધિમ્ કુરુ ॥

ળીળું સગવડ હોય તો પૂજાની સામગ્રી લઈ શુદ્ધ ધાખ-  
ળી વગેરે ગમે તે આસન લઈ પૂર્વાભિમુખે બેસી શ્રી “સત્ય”  
રૂપી પોતાના પતિની પાસે શીખ્યા પ્રમાણે સેવા કરવી. અને  
ત્યાર પછી જે વખત અનુકૂળ હોય તો એકચિત્ત, અને નહિ તો  
કામ કરતાં કરતાં પણ હોઠ હલાવ્યા સિવાય અર્ધાત મોંમાંથી  
શુક ન ઉઠે તેવી રીતે નીચે પ્રમાણે બોલી જવું.

શ્રી સરસ્વત્યૈનમઃ શ્રી અરૂંદત્યૈનમઃ શ્રી સાવિત્ર્યૈનમઃ શ્રી  
અંગિકાયૈનમઃ શ્રી પાર્વત્યૈનમઃ શ્રી ઉમ્યૈનમઃ શ્રી વિદ્યાત્ર્યૈનમઃ  
શ્રી મહાલક્ષ્મ્યૈનમઃ શ્રી રૂપમાયૈનમઃ શ્રી સૌભદ્રાયૈનમઃ શ્રી કુંત-  
લ્યૈનમઃ શ્રી સીતાયૈનમઃ

द्वादशैतानि नामानि यः पठेत् दिने दिने ।

सर्वसौभाग्यमाप्नोति धर्मार्थसर्वसंपदा ॥

हरेत सर्वपापेति प्राणनाथसुलभा ॥

ઉપર મુજબ ક્રિયા થઈ રહ્યા પછી સર્વ સ્ત્રીઓએ શરમને  
કેરે મુકી પોતાનાં સાસુ, સસરા તથા જ્યેષ્ઠ વીજેરે વડીલોને  
નમસ્કાર કરી તેમનો આશીર્વાદ મેળવવો. આ બાબત ભૂલવી  
નહિ. જે વડીલો હાજર ન હોય તો માનસિક નમસ્કાર કરી કૃત  
કૃત્ય થવું. નમસ્કારનો પ્રકાર કેઈ સુજા બાધુ, પિતા કે માતા  
અસે શીખવે. હંમેશને માટે વખતને અનુસરતું હોય અને

અધ્યાયં શ્લોકપાદં વા નિત્યં યઃ પઠતે નરઃ ।

સ યાતિ નરતાં વાચ્સ્વદેવતરં વસુંધરે ॥૧૪૦॥

ગીતાયાઃ શ્લોકદશકં સપ્ત પંચ ચતુષ્ઠયમ્ ॥

દ્વૌર્ગાનેકં તદર્થં વા શ્લોકાનાં યઃ વટેન્નરઃ ॥૧૪૧॥

પોતાના પતિને ગમતી થાત હોય તો પુનઃ તથા જપને વિધિ  
શીખીને જેમ જને તેમ પાઠ આદિમાં એક પણ ભિન્ન નહિ  
રોકતાં જપાત્ સિદ્ધિઃ એ વાક્યને આધારે જેટલા થાય તેટલું  
જપ કરવા.

નિત્ય દાન.

આ લોક અને પરલોકનું હિત તથા સુખની ઇચ્છા રાખનાર  
પતિ ધર્મશીલ સન્નારીઓએ હંમેશ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે અન્ન  
અને જળનું દાન સત્પાત્રને કરવું. દાન નહિ કરનાર દરિદ્ર થાય છે  
અને અતે અસદ્ગતિ પામે છે. માટે દરેક સ્ત્રીએ શક્તિ પ્રમાણે  
દાન રૂઢી ભાવના રાખી સત્પાત્રને દેવું.

દાન કરવાની સૈત

સ્નાન કરી પતિનું સ્મરણ કરતાં કરતાં કપાળે ચાંદડો  
ફેરી, ચોળી અગર કળજો પહેરી સ્વચ્છ અને શુદ્ધ પાત્રમાં (ત્રાં-  
આનું કે ગમે તે અપવિત્ર ન ઘણાય તેવું લઈ) સ્વચ્છ અન્ન  
ભરી, ચદ્દાં આદિ જાનવરો ખેસતાં હોય તેવે ઠેકાણે દાણા ઘેર-  
વા (જનેતો ઘરના બારણાં અગર અનુકુલ જગ્યાએ એક થર-  
ખડી કરવી) અને બીજા પાત્રમાં સ્વચ્છ નિર્મળ જલ લઈ જા-  
નવરો માટે જુઝસી ઠયારામાં અગર પાણી પી શકે ત્યાં રેડવું.  
એથી વિશેષ દાન કરવાની ઇચ્છા વાહી સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિ-  
ની ઇચ્છાનુસાર નિત્ય દાન કરવું.

બીજા પહેરવું કર્તવ્ય

ઉપર મુજબ પ્રાતઃકાળના નિત્ય કર્મથી પરવારી બીજા પુ

ચંદ્રકોરુપવામોતિ વર્ષામાયુતં પ્રુષ્ણ ॥

ગીતાપાઠસમાયુક્તો મૃતો માનુષતાં પ્રજેત ॥૧૧૬॥

ગીતાભ્યાસં પુનઃ કૃત્વા લભતે શુક્તિમુત્તમામ્ ॥

ગીતેત્યુચ્ચારસંયુક્તો ત્રિવિધમાણો ગતિં લભેત્ ॥૧૧૭॥

કોરમાં પૂજનાં વાસણો, હોમના વાસણો, રાંધવાના વાસણો, બ-  
હાર વાપરવાનાં વાસણો, પાણી ભરી લાવવાના તથા પાણી ભ-  
રી મૂકવાનાં જે જે વાસણો હોય તે સઘળાં માંજ સ્વચ્છ કરવાં.  
અને પીવાનું પાણી શુદ્ધ ઘટ્ટ લુગડાના ગરણાંથી ગાળી ભરવું.  
પછી હંમેશાં બનેતો સુવાસની સીએ ધરના ઉમરા આગળ અ-  
ગર આંગણામાં છાણ માટીથી લીંપી રંજની વેલો કાઢી (ગુલા  
લ તથા અખીલથી) સુંદર ધુપ કરવો જેથી ઘરમાં ઉપદ્રવ  
થતો નથી અને ઘરમાં સદા લક્ષ્મી વાસ કરે છે—દરરોજ  
નહિ બને તો અમાસ, પૂણિમા, આદિ શુભ દિવસોએ  
જરૂર આંગણુને સ્વચ્છ કરવા ચૂકવું નહિ. પછી રસોઈ કરવા માટે  
બીણી, ઝાટકી સ્વચ્છ કરેલું અન્ન, બળતણ, પાણી તથા વાસણો  
વગેરે આગમજથીજ પોતાની પાસે લઇને. સ્થિર ચિત્તે બેસવું.  
રસોઈમાં મુખ્ય યાદ રાખવાનું જોટલુંજ છે કે રસોઈમાં સ્વાદ  
આવવો એ રસોઈ કરનારના હાથમાં છે માટે તાપ સાધારણ રા-  
ખવો. જમનાર માણસોની આગ્યતા તથા જીવનનો આ-  
ધાર રસોઈ ઉપર છે, માટે રસોઈથી ભરેલાં વાસણોને ઉઘાડાં  
મૂકવાં નહિ. રસોઈ કરતાં ખરી અગત્ય વિના વારંવાર બહાર જવું  
નહિ કે સ્પર્શસ્પર્શ કરવો નહિ. સાંજુસી મજબૂત રાખવી કે  
દબાય નહિ, અથવા મસોતાં શુદ્ધ અને ઘોચેલાં વાપરમાં લેવાં  
રસોઈ કરતી વખતે બિલકુલ અકળાવું નહિ. આનંદપૂર્વક રસોઈ  
કરી રહ્યા પછી શુદ્ધ જળથી ચાર પાંચ કોગળા કરી મ્હોં, હાથ,  
ખગ ઘોઈ નાંખી એક મિનિટ પોતાના પતિનું સ્મરણ કરી પતિને  
જમવા બેસવા સારૂ પાટકો ગોઠવી જમણી બાજુએ પાણીનો લોચ

મોક્ષાર્થશ્રવણાસક્તો મહાપાપયુત્તોપિ વા ।

ચૈકુંઠં સમર્વામોતિ વિષ્ણુના સહ મોદતે

॥૧૮॥

ગોપાર્થ ધ્યાયતે નિત્યં કૃત્વા કર્માણિ મૂરિસઃ ।

જીવન્મુક્તઃ સ વિજ્ઞેયો દેહાતિ પરમં પદમ્

॥૧૯॥

તે તથા પલાલું સ્વચ્છ પાણીથી ભરી તૈયાર રાખવાં. પૂરી, લાડુ, શેરલી વિગેરે પદાર્થો અને ખાસે અને ભાત પાત્રની વચ્ચમાં મૂકવો. દાળ, કઠી, દૂધપાક વગેરે પદાર્થો જમણા દાઢલણી મૂકવા. પતિવ્રતા સ્ત્રીએ પીરસી રહ્યા પછી પોતાના સ્વામીનું પૂજન કરવું અને જેમ પરમાત્માને પ્રસાદ માટે વિનંતી કરીએ છીએ તેમ પોતાના સ્વામીને જમવા માટે વિનંતી કરવી. રસોઈ કેવી થઈ છે તે માટે પોતાના સ્વામીને આગ્રહ કરીને પૂછવું નહિ. પણ પોતે એવી સંભાળ રાખવી કે તેમને કોઈપણ દિવસ રસોઈ માટે કહેવું થડે નહિ. પોતાનો પતિ જમી રહ્યા પછી પોતાને ઉચ્છિષ્ટ ભોજન હંમેશાં મળે અને પોતાનો પરમાત્મારૂપ સ્વામી હંમેશાં એવો પ્રસાદ આપે એવું સ્વસ્થ ચિત્તથી માંગવા વિનંતી કરી તે ઉચ્છિષ્ટ ભોજનનું માન પૂર્વક લક્ષણ કરવું, અને અને તો તે પાત્રમાં પોતાને ભેઈતી રસોઈ લઈને જમવું.

ત્રીજા પહોરનું કર્તવ્ય

ભોજન કર્યા પછી એઠાં વાસણો તથા જળ પાત્રો વિગેરેને માંજ સ્વચ્છ કરી, તથા જે જગોએ ભોજન કર્યું હોય તે જગો તથા ચુલાને લીંપી સ્વચ્છ કરી, જરૂરના કામો હોય તે કરી લઈ પછી અનુકૂળતા પ્રમાણે સત્ત્વોદ્ધ માટે તેવી વાર્તાઓ કરવી, અથવા તેવા પુસ્તકો વાંચી સત્ત્વોદ્ધ લેવા સતત પ્રયત્ન કરવો.

ચોથા પહોરનું કર્તવ્ય તથા સાયંકાળનું કર્તવ્ય

પોતાનાં ઘરમાં આમ તેમ વાસણો તથા વસ્ત્રો વિખેરાયેલાં હોય તેને અરોબર ગોઠવી મૂકવાં. સાયંકાળ થતાં જ જલ્દી

મીતામાનિત્ય વહનો મૂમુજો જનકાદયઃ ।

નિર્ધૂતકલ્મષા લોકેગીતાયાતાઃ પરં પદમ્ ૧૧૨૦॥

ગીતાયાઃપઠનં કૃત્વા માહાત્મ્યં નૈવ ચઃ પઠેત્ ।

વૃથા પાઠો ભવેત્તસ્ય શ્રમ એવ શુદાહતઃ ૧૧૨૧॥

શ્રી પવિત્ર થઈ ધીનો દીવો કરવો, અને ત્યાર પછી તેલ વિખેરેના દીવા કરવા. સાયંકાળે પોતાના પતિનું હિત ઇચ્છનાર સ્ત્રીએ હંમેશાં તેમનાં ચિંતન પૂર્વક એકસો આઠ વાર ધીના દીવા પાસે બેસી જપ કરવો જેથી લક્ષ્મીનો વધારો થાય છે.

રાત્રીનું કર્તવ્ય

રાત્રે પહેલાજ પહોરમાં જનતે પ્રયત્ને વાળુ કરી પરવાસી લેવું અને એકાં વાસણ જલદીથી માંજી નાંખવાં, એકાં વાસણ વાસી રહેવા ન દેવાં. પછી સ્વચ્છ જગોએ ઉત્તર દિશા સિવાય ના ઉસીકાએ પથારી કરવી. પ્રાતઃકાળમાં બીડી તુરત દર્શન કરવા સાડ પોતાના સ્વામીરૂપ ઈશ્વરની છબી રાખી પતિનું ચિંતન કરતાં સૂવાની તૈયારી રાખવી, પોતાની સેવાથી પતિને શાંત કરી તેમને નિદ્રા આવ્યા બાદ શુભ ચિંતનમાં રહી સૂઈ જવું.

ઉપર દાન વિગેરે રીત સમજાવી છે પણ બે કોઈ શક્તિવાન હોય અને અનુકૂળ હોય તો હંમેશાં ચારથી આઠ વર્ષ સુધીના બાળકોને પ્રસન્ન કરવા યત્ન કરવો તેવા બાળકોને હંમેશા અગર આઠે દિવસે શુક્રવાર આદિ વારોએ ભોગાં કરવાં અને (ચણા, રેવડી, એલચી-દાણા વિગેરે) તેમને મિષ્ટ અથવા ફરસા પદાર્થો આપી પ્રસન્ન કરવાથી બહુજ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ફરસા પદાર્થોમાં બહુ મરચાં આદિ તામસી વાળા નહિ, પણ છૂટ, મરિ ઇત્યાદિ મસાલા વાળા સમજવા. મનુ જેવા મહાન ઋષિએ કહ્યું છે કે વૃદ્ધ, બાલક, અમિ, અને બ્રાહ્મણ આદિને કદી પણ પોતાના મગનો સ્પર્શ થવા દેવો નહિ એટલે તેમને પૂજ્ય ગણવા,

પૂતમ્માહાત્મ્ય સંયુક્તં ગીતાભ્યાસં કરોતિ યઃ ।

સ તત્ફલમવાપ્નોતિ દુર્લભાં મતિમાપ્નુયાત્ ॥૨૨॥

। સૂત ઉવાચ ।

માહાત્મ્યમેતદ્ગીતાયા મયા પ્રોક્તં સનાતનમ્ ।

માટે ખાળકોને ઉપર પ્રમાણે પ્રસન્ન કરવા અને વૃદ્ધ આદિને સેવાથી પ્રસન્ન પ્રસન્ન કરવા જેથી કર્તવ્યતા સિદ્ધ થાય છે.

શ્રી

નિત્ય નિયમ

( સંસારી સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓને માટે )

૧. સવારમાં ઘણું વહેલું ઊઠવું એટલે પથારીનો ત્યાગ કરવો. સવારે ગુરૂમંત્રની ઓછામાં ઓછી એક માળા કર્યા સિવાય કાંઈ ચીજ ખાવી નહિ.

૨. જ્યારે તમે ખાતા હોય ત્યારે તમે બોલતા નહિ.

૩. પરમેશ્વરને અર્પણ કર્યા સિવાય કાંઈ પણ વસ્તુ ખાવી યા પીવી નહિ એટલે કે પરમાત્મા શ્રી હરિ, હું તમને આ વસ્તુએ અર્પણ કરું છું અને તેથી આપ સંતુષ્ટ થાઓ એવી રીતે બોલવું અને પછી ખાવું યા પીવું.

૪. સંસારી સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓએ પોતાના સ્વામી તરફ હૃદયેશાં શુદ્ધ અંતઃકરણ રાખવું અને પોતાના સ્વામી શ્રી પરમાત્મા હરિનું જ સ્વરૂપ છે એમ સમજીને તેમની સેવા બબ્બવવી, તેમના હરેક શબ્દને તાબે રહેવું.

૫. કોઈ પણ અબાણ્યા માણસની સાથે બહુ પરિચય રાખવો નહિ પછી તે કોઈ સાધુ હોય કે મહાન્ યોગી હોય પણ તમારી શક્તિ પ્રમાણે તેમની સેવા કરો.

૬. કોઈ પણ વસ્તુને માટે અતિશય પેસાનો ખર્ચ કરવો



ગીતાંતે ચ પઠેયસ્તુ વદુક્તં સત્કલં લભેત્ ॥૨૧॥

॥ इति श्री वाराहपुराणे श्री गीताहात्म्ये संपूर्णम् ॥

શ્રી ગણેશાય નમઃ

શ્રી મોંબાલકૃષ્ણાય નમઃ

ૐ अस्य श्रीभगवद्गीतामालामंत्रस्य भगवान्वेदव्यास ऋषिः

નહિ તમારો દરદોઝનો હિસાબ રાખો અને તમારી આવકનહ પ્રમાણમાં મધ્યમ રીતે હુમેશાં રહો કે જેથી તમારો ખર્ચ આવક કરતાં વધી જાય નહિ.

૭. જે કોઈ ઇશ્વરથી કરતા નથી અને જેઓ પોતાની તરફ પણ ચોક્કસ હિલથી વર્તતા નથી તેમની સંગતનો ત્યાગ કરો.

૮. જે કોઈ પણ વૃત્ત કરવાની તમારી મરજી હોય તે એકાદશીનું વૃત્ત કરો, અને તે દિવસે શ્રી મત્ ભાગવત એકાદશ સ્કંધનું શ્રવણ, યા વાંચીને મનન કરો.

૯. સંધ્યાકાળે ઇશ્વર સ્તુતિ કરવાનું ચૂકરો નહિ.

૧૦. જ્યારે તમે ઊંઘવાને માટે રાત્રે પથારીમાં બેસો ત્યારે તમે એમ તપાસ કરો કે તે દિવસે તમે શું અને કેટલાં સારાં કૃત્યો કર્યા અને કેટલાં અને શું ખરાબ કામ કર્યા તેને વિચાર કરી સારા કર્મને માટે ઇશ્વરનો આભાર માનો અને ખરાબ કર્મને માટે પશ્ચાત્તાપ કરો; અને પોતાની ફરજમાં જે ગદ્ગદત આ બેરવર્તણૂક થઈ હોય તેને માટે હાથ જોડી પરમેશ્વરની માફી માગો; અને ભવિષ્યમાં કંઈ પણ નહાડું કૃત્ય નહિ થાય એમ પરમેશ્વરને ખરા હિલથી પ્રાર્થના કરો. ધીરે દિવસે સંધ્યમાં જિઠા કે તરતજ આખલા દિવસના સંઘળા કૃત્યોને આદ કરો, અને પરમાત્માને સંતોષ થાય તેવી હરેક જાતની તમારી ફરજ બજાવવાને તમારામાં પુરતી શક્તિ આપે તેટલા માટે પરમેશ્વરની ભક્તિ કરો.

અનુષ્ઠુપ હંદ:

॥ શ્રીકૃષ્ણઃ પરમાત્મા દેવતા ॥

અજ્ઞોચ્યાનન્વશોચસ્ત્વં પ્રજ્ઞાવાદાંશ્ચ ભાષસ્ય ઇતિ વીજમ્ ॥

સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજેતિ શક્તિઃ ॥

૧૧. જે મનુષ્ય ઉપર દર્શાવેલા નિયમો પ્રમાણે ખરા અંતઃકરણથી ચાલશે તે ખરેખર માર્ગેજ છે અને તે આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં પૂર્ણ સુખી થશે.

इति शिवं

## સુવાસેળના ધર્મો.

પત્યુઃ પૂર્વે સમુત્થાય દેહ શુદ્ધિં વિધાયચ ।

ઉત્થાપ્ય શયનીયાનિ કૃત્વા વેશ્મ વિશોધનમ્ ॥ ૧ ॥

શુદ્ધીતિ. અ. ૪

પત્યુઃ=પતિના પૂર્વે=પહેલાં સમુત્થાય=ઊડીને ચ=અને દેહશુ-

દ્ધિં=દેહની શુદ્ધિને (ઢાતણ વગેરેને)

વિધાય=કરીને શયનીયાનિ=ભારી વગેરેને ઉત્થાપ્ય=ઉપાડી-

ને વેશ્મ વિશોધનમ્=ધરને વાળી ઝાડીને (સાફ) કૃત્વા=કરીને સ્ત્રીએ પોતાના પતિની અગાઉ ઊડી, ઢાતણ પાણી કરીને, સુખ ધોષ સરીર શુદ્ધ કરવું અને પલંગ, પથારી વગેરે ઉપાડી ધરને વાળી ઝાડી સાફ કરવું.

મહાનસસ્થ પાત્રાણિ વહિઃ પ્રક્ષાલ્ય સર્વશઃ

મૃદ્ધિસ્તુ શોધયે સુઘ્નિં તત્રાગ્નિં સેધનં ન્યસેત્ ॥ ૨ ॥

શુદ્ધીતિ. અ. ૪

अहंत्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षायैष्यामि मा शुच इति कीलकम् ॥

नैनं छिंदन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावक इत्यंगुष्ठाभ्यां नमः ॥

न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुत इति तर्जनीभ्यां नमः ॥

अच्छेद्योऽयमदाहोऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव चेति मध्यमाभ्यां नमः ॥

सर्वशः महानसस्थ पात्राणि=सधणा रसोदामांता वासणो बहिः=

जलार (आगण्यामां) प्रक्षल्य=मांछने धोछ नांप्या पछी मृभिः=

भाटीची चुर्ल=युधाने शोधयेत्=साध करवा तत्र=तेमां (युधामां)

संधर्न=वाडडा सहित अग्नि=अग्निने न्यसेत्=भुडवे.

ते पछी रसोदामां जधा वासणोने धरनी जलारना भागमां आंगण्या  
मां सारी रीते मांछ तथा धोछने साध करवां युधाने भाटी वडे क्षीपवे.  
अने पछी रसोर्ध भाटे तेमां देवता सज्जगाववे.

स्मृत्वा नियोग पात्राणि रसान्नद्रविणानिच ।

कृत पूर्वार्ज्जण कार्येयं श्वशुरावभिवादयेत् ॥ ३ ॥

शुक्नीति अ. ४

नियोग पात्राणि=धरमां रोज वपरातां वासणोनी स्मृत्वा=डाज-

री लघने रसान्नद्रविणानि=तेज धी अनाज पैसानी डाजरी लघने

(स्नानथी के पूज सुधीनु काम आटोपी लघने) स्त्रीये सासु ससराने

नमस्कार करवे कृत पूर्वार्ज्जणकार्य=नाडीने इयं=ये स्त्री श्वशुरी=

सासु ससराने अभिवादयेत्=नमस्कार करवे.

ते पछी रोज धरमां वपरातां वासणो धी तेज वगेर रस

अनाज तथा हररोजना अरथना पैसा तरङ्ग ध्यान आपवुं ये

पछी सवारनुं काम आटोप्या पछी नाडी, धोखेडुं वस्त्र पडेरिने

सासु तथा ससराने पगे लागवुं.

ताभ्यां भर्त्रा पितृभ्यां वा मातु मातुल बांधवैः ।

वस्त्रालंकाररत्नानि प्रदत्तान्येव धारयेत् ॥ ४ ॥

व्यास संहिता

નિત્યઃ સર્વગત સ્થાણુરચલોઽયં સનાતનમિત્યનામિકાભ્યાં નમઃ ॥  
 પદ્યમે પાર્થ રૂપાણિ શતશોઽથ સહસ્રશઃ સ્તિ કાનિત્યકાભ્યાં નમઃ ॥  
 પદ્યમે પાર્થ રૂપાણિ શતશોઽથ સહસ્રશઃ સ્તિ કાનિત્યકાભ્યાં નમઃ ॥  
 જાનાવિધાનિ દિવ્યાનિ જાનાવર્ણાકૃતીનિ ચેતિ કરતલકર-  
 પૃષ્ઠાભ્યાં નમઃ ॥

इति करन्यासः

સામ્યાં=સાસુ સસસએ, ધણીએ, પિતૃભ્યાં=મામાપે માતૃ  
 માતુલ વાંધવૈઃ=ભાઈ માએ, કે સગાઓએ વા=અથવા વસ્ત્રા.  
 લેકાર રત્નાવિન પ્રદત્તાનિ એવ ધારયેત્=આપેલાં વસ્ત્ર અલંકાર કે  
 રત્નને ધારણ કરે.

પછી સાસુ સસસએ, ધણીએ, માતા પિતાએ, ભાઈએ, કે  
 મામા વગેરે સંબંધીઓએ આપેલાં વસ્ત્રો અને આભૂષણો પહેરવાં.

મનોવા કર્મભિઃ શુદ્ધા પતિ દેશાનુ વર્તિની ।

છાયાવાનુ ગતા સ્વચ્છા સર્વેષ હિત કર્મસુ ।

દાસીવાદિષ્ટ કાર્યેષુ માર્યા મર્તુઃ સદા મર્વેત્ ॥ ૧ ॥

વ્યાસ સહિતઃ

મનોવાકર્મભિઃ=મનથી અથવા કર્મથી શુદ્ધા=શુદ્ધ પતિદેશાનુ  
 વર્તિની=પતિના હુકમને પાળનારી છાયાઈવ=ઓળાની માફક અ-  
 નુમતાઃ=પતિને અનુસરવું. સ્વચ્છા=પવિત્ર રહેવું સત્વાઈવ=  
 મિત્રની માફક હિતકર્મસુ=પતિના હિતના કામમાં વર્તવું આદિષ્ટ કાર્ય-  
 યેષુ=હુકમ બિદાયવામાં દાસીઈવ=દાસીની માફક.

સ્ત્રીએ મન, વાણી તથા કર્મ કરીને સદા શુદ્ધ રહેવું,  
 પતિની આજ્ઞાને પાળવી, છાયાની પેઠે તેને અનુસરવું, પવિત્ર  
 રહેવું, મિત્રની પેઠે તેના હિત કર્મમાં વર્તવું અને તેના હુકમ  
 બિદાયવામાં સદા દાસી સમાન વર્તવું.

અથ હૃદયાદિન્યાસઃ

નૈનં છિંદેતિ શસ્ત્રાણિ નૈનં દહતિ પાવકા इति हृदयाय नमः ॥  
न चैनं क्लेशं त्यापो न शोषयति मारुत इति शिरसे स्वाहा ॥

તતોઽન્ન સાધનં કૃત્વા પતયે વિનિવેદયા ।

વૈશ્વદેવોદૃતૈ રન્નૈ ભોજનીયાંશ્ચ ભોજયેત્ ॥૬॥

વ્યાસ સંહિતા

તતઃ=ત્યાર પછી અન્નસાધનં=રસોધને કૃત્વા=તૈયાર કરીને  
પતયે પતિને વિ નિવેદય=રસોધની ખખર આપીને સા=સ્ત્રીએ વૈશ્વ-  
દેવોદૃતૈઃ=વૈશ્વ દેવ કર્યા પછી બાકી રહેલું અન્નૈ=અન્નથી  
ભોજયેત્=જમાડવે.

તે પછી રસોઈ તૈયાર કરી પતિને ખખર કરવી (જમવા  
બેસવાની વિનંતી કરવી) અને પોતે વૈશ્વદેવ કરી રહે તે પછી  
પશિત્ર કહેલાં અન્ન ઘડે પ્રથમ જમાડવા, થોડું સાસુ સસરા  
વગેરેને જમાડ્યા બાદ પોતાના પતિની જગ્યા હોય તો તેમને  
માટે તૈયારી કરી તેમને જમવા બેસવા વિનંતી કરવી.

પતિં ચ તદનુજ્ઞાતા શિષ્ટમન્નાદયમાત્મના ।

ભુક્ત્વા નયેદહઃ શેષં સદાયવ્યયાર્ચિતયા ॥૭॥

વ્યાસ સંહિતા

ચ=ત્યાર પછી પતિં=પતિને ભોજન કરાવવું તદનુજ્ઞાતા=પતિની  
આજ્ઞા લઇને શિષ્ટં = બાકી રહેલું અન્નાદયમ્ = અન્ન વગેરેને આત્મના  
= પોતે ભુક્ત્વા=ભોજન કરીને સદા=નિરંતર અહઃશેષં=ત્રીજા પહોરનું  
આયવ્યયાર્ચિતયા નયેત્=આવક અથવા ખર્ચના હિસાબથી કાઢવે.

તે પછી સ્વામીને ભોજન કરાવવું, પતિ જમી રહે કે તેની  
રજા લઇને બાકી રહેલા અન્નમાંથી ભોજન કરવું, અને તે પછી  
ત્રીજા પહોર આવક તથા ખર્ચનો હિસાબ લખવામાં કાઢવે.

અછેદ્યોઽયમદાહ્યોઽયમક્લેદ્યોઽશોષ્ય એવં ચેતિ શિશ્વયૈ વષટ્  
 નિત્યઃસર્વગતઃસ્થાણુરચલોઽયં સનાતન ઇતિ કવચાય હુમ્ ॥  
 પશ્ય મે પાર્ય રૂપાણિ શતશોઽથ સહસ્રશ ઇતિ નેત્રત્રયાય વૌષટ્ ॥  
 નાનાવિધાનિ દિવ્યાનિ નાનાવર્ણાકૃતિતિ ચેતિ અસ્ત્રાય ફટ્ ॥

પુનઃ સાયં પુનઃ પ્રાતર્ગૃહ ગૃહિં વિધાય ચ ।

કૃતાન્ન સાધના સાધ્વી સમૃત્યં ભોજયેત્ પતિમ્ ॥૮॥

વ્યાસ સંહિતા

આ પ્રમાણે પુનઃ=ફરી સાયં=સંધ્યાકાલે તથા પ્રાતઃ=પ્રાતઃકાળે  
 પુનઃ=ફરીથી ગૃહગૃહિં=ઘરને આડવું લીધવું વિધાય વિધિ કરીને સાધ્વી  
 =પતિવૃતા સ્ત્રી કૃતાન્ન સાધના=સ્ત્રી તૈયાર કરીને સમૃત્યં=પોષ્ય વર્ગ  
 સાથે પતિ=પતિને ભોજયેત્-ભોજન કરાવવું.

આ પ્રમાણે પતિવૃતા સ્ત્રીએ વારંવાર સાંજે તથા સવારે  
 ઘરને વાળી આડીને તથા લીંપી ઘુંપીને શુદ્ધ રાખવું. સ્ત્રી તૈયાર  
 કરી, પતિ ભક્તિમાં તત્પર રહી સાસુ સસરાદિક પોષણ કરવા  
 યોગ્ય મનુષ્યોની સાથે પોતાના સ્વામીને ભોજન કરાવવું અને  
 ત્યાર પછી તેની આજ્ઞા લઈને પોતે ભોજન કરવું

નાતિતૃપ્તા સ્વયં ભુક્ત્વા ગૃહનીતિં વિધાય ચ ।

આસ્તૃત્ય સાધુશયનં તતઃ પરિચરેત્ પતિમ્ ॥૯॥

વ્યાસ સંહિતા.

સ્વયં=સ્ત્રીએ પોતે નાતિતૃપ્તા=પચે તેટલું ભુક્ત્વા=ભોજન કરીને  
 ચ=અને ગૃહનીતિં=ઘરના તમામ કામ કાજથી વિધાય=પરવારીને તતઃ  
 =પછી સાધુશયનં=સાદી રીતે સ્વચ્છ બીજાનાને આસ્તૃત્યં=પાથરીને  
 પતિ=પતિને સુવાડીને પરિચરેત્-સેવા કરવી.

સ્ત્રીએ પોતે સત્રીએ પણ પચે તેટલું જ ભોજન કરી ઘરનું

## શ્રીકૃષ્ણ પ્રીત્યર્થે પાઠે વિનિયોગઃ

ૐ પાર્થાય પ્રતિબોધિતાં ભગવતા નારાયણેન સ્વયં વ્યાસેન  
પ્રથિતાં પુરાણમુનિના મધ્યે મહાભારતમ્ ॥

અદ્વૈતામૃતવર્ષિણી ભગવતીમષ્ટાદશાધ્યાયિનીમંબત્વામનુસંદ-  
ધામિ ભગવદ્ગીતે ભવદ્દોષિણીમ્ ॥૧૥

બાકી રહેલું કામકાજ સમાપ્ત કરવું, પછી સારી રીતે સ્વચ્છ શય્યા  
બિછાવીને પતિને સુવસાવવા અને તેની સેવા કરવી.

સુપ્તે પત્યૌ તદધ્યાસ્ય સ્વયં તદ્વત માનસા ।

અનગ્ના ચા પ્રમત્તા ચ નિષ્કામા ચ જિતેન્દ્રિયા ॥૧૦॥

બૃહન્નારદીય પુરાણ.

પત્યૌ સુપ્તે=પતિ નિદ્રાવશ થયા પછી તદધ્યાસ્ય=તેમાં મન રા-  
ખીને સ્વયં=પોતે તદ્વતમાનસા=તેમાં મન રાખીને ( નિષ્કામ થઈને )  
અનગ્ના=વસ્ત્ર સાથે અપ્રમત્તા=સાવધાન નિષ્કામ્-કામ રહીત થઈને જિ-  
તેન્દ્રિયા=જીતેંદ્રિયભાગી સૂઈ રહેવું.

પતિ જ્યારે નિદ્રાવશ થાય ત્યારે તેમાં મન રાખીને પોતે  
પણ નિષ્કામ તથા જીતેંદ્રિય થઈ સાવધાનપણે સઘળાં વસ્ત્રો  
સાથે સૂઈ જવું. સૂતી વેળાએ વસ્ત્રો પહેરી રાખવાં.

નદાનૈઃ શુદ્ધયતે નારો નોપવાસ શતૈરપિ ।

ન તીર્થ સેવયા તદ્વદ્ધર્તુઃ પાદોદકૈર્યથા ॥ ૧૧ ॥

નારી=સ્ત્રી ધર્તુઃ=ધણીના પાદોદકૈઃ=ચણ્ણોદક પીવાથી યથા=જેમ જી-  
ધ્યતે=શુદ્ધ થાય છે તદ્વત્=તેમ દાનેઃ=દાન દેવાથી ઉપવાસશતૈઃ=સં-  
કડો ઉપવાસ કરવાથી તીર્થસેવયા=તીર્થ સેવનાથી પણ ન શુદ્ધયતે=  
શુદ્ધ થતી નથી.

~~પતિવત્ત્વ~~ સ્ત્રી પોતાના પતિના ચણ્ણોદક પીવાથી જેવી

નમોઽસ્તુ તે વ્યાસ વિશાલ બુદ્ધે ફુલ્હારવિદાયતપત્રનેત્ર ॥  
 યેન ત્વયા ભાર તતૈલપૂર્ણઃ પ્રજ્વાલિતો જ્ઞાનમયઃ પ્રદીપઃ ॥૨॥  
 પ્રપન્નપારિજાતાય તોત્રવત્રૈકપાણયે ॥

જ્ઞાનમુદ્રાય કૃષ્ણાય ગીતામૃતદુહે નમઃ ॥૩॥

શુદ્ધ થાય છે તેવી દાનો દેવાથી, સેકડો ઉપવાસો કરવાથી તથા  
 તીર્થોના સેવનથી પણ શુદ્ધ થતી નથી.

નગરસ્થો વનસ્થો વા પાપો વા યદિ વા શુચિઃ ॥

યાસાં સ્ત્રીणां પ્રિયો ભર્તા તાસાં લોકે મહોદયઃ ॥ ૧૨ ॥

સમાપ્ત.

સ્ત્રીઓનો પતિ નગરસ્થો=નગરમાં હોય અથવા વનસ્થો=વનમાં  
 હોય પાપઃ=પાપી હોય વા યદિ =અને જો શુચિઃ=પવિત્ર હોય તોપણ  
 યાસાં સ્ત્રીणां=જે સ્ત્રીઓને ભર્તા=પોતાનો ધણી પ્રિયઃ=પ્રિય છે તા-  
 સાં=તે સ્ત્રીઓની લોકે=આ લોકમાં મહોદયઃ=મોટી ઉન્નતિ થાય છે.

પોતાનો પતિ નગરમાં હોય અથવા તો વનમાં હોય તેમ  
 જ પાપી અથવા પવિત્ર હોય તોપણ જે સ્ત્રીઓ, પોતાના ભર્તા-  
 રને પ્રિય ગણે છે તેઓની આ લોકમાં મોટી ઉન્નતિ થાય છે.

ભર્તાહિ પરમં નાર્યા ભૂષણં ભૂષણૈર્વિના ।

एषा धिरहिता तेन शोभनापि न शोभते ॥ १३ ॥

આશુક્યન્નેતિ

નાર્યા=સ્ત્રીઓની ભૂષણૈઃ=વિના=આભૂષણ વગર ભર્તાહિ=પતિજ પરમં  
 ભૂષણં=મોટુંજ ભૂષણ છે સ્ત્રીશોભનાપિ=સ્ત્રી ગમે તેવી રૂપવળી હોય  
 તોપણ તેન વિહિતા=પતિ વિનાથી હોયતો ઇષા=એ ન શોભતે=મી-  
 લકુચ શોભતી નથી.

કારણ કે સ્ત્રીઓને આભૂષણ વિના પણ પતિજ પરમ આ-  
 ભૂષણ છે. સ્ત્રી ગમે તેટલી રૂપાળી છતાં પણ જો પતિ વિનાની  
 હોય તો તે મીલકુલુ શોભતી નથી.



સર્વોપનિષદો માવો દોઝ્યા મોપલનંદનઃ

૧૧

વાર્થોવત્સઃ સુધીમોક્તા દુષ્યં ગતિમૃતં મદત્

૧૪૧

વસુદેવસુતં દેવં કંસચાપૂરમર્દનમ્

૧૫

દેવકોપમાનંદં કૃષ્ણં વંદે જમનુરુમ્

૧૫૫

ન સા સ્ત્રીત્ય ભિમંતઘ્યા યસ્યાં ભર્તા ન તુષ્યતિ ૧

તુષ્ટે ભર્તારિ નારીणाં તુષ્ટઃ સ્યત્ પરમેશ્વરઃ ॥૧૪૫॥

ચા.૧૫૩ નીતિ

યસ્યાં = જે સ્ત્રીથી ભર્તા = પતિ ન તુષ્યતિ = સંતોષ માનનો નથી  
સા સ્ત્રી = તે સ્ત્રીને ભર્તારિ = ધણી તુષ્ટે સતિ = પસંદ થવાથી પરમેશ્વર =  
પરમેશ્વર પણ તુષ્ટ = સંતોષ સ્યાત્-થશે (થાય છે)

જે સ્ત્રીથી પતિ સંતોષ થાય નહિ તે સ્ત્રીને સ્ત્રી માનવી  
નહિ, કારણ કે સ્ત્રીઓના પર ભર્તાર પ્રસન્ન થવાથી પરમેશ્વર  
પણ પ્રસન્ન થાય છે.

હરિદ્રાં કુંકુમં ચૈવ સિન્દૂરં કજ્જલં તથા ॥

કૂર્પાસક ચ તાંબુલં માંગલ્યાભરણં શુભમ્ ॥

કેશ સંસ્કાર કવરી કરકર્ણ વિભૂષણમ્ ॥

મન્તુર્રાયુષ્યમિચ્છન્તિ દૂરયન્ન ક્વચિત્ સતી ॥૧૫૬॥

સ્કંધ. પુરાણ

સ્ત્રીઓએ હમેશાં કપાલે કુંકુમ = કુંકુનો ચાંદ્યો કરવો સિન્દૂર = સે-  
થામાં સિન્દૂર ભરવું હરિદ્રાં = સેથામાં હળદર ભરવી કજ્જલં = કાળજી આં-  
ધવું કૂર્પાસકં = ચોળી કે કાપડું વગેરે ધારણ કરવું તાંબુલં પાન ખાવું,  
શુભમ્ = સારા માંગલ્યાભરણં = સારા આભુષણ પહેરવાં સતી = પતિવ્રતા સ્ત્રી  
મન્તુ = ધણીના આયુષ્યં = આયુષ્યને ઇચ્છન્તિ = ઇચ્છા રાખનારીએ કેશ-  
સંસ્કાર કવરી કરકર્ણ વિભૂષણમ્ = કેશમાં ધુપેત્ર ઘાલવું અમોડો વા-  
ળવો હાથતા ધનના ધૂરેણાને કશિત્ = કદાપિ ન દૂરયત્ = દૂર થવું નહિ

ધીષ્મદ્રોણતટા જયદ્રથજલા ગાંધારનીલોપલા શલ્ય ગ્રાહવર્તી  
 કૃપેણ વહની કર્ણેન વેલાકુલા ॥  
 અશ્વત્થામવિકર્ણધોરમકરા દુર્યોધનાવર્તિનીસોત્તીર્ણાં સ્વલુ-  
 પાંડવૈ રણનદી કૈવર્તકઃ કેશવઃ ॥૬॥

સુવાસની સ્ત્રીએ હંમેશાં કપાલમાં કંકુનો ચાંદલો કરવો,  
 સેંથામાં સિન્દુર તથા હળદર ધારણ કરવી, આંખમાં કાજળ  
 આંજવું સેંથો પાડીને આંખોડો વાળવો કાંચલી અથવા ચોલી  
 હંમેશાં પહેરી રાખવી લોજનોત્તર પાન ખાવું સારાં ને સ્વચ્છ  
 વસ્ત્ર તથા મળી શકે તેવાં મંગલકારક આભુષણો પહેરવાં, મા-  
 થાના વાળને ચોળી સુગંધી તેલ નાખીને સાફ રાખવા. અને  
 હાથ તથા કાનમાં માંગલીક ઘરેણાં પહેરી રાખવાં જે સતી સ્ત્રી  
 પોતાના પતિના આયુષ્યની વૃદ્ધિ ઇચ્છતી હોય તેણે ઉપર કહેલો  
 સોભાગ્ય શણગાર હંમેશાં ધારણ કરવો જોઈએ.

સ્ત્રીणां च पतिदेवानां तच्छुश्रूषानुकूलता ।  
 तद्वन्धुष्वनुवृत्तिश्च नित्यं तत्रैत धारणम् ॥૧૬॥  
 શ્રી ભાગવત સ્કંધ ૭ અ. ૧૧

પતિદેવાનાં=પતિનેજ દેવની માફક સમજવા વાળી=સ્ત્રીણામ્=સ્ત્રી-  
 ઓએ જે તેમનું તच्छुश्रूषानुकूलता=પતિની સેવામાં અનુકુળ થવા  
 પાણું તद्वन्धुष્વ=પતિના ભાઈ ભાંડુઓને પણ અનુવૃત્તિ=અનુકુળ રહેવું  
 તત્=તે નિત્યં=રોજનું=વ્રત ધારણમ્ વ્રત ધારણ કરવાનું કહ્યું છે.

જે સ્ત્રીઓ પોતાના સ્વામીનેજ દેવતા માને છે તે સ્ત્રીઓએ  
 પતિની સેવા કરવી તેના અનુકુળ વર્તવું. પોતાના સ્વામીના  
 ભાઈ ભાંડુઓને પણ અનુકુળ રહીને વર્તવું અને નિત્ય પતિની  
 સેવામાં પરાયણ રહેવું.

કામૈ રુચાવૈઃ સાધ્વી પ્રશ્રયેણ દમેન ચ

પૌરાણ્યવચઃ સરોજમમલં ગીતાર્થગંધોત્કટં નાનાશ્યાનક-  
 કેસરં હરિ કથા સંવોધના બાંધિતમ્ ॥  
 લોકે સજ્જનપદ્મદૈરહરહઃ પેપીયમાનં મુદા ભૂયાદ્ધારતપંકજં  
 કલિમલપ્રધ્વંસિનઃ શ્રેયસે ॥૭॥

વાક્યૈઃ સત્યૈઃ પ્રિયૈઃ પ્રેમ્ણા કાલે કાલે ભજેત્યતિમ્ ॥૧૭॥

શ્રી ભાગવત ૨૬/૫ ૭ અ. ૧૧

સાધ્વી=પતિવ્રતા સ્ત્રીએ ઉચ્ચાવચૈઃ=નાની મોટી કામૈઃ=ઈચ્છાઓ-  
 થી પ્રશ્રયેણ=તમ્હતાથી હ્રમેન=ઈદ્રિયો નિયંત્રથી સત્યૈઃ=સાચા પ્રિયૈઃ=મ-  
 ધુર વાક્યૈઃ=વચનોથી કાલે કાલે=દરેક વખતે પ્રેમ્ણા=પ્રેમથી પતિભ-  
 જેત્=પતિની સેવા કરે.

પતિવ્રતા સુવાસની સ્ત્રીએ નાની મોટી ઇચ્છાઓ પુરી  
 પાડીને, વિવેક દર્શાવીને ઇદ્રિયોનો નિયંત્ર કરીને, સત્ય તથા  
 તથા પ્રિય વચનો કહીને અને પ્રેમ દર્શાવીને, સમયે સમયે  
 પોતાના સ્વામીનાથની સેવા કરવી.

સંતુષ્ટાઽલોલુપા દક્ષા ધર્મજ્ઞા પ્રિય સત્યવાક્ ।

અપ્રમત્તા શુચિઃ સ્નિગ્ધા પતિત્વ પતિતં ભજેત્ ॥૧૮॥

શ્રી ભાગવત ૨૬/૫ ૭ અ. ૧૧

સંતુષ્ટા=કંઈ નીચી સ્થિતિમાં સંતોષ રાખીને રહેનારી અલોલુપા  
 =અપ્રાપ્ત વસ્તુનો લેભ વિનાની દક્ષા=ધરના ગહેવાર કામમાં ચતુર ધ-  
 મજ્ઞા=પોતાના ધર્મમાં ધ્યાન આપવા વાળી પ્રિય સત્ય વાક્=મધુર અ-  
 ને સત્ય વાણી બોલનારી અપ્રમત્તા=દ્રવ્યનું કે પોતાનામાં રહેલું ધણીના પ્રે-  
 મનું અથવા પોતાના સુંદરપણાનું અભિમાન નહિ ધરાવનારી શુચિઃ=પવિ-  
 ત્ર રહેનારી સ્નિગ્ધા=પ્રેમથી અપતિતં=પવિત્ર પતિં=પતિની ભજેત્=  
 સેવા કરવી.

વખતે પતિની અવસ્થા મધ્યમ સ્થિતિમાં હોય અને વિ-

મૂકં કરોતિ ત્રાચાલં પંગું લેધયતે ગિરિમ્

॥

યત્કૃપા તમહં વંદે પરમાનંદ સાધવમ્

॥૮॥

યં બ્રહ્મા વરુણોદ્રુદ્રમરુતઃ સ્તુન્વોતિ દિવ્યૈઃ સ્તર્વૈર્વેદૈઃ સામપદ-

ક્રમોષનિષદૈર્ગાયંતિ યં સામગાઃ

॥

શેષ ધરેણું તથા સાણુ મુક્યવાન બંધો પહેરાવવાને મળે નહિ  
તોપણ પોતાના ધણીને ખોટું ન લાગે તેને માટે હંમેશાં સં-  
તોષ રાખ્યો વિશેષ લેલ કરવો નહિ. ધરના કામમાં કુશળ ર-  
હેવું. ધર્મની બાબતમાં ધ્યાન આપ્યા કરવું. દરરોજ પ્રીય તથા  
સાચું ખોલવાની ટેવ રાખવી. વિશેષ દ્રવ્ય હોય અથવા તો પો-  
તાનું સ્વરૂપ ધણું સુંદર હોય તોપણ તેને માટે ગર્વ કરવો નહિ.  
પવિત્ર રહેવું તથા સ્નેહથી પવિત્ર એવા પતિની સેવા કરવી.

યા પતિં હરિભાવેન ભજેચ્છ્રીરિવ તત્પરા ।

હર્યાત્મના હરેલોકે પત્યા શ્રી રિવ મોદતે ॥૧૯॥

શ્રી ભાગવત ૨૬૫. ૭ અ. ૧૧

શ્રીરિવ=લક્ષ્મીજીની માફક હરિભાવેન ( ભગવાનની ) ઇશ્વરની

ભાવનાથી પતિં=પતિને તત્પરા=તત્પર થઇને યાં=જે સ્ત્રી ભજેત્=સેવા

કરે તે સ્ત્રી લોકે=પરલોકમાં હરેઃ. શ્રી રિવ=ભગવાનની સાથે લક્ષ્મી-

જીની માફક હરિઃ આત્મના=વિષ્ણુરૂપ પત્યા=પતિની સાથે મોદતે=

આનંદ ભોગવે છે.

જે સ્ત્રી લક્ષ્મીજીની માફક ઇશ્વરની ભાવનાથી પતિને ત-

ત્પર થઇને સેવા કરે તે સ્ત્રી પરલોકમાં ભગવાનની સાથે લક્ષ્મી-

જીની માફક વિષ્ણુરૂપ પતિની સાથે આનંદ ભોગવે છે.

પિત્રા ભર્તા મૃતૈર્વાપિનેચ્છેદ્વિરહમાત્મનઃ ।

एषां हि विरहेण स्त्री गर्ह्य कुर्यादुभेकुले ॥ २० ॥

મનુ. અ. પ. ૧૪૭

સ્ત્રીઃ=સ્ત્રીઓએ. પિત્રા=માતાપથી વા=અથવા ભર્તા=પુણીથી મૃતૈઃ

ધ્યાનાવસ્થિતતદ્વેનન્મનસા પદ્યંતિ ચ યૌગિનો વચ્ચંતે ન  
વિદુઃ સુરાસુરમણા દેવાથ તસ્મૈ નમઃ

। इति ध्यामिव ।

=પોતાના છોકરાઓથી આત્મનઃ વિરહેણ=મેમજા રહેવાને ન ફરજેતુ=  
કરી છુટા ન કરે દિ=કારણ કે જ્યાં વિરહેણ સી=સી માંગપ કે  
છોકરાઓથી ભુલી રહે તો ઉમેકુલે=પેતાના અને પતિના ને કુલને  
મર્ણે=નિહિત કરે છે.

શ્રીઓએ પોતાના માબાપ, ધણી, અથવા તો પુત્રોથી ક-  
દાપિ ભુલા રહેવું નહિ, એટલે બાહ્યાવસ્થામાં માબાપની સા-  
થે રહેવું. યુવાવસ્થામાં પતિની સાથે રહેવું. અને પતિના મર-  
ણ પછી છોકરાઓની સાથે, કારણ કે જ્યારે સ્ત્રી બધાને ત્યાજ  
કરીને એકલી રહે છે ત્યારે જગતમાં તેની કીર્તિ થતે છે અને  
તે રિયેર તથા સાસરાના એમ બન્નેના કુલની નિંદા કરાવે છે.

सदा प्रहृष्टया भाव्यं गृह कार्येषु दक्षया ।

सुसंस्कृतोपस्करया व्यये चामुक्तहस्तया ॥ २१ ॥

મતુ. અ. પ. ૨૫૦

શ્રીઓએ સદા = હમેશાં પ્રહૃષ્ટયા = મનને પસંદ રાખીને હેરાશીઆરીથી  
માવ્યં = વહેવારમાં રહેવું ગૃહકાર્યેષુ = ઘરના કામમાં સદા = હમેશાં દક્ષ-  
યા = ચતુરાઈ રાખવી સુસંસ્કૃતોપસ્કરયા = ઘરના સર સામાનને સાફ  
સુદ રાખીને વ્યયે = ખર્ચ કરવાની વખતે અમુક્તહસ્તયા = કરકસર  
કરી.

શ્રીઓએ હમેશાં મનને પ્રસન્ન રાખીને હેરાશીઆરીથી ઘ-  
રનું કામ કાજ કરવું ઘર તથા સર સામાનને સાફ સુદ રાખવું  
તથા ખર્ચ કરવામાં કરકસર કરવી.

यस्मै दक्षारिपता त्वेनैव ज्ञाता चानुष्मै पितुः ।

॥ પૃતેરાધ્વ ઉવાચ ॥

ધર્મક્ષેત્રે કુરુક્ષેત્રે સમવેતા યુયુત્સવઃ

માયકાઃ પાંડવાર્થેવ કિમ કુર્વત સંજય ॥૧॥

સે શુશ્રૂષેત જીવંતં સંસ્થિતં ચ ન લંઘયેત્ ॥ ૨૨ ॥

પિતા = પિતાએ અથવા પિતૃઃ = પિતાનો અનુમતે = આજ્ઞાથી ખ્યા-  
તા = ભાઈએ યસ્મૈ = જેની સાથે દયાત્ = લગ્ન કર્યા હોય તે = તે પતિની  
જીવંતં = જીવતા સંસ્થિતં = સારી નમણી સ્થિતિમાં છતાં પણ શુશ્રૂષેત =  
તે પતિની સેવા કરવી. ચ ન લંઘયેત્ = અને કદાપી તેની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન  
ન કરવું નહિ.

પિતાએ અથવા તે પિતાની આજ્ઞાથી પોતાના ભાઈએ  
જેની સાથે પોતાનાં લગ્ન કર્યાં હોય, તેવા ધણીની સ્ત્રીએ જીવ-  
તાં સુધી સેવા કરવી અને મરણ પામ્યા પછી પણ તેની આજ્ઞા-  
નો કદી પણ હોપ કરવો નહિ.

નાસ્તિ સ્ત્રીणां पृथक् यज्ञेन व्रतं नाप्युपोषितम् ॥

પતિં શુશ્રૂષતે યેન તેન સ્વર્ગે મહીયતે ॥૨૩॥

મનુ. અ. પ. ૧૫૫

સ્ત્રીणाં = સ્ત્રીઓને પૃથક્ = ખીલે યજ્ઞઃ = યજ્ઞ નાસ્તિ = કરવાનો નથી  
તેમ વ્રતં = વ્રત ન = નથી ઉપોષિતમ્ = ઉપવાસ અપિ = પણ ન = નથી. યેન  
= જે દૃઢ ભક્તિથી પતિં = પતિને શુશ્રૂષતે = સેવા કરવાની ઇચ્છા કરવી તેન  
= તેથી સ્વર્ગે = સ્વર્ગમાં મહીયતે માન મળે છે.

સ્ત્રીઓને પોતાના સ્વામીથી જુદાં પડીને યજ્ઞ કરવાનું  
કહ્યું નથી તેમ કેઈ વ્રત અથવા ઉપવાસ કરવાનું કહ્યું નથી. પણ  
સ્ત્રી જે દૃઢ ભક્તિ રાખીને માત્ર પતિની સેવામાં તૃપ્ત રહે છે  
તો તેને સ્વર્ગ મળે છે.

॥ સંજય ઉવાચ ॥

દૃષ્ટા તુ પાંડવાનીકે વ્યૂઠં દુર્યોધનસ્તરા ।  
આચાર્યસુપસંગસ્ય રાજા વચનમબ્રવીત્ ॥૨૪॥

અપત્ય લોભાત્ યાતુ સ્ત્રીભર્તારં અતિ વર્તેતે ।  
સેહ નિંદામવામોતિ પતિ લોકાઞ્ચ હીયતે ॥૨૪॥

પાંડવોડય સ. અ. ૧૧-૭૬

યા સ્ત્રી=જે સ્ત્રી અપત્ય લેહમાત્=મને છોકરા થાય એવી આ-  
શાથી ભર્તારં=પોતાના ધણીને અતિવર્તેતે=ત્યાગ કરીને બીજાને સેવે છે  
તે સ્ત્રી રૂઢ=આ લોકમાં નિંદા=નિંદાને અવામોતિ=પામે છે એ  
પતિ લોકાત્=પતિની સેવા કરવાથી પ્રાપ્ત થનાર લોકમાંથી હીયતે=  
બચાઈ જાય છે.

જે સ્ત્રી મને છોકરા થાય અને તે છોકરાંથી હું સ્વર્ગમાં  
બાઉં એમ માની પોતાના પતિનો ત્યાગ કરીને પર પુરુષને સેવે  
છે તે સ્ત્રી આ લોકમાં નિંદાને પામે છે અને તેવી વર્ણસંકર પ્રજા-  
થી સ્વર્ગ મળતું નથી એટલુંજ નહિ પણ તે પતિના લોકમાંથી  
બચે જાય છે.

સ્ત્રી ભિર્ભર્તૃવચઃ કાર્યમેષ ધર્મઃ પરઃ સ્ત્રિયાઃ ॥ ૨૫ ॥

સ્ત્રીભિઃ=સ્ત્રીઓએ ભર્તૃવચઃ=પોતાના ધણીનું વચન હંમેશાં કાર્ય-  
મ્=પાળવું જોઈએ કરવું કે એવ=તેમ કરવું સ્ત્રિયાઃ=સ્ત્રીઓનો પરઃ  
=મોટા ધર્મઃ=ધર્મ છે (મણાય છે).

સ્ત્રીઓએ પોતાના ધણીનું વચન હંમેશાં પાળવું જોઈએ  
કરવું કે તેમ કરવું તે સ્ત્રીઓનો પરમ ધર્મ ગણાય છે.

પતિ મિયહિતે યુક્તા સ્વાચારા સંયતેન્દ્રિયા ।

રૂઢ કીર્તિ મવામોતિ પ્રેત્ય ચાનુતમે સુત્રમ્ ॥૨૬॥

પતિ મિયહિતે=પતિનું પ્રિય કરવામાં યુક્તા=તત્પર રહેનારી સ્વા-

પર્યેતાં પાંદુ પુત્રાણામાચાર્ય મહતીં ચમૂખ  
 વ્યૂદાં દુપદપુત્રેણ તવ શિષ્યેણ ધીમતા ॥૨૩॥  
 અત્ર શૂરા મહેષ્વાસા ધીમાર્જુન સમાયુધિ  
 યુદ્ધધાનો વિરાટશ્ચ દ્રુપદશ્ચ મહારથઃ ॥૨૪॥

ચારા = પોત્રનો આચાર પાળતારી સંયતેન્દ્રિયા = જીતેન્દ્રિય એવી સ્ત્રી  
 હૃદ = આ લોકમાં કીર્તિ = કીર્તિને અવાગ્મોતિ = મેળવે છે. ચ = અને પ્રેત્ય  
 = મર્ત્ય પછી ઉત્તમ સુત્ર = અનુપમ સુખ મેળવે છે.

પતિનું પ્રિય કરવામાં તથા તેના કિલ્કમાં તત્પર રહેનારી  
 ઉત્તમ આચારવાળી અને જીતેન્દ્રિય એવી સ્ત્રી આ લોકમાં કી  
 ર્તિ મેળવે છે. તથા પરલોકમાં અનુપમ સુખ મેળવે છે.

શૃણુનારદ વક્ષ્યામિ સતીનાં વ્રત મુત્તમમ્ ।

કુરુપોવા કુરુતોવા સુસ્વભાવોઽથવાપતિઃ ॥ ૨૭ ॥

હે નારદ = હે નારદ મુનિ સતીનામ્ = પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને ઉત્તમ

વ્રતમ્ = જે ઉત્તમ કર્તવ્ય છે તે તમને વક્ષ્યામિ = કહું છું શૃણુ = તું માંભળા  
 કુરુપઃ = પોતાને પતિ કદરૂપો હોય વા = અથવા સુસ્વભાવઃ = સારા સ્વ  
 ભાવવાળો હોય.

નારાયણ કહે છે કે-હે નારદ મુનિ ! પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને  
 જે જે ઉત્તમ કર્તવ્ય કરવાના છે તે તમને કહું છું. પોતાને પતિ  
 કદરૂપો હોય અથવા દુરાચારી હોય અથવા તે સારા સ્વભાવને  
 હોય.

રોગાન્વિતઃ પિશાચો વા ક્રોધનો વાપિ મદપઃ ॥

વૃદ્ધો કામ્યત્રિદશ્મે વા મૂર્કોઽન્યોત્થિરોપિત્તા ॥

સત્તતં દેવવત્પૂજ્યઃ સાધ્વ્યા વાકાય કર્મભિઃ ॥

ન જાતુ વિષમંભર્તુઃ સ્ત્રિયા કાર્યે કયંચન ॥૨૮॥

રોગાન્વિતઃ = અધિ વાળો હોય પિશાચઃ = નાશકર્મ કરવા વાળો



પ્રજ્ઞાકેતુશ્ચેકિતાનઃકાશિરાજશ્ચ કીર્યમાન ॥

પુરુજિત્કુન્તિયોજશ્ચ શૈવ્યશ્ચ નરપુંગવઃ ॥૨॥

કુશામન્યુશ્ચ વિક્રાંત ઉત્તર્પોજાશ્ચ વિર્યવાન ॥

સૌભદ્રા દ્રૌપદેયશ્ચ સર્વ એવ મહારથાઃ ॥૬॥

હોય ક્રોધનઃ=ક્રોધી હોય મદ્યપઃ=મધુપાન કરતો હોય વૃદ્ધઃ=વરડો હોય  
અનિદશ્ચઃ=અતુર ના હોય મૂકોડન્ધોવધિરઃ=મુગો, આંધળો કે બહેરો  
હોય સ્નાતઃ=હમેશાં અપિ=તો પણ સાશ્રુવ્યા=પતિવ્રતા સ્ત્રીઓએ  
વર્તુઃ=પોતાના ધણીને વિષમં=ખરાળ લાગે તેમ કથંચન=કાંઈ પણ  
પ્રકારે ન કાર્યે=ન વર્તવું પરંતુ વાકઃક્રાયા કર્મભિઃ=સાચીથી, સતી-  
સ્ત્રી, કમથી દેવ વત્=દેવતી માફ પૂજ્યઃ=પૂજા કરવી.

અથવા તો બ્યાધી બાળો, કુકર્મ કરનારો કે ક્રોધી હોય, મદિર  
માન કરતો હોય, બરડો હોય, અતુર ના હોય, મુગો હોય, આં-  
ધળો હોય. અથવા તો બહેરો હોય તો પણ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ  
કાંઈ પણ દિવસ પોતાના ભત્રીયને ખરાળ લાગે તેમ વર્તવું  
નહિ પણ નિત્ય મન, વાણી, તથા ક્રાયા વડે દેવતી પેઠે પૂજા કરવા.

અહંકારં વિદ્યાયાથા કામ ક્રોધૌ ચ સર્વદા ॥

મનસો રંજનં પત્યુઃ કાર્યેનાન્યસ્ય કુશ્ચિત્ ॥૨૯॥

અહંકારં=અહંકારનો. કામ ક્રોધૌ=ખરાળ વિચારનો તથા ક્રો-  
ધનો વિદ્યાય=ભાગ કરીને સર્વદા=હમેશાં પત્યુઃ=પતિના મનસઃ  
=મનને રંજનં=રીઝવું અને અન્યસ્ય=પતિના સિવાય બીજા કુશ્ચિત્  
=કાંઈ પણ ઠેકાણે મન રાખવું નહિ.

સ્ત્રીઓ અહંકારનો, મનના ખરાળ વિચારનો, તથા ક્રોધને  
ક્રોધેશાં ભાગ કરવો ભેદજો અને પોતાના પતિના મનને રીઝ-  
વું અને પતિ સિવાય બીજો કાંઈ પણ મન રાખવું ભેદજો નહિ.

અસ્માકં તુ વિશિષ્ટા યે તામિશેષ દ્વિજોત્તમ ।  
નાયકા મમ મૈન્યસ્ય સંજ્ઞાર્થે તાન્નિવિમિ તે ॥૭॥

भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च सभित्तिजयः ।  
अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥८॥

क्षेत्रાદ્વનાદ્વાગ્રામા દ્વાર્થારં ગૃહમાગતમ્ ।  
પ્રત્યુત્થાયામિનંદેત આસનેનો દકેનચ ॥ ૩૦ ॥

કોઇ પણ કારણસર ગ્રામ:તુ=ગામમાંથી ક્ષત્રાતુ=ક્ષેત્રમાંથી વનાત-  
વનમાંથી ગૃહમાગતંભર્તારં=પાછા ઘર આવેલા ધણીને તે વખતે પ્રત્યુ-  
ત્થાય=તરતજ ઉઠીને અમિનંદેત=ખુશી થઇને નમસ્કાર કરવા તથા  
આસનેન=બેસવાને આસન આપીને અને ઉદકેન=પીવાનું પાણી આ-  
પીને કુશળ ખગર પુછવી.

કોઇ પણ કારણસર પોતાનો પતિ નગરમાં ક્ષેત્રમાં અથવા  
તો વનમાં ગયો હોય ત્યાંથી પાછા ઘર આવે તે વખતે તરતજ  
ઉઠીને તેને પ્રણામ કરવા તથા બેસવાને આસન તથા પિવાને  
પાણી આપી તેમની કુશળ ખગર પુછવી.

પ્રસન્ન વદનાનિત્યં કાલે ભોજન દાયિની ।

ભુક્તવંતંતુ ભર્તારં નવદેદ પ્રિયં કચિત્ ॥ ૩૧ ॥

પ્રસન્નવદનાનિત્યં=હંમેશાં પ્રસન્ન મુખ રાખીને કાલે વખતે વ-  
ખત ભોજનદાયિની=રસોઈ કરીને પતિને વખતસર ભોજન કરાવનાર  
સ્ત્રી ભુક્તવંતં ભર્તારં=ભોજન કરતી વખતે પતિને અપ્રિયં=ખોદું લાગે  
તેવું વચન નવદેદુ=ન બોલવું.

હંમેશાં ચિત્તને પ્રસન્નરાખી સમયપર પતિને ભોજન કરા-  
વવું તથા ભોજન કરતાં હોય તે વખતે કોઇ પણ દહાડો પતિ  
ને અપ્રિય લાગે એવું વચન કદી બોલવું નહિ.

અન્યે ચ વહનઃ શૂરા મદયે ત્યક્તર્જીવિતઃ ।

નાનાશસ્ત્રધરણાઃ સર્વે યુદ્ધ વિચારદાઃ ॥૧૯॥

અપર્વાસં તદસ્માકં બલં भीष्माभिरक्षितम् ।

પર્યાસં તદસ્માકં બલં भीष्माभिरक्षितम् ॥૨૦॥

આસને ભોજને દાને સન્મતિ પ્રિય ભાષણે ।

દક્ષયા સર્વદા ભાવ્યં માર્યયાગૃહ મુખ્યયા ॥ ૩૨ ॥

મૃદમુખ્યયા = ઘરમાં ખીછ સ્ત્રીઓ વડીલ માર્યયા = સ્ત્રીઓ

સર્વદા = હંમેશાં આસને = આસને બેસાડવામાં ભોજને = ભોજન કરવા-  
વામાં દાને = દાન આપવામાં સન્માને = સન્માન આપવામાં દક્ષયા =  
ચતુરાધી ભાવ્યં = વર્તન કરવું.

જે સ્ત્રી ખોતાના ઘરમાં ખીછ સ્ત્રીઓ કરતાં વડીલ હોય તેને  
ખોતાને ઘેર કોઈ પણ પરોણો અથવા તે સગાં સખાંથી આવે તે-  
ઓને હંમેશાં બેસવા માટે આસન, ભોજન, દાન તથા સન્માન  
અને મીઠી મીઠી વાતો કરી હાલ પણ ભરી રીતે વર્તવું.

મૃદ વ્યય નિનિતં ચ યદ્દ્રવ્યં પ્રમુણાર્પિતમ્ ।

નિવૃત્ય મૃદ કાર્યં સા કિંચિદ્બુદ્ધયાવશેષયેત્ ॥૩૩॥

પ્રમુણા = પતિએ મૃદવ્યયનિનિતં = ઘરના ખર્ચને સાડ યદ્દ્રવ્યં

= જે કાંઈ ધન આર્પિતમ્ = આપ્યો હોય ( તેમાંથી ) મૃદકાર્યં = ઘરનો  
ખર્ચ નિવૃત્ય = કરીને બુદ્ધયા = બુદ્ધિથી કિંચિત્ = કાંઈ પણ અવશેષયેત્  
= અચાવવું.

પતિએ ઘરના ખર્ચ સાડ જે કાંઈ ધન આપ્યું હોય તેમાંથી  
ઘરનો ખર્ચ કરવો પરંતુ ખોતાની બુદ્ધિથી વિચાર કરીને તેમાંથી  
કાંઈ પણ અચાવવું.

ત્યાગાર્યમર્પિતે દ્રવ્યે લોભાત્કિંચિન્નપારયેત્ ।

અયમેતુ ચ સર્વેષુ યથાભાગમ્વસ્થિતાઃ ।

ધીષ્મમેવાભિરર્ચંતુ ભવંતઃ સર્વ એવ હિ ॥૧૨૧॥

તસ્ય સંજ્ઞનયમ્હર્ષે કુરુવૃદ્ધઃ પિતામહઃ ।

સિંહનાદં વિનયોચ્ચૈઃ શંસં દધ્મૌ પ્રતાપવાન્ ॥૧૨૨॥

મૃતુરાજ્ઞાં વિના નૈવ સ્વબંધુભ્યો દિશેદ્ધનમ્ ૩૩૪૧

સ્વાગાર્થમ્ = ધર્મને આટે અર્પિતે = આપેલું દ્રવ્યે = ધનમાં લેખાતું

= લેખ કરીને કિંચિત્ = કાંઈ પણ જ ધારયેત્ = ખચાવતું નહિ તેમજ

મૃતુરાજ્ઞાંવિના = પતિની આજ્ઞા સિવાય સ્વબંધુભ્યઃ = પોતાના ભાઈને

નૈવવીશેત્ = નહિ આપવું.

ધણીએ ધર્મ કરવાને જે કાંઈ ધન આપેલું હોય તે લેખ કરી ખચાવવું નહિ તેમજ પોતાના ભાઈ ભાંડુએ મરીખ અવ-  
શ્યમાં હોય તોપણ પોતાના પતિની આજ્ઞા વિના કાંઈ પણ ધન આપવું નહિ.

નવસે દૂરતઃ પત્યુઃ સ્થેયં વલ્લભસંનિધૌ ।

નિર્દિષ્ટે ચ મહા ભાગા વલ્લભાભિમુખં વસેત્ ૩૩૬૮

સ્ત્રીઓએ પત્યુઃ = પતિની દૂરતઃ = દૂર નવસેત્ = રહેવું નહિ, હમે-  
શાં વલ્લભસંનિધૌ = પતિની પાસે સ્થેયમ્ = રહેવું નિર્દિષ્ટે = કાંઈ પણ  
કામ પતિ કરવાનું દરમાલે તો મહા ભાગ = મહાં મોટું ભાગ્ય છે એમ  
એલી વલ્લભાભિમુખં = તરતજ પતિની સન્મુખ જઈને વસેત્ = તે કામ  
કરી દેવું.

સ્ત્રીઓએ કારણ વિના પોતાના પતિની દુર રહેવું નહિ પ-  
રંતુ હમેશાં પતિની પાસેજ રહેવું અને કાંઈ પણ કામ કરવાનું  
પતિ કહે કે તુરત તેના સન્મુખ જઈ તે કામ કરવું.

માર્ગતં પતિં દૃષ્ટ્વા ભવેદાનંદનિર્વૃત્તા

ततः श्रेस्ताश्च भेषश्च यणवानकमोक्षुत्वाः

सह सैवाभ्यहन्यंत स शब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥१३॥

ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महाति स्यंदने स्थितौ ।

माधवः पांडवश्चैव दिव्यां शंखौ प्रदध्मतुः ॥१४॥

भ-र्तुःसमीपे न स्थेयं सोद्वेगं व्यग्रचित्तया ॥१५॥

गायंतं = गायन करतां पतिं = पतिने दृष्ट्वा = जेधने भवेदानंद  
निर्वृता = बलान् पुत्री ययुं तथा डोछ पक्षु वभते सोद्वेगं = मनमां उ-  
द्वेग सभाने व्यग्रचित्तया = चिंता सभाने भर्तुसमीपे = पतिनी पास  
न स्थेयम् = भेषयुं नहि.

पतिना पतिने गायन करतां जेधने बलान् पुत्री ययुं  
तथा डोछ पक्षु वभते मनमां उद्वेग अने चिंता सभाने पति  
पासे भेषयुं नहि.

कथ्यमाना कथा भर्त्रा श्रोतव्या सादरं स्त्रिया ।

पत्युः संभाषणस्याग्रेनान्यत्संभाषयेत्स्वयम् ॥१६॥

भर्त्रा = धर्माधी कथ्यमाना कथाः = उद्देवाती वातो स्त्रिया =  
स्त्रीये सादरम् = आदर पूर्वक श्रोतव्या = सांभजवी पत्युः संभाषण.  
स्याग्रे = पतिनी वात आसती होय त्यां सुधी स्वयं = पोते अन्यत् =  
भीष्ट न संभाषयेत् = करवी नहि.

पति वात करता होय त्वारे स्त्रीये ते आदर पूर्वक सांभ-  
जवी पक्षु पतिनी वात आसती होय त्यां सुधी पोते भीष्ट भंड  
पक्षु वात वचये करवी नहि.

व्यथिताऽपि भयं त्यक्त्वा कंठे गृह्णीत वल्लभं ।

उच्चैर्न रोदनं कुर्यान्नै वा क्रोशेच्चतंप्रति ॥१७॥

व्यथिताऽपि = पतिये डोछ पक्षु करवुसर मन दुःखयुं होय तो

પ્રજન્ય દુષીકેશો દેવદસં ધનંજયઃ ।  
 પૌંદ્ર દધ્મૌ મહાશંખં ધીમર્મા વૃકોદરઃ ॥૧૨॥  
 અનંતવિજયં રાજા કુંતીપુત્રો યુધિષ્ઠિરઃ ।  
 નકુલઃ સહદેવશ્ચ સુધોષમણિપુષ્પકૌ ॥૧૬॥

પણ ધરમાં ઉઘૈ:રોદનં ન કુર્યાત્=મોટે સાદેથી રડવું નહિ તંપ્રતિ  
 નૈવાક્રોશેત્=પતિના સામું પણ બોલવું નહિ મયં ત્યક્ત વા=પણ  
 નિર્ભય થઇને કંઠે=ગળે ગૃહ્ણતિ=આલિંગન કરવું.

પતિએ કાંઈ પણ કારણસર મન દુખવું હોય તોપણ  
 મનમાં તેને મોટે ક્રોધ કરીને મોટે સાદે રડવું નહિ તથા મોટી  
 ખુમ પાડી પતિના સામું બોલવું નહિ પરંતુ નિર્ભય થઈ પતિના  
 કંઠમાં આલિંગન કરીને તેને પ્રસન્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરવો.

ઉત્સવાદિષુ વંધૂનાં સદનં યદિ ગચ્છતિ ।  
 લઙ્ઘ્વા નુજાં તદા પત્યુર્ગચ્છેદધ્યક્ષરક્ષિતા ।  
 નવસેત્ સુચિરં તત્ર પ્રત્યાગચ્છેદ્ગૃહં સતી ॥૩૯॥

ઉત્સવોદિષુ=જ્યારે કોઈ પણ સારા તહેવારના દીવસમાં વંધૂનામ્  
 =પોતાના માખાપના સદનં=ઘરે યદિ ગચ્છતિ=જવું પડે તો સ્ત્રીએ  
 પત્યુઃ અનુજાં લઙ્ઘ્વા=પતિની આજ્ઞા લઇને અધ્યક્ષરક્ષિતા=ચાકરને  
 સાથે લઇને ગચ્છેત્=જવું તત્ર=ત્યાં પણ સુચિરં=લઘુ વખત ન વસેત્  
 ન રહેવું સતી=પતિવ્રતા સ્ત્રીએ ગૃહં=પોતાને ઘેર કામ થયું કે તરતજ  
 પ્રત્યાગચ્છેત્=પાછા આવવું.

જ્યારે કોઈ પણ પર્વના સારા દિવસમાં પોતાના માખા-  
 પને ત્યાં જવું પડે ત્યારે પતિવ્રતા સ્ત્રીએ ધણીની આજ્ઞા લઈ  
 ચાકરને સાથે લઇને જવું. પણ ત્યાં ધણી વખત રહેવું નહિ  
 કામ થઈ રહે એટલે પાછું પોતાને ઘેર આવ્યા આવવું.

કાશ્યથ પરમેશ્વાસઃ શિલ્વંડી ચ મહારથઃ ।

ધૃષ્ટ્યુન્નો વિરાટથ સાત્યકીશ્ચપરાજિતઃ ॥૧૭॥

દ્રુપદો દ્રૌપદેયાથ સર્વેશઃ પૃથિવીપતે ।

સૌભદ્રથ મહાવાહુઃ શંભાન્દધ્મ્યુઃપૃથક્પૃથક્ ॥૧૮॥

નાવલોક્યં દિશઃ સ્વૈરં નાવલોક્યઃ પરોજનઃ ।

વિલાસૈરવલોક્યં સ્યાત્ પત્યુરાનનપંકજમ્ ॥૪૦॥

સ્વૈરં=પોતાની મરજી પ્રમાણે દિશઃ=ગમે તે દિશામાં નાવલોક્યં  
=જેયા કરવું નહિ તેમ પરોજન=પર પુરૂષને નાવલોક્યં=જેવો નહિ  
પરંતુ વિલાસૈઃ=પ્રસન્ન મનથી અવલોક્યં સ્યાત્=હંમેશાં જેવું આ-  
નનપંકજમ્=મુખકમળ.

શ્રીઓએ પોતાની મરજી પ્રમાણે ગમે તે દિશા તરફ જોવું  
નહિ તેમ પર પુરૂષને પણ (ખરાબ ચિત્તથી) જોવો નહિ પરંતુ  
હંમેશાં પ્રસન્ન મનથી પોતાના પતિનું મુખ કમળ જોવું.

નૈકાકિની કચિદ્દુષ્ટેષ્ઠ નમ્રા સ્નાનમાચરેત્ ।

મર્ત્વિદ્વેષિણી નારી સાધ્વીનોભાવયેત્ ક્વચિત્ ॥૪૧॥

નૈકાકિની=એકલાં કચિત્=કોઈ પણ જગાએ નગરમાં જવું  
નહિ નમ્રા=વસ્ત્ર પહેર્યા વગર સ્નાનં ન આચરેત્=નહાવું નહિ મર્ત્વ-  
વિદ્વેષિણી નારી=પોતાના પતિનો દેષ કરનારી શ્રીઓ સાધ્વી=પતિ-  
વ્રતા શ્રીઓ ન ભાવયેત્=વાતચિત કરવી નહિ ક્વચિત્=કશપિ.

પતિવ્રતા શ્રીઓ કોઈ પણ જગાએ એકલાં જવું નહિ તેમ  
વસ્ત્ર પહેર્યા વગર નહાવું પણ નહિ તથા પતિનો દેષ કરનાર  
શ્રીઓ સાથે કોઈ પણ દિવસ વાતચિત કરવી નહિ.

નોલુચ્ચલે ન મુસલે ન વર્ધિન્યાં દષ્યપિ ।

ન યંત્ર કેડ પિદેહલ્યાં સતી ચોપત્રિણેત્ ક્વચિત્ ॥૪૨॥

સ ઘોષો ધાર્તરાષ્ટ્રાણાં ત્દયાનિ વ્યદામ્યત્ ।

નમથ પૃથિવીં ચૈવ તુમ્હાં વ્યતુનાદયન્ ॥૧૯॥

અથ વ્યવસ્થિતાન્દદ્રા ધાર્તરાષ્ટ્રાન્કપિધ્વજઃ ।

મદ્યતે શસ્ત્રસંપાતે ધનુરુચ્ચ પાંડવઃ ॥૨૦॥

સતી = પતિવ્રતા સ્ત્રીએ, ઉત્ક્રુવલે = ખાંડણીઆ, પર મુસલે = મુસ-  
ળ ઉપર વર્ધિન્યાં = સાવરણી ઉપર દ્વપદાપિ = વાક્યાના પદ્યરૂપે પર પશ્ય  
યંત્ર = ઘડી ઉપર દેહલ્યામ્ = ઉમરા ઉપર ક્ષૈચિત્ = કોઈ પણ વખત  
નરુપાવિશેત્ = ખેસવું નહિ.

પતિવ્રતા સ્ત્રીએ, ખાંડણીઆ, મુસળ, સાવરણી, ઔપચ વ-  
ગેરે વાતવાની શીસા ઉપર કે ચાંચના ઉપર અથવા તો ઉમરા ઉ-  
પર ખેસવું નહિ.

તીર્થ સ્નાનાર્થિની નારી પતિ પાદોદકં પિબેત્ ।

શંકરાદપિ વિષ્ણોર્વા પતિ રેકોઽક્રોધિકઃસ્ત્રિયઃ ॥૪૩॥

તીર્થ સ્નાનાર્થિની નારી = તિર્થમાં સ્નાન કરવાની ઇચ્છા ધાળી  
સ્ત્રીએ પતિપાદોદકં પિબેત્ = પતિના પાત્ને ચરણો પોત્તને તેનું જળ પી-  
વું કારણ કે એકઃપત્નિ = સ્ત્રીને તો એકલો પોતાનો પતિ શંકર =  
મહાદેવ વાં = અથવા વિષ્ણોર્વા = ત્રિજગુથી અપિ = પણ અધિક = આ-  
ધિક છે.

જે સ્ત્રીને તિર્થમાં સ્નાન કરવાની ઇચ્છા થાય તેણે પોતા-  
ના પતિના પાત્ને ચરણો પોત્તને તે જળ પીવું કારણ કે પતિ  
શંકર તથા વિષ્ણુ કરતાં પણ સ્ત્રીને અધિક છે.

भर्तादेवो गुरुर्भर्ता धर्म-तिर्थ-व्रतानि च ।

तस्मात् सर्वं पारित्यज्य पतिमेकं समर्चयेत् ॥ ૪૪ ॥

भर्तादेवः = ધણી તેજ દેવ ગુરુર્ભર્તા = ગુરુ પણ પતિ ધર્મ તીર્થ



હપીકેશં તદા વાચયમિદમાદ મહીપતે

અર્જુન ઉવાચ

સેનયોરુમયોર્મધ્યે રથં સ્થપય મેઽચ્યુત ॥૨૧॥

વ્રતાનિચ=ધર્મ, તીથ, વ્રત, જે કાંઈ કહીએ તે બન્યરજ છે. તદમાત્=  
તેજસા મદે સર્વપારિત્યજ્ય=સર્વભૂં ત્યાગ કરીને એકપતિ=એક પતિનુંજ  
સમર્ચયેત્=પૂજન કરવું જોઈએ

શ્રીને દેવ, ગુરુ, ધર્મ, તીર્થ, વ્રત, જે કાંઈ કહીએ તે પા-  
લિજ છે માટે તેઓએ સર્વનો ત્યાગ કરીને એક પતિનુંજ પૂજન  
કરવું જોઈએ

કાર્યેષુ મંત્રી કરણેષુ દાસી ભોજ્યેષુ માતા શયનેષુ રંભા ।

ધર્માનુકૂલા ક્ષમયા ધરિત્રી પાદ ગુણમેતદ પતિવ્રતા નામ ॥૪૫॥

પતિવ્રતાનાં=પતિવ્રતાઓનાં એતદ=આ પાદગુણ=છ ગુણો હોય  
૧) કાર્યેષુ મંત્રી = કાંઈ પણ કામમાં વિચાર કરતી વખતે પ્રધાન તરીકે  
પતિને મદદ કરે છે. કરણેષુ દાસી=ધરના કામ કાજમાં દાસીની માફક મ-  
દદ કરે છે. ભોજ્યેષુ માતા=ભોજન કરાવતી વખતે માતા જેવો પ્રેમ રા-  
ખે છે. શયનેષુ રંભા=શયનની વખતે રંભાની માફક વર્તે છે. ધર્માનુ-  
કૂલ્ય=ધર્મના કામમાં હમેશાં અનુકૂલ રહે છે. ક્ષમયા ધરિત્રી=ક્ષમાને  
ધારણ કરનારી છે.

પતિવ્રતાશ્રીઓમાંની એના છ ગુણો હમેશાં સમાયક્ષ હોય છે.  
(૧) કાંઈ પણ કાર્યના વિચાર વખતે પતિને પ્રધાનની મા-  
ફક મદદ કરે છે. (૨) ધરના કામકાજમાં દાસી તરીકે મદદ કરે  
છે. (૩) ભોજન કરાવતી વખતે માતાની માફક વર્તે છે. (૪)  
શયનમાં રંભા તરીકે વર્તે છે. (૫) ધર્મનાં કાર્યમાં અનુકૂલ રહે છે  
(૬) અને પોતાના પતિને અપરાધ થયા છતાં પણ પૂજનીની પેઠે  
ક્ષમાને ધારણ કરે છે.

યાવદેતાન્નિરીક્ષેહં યોદુકામાનવસ્થિતાન્ ।

કૈર્મયાસહયોદ્વ્યમસ્મિન્નગસઃ યમે ॥૨૨॥

યોત્સ્યમાના નવક્ષેઽહં ય एतेत्र समागताः ।

ધાર્તરાષ્ટ્રસ્ય દુર્બુદ્ધેર્બુદ્ધે પ્રિયચિકીર્ષવઃ ॥૨૩॥

વીક્ષિતા વીક્ષતે નાન્યૈર્હાસિતા ન હસત્યપિ ।

ભાષિતા ભાષતે નૈવસા સાધ્વી સાધુલક્ષણા ॥૪૬॥

અન્યૈઃ=દુરાચારી પુરૂષોએ વીક્ષિતા=આમુ જોતું હોય તો પણ નવીક્ષતે=તેના આમુ જોતી નથી તેમ હાસિતા=હસાવે તો પણ ન-હસતિ=હસતી નથી ભાષિતા=બોલાવે તો પણ નૈવભાષતે=કદી બોલતી નથી સા સાધુલક્ષણા=આવા સારા ગુણુવાળી સ્ત્રી સાધ્વી=પતિવ્રતા કહેવાય છે.

દુરાચારી પુરૂષો પોતાની આમુ જોએ તો પણ જે સ્ત્રી તેની આમુ જોતી નથી તેમ હસાવે તો પણ હસતી નથી અને વખતે 'જોડું' કારણ બતાવી બોલાવે તો પણ બોલતી નથી આવા સારા લક્ષણુવાળી સ્ત્રી પતિવ્રતા કહેવાય છે.

इत्येते विधिना प्रोक्ताः स्त्रीणां धर्माः सनातनाः ।

ता नौकाः परमाः प्रोक्ताः भवसंसार तारणे ॥४७॥

વ્યાસ સહિતા

इत्येते=આ ઉપર લખેલા સનાતનાઃ=શાસ્ત્રોના સનાતન ધર્માઃ=ધર્મો વિધિના=અલ્લદેવથી પ્રોક્તાઃ=કહેવાયા છે, ભવ સંસાર તારणे=સાગર રૂપી સંસારને તરવાને પરમા=ઉત્તમ નૌકાઃ=નૌકાની ગરજ સારનારી પ્રોક્તાઃ=ગણાયલી છે.

આ સુવાસની સ્ત્રીઓના શાસ્ત્રોક્ત સનાતન ધર્મો કહ્યા તે સં-સાર રૂપી સાગરના પાર ઉતરવાને સ્ત્રીઓને ઉત્તમ નૌકાની ગરજ સારે છે.

સંજય ઉવાચ

एवमुक्तो हृषिकेशो गुडाकेशेन भारत १  
 सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥२४॥

સારાંશ—આ ઉપર બતાવેલા ધર્મ સુવાસની સ્ત્રીઓના છે અને દરેક સ્ત્રી જાતીને અતિ લાભકારી છે. જે સ્ત્રીએ પતિવ્રતા થવું હોય અને સતી સ્ત્રીઓમાં નામ ગણાવવું હોય તો તેને આ પાઠ રૂપ સમજી હૃદયેશાં યેનું મનન કરવું. ઉક્ત રીતે ના અને તો જેટલું વાંચાય તેટલું વાંચી તે પ્રમાણે વર્તન કરવું જેથી સ્વામી સહિત પોતાના જન્મનું સાક્ષ્ય કરશે.

धति शिवः,

भीष्मद्रोणमुखातः सर्वेषां च महीक्षिताम् ।

उवाच पार्थ पश्यैतान्समवेतान्કુરુનिति ॥ ૧॥

तत्रापश्यत्स्थितान्પાર્થઃ પિતૃનથ પિતામહાન્ ।

આચાર્યાન્માતુલાન્પ્રાતૃન્પુત્રાન્પૌત્રાન્તસ્તૈસ્તથા ॥૨૬॥

આરિત્ર અને આખ્યાનો.

( એક બનેલી ખરી વાર્તા. )

અમિત બજાર પત્રિકામંથી ઉતારો.

કેટલાંક વરસ ઉપર કલકત્તાના બાદશાહી શહેર પાસે એ-  
વીસ પરગણામાંના હરિવાના ગામમાં એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો.  
તે પોતાની પાછલી અવસ્થામાં આંધળો થયો. તેના કુટુંબમાં  
માત્ર બેજ માણસ હતાં, એક તેની વૃદ્ધ અને નાકોવત મા, અને  
બીજી તેની શ્રદ્ધાળુ અને પતિવ્રતા સ્ત્રી. આ ગરીબ અને પવિત્ર  
બ્રાહ્મણની આંધતાથી જોઈ, તેની પતિવ્રતા સ્ત્રીને કારી ઘા લાગ્યો. જે  
હુઃખ તેણીના ધણી ઉપર પડ્યું હતું. તે હુઃખ દૂર કરવાને તેણી  
એ સઘળા યત્ન કરવાનો, અને અંતઃકરણ તેમજ આત્માથી અ-  
જમાવવાનો નિશ્ચય કર્યો, તે એક બહુજ પવિત્ર સ્ત્રી હતી. પરમે-  
શ્વરની પૃથ્વીપરની હયાતી અને તેનાં ઈકરાંઓ તરફ તેની અ-  
નહદ હયા અને પ્રીતિને તે સંપૂર્ણ રીતે શ્રદ્ધા પૂર્વક માનતી હતી.  
તેણીનો દૃઢ નિશ્ચય હતો કે પોતાના પતિની આંધતા એ તેના  
આ જન્મ અને પૂર્વ જન્મના પાપ કર્મોનું પરિણામ છે. આથી  
તેણીએ કોઈ પણ માણસની સલાહ લીધા સિવાય શિવ કે જે  
હિંદુ શાસ્ત્રમાં જગતને સંહારનાર કહેવાય છે. તેનું આરાધન ક-  
રવું એવું નક્કી કર્યું. તેણી પોતાની સાસુ અને પતિને “તાડકેશ્વર”  
કે જ્યાં શિવની મૂર્તિ ઘણા પુરાતન વખતથી છે ત્યાં લઈ ગઈ.  
આ સ્થળ પ્રસિદ્ધ છે, એટલે હિંદુઓ એથી અપરિચિત નજ  
કોઈ શકે. સેંકડો અને હજારો લોકો પોતાના તથા પોતાના સ-

શ્વશુરાન્સુહૃદશ્ચૈવ સેનયોરુમયોરપિ ।  
 તાન્સમીક્ષ્ય સ કૌતેયઃ સર્વાન્બંધુનવસ્થિતાન્ ॥૨૭॥  
 કૃપયા પર્યાવિષ્ઠો ત્રિષીદાન્નિદમબ્રવિત્ ।

। અર્જુન ઉવાચ ।

દૃષ્ટ્વમં સ્વજનં કૃષ્ણં યુયુત્સું સમુપાસ્થિતમ્ ॥૨૮॥

ગાં વડાલાંનાં દુઃખ દૂર કરવા આ દેવની બાધા રાખે છે. અને તેમાંથી લાગ્યેજ કોઈ નાસીપાસ થતું હશે. અસ્તુ—હવે પેલી સ્ત્રીએ તાડકેશ્વર પહોંચ્યા પછી શિવની ભૂતિ સામું ધારણા રાખી એ દિવસ સુધી બેઠી. એ દિવસમાં કંઈ પણ સ્વપ્ન થયું નહિ. તેમ આદેશ પણ થયો નહિ. પછી તેણી ભોંય ઉપર સૂઈને પ્રાર્થના કરવા લાગી. એમ આઠ દિવસ સુધો અન્ન જલ ત્યાગ કરી કેવલ શિવ સ્તુતિમાં લીન થઈ ગઈ. આથી પણ કંઈ ચમત્કાર ન જણાયો, ત્યારે તેણીએ કપડુ પાથર્યું અને તેના ઉપર પ્રાર્થના કરવા લાગી. એવી રીતે કરતાં પણ ત્રણ દિવસ વ્યતિત થયા, સાંજ પડી, મધ્ય રાત્રી થઈ રાત્રી પણ પૂરી થવા આવી. આ પતિવ્રતા સ્ત્રી જેમ અશક્ત અને દુર્બલ થવા લાગી, તેમ તેનું મન પ્રાર્થનામાં વધારે ને વધારે લીન થવા લાગ્યું. છેવટે સવારના નવેક વાગ્યાને સુમારે તે સમાધિષ્ઠ થઈ. અને એ અવસ્થામાં તેની નજરે હાથમાં ત્રિસૂલ ધારણ કરેલા દૂતો પડ્યા. એ દૂતે પોતાના હોઠ ફફડાવ્યા, અને બોલ્યા હે બાલો, હવે તારે વધારે વાર આ સ્થિતિમાં રહેવું જાઈએ નહિ; તારા પતિએ જોવાની શક્તિ પાછી મેળવી છે. ભૂતિના પગ આગલથી વહેતા પવિત્ર પાણીથી તેમાં નવાઈ જેવો સાદ થયો “હે પુત્રી! ઊઠ, ઊભી થા. પરમેશ્વર તારા ઉપર ખૂશ થઈ ગયો છે.” તે સદ્ગુણી બાઈ ધીરે ધીરે અને કંઈ પણ બોલ્યા વગર ઊભી થઈ. જે દેવ વાણી તેણીએ સાંભળી તેનો એક પણ શબ્દ તેણી બોલી નહિ. તેણીનું

સીદંતિં મમ ગાત્રાણિ મુખં ચ પારશ્રુપ્યાનિ ।  
 વેપથુશ્ચ શરીરે મે રોમહર્ષશ્ચ જાયતે ॥૨૧॥  
 ગાંઢીવં સંસતે હસ્તાશ્ચક્રૈવ પરિદક્ષતે ।  
 ન ચ સ્ત્રોમ્યવસ્થાતું ભ્રમતીવ ચ મે મનઃ ॥૨૦॥

હૃદય ખુશીમાં, ખીકમાં, ભક્તિમાં, અને શંકામાં ખૂબ જોસથી  
 ધબકવા લાગ્યું. જે કરવાને દેવ વાણીએ તેને સલાહ આપી હતી  
 તે તેણીએ ધીમેથી કર્યું.

પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી થોડું ચરણામૃત તેણીએ પોતાના પતિને આ-  
 ન્યું. અને તેની આંખ ઉપર છાલક મારી ઘોષ નાંખી. તેણી દરેક  
 શ્વાસ પરમેશ્વર ઉપર પોતાના ખરા ભાવથી કાઢતી તેણીનું કપા-  
 લ તેજ વગરનું થઈ ગયું હતું, તથા ખોરાક વગર તેણી છેક  
 પાતલી અને ફીકી થઈ ગઈ હતી, તોપણ આ વખતે તેનામાં હાથી  
 જેટલું બલ હતું.

તેણીના પતિએ પૂછ્યું, તે મારી આંખો ઉપર શું છાંટ્યું  
 છે? તે સ્ત્રીએ જવાબ દીધો;—સ્વામિન્, પાણી. પરમેશ્વરની પ્રા-  
 ર્થના કરો અને તે દયાળુ નિયંતા તમારું દુઃખ દૂર કરશે. તે-  
 ના પતિ અશ્રદ્ધાળુ હોવાથી તેને આ શબ્દો ખરા લાગ્યા નહિ,  
 તોપણ પોતાની પવિત્ર અને પતિવ્રતા સ્ત્રીના કથા પ્રમાણે ખ-  
 રા મનથી તેણે પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી. અને વારંવાર ઢંડવત્  
 નમસ્કાર કર્યા. તેની સ્ત્રી આ વખતે શાંત થઈ બેઠી હતી, પણ  
 આંસુ તેના આગળ પડતા ગાલ ઉપરથી તેની છાતીપર એક  
 પછી એક ગળડવા લાગ્યાં. કેટલાક ઢંડવત્ પ્રણામ કરી તેનો  
 ધણી એકાએક બેઠો થયો. તેણે એકી નજરે પોતાના જમણા હાં-  
 થના અંગુઠા તરફ જોયું; પછી તે મૂર્તિ તરફ એકી નજરે જો-  
 વા લાગ્યો છેવટ તેણે પોતાની સ્ત્રીની તરફ તાકીને જોયું નજરે  
 નજર મળી, તેઓ બંને બોલી શક્યા નહિ, પણ જોવાની સઘળી

નિમિત્તાનિ ચ પશ્યામિ વિપરીતાનિ કેશવ ।

ન ચ શ્રેયોઽનુપશ્યામિ હત્વા સ્વજનમાદૈવે ॥૩૧॥

ન કાંક્ષે વિજયં કૃષ્ણ ન ચ રાજ્યં સુખાનિ ચ ।

કિં નો રાજ્યેન ગોવિંદ કિં ભોગૈર્જીવિતેન વા ॥૩૨॥

મતલબ સ્ત્રી સમજી ગઈ જુશાલીથી ગાંડી થઈ ગઈ; દુનીઆને બૂલી ગઈ. તેની હાલની સ્થિતિ અને પાસે ઉભેલા માણસોની હાજરી પણ બૂલી ગઈ તેના ખભા ઉપર તેના હાંખા અને કાળા વાળ લટકી રહ્યા હતા. એવી સ્થિતિમાં તે કપડા ઉપર આળોટી અને ઊઠીને પોતાના પતિને પકડીને દેહેરાના બારણા આગળ લઈ ગઈ. ત્યાં તેઓએ જમીન ઉપર સાથે વારંવાર દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. લોકોનું ટોળું આ દેખાવ બહુ આશ્ચર્ય સાથે, જોઈ રહ્યું હતું. છેવટે ને સુખી જોડું માન અને આભારની લાગણી સાથે હર્ષાશ્રુ સહિત તથા તેજસ્વી આંખ સાથે મૂર્તિની સામે જોડું. અને ઘણીવાર સુધી ખરા ભાવથી, પૂર્ણ ઉમંગકાથી પોતાની આસપાસ કોણ કોણ છે તેનું પણ ભાન બૂલી, કેવલ ગાંડી અવસ્થામાં હોય એવાં દેખાતાં ઇશ્વર પ્રાર્થના કરી અને અનંત-વાર હયાળુ દેવનો ઉપકાર માન્યો. તે સ્ત્રીની સાસુ કે જે અત્યાર સુધી અહીં નહોતી, પણ નહાવા ગઈ હતી, તેણે આવીને આ સ્થિતિ જાણી તેથી બહુજ ખુશી ખુશી થઈ; અને દેવને ઘણી વાર દંડવત્ નમસ્કાર કર્યા, તથા પુત્રવધુ તરફ માયાળુ નજરથી જોઈ તેને ચુંબન કર્યું અને કહ્યું;—

“માતા! તું પવિત્રતાનો અવતાર છે” આટલું કહેતામાં તે મૂર્છાંગત થઈ. લોકોનાં ટોળાંએ જય જયકારનો પોકાર કર્યો, થોડીવારે તે સચેત થઈ અને તેઓ ત્રણે લોકોના જય જયકાર-પોકાર વચ્ચે પોતાના ઘર તરફ ચાલી નીકળ્યાં આ ઉપરથી સારાંશ એમ નથી લેવાનો કે દરેક સ્ત્રીએ શ્રી મહાદેવના મંદીરમાં

યૈષામર્થે કાંક્ષિતં નો રાજ્યં મોગાઃ સુત્વાનિ ચ ।

તદ્દમેઽવસ્થિતા યુદ્ધે પ્રાણાંસ્ત્યક્ત્વા ધનનાનિ ચ ॥૩૩॥

આચાર્યાઃ પિતરઃ પુત્રાસ્તથૈવ ચ પિતામહાઃ ।

માતુલાઃ શ્વશુરાઃ પૌત્રાઃ શ્યાલાઃ સંવંધિનસ્તથા ॥૩૪॥

બેસી, જપ, પૂજા વગેરે કરી પોતાના માતાપિતા, અગર સ્વામીની સેવાનો ત્યાગ કરવો. પણ પોતાના સ્વામીનો સેવા મહાદેવ તુલ્ય કરવી. અને જો સ્વામી ન હોય તો માતા પિતાની પૂર્ણ સેવા કરવી; અને તેમાંનું કોઈ પણ ન હોય તો પોતાના સ્વામીની છળી મનમાં લાવી તેના બાકી રહેલા સંસ્કાર તેની જોડે ભોગવવા ઇચ્છી તેને ફરી મળવા ચત્ન કરી પોતાનો વખત નજી દમચંતીની માફક ગાળવો. એજ ઉત્તમ સ્ત્રીઓનાં લક્ષણ છે.

વળી એજ માહાદેવને માટે બીજી આશા એવી છે કે કોઈ ના-ધોરીની ગાયને દૂધને જાહેલે લોહી નીકળતું તેણે માનતા લીધી કે જો ગાય દૂધ દેશેતો પહેલા દિવસનું દૂધ માહાદેવજીને અર્પણ કરીશ. બીજે દિવસે દૂધ દેવા માંડયું એટલે માનતા મુજબ દૂધ લઈ તે માહાદેવજીને ચઢાવવા નાધોરીએ પૂજારીને વિનંતિ કરી. પણ પૂજારીએ નાધોરી જાણી ના કહી પ્રિયારો ના-ધોરી નિરાશ થઈ દૂર જાડ તજે બેસી રડવા લાગ્યો. એટલે શ્રી માહાદેવ વૃદ્ધ ડોસાનું રૂપ લઈ તે નાધોરી ઠને આવી પૂછયું કે મને દૂધ પાસે. ત્યારે નાધોરીએ વિચાર કરી (જ્યારે પૂજારી નથી માનતો ત્યારે એ ડોસાને પાવું ઠીકછે) હા કહી દૂધ આપવા કહ્યું એટલે તે વૃદ્ધ ડોસાએ એક ચાંદીનો કટોરો ધર્યો. ( કે જે કટોરામાં રોજ તેમને દૂધ ધરાતું હતું. ) નાધોરીએ દૂધ પાછું લીધું અને નમસ્કાર કરી જવા માંડયું, એટલે ડોસાએ કહ્યું ભાઈ આ ચાંદીનો કટોરો પેલા પૂજારીને આપી તું જાજે. તે નાધોરી પૂજારીને ચાંદીનો કટોરો આપવા ગયો. પૂજારી જાણી અચાંખે પામી જાણી ગયો કે આ નાધોરી શ્રદ્ધાળુ છે મા-



एताञ्च हंतुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन ।  
 अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥३५॥  
 निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन ।  
 पापमेवाश्रयेदस्मान्दत्तवैतानाततायिनः ॥३६॥

ટે શ્રી શંકરે તેને દર્શન દીધાં અને નાથોરીને કહ્યું કે તું ફતેહ  
 કર એ કટોરો લાવનાર શ્રી શંકર હતા. અને તારૂં દૂધ તેમણે  
 પીધું કારણ કે એ કટોરો અહીં મારી ચોકીમાંથી શંકર સિવાય કોઈ  
 લઈ જઈ શકે નહીં ને વળી તારા દૂધ પાયા પછી તે એટલામાં  
 કયાં જતા રહે (અત્રોપ થઈ ગયા) તે આપણે બેઠાણે બેઠાંએ  
 છીએ પણ જણાતા નથી. માટે તમારું સુભંધે એમ સમજાવે. ના-  
 થોરી પગે લાગી તેને ઘેર ગયો. એવા ઘણા અમત્કાર માલમ પડેલા  
 છે. પણ તેથી બાલકોએ, તેમ સ્ત્રીઓએ પોતાની ફરજે સુકવાની  
 નથી. જેકોઈ પોતાની ફરજે બરોબર સમજી તે પ્રમાણે ચાલે છે  
 તેનેજ તે શ્રી શંકર સહાય થાય છે,

इति शिवम्

એક ભીલડીની પતિવ્રતના.

“शिवलीलामृतना ९ मा अध्यायनी कथामां नैमिषारण्यने  
 विषे सुतपुराणी शौनकादि कृषिभोजने कथा कहे छे.”

એક વામદેવ નામે મહા રાની પ્રાદ્યજી હતો. તે શિવધ્યાન-  
 માં લીન સાંત જુદિનો હતો, અને આધિ, આધિ, ઉપાધિ,  
 એ ત્રણે સંતોષથી સહિત થઈ કોન્યા અરણ્યમાં ફરતો હતો.  
 એક દિવસે તેને તે અરણ્યને વિષે ફરતાં ફરતાં. એક મોટા સ-  
 ક્ષત કે જેણે કપાલને વિષે સિંહુરનો ટ્રેપ કરેલો હતો તે મળ્યો.

તસ્માન્નાર્હા વયં હંતું ધાર્તરાષ્ટ્રાન્સ્વચાંધવાન્ ।  
 સ્વજનં હિ કથં હત્વા સુચિનઃ શ્યામ માધવ ॥૩૭॥  
 યદ્યપ્યેતે ન પશ્યંતિ લોભોપહતચેતસઃ ।  
 કુલક્ષયકૃતં દોષં મિત્રદ્રોહે ચ પાતકમ્ ॥૩૮॥

જેવો તે રાક્ષસ વામદેવને અડક્યો, કે તુરતજ પાપ મુક્ત થઈ ગયો, અને તેને જ્ઞાન, બુદ્ધિ પેદા થઈ. વામદેવને ખબર નહોતી કે રાક્ષસે ભક્ષણ માટે પોતાની બાથમાં લીધો હતો; તેનો શિવધ્યાનમાં લીન હતો. રાક્ષસને આથી એક હજાર વરસનું જ્ઞાન થયું. પછી વામદેવે તે રાક્ષસને ભસ્મનો વિધિ કહ્યો, કે જે વિધિ સનતકુમારને શિવજીએ કહ્યો હતો.

પાંચાલ દેશમાં એક સિંહકેતુ નામનો રાજા હતો. તે એક દિવસે મૃગયા કરવા અરણ્યમાં ગયો. તે વખતે તેણે પોતાની સાથે ભીલો વિગેરેનું સૈન્ય લીધું હતું. તે સૈન્યમાં સખર નામનો એક ભીલ મહા શ્રદ્ધાલુ અને ભક્તિમાન હતો. તે ભીલે અરણ્યને વિષે એક ભાંગી ગયેલાં શિવાલયમાં પ્રવેશ કર્યો. શિવાલયમાં મહાદેવનું બાણ બહુજ ઉત્તમ જોયું, તેથી તે હર્ષ પામી શાંત થયો, અને સ્તુતિ કરવા મંડ્યો, રાજાએ આ જોઈ તે ભીલને કહ્યું બાણ ઉત્તમ છે માટે વિધિ પૂર્વક પૂજા કરે તો ઇચ્છિત ફળ મળશે આ સાંભળી ભીલે રાજાને વિધિ પુછી. રાજાએ નમ્રતાથી કહ્યું કે, પૂજના વિધિ બહુજ છે પણ ઉત્તમ પ્રકારનું તને કહું તે સાંભલ. હમેશાં એ શિવના બાણ ઉપર નવી નવી ચિતા ભસ્મ ચઢાવવાનો નિયમ રાખી રાજા નવી ચિતા ભસ્મ ચઢાવ્યા વગર નૈવેદ્ય ધરવું નહિ. એ મુખ્ય શિવનિષ્ઠા છે. અને એજ નિયમ ઉત્તમ છે. સખર તે બાણને પોતાને ઘેર લાવ્યો અને તેની સ્ત્રીને બધું વૃત્તાંત કહ્યું. સ્ત્રી બહુ આનંદ પામી. સારા મુહુર્તમાં શિવબાણની સ્થાપના કરી; અને એક નિષ્ઠા પૂર્વક પૂજા કરવા લાગ્યા, ગમે ત્યાંથી શોધી અને મહા કષ્ટે પણ દરરોજ નવી

કથં ન જ્ઞેય મસ્માભિઃ પાપાદસ્માન્નિવર્તિતુમ્ ।  
 કુલક્ષયકૃતં દોષં પ્રપશ્યદ્વિર્જનાર્દન ॥૩૯॥  
 કુલક્ષયે પ્રણશ્યંતિ કુલ ધર્માઃ સનાતનાઃ ।  
 ધર્મે નષ્ટે કુલં કૃત્સ્તમધર્મોઽભિધવત્યુત ॥૪૦॥

ચિતાલરમ ચઢાવવા લાગ્યા, અને પછી સ્તુતી કરી આરતી ઉ-  
 તારતાં. આ પ્રમાણે તે બેઉ સ્ત્રી પુરૂષે ઘણા દિવસ સુધી ચાલુ  
 રાખ્યું. પછી તેમની શ્રદ્ધા જોવા સારૂ એક દિવસ શિવે કંઈક  
 ચમત્કાર કર્યો, તે એવો કે આખા ભૂમંડલમાં સળરને ચિતા લ-  
 રમ મલીજ નહિ. સળરે પોતાની સ્ત્રીને લરમ ન મળ્યાની હ-  
 ડીકત કહી. તે સાંભળી તે ચિંતામાં પડી. પછી વિચાર કર્યો કે  
 નવી ચિતા લરમ વગર મારા સ્વામી નૈવેદ્ય અર્પણ કરશે નહિ.  
 અને અન્ન જળ પણ લેશે નહિ, તો આ દેહ સ્વામીને અર્પણ ક-  
 ર્યો છે માટે એની લરમ કરી આજે સાર્થક કરું. એવો વિચાર  
 કરી તેણે પોતાના સ્વામીને કહ્યું કે હું રાંધવાની ઓરડીમાં બે-  
 સી બળી જાઉં છું. અને તે લરમ થયા પછી આપ અંગિકાર ક-  
 રજો, અને તમારો નિયમ પૂર્ણ કરજો, સુખ દુઃખના આપણે ભા-  
 ગીઆ છીએ માટે તમારો નિયમ રહે એ ઉત્તમ છે. આટલું ક-  
 હી પોતે ઓરડીમાં ગઈ અને બળી લરમ થઈ ગઈ. સળરે તે  
 લરમ શિવ-સ્તુતીમાં આરૂઢ થઈ બાણને ચઢાવી. તે વખતે તેનું  
 મન શિવમાં એવું લીન હતું કે આ લરમ પોતાની સ્ત્રીની છે  
 તેની ખબર પણ નહોતી, પણ માત્ર નવી ચિતા લરમ છે. એટ-  
 લુંજ બાણી હુમેશની માફક આરતી ઉતારી. ચપટી વગાડી ( સ-  
 ળરે મોટેથી બુમ પાડી કે સળરી ) નૈવેદ્ય લાવો. કારણકે મહા  
 દેવજી વિદ્વાંબ થવાથી જ્ઞાન પામશે. મહાદેવની આજ્ઞાથી બુમ-  
 ની સાથેજ સ્ત્રી સજીવન થઈ નૈવેદ્ય લઈ પતિ પાસે હાજર થઈ.  
 પછી બંને જણે સ્તુતિ કરી. સ્તુતિ પૂર્ણ થતાં સળરે જોયું તો  
 પોતાની સ્ત્રીને સજીવન હીડી. આ આશ્ચર્યથી પોતાની શિવભ-

અધર્માભિભવાત્કૃષ્ણ પ્રદુષ્યંતિ કુલસ્ત્રિયઃ ।

સ્ત્રીષુ દુષ્ટાસુ વાર્ષ્ણેય જાયતે વર્ણસંકરઃ ॥૪૧॥

સંકરો નરકાયૈવ કુલઘ્નાનાં કુલસ્ય ચ ।

પતાંતિ પિતરો શ્વેષાં લુપ્તપિંડોદક ક્રિયાઃ ॥૪૨॥

કિતાનું પ્રત્યક્ષ ? પ્રમાણુ જોતાં પોતે શિવરૂપ જેવો બની ગયો. અને એ રીતે તે બંને જણાના ખરા પ્રેમના ભાવથી તેમને સ્વર્ગમાં (કૈલાસપુરીમાં) લઈ જવા એક દિવ્ય વિમાન આવ્યું. જેમાં તેમને બેઠને બેસાડયાં વાજાંત્રના મોટા નાદ થયા અને પુષ્પની વૃષ્ટિ થઈ રહી. તે પુષ્પની સુગંધ પેલા સિંહકેતુ રાજાને આવી. જેણે મશ્કરીમાં સખરને નવી ચિતા ભરમ શિવ બાણને ચઢાવવા કહ્યું હતું. સિંહકેતુ આશ્ચર્ય ! ચકિત થઈ વિમાનને જોવા લાગ્યો. પણ વિજલીના વેગે તે વિમાન દૃષ્ટિ મર્યાદાની બહાર ~~અદૃશ્ય~~ થઈ ગયું. રાજા સખર અને તેની સ્ત્રીની સ્તુતી કરતાં રાજપાટ છોડી દઈ શિવનો આરૂઢ ભક્ત થઈ ગયો જે કોઈ આ વૃતાંત વાંચશે અગર સાંભળશે તેની શિવલોકમાં ગતિ થશે.



પાઠ ૧ લો.

મુશીળ સ્ત્રી.

કલ્યાણ અને પોતાનું સાર્થક કરનારીના ગુણો.

પેહેલુ—સ્વચ્છતા ( ઘર સંભાળવાની રીતિ ) એટલે સુંઘડનં તાથી ઘરમાં ખુણા વિગેરે સાફ રાખવા અને પોતાનું શરીર સ્વચ્છ રાખવું તેમ લુગડાં વિગેરેની સંભાળ રાખતા શીખવું.

ખીન્નું—આવડત હુમેશાં ઘરમાં કર કસર અને ગરીબાઈ થી કેમ રહેવાય તે સમજી રીતિને અનુસરી ચાલવું તે.

દોષૈરેતૈઃ કુલવ્રાનાં વર્ણસંકરકારકૈઃ ।  
 ઉત્સાદ્યંતે જાતિધર્માઃ કુલધર્માશ્ચ શાશ્વતાઃ ॥૪૩॥  
 ઉત્સન્નકુલધર્માણાં મનુષ્યાણાં જનાર્દન ।  
 નરકે નિયતં વાસો ભવતીત્યનુશ્રુમ ॥૪૪॥

ત્રીભુ—જેમાં પોતાના માઆપની આખર જાળવીને રહેવું, તેનું નામ કહાય. (પોતાનું કોઈ પણ અંગ બનતા સુધી કોઈને સ્પર્શ થાય નહિ અગર કોઈ પુરુષનો વિશ્વાસ રાખી અજાણે પણ પોતાના અંગનો કોઈ પણ ભાગ બનતા સુધી જોવાય નહિ તેમ રહેવું.)

ચોથું—ઘરમાં કોઈ ચીજ બગડે નહિ; તેમ ફેંકી દેવાનો વખત પણ આવે નહિ; કોઈને વળી નકામી થઈ આપી દેવાય નહિ; તે તથા પોતાનું વર્તન જોઈ બીજા સુધરે, તેનું નામ ચતુર્થ.

પાંચમું—પતિવ્રત એ લક્ષણ સર્વોપરિ છે (પોતાના સ્વામીને હંમેશાં પ્રસન્ન રાખવા) માટે તે પ્રમાણે ચાલવા જે યત્ન કરે છે તેજ સ્ત્રીઓમાં શ્રેષ્ઠ છે.

છઠું—દરેક વખતે પોતાના સ્વામીને તથા કુટુંબીઓને પોતાનાથી બને તેટલા પ્રયાસે મદદ આપવી તથા જરૂરની વખતે દ્રવ્ય ખર્ચવામાં મન મોકળું રાખવું, તેનું નામ ઉદારતા.

સાતમું—દરેકના વાસ્તવિક તથા સ્વભાવિક ગુનાઓમાં પોતાનું મન નહિ દોડાવતાં દરેક ઉપર સમદ્રષ્ટિએ જોઈ કારભાર ચલાવવો, અને યોગ્ય પ્રાણીઓને તેના ગુનાની શિક્ષા નહિ કરવા ઇચ્છા રાખવી, તેનું નામ ક્ષમા.

આઠમું—પોતાને ઈશ્વર કૃપાથી જે મળ્યું હોય તેટલામાં પોતાનો નિભાવ કરી રહેવું, તેનું નામ સંતોષ.

નવમું—સત્ય, એ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. માટે તેની સંભાળ રાખી

બહો વત મહત્પાપં કર્તું વ્યવસિતા વયમ્ ।

ચદ્રાજ્યસુખલોભેન હંતું સ્વજનમુચતાઃ ॥૪૨॥

યદિ મામપ્રતિકારમશક્તં ક્ષત્રપાણયઃ ।

ધાર્તરાષ્ટ્રા રણે હન્યુસ્ત્યે ક્ષેમતરં ભવેત્ ॥૪૩॥

હંમેશાં સત્ય બળવતું. ( સત્ય બોલવું )

વળી ગુણી સ્ત્રીઓને મુખ્ય સંતોષ, ઉદ્યોગ, દયાગુણો, વિદ્યા, પ્રીતિ, પ્રભુ બક્તિ, ધૈર્ય, અને શહનશીલતા, જરૂરનાં છે. ખાટે બનતે પ્રયાસે ઉપર પ્રમાણે વર્તવાને વત્ન કરવો એ ઉત્તમપણાનાં લક્ષણ છે.

—:—:—

## પાઠ ૨ બે.

પતિવ્રતા આમેના.

હરેક સ્ત્રીઓને ધર્મ, નીતિ અને પોતાના સ્વામીની ભક્તિ એ મુખ્ય છે. કદાચ કોઈ સ્ત્રી એમ ધારે કે આપણા હિંદુઓમાંજ પતિવ્રતપણું હશે અને બીજાઓમાં કેમ નહીં હોય ? તો એ તેની ભૂલ છે. તે નીચેની વાતથી સમજશે. આમેના નામે એક બાઈ હતી, જેને પેટે મહંમદ પેગંબર નામે મુસલમાની ધર્મ સ્થાપનાર પુત્ર થઈ ગયો. એ આમેનાના પતિવ્રત ધર્મનું મુખ્ય ફળ છે. આમેના પોતાના પતિના મરી ગયા બાદ મક્કામાં જઈને રહી હતી. કેટલેક દિવસે પુત્ર સાથે ઘેર આવતી વખતે પોતાના ધણીની કબર આગળ બેસી (ફરી જન્મો-જન્મ આવોજ ધણી મળે એવી આજીજી કરી અને પ્રાર્થનામાં પોતાના પતિને શિરતાજ રૂપ માની નમન કર્યું) શોકાતુર થઈને તેના તરફ અંતઃકરણથી રડતાં પતિને ફરી મળવા આજીજી કરી ઘેર આવી. બુઓ, આ સ્ત્રીનું ફરજન આપણને પતિવ્રત ધર્મ દર્શાવે છે; એ સાબીત કરી આપે છે.

। સંજય ઉવાચ ।

एवमुक्त्वाऽर्जुनः संख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।

विमुञ्च सशरं चापं शोकसंविग्रमानसः ॥४७॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां

योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनસંવાદેऽર્जુन

વિષાદયોગો નામ પ્રથમોઽધ્યાયઃ ॥૧॥

કોઈ શંકા કરી કહેશે કે શ્રી કર્માબાઈ પરજ્યા વગર મોક્ષને પામ્યાં એ કેવી રીતે? કર્માબાઈએ પોતાના પતિની પૂર્ણ પ્રીતિ મેળવી હતી. માત્ર પોતાના કાંઈક પાપને લીધે પૂર્વના સંસ્કાર ભોગવવાને માટે દેહ ધારણ કરી ભૂક્તમાનને ભોગવી સ્વર્ગને પામ્યાં. તેમની હકીકત ઉપરથી એમ જણાય છે કે તેમનું ચિત્ત શ્રી કૃષ્ણમાં લીન હતું. એજ એમના પૂર્વના શુભ સંસ્કારનું ચિહ્ન છે, અને જન્મ તે એમના પૂર્વના પાપનું ચિહ્ન છે, માટે એ ઉપરથી જેમ કર્માબાઈએ પોતે પરજવાની ઇચ્છા ન કરી તેમ સ્ત્રીઓએ કરવાનું નથી; પણ તેનો સાર સમજી જેમ કર્માબાઈએ ચોક્કસ તરફથી પોતાના વિષ્ણુ ભગવાનને હૃદયમાં સ્થાપી, આ સઘળો સંસાર ત્યાગ (અસાર) ગણી, માત્ર તેમાંજ લીન થયાં. હતાં અને સઘળી ઇંદ્રિયો તથા મન કર્માબાઈએ પોતાનેજ સ્વામીને સમ્પાદ્યાં હતાં. તેવી રીતે એવી સ્થિતિને કોઈ પણ સ્ત્રી પામી નથી ત્યાં સુધી તેને પોતાના પતિ રૂપ પરમાત્માની સેવા અવશ્ય લાભકારી છે, અને મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરાવનારી છે એમ સમજવાનું છે.

—:૦:—

પાઠ ૩ જો.

ઈશુની મા મરીયમ વિષે.

ઈશુની મા મરીયમના ગુણ તથા ઉપદેશ ગ્રહણ કરવા લાયક છે. આ મારી વહાલી બેનો, તમે જેમ પ્રભુને આધીન થાઓ છો.

। સંજય ઉવાચ ।

તં તથા કૃપયાવિષ્ટમશ્રુપૂર્ણાકુલેક્ષણમ્ ૧  
વિષીર્દંતમિદં વાક્યમુવાચ મધુમદનઃ ॥૧॥

। શ્રી ભગવાનુવાચ ।

કુતસ્ત્વા કશ્મલમિદં વિષદં સમુપસ્થિતમ્ ।  
અનાર્ય જુષ્ટમસ્વર્ગ્યમકીર્તિકરમર્જુન ॥૨॥

તેમ તમારા પતિને આધીન રહો, કેમકે પતિ એ સ્ત્રીનું શિર છે. પુરૂષો, તમે તમારી સ્ત્રી પર ખરો પ્રેમ રાખી તેને કડવા ન થઈ પડે. હંમેશાં પતિએ સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવું એ ઉચિત ધર્મ છે. છોકરાઓ, તમે તમારાં મા બાપને પ્રભુ તુલ્ય માનો, માબાપની આજ્ઞા પાળવાથી તમારું કલ્યાણ થશે અને આયુષ્ય લાંબુ વધશે. મહાન્ મરીચમ આવા પવિત્ર આચરણથી ખ્રિસ્તી ધર્મમાં દેવી તુલ્ય થઈ ગઈ છે.

ચોપડીના લાંબાણ થવાના સંભવને લીધે બહુ રકુટીકરણ ફીધું નથી. તેમજ વળી;—

સતી પાર્વતી વિષે.

પાર્વતી નામે એક સ્ત્રી લોજ રાજાના વખતમાં થઈ ગઈ. જેનો નિયમ પોતાના પતિની સેવા કરવી અને કોઈ પણ બીજા પુરૂષનું મુખ જોવું નહિ એ હતો. મહાન્ લોજરાજાએ એક પ્રસંગે કાળિદાસ નામે એક વિદ્વાન કવિને પૂછ્યું કે આપણા શહેરમાં કોઈ સતી સ્ત્રી છે? જે હોય તો તેનાં મારે દર્શન કરવાં છે. કવિ રાજે રાજાને પ્રસન્ન મુખે કહ્યું કે આપણા ગામમાં એક દેવશર્મા નામે અગ્નિહોત્રીની સ્ત્રી છે, પણ તેનો નિયમ એવો છે કે કોઈ પણ પરપુરૂષને જોવો નહિ તેમ તેને પણ કોઈ જોઈ શકે નહિ તેવી રીતે રહે છે, મારે આપને દર્શનની ઇચ્છા હોય તો સાંન્યાસી બનીને ભિક્ષા લેવા જાઓ એટલે તમે તેને જોઈ શકશો.



કૈવલ્યં માત્સ્ય ગમઃ પાર્થ નૈતત્ત્વચ્યુપપદ્યતે ।  
 શુદ્રં હૃદય દૌર્બલ્યં ત્યક્ત્વોત્તિષ્ઠ પરંતપ ॥૩॥

। અર્જુન ઉવાચ ।

કથં મીષ્મમહં સંરુચ્યે દ્રોણં ચ મધુસૂદન ।  
 રૂષભિઃ પ્રતિયોત્સ્યામિ પૂજાર્હવરિસૂદન ॥૪॥

( એ અગ્નિહોત્રી પણ પૈસાના લોભી હતા નહિ ) આથી રાજાએ તેમ કીધું, પણ ભિક્ષા આપતી વખતે તે સુશીલ બાઈએ રાજાચિહ્ન જાણી લઈ તેમને કહ્યું કે રાજા હંમેશાં પ્રજાનો માખાપ છે. તેમણે કોઈનો નિયમ ના તુટે એવી યોજના કરવી જોઈએ, પણ તમે તો જાતેજ આવી રીતે વર્તો છો તો પછી અમારા જેવા ( જેમ માખાપના અપ્રેમથી પુત્ર સુખી થતા નથી તેમ રાજાના પ્રજા ઉપરના અપ્રેમથી પ્રજા સુખી થતી નથી. ) કેવી રીતે પોતાનો નિયમ જાળવી શકે. આથી રાજા મનમાં ઘણોજ પરત્તાવો કરીને તે સ્ત્રીની પાછળ પાંચ સાત વાર પ્રદક્ષિણા કરી નમસ્કાર સાથે આજીજી કરવા લાગ્યો. તે બાઈ વિચારવંત અને ક્ષમાવાન હતી. તેણે સમજી રાજાને કહ્યું કે તમે પુત્રલાવથી અર્થાત્ કપટબુદ્ધિથી આવ્યા નથી, માટે તમને મારા નમસ્કાર સાથે માત્ર હવે પછી આવી રીતનું વર્તન ન થાય એવી સાવચેતી રાખવા મારી ભલામણ છે. તમે તો અમારા પિતા છો, માટે તમને વધુ કહેવાય નહિ. આથી રાજાએ તે દંપતીની માતા પિતા તુલ્ય સેવા કરી. આનો સાર સ્ત્રીઓને એટલોજ અહણ કરવા યોગ્ય છે કે પતિ કરતાં અધિક કોઈ નથી, એવો મનમાં નિશ્ચય રાખવો. દૃઢ પ્રેમ એજ મનુષ્યનું ઉત્તમ સાધન છે. અર પ્રેમ વગર શ્રી દયાળુ ઇશ્વર રાજી થતો નથી તો મનુષ્ય કેમ રાજી થાય?

ગુરુનહત્વા હિ મદાનુભાવાન્ શ્રેયો ભોક્તું મૈશ્વરમપીઠ લોકે ।  
 હત્વાર્થકામાંસ્તુ ગુરુનિઠૈવ મુંજીય મોગાન્મુધીરપદિમ્બાન્ ॥૧॥  
 ન ચૈતદ્વિષ્મઃ કતરશ્ચો ગરીયો યદ્વા જયેમ યદિવા નો જયેયુઃ ।  
 યાનેવ હત્વા ન જિજીવિષામસ્તેઽવસ્થિતાઃ પ્રમુખે ચાર્તરાધ્નાઃ॥૨॥

પાઠ ૪ થો.

કલાવતી વિષે.

કલાવતી નામની એક પતિવ્રતા સ્ત્રી હતી. તે દંપતીનું ધૈર્ય તથા પ્રેમ કેવો હતો તે જાણવાથી સર્વને ઉત્તમ લાગે છે. એક વખતે કલાવતીના પતિને લડાઈમાં ઝેર પાએલી તરવારથી શત્રુઓએ ઘા કર્યો. તેમને બચવાની આશા સૌએ મુકી હતી, અને વૈદે કહ્યું કે જો કદાચ આ ઘાને કોઈ ચુસી લે તો રાજા કર્ણસિંહને સારૂ થાય. આ વાત કલાવતીને ગમી. જ્યારે રાજા કર્ણસિંહ નિદ્રાવશ થયો ત્યારે બધા ઘા કલાવતીએ ચુસી લીધા. આ વાતની ખબર કોઈને નહીં પડવાથી તે મરણ પામી. રાજાએ આ હકીકત જાણી ત્યારે તેના પ્રેમની પ્રશંસા કરી. અને પોતાનું પત્નીવ્રત લગ્ન નહીં થવા દેવા પરજુયા વગર (દરેક મનુષ્યે પત્નીવ્રત પાળવું એ ઉત્તમ છે. તેથી સંતતિ સારા લક્ષણની થાય છે) તેનાજ પ્રેમમાં રહી જીવંત પુરી કરી. પ્રેમ માત્ર સ્વલ્પ હોય છે, અને જાતિ નિયમ જાણતા નથી તેજ દુઃખી થાય છે. માટે પ્રભુ તુલ્ય પતિમાં પ્રેમ રાખવો.

(સંકટ વેઠવામાં કંટાળો નહિ ગણતાં દુઃખ સહન કરનારી બાળાઓ કે જેનાં નામ લેવાથી, જેનું વૃત્તાંત જાણવાથી, અને તે પ્રમાણે ચાલવાથી સંસારનું ખર્ચું સુખ મળે છે, માટે સ્ત્રીઓએ ધ્યાનમાં લેવું)

તે નીચે પ્રમાણે:—

પ્ર૦—જંગલમાં સ્વામી જોડે રહી કોણે દુઃખ વેઠ્યું?

કાર્પણ્યદોષોપહતસ્વભાવઃ વૃક્ષામિત્વાં ધર્મસંમૂઢ ચેતાઃ ।  
 યચ્છ્રેયઃ સ્યાન્નિશ્ચિતં બ્રૂહિ તન્મે શિષ્યસ્તેઽહં શાધિ માંત્વાં પ્રપન્નમ્ ॥  
 નહિ પ્રપશ્યામિ મમાપ. દ્યાદ્ યચ્છોકમુચ્છોષણમિન્દ્રિયાણામ્ ।  
 અવાપ્ય ધૂમાવસપત્નમૃદં રાજ્યં સુરાણામપિ ચાધિ પત્યમ્ ॥૮॥

ઉ૦—શ્રી રામચંદ્રજીની સ્ત્રી સીતાજીએ.

પ્ર૦—દુઃખમાં અને શીયળ સાચવતાં સીતાજી શું કર્યું?

ઉ૦—શિરછત્ર સ્વામી રામચંદ્રજીનું રમરણ.

પ્ર૦—આંધળા તથા વૃદ્ધ પતિ જોડે ખુશીથી કોણ પરણ્યું?

ઉ૦—સતી સુકન્યા સર્યાતી રાજની પુત્રી.

પ્ર૦—આંધળા પતિની સેવામાં સુકન્યાને શો ફાયદો મળ્યો?

ઉ૦—તેના સ્વામી ચક્ષુથી દેખતા તથા યુવાન થયા.

પ્ર૦—કયો પુત્ર માતાથી વખણાયો?

ઉ૦—શ્રી સતી તારાને પુત્ર અંગદ કે જેની અંગદવિષ્ટિ કહેવાયછે.

પ્ર૦—પોતાના પતિ જોડે બળી મરનાર કઈ સ્ત્રી હતી?

ઉ૦—સતિ સુકોચના.

પ્ર૦—સુકોચનામાં વિશેષતા શી હતી ને શેનાથી?

ઉ૦—પતિવ્રત ધર્મનું રક્ષણ અને ત્રિકાળ જ્ઞાન.

પ્ર૦—શ્રી શંકરના મુખમાં પહેલી સતી કોણ ગણાય?

ઉ૦—સતી અનસૂયા. તેણે પતિવ્રત ધર્મનો પ્રચાર કર્યો અને તે  
 માં મુખ છે એમ સાબીત કર્યું.

પ્ર૦—ઘણી સ્ત્રીઓને સુધારનાર કોણ?

ઉ૦—સતિ અનસૂયા.

પ્ર૦—મહા દુષ્કાળમાં બૂખ્યાં તરસ્યાં રહી પોતાના પતિની કો  
 જે સેવા કરી?

ઉ૦—અનસૂયાજી.

પ્ર૦—અનસૂયા પાસે શ્રી ભાગીરથી ગંગાજીએ શું માગ્યું?

ઉ૦—એક વર્ષનું પતિપૂજનનું ફળ.

। સંજય ઉવાચ ।

एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुहाकेशः परंतप  
न बात्स्य इति गोविंदमुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह ॥९॥  
तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत ।  
सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदंतगीदं वचः ॥१०॥

પ્ર૦—આજે દક્ષિણમાં અત્રિશ્વર અને અત્રિગંગા પ્રસીદ્ધ છે અને  
દુષ્કાળમાં પણ સુકાતાં નથી એ કોનો પ્રભાવ ?

ઉ૦—તે અનસૂયાના પતિ સેવાનો પ્રભાવ.

પ્ર૦—સીઓનું અખંડ તપ શું ?

ઉ૦—પતિસેવા.

પ્ર૦—પતિને ધર્મમાં સહાય કરનાર કોણ ? અને તે કોના પ્ર-  
બળથી.

ઉ૦—સતી શ્રી સાવિત્રી જગત માતા તે સ્વામી બ્રહ્માના પ્રતાપથી.

પ્ર૦—બાપના ઘરમાં રહી સાડું શિક્ષણ કોણે મેળવ્યું ? કેવા  
સંકટમાં અને કોનું સ્મરણ કર્યું ?

ઉ૦—સતિ મહાલશાએ. તેને રાક્ષસ પાતાળકેતુ જંગલમાં લઇ  
ગયો હતો, પણ ત્યાં શીયળ સાચવી તેને પિતા સમજી  
પતિ ઋતુધ્વજ મળતા સુધી પોતાના પિતાશ્રીનું સ્મરણ  
કર્યું અને દુઃખમાંથી છુટી.

પ્ર૦—ખરો પ્રેમ કઈ સ્ત્રીએ પતિ જોડે બાંધ્યો કે જેમ સીતા,  
રામને અને શ્રીરામ, સીતાને તેમ કઈ સ્ત્રીને પતિ આપત્તિ  
વખતે સ્મરણમાં રાખતો અને ગાંડો જેવો થઈ ગયો ?

ઉ૦—મહાલશાએ. વિષુટાં પડતી વખતે મહાલશા માત્ર “ઋતુ-  
ધ્વજ” અને ઋતુધ્વજ “મહાલશા” એ પ્રમાણે ધ્યાન ધ-  
રતાં હતાં, અને પાછળથી તેને મેળવી સુખ પામ્યાં.

પ્ર૦—કઈ સ્ત્રી પોતાના પતિ માટે બજારમાં વેચાઈ ?

ઉ૦—સતી તારામતી શ્રી હરિશ્ચંદ્ર રાજાની સ્ત્રી.

। શ્રી ભગવાનુવાચ ।

અશ્રોત્યાનન્વશોચસ્ત્વં પ્રજાવાદાંશ્ચ ભાષસે ।

ગતામૃતગતામૃતંશ્ચ નાનુશોચંતિ પંડિતાઃ ॥૧૧॥

ન ત્વેવાહં જાતુ નાસં ન ત્વં નેમે જનાધિપાઃ ।

ન ચૈવ ન ભવિષ્યામઃ સર્વે વયમતઃ પરમ્ ॥૧૨॥

પ્ર૦—કુદુંબમાં સંપ રાખી શ્રીયળવ્રતમાં ઉત્તમ કોણ હતું?  
અને તેમાં વિશેષ શું હતું?

ઉ૦—સતી સુભદ્રાએ શ્રીયળવ્રત સાચવી પોતાના કુદુંબીને સુખ આપ્યું છે. જાણવા લાયક એ છે જે જેમ કોઈના મરણ પછી દાન દક્ષણા આપે તેમ પ્રીતિથી પોતાના પુત્ર અભિ-મન્યુના મરણ કાલે ધૈર્ય રાખી તેને નીચે પ્રમાણે આશિ-ષ આપી છે. હે વત્સ, સત્યવ્રતથી ચાલનાર મુનીઓને, બ્રહ્મચર્યથી રહેનારને, પત્નીવ્રત રાખનારને, અને અપતિ-ત્રહ પાળનારને, જે ગતિ મળે છે તે તારી થાય એવી મારી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના છે. રાજાઓ તથા સુરવીરો. અને મનુષ્ય માત્ર જે પોતાના સ્વધર્મમાં રહીને જે ગતિ મેળવે છે તે તારી થાય, એવી મારી પ્રભુ પ્રત્યે યાચના છે. ગુરૂ સેવામાં રહેનારાઓને જે ગતિ મળે છે તે તને મળે એવી કયાળુ પ્રભુને મારી પ્રાર્થના છે. આહાહા? આવો આવો ઉચ્ચલાવ હવેની જાળાઓમાં આવે એવી મારી શુદ્ધ અંતઃકરણ પૂર્વક માગણી છે; જેથી આ આર્ય વ્રત સુધરે. ધન્ય છે શ્રી સતી માતા સુભદ્રાને.

પ્ર૦—સીઓએ કેમ રહેવું એ કોણે જાણ્યું અને કોની પાસેથી?

ઉ૦—શ્રી જગદમાતા લક્ષ્મીજીએ. પોતાના શિરછત્ર સ્વામી શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનથી.

પ્ર૦—પતિ કરતાં પિતાને અધિક કોણે નથી ગણ્યો?

ઉ૦—શ્રી જગદમાતા પાર્વતીજીએ, જે મનુષ્યને જ્ઞાન વૈરાગ્ય

દેહિનોઽસ્મિન્યથા દેહે કૌમારં યૌવનં જગ ।

તથા દેહાતર પ્રાપ્તિર્થોરસ્ત્ર ન મુચ્યતિ ॥૧૩॥

માત્રાસ્પર્શાસ્તુ કૌતેય શીતોષ્ણસુખદુઃખદાઃ ।

આગમાપાયિનોઽનિત્યાસ્તાંસ્તિતિક્ષસ્વ ભારત ॥૧૪॥

સિદ્ધ કરવાને અત્ર આપે છે.

પ્ર૦—બ્રહ્મજ્ઞાન કઈ સ્ત્રીએ અને કોની પાસે મેળવ્યું? તેમાં આશ્ચર્ય શું?

ઉ૦—મનુની પુત્રી સતી દેવહુતીએ. જેણે શ્રી કર્દમઋષિ સાથે પાછી બ્રહ્મણ કયું હતું. મુની મહાન વૈરાગ્યવાન હતા. તેમણે પોતાની સ્ત્રીને સાડું જ્ઞાન આપી તપશ્ચર્યા કરવા જવાની ઇચ્છા બતાવી. ત્યારે આ બાળાને માત્ર બ્રહ્મજ્ઞાનની જરૂર હતી. તેથી તેણે પોતાના શિરછત્ર પતિ પાસે જતી વખતે બ્રહ્મજ્ઞાન માગ્યું. મુની ત્રિકાળ જ્ઞાની હતા. એટલે તેમણે તે દેવહુતીને કહ્યું કે તારી ઇચ્છા પૂર્ણ થશે. એમ કહી તેના ગલમાં રહેલા બાળકને મુનીરાજ આજ્ઞા કરતા હોય તેમ આ ગલમાંથી ઉત્પન્ન થનાર પુત્ર તને બ્રહ્મજ્ઞાન સમજાવશે, અને તારી પૂર્ણ સેવા કરશે, જેથી તને બ્રહ્મજ્ઞાન થશે; એમ કહી મુની તપશ્ચર્યા માટે ગયા. બાદ દેવહુતીને કપીલ નામે પુત્ર થયો. તેણે પોતાની માતૃશ્રીને બ્રહ્મજ્ઞાન સમજાવ્યું, તે કપીલશાસ્ત્ર કહેવાયું એનું પ્રમાણ એ છે કે એ જ્ઞાન સિધપુરમાં સરસ્વતી કીનારે બિંદુ સરોવર ઉપર આપેલું હતું કે જેથી હાલમાં માનુષ્યા સિધપુરમાં થાય છે. આ ઉપરથી ખરેખર સાબીત થાય છે કે સ્ત્રીઓએ જ્ઞાન મેળવવા માટે પોતાના પતિ પાસેજ યાચના કરવી અને કદાચ તેથી અધુરું રહે તો પુત્ર પાસે સમજવું એજ ઉત્તમ ધર્મ છે.

યંદિ ન વ્યથયંત્યેતે પુરુષં પુરુષર્ષયઃ  
 સમદુઃખ સુખં ધીરં સોઽમૃતત્વાય કલ્પતે ॥૧૫॥  
 નાસતો વિદ્યતે ભાવો નાભાવો વિદ્યતે સતઃ ।  
 ડભયોરપિ દષ્ટોઽતસ્ત્વનયોસ્તત્ત્વદર્શિભિઃ ॥૧૬॥

## શ્રી નિત્ય નિયમ.

(વિધવા શ્રીઓને માટે)

૧. સવારમાં ઘણું વહેલું ઉઠી પથારીનો ત્યાગ કરવો.  
 સવારે ગુરૂ મંત્રની ઓછામાં ઓછી એક માળા કર્યા સિવાય બી-  
 લકુલ કેઈ ચીજ ખાવી નહિ.

૨. જ્યારે ખાતાં હો ત્યારે તમે બોલતાં નહિ.

૩. પરમેશ્વરને અર્પણ કર્યા સિવાય કાંઈ પણ વસ્તુ ખાવી  
 યા પીવી નહિ, એટલે કે પરમાત્મા શ્રી હરિ હું તમને આ વસ્તુ  
 અર્પણ કરું છું, અને તેથી આપ સંતુષ્ટ થાવ. એવી રીતે બોલવું  
 યછી ખાવું યા પીવું.

૪. દરેક વિધવા શ્રીઓએ એકાદશીનું વ્રત કરવું, અને  
 શ્રીમદ્ભાગવત (એકાદશ સ્કંધ) નું શ્રવણ કરવું, અને વ્રતને દિ-  
 વસે ગુરૂ મંત્રની દરરોજ કરતાં ચાર ગણી વધારે માળાઓ કરવી.  
 શ્રીમદ્ભાગવતનું શ્રવણ કરવું અસકય હોય તો તે સિવાય કોઈ  
 પણ ભક્તિ ગ્રંથ વાંચવા યા શ્રવણ કરવા.

૫. કોઈ પણ અજાણ્યા માણસની સાથે ખહુ ખરિચક રા-  
 ખવો નહિ. યછી તે કોઈ સાધુ હોય કે મહાન્ન યોગી હોય, પણ  
 તમારી યશાશક્તિ પ્રમાણે તેમની સેવા કરવી.

૬. કોઈ પણ વસ્તુને માટે અતિશય પૈસાનો ખર્ચ કરવો  
 નહિ. તમારો દરરોજનો હિસાબ રાખવો, અને તમારી આવકના  
 પ્રમાણમાં મધ્યમ રીતે હંમેશાં રહેવું કે જેથી તમારો ખર્ચ અ-  
 વક કરતાં વધી જાય નહિ.

અવિનાશિ તુ તદ્વિદિ યેન સર્વ મિદં તત્ત્વ ૧

વિનાશમન્યયસ્ય સ્ય ન કથિત્કર્તુમર્હતિ ॥૧૭॥

અંતર્વંત ઇમે દેહા નિત્યસ્યોક્તાઃશરીરિણઃ ૧

અનાશિનોઽપ્રમેયસ્ય તસ્માદ્યુદ્ધયસ્વભારત ॥૧૮॥

૭ જે દેહા ઇશ્વરથી ડરતાં નથી, અને જેઓ પોતાની તરફ પણ ચોખ્ખા દીલથી વર્તતા નથી તેમની સંગતનો ત્યાગ કરવો.

૮. સંધ્યાકાળે ઇશ્વર સ્તુતિ કરવાનું ચુક્યો નહિ.

૯. જ્યારે તમે ઉઘવાને માટે રાત્રે પથારીમાં જાઓ ત્યારે દિવસે કરેલાં સારાં અને નડારાં કૃત્યનો વિચાર કરી સારા કામને માટે ઇશ્વરનો આભાર માનો અને ખરાબ કર્મને માટે પ્રત્યાતાપ કરો એટલે તમારી આંખ ઉઘડશે. પછી પોતાની ફરજમાં જે ગફલત યા ગેરવર્તણુક થઈ હોય તેને માટે હાથ જોડા પરમેશ્વરની માફી માગો અને ભવિષ્યમાં કાંઈ પણ નડાડું કૃત્ય નહિ થાય એમ પરમેશ્વરની ખરા દીલથી પ્રાર્થના કરો. બીજે દીવસે સવારમાં ઉઠો કે તરતજ આગલા દિવસના સઘળાં કૃત્યોને યાદ કરો, અને પરમાત્માને સંતોષ થાય એવી દરેક જાતની તમારી ફરજો બજાવવાને તમારામાં પૂરતી શક્તિ આવે એવી પરમેશ્વર પાસે અંતઃકરણથી માગણી કરો.

૧૦. જે ઉપર દર્શાવેલા નિયમો પ્રમાણે ખરા અંતઃકરણથી ચાલશે. તે ખરેખર આ લોક તેમજ પરલોકમાં સુખી થશે.

### વિધવા સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય.

પતિના સુખની દૃષ્ટિવાળી કુળવાન સ્ત્રીઓનો શ્રેષ્ઠ ધર્મ એ છે કે તેણે સ્વામીના જીવતાં કે મરી ગયા પછી પણ તેનું અહિત ઇન્કજીવું નહિ. પતિના મરણ પછી કંઈમૂળ વગેરે જાઈ પાતા-



ય એનં વેત્તિ હંતારં યથૈનં મન્યતે હતમ્

૧

ઉભૌ તૌ ન વિજાનીતૌ નાયં હંતિ ન હન્યતે

॥૧૨॥

ન જાયતે સ્ત્રિયતે વા કદાચિન્નાયં ભૂત્વા ભવિતા વા ન ભૂયઃ ।

અજો નિત્યઃ શાશ્વતોઽયં પુરાણો ન હન્યતે હન્યમાને શરીરે ॥૨૦॥

ના સ્વર્ગવાસી થએલા પતિને મળવા ઇચ્છા રાખી હંમેશાં સ્વા-  
દિષ્ટ પદાર્થોનો યથાક્રમે ત્યાગ કરવો, અને દિનપ્રતિદિન પો-  
તાના પતિને માટે ચિંતન રાખી માતા પિતા અથવા એવા કોઈ  
બીજા પૂજનીય પાસે એક યોગ્ય મંત્રનો ( શ્રી નમઃ શિવાય  
અગર શ્રી કૃષ્ણ શરણં મમ ) તુલસી આગળ બેસીને જોટલો બને  
તેટલો જપ કરવો. પાઠ વાંચવા કરતાં જપમાં વધારે વખત કા-  
ઢવો એ ઉત્તમ છે. કોઈ વિધવા સ્ત્રીને સંતાન ન હોય તેણે નીચે-  
નાં નામો દઈ પોતાના પતિનું લલું થવા ચિંતન કરવું, અને  
તેની જોડે રહેલા સંસ્કાર ભોગવવા ઇચ્છા રાખી પાસેનાં નામો  
લેવાં. સનકાય નમઃ સનાતનાય નમઃ સનત્કુમારાય નમઃ સન-  
ન્દનાય નમઃ કારણ કે ઉપર લખેલા સનક, સનાતન, સનત્કુમાર,  
અને સનન્દ એ ચારે પુત્ર વિના સ્વર્ગને પામ્યા છે. જે સ્ત્રી ઉપર  
પ્રમાણે વ્રત કરતી નથી, ઇશ્વર ઉપર આધાર રાખતી નથી, અને  
કુકર્મ કરે છે તે અધાર નર્કમાં લક્ષ્મીદિ વર્ષ પર્યંત દુઃખ ભોગવે છે;  
એ નિઃસંશય છે. વળી વિધવા સ્ત્રીએ બને ત્યાં સુધી કોઈનું મોઢું  
જોવું નહિ, અને કોઈની સાથે બોલવું નહિ. જરૂર પડે તો માત્ર  
માતા, પિતા કે કુળવાન કુટુંબી માણસો સાથે જરૂર જોટલી  
વાત કરવી.

इति शिवं.

વેદાવિનાશિનં નિત્યં ય એનમનમવ્યયમ્ ।  
 કથં સ પુરુષઃ પાર્થ કં ધાતયતિ હંતિ કમ્ ॥૨૧॥  
 વાસાંસિ જીર્ણાનિ યથા વિદાય નવાનિ ગૃહ્ણાતિ નરોઽપરાણિ ।  
 તથા શરીરાણિ વિદાય જીર્ણાન્યન્યાનિ સંયાતિ નવાનિ દેહિ ૨૨॥

આ કર્તવ્યની મહત્તા તથા ઇશ્વર સ્તુતી.

વાર્તાના આરંભમાં શ્રી પરમાત્મા પ્રભુરૂપ શ્રી સદ્ગુરુના અર્ચાવિદ્યે નમન કર્ણું. સર્વને સુખ આપનાર, ત્રણે ગુણથી પર, ત્રણે ગુણના ઇશ્વર, ત્રણ ભુવનના કર્તા, જન્મતને વંદનીય; સાક્ષાત્ તત્સ્વરૂપ પરમાત્માના ત્રણક્રમણને અભિવંદન કર્ણું. જે લક્ષ્ય, અલક્ષ્ય, અપાર, ચલાયમાન નહિ અને અવિચ્છિન્ન આનંદરૂપ છે. વળી પાણી, પવન, આકાશ, અન્ન ઇત્યાદિના સૃજનાર, અવિનાશી, પવિત્ર, અનુપમ, અજર, અમર, વિકારરહીત, પાપ હરનાર, અજીત, અજન્મા, ભયને હરણ કરનાર, પૃથ્વીને ધારણ કરનાર, ભક્ત તથા દેવો ઉપર દયા રાખનાર, જગત્ના ભુવનરૂપ, દેવના પાણુ દેવ, દોષરહિત, કાળનાં પણુ કાળ, કૃપાના સાગર, તથા જેની ભૂતિ રમ્ય અને મનોહર છે એવા સાક્ષાત્ પરમાત્માને નમન કર્ણું. તથા જે કાર્ય કારણ અને તરણતારણ રૂપ છે, અશરણના શરણ છે, ઘટઘટમાં સર્વદા વ્યાપી રહેલા છે, બાળવાન તથા અવર્ણનીય છે, કલેશ અને દ્વેષ વિનાના છે, મહાદેવ તથા શેષ જેનું હંમેશાં રટણુ કરે છે, જેની કૃપાના કટાક્ષ માત્રથીજ પાપનાં મહાન્ રાશી નાશ પામે છે, જેને વેદ નેતિનેતિ કહી ગાય છે, સરસ્વતિ પણુ જેનો પાર પામતી નથી, શુક્ર, સનકાદિ મહાન સંતોની ચિત્તવૃત્તિ જ્યાં વિરામ પામે છે, જે એક છતાં અનેકરૂપે વિલાસ કરી રહ્યા છે, જેણે ઇષ્ટા માત્રથી સકલ વિશ્વ રચના રચી છે, છતાં પાતે તેથી અલગ રહ્યા છે એવા દેવનાદેવનાં હું નિત્યસેવા

નૈનં છિદંતિ શસ્ત્રાણિ નૈનં દહતિ પાવકઃ ।

ન ચૈનં ક્લેદયંત્યાપો ન શોષયાતિ મારુતઃ ॥૨૩॥

અચ્છેદ્યોઽયમદાહ્યોઽયમક્લેદ્યોઽશોષ્ય એવ ચ ।

નિત્યઃ સર્વગતઃ સ્થાનુરચલોઽયં સનાતનઃ ॥૨૪॥

આહુકું. હે દયાગુદેવ તારા જ્ઞાન સ્વરૂપનું હું ચિંતન કરું છું. તથા તારા ચરણકમલમાં મમ રહું છું. હે દેવ મને તારો દીન-સેવક અથવા બાળક સમજી આશિષ આપ. હે મહારાજ, મને ગરીબ બાણી મારી લાજ રાખ. હે કૃપાસાગર સતીનું પવિત્ર ચરિત્ર પ્રકટ કરવા મારા મનમાં પ્રબળ ઇચ્છા થઈ છે તો કૃપા કરી મને-આપના સેવકને તે ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા સદ્બુદ્ધિ આપ. હું અદ્યમતી આપનો બાળક છું, માટે મારો હાથ ગ્રહી ઉદ્ધાર કરી આપની અમૃતમય દૃષ્ટિમાં મારા મનની અભિલાષા પૂર્ણ કરીને મારાં વિઘ્નેનો સંહાર કર. જેમ કોઈ અપંગને પર્વત ઉપર ચઢવાની કે કાયરને રણ સંગ્રામમાં જ્ય મેળવવાની અભિલાષા થાય, તેમ ગજા વગર આ શુભ આજ્ઞાન રચવા મારી ઇચ્છા થઈ છે. તો હે અવિનાશી પ્રભુ, મારા હૃદયકમળમાં સર્વદા નિવાસ કરી રહેલા તમે મારી એ તૃણા પૂર્ણ કરો. કે જેથી આ પવિત્ર કામમાં હું આપનો ચર્ણુરજ સેવક સર્વદા સંતોષ પામું.

વળી વર આપનારમાં શ્રેષ્ઠ અને પવિત્ર હે વિજયા, હે કમલભૂ ( પ્રદ્યા ) ની કન્યકે, હે સખલે, હે વીણાપુસ્તકધારીણી, હે કારણરૂપ, હે વિશ્વંભરી, હે અખીલેશ્વરી, હે અનુપમ આનંદ સ્વરૂપ સરસ્વતિ મા તમને વંદન કરું છું. હે સતી તમારું મંગળનામ સાંભળતાંજ દુઃખ અને દારિદ્ર્ય દૂર જતાં રહે છે, અને અખૂટ ધન સાથે નવેનિધિ તથા અષ્ટમહાસિદ્ધિ તારા સેવક સમક્ષ આવી તેની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે છે. તથા કવીઓ અહોનિશ તારા પવિત્ર ગુણોથી ભરપૂર તથા કૃપાના ધામરૂપ

અન્યક્તોઽયમર્ચિત્યોઽયમવિકાર્યોઽયમુચ્યતે ।

તસ્માદેવં વિદિન્વૈનં નાનુશંચિતુમર્હસિ ॥૨૫॥

અથર્વૈનં નિત્યજાતં નિત્યં વા મન્યસે મૃતમ્ ।

તથાપિ ત્વં મહાબાહો નૈનં શંચિતુમર્હસિ ॥૨૬॥

નામનું રદણુ કરે છે. હે દેવી માંસ મનના વ્યાધીઓ ટાળી દિંમત આપ, જેથી આ આખ્યાન પૂણું કરવા શક્તિમાન થાઉં. વળી તારી ઉપકારી વૃત્તિથી સૂર્ય છત્રધારી થયા છે, અને અસંખ્ય માણસો તારો પ્રસાદ મેળવી સર્વત્ર તારા ચશનું ગાન કરે છે. તને સેવીને શુક, વ્યાસ અને વાલ્મિકી મહા મુનિઓ સુખી થઈ અમર કીર્તિ પામ્યા છે, અને તેમની જરા પણ આશા બાકી રહી નથી. તમારી પ્રભુતા અમાપ છે. શિવ શેષ અને સનકાદિ ઋષિઓ અહોનિશ તમારા બાપ જપે છે. તમે ત્રણે લોકમાં પોષક, તત્વ સ્વરૂપ અને ભક્તજનોનાં દુઃખ હરનાર છો. દેવતાઓમાં શિરોમણી, અગાધ પરાક્રમવાળાં, અશરણનાં શરણ હે સતી મને તારા ઉત્સાહમાં ઉંચકી લઈ સહાય આપ. હે નારદનાં પવિત્ર ભગીની, સુખની અમોઘ આણરૂપ હે દેવી હું તને નમ્ર વિનંતી કરું છું કે તમે મારી જીવંતા વિષે વાસો કરો, જેથી આ સતી ચાંદાયની માંદાયનીનું પરમ પવિત્ર તથા મનોહર ચરીત્ર કથવાને હું સમર્થ થાઉં.

હાલમાં આ પવિત્ર ભારતભૂમિના કેટલાક આર્ય રાજાઓ અપવિત્ર થઈ ગયા છે, તેઓ પ્રાર્થીનનો સારો રસ્તો છોડી હાંમેશાં ન કરવાનાં કામોમાં મગ્ન થયા છે, માનવ ધર્મ સમજતા નથી, અને તેમના ગૃહવ્યવહાર પણ અધર્મયુક્ત છે. વળી પોતે અધર્મી છતાં જાણે મોટા ધર્મી હોય એવો આડંબર રાખી દાંભિક થઈ ગયા છે. ‘યથા રાજ તથા પ્રજા’ તે પ્રમાણે કેટલાક માણસો પણ જાણે બ્રાહ્મ ઉપનામથીજ પવિત્ર થનાય છે એમ સમજી શરીર સાફસૂફ રાખી ઉજળા રૂપ જેવા કરે છે; પણ તે-

જાનસ્ય દિ શ્રુત્વો મૃત્યુર્ધ્રુવં જન્મ મૃતસ્ય ચ ની  
 સસાદપરિહાર્યેડ્યે ન ત્વં સોચિતુમર્હસિ ॥૨૭॥  
 અવત્કાદીનિ મૃતાનિ વ્યક્તપ્રધ્યાનિ ભારત ॥  
 અવ્યક્તનિવનાન્યેવ તત્ર કા પરિદેવના ॥૨૮॥

એા અંતર શૈવ્ય કરો મનની મક્કીનતા તજતા નથી અને અસત્ય  
 સાપણમાં નિપુણતા પામેલા કેવલ અમુર-રાક્ષસ જેવી કૃતી  
 આચરતા થઈ ગયા છે, એટલુંજ નહિ પણ હુમેશાં છુપી રીતે  
 હમો ફટકો કરવામાં તૈયાર હોય છે; અને શાસ્ત્રનો યત્કિંચીત  
 તો સાર સમજતા નથી, અને વહેમરૂપ બાળમાં સપડાયલા રહે છે.  
 ઘણાં હાંપતીઓ દુઃખગ્રસ્ત ફરે છે. તેમનામાં સંપન્નતામાં  
 આવતો નથી. તેમની સંતતિ સારી નીકળતી નથી; અને  
 બાણીમાં સત્યતા હોતી નથી. પત્ની પતિવ્રત પાળતી ન  
 થી કે પુરૂષ પત્નીવ્રત પાળતો નથી. જેથી ઉભયના પ્રેમ ઉપર  
 મોટા પડદા ઢંકાયલા રહે છે, અને તેમનાં મન મળતાં નથી.  
 પોતાનું રક્ષણ કરતાં નથી તેથી અમિત સરખાં થઈ ફરે છે, અને  
 સદ્વર્ત્ત વગરનાં ભેગો ફરેફરે અન્યાય આચરે છે. આ તેમ-  
 નો સંસાર કેવળ સંકટમય થઈ તેમનો અમુલ્ય મનુષ્યાવતાર  
 બર્થ જાય છે. મુક્તિ કે ભક્તિની મુક્તિ સમજતાં નથી તેથી  
 છિવટ પડતાય છે. એવાં અજ્ઞાન જનોના ઉપદેશાર્થે આ વાર્તા કે  
 જેમાં પિતૃભક્તિ તથા હાંપતીના કર્મોઉપરાંત મનુષ્યે આ સંસાર  
 રમાં કેવાં શુભ કર્મો કરવાં ભેનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે,  
 જે કર્મો સતી અનસૂયાજીએ સીતાજીને સમજાવ્યાં હતાં.

આશ્ચર્યવત્પશ્યાતિ કશ્ચિદેનમાશ્ચર્યવદ્દદાતિ તથૈવ ચાન્યઃ ।

આશ્ચર્યવચ્ચૈનમન્યઃ શૃણોતિ શ્રુત્વાપ્યેનં વેદ ન ચૈવ કશ્ચિત્ ॥૨૯॥

દેહી નિત્યમવધ્યોઽયં દેહે સર્વસ્ય ભારત ।

તસ્માત્સર્વાણિ ભૂતાનિ ન ત્વં શોચિતુમર્હસિ ॥૩૦॥

### પ્રકરણ ૧ છું.

સતિ અનસૂયાજીઈ સતી સીતાજીને કહેલા સતીના  
ધર્મ અને માતાપિતાના મરણથી ચાંદાયની  
માંદાયનીનું દક્ષને ઘેર જવું.

પૂર્વે એક સમયે પિતાની પ્રતિજ્ઞા પાળવા માટે દશરથ નં-  
દન શ્રીરામચંદ્ર અયોધ્યાનું રાજ્ય તજી વનને વિષે ગયા. તે-  
મની સાથે તેમની સર્વાંગ પવિત્ર ધર્મપત્ની સીતા, તથા કનિ-  
ષ્ઠ બાળુ લક્ષ્મણ એ બંને હતાં. તેઓ અત્રિઋષિના આશ્રમે થોડા  
દિવસ રહ્યાં. આ સમાગમથી શ્રીરામચંદ્ર તથા અત્રિઋષિને  
અપાર આનંદ થયો. આશ્રમમાં દરરોજ સવારસાંજ શાસ્ત્રવેત્તા  
સભ્યજનોની સભા ધતી હતી, અને તેમાં જ્ઞાનચર્ચા ચાલતી.  
જેથી અનેક સંશયો જેમ સૂર્યનારાયણના ઉદયથી તત્કાલ તિ-  
મિર નાશ પામે છે તેમ નાશ પામતા હતા. ઋષિપત્ની અનસૂયા-  
જી સતી સીતા ઉપર અનહદ પ્રેમ દર્શાવતાં હતાં. તેમજ અન્ય  
મહર્ષિપત્નીઓ પણ પૂર્ણપ્રેમથી સીતાજીના દર્શનાર્થે આવતાં  
હતાં. તદ્દપી પોતાના પતિ શ્રીરામચંદ્રનું વનવાસનું સંકટ  
અવલોકીને જનકતનયા મનમાં ઉદાસ રહેતાં હતાં. એ ઉદાસી-  
નતા દૂર કરવા વનિતામંડલ સીતાજી પાસે બેસી વિવિધ વિનોદ  
વાર્તાઓથી સતીને આનંદ આપતું હતું. બીજી તરફ શ્રીરામચં-  
દ્રજી પણ જેણે જન્મ ધરીને સૂર્ય દેવતાનો તાપ નજરે પણ જોયો  
નહોતો, તેવી પોતાની સહચારિણિભાર્યા કાંટામાં રણડે તે જોઈ  
શોક પામતા હતા; પણ અત્રિઋષિ તથા ઇતર પુરૂષો ઉપદેશક

સ્વધર્મમાપિ चावेक्ष्य न विकंपितुमर्हसि ।  
 धर्म्यादि युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्षत्रियस्य न विद्यते ॥३१॥  
 यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वार मपावृतम् ।  
 सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धमीदृशम् ॥३२॥

‘મનોરંજક વાર્તા ચલાવી તેમનું’ મન શાન્ત કરી પરિતાપ દૂર કરતા હતા શ્રીરામચંદ્રજીને અત્રિઋષિ પુરૂષના ધર્મો અને કર્મોનો ઉપદેશ આપતા હતા. વળી અનસૂયા સ્ત્રી મંડળમાં સ્ત્રીઓના ધર્મોનું વિવેચન કરતાં હતાં. એક દિવસે અનસૂયા પ્રત્યે સતી જ્ઞાનકીજી શાન્ત ચિત્તે બોલ્યાં કે હે પાદ પુજ્ય મા, મને સ્નેહ પૂર્વક સતી સ્ત્રીઓનો ઇતિહાસ કહો. મારા મનમાં એજ અભિલાષા છે, અને એથી માફ મન તૃપ્ત થશે. હું તમારી દાસી છું. સતીનો ધર્મ સાંભળવા અધિકારી ગણી મને એક સુંદર વૃત્તાંત કહો કે જેથી હું પાવન થાઉં, અને માફ દુઃખ મટે. વળી શ્રી રામચંદ્રજીના ચરણની સેવા ‘જન્મોજન્મ મળે, તથા મન અને કાયા નિર્મળ થાય જેથી શ્રીરામચંદ્રજીને રીઝવાય. (આ વાક્ય સ્ત્રીઓને બહુજ ભાવથી મનન કરવા યોગ્ય છે. તેનું રહસ્ય જે પોતાના પતિ પાસે સમજશે તે ઉત્તમ, પિતા પાસે સમજશે તે મધ્યમ, અને કોઈ સાધુ માણસ પાસે સમજશે તે કનિષ્ઠ છે)

સીતાનાં આ વચન સાંભળી અનસૂયાજી બોલ્યાં:-હે રાણી તમને ધન્ય છે. તમારો તમારા પતિ ઉપર આવે અગાધ અને નિર્મળ પ્રેમ જોઈ હું બહુ પ્રસન્ન થઈ છું. હે સીતે, તમે સતીઓમાં શ્રેષ્ઠ છો. નીતિશાસ્ત્રનાં સઘળાં સારાં આચરણો

‘त्वदन्यामदोषां धर्मज्ञोऽसिदयापरः । त्वत्समीपे  
 स्थिताराम कोवामाधर्षयेदने ॥ फलमूलादिकं यद्यत्तवमुक्तावसे  
 पित । तदेवामृततुल्यं मेतेनतुष्टारमाम्यहम् ॥ अध्यात्म २,

અથ ચેત્સ્વર્ગમિદં ધર્મર્થે સંગ્રામં ન કારિષ્યામિ ।

તતઃ સ્વધર્મં કીર્તિત્વં ચ દિત્વા પાપમન્નાપ્સ્યામિ ॥૩૩॥

અકીર્તિત્વં ચાપિ ધૂતાનિ કથયિષ્યન્તિ તેઽવ્યયામ્ ।

સંભાષિતસ્ય ચા કીર્તિર્મરણાદિતરિચ્યતે ॥૩૪॥

તમે સારી રીતે જાણો છો તમે તમારા ધર્મનું સારી રીતે પાલન કરો છો. તમને કંઈ પણ અજાણ્યું નથી, પણ તમારી બુદ્ધિને બોધ દેવા માટે હું એક સુંદર વાર્તા કહુ છું. સર્વ પ્રાણીઓમાં જેમ સુવર્ણ શ્રેષ્ઠ છે, અમરોમાં જેમ ઘંટ શ્રેષ્ઠ છે, લોજનમાં જેમ દૂધપાક શ્રેષ્ઠ છે, ગ્રહોમાં જેમ ચંદ્રમા શ્રેષ્ઠ છે, ધર્મમાં જેમ સુનીતિ અને પોતાનો જ ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે, કર્મમાં જેમ પદકર્મ શ્રેષ્ઠ છે, ઋષિ આશ્રમોમાં જેમ ગૃહસ્થાશ્રમ શ્રેષ્ઠ છે, મણિઓમાં પારસમણિ શ્રેષ્ઠ છે, પર્વતોમાં મેરુ શ્રેષ્ઠ છે, તેમ સર્વ સુખનું મૂળ સત્યતા છે. (કારણ કે સત્ય પાળવાથી જે સુખ થાય છે તે લાંબો મણુ સોનું વાપરવાથી પણ થતું નથી. માટે સત્ય એ સુખનું મૂળ છે. શાસ્ત્રમાં પણ લખે છે કે કદાચ જીવ જતો હોય તો પણ જીવું બોલવું નહિ, પણ કેઈનો જીવ બચાવવો હોય તો માત્ર યુક્તિથી બોલવું; માટે સત્ય બધા સુખોમાં શ્રેષ્ઠ છે.) વળી દાન કરવામાં કેઈને આશ્રય આપવો એજ સર્વોત્તમ છે. શુભ કામ એ સંપન્નો રહ્યું છે (માટે ઉત્તમ બુદ્ધિથી વિચાર પરાયણ થઈ સંપન્ને સેવવો.) સઘળાં કામોમાં જેમ પરોપકાર શ્રેષ્ઠ છે તેમ સ્ત્રીઓને સર્વ તપનો સાર જે પતિશ્રદ્ધા તેજ શ્રેષ્ઠ

સ્વધર્મઃ-સ્વરસ્યવેદાદિવિહિતો ધર્મઃ । આપણે લાયક જેટલા દિવાં કરેલા આચારાદિ ધર્મ ॥

ત્રેયાન્નવધર્મો વિગુણઃ પરધર્મોત્તિવનુષ્ટિતાત્ ॥

સ્વધર્મે નિવર્તનં ત્રેયઃ પરધર્મો મયાવદઃ ।



ભયાદ્રણાદુપરતં મંસ્યંતે ત્વાં મહારથાઃ ।

યેષાં ચ ત્વં बहुमतो भूत्वा वास्यसि लाघवम् ॥૩૫॥

अवाच्यस्व दास्य बहुन्वादिष्यन्ति तवाहिताः ।

निदंतस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम् ॥૩૬॥

છે. સમુદ્રમાં જેમ સઘળી નદીઓ રહે છે, તેમ સ્ત્રીને, તીર્થવ્રત અને દાન સઘળું પોતાના પતિના ચરણમાં રહેલું છે. આમ સમજી પોતાના પતિનીજ સેવા કરવી. જ્ઞાનમાં જેમ આત્મજ્ઞાન શ્રેષ્ઠ છે તેમ સ્ત્રીઓ માટે પતિપરાયણતા સર્વોત્તમ છે. સતીઓનું મહાત્મ્ય સતીઓનેજ સાફ લાગે છે, અજ્ઞાન સ્ત્રીઓએનો ભેદ ક્યાંથી સમજે ? એવી વાતો તેઓના ધ્યાનમાં ઉતરતીજ નથી. અમૃતની ઇચ્છા સર્વને થાય, પણ બિચારો ગધેડો એમાં ક્યાંથી આનંદ પામે? સતીના પ્રભાવથીજ સંસાર શોભેછે. વિધાતા અને વિષ્ણુ સતીને આધીન રહે છે, તથા યમરાજ સતીથી હાર પામે છે. (ળીએ છે.) હે સીતે ! સતીનો મહિમા અદૈાદિક છે. એ સંજોધી એક અનિ જુનો ઇતિહાસ કહુ છું તે જ્ઞાનમાં ઉજ્જાસ સળી શ્રવાણુ કર. એ આગ્યના સતી ચાંદાયની અને માંદાયનીનું છે. તે ઘણુંજ ઉત્તમ છે. આ સતીઓનું ચરિત્ર જે કોઈ સાંભળશે અને તે પ્રમાણે વર્તશે તે ઘણીજ પવિત્ર થઈ, સંસાર સુખનો લાભ લઈ, અવસાને શ્રી પ્રભુના પરમ પાદને પામશે; એ નિઃશંક સમજજી.

### મંગલ્યમુની.

સરસ્વતી નદીને કીનારે એક અનુપમ રમણીય ઉપવન હે-

સતિ: સાવિત્રિ અન્નિમાં યમ ગજાએ સાવિત્રિને દહ્યું છે કે તમે સતિઓ માટે તમારી સાથે હું બોધુને તેનાપર પ્રસન્ન થઈ તે સાવિત્રિના પતિના ૪૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય (સચ્ચન કરી) યમસુગ્મને આપ્યું છે.

જતો વા પ્રાપ્સ્યસિ સ્વર્ગં જિત્વા વા ભોક્ષ્યસે મહીમા  
 તસ્માદુત્તિષ્ઠ કૌંતેય યુદ્ધાય કૃતનિશ્ચયઃ ॥૩૭॥  
 સુખદુઃખે સમે કૃત્વા લાભાલાભૌ જયાજયૌ ।  
 તતો યુદ્ધાય યુજ્યસ્વ નૈવં પાપમવાપ્સ્યસિ ॥૩૮॥

તું. જેમાં અથાગ મહિમાવાળા કપિલમુની નામના પરમ પ  
 વિત્ર મહર્ષિ રહેતા હતા. આ શોહામણું સ્થાનક મહર્ષિના અ-  
 તૂલ તપના પ્રભાવથી નિત્ય ભયમુક્ત હતું. જે તેમાં વાઘ  
 અને બકરી ભેળાં રમતાં, તથા અન્ય પશુઓને પણ જરાએ  
 દુઃખ નહોતું. સિંહ મૃગનો શિકાર કરતા નહિ, એ પ્રમાણે  
 સઘળાં પ્રાણી નિર્ભય હતાં. એ ઉપવન સ્વાભાવિક રીતેજ ઘણું  
 રજિયામણું હોવાથી તે જોતાં સર્વને સુખ અને આનંદ ઉત્પન્ન  
 થતો હતો. આ વન હજારો આંખાનાં, દાડમનાં, નાળિયેરનાં અ-  
 ને કૃષ્ણનાં વૃક્ષોથી આચ્છાદિત થયેલું હતું. તરેહ તરેહનાં  
 ઝાડો અને વેલા ઘણા હતા, અદારે જાતની વનસ્પતિ પણ  
 ત્યાં પુષ્કળ હતી. જાંઘ, ચંપેલી, ચંપા, ડોલર, મોગરો, પંકજ  
 પારિજાતક, હજારી અને ગુલાબના ગોટા ખીલી રહ્યા હતા. કે-  
 તકી, કદળી, અને પંપૈયાનાં સારાં પાંદડાંથી વૃંદાવન જેવું થઈ  
 રહ્યું હતું. મંદમંદ સારી સુગંધ ને ઠંડા પવનની લહેરોથી સર-  
 સવતી નદી વહેતી હતી, સુશોભિત પુષ્પોની સુગંધથી ભ્રમરાઓ  
 ગુંજારવ કરી રહ્યા હતા. મધુરભાષી પક્ષીઓના સુસ્વરથી અ-  
 ત્યંત આનંદ થતો હતો. અહીં કેવળ સુખનીજ સત્તા હતી.  
 કોયલના ટહુકા બહુ પ્રીય લાગતા. સારસ, હંસ, સૂડા, પોપટ,  
 મેના વગેરે પક્ષીઓ શોભાયમાન શબ્દો બોલી રહ્યાં હતાં. હંમે  
 શાં સરિતાતું સુખદાયક પ્રાણી વહ્યા કરતું હતું. આવા રમણીય  
 ઉપવનની વચ્ચેવચ્ચ ઋષિઓ રહેતા હતા. તેઓ પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી  
 શ્રીહરિનું ભજન કરતા હતા. પોતાનાં જપ, તપ, વગેરે ક્રિયા  
 નિષ્કામ વૃત્તિથી કરી, કોઈ પણ માયિક વસ્તુની ઇચ્છા સખતા

एषातेऽभिहिता सांख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु ।

बुद्धा युक्तो यया पार्थ कर्मबंधं प्रहास्यसि ॥३९॥

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्य वायो न विद्यते ।

स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥४०॥

હતા. આ પ્રમાણે ઋષિઓ તથા ઋષિપત્નીઓ પોતપોતાનો ધર્મ પ્રશ્નવીધિ બજાવતાં, અને પોતાની સંતતિને પણ યોગ્ય ધર્મે શીખવી આનંદમાં રહેતાં હતાં.

માંગલ્યમુની સર્વ ઋષિઓમાં શ્રેષ્ઠ, નિપુણતપસ્વી અને ત્રિકાલજ્ઞાની હતા. તથા તેમની પત્ની બુદ્ધિશાળી, નીતિનિપુણ, હસમુખી, દરરોજ હરી હરી શબ્દ બોલનારી, પરમેશ્વરની પૂજા કરનારી, દુઃખની વેળાએ પણ જૂઠું ન બોલનારી, અને પતિની સેવામાં તત્પર રહે એવી સુમતી નામની હતી. આ સતી સ્ત્રીએ બે દીકરીઓને જન્મ આપ્યો. બંને રૂપગુણમાં સમાન હતી. આવી બાળાઓને જોઈને સતીને અને ઋષિને અત્યંત આનંદ થયો. આ કન્યાઓ શુદ્ધ પક્ષના ચન્દ્રની પેઠે વૃદ્ધિ પામવા લાગી. મોટી છોકરીનું નામ અંજાયની અને નાનીનું નામ માંદા-ચની હતું. તે બે કન્યાઓ અત્યંત સુખ ઉપજાવે એવી હોવાથી તેમને લાડથી રમાડી જમાડી તે દંપતી મનમાં ખુશ રહેતાં હતાં. ઘર પુત્રીઓથી શોભતું હતું, અને તેમનાં વચનથી દરેક જણને સુખ થતું હતું. આમ પુત્ર વાતસલ્યમાં ચાર વર્ષ વીતી ગયાં. ત્યારે માંગલ્યમુની તથા તેમની સ્ત્રી રોગથી મરણ પામ્યાં. આથી તે બે કન્યાઓ ઉપર અણધાર્યું (કુહાડાના ઘા જેવું) કોમળ હૃદયમાં વજ્ર સમાન) અસહ્ય દુઃખ આવી પડ્યું. તેમનું રક્ષણ કરનાર હવે એક ઇશ્વર સિવાય બીજું કોઈ ન રહ્યું. આ ભયંકર પ્રસંગ જોઈ આજીવંતનાં સર્વ રૂઢન કરવા લાગ્યાં. જે કાને સાંભરે તે રંડે, આ પ્રમાણે બધે શોક ફેલાઈ ગયો, આશ્રય વગરની કન્યા.

અવસાયાત્મિકા બુદ્ધિરેકેહ કુરુનંદન ૧  
 बहुशाखा त्वनंताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ॥४१॥  
 यामिमं पुष्पितांवाचं प्रवदंत्यविपाश्चितः ૧  
 वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥४२॥

જોનાં મોઢાં જાણે શીગથી અથવા અત્યંત ઉદારીથી જોવાં નિ-  
 સ્તેજ થઈ ગયાં કે તે જોઈને કઠણ હૈયાના માણસને પણ ઢવા  
 જાવ્યા વિના રહે નહિ. સર્વનાં મન તેમના તરફ જોવાયાં. જા-  
 નાઓ શરીર પછાડવા મંડી, અને મા, મા કહી રૂઢન કરવા  
 લાગી. આ દેખાવ ઘણે કંઈજાજનક હતો. ગાંડુઘેલુ ભોટી શોક  
 કરતી કન્યાઓને જોઈને બીજા માણસોનાં કાળજાં કોરાઈ જવા  
 લાગ્યાં. ઇશ્વરની કૃતિને કોઈ જાણી શકતું નથી. આશા ઘણી-  
 જ લાંબી છે. લવિષ્ય જીલવણીનો હેતુ સમજવા મનુષ્યની બુદ્ધિ  
 ચાલતી નથી. મુક્તાથી મોંઘી અને ધૂળથી સોંઘી પ્રભુની માયા  
 કળી શકાતી નથી. પ્રભુ મેરૂપર્વતને તૂણ ઝરખો બનાવવા સમ-  
 થ્ય છે. મોતના ખરાબ જોર આગળ શાણા અને શૂરા લોકો પણ  
 હાર પામે છે, મોતનો ઝરો હંમેશાં વહ્યાં કરે છે, તેની આગળ  
 કોઈનો જરા પણ ઉષાય આવતો નથી. માયારૂપી માર માણસો  
 ઉપર જોવી રીતનો છે કે, તેથી બધું જ્ઞાન ગુમ થઈ જાય છે.  
 જ્ઞાન્યહિન મનુષ્યોથી આ માર અમળતો નથી. મારા પિતા દક્ષે  
 જ્યારે આ દુઃખી જાણ્યાંઓને જોઈ ત્યારે તેના મનમાં હયા અ-  
 બી તેથી તેઓ હેતથી તેમને પોતાને ઘેર લાવ્યા. હવે તેમને  
 જરા પણ ફીકર રહી નહિ. આ જાંને જાણ્યાંઓ નાની વયની છતાં  
 કોમળ કાનથી વાતો સાંભળે અને ધ્યાનમાં રાખે, તથા પ્રેમથી  
 હળી મળીને આવે જોવી હતી. મારા જાપે ઘણાં દુઃખો વેડી તે  
 જાણ્યાંઓને ઉછેરી અને ઘણા હેતથી તેમને લાડ લાવ્યાં. મારી  
 મા પણ જોણુંવતું ન ગણતું તેમને પોતાનાં છોકરાંથી પણ  
 પડાણાં ગણતા, અને વળે જણુ જોડજ પથારીમાં સૂતાં. કોઈ

કામાત્માનઃ સ્વર્ગેષાં જન્મકર્મકલમદામ્ ।  
 ક્રિયાવિશેષં વહુત્ત્વં યોગૈશ્વર્યમતિ પ્રતિ ॥૪૩॥  
 યોગૈશ્વર્યં પ્રસક્તાનાં તથાપદૃતચેતસા ।  
 અવસ્થાચ્છાત્મિકા ચુદિઃ સમપ્તૌ ન ત્રિવિચલો ॥૪૪॥

કોઈને જરા પણ જીતે એ નહિ. અને પણ તેમના ઉપર  
 પણ જે હેતુ આવતું, અને તે જાને જોતો અને જાહુ ગમતી. આજે  
 જોડે રમીએ અને જોડે જમીએ. કોઈના જગર કોઈને જાણે નહિ.  
 અમાસમાં કંઈ પણ જીતાઈ નહોતી. દેહ જીતે પણ મનતો? જી-  
 જો એકજ હોય તેમ જણી અમને આખાં પિદા, ધર્મ, અને  
 વિવેક સીખવ્યાં.

પ્રકરણ ૨ જી.

(ચાંદાચની મંદાચનીનો લગ્ન સંબંધી સંવાદ. ગાંદાચનીનું  
 વનમાં જવું ને ચાંદાચનીનાં લગ્ન )

અનસૂયા પ્રેમથી બેઠ્યાં-હે સતી જનકતનવા સાંભળો.  
 તે જાને જાળકીઓ મુખ પામી માળાપને જુલો ગઈ. મારી  
 મા પૂર્ણ હોમથી તેમને અહાતી હતી. જોમ કરતાં દિવસ,  
 રાત, મહિના, અને વર્ષ વીતી ગયાં. જાળાઓ પુખ્ત ઉમરે પ-  
 હોંચી. તેઓની ઉમર પર મેળવવાને યોગ્ય જણાવા લાગી. ગુણ  
 અને રૂપમાં પૂર્ણતાને પામેલી એવી તે જાને જાળાઓનાં મુખકાં  
 અતિ મુઠ્ઠર દેખાવા લાગ્યાં. આ જોતમ પુતળીઓને જોઈ દેવો  
 પણ હર્ષ પામ્યા. તેમનાં મુખ પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવાં ખીલો ર-  
 હ્યાં હતાં. તેમનો અવાજ કોઈકાના સ્વર સરખો હતો, અને

૧ "માર્ગ આપણે જણી જાને જોત, સંપિ રમીએ લો મુર્ય ચો."

(એ રમિના અહીંયાં શોભે છે)

ત્રૈગુણ્યવિષયા વેદા નિર્લગુણ્યાં ભવાર્જુન ।

નિર્દોષો નિત્યસત્ત્વસ્યો નિર્યોગક્ષેમ આત્મવાન ॥૬૫॥

યાવાનર્થ ઉદપાને સર્વતઃ સંપ્લુતોદકે ।

તાવાન્સર્વેષુ વેદેષુ બ્રાહ્મણસ્ય વિજાનતઃ ॥૬૬॥

વાણી મીઠાશ ભરેલી હતી. તેમની ઉંમર યુવાવસ્થાને યોગ્ય થવાથી માતાના મનમાં વિચાર થયો અને એકાંતમાં પાતાના પતિ આગળ વાત કહી કે પુત્રીઓ પરણવા લાયક થઈ છે. માટે વિવાહની તજવીજ કરો. યોગ્ય વર શોધી કાઢો તેમને કન્યાદાન આપો કે જેથી તેઓ સુખી થાય. માટે યોગ્ય વરની તજવીજ કરવી જોઈએ. ગાય અને દીકરી એમનું કંઈ જોર આણતું નથી. એમને જ્યાં દોરીએ ત્યાં જાય છે. છોકરી એ પારકું ધન છે. તેટલા માટે માળાપનો ધર્મ છે કે, વિચાર કરી વિવાહનું કામ કરવું. કુળવાન, વિદ્યાવાન, અને રૂપગુણથી ભરપુર એવો વર જોવો. આ સઘળી વાતો મારા બાપે સાંભળી ને મનમાં હોંસ લાવી વર શોધવા માંડ્યો. પછી મારી માએ અમારો વિચાર પૂછ્યો કે, એનો તમારી ઇચ્છા કોની જોડે વરવાની છે. તમે જરા પણ શરમ રાખ્યા વિના તમારો વિચાર જણાવો મેં તથા ચાંદાયનીએ કહ્યું કે તમારી જ્યાં મરજી હશે ત્યાં અમે વરીશું. અમારી એમાં બુદ્ધિ શું? ગુણલક્ષણની અમને શી સમજણ પડે? તમે કરશો તે અમારા કરતાં વ્યાજબીજ કરશો, કારણકે તમે જન્મથી હેતસ્વીછો. જેની સાથે હોંસથી પરણાવશો તેને સાક્ષાત્ દેવ માનીશું, ધર્મ પાળી પુણીમાં રહીશું અને આશીષ દઈશું.

જોટલામાં ત્યાં નારદમુની આવી પહોંચ્યા, તેઓ દક્ષ પ્રત્યે બોલ્યા કે હે દક્ષ સાંભળો. શ્રુતિકારો કહે છે કે વિવાહનું

દીકરી ને ગાય, જ્યાં દોરે ત્યાં જાય.

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન  
 માકર્મફલદેનુર્ભૂર્મા તે સંગોઽસ્ત્વકર્મણિ ॥૪૭॥  
 યોગમ્થઃ કુરુ કર્માણિ સંગં ત્યક્ત્વા ધનં મય  
 સિદ્ધ્યસિદ્ધ્યાઃ સમો ભૂત્વા સમત્વં યોગ ઉચ્યતે ॥૪૮॥

- કાર્ય અતિ કઠણ છે. જેનામાં સંપૂર્ણ બુદ્ધિ અને અનુભવ હોય તેનાથીજ તે કામ ચોગ્ય રીતે થઈ શકે છે. કન્યા બળવાનવરને આહે છે. મા રૂપથી ખુશ થાય છે, અને બાપ ગુણ, જ્ઞાન, સુ-કીર્તિ અને પૈત્રાથી પ્રમદ થાય છે. ગુણના સમયમાં સાસરું વહાલું, અને દુઃખમાં પિયર વહાલું એવો કન્યામાં ગુણ હોય છે. માટે હે આર્ય, તમે લગ્નનું ઉત્તમ કામ કરો, એવું કહીને નારદ ઋષિ આલતા થયા અને તે દંપતી ઘણાં ખુશી થયાં. પછી નાની બેન માંદાયનીને કહ્યું કે તું કેમ કંઈ બોલતીજ નથી તારી ઇચ્છા હોય તે કહી દે. તારી આશા ઇશ્વર પૂર્ણ કરશે. માંદાયની બોલી. હે મા મારી મરજી પરણવાની નથી. મને એ વાત કહેશો નહિ. મારે તો શ્રી પ્રભુતા નામના જાપ જપવા છે કે જેને માથે બીજો ઇશ્વર કે દેવ નથી. પુતળા જેવું આપણું પાંચ તત્ત્વથી બનેલું શરીર મળમૂત્ર આદિથી ભરેલું છે; એમ જણ્યા છતાં પરણવું અને તે પેદા કરનારને ભૂત્રી જેવો એ સારા માણસનું કામ નથી માટે મારે પરણવું નથી, પણ કુંવારાં રહીને તપ કરવું છે. ત્યારે માતા કહે છે. હે બેન સાંભળ નિયમને તોડીને નવાઈ કરીએ નહિ. દુનીઆને રસ્તે ચાલે તે ચતુર કહેવાય. માટે મમત મૂકી દે. માંદાયની કહે છે, હે માતા, આ બુદ્ધિ ગુણમાં માફ મન પડેવાતું નથી. આ સમુદ્રરૂપી સંસાર તુરંજ આશાનો ભરેલો છે, અને વળી તે દ્રેષ, કંકાસ અને આપત્તિઓથી ભરપૂર છે. એમાં પડેલા માણસનો પાર આવતો નથી. તેઓ વ્યોધિ અને વ્યવહારથી મુક્ત થતા નથી. યોગ વિલાસ એ સ્વપ્નાની ઝંખના જેવા છે. તે અચ્છ નહોતા અને પાછળ પશુ

ક્રમેણ જ્ઞાનં કર્મ બુદ્ધિયોગાદિનંતય

॥

દુર્દા શરણમન્ત્રિક્ષ્ણ કુપ્પાઃ ફલદેતવઃ

॥૪૯॥

બુદ્ધિયુક્તો જહાતીદ રમે સુકૃતદુષ્કૃતે

॥

તસ્માદ્યોમાય યુજ્યસ્વ યોગઃ કર્મસુ કૌશલ્યમ્ ॥૧૦॥

રહેવાના નથી. ધાર્મી અને ધાર્મીઆણી એ એક નાટકના જેવક  
વેષ છે. એ નાટકમાં કાલુષ્યમાં આનંદનો પડકો પડે છે અને કાલુષ્ય  
માં દુઃખનો દેખાવ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. મરણ પછી કંઈ પણ  
સગાઈ રહેતી નથી. આ સઘળી બાજુ દુઃખદાયી છે. કાંદામાં  
પડી, પરતાવળ ખની, બીજાના હાથનું વાજીર સાંભળવામાં બેસ  
યાણ આનંદની આસી થવાની નથી. એવી રીતે બંધનમાં બંધા  
યાથી કોટીકલ્પ સુધી જામણામાં ભટકવું પડે છે. માયા જીવને  
સર્વ રીતે ઘેરી બે છે, અને જીવ ફેકટ શારીરિક દુઃખો વહોરી  
લે છે. માડંતાડં, ગાનઅપમાન, ક્રોધ, મોહ વિગેરે નર્કનાં  
અમાન છે. જન્મમરણ, તારણ, વૃદ્ધાવસ્થા, દોલન, અને બ્યા  
ધિ એ હર્ષ અને શોકના બળવાન ક્રોધાધિ માત્ર છે. આવી રીતે  
ગૃહસ્થાશ્રમમાં સઘળી યુગવણ છે. તેથી મને તો એ દુઃખનો  
ખાડોજ દેખાય છે જો સુખેથી જગત્સંસ્થાને ભજન થ નહિ, તો મૃ-  
ત્યુને ઇશ્વર તરીકે માની મનમાં એવો વિચાર ભરેલો કે મૃત્યુ  
આવશે, તેથી ખીકને લીધે પણ ઇશ્વરની સ્તુતિ કરાશે. આ દુર્ની-  
આનું પરિપૂર્ણ દુઃખરૂપી ગાડું ફેકટ વધ્યા કરવું એના કરતાં  
તો કુંવારો રહેવું વાલું સાફ છે. સાચા સૃષ્ટા તો એક શ્રીહરિજ  
છે, અને એજ સર્વ શક્તિ સ્વરૂપ છે. તે સકળ વિશ્વમાં બ્યાસ  
છે. સ્ત્રી પુરુષોના અરા નાથ તો તેજ છે. એ શ્રીહરિનું જીવણ  
શામાટે નહિ સ્વીકારીએ? શ્રીહરિને તન મન અર્ચણ કરવાથી  
એકાંક સુખી થવાય છેજ. જો સર્વ ક્રોધાધિથી દૂર રહીએ તો નિશ્ચય  
જીવનમુક્ત થવાય. પરણીને પતિની સેવા કરવા કરતાં દેવનાદેવ  
એવા પરમાત્માને પૂજવા એ શું ખાટું છે? થડ છોડી હાથને હા-



કર્મજનં કુદિયુક્તાં હિ ફલં ત્યક્તવાઃ કર્મજિનઃ ॥

જન્મકંથ વિનિર્મુક્તાઃ પદં ગચ્છંત્ય નામયમ્ ॥૧૧॥

વદા તે મોહકલિલં કુઃિર્વ્યતિતરિણ્યતિ ॥

તદા મંત્રાસિ નિર્વેદં શ્રોતવ્યમ્થય ભુતસ્ય ચ ॥૧૨॥

જાને પાણી પીવાથી મૂલ્યવાન ફળ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થવાનાં? મ-  
હોરો મૂઢી હઈને ત્રાંમાના પૈસા તરફ દોડે, તેનું હારિદ્ર્ય શી  
સીતે ફર થાય? કુવાનું નિર્મળા જળ તણ હવાડાનું મલિન પા-  
ણી પીવાથી તરસા કેવી સીતે છીપે? તેવી સીતે ઇશ્વર એ જગતનું  
મૂળ છે. એની શક્તિ અગ્રાધ છે. એને તણ હઈને મનુષ્ય મા-  
ણસમાં રહે તે કલ્પવૃક્ષ તણ હઈ બાવળને સખવા જેવું છે. મ-  
સ્જામીન પુરૂષથી શું સુખ? એનો સંગ કરવો કદા બરેકો છે.  
વિલાસને વિયોગ એ એક વ્યાધિ છે. એ વ્યાધિ બહુ દુઃખકર્તા  
છે. માટે નિરાંતે અવિનાશી એવા શ્રી જમદીશ્વરને જાપવા માટે  
પુરૂષ પતિ નથી કરવો. મને આ સંસાર કડવો લાગે છે. મારી  
એનોને શિખામણ હઈશું કે તમે સાચા સુખની શોધ કરો. મ-  
નથી પુરૂષની દરકાર મૂઢી હઈ તપની. છસમા કરી વનમાં વિ-  
ચરો. એગ કરવાથી તમને અંતર્યામી. (શ્રીપ્રભુ) મળશે; તે  
પછી પુરૂષને પામી તમે અધિક શું મેળવશો? પરમેશ્વર લક્ષ ચો-  
ર્થાસીને ફેસે ટાળે છે એના કરતાં. માણસમાં ક્યાં વધારે સ-  
ત્તા છે? ને તમને અચળ સુખની અભિલાષા હોય અને સંપૂર્ણ  
પ્રત્તપી થવાની ઉરકૃષ્ટ ઇચ્છા હોય. તો પરજીવાની વાતજ માંડી  
બાળો. પરજીવું એ સંસારમાં દુઃખમય શૂળી છે. આ વચને  
સાંભળી માંદાયની તેની પ્રયે બોલી.

માંદાયની કહે છે કે માંદાયની સાંભળ. તે ઉપર કહ્યું તે-  
વી સીતે ચાલતાં પરમેશ્વર પોતે ખુશ થતા નથી, કેમકે સર્વ  
માણસો અન્યાસી બની જંગલમાં રહે, તેથી ને ઇશ્વર સંજાત  
હોય તો પછી આ સંસારમાં કંઈ રહેજ નહિ. ને પ્રભુની એ-

શ્રુતિવિપ્રવિવશા તે યદા રાસ્યાતે નિશ્ચલા ૧  
સમાધાવચલા વુદિસ્તદા યોગમવાપ્સ્યસિ ॥૫૩॥

। અર્જુન ઉવાચ ।

સ્થિતપ્રજ્ઞસ્ય કા ભાષા સમાધિસ્થસ્ય કેશવ ।  
સ્થિતધીઃ કિં પ્રમાણેત કિમસીત વ્રજેત કિમ્ ॥૫૪॥

બી ઇચ્છા હોત તો તેણે જમત પેદાજ કર્યું ન હોત. કોઈ પણ ન પરણતાં સમજાં રાખોડી (બસ્મ) ચોળી ત્યાગી થઈ જાય, તો પછી વંશની વૃદ્ધિ શી રીતે થાય ? અને વંશ વૃદ્ધિ વગર ઇશ્વરને કોણ સેવે ? તથા દુનીઆ કેવી રીતે ચાલે ? એનો બરાબર મનમાં વિચાર કરી ન્યાય પુરઃસર તુલના કરી, ઇશ્વર મેળવવાનો જે રસ્તો સારો હોય તે રસ્તાને અનુસર. હે બાલિકે, તું કેવળ બાળક બુદ્ધિથીજ આમ બોલે છે પુખ્ત વિચારથી તો નહિજ. \* સુનીતિ કરતાં તપની જ્ઞાણાનું ફલ વધારે નથી. અર્થાત્ તપ કરતાં સુનીતિનો પ્રભાવ વધારે છે. શરીરને સુકવી નાંખીને અને મનને મારી નાંખીને પણ યોગીઓ તૃપ્તીને પામ્યા નથી. વેરાગીઓ આ પૃથ્વી ઉપર નકામા છે. જે યોગી ઉ

\* તેષાં ત્રયાણાં શુશ્રૂષા પરંતપ ઇચ્ચત ।  
ન તૈ રમ્ય નનુજ્ઞાતો ધર્મ મન્યં સમાચરેત્ ॥

મનુ. અ. ૨. ૨૨૪

માતા પિતા અને આચાર્ય એ ત્રણની સેવા ઉત્તમ તપ કહેવાય છે, કારણ કે તેઓની સેવાથી શર્ય તપના ફળનો પ્રાપ્તિ થાય છે માટે જ્યારે કોઈને જાગ્યે ધર્મનું આચરણ કરવું હોય તો તે ત્રણેની સંમતિ વિના કરવું નહિ.

સુનીતિ એટલે સદાચરણ સદાચરણથી ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે એવું સુનીઓએ જ્યારે જોયું ત્યારે તેઓએ સંપૂર્ણ તપશ્ચર્યાનું મૂળ સદાચરણ છે. એમ માનીને સદા તેને સ્વીકાર્યું.

શુઓ મનુ. અ. ૧. ૧૧૦

। શ્રી મગવાનુવાચ ।

મજઠાતિ વદા કામાન્સર્વાન્યાર્થ મનોગતાન ।

આત્મન્યેવાત્મના તુષ્ટઃ સ્થિતમત્તસ્પદોચ્યતે ॥૨૮॥

દુઃસ્તેષ્વન્નદ્વિમનાઃ સુસ્તેષુ વિગતસ્પૃહઃ ।

વીતરાગમયક્રોધઃ સ્થિતચીર્ણનિરુચ્યતે ॥૨૯॥

પરથી યોગ ધારણ કરે છે પણ અંદરથી ભોગનાં લાલસા રાખે છે તે નકામા ( ઢોંગી ) છે. મન ઇંદ્રિયોને વશ રહે તો તે નકામું છે. એથી વિમાસણ થાય છે. ઇંદ્રિયોને વશ રાખવી એ કઠણ છે. આવા બણા ઢોંગીઓ પેટ ભરવાને કારણે દેશોદેશ ભટકે છે. કેટલાકનું ચિત્ત ચળાયમાન હોય છે, તેથી તેઓ બણા પ્રકારનાં પાપ અને પ્રપંચ કરે છે. કેટલાકને ધરખારનો ભોળો અકારો થઇ પડવાથી તેને છોડી તેઓ ત્યાગી થાય છે, પણ જ્યારે તેમના ઉપર માયા પોતાનું બળ ચલાવે છે ત્યારે તેઓ ત્યાગી મટીને ભોગી થવા ઇચ્છેછે; આ અધવચ રાજગવા જેવું છે એટલે નહિ સંસારી કે નહિ ત્યાગી. એ ઉભય ભ્રષ્ટ થાય છે કારણ કે ઇંદ્રિયોનો રોધ કરવો એ બહુ કઠણ છે. ગૃહસ્થાશ્રમીને ઘેર ઇશ્વર પધારે છે, અને સુખનાં સાધનો પુરાં પાડે છે. ચારઆશ્રમેના ધર્મ પરમેશ્વરે નિર્માણ કરેલા છે. તે સાચા સનાતન અને શાસ્ત્રના સિદ્ધાંત કરીને કરેલા છે. એ આશ્રમને તણ પોતાની કલ્પના પ્રમાણે વર્તે તેને શ્રીહરિ દર્શન આપતા નથી. જે સ્ત્રીપુરુષ વિધિપૂર્વક મનુષ્ય ધર્મો ભણે, પ્રભુની આજ્ઞા પ્રેમથી પાળે, ઉત્તરે રસ્તે પોતાનું મમત્વ તાણે નહિ, સાર જેથી જે પરમેશ્વરની કૃતિને વળાણે, બધી બાબતુએ ફરીને પરમેશ્વરને ઝોળખે, અને મન, વાણી તથા કર્મથી નિત્ય સત્ય પાળે તથા સુખના વખતમાં મનમાં કદી અહંકાર ન આણે, દુઃખના વખતમાં ધૈર્ય ધારણ કરે, સરળ સ્વભાવથી રોજ સુનીદ્રિથી વર્તે; આનહી થઇ મનમાં સંતોષ રાખી વિચરે, શ

ચઃ સર્વેશ્વાનાભિસેદસ્ત્વચત્સ્ય મુખામુખમ્ ॥  
 નાભિનંદાસિ ન દ્વેદિ તસ્ય પ્રજા પ્રતિષ્ઠિતા ॥૧૭॥  
 ચદા સંહરતે ચયં કુર્મેઽમાનીશ્વ સર્વજ્ઞઃ ॥  
 હંદ્રિયઃપ્રીદ્રિયાર્થેભ્યસ્તસ્ય પ્રજા પ્રતિષ્ઠિતા ॥૧૮॥

રીરના છ વિષુગ્ગેને (બ્રમ, ક્રેમ, લૌણ, મોહ, મદ ને અત્સરને) છુતે, શાન્તિ, દયા, અને શીયળ પ્રતને જુએ નહિ તથા પરમેશ્વરને વહાલાં કર્મો કરે તે આ સંસારરૂપ કરીઆને તરી જાય છે સંસારમાં રહ્યા છતાં જો પરમેશ્વરની અરી નિષ્ઠાથી ભક્તિ કરે તો તેને જન્મ મરણનો ફેરો ટળે.

\* સત્યથી પરમેશ્વર જરા પણ આધા નથી. હંશ્વર સંસારી મદગુણી માણસોને મોંઝે માગ્યાં સુખ હંમેશા આપે છે. માટે હે બાળા હું તને તારા હિતની સારી સીખામણ કહુ છું, કે હું સન્યાસી થવા અધિકારિણી નથી. માટે પ્રેમ પૂર્વક ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કર. સરળ અને સીધો રસ્તો ત્યજી આડો અને ઉલ્લેખ રસ્તો પ્રહણ ન કર. હે અતુર મનમાં ચેતીને સીધે રસ્તે ચાલ, અને પતિ એકથી પ્રેમથી સ્વપ્રત્ન પાળ. હે સુદંભી, સંસારનું સુખ તજી કોઈ ક્રમની (સી) સુખી થઈ નથી, માટે પરશ્વર અને વિશુદ્ધ પ્રેમથી પતિવ્રત પાળો.

ચાંદાચની કહે છે, હે બાળા હજી પણ વધારે સંભળ. સંસાર છોડી દઈને સી સ્વયં ગઈ છે? પરણ્યા વિના કેટલી કુંવારી સ્ત્રીઓ સંસારને તરીને સુકતી પામી? વેદ અને શાસ્ત્રના

\* સત્યં વ્રત્ય તયઃ સત્યં સત્ત્વં વિસૃજેત પ્રજાઃ ॥

સત્યેન ધાર્મ્યંતે લોકઃ સ્વર્ગ સત્યેન મચ્છતિ ॥

અર્થ—સત્ય વ્રત્ય છે, સત્ય તપ છે, અને સત્ય પ્રજ્ઞને મળે છે. આ સૌ સત્યને આધારે રહેશે છે. તથા સત્યદારા લોકો સ્વર્ગમાં જાય છે.

વિષયા વિનિવર્તેતે નિરાહારસ્ય દેહિનઃ  
 રસવર્જ રસોઽપ્યસ્વ પરં દૃષ્ટા નિવર્તેતે ॥૫૨॥  
 ચતતઃ ક્ષપિ કૌંતેય પુરુષસ્ય વિપાશ્રિતઃ  
 ઇન્દ્રિયાણિ પ્રમાયીનિ હરંતિ પ્રમથં મનઃ ॥૬૦॥

નિયમ પ્રમાણે માણસને માથે ધર્મ છે. નર અને નારીની જોડ પ-  
 રમેશ્વરે કરી છે. ઇશ્વરની સ્વાભાવિક હચ્છામાત્રથી આ સૃષ્ટિ  
 ઉત્પન્ન થયેલી છે, અને તેમાં શુદ્ધસ્થાશ્રમને અનુસરતી ત્રણ પ્ર-  
 કારની માથા પરમાત્માએ મૂકી છે. આ પ્રમાણે શુદ્ધસ્થાશ્રમનો  
 નિયમ પરાપૂર્વથી અવિચ્છિન્ન પ્રવર્તે છે. હંપતીનો પરમ પવિત્ર  
 ધર્મ મહાત્માઓએ પણ માન્ય કરેલો છે, અને એ મુજબ  
 સંસારચક્ર ચાલુ જાય છે. આ પવિત્ર રસ્તે દેવ, અસુર અને  
 મનુષ્યો હુમ્મેશાં ચાલે છે. એ રસ્તામાં પુરૂષ પત્નીનું પોષણ કર-  
 ના, અને સ્ત્રી પતિની સેવા કરવા સરળએલી છે. સ્ત્રી એ પુરૂષ-  
 નું અર્ધુ અંગ છે, અને પુરૂષની સાથેજ શોભે છે. તેમજ પુરૂ-  
 ષને સ્ત્રી વગર ચાલે નહિ. સ્ત્રી પુરૂષ વગર વગોવાય છે. તેણી તેજ  
 વગરના મોતીની જેઠે સ્વામી વિના નિસ્તેજ દેખાય છે. પરણીને  
 સ્વામીની સેવા કર્યા વગર સ્ત્રી પવિત્ર થતી નથી. એવી સ્ત્રીથી  
 ઇશ્વર સદા વિમુખ રહે છે, અને તેને સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થતું નથી. અ-  
 ધિકાર વિના કોઈ હાંબિકનર પૃથ્વીમાં અમલ ચલાવવા તત્પર  
 થાય તો રાજાને (ઇશ્વરને) ઉલટી રીસ ચડે, અને તેની સેવા  
 સ્વીકારતા નથી. વળી જેમ કોઈ અજ્ઞાની નૌકા વગરસમુદ્ર તરી  
 જવાનું સાહસ કરે તો તેનું પરિણામ એજ થાય કે પાણીમાં  
 ડુબી મરે અને મનોરથ મનમાંજ રહી જાય. તેજ પ્રમાણે કું-  
 વારી સ્ત્રીથી પુરૂષ રૂપ નૌકા વગર સંસાર સમુદ્ર તરી શકાતો નથી.  
 વળી બીજું ઉદાહરણ કહું છું. તે એ કે આ સૃષ્ટિમાં વૃષ્ટિ એ મોટા  
 આધાર રૂપ છે, તથાપિ તે ઋતુને અનુસરીને આવે તોજ કામની,  
 નુહિતાર નકામી ચઈ પડે છે બરફે નુકશાન કરતા ચઈ પડે છે. જેમ

વાનિ સર્વાણિ સંયમ્ય યુક્ત આસીત મન્યઃ ।

વશે हि यस्येंद्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥૬૧॥

ધ્યાયતો વિષયાન્પુંસઃ સંગસ્તેષ્વપજાયતે ।

સંગાત્સંજાયતે કામઃ કામાત્ક્રોધોઽભિજાયતે ॥૬૨॥

ઘોર અંધારીરાત અંદ્રના પ્રકાશ વગર શોભતી નથી, તેજ પ્રમાણે સ્ત્રી પુરૂષ વગર અંધારીરાત્રી તૂટ્ય છે. જેમ સુગંધ વગરનું ખૂબસુરતપુષ્પ તથા જળ વિનાનું સરોવર શોભતું નથી, તેજ પ્રમાણે પુરૂષ વગર સ્ત્રી શોભતી નથી. (તેણીની કીંમત ગણાતી નથી.) છએ પ્રકારના રસ લવણ (મીઠું) વિના સ્વાદિષ્ટ લાગતા નથી, તેજ પ્રમાણે અતિ સૌંદર્યવાન સ્ત્રી પણ પુરૂષ વગર શોભતી નથી. અશુભ પ્રસંગે કંસારતું લોજન જેમ નિંદાને પાત્ર ગણાય છે તેજ પ્રમાણે જીવાન સ્ત્રી સ્વામી વિના નિંદાને પાત્ર ગણાય છે. આ જગતમાં જેમ દેહને છાયાનો સંબંધ છે તથા સુતરને જેમ તાણાવાણાનો સંબંધ છે તેજ પ્રમાણે સ્ત્રી-પુરૂષને પણ અન્યોઅન્યની અપેક્ષા છે. વહાલી બેન સાંભળ હુજી પણ વધારે કહું છું. પૂર્વે અંજનીએ પરણ્યા વિના ટેક ધરીને બ્રહ્મા પાસે તપ માગ્યું. તેથી બ્રહ્માએ તેણીને શાપ આપ્યો, અને તેનું કૃણ એજ થયું કે તે કુંવારીને લાંછન (એળ) લાગ્યું. માટે હે માંદાયની મારી શીખામણ ક્યાનમાં લઈ પરણવાની પેરવી કર. જેથી પતિવ્રત પાળીને પ્રભુને લજતાં તું ઘેર બેઠાં સ્વર્ગને પામીશ. વળી રતનાકરની (સમુદ્ર) તનયા જે લક્ષ્મી તે પણ શ્રીવિષ્ણુને પરણીને પતિવ્રત ધર્મ પાળે છે. શૈલસૂતા પાર્વતી પણ શ્રીશંકરને વર્યા છે, અને હંમેશાં પાતિવ્રત્યમાં તત્પર રહે છે. એજ પ્રમાણે સાવિત્રી આદિ ઘણી સ્ત્રીઓ પરણી સ્વામીની સેવામાં મહાલે છે.

વળી તે સાંભળ્યું પણ હશે કે પવિત્ર નળરાજની સ્ત્રી હુમયતી એ સતી કહેવાય છે. તેમજ તારામલીનો મહિમા ઇંદ્ર

ક્રોધાદ્યવતિ સંમોહઃ સંમોહાત્સ્મૃતિવિશ્રમઃ ।  
 સ્મૃતિશ્રંશાદ્બુદ્ધિનાશો બુદ્ધિનાશાત્પ્રણયતિ ॥૬૩॥  
 રાગદ્વેષવિયુક્તૈસ્તુ વિષયાનિદ્રિયૈશ્વરન  
 આત્મવર્ગ્યૈર્વિધેયાત્મા પ્રસાદમાધિગચ્છતિ ॥૬૪॥

અંદ્ર વગેરે દેવતાઓ પણ પ્રમાણે છે. એ પણ પરણેલીજ હતી. એન ! પતિવ્રતા સ્ત્રીને બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ એ ત્રણે દેવો હોય એવા આધીન રહે છે. તેની કીર્તિ સંસારમાં અચળ રહે છે, અને અવસાને તેઓ મોક્ષપદે વિરાજે છે. જપ, તપ, યજ્ઞ, વ્રત, યાત્રા વગેરે કોઈ પણ પતિવ્રતની તુલના કરી શકતાં નથી. ‡ ભગવાન સુનીતિને વશ છે. આ સંસાર સજ્જનને સુખરૂપ છે અને દુર્જનને દુઃખરૂપ છે. એમાં સ્ત્રી જન ગુન્ધવાતા નથી. પણ અજ્ઞાની અટવાયા કરે છે. તૃપ્તાતુરને મોંઢેથી ફક્ત પાણી પાણી બોલવાથી તૃપ્તિ શાન્તી થતી નથી, પણ પાણી પીવાથીજ શાન્તી થાય છે. તેજ પ્રમાણે અજ્ઞાનુસાર વર્તવાથી ઉપાધિ દૂર થાય છે. જાણ્યા વગર ફક્ત જપ જપવાથી મુક્તિ મળતી નથી; માટે એન માંદાયની, પરમાત્માના કરેલા નિયમ પ્રમાણે ચાલ. માળાપની એવી ઇચ્છા છે, કે તું પરણીને પતિવ્રત ધર્મ પરાયણ થા. ત્યાગી થઈ કોઈ મોક્ષ પદે ગયું નથી. ત્યાગમાં એટલું બધું બળ નથી. મોક્ષપદે ગએલાં સંસારીજ હોય છે, માટે જે નિયમે આ જન્મ વહે છે તે સ્ત્રીધો નિયમ પડે. મોટી એનનાં એ વચન સાંગળી માંદાયની બોલી. તમા-

‡ નદાનૈ જુદ્ધતે નારીનોપવાસ શ્ચૈસ્પી ।

ન તિર્ય સેવયાતદ્વર્તુઃ પાદોદકૈર્યથા ॥

માણનીતિ.

પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પતિનાં ચરણોદક પીવાથી જેવી શુદ્ધ થાય છે, તેવી દાનો દેવાથી, સંકડો ઉપવાસો કરવાથી, તથા તિર્યંકા સેવનથી પણ શુદ્ધ થતી નથી.

પ્રસાદે સર્વદુઃખાનાં હાનિરસ્યોપજાયતે

પ્રસન્ન ચેતસો હાશુ બુદ્ધિઃ પર્યવતિષ્ઠતે ॥૬૫॥

નાસ્તિબુદ્ધિરયુક્તસ્ય ન ચાયુક્તસ્ય ભાવના

નચાભાવયતઃ શાંતિરગાંતર્ય કુતઃ સુખમ્ ॥૬૬॥

શં એવાં વચનથી હું હિંમત હારી બેરાવાની નથી. મારું મન ચલિત થવાનું નથી. મનોનિશ્ચય કરીને હું પરમાત્માની જ સેવા કરીશ, એમ કહીને તપ કરવા માટે માંદાચની અરણ્યમાં આવી ગઈ.

અનસૂયા કહે છે હે શ્રીતા, સતીનાં સુખ આપનાર અસ્ત્રિ સાંભળો. જો શુદ્ધ સુધારસનું પાન કરવાથી પાપી પવિત્ર થાય છે, જેમ ઝાંપધ વ્યાધિનું વિહારણ કરે છે, અને પાણી મંદિન-લાને નાશ કરે છે, તેમ સંતોષથી શાંતિ મળે છે, અને યોગથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ અનુક્રમ આજ્ઞાનથી માણસને રા-ન મળે છે. અને અજ્ઞાનીનું અજ્ઞાનરૂપ અંધારૂ દૂર થાય છે. સર્પને અગ્રત આપ્તથી જેમ વિષ થાય છે, તેજ પ્રમાણે પવિ-ત્ર ઉપદેશને પાપી માણસો ઉધો માને છે. મૂર્ખ માણસને સારક ઉપદેશ પસંદ પડતો નથી. અશિથી ઉણ્ણ થયેલું જામ થોડું બારે શીતળ થાય છે, પણ મદમાં છઠ્ઠી ગળેલો મનુષ્યોનું મમ-ત્વ ઝોઘું થતું નથી. જો પ્રમાણે માંદાચની મનમાં ગર્વ ધરીને ગમતે ચઢી અને માતાપિતાની આજ્ઞાની અવજા કરી તેણે અર-ણ્યમાં બસ કર્યો. શરીરની શુદ્ધિ કરી દેકથી તપ કરવું શરૂ કર્યું, અને અગીઆરે ઇદ્રિયો વશ સાખી એકાંત બસ કર્યો. ચોરાસી આસનો બળાને અતિશય દેહદમન કરવા લાગી. પુર-ષને પડછાયો પણ જોતી નહિ. આ રીતે માયાથી કેવળ વિન્કલ થઈ બેઠો. ખોતાના મનમાં એક પરમાત્મા સિવાય બીજી કશી પણ ઇચ્છા રાખતી નહિ, અને શાંતચિત્તે એક પ્રભુનું જ આરાધન કરવા લાગી. મોંડથી મહા મંત્રના તપ કરી પુરુષ માત્રને વિ-



इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते ।

तदस्य हरति प्रज्ञां वायુर्नावमिवाभासि ॥६७॥

तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥६८॥

પરફ માનવા લાગી. પૂર્વે જેમ કુંવારી અવસ્થામાં અંજનીએ તપ આદર્યું હતું, તેજ પ્રમાણે માંદાયની પણ ચોરામી આસને બાળી મહા તપનો આરંભ કરવા બેઠી. તે ભૂખ, નરસ કે દિવસ સત્રીનું પણ ભાન રાખતી નહિ. શરીરમાંથી માંસ રૂધીર વગેરે સુકાઈ ગયાં, અને આંખોમાં ખાડા પડ્યા. શરીર સુકા લાકડા જેવું થઈ ગયું, અને અંગ ઉપર ઉઘે લાગી. જેમ સૂર્યનારાયણ પાણીને ગરમીવડે વરાળરૂપ કરી ઉપર ખેંચે તેજ પ્રમાણે આ ખલિકાએ પણ પ્રાણવાયુને પ્રક્ષરંધમાં ચઢાવ્યો. આ પ્રમાણે માંદાયનીએ વનમાં ઉચ્ચ તપ કરવા માંડ્યું. હવે દક્ષના ધરમાં શી બીના બની તે સાંભળો.

માંદાયનીની આ સાદસ વૃત્તિથી તેને સંભારી નેનકં ગગાં સંજઘા તથા સળીઓનો સાથ મહા દુઃખમાં પડ્યો. માંદાયનીને બહુ દુઃખ થયું. માળાપને તે વનમાં જવાથી બહુ માફ લાગ્યું. એનાં સર્વ ક્ષિતસ્વીઓ મોટી ચિંતામાં પડ્યાં, અને સર્વનાં મોઢાં વીલાં થઈ ગયાં. સર્વ એકઠાં મળી ઘડીએઘડીએ તેને આદ કરે, અને બેઠેઠે આપણા કોઈનું એણે માન્યું નહિ. હવે કંઈ ઉપાય નથી શું કરીએ. કંઈ સૂજ પડતી નથી. પતિરૂપ બન્યો એ આ દેહમાં બેઠી છે, તેથીજ શરીર રોડી સમાય છે. પણ માણસ પોતાના ગનનું ધણી નથી. મનતો મનથીજ વશ થાય ક્રિવા ન પણ થાય. અંચળ મનનો વેગ મહાન વાયુનજ વેગ કરતાં પણ અધિક છે. એને રોકવાનો કંઈ આદોજ નથી. સર્વને એ ચલિત કરે છે. મોક્ષ કે બંધન, દેવ કે અસુર એ સ

યા નિશા સર્વભૂતાનાં તસ્માં માર્ગાર્તિસંયમી  
 યસ્માં જાગ્રતિ ભૂતાનિ સા નિશા પश्यतो મુનેઃ ॥૬૯॥  
 આપૂર્યમાણમચલપ્રતિઘ્નં સમુદ્રમાપઃ પ્રવિશંતિ યદ્વત્  
 તદ્વત્કામા યં પ્રવિશંતિ સર્વે સ શાંતિમાપ્નો વિ ન કામકામી ॥૭૦॥  
 વિદ્વાય કામાન્યઃ સર્વાન્પુમાશ્રયતિ નિઃસ્પૃહઃ  
 નિર્મમો નિરહંકારઃ સ શાંતિમાધિ ગચ્છતિ ॥૭૧॥

વનુ' કારણ મનજ છે. જે 'મનનો ગુરૂ મનજ થાય, તે સર્વ  
 કામ સરળ રીતે આવે. આ દેહરૂપ રથના અશ્વો ઇન્દ્રિયો છે,  
 અને મન એ આરથનો સારથી છે. એ સારથી જેમ દોરે તેમ  
 આ દેહ દોરાય છે. વહાલી હીકરી બાળક બુદ્ધિમાં હડ ધરીને  
 વનને વિષે ગઇ તેથી તેનાં માબાપ મન મારીને સમજી રહ્યાં.  
 માંદાયની સંસારને છોડી મનથી દરિવાયલી વનમાં તપ કરવા  
 લાગી, અને આ તરફ મારા પિતાશ્રીએ અમારાં લગ્નની તૈયારી  
 કરવામાંડી. આ પ્રમાણે લગ્ન સમારંભ શરૂ થવાથી તે સ્થળે  
 મહા સુખ અને આનંદની બાજુ સરિતા (નદી) વહેતી હોય એ  
 વું દીસવા લાગ્યું.

સીતા કહે છે હે માતા, ત્યાર પછી શું થયું તે કહો. આ  
 જીવનું સારૂં વૃત્તાંત સાંભળતાં બહુ સુખ ઉપજે છે. ત્યારે અનસૂ  
 યા બ્રાહ્મ્યાં મારા બાપે મનમાં હર્ષ ધરી તે પવિત્ર કામ કરવાને  
 મહર્ષિઓનાં ટોળાં બોલાવ્યાં. સગાં વહાલાં અને મિત્રમંડળ  
 આનંદ ભેર આવ્યાં તે વખતે તે સ્થળ ઘણું રમણીય દેખાવા  
 લાગ્યું. દુઃખનો છાંટો સરખો પણ નજરે પડતો નહિ. જ્યાં

૧ મન એવ મનુષ્યાણાં કારણં બંધ મોક્ષયોઃ ।

મન એજ મનુષ્યને અંધન કરનાર તેમ મોક્ષ આપનારને છે આપ-  
 ને પુરુષાર્થ કરી મનને જેમ વશજ કરીએ તેમ આવે માટે ગુરૂ મનનેજ  
 કરેલા.

एषा ब्राह्मि स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।  
स्थित्वाऽस्यामंतकालेऽपि ब्रह्म निर्वाणमृच्छति ॥२॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां  
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सांख्य-  
योगो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

ત્યાં સુખની હેલીઓ ઉછળતી જણાતી હતી. શુભ મુહૂર્ત જોઈ હર્ષથી કામ શરૂ કર્યું. એ ત્ર મુઠ્ઠાં ઉ ને ગુરૂવારને દિવસે મનોહર મંડપ રચવામાં આવ્યો. જેની બુદ્ધિ મોંઢેથી કહેતાં પાર આવે એવો નથી. ત્યાં અનેક પ્રકારનાં વાજાંત્રો વાગવા લાગ્યાં, અને સર્વત્ર આનંદોત્સવ થઈ રહ્યો. સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ શ્રેષ્ઠ શૃંગાર સજ્જા આનંદમાં મંજળ ગીતો ગાવા લાગી. તેમનો સ્વર કોકિલાના કંઠ જેવો અતિ મધુર લાગતો હતો. બ્રાહ્મણો વેદના મંત્રોની ધૂન ચલાવી રહ્યા હતા, અને આશીર્વાદાત્મક મંત્રોથી આશીર્વાદ આપતા હતા. અગ્નિમાં જવ, તલ, આહુતિઓ વિધિ પૂર્વક અપાતી હતી. તે વખતે પુષ્પોની વૃષ્ટિ થવા લાગી અને સર્વને અનુપ હર્ષ થતો હતો. કેશરચંદનના લેપ સાથે અગિલ, શુભાલ છંટાવા લાગ્યાં. કંકુથી પુરેલા સાથીઆ શુશોભિત ઢેખાવા લાગ્યા. ચારે વેદોમાં જેમ ઋગ્વેદ ઉત્તમ છે, તથા નામ માત્રમાં જેમ હરિનામ ઉત્તમ છે તેમ સર્વ ઋષિઓમાં ઉત્તમ એવા અત્રિ ઋષિ સાથે 'માર્ગ' પાણીઝડહણ કરાવ્યું. વળી જેમ સૂર્યની સાથે ચંદ્ર શોભે તેમ મૈત્રેય નામે મોટા તેજવાળા મુનિ સાથે ચાંદાયનીને પરણાવી. બ્રાહ્મણ, વાયુ, ચન્દ્ર અને વન્દિની સાક્ષીએ દાન દીધાં. માતાપિતા અમને યોગ્ય વર તથા ઘર મળવાથી સુખી થયાં. જેમ દયા સાથે સત્ય, લક્ષ્મી સાથે ઉદારતા,

। અર્જુન ઉવાચ ।

ઝ્યાયસી ચેતકર્મણસ્તે મતાવુદ્ધિર્જનાર્દન ॥૧॥  
 તત્કિં કર્મણિ ધોરે માં નિયોજયાસિ કેશવ ॥૨॥  
 વ્યાપિશ્રેણેવ વાક્યેન વુદ્ધિ માદયસીવ મે ॥૩॥  
 તદેકં વદ નિશ્ચિત્ય યેન શ્રેયોઽહમાપ્નુયામ ॥૪॥

શીયળ સાથે શ્રાદ્ધ, અને લક્ષિતની સાથે પ્રેમ શાલે તેમ મંડ-  
 પની મધ્યમાં અને દંપતી શોભતાં હતાં. જેમ સંતોષ ફરિયુ  
 સંહારીને શાંતિ પામે, તથા તપસ્વી પરમાત્માના દર્શનથી તૂ  
 મિ પામે અને વિદ્વાન જેમ રાજ્ય સલામાં માન મળવાથી હર્ષ  
 પામે તેમ અમારાં માળાપ વિવાહ કાર્ય કરી દીકરીઓને સાસ-  
 રે વળાવીને મનમાં શાન્તિ પામ્યાં. એ માળાપના પુન્ય પ્ર-  
 તાપથી હું અહીં આનંદ ભોગવું છું. મારા મનના કોડ મારા  
 પ્રાણપતિ પવિત્ર શિરછત્ર અત્રિઋષિ પૂર્ણ કરે છે. એ મારા મા-  
 થાના મણી સાથે હું મનગમતા વિવિધ વિલાસ ભોગવું છું,  
 અને શુભ સંસ્કારથી એમની સેવાનો લાભ મળ્યો તેથી મારું  
 જીવન સફળ થયું એમ સમજીશું વહાલી બેન આંદાયની પણ  
 મંત્રેય મુનિના આશ્રમે જઈ અતિ સુખી થઈ છે. અને પતિના  
 પાદાર્પિદનું પૂજન કરી, વહાલી થઈ સુખ ભોગવે છે.

પ્રકરણ ૩ ભું.

આંદાયનીની પતિ સેવા ને તેના પ્રભાવથી વડવાનલનું શાન્ત થયું.  
 આંદાયનીનું ઝગરવું તથા નિષ્કુલમુનિને તેણે આપેલો ઉપદેશ.

અતુર આંદાયની પ્રભાતમાં પતિના ઉડચા પહેલાં ઉઠી

“દંડવજ્ઞા વત”

૧ આખરે કન્યા ધન પારકું છે, તેને વળાવી વધુ પાંસ આગે;  
 આત્મા થયો આ ગુરુ શુદ્ધ જાણી, માલીકને યાગ્ય જેમ સોંપી,

૧ શ્રી ભગવાનુવાચ ।

એકેઽર્ષ્યાન્દ્વિત્રિષા નિષ્ઠા પુરા પ્રોક્તા મયાનથ ।

જ્ઞાનયોગેન સાંખ્યાનાં કર્મયોગેન યોગિનામ્ ॥૩॥

ન કર્નળામનારંભાનૈષ્કર્મ્યં પુરુષોઽશ્રુતે ।

ન ચ સંન્યસનરદેવ સિદ્ધિં સમધિગચ્છતિ ॥૪॥

સ્નેહથી પોતાના પ્રિય પતિના (વદન) મુખાવિંદનાં કરે છે, અને પગમાં માથું નમાવી, તે અળળા આનંદથી અભિવંદન કરે છે. પછી તે પવિત્ર ચિત્તવાળી થતુર સ્વામીની સ્તુતિ કરે છે, અને ત્યાર પછી પ્રભુના ગુણ ગાઈ ગૃહકાર્યથી પરવારે છે. તે સતી તન અને મનને શુદ્ધ કરી પ્રભુનું ધ્યાન કરે છે. ત્યાર પછી આખો દિવસ પ્રેમથી પતિની સેવામાં ગાળે છે. તે માનુની આવી રીતે ગૃહસ્થાશ્રમનો પૂર્ણ લહાવો લે છે. તેનો પતિ તેણીને મન વાણી અને કર્મથી જાણે પોતાના અર્ધા શરીર જેવી ગણે છે. આંદાયની વખતસર પતિને માગ્યા વગર હાતણ પાણી આપે તથા હર્ષથી પતિને સ્નાન કરાવે. ત્યાર પછી જપ, તપ, અને સેવાનાં સર્વ સાધનો તેમની પાસે લાવીને મુકે. વળી તેના પતિ જ્યારે સમાધિ ચઢાવે ત્યારે આનંદયુક્ત થઈ તે સાધવી તેની સમીપ બે હાથ જોડીને બેસે, અને તન, મન તથા ધન પતિના ચર્ણને અર્પણ કરે. તે અળળા રોજ શુભ આચારથી રહેતી હતી. કદી પણ ક્રોધ કે વિરોધ દેખાડે નહિ. વળી હંમેશાં ધર્મના કામમાં તત્પર રહી, પ્રભુ પાસે સુમતિ માગે. હંમેશાં પરમાત્માની સ્તુતિ કરે, અને ઘણાં કર્મમતી વનફળો વીણી લાવે. ત્યાર પછી જપ, જુવાર, સામો અને શાકી વગેરે લાવી પાક બનાવે, અને પ્રથમ પોતાના પતિને જમાડી પછી પોતે જમે. જમ્યા પછી જો પતિ શયન કરે તો પોતે પવન નાંખે અને પતિના પગ ચાંપે. આવી રીતે તે જોડું અનહદ સુખમાં હંમેશાં રહેતું હતું. તેઓ પરસ્પર પ્રેમ રાખી સ્વર્ગસમાન સુખ માણતાં. તે પ્રેમદા હંમેશાં પતિનું લહુ.

નહિ કશ્ચિત્ક્ષણમાપિ જાતું તિષ્ઠત્વકર્મકૃત્  
 કાર્યતે જીવશઃ કર્મ સર્વઃ પ્રકૃતિર્મર્ગૈઃ ॥૨॥  
 કર્મેન્દ્રિયાણિ સંયમ્ય ય આસ્તે મનસા સ્મરન્ ।  
 ઇન્દ્રિયાર્થાન્વિમુદાત્મા મિથ્યાચારઃ સ ઉચ્યતે ॥૬॥

કરવામાં તૈયાર રહેતી હતી. વળી મીઠાં વચન બોલી, પતિની  
 આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાને આતુર રહેતી. પતિની આજ્ઞા પાળ્યા વ-  
 ગર તેણીને શાન્તી થતી નહિ. તે પતિપત્ની એકજ સ્વભાવનાં,  
 અને ક્ષણભંગમાં સમાન હતાં. સૂર્યનારાયણનું જોઈ જેમ કમળ  
 પ્રકુલિત આવ તેમ પોતાના પ્રિય પતિના મુખને જોઈ આ સ-  
 તીના મનમાં આનંદની લહેરો ઉછળતી હતી. ભોગ વિલાસની  
 જરા પણ ઇચ્છા ન રાખતાં જાને વિશુદ્ધ પ્રેમ રાખતાં હતાં.  
 સંતોષ પૂર્વક સુખ ભોગવી સત્યનું પાલન કરે. જેમ દ્વિજ કૈ-  
 ત્યનું ઉત્તમ અન્ન ખુશીથી ગ્રહણ ન કરે તેમ આંદાયની પણ  
 બીજી સ્ત્રીઓના વૈભવ જોઈ પોતાનું મન લલચાવે નહિ. મદ,  
 મત્સર અને મોહને દૂર કરી હંમેશાં ચતી ધર્મ પાળે. દરરોજ  
 સવાર સાંજ તે પતિપત્ની હરી કિર્તન કરે, અને જગત્કર્તાનું પ-  
 વિત્ર મનથી ધ્યાન ધરે. પોતાને ઘેર કોઈ અભ્યાગત આવે તો  
 તેને યથાશક્તિ અન્નદાન આપે. આવી રીતે તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમ  
 પાળતાં હતાં, અને મરણ મુજબ સુખ ભોગવી, મનમાં મમ્મ  
 થઈ સુનીતિના માર્ગમાં રહી હંમેશાં મહા સુખ ભોગવતાં હતાં.

અનસૂયા બોધ્યાં હે સીતા, આ પરમ પુનિત સતીનું મ-  
 હાત્મ્ય તમે સાંભળો. આંદાયની ઉપર કદાચ પ્રમાણે પતિવ્રત પા-  
 ણી પતિને આધીન રહે, અને રાજ વૈભવ, ભગ્ય ભુવન, રિદ્ધિ  
 સિદ્ધિ, અલંકાર તથા પૈસો એ સર્વનું સુખ પતિપ્રેમમાંજ જાણે.  
 મનને વિષે બીજી કોઈ પણ જાતની ઇચ્છા રાખે નહિ. મુનિ પો-  
 તાની સાંની પતિવ્રતા સ્ત્રી તરફ હંમેશાં ગાનની દૃષ્ટિએ જોતા,  
 અને તે પ્રેમમૂર્તિ સ્ત્રી પણ પોતાના પતિને પ્રાણ સમાન ગણતી.

યસ્તિત્વદ્રિયાણિ મનસા નિયમ્યારભતેઽર્જુન ૧  
 કર્મૈદ્રિયૈઃ કર્મયોગમસક્તઃ સ વિશિષ્યતે ॥૭॥  
 નિયતં કુરુકર્મ ત્વં કર્મ જ્યાયોઃ શકર્મણઃ ।  
 શરીરયાત્રાણિ ચ તે ન પ્રસિદ્ધ્યેદકર્મેણઃ ॥૮॥

મુની તેની સર્વ અભિલાષા પૂર્ણ કરતા. એમનો આનંદ કમળ અને ભ્રમર જેવો હતો. અંપક વૃક્ષને વેલી વીંટાવાથી અથવા વાદળીમાં વીજળીની દેખા પડવાથી, જેવો સુંદર દેખાવ દેખાય છે તેવો દેખાવ આ જોડામાં દેખાતો હતો. તેઓ એક બીજાની ઇચ્છા આંખ ઉપરથી સમજી જતાં હતાં. આવી રીતે સુખાનંદ ભોગવતાં તેઓને ખાર વર્ષ વીતી ગયાં. એક દિવસ મુની સૂતા હતા, અને મધ્યાન્હ થયા હતા, તે વખતે પ્રેમદા પ્રેમથી પતિના પાય તળાંસતી હતી. આ શાન્ત વખતે જ્ઞાન વિનોદની વાર્તા ચાલવા લાગી. સ્ત્રી પાતાના પ્રાણપતિને હાથ જોડી બોલી. હે સ્વામીન મારા મનમાં આજ એક સંશય થઈ આવ્યો છે. તેનું આપ નિવારણ કરો. આ જગત્માં પરમાત્માએ અસંખ્ય જીવે ઉત્પન્ન કર્યા છે. માણસ, પશુ, પક્ષિ, જળચર, જંતુ વગેરેમાં પરમેશ્વર મનુષ્યને વિશેષ શા કારણે માને છે? કષિ કહે છે. હે કલ્યાણી અને શાણી સતી એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. સાંભળા. સર્વ પ્રાણીને ભય, આહાર, નિદ્રા અને મૈથુન એ ચાર સરખાં છે, પણ ભક્તિનું તેમજ વિવેક અને નીતિનું મનુષ્ય સિવાય બીજાં પ્રાણીને જ્ઞાન નથી. પરમાત્માએ મનુષ્યને મન, વાણી અને તર્કશક્તિ એટલાની વિશેષતા આપી છે. એજ કારણથી અતિ દુર્લભ એવો મનુષ્ય દેહ સ્વર્ગાદિક બોકો પણ ચાહે છે. માણસને હિત અને અહિતનો વિચાર છે, અને તે વિચાર જ્ઞાને કરીને વૃદ્ધિ પામે છે. માણસ ભક્તિનીયુક્તિ જ્ઞાનના બળથી જાણે છે. તેથીજ તે મોક્ષ પદને પહોંચી વળે છે. અને સ્વસ્વરૂપને જોળી મોક્ષાનંદ પ્રાપ્ત કરે છે; માટે આવો દેવતાઓને

જ્ઞાતાર્થાન્કર્મણોઽન્યત્ર લોકોઽયં કર્મંવંશનઃ ।

તદર્થં કર્મ કૌંતેય મુક્તસંગઃ સમાચર ॥ ૧૧ ॥

મહયજ્ઞાઃ પ્રજાઃ સદ્ધ્વા પુરોવાચ પ્રજાપતિઃ ।

અનેન પ્રસવિધ્યશ્વમેય કોઽસ્તિવૃક્ષામશ્વક ॥ ૧૨ ॥

અતિ દુર્લભ મનુષ્યાવતાર મળ્યા છતાં જે મૂઢભતિ ગમાર તેને સદ્ગુણમાં ગુમાવી દઈ તેનું સાર્થક કરતો નથી એટલે શ્રી પરમાત્માને પામવા પ્રયત્ન કરતો નથી તેને ધિક્કાર છે. સતી કહે છે પ્રિયપતિ, મુજ પ્રાણાધાર, હે જ્ઞાનના સૂર્ય, મારો માંગ્ય ગયો; પણ આપની ચરણરજ દાસીને એક અગ્રાધો થાય છે કે આ પૃથ્વી ઉપર હજારો પ્રકારનાં મનુષ્ય છે તે સર્વને સમાન ગુણ નથી તેમ જ્ઞાનમાં પણ તેઓ સરખાં નથી અને સર્વ જુદા જુદા રંગમાં રમે છે. વળી સ્ત્રી પુરુષો જુદા જુદા ઉમંગશ્રી માયિક સુખો ભોગવે છે. કોઈ સુખની પરિશ્રીમા ભોગવે છે; તો કોઈ દુઃખના દરિયામાંથી બહાર નીકળતોજ નથી; કોઈ હાથી, ઘેડા, અને રથ ઉપર સ્વારી કરે છે તો કોઈ ગાયો દિવસ ભારતુજ વહન કર્યા જાય છે. કોઈનું હજારો દાસ દાસીઓ સેવન કરે છે તો કોઈ દાસ થઈનેજ રહે છે. કોઈ મણીમાણીક્ય કે મોતી વગેરે અવંશતમાં ભરપૂર, તો કોઈ કોડી માટે ભિક્ષા માગે છે. કોઈ દર-વાજ નવીન પોશાક ધારણ કરે તો કોઈ હંમેશ નમ શરીરેજ તાઠ તડકા વેઠે છે. કોઈને ભોજન માટે છત્રો રસની સમ્રઠ હોય, તો કોઈ એક ટુકડા માટે નિશદિન ભિક્ષા માગે છે. કોઈ સદા ભોગજ ભોગવ્યા કરે પણ તૃપ્ત ન થાય, તો કોઈ ગાયો જન્મારો રોગ-અસ્ત રહે છે. કોઈ મોટો સન્યાધિકારી થાય તો કોઈ ખેટ સાટે વેડીઓ થઈ વર્તે. કોઈ ધર્મકર્મ, ધારણ કરે, તો કોઈ અધર્મ આચરણમાંજ મોજ ગણે. કોઈ જ્ઞાની તો કોઈ અજ્ઞાની; કોઈ દયાળુ તો કોઈ દુષ્ટ. કોઈ આસ્તિક તો કોઈ નાસ્તિક. કોઈ રાગ-રંગમાં ગુલતાન તો કોઈ પોકળ શ્રાદ્ધમાં જે લાન. કોઈ પારખને



દેવાન્ભાવયતાનેન તે દેવા ભાવયંતુ વઃ ।  
 પરસ્પરં ભાવયંતઃ શ્રેયઃ પરમવાપ્સ્યથ ॥૧૧॥  
 ઇષ્ટાન્ભોગાન્નિહ વો દેવા દાસ્યંતે યત્તભાર્ગવિતાઃ ।  
 તૈદંજ્ઞાનપ્રદાયૈભ્યો યો મુંક્તેસ્તેન એવ સઃ ॥૧૨॥

જમાડી પુશ થાય તો કોઈ પારકું ખાઈ મન કાળ સરખું કરી  
 પુશ થાય. કોઈ જીભથી વેદનું પઠન કરે તો કોઈ હૃદયમાં શુ-  
 વ્યતાજ ધારણ કરી રહે છે. કોઈ પ્રીતિમૂર્વક પ્રદાયર્યવત પાળે  
 તો કોઈ કિશોર વયમાંજ વ્યભિચારી બની બેસે. કોઈને  
 સુનીતિ આદિ શુભાચરણ વહાલાં હોય તો કોઈને વ્હૂઠ, પ્ર-  
 પંઆદિ દુરાચરણ વહાલાં હોય. આવી રીતે આ જગતમાં સર્વ  
 મનુષ્યોના સ્વભાવ પૃથક પૃથક છે, એવો તે પરમાત્માનો શો બ-  
 નાવ હશે. સર્વતા પ્રેરક (પ્રેરણા કરનાર) એકજ (ઇશ્વર) છે. તે  
 પછી દરેકની બુદ્ધિ બુદ્ધિ, બુદ્ધિ શામાટે હશે? વળી રચુળ અને  
 સૂક્ષ્મ સર્વમાં પરમાત્મા પ્રકાશી રહ્યો છે. તો પછી માણસોનો  
 સુખ દુઃખ શામાટે હોવાં જોઈએ? મને તો એ આશ્ચર્ય સરખું  
 બાસે છે, માટે હે દયાળુ સ્વામી મારા મનનો એ સંશય ટાળો.

મૈત્રેય મુનિ કહે છે:-હે સતી સાંભળ. હું જે કહુ છું તેથી  
 તારા સર્વ સંશય દૂર થઈ જશે. આ અણિલા વિશ્વમાં પરમા-  
 ત્મા પ્રતિબિંબરૂપે સર્વમાં સમજા રીતે વ્યાપ છે. ચંદ્ર આકાશ-  
 શમાં રહ્યા છતાં જેમ જળાશયમાં પ્રતિબિંબરૂપે બાસે છે તેવી  
 જ રીતે પરમાત્મા નિરસ્યા છતાં પ્રતિબિંબરૂપે સર્વ ચીજોમાં  
 બાસે છે; માટે જળાકુંડને કમ્પરૂપ સમજા અને ચંદ્રને પરમા-  
 ત્મારૂપ જાણ. જળાશય અને કાયાનો નાશ થાય છે પણ ચંદ્રરૂ-  
 પ શ્રી પ્રભુનો કોઈ કાળે પણ નાશ થતો નથી. એ પ્રમાણે મ-  
 નુષ્ય સુખદુઃખ સહન કરે છે, પણ પરમાત્માનો તેમનાથી  
 બુદ્ધા અને જીવ (આત્મા) ના સાક્ષી છે; પરમાત્માએ સર્વ મનુ-  
 શ્યને જીજ્ઞરૂપે સરખું જ્ઞાન આપ્યું છે. તેને કોઈ કોઈની વધારે

યગ્રશિષ્ટાશનઃ સંતો મુચ્યંતે સર્વકલિવૈઃ ।

મુંજતે તે ત્વયં પાપાયે પચંત્યાત્મકારણાત્ ॥૧૩॥

અન્નાદ્ભવંતિ ભૂતાનિ પર્જન્યાદન્નમંભવઃ ।

યજ્ઞાદ્ભવંતિ પર્જન્યો યજ્ઞઃ કર્મસમુદ્ભવઃ ॥૧૪॥

છે ને સારાં કૃળ ભોગવે છે, અને કોઈ બેદરકાર રહી કેળવતો નથી અને દુઃખમાં દુખે છે. એમાં પરમાત્માને કાંઈ દોષ દેવા સરખું નથી. જેમ ઘણા માણસો ઘડું ખરીદી લાવે છે. તેમાંથી કોઈ મિષ્ટાન્ન ખનાવે છે તો કોઈ ઘેંસ ખનાવે છે; પણ વસ્તુ એકજ છે. એમાં કૃત્ત કેળવણીનોજ ફેર છે, ઘડુંનો કશો દોષ નથી. વળી જેમ કૃષિકાર (ખેડુત) કપાસ પકવે છે અને તે વણકર લઈ જાય છે. તેમાંથી કોઈ સેનો વણે, ને કોઈ ખાદી અથવા દોટી વણે, હવે સેનાનું મુખ્ય વધારે ઉપજશે, અને ખાદી હલકી કરીમતે વેચાશે. એમાં બિચારા ખેડુતનો શો દોષ ? તેમ કપાસનો પાણું શો દોષ કઢાય ? જેને પ્રથમથી જેવો સંગ હોય તેને તેવોજ રંગ આવે. સુતર મૂળથી ધોળું છે પણ તેને જેવો રંગ ચઢાવે તેવા રંગનું તે દેખાય. એજ પ્રમાણે જીવને પણ સંપ્રતિનું કૃળ મળે છે. એમાં સગવાન દોષિત નથી. જીવ જ્યારે માયામાં રચીપચી રહે તો પછી અજ્ઞાનરૂપ તિમીરપટ ઘેરી લે તેમાં શ્રી નવાઈ ! કામ, ક્રોધ, મદ, મત્સરાદિ છ રિપુઓ જીવને જેમ દોરે તેમ તેને વશ થઈ જીવ દોરાય તો પછી તે દુઃખમાં પડે, એ નિર્વિવાદ છે. એ જીવ દયા, સત્યતા સા-સસારનો વિચાર, વિવેક વગેરે પકડે તો તેને માયાનું બાંધન શું કરવાનું હતું ? ધર્મરૂપ શાસ્ત્ર (હથિઆર) ને ધારણ કરી તેનાથી એ છ રિપુઓને સંહારે તેને પરમાત્મા પીડતા નથી. જ્યારે જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય છે ત્યારે માયાની પાસ છુટી જાય છે. જેના મનમાં અવિદ્યા (અજ્ઞાન) એ વાસ કર્યો છે તે કમનસીબ જાતે પીડાય છે, અને તેનેજ મુખ દુઃખ આવતું કરે છે. વચ્ચે

કર્મ વ્રહ્માંજ્ઞવં ત્રિદિ વ્રહ્માક્ષરસમુદ્ભવમ્ ૧

તસ્માત્સર્વગતં વ્રહ્મ નિત્યં યજ્ઞે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥૧૫॥

एवं प्रवर्तितं यज्ञं नानुवर्तयतीह यः ૧

अथायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥૧૬॥

હર્ષ શોક હંમેશાં સતાવે છે. જે પોતાનું કે મૂળ સ્વરૂપ ભૂત્રી જઈ પરમાત્માને વિસરી માયાનો ઉપાસક થાય, તેને કદી પણ આનંદની પ્રાપ્તિ થતી નથી; પણ અધમ કર્મ કરનારો અતિ-શય રીળાય છે. એમાં અવિનાશી પરમાત્માનો હોષ નથી. આ પૃથ્વીપર અનેક પ્રકારનાં વૃક્ષો ઉગે છે, અને તે સઘળાં વરસાદ થીજ પોસાય છે; પરંતુ તે જાધાનો સ્વાદ એક સરખો હોતો નથી. કોઈ મીઠું હોયતો, કોઈ કડવું હોય. કોઈ માણસનું જીવન નલાવે તો કોઈને રહેજ આખતાંજ માણસ મરી જાય છે. એમાં જાણ્યા વગર વૃક્ષને હોષ હેછે; પણ હોષ પોતાનોજ હોય છે. એજ પ્રમાણે આ સંસાર એક સુંદર ખાગ જેવો છે. તેમાં ગુણ અને અવગુણ રૂપ અનંત વૃક્ષો ફાલી રહ્યાં છે. ગુણના ફળને જ્ઞાનીઓ લઈ લેછે, અને અજ્ઞાની (માયા મોહમાં ફસી પડેલા) તે ભૂત્રીને અવગુણનાં ફળ આખી મૃત્યુ નીપજવેછે (જ્ઞાન મેળવતા નથી) માયાના જે વિવિધ વૈભવ છે તે જાધા સુખના સાધનરૂપ નથી. સુખનું સાધનતો સ્વધર્મ અને પરોપકારજ છે. તેમજ વળી પરમ સંતોષ, નિવૃત્તિ, પરમાત્મા ઉપર અનુરાગ, પ્રીતિને સુનીતિ તથા શાન્તી ઉત્તમ જ્ઞાન, અને સત્સંગ એ પણ સુખનાં સાધનો છે. જે નેક રસ્તે ચાલી હકનુંજ ખસાય તેને નીરાંતે ઉઘ આવે છે. હે સતી અનીતિનં દુઃખનું મૂળ માન. વળી ક્રોધ, લોભ એ પણ દુઃખનાંજ સ્થાન છે. ઈર્ષ્યા (અદેખાઈ) દ્રોહ, કામ, અને મોહ એ પણ દુઃખનાં ક્ષેત્રો છે. છળકપટ પાપ કર્મ કરાવે છે. જેના મનમાં ગર્વ ભરેલો હોય તે આખા સંસારમાં સર્વ માણસને શત્રુઓ ગુણે છે, જેને હરી રમરણ વહાડું

યસ્ત્વાત્મરતિરેષ સ્યાદાત્મતૃપ્તશ્ચ માનવઃ ૬

આત્મન્યેવ ચ સંતુષ્ટસ્તસ્મ કાર્યં ન વિચિતે ॥૧૭॥

નૈવ તસ્ય કૃત્વેનાર્થો નાકૃત્વેનેહ કથન ૧.

ન ચાસ્પ સર્વભૂતેષુ કશ્ચિદર્થઃ ક્યપ્યશ્રવઃ ॥૧૮॥

નથી, તેનું કદ કદાપી મટતું નથી. જે શાષ કર્મમાંજ નિશ્ચિ-  
ન મશગુલ રહે તેના પાપનો છેછાજ નથી. જેને પરમાત્મા ઉ-  
પર પ્યાર નથી, તેનો આનંદ અખંડ સમજવો નહિ. આત્મા  
પોતે શુદ્ધ છે, પણ કુસંગત થવાથી મહિન થએલો દેખાય છે.  
જો સુવર્ણમાં કથીર લગે તો સુવર્ણની કિંમત મળે નહિ. એમાં  
શુભ્ય શાનો? જુઓ કે વરસાદનું પાણી ચોખ્ખું હોય છે, પ-  
રંતુ જમીનના સંગથી તે સ્વાદે બદલાય છે. વાથુ નિત્ય શુદ્ધ  
છે પણ તે દુર્ગંધવાળી જગામાં થઈને બહેતો કુવાસ આપે છે,  
અને જો પુષ્પ બાટિકામાં થઈને બહેતો હોમ તો સુવાસ આપે  
છે. એજ પ્રમાણે આત્મા માયામાં વીંટાય તો માયાના સંગથી  
દોષિત થાય, અને સ્વ સ્વરૂપને ભુલે, પણ એજ આત્મા જો  
જ્ઞાન ધર્મમાં પરાચલ્ય રહે તો અવરજ મુક્ત થાય. એટલે તેના  
સુખદુઃખને નાશ થાય. ઉપર પ્રમાણે ઋષિવર્ય શ્રીમૈત્રેયમુ-  
નિનું વ્યાખ્યાન સાંભળી તે સ્ત્રીના સર્વ સંશયો ટળી ગયા, અ-  
ને તે મહાન્ સુખ (સંતોષ) પામી પોતાના જતિને પગે પડી.

સતી ચાંદાયની મૂળથીજ શાંત પ્રકૃતિની હતી, અને પો-  
તાના ભર્તાનો આવો શુભ ઉપદેશ સાંભળ્યો તેથી વિશેષ શા-  
ન્ત થઈ. મુનિ નિદ્રાને બચ થયા, અને પ્રેમદા તેમના પગ ચાં-  
પતી બેઠી, એટલામાં ત્યાં આગળ એક કોતક થયું.

જ્યાં માંદાયની સમાધી ચઢાવીને તપમાં બેઠી છે, તે વન-  
માં આગ લાગવાથી પશુ, પક્ષી, વૃક્ષાદિ જાતીને ભરમ થવા લા-  
ગ્યાં. આગ વધારે વધારે પસરવા લાગી. હવે માંદાયનીને બળી

તેજાદસક્તઃ સતતં કાર્યં કર્મ સમાચરે ।  
 અસક્તો જ્ઞાચરન્કર્મ પરમાપ્નોતિ પૂરુષઃ ॥૧૨॥  
 કર્મણેવ हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।  
 लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन्कर्तुमर्हसि ॥૨૦॥

‘મરવાનો પ્રસન્ન આવ્યો. એને બળતી કોણ બચાવે? તેને સમા-  
 થીમાં આગનું કશું લાન નહોતું. પણ ચાંદાયનીને પોતાના પતિ-  
વૃત્તના પ્રભાવથી આ વાતની બળપ પડી. તે મનમાં બોલી કે  
 આ દાવાનળ મારી બેનને બાળી ભસ્મ કરશે. ત્યાં એ બિચારી  
 બનાથનું કોણ બેલી! આવી રીતે ચાંદાયની શોથના કરવા લાગી.  
 તેના પતિ ભર ઉંઘમાં હતા. તેથી તે ચતુરા મનમાં વિચાર કરે  
 છે કે નિદ્રા સુખમાં વિરોધ કરવો એ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે માટે એ-  
 મને બ્રહ્મ કેમ કરાય? અને આજ્ઞા વગર કંઈ પણ કાર્ય કેવી  
 રીતે કરાય? બેન ઉપરના માયિક મોહથી તેણીની આંખોમાં  
 અંશુ ભરાઈ આવ્યાં, અને તે શ્રીપરમાત્માની સ્તુતિ કરવા લા-  
 ગી. કે હે અખિલ વિશ્વના અધિપતિ તમે મારી બેનની વારે  
 ચઢજો. તે તમારે આધાર છે તેણીનું વિઘ્ન દૂર કરજો. તમારા  
 આકીર્ણ ઉપર એ બાળા વનમાં ગઈ છે. હમણું તે અગ્નિની વ-  
 ઝ્યોવઝ્ય છે. હે દયાળુદેવ રક્ષણ કરજો. હે દેવ તમે ભક્તવ-  
 ત્સલ છો. ભયનું હરણ કરનાર છો. હે નાથ તમારી લીલા અકળ  
 છે. તમે શરણે પડેલાની લાજ હંમેશાં રાખો છો. હે દેવ તમે  
 સમર્થ છો. આ પ્રમાણે ચાંદાયની ઇશ્વરની સ્તુતિ કરતી હતી  
 અને પોતાના પતિના પગ ચાંપતી હતી, એટલામાં ત્યાં આગળ  
 એક નવી વાત બની.

નિષ્ક્રુદ્ધ નામે એક ઋષિપુત્ર વનમાં તપ કરતા હતા. તેણે  
 માયાની મોહક ઉપાધી તણ, પ્રીતિપૂર્વક સમાધી ધારણ કરી  
 હતી અને આસનવાળી પ્રભુનો જપ જપતા હતા. તેને દિવસરાત્રીનું  
 લાન નહોતું. તેના આશ્રમમાં એક ઝાડ હતું. તેની છાયા આ

ચચદાચરતિ શ્રેષ્ઠસ્તત્તદેવેતરો જનઃ ।  
 સ યત્પ્રમાણં કુરુતે લોકસ્તદનુવર્તતે ॥૨૧॥  
 ન મે પાર્થાસ્તિ કર્તવ્યં ત્રિષુ લોકેષુ કિંચન ।  
 નાનવાત્તમવાત્તવ્યં વર્તેત્ત એવ ચ કર્મણિ ॥૨૨॥

સમાધી ધરતા ઝુની પર પડતી હતી. તે વૃક્ષપર એક બગલી  
 આવી બેઠી અને પાકાં ફળ ખાવા લાગી. ત્યાર પછી તે બગલીની  
 ત્રિષ્ટા ઋષિના અંગ પર પડી, તે જોઈને ઋષિનું મન ભંગ થયું.  
 તેમણે ઉંચું જોઈ શોધ કરી તો બગલી દીડી. તેને જોવાથી ઋ-  
 ષિને ગુસ્સો ચઢ્યો. તે બોલ્યા હે હુદ્ડા, તે અંગને અપવિત્ર  
 કરી તપ ભંગ કર્યું, માટે તને હું ત્રાપ આપુ છું કે તું  
 બળીને ભસ્મ થઈ જા. આ વાક્ય નીકળતાં જ બગલી ઉડી કે  
 તરતજ બળીને ભસ્મ થઈ ગઈ. પોતાનો ત્રાપ પરિપૂર્ણ લાગ્યો  
 એ જોતાં જ ઋષિને ગર્વ થયો, અને તે મનમાં કહેવા લાગ્યો  
 કે, હવે મારું સર્વ તપ સફળ થયું, મારામાં ખરું સામર્થ્ય  
 આવ્યું. હવે મારા તપમાં કંઈ પણ ન્યુનતા રહી નથી, તેથી  
 હું જે ધારીશ તે કરી શકીશ. હવે હું મારા તપોબળથી આ  
 પૃથ્વીને પણ ધ્રુજાવવા સમર્થ છું. ચિંતન માત્રથી બીજી સૃષ્ટિ  
 ચેદા કરું, ગગન મંડળને નીચે લાવું, અસ્તાચળ પર સૂર્યનો ઉદય  
 કરું; આ પ્રમાણે મનમાં હજારો તરંગો કરવા લાગ્યો અને મ-  
 નમાં બધું અભિમાન લાગ્યો. પછી શુદ્ધ જળથી સ્નાન કરી કુધા-  
 તુર હોવાથી ભિક્ષાર્યે કોઈ ગૃહસ્થને ઘેર જવા નીકળ્યો, પ્રથમ  
 ચાંદાયનીનું ઘર આવ્યું. બારણે ઉભો રહી બોલ્યો કે ભિક્ષા  
 આપો. અહીંયાં સ્ત્રી પોતાના પતિના ચર્ણુ તળાંસતી હતી તેથી  
 તેમની આજ્ઞા વગર ઉઠાય એવું નહોતું, માટે પેલા ઋષિને બે-  
 ચાર ઘડી ખોટી થવું પડ્યું. ચાંદાયની મનમાં શોચના કરે છે  
 કે અતિથી બારણે ભિક્ષા માટે બેસા છે, વનમાં બેનને માટે  
 દાવાનળ શાંત કરવાની જરૂર છે, અને ઋષિરાજ તો નિદ્રાવશ

યદિ જ્ઞાનં ન વર્તેયં જાતુ કર્મણ્યતંદ્રિતઃ  
 મમ વર્તમાનુવર્તેતે મનુષ્યાઃ પાર્થ સર્વજ્ઞઃ ॥૨૩॥  
 ઉત્સીદેયુરિમે લોકા ન કુર્યાં કર્મ ચેદહમ્ ।  
 સંકરસ્ય ચ કર્તા સ્યામ્પહન્યામિમાઃ પ્રજાઃ ॥૨૪॥

થયા છે હવે શું કરું! આ શોચનાનો ભેદ પેલો રૂપિ સમજતો નહોતો તેથી તે મનમાં ક્રોધ લાવી ઉભોજ રહ્યો. એટલામાં મૈત્રેય મુની નિદ્રામાંથી જાગી ઉઠ્યા અને પોતાની સ્ત્રીને બચ-લીત થએલી દીકરી. તેણે મધુર વાણીથી સ્ત્રીને કહ્યું કે હે શાશ્વી સતી તને શું સંકટ પ્રાપ્ત થયું છે? જેથી તારું સુખ કર-માયલુ દેખાય છે? હે ભાગ્યવતી ચિંતાનું કારણ જલદી કહે; હું તારી ચિંતા દૂર કરીશ. તારા મનમાં જે ઇચ્છા હોય તે સુખેથી નીવેદન કર. હું તારી અલિલાપા પૂર્ણ કરીશ. પોતાનાં પતિની આવી મધુર વાણી સાંભળી તે સ્ત્રી પતિને પ્રણામ કરી બોલી. હે સ્વામીનાથ, હે સુખના ધામ, આપ દાસીની વિનંતી શ્રવણ કરો. \* દ્વાર આગળ અતીથિ લિશ્કારે ઉભોછે તેને ભિક્ષા આપવી એ ઉત્તમ કાર્યછે. વળી જીજી વિનંતી એ છે કે મારી વહાલી બેન માંદાયની જે વનમાં સમાધી ચઢાવી તપ આચરે છે તે વનમાં ભયંકર દાવાનળ પ્રગટયો છે; તોપણ તે તપમાંથી જાગતી નથી. એની પર્ણકુટી જો બળી જશે તો મારી વહાલી ભગિની પતન પામશે, માટે આ જાને કામો કરવાની મને આજ્ઞા આપો. પોતાની અર્ધાગનાનાં આવાં નમ્ર વાક્ય સાંભળી મૈત્રેયમુની બોલ્યા. હે રત્નરૂપ સ્ત્રી તારી બેનનું રક્ષણ

\* પુણ્ય સ્વામીની આજ્ઞાથી સતી કુન્તા માતાનો અતીથિ સત્કાર કરવાનો દ્રઢ નિયમ હતો, અને તેથી તેઓએ દુર્વાસા ઋષિને પ્રસન્ન કરી પાંચ વીર્યવાન પુત્ર પ્રાપ્ત કર્યા હતા, માટે પુણ્ય સ્વામીને પ્રસન્ન કરી સન્મા-નીઓએ કંઈ પણ કામ્ય ઇચ્છા વગર અતીથિ સત્કાર કરવો જેથી પરમ પદને પમાય છે.

સક્તાઃ કર્મણ્ય વિદ્વાંસો યથા કુર્વન્તિ ભારત ।

કુર્યાદ્વિદ્વાસ્તથાસક્તાશ્ચીર્ણલોકસંગ્રહમ ॥૨૨૫॥

ન બુદ્ધિભેદ જનયેદજ્ઞાનાં કર્મસંગિનામ્ ।

ઓષયેત્સર્વકર્માણિ વિદ્વાન્યુક્તઃ સમાચરન્ ૨૬॥

કરના ચલન કર, અને ત્યાર પછી અતિથીને ભિક્ષા આપી પરિ-  
તાપ લગુ દે. હે પવિત્ર સ્ત્રી તું મંગળમૂર્તિ છે તેને ધારેલાં કામ  
સુખેથી પૂર્ણ કર.

સીતા કહે છે. હે માલ આ પરમ પવિત્ર વૃતાન્ત સાંભળ-  
નાથી અતિ સુખ ઉપજે છે. ત્યાર પછી શું થયું તે કૃપા કરીને  
કહેા. પતિવ્રતા આંદાયનીએ વડવણલણે શી રીતે શાન્ત કીધે  
અને અતિથીને કેવી રીતે સતોષ્યો તે કહી મારા મનને સંતોષ  
કરેા. અનસૂયા બોલ્યાં. હે સીતા સ્વસ્થ ચિત્તાથી સાંભળો.  
પતિવ્રતા ઉપર શ્રીપરમાત્માની અધિક કૃપા હોય છે, અને તે  
શ્રીજ પતિવ્રતા સ્ત્રીએમાં અલૅકિક શક્તિ આવે છે. પતિવ્રતાને  
કોઈ પણ કામ કંઠણ પડતું નથી. એવી સ્ત્રીએ અળખા છતાં  
સત્યના આધારવડે સખળા કહેવાય છે. હંશ્વર એએને હંચિત્ત  
કૃપા આપી તેમનું સંકટ દૂર કરે છે. સતી આંદાયનીએ પેતાની  
નાની બેનને માથે આવી પડેલું દુઃખ દૂર કરવા પેતાના બળક  
હાથમાં જળનું કમંડલું લીધું. પછી હાથ જોડી તે સતીએ પ્ર-  
થમ પેતાના પ્રીયપતિને નમન કર્યું. ત્યાર પછી પ્રેમપૂર્વક પ-  
રમાત્માની સ્તુતિ કરવા લાગી. હે હીનજાતુ, હે કામોદર, હે  
કેશવ, હે અચ્યુત, હે કમળાપતિ, હે અનંતકોટી બ્રહ્માંડના હં-  
શ્વર, હે ભક્ત વત્સલ ભગવાન, તમે તમારા ભક્ત જનોનું હં-  
મેશાં દુઃખની વખતે રક્ષણ કરોછો. પૂર્વે તમે નિમગ્નાંથી બિલા-  
ડીનાં બચ્ચાંનું રક્ષણ કર્યું હતું. હે પુરાણપુરુષ આપે બળતા

આવી સ્તુતિ વિષ્ણુપુરાણમાં ગદ્ય સંસારીતે છે. તેમ શિવહર્ય  
તથા ભીમવદાદિ ગ્રંથોમાં પણ છે.



મકુતેઃ ક્રિયમાણાનિ મુળૈઃ કર્માણિ સર્વશઃ ।

અર્દકારવિમૂઢાત્માઃ કર્તાહમિતિ મન્યતે ॥૨૭॥

તત્ત્વવિત્ મહાવાહો મુણકર્મવિભાગયોઃ ।

મુણમુણેષુ વર્તેત્ત્વમિતિ મત્વા ન સજ્જતે ॥૨૮॥

૨૭. લભાં પ્રગટ થઈ પ્રહ્લાદજીનું રક્ષણ કર્યું હતું. બગી આહુતી  
 મુખથી મળને ઉગર્યું હતો; તથા અંબરીશજીનું રક્ષણ કર્યું હતું.  
 પાંડવોની જીત કરી, સતી દ્રૌપદીનાં ચીર પૂનો તેનાં લગ્નના રા-  
 ખી હતી. બગી હે શ્યામ સુંદર, વિષને બદલે વિષયા કરી અ-  
 દ્રહાસના પ્રાણનું રક્ષણ તમેજ કર્યું હતું. રૂકમાંગદને તમેજ  
 મોક્ષ કર્યું હતો. તથા કિલીનો ભય તમેજ દૂર કર્યો હતો. હે શ્રી-  
 હરો તમેજ પૂર્ણ પ્યારથી હરિશ્ચંદ્રનું સત્ય સાચવ્યું હતું. તથા  
 બનને વિષે પારથીના પંડિતમાં સપડાયલી દમનતીના ક્રીયાનું  
 રક્ષણ કર્યું હતું. આવી રીતે હંમેશાં તમે તમારા ભક્તોનું ર-  
 ક્ષણ કરેછો, માટે આ લીનદાસીની વિનંતી છે કે તમારીજ  
 ભક્તિમાં અનુરક્ત રહેલી એવી મારી કનિષ્ઠ બાળિની માંદાયની  
 લેને અગિયી. અભય કરો. આવી રીતે સ્તુતિ કરતી પશુકુટી-  
 ની પ્રદક્ષિણ તથા જાગની ધારા કરતી, ડગલાં ભરી આંદા-  
 યની ખેત્રી હે દયાળુદેવ મારાથી કદી પણ પતિની આસને  
 ભાંગા થયોજ નથી. જે મેં પૂર્ણ પ્યારથી માત્રા પતિની સેવા  
 કરી હોય, જે કદી પણ અસત્ય ભાષણ કર્યું ન હોય, જે નિત્ય  
 સત્ય પસાયજ રહી હોઈ, જે પતિમાં અને પ્રભુમાં અંતર સ-  
 ય્યું ન હોય અને સ્વપ્નમાં પણ પરપુરુષ તરફ કુદ્રષ્ટિ કરી ન  
 હોય તે આ જ્ઞાનજ હોલવાઈને શીતળ થઈ જઈ માત્રી બેનનું  
 રક્ષણ થએ. સતીએ આ બધી ક્રિયાઓ પોતાના ઘરમાં મનેજ  
 જ કરી હતી. તેના આ ઉદ્ગારોમાં જણે મંત્રથી વિષ ઉતારી  
 ચ્યું હોય કે પિંજળીથી સમાપ્ત પહોંચી વળ્યા હોય તેમ ક્ષણ  
 બરમાં જ્ઞાનજ શાન્ત થઈ ગયો. શું આર્ય સતીઓએ આવે

પ્રકૃતેર્ગુણસંમૃદાઃ સર્જંતે ગુણકર્મસુ ।

તાનકૃત્સ્તવિદો મંદાન્કૃત્સ્તવિન્ન વિચાલયેન્ ॥૨૯॥

મયિ સર્વાણિ કર્માણિ સંન્યસ્યાધ્યાત્મચેતસા ।

નિરાશીર્નિર્મમો ભૂત્વા યુદ્ધસ્વ ભિગતજ્વરઃ ॥૩૦॥

પ્રભાવ ! ત્યારે તો તમે સાક્ષાત્ લક્ષ્મીરૂપજ છે. દેવને પણ હું લેલ એવાં કામ તમે સહજ વારમાં કરી શકો છો. તમારામાં દૈવી શક્તિ છે. અસ્તુ. હવે આગળ ચાલીએ. જેમ અંતઃકરણના વિચારોને જીલદારા બોલીએ છીએ, તેમ આ સતીએ થેર બેઠાં અપાર અગ્નિને જોતજોતામાં શાન્ત કરી દીધો અને મનમાં અપાર હર્ષ પામી. વાડૂ. આટલી વાર સુધી પેલો અતીથિ કે જે શિક્ષાર્થે દ્વાર આગળ ઉભો હતો તેનું શું થયું તે જોઈએ. તે બિચારો ચાંદાયનીએ ઉપર પ્રભાણે યથાવીધિ ઇશ્વરપ્રાર્થના કરી પોતાની દૈવી શક્તિ ( પતિવ્રતા ધર્મ ) વડે અગ્નિ શાંત કર્યો તે સમજ્યોજ નહોતો. તેથી તે મનમાં ક્રોધ કરી બોલ્યો કે આ સ્ત્રી પાપીણી છે. એ શિક્ષાની પેરવી કરતીજ નથી. એટલામાં તે સતી હાથમાં વનફળ લઈને આવી, અને પ્રેમથી ઋષિ પ્રત્યે બોલી. હે ઋષિરાય, હો આ વનફળ. નિરાંતે આરોગો. ત્યારે તે ઋષિ ક્રોધાતુર થઈને આંખો લાલચોળ કરી બોલ્યા. વિવેક ધર્મ ભૂલી જઈ અને મનમાં ગર્વ ધરીને ઘરમાં સંતાઈ જઈ; મને તેં ખોટી કર્યો. વળી ગ્રહસ્થાશ્રમનો ધર્મ લોપી તેં આ અયોગ્ય કર્મ આચર્યું માટે પ્રેમ વગરની તારી શિક્ષા મારે વિદ્યા બરોળર છે. તેં ભુજ્યા ઋષિને બારણા આગળ ખોટી કર્યો, અને પાપને ગણ્યું જ નહિ એ અપરાધ કંઈ થેડો નથી; માટે મને ઘટેછે કે તને શ્રાપ આપું. એસાંભળી ચાંદાયની બોલી. હે મુનીરાય સાંભળો. અમો સ્ત્રીઓ પતિની આજ્ઞા વગર શીરીતે ઉઠાય ? મારા પતિ નિદ્રાવશ હતા અને હું તેમના પગ ચાંપતી હતી. એ દરમિયાન મારી વહાત્રી બેનનો આશ્રમ સગળી ઉઠ્યો તેથી મારા અંતઃ

મે મે મતમિદં નિત્યમનુતિષ્ઠંતિ માનવાઃ ।

શ્રદ્ધાર્વતોઽનસૂયંતો મુચ્યંતે તેઽપિ કર્મભિઃ ॥૩૧॥

મે ત્વેતદભ્યસૂયંતો નાનુતિષ્ઠંતિ મે મતમ્ ।

સર્વજ્ઞાનવિમૂઢાંસ્તાન્વિદ્ધિ નષ્ટાનચેતસઃ ॥૩૨॥

• કરણમાં બળતરા પેઠા થઈ. જ્યારે મારા સ્વામીનાથ જાગ્યા ત્યારે તેમની આજ્ઞા લઈ પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવાથી તે આશ્રમ છોડવાયો. ત્યાર પછી તરતજ ભાવપૂર્વક આ લિક્ષા આપવા માટે આવી છું. આવાં સત્યયુક્ત તથા સુશીલ વાક્ય કહ્યા છતાં પણ અતિથીનો ક્રોધ સમ્યે નહિ, અને તેણે ગર્વથી ઘણા શબ્દપ્રહારો ચાંદાયનીને કર્યા. ત્યારે તે સતી બોલી. તપસ્વીને આવો તમોગુણ જરાપણ શોભતો નથી. એ સંતનાં લક્ષણ નહોય. તમે આ વેશને ફોગટ વગોવો છો. કોયલનું 'સૌંદર્ય' તેને સુસ્વરજ છે. સ્ત્રીઓનું 'સૌંદર્ય' તે સુશીલપણ છે. તપસ્વીઓનું 'સૌંદર્ય' તેમનામાં જે ક્ષમાનો ગુણ હોયછે તેજ છે. એ ધર્મ તમે મનમાં વિચારો. ક્ષમાને જૂલી જઈ આટલો બધો ક્રોધ શામાટે કરોછો. તમારી શક્તિ મને અજાણી નથી. હવે વધારે બોલશો નહિ. બિચારી નિરપરાધી બગલીને શ્રાપ આપી બાળી ભસ્મ કરી તેમાં શું મોઢું પરાક્રમ કર્યું ? હું કંઈ તે બગલી જેવી નથી પણ સદા પતિ ધર્મપરાયણ રહું છું. મને શ્રાપની જરાએ ખીક નથી, કેમકે સહાય કરનાર શ્રીહરી છે. નીતિને રસ્તે ચાલતાં કંગાલને પણ દુઃખ દેનાર કોણ છે ? સર્વનો બેલી ઇશ્વર છે. જે બીકણ હોય તેજ યુદ્ધમાં ધુજે. કાચા હોવાના કસોટી ભખતે બીએ છે. વધુ શું કહું ? ઋષિરાય જો ભૂખ લાગી હોય તો આ પકવ ફળો આરોગો. નહિતો તમારી મરજી. સતી ચાંદાયનીનાં આ વચનો સાંભળી તે વીંપતો સ્તબ્ધજ બની જઈ બધો ગર્વ ઉતરી ગયો, અને ઉલટો પસ્તાવો કરવા લાગ્યો. તેનું મોઢું વીણું પડી ગયું, અને નિસ્તેજ દેખાવા લાગ્યો.

સદૃશં ચેષ્ટતે સ્વસ્યાઃ પ્રકૃતેર્જ્ઞાનત્રાનપિ ૧  
 પ્રકૃતિં યાંતિ ભૂતાનિ નિગ્રહઃ કિં કરિષ્યાતિ ॥૩૩॥  
 ઇન્દ્રિયસ્યેન્દ્રિયસ્યાર્થે રાગદ્વેષો વ્યવસ્થિતો ૧  
 તયોર્નવશ્વમાગચ્છેતૌ હસ્ય પરિપંથિનો ॥૩૪॥

આંદાચનીની આ વાણી સાંભળી વિપ્રે જાણ્યું કે એ પતિ-  
 વ્રતા સતી સ્ત્રી છે. તેથી મનમાંથી ગર્વનો ત્યાગ કરી નરમ થઈ  
 વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ સ્ત્રી ખરેખર લક્ષ્મીજ છે.  
 એણે મનુષ્યાવતાર તો માત્ર નામનોજ ધારણ કર્યો છે. આહાહા ॥  
 શો એનો પ્રભાવ ! કેટલી એની અદ્ભુત શક્તિ ! કે જેની આ-  
 જ્ઞા અમીએ માન્ય કરી. એણે પોતાની બેનને અમીથી બચા-  
 વી. નિઃશંક એ અતુર ત્રિકાળજ્ઞાની છે ! ધિક્કાર છે મને કે  
 આવી સતીનો તિરસ્કાર કર્યો. બગલીને જે એ આપ આપી લ-  
 રમ કરી તે મારા મનની વાત એણે જાણી લીધી. આટલી બધી  
 જ્ઞાની છતાં ગ્રહસ્થ ધર્મ પરાયણ છે. મને હજારવાર ધિક્કાર છે,  
 કે માખાપના ચ્યારને વિચારે પાડી 'પુત્ર ધર્મથી વિમુખ થયો.  
 વળી પતિવ્રતા એવી મારી અર્ધાંગના તેને તણ ઉલટી કૃતી  
 આચરી, અંગે રાખોડી ચોળી ઝોળી પકડી ઘેર ઘેર લિક્ષા માટે  
 યાચના કરી. માફ અત્યાર સુધીનું તપ અફળ ગયું. એક  
 સ્ત્રીએ મને માનભંગ કર્યો. હવે શું તપ બળ અજમાવું. હવે  
 એ સ્ત્રીને શી શક્તિ બતાવું. હું એની બરોબર નથી. એ મા-  
 રાથી વધારે તપોબળવાળી છે. જેમ ખંડીઆ રાજાએ ચક્રવર્તી  
 રાજાને આધીન થઈ રહે છે, તેમ હવે મારે પણ બેસી રહેવું  
 જોઈએ. આવી રીતે તે દ્વિજ મનમાં ઝાંખો પડ્યો. સ્ત્રી જાતિ-  
 માં આવી અલૌકિક શક્તિ છે, એવું સમજી મનમાં બહુજ શ-

૧ પુત્રનો ધર્મ માખાપની સેવાજ છે. અવળ, પાંડવ, વિદુલ, વિગેરે  
 માતૃપિતાની સેવાથી મોક્ષ પામ્યા છે. દેવોમાં પણ ગણેશજી માતૃપિતાની  
 સેવાથીજ રિક્ષિમિદ્ધ પામ્યા છે.

શ્રેયાન્સ્વર્ગો વિગુણઃ પરધર્માસ્વિનુષ્ટિતાત્ ।  
સ્વધર્મે નિવૃત્તં શ્રેયઃ પરધર્મો મયાવહઃ ॥૩૫॥

। અર્જુન ક્વાચ ।

અથ કેન પ્રયુક્તોઽયં પાપં ચરતિ પૂરુષઃ ।

અનિચ્છન્નપિ વાર્ણેય વલાદિવ નિયોજિતઃ ॥૩૬॥

રમાયો. જેમ સૂર્યના ઉદયથી નક્ષત્રો સહિત ચંદ્રમાં નિસ્તેજ થઈ જાય તેમ તે નિસ્તેજ થઈ ગયો. પ્રિય વાચકો ! મનમાં વિચારો કે પતિવ્રતા સ્ત્રીમાં કેટલું બધું સામર્થ્ય છે ! આ ક્ષેત્ર સતીના પ્રતાપ આગળ તપસ્વી દ્વિજ પણ તેજ સહિત થઈ જઈ હાથ જોડી કાલાવાલા કરી કહેવા લાગ્યો. હે બાઈ મન્ય છે તમને. હું તમને નમન કરું છું. હું અદ્ય બુદ્ધિ છું. તમે સ્ત્રી છતાં રત્ન છો. હું પુરુષ છતાં પથ્થર છું. તમે જ્ઞાન શુભાશ્રીકૃત અને અપ્રતિમ મહિમાવાળા છો. હે સતી શિરોમણી મનમાં કયા લા-  
ની મારો અપરાધ ક્ષમા કરી હું આપ ભગવતીને શરણ પડ્યો છું તો મને ઉપદેશ આપી મારા કલેશની નિવૃત્તિ કરો. હે કૃપા-  
સાગર બાઈ, કૃપા કરીને મને ત્રિકાળજ્ઞાન આપો. આમ બોલી તે તપસ્વી ચાંદાયનીની પ્રદક્ષિણા કરી પગે લાગ્યો. ત્યારે ચાંદાયની વિવેકથી બોલી. હું સ્ત્રીજાત છું. મારો ધર્મ સ્વામીની સેવા કરવાનો જ છે. ઉપદેશ આપવાનો મને અધિકાર નથી, જો તમે પણ બાણતા હોયો. તમે વેદનું પઠન કરનારા અને ઉપનયનના સંસ્કાર વાળા છો. તમને ઉપદેશ આપવા જેટલી અમારી સ્ત્રી-  
જાતિની શક્તિ નથી. વળી બ્રાહ્મણને સ્ત્રી જાતિથી બોધ આપ-  
વજ નહિ; એવી શાસ્ત્રની મર્યાદા છે, માટે આપને કહું તે ઉપા-  
ય કરો, કે જેથી પાપથી મુક્ત થાઓ અહિંથી ચાર યોજન દૂર ચંદનપુર કરીને શહેર છે. ત્યાં એક ખાટકીનો વીરભાંડક

ખાટકી અસત્તના વળતમાં જે સોકો, સાતિક વગરની સીને વે-  
ચના તેને કહેવા. જેમકે બાજુર નિગર.

। શ્રી ભગવાનુવાચ ।

કામં ઇષ ક્રોધં ઇષ રજોગુણસમુદ્રવઃ ।

મહાશનો મહાપાપ્મા વિદ્યેનામિહ વૈરિણમ્ ॥૩૭॥

ધૂમેનાગ્રિયતે વહ્નિર્યથાડડર્શો મલેન ચ ।

યથોલ્બેનાદૃતો ગર્ભસ્તથા તેનેદમાદૃતમ્ ॥૩૮॥

નામે પુત્ર છે. તે ત્રિકાળજ્ઞાની છે, અને પરમાત્માનો પરમભક્ત છે. તેની પાસે તમે જાઓ. તે તમને ઉપદેશ આપશે. સતીની આ અમૃત સરખી વાણી સાંભળી ઋષિએ હોંસથી નિશા બહુ કરી, અને તે સતીનું વચન પ્રેમપૂર્વક માન્ય કરી ત્યાંથી રસ્તે પડી અંદનપુર પ્રતિ આવી પહોંચ્યા.

પ્રકરણ ૪ થું.

માતા પિતાની સેવાથી ત્રિકાલજ્ઞાની થવાય છે તે  
સંબંધે વીરભાંડકે નિષ્કુલમુનિની કરેલી સ્ત્રાત્રી.

સંસારનો ભય દૂર કરવા માટે હર્ષથી તે તપસ્વી બ્રાહ્મણ વીરભાંડકને મળવાની લાલસાથી સત્વર તેના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યા. પાડોશીને પુછતાં ખબર પડી કે વીરભાંડકનાં માળાપ આંધળાં છે, અને તેની સ્ત્રી ઘરમાં નથી. જે તમારે જરૂરનું કામ હોયતો તેની દુકાને જાઓ. ચોકમાં ડાળા હાથ ઉપર તેની દુકાન છે. આ સાંભળી તે વિષે હોંસ ધરી નિશાની પ્રમાણે આલવા માંડ્યું. થોડીવારમાં આવેથી વીરભાંડકને જાણ થઈ. તેની આગળ 'માંસ'ની છાજ જોઈ ભીતિ પામી મનમાં અતિશય

માંસ અસહ્યમાં આદુ, કોળુ, વગેરે વસ્તુને કહેતા. જેમકે આદુ એ બકરાના માંસ તરીકે હળુ ગણાય છે. તથા કોળાને મહિષના માંસ તરીકે ગણે છે. એ વીરભાંડક હાલનાજેવો હિંસક ખાટકો નહોતો.

આવૃતં જ્ઞાનમેતેન જ્ઞાનિનો નિત્યવૈરિણા

કાપરૂપેણ કૌંતેય દુષ્પૂરેણાનલેન ચ ॥૬૨॥

इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठान-च्यते

एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥૬૦॥

‘વિમાસવા લાગ્યો અને બોલ્યો હું મારી મેળેજ મૂર્ખો બન્યો, ચાંદાચનીએ બાણી બેઠને મને અહિં ફાકટ અથડાવ્યો, હું કેવો મૂર્ખ કે માંસ વેચનાર વીરભાંડક પાસે પેઢી વનિતાના કહેવાથી ઉપદેશ લેવા આવ્યો ! આતો પાણીમાંથી અગ્નિ બોળવા જેવું થયું. હું મૂઠ અબલપુતાંજ આ પાપીના ઘર પ્રતિ આવ્યો, ઘણા સંતો અને મહાત્માઓને તણુ એક નીચની પાસે જ્ઞાન લેવા જવું એ મૂર્ખાઇ ભરેલું છે. અરેરે ! આ કસાર્ધમાં તે વળી ત્રિકાલજ્ઞાન હોતું હશે ! શું ક’ગાલ માણસ દારિદ્ર્ય દૂર કરી શકે ? નહિજ. આવી રીતે તે પ્રાણી મનમાં હબરો પ્રકારના વિચાર કરવા લાગ્યો. તેના વિચાર બાણી લઈ વીરભાંડકે તેને આદર પૂર્વક પ્યારથી બોલાવ્યો. વીરભાંડક બોલ્યો અહો ! નિષ્કુલ મુની આપ ભક્તે પધાર્યા. મારા ઉપર આપે ઘણી કૃપા કરી. આપના આગમનથી આવજ હું કૃતાર્થ થયો. માફ’ ઘર પાવન થયું, અને મારાં પ્રાશ્નિત આપના ચરણના સ્પર્શથી બળી ગયાં. હે ઋષિરાય સતી ચાંદાચનીના કહેવાથી આપ અહિં આવ્યાછો. એમ કહી સર્વ વાત વચર પુછે વિસ્તારથી કહી, અને તેનો સંશય દૂર કર્યો. આ સાંભળી નિષ્કુલમુનીને વધારે આશ્ચર્ય લાગ્યું. તેણે વીરભાંડકના ચરણને વંદન કર્યું, અને કહ્યું વીરભાંડકજી આપ મોટા ત્રિકાલજ્ઞાની, આનંદી અને સુખના સાગરછો. હું આપનો દાસ છું. હું જ્ઞાનનો અભિલાષી છું, અને આપની કાર્તિ સાંભળી આવ્યો છું. તો કૃપાદષ્ટિ કરી મને ઉપદેશ આપશે એવી આશા છે. આવાં વચન સાંભળી વીરભાંડક બોલ્યો. તમારી અભિલાષા પૂર્ણ કરીશ. થોડી ક્ષણ બેસો. આ માલ

તત્સાચ્યમિન્દ્રિયાણ્યાદૌ નિયમ્ય મરતર્ષમ ૧

પાપ્માનં પ્રજહિ શ્વેનં જ્ઞાનચિજ્ઞાનનાગ્નમ્ ॥૪૧॥

ઈન્દ્રિયાણં પરાણ્યાહુરિન્દ્રિયેભ્યઃ પરં મનઃ ૧

મનસસ્તુ પરા બુદિર્યોબુદેઃ પરતસ્તુ સઃ ॥૪૨॥

ગામ્યા પછી પરવારીને હું આગું છું. પછી તે ગ્રાહણ હૃદયમાં અતિ હર્ષાતુર થઈ દૂર જઈને બેઠો, અને લક્ષ્મીવર શ્રીભગવાનની લીલાનાં વખાણ કરવા લાગ્યો. હે પ્રભુ તારી કળાનો કોઈ માહિતગાર નથી. તેં અસુરોને પણ અદ્ભુત શક્તિઓ આપી છે. હે પ્રભુ તારી ગતિ ગહન અને ન્યારી છે. હે ત્રિકમચ તમારી દેવ એવી છે કે તમે રીઝ્યા તો કશી વાતની ખામી રાખતા નથી, અને જાતભાત પણ જોતા નથી. તમને ભક્તિ અને સુનીતિ બહુજ વહાલાં છે. તમે ઢાંભિકથી દૂર નાસો છો, અને ભક્તજન જેમ દોરવે તેમ દોરાઓ છો. એટલામાં વીરભાંડક પોતાના માથા ઉપર છાણ લઈને તેની પાસે આવ્યો. પછી તેને સાથે લઈને પોતાને ઘેર ગયો. ઘરનું ખાણું ઉઘાડી છાણડી દૂર મુકી પેલા ગ્રાહણને બેસવા માટે આસન આપ્યું. તથા પોતે શિવજી પાણીથી સ્નાન કરી, પવિત્ર વસ્ત્ર પહેર્યું, અને માનસિક શૌચ કરી શાંત ચિત્તે પરમાત્માનું સ્મરણ કરી અતિ પ્રેમાળ મનથી શ્રીહરીનાં પવિત્ર નામોનું પઠન કર્યું. ત્યાર પછી પોતાનાં માખાપ કે જે રક્તપિતના રોગથી હાથેશાં પાંડા પામતાં હતાં. અને તેમનાથી ખાટલા ઉપરથી પણ નીચે પગ મૂકાતો નહોતો, એવાં અંધ અને અપંગની રનેહ પૂર્વક સેવા કરવામાં ગુથાયે. તે બંને અપંગને પ્રીતિપૂર્વક આસ્તેથી ઉઠાડી બેઠાં કરી હાથણું કરાવ્યું. પછી તેમના શરીરના પાટા ધાંમે રહીને છોડી સ્નાન કરાવ્યું. શરીરપરનું લોહી પણ આદિ ધોઈને શરીર સાફ કર્યું ત્યાર બાદ સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરાવી શરીરે ચોપચી ચોપડી પાટા બાંધી પાંછાં ખાટલાપર પધરાવી હેતથી તેમનું પૂજન કર્યું. વળી સ્તુતિ કરે-



एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।

अहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥४३॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां

योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंવારે कर्म-

योगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

તાં બોલ્યો. કે હે પ્રિય માળાપ હું તમારો અર્ચરજ સેવક છું. તમે મારા પ્રભુતુલ્ય છો. તમે મારે માટે અતુલ્ય દુઃખો સહન કર્યાં છે. હું તમારો અનહદ આભારી છું. હે સુખકારી માળાપો, તમારા વાત્સલ્યનો ઉપકાર હું શી રીતે વાળી શકીશ ? મને ક્ષમા કરો. આવી રીતે વીરભાંડકે નેત્રમાં પાણી લાવીને અંતઃકરણ પૂર્વક માતાપિતાની ભક્તિ કરી તેમના ચરણમાં માથું નમાવ્યું. પિતૃભક્તિનું આ ધર્મ કૃત્ય જોઈ નિષ્કુલ મુનીના મનમાં બહુજ સંતોષ અને આનંદ પ્રાપ્ત થયો. તે બોલ્યો, ધન્ય છે વીરભાંડક તારી ભુદ્ધિને અને પિતૃ ભક્તિને.

અનસૂયા કહે છે. હે રામચદ્રજીનાં અર્ચ ગના, હે વેદેશી, આ પરમ આનંદ દાયક સુવૃત્તાંત સાંભળો. પોતાના પ્રાણથી પણ અધિક વહાલાં પોતાનાં વૃદ્ધ અને વ્યાધીચક્ત માળાપનું પૂજન કરી વીરભાંડક નિષ્કુલમુની પ્રત્યે બોલ્યો કે હે મહા ઉપકારી મુનિવર, આ દાનની એક નમ્ર વિનંતી રહીકરો. હમણાં ભોજનકાળ થયા આવ્યો છે મારે મને રસોડા મારે આજ્ઞા કરો તમે આજ મારા અન્નિષી છે, મારે મારે અતિથ્ય સ્વાગત કરવું જોઈએ. હે પુણ્યશાસ્ત્રી વિપ્ર જાતિ ભેદ ગણી હૃદયમાં ખિન્નતા દર્શાવશો નહિ. અમારી પાસેથી અન્ન ન હો તો રોકક નાહું હો, અને તેનું જાતરમાંથી ભુડું સીધું લાવી હોંસથી રસોડાં બનાવો. વીરભાંડકની આ પ્રાર્થના સાંભળી પેલો પ્રાહ્મણ વિવેકપુરઃસર બાણી બોલ્યો કે હે ત્રિકાળજ્ઞાની ! જો શું બોલ્યા.

। શ્રી ભગવાન વાચ ।

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ।  
 विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥१॥  
 एनं परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ।  
 स कालेनेह महता योगो नष्टः परंतप ॥२॥

આર્યની રીત તપાસી જુઓ. આર્યની રીતથી અને આચારથી વિરૂદ્ધ વર્તન મારાથી થાયજ કે ? અરે ! એમ કરવાથી પર-  
 મેશ્વર પણ મને તુરત વિમુખ કરી નાંખે. વર્ણાશ્રમના ધર્મથી વિરૂદ્ધ કામો કરવામાં મોટો અપરાધ છે. ભાઈ વીરભાંડક રીસ ન લગાડતા. તમે જાણો છો કે હું પ્રાદ્યુષ્ય છું, અને આપ કસા-  
 ઇ છો. તમારો સ્પર્શ પણ મારાથી ન થાય, તો પછી જમવાની તો વાંતજ ક્યાં રહી ! પ્રાણુ જતાં પણ પાણી પીવાય નહિ, તો અન્ન-  
 તે શી રીતે ખવાય ? જો તમારું અન્ન ગ્રહી અમારી કાયાને બ્ર-  
 હ કરીએતો નિશ્ચય મરણાંતે નર્કમાંજ વાસ કરવો પડે. નીચનું દ્રવ્ય અનિષ્ટ ગણાય છે. વળી વેદમાં કહેલું છે કે એવાં કર્મ કર-  
 વાથી જપ, તપ, પૂજા આદિ પુણ્ય કર્મો ઉપર પાણી ફેરે છે. મોટે ભાઈ વીરભાંડક એવું બોલશેજ નહિ. એથી પરમાત્માની મારાપર કુદ્રષ્ટિ થાય, અને પ્રાદ્યુષ્યો મને જ્ઞાતિ વિમુખ કરે. તેથી એ વાત તદન જવાદો. હું આપના દર્શનથીજ તૃપ્ત થયો છું. આપના સદગુણોથી મોહિત થઈ હું આપની પાસે ફક્ત ઉપદેશની યાચના માટેજ આવ્યો છું. આપની પાસેથી ઉત્તમ જ્ઞાન મેળવી હું મારે રસ્તે જવા ચાહું છું. બીજી કશી આકાંક્ષા મારા મનમાં નથી. \* (નીચની પાસે પણ જ્ઞાન હોય તો લેવું)

※ શ્રદ્ધાન જુમાં વિદ્યામાદદીતાવરાદપી ।

अनस्यादपी परं धर्मं स्त्री रत्नं दुष्कुलापा ॥

સ ઇવાયં મયા તેઽય યોગઃ પ્રોક્તઃ પુરાતનઃ ।

મક્તોઽસિ મે સસ્વા એતિ રહસ્યં શ્વેતદુત્તમમ્ ॥૧॥

। અર્જુન ઉવાચ ।

અપરં ભવતો જન્મ પરં જન્મ વિષસ્વતઃ ।

કથમેતદ્વિજાનીયાં દ્વિમાદૌ પ્રોક્તવાનિતિ ॥૪॥

નિષ્કુલનાં આવાં વચન સાંભળી પેલા ત્રિકાળજ્ઞાનીને સ્મિત હાસ્ય થયું, અને તે બોલ્યો કે નિષ્કુળ સુની; તમે કેવા તપસ્વી છો તથા તમારાં ચરિત્રો કેવાં છે તે હું બાણું છું. તપ કરતાં તમે એક બગલી કે જે અવાચક પ્રાણી હતું, જેને શુદ્ધ અશુદ્ધ જ્ઞાન નહોતું, તેને શ્રાપ આપી અંત આણ્યો, અને પોતાના તપનો પ્રભાવ વખાણી ખુશી થયા. અરે રામ રામ!! એ તમારું કર્મ કેવળ કુર કર્મથી પણ કનિષ્ઠ છે. તમે દ્વિજ થઈને આવું કર્મ કર્યું અને તેથી પુલાયા માટે તમે મોટું પાપ કર્યું છે. તમારા શરીરમાં <sup>૧</sup> ક્રોધરૂપી મહા કસાઈ વ્યાપી રહેલો છે. વળી તમને બિજા આપતાં સતી ચાંદાયનીને જરા વાર થઈ એટલામાં તો તમે

ધર્મ શાસ્ત્ર ઉપર શ્રદ્ધા રાખનારાએ શુભ વિદ્યા નીચની પાસેથી પણ ગ્રહણ કરવી. ચાંડાલની પાસેથી પણ મોક્ષદાયક ઉત્તમ ધર્મ ગ્રહણ કરવો તથા સહુથી સ્ત્રી જે નીચ કુલમાં હોયતો તેમાંથી પણ તેને પરણવી.

સ્ત્રિયો રત્નાન્યથોવિદ્યા ધર્મઃ શૌચં શુભા શિતમ્ ।

વિવિધાનિ ચ શિલ્પાની સમાદેયાની સર્વતઃ ॥

મનુ. અ. ૨. ૨૪.

સ્ત્રીઓ, રત્નો, વિદ્યા, ધર્મ, પવિત્રતા, સુભાષિતવાણી, તથા નાનકે પ્રકારની કલાઓ આટલી વસ્તુ સર્વની પાસેથી ગ્રહણ કરી લેવી.

<sup>૧</sup> (ક્રોધ) ક્રોધાદ્ભવતિ સંમોહઃ સંમોહાત્સ્મૃતિ વિભ્રમઃ ।

સ્મૃતિ ભ્રંશાદ્બુદ્ધિનાશો બુદ્ધિનાશાદ્વિનશ્યતિ ॥

માટે ક્રોધ કરવો નહિ.

। શ્રીયગદા-વાચ ।

વહ્નિ મે વ્યતીતાતિ જન્માનિ તવ વાગુન ।

તાન્યહં વેદ સર્વાણિ ન ત્વં વેથ પરંતપ ॥૬॥

અજોઽપિ સન્નવ્યયાત્મા ભૂતાનામીશ્વરોઽપિ સન્ ।

પ્રકૃતિં સ્વામધિષ્ઠાય સંભવાત્ય ત્મમાયયા ॥૬॥

પોતાની મોટાઇ દેખાડી તે પતિવ્રતા ઉપર વાગૂગાણુનો વરસાદ વરસાવ્યો. નીચ અભિમાનને તમે તમારા હૃદયમાં રાખો છો. માટે તમે કર્મથી બ્રહ્મ છો એ નિર્વિવાદ છે. હું જાતે ગરીબ કસાઇ છું, પણ કદી હિંસા કરતો નથી, અને દયાને છોડી દઇ એક ડગલું પણ ચાલતો નથી. હું ત્રિકાળજ્ઞાની છું છતાં મારા વિરોધીને કદી પણ શ્રાપ આપતો નથી, તેમજ કોઈને પણ કાચિક, વાચિક કે માનસિક પરિતાપ આપતો નથી. હું સુખથી દેવના દેવ પરમાત્માનું સ્મરણ કરું છું, અને મારાં માળાપની સેવા કરું છું. હું જાનકર્મ, અહંકાર અને ભુગારથી વિરક્ત છું. વળી અહસ્થાશ્રમના ધર્મ પ્રમાણે એક પત્નીવ્રત પાળું છું, અને પારકાનો દ્રોહ મનથી પણ ચલાતો નથી. સર્વદા પ્રાણીમાત્રનું હિત ચાહું છું. ત્યારે હવે તમારા કરતાં હું નીચ શાનો? સાંભળો વધારે કહું તમારાં માળાપ પણ મારાં માળાપની પેઠે આંધળાં-જ છે. છતાં તમે તેમની સેવાનો પરિત્યાગ કરી અને તેમનો ઉપકાર ભુલી જઇ તપને વળગ્યા. આવી રીતે ધર્મને તજતાં તમને જરા પણ જ્ઞાની આવી નથી. હે મુનિરાય! વધારે શું કહું.

૧ સ્ત્રીનો ત્યાગ બે રીતે થાય છે. (વિચારસાગરમાં કહ્યું છે)

એક તો જ્યારે સ્ત્રીનો ગુન્હો હદ બહાર થાય તો અને તેનાં વશ આગણે નબાવી શકીએ ત્યારેજ ત્યાગ કરાય.

બીજો જ્યારે ત્રીજા પેરાગ થાય તો અને આગળ ઉપર પણ ડગાય ત્યાં ત્યારેજ ત્યાગ કરવો હોય છે. (હાત્રનો વેળાવાં ત્યાગ ન કરવો એ શ્રેષ્ઠ છે.)

યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત ૧

અધ્યુસ્થાનમધર્મસ્ય તદાઽઽસ્માન્ સ્તજામ્ય ય ૧૧૭૥

પરિત્રાણાય સાધૂના વિનાશાય ચ દુષ્કૃતાય ૨

ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સંભવામિ યુગે યુગે ૧૧૮૥

તમે તમારી પતિવ્રતા સ્ત્રીને રંજીતી કરી. તે બિચારી હાલ તમા-  
રા વિના મહા બ્યથા અને સંકટથી દિવસ નિર્ગમન કરે છે. તેણીનું  
ફૂડી સીતે લાલનપાલન કરવાનો તમારો ધર્મ તમે શા માટે ચુક્યા!  
આ બ્યથા અપરાધથી તમે કદાપી છુટનાર નથી. તમારું અંતઃ-  
કરણ અપવિત્ર છે છતાં તમે ઇશ્વરના જાપ જપો છો એ આડ-  
ખરજ છે. શું પોતે નીચ કમો કરી ઉંચપણું દર્શાવવું એવો  
શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે? તમે મને જવાબ આપો કે કોનો તિરસ્કાર  
કરવો ઘટે છે? હે સુની, કાઢનો પણ તિરસ્કાર કરવો નહિ,  
એવો શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે. જેનાં કર્મ ચાંડાલ જેવાં હોય તે  
ચાંડાલ કરતાં પણ નીચ છે. માટે હે મુનિરાજ આ મારું દ્રવ્ય  
હો અને રનેહથી લોજન કરો. મેં છળકપટથી અથવા હરામ-  
દાનતથી પૈસા મેળવ્યા નથી. હે મુનિ જો આપ ભૂખ્યા રહો તો  
પછી મારાવડે શી સીતે લોજન થાય? ઘેર આવેલા અતિથીને  
તણને જે લોજન કરે તે નિશ્ચય નર્કમાં સડ્યા કરે છે. એ નિ-  
સંદેહ છે. જે માણસને ઘેર અતિથિની આગતાસ્વાગતા થતી  
નથી તેમનાં ઘર રમશાન સરખાં જાણવાં. હે મુની આજે હું કહું  
છું તે મારા મનની કલ્પનાથી નથી કહેતો, પણ એ તો ગ્રહસ્થાશ્રમ-  
નો નિયમજ છે. એ નિયમને અવશ્ય અનુમોદન આપવું જોઈએ.  
અનસૂયાએ કહું હે જનકાત્મજ, હે મૈથીલી, વીરભાંડકનાં  
આવાં સપ્રમાણ અને ચુકિતકે વચન સાંભળી પેલા મુનિરાજ  
તો ઠંડાગાર થઈ ગયા અને કશો પ્રત્યુત્તર આપી શક્યા નહિ.  
પછી પ્રસન્ન મનથી સંશય દૂર કરી તેની પાસેથી નાણું લઈ  
સીધું લાવી ગામની બહાર જળાશયના કીનારા ઉપર મુકામ કર્યો.

જન્મકર્મ ચ મે દિવ્યમેવં યો વેસિ તસ્વતઃ ।

નિવત્સ્યા દેહં પુનર્જન્મ નૈતિ મામેતિ સોઽર્જુન ॥૯॥

ધીતરાણાણાણા મન્યા મામુપાશ્રિતાઃ ।

બહવો જ્ઞાન તપસા પૂતા મજ્ઞાવમાગતાઃ ॥૧૦॥

અને રસોઈ તૈયાર કરી લોજન કર્યું. ( ચાલુ કાળમાં નરસિંહ મહેતાનું દ્રષ્ટાંત ) વીરભાંડક ત્યાર પછી રસોઈના કામમાં વળગ્યો. ઘોડીવારમાં સધળો પાક બનાવી પોતાના માળાપને જમાડી મુવાડયાં. પછી પોતે જમ્યો. જમી ઉઠ્યા પછી પોતાનાં માળાપને ધવન નાંખવા લાગ્યો, તથા જીભથી જગત્કર્તાના શુભોનું જ્ઞાન કરવા લાગ્યો. એટલામાં નિબ્કુલ મુનિ પ્રસન્ન મનથી આવી મહેન્દ્રા અને વંદન કરી બેઠા.

નિબ્કુલ મુનિ બોલ્યા. આપ બધું કામ સ્વહસ્તે કરો છો એનું કારણ શું? શું આપને પત્ની નથી? પોતાના ધંધા સાથે આવા પીવાની ખટપટ અને માળાપની સેવા કઠણ થઈ પડે. ભાઈ ધરનું કામ પુરૂષથી થવું સુરકેલ છે. તેની વ્યવસ્થા તો સ્ત્રીજ શક્તી શકે. શું આપની પત્ની પતિવ્રત ધર્મ પાળતી નથી? કે આપનાં માળાપની સેવામાં તત્પર ન રહેવાથી આપે તેનો ત્યાગ કર્યો છે? કે તે મરણ પામી છે? નિબ્કુલના આવા પ્રશ્નો સાંભળી વીરભાંડક બોલ્યો, હે ભાઈ નિબ્કુલ હું કુંવારો નથી. મારે મારી આજ્ઞામાં રહેનારી પતિવ્રતા, સુશ અને સુશીલ પ્રિયપત્ની છે. તે મારાં માળાપની સેવા કરે છે, તથા મને પણ પ્રભુતુલ્ય ગણે છે. હાલ કેટલાક દિવસથી તે પીએર ગઈ છે, અને ત્યાં તેણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો છે. હવે એકાદ દિવસમાં આવશે એટલે ધરની ખટપટ મારા માથેથી ઉતરશે. આ સંસાર સ્ત્રી વિના બહુ અકારો થઈ પડે છે. સ્ત્રી વગરનો પુરૂષ માન રહિત થાય છે. ધરનો બોલે સ્ત્રી વગર ચાલી શકતો નથી. સગાંવહાલાં સ્ત્રી વિના દુઃખની વખતે દૂર જતાં રહે છે, સ્ત્રી વિના ઘેર આવેલો

યે યથા માં પ્રપદ્યંતે તાંસ્તથૈવ મજામ્યમ્ ।

મમ વર્ત્માનુવર્તેતે મનુષ્યાઃ પાર્થ સર્વશઃ ॥૧૧॥

કાંક્ષંતઃ કર્મણાં સિદ્ધિં યજંત રૂઢ દેવતાઃ ।

ક્ષિપ્રં હિ માનુષે લોકે સિદ્ધિર્ભવતિ કર્મજા ॥૧૨॥

અતિથી બરાબર પોપાતો નથી. બાઈ નિષ્કુલ હું છ મહિનાથી  
આવી આપદા ભોગવું છું. હવે તો હું તદ્દન થાકી ગયો છું. આ  
પ્રમાણે વાત આલે છે એટલામાં તો વીરભાંડકની સ્ત્રી પુત્ર સહિ-  
ત ત્યાં આવી પહોંચી અને પુત્રને વીરભાંડકના ખોળામાં મુકી  
પોતે પતિને પ્રજ્ઞામ કર્યા. વીરભાંડકના પિતાએ અતિ આનંદથી  
પોતાના પુત્રને તથા પુત્રવધુને આશિષ આપી. આ વખતે તેના  
ઘરમાં સર્વત્ર આનંદ છવાઈ રહ્યો હતો. વીરભાંડકે પોતાની સ્ત્રીને  
તેના પીએર તરફની કુશળતા પુછી. આ બનાવ જોઈ નિષ્કુલ  
મુવી સંતોષ પામી વિચાર કરવા લાગ્યા કે અહોહો !! શ્રે આ  
દંપતીપ્રેમ. આતો જાણે સુવર્ણમાં સુગંધ હોય તેવું છે. તેણે  
વીરભાંડકના ચરણમાં પોતાનું મસ્તક નમાવ્યું, અને અભિમાન  
રહિત થયો. તે બંને હાથ જોડી બાલ્યા કે હું આપનો ચર્ચુરજ  
સેવક અને શિષ્ય છું, તથા આપના આશ્રયે છું, માટે હું ઉપકારી  
મને ઉપકૃત કરો. કૃષ્ણા કરી મને એવો ઉપદેશ કરો કે જેથી  
મારાં સર્વ પાપ ધોવાઈ જાય અને મોક્ષ પામું. પારસમણીના સં-  
ગથી જેમ લોહું સુવર્ણ થાય છે તેમ આપના સંગથી મને પરમ  
ગતિ મળે. 'સત્સંગથી સર્વ દુઃખ ટળી જાય છે. સંત સમાજ-

૧ જાદયં ધિયો હરાતિ સિંચતિ વાચિ સત્યં માનોગતિ  
દિશતિ પાપમષા કરોતિ । ચેતઃ પ્રસાદયાતિ દિશુતનોતિ કીર્તિ  
સત્સંગતિઃ કથય કિમકરોતિ પુંસામ્ ॥

સત્સમાગમનું ફળ એવું છે કે કેઈ એક અનુકૂળ પ્રસંગે થએલી સહજ  
સુચના કે બોધનાં વચન માણસના આત્મા જીવિતને ફેરવી નાંખે છે. પ્રત્યેક

ચાતુર્વર્ણ્ય મયા સૃષ્ટં ગુણકર્મવિભાગશઃ ।

તસ્ય કર્તારમપિ માં વિદ્યકર્તારમવ્યયમ્ ॥૧૩॥

ન માં કર્માણિ લિપંતિ ન મે કર્મફલે સ્પૃહા ।

ઇતિ માં યોઽભિજાનાતિ કર્મભિર્ન સ વચ્ચતે ॥૧૪॥

મથી કાચા કાચના જેવા દુર્બુદ્ધિ જનો રત્નતુલ્ય ખની જાય છે. મારા પૂર્વના પુણ્યના યોગથીજ આજે આપનો સમાગમ થયો છે. મારી સર્વ આશ્ચર્યો સફળ થઈ છે. હે મહાત્મા આ કિંકરના કોડ પૂરા કરો, અને ત્રિકાળ જ્ઞાન આપો કુમતી અને કષ્ટ કાઢી નાંખો. કૃપા કરી મને એવો ઉપદેશ આપો કે જેથી કરીને આર્ય મન અચળ થાય અને અચળવૃત્તિ વિરામ પામી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય.

નિષ્કુલ મુનીની ઉપરની ચિનંતી સાંભળી વીરભાંડકે કહ્યું કે હે કવિવર હું જે ત્રિકાલજ્ઞની થયો છું તે મારાં માળાપનોજ પ્રતાપ છે. ત્રિભુવનમાં માતાપિતાની ભક્તિ સમાન લશ્વાનું ખીલું સાધન નથી. આ સાધનથી વગર પ્રયત્ને પરમાત્મા પ્રસન્ન થઈને અમુલ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરી આપે છે. વળી માતાએ દશ માસ સુધી ઉદરમાં રાખી અસંખ્ય દુઃખ સહન કર્યું, ભીનામાંથી ઉચકી સુકામાં સુવાડી સુખ આપ્યું. હેત ધરીને પથપાન કરાવ્યું. મળમૂત્ર ધોયાં. વખતોવખત માગ્યા વિના ખાવાનું આપ્યું. આ પ્રમાણે કરનાર માતાનો ઉપકાર ભૂલી જાય છે તેને પશુતુ-

ધર્માચાર્યજી વૃતાન્તમાં આપણે આવી વાતો વિરંતર સાંભળીએ છીએ અજમેલ જેવા મહાપાપી પણ એમજ તરી ગયા છે. માળાપ, કે ખીલવા એકજ સદુપદેશરૂપ વચન બાણથી લાખે મહાપુરુષે ધર્યાર તણ ચાલી નીકળી મહાપદને પામ્યા છે. કોઇ કોઇ માસ્તર-મહેતાજી કે શિક્ષકોના બે-ધં અને આચારની અસર ઘણા નહારા ત્રિધાર્થીએને શ્રેષ્ઠ પંક્તિતા કરી શકે છે. એ સંગતનું ફલજ છે.



एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ।

कुरु कर्मैव तस्माच्च पूर्वः पूर्वतरं कृतम् ॥१५॥

किं कर्म किमकर्मेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः ।

तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ઞાત્વા મોક્ષયસેઽશુભાત્ ॥૧૬॥

• હ્ય. અને પાપિષ્ઠ સમજવેલ વળી જે વખતે આપણને ભૂખતરસ-  
નું ભાન નહોતું તે વખતે જેણે આપણી સંભાળ લીધી. આપ-  
ણા ઉપર આવી પડેલાં દુઃખો ટાળવા માટે કડવી પણ આરોગ્ય-  
કારક એવી ઔષધી આપી. તે માળાપનો એક ઘડીનો પણ ઉ-  
પકાર વાળી શકાય તેમ નથી. વળી બાળકના હિતાર્થે પોતે સ્વાદ-  
તત્ત્વને લાડ લડાવી લણાવીગણાવી બુદ્ધિ વધારી તેમનો ઉપકાર  
બૂલી જનાર કપૂતજ કહેવાય. માળાપ એ આ વિશ્વમાં સુખ  
આપનાર સુંદર ઝાડ જેવાં છે. રાત્રમાં જેમ મેઘરાત્ર ઉત્તમ છે  
તેમ દુનિઆમાં બીજાં સઘળાં સંબંધીઓમાં માળાપજ શ્રેષ્ઠ છે.  
માળાપના આપણા ઉપર અગણિત ઉપકારો થયા છે. એઓ હું-  
મેશાં આપણાં હિતચિંતક અને પ્રભુતુલ્ય છે. માળાપની સેવા  
એ સર્વ તાર્થોનું તત્ત્વ છે. માળાપના સેવાથી પુત્ર સ્વર્ગલોકમ્મ  
જાય છે; એ નિઃસંદેહ છે. જે પુત્ર માળાપની આજ્ઞા પ્રમાણે  
ચાલે તેને સર્વ માણસો મિત્ર પ્રમાણે ગણે છે, તથા પરમેશ્વર  
પણ તેને મોક્ષપદે વિભૂષિત કરે છે. માળાપની આવી કૃણાકર્મી  
અને મોક્ષદાતા સેવા પરહૂરી તપ આચરે તેને અજ્ઞાન સમજવેલ  
ભાઈ નિષ્કુલ એટલા માટે આપને મારી નાશ વિનાંતી છે કે તમે  
વેર પમારો અને આપનાં પ્રભુતુલ્ય માળાપની સેવામાં તત્પર  
થાઓ. ગૃહસ્થાશ્રમનો ધર્મ સાચવી એક પત્નીવ્રત પાળો; અને  
પરમેશ્વરને સાનિધ જાણી નીતિ પરાવણ થાઓ. આથી તમે સ-  
સારમાં સુખ પામશો; અને પરમાત્મા અનુગ્રહ કરી તમને ત્રિ-  
કલજ્ઞાન આપશે. તમારા મનમાં લેશ પણ શંકા રાખશો નહિ-  
પિતૃભક્તિનો મહિમા એવો અવર્ણ્ય છે કે એથી પૂર્વે ઘણા મા-

કર્મણો યપિ બોદ્ધવ્યં બોદ્ધવ્યં ચ ત્રિકર્મણઃ ।

અકર્મણશ્ચ બોદ્ધવ્યં મહના કર્મણો ગતિઃ ॥૧૭॥

કર્મણ્યકર્મ યઃ પश्यેદકર્મણિ ચ કર્મ યઃ ।

સ બુદ્ધિમાન્મનુષ્યેષુ સ યુક્તઃ કૃત્સ્નકર્મકૃત્ ॥૧૮॥

બ્રહ્મા ભોક્ષ પામ્યા છે તેમનો વૃત્તાંત કહુછું તે સાંભળો.

અનસૂયા ઉલટથી કહે છે કે હે રાઘવરાણી સર્વ ભક્તિમાં પિતાની ભક્તિજ પરમ પ્રતાપવાળી છે. તેનો મહિમા વીરભાંડક પવિત્ર વાણીથી નિષ્કુલમુનીને સંભળાવે છે. પિતૃભક્તિના મહિમાને નિગમ (વેદ) પણ વખાણે છે. એનાથી કોઈ તીર્થ વધા રે નથી, એવું શાસ્ત્રો અને પુરાણો કહે છે. ગંગા કે ગોમતી-માં નહાવું અથવા પર્વતની ગુફામાં ધ્યાન કરવું, એ માળાપની ભક્તિ આગળ ઉતરતું છે. જે મનુષ્ય પોતાના બાપને શંકરરૂપ અને માતાને શકિતરૂપ નથી જણતો તેને મરણ વખતે યમ કિં કરે. કેશ પકડી ચૈતરણીમાં ખેંચે છે. માતાપિતાનું મન દુભાવી બીજા દેવની સેવા કરવાથી ભોક્ષ મળતો નથી. આ પૃથ્વી ઉપર મનુષ્ય દેહને માતાપિતાની સેવા અતિ દુર્લભ છે. અજ્ઞાની અને અનાડી મનુષ્યો આ ધર્મ તજે છે, માળાપની સેવાથી પરમેશ્વર રીઝે છે અને સંસારનાં સંકટ દૂર કરે છે. આવી રીતે ચેર બેઠાં ભોક્ષ મળે છે તો પછી મૂર્ખ હોય તેજ બીજી કડકુટ-માં પડે. જેવી રીતે માખણ, દહીં, ઘી વગેરે દૂધમાંજ રહેલાં છે, તથા સુખ સંતોષમાંજ રહેલું છે, તેવી રીતે પુણ્ય, તપ, વ્રત, યજ્ઞ વગેરે ભોક્ષનાં સાધનો માળાપની ભક્તિમાંજ રહેલાં છે. જણપતિએ માળાપની સેવાથી સી મેળવી હતી. કાર્તિકસ્વામી માળાપની સેવા વચર સરત હારી ગયા હતા. બીજા પોતાના પિતાના હિત માટે રાજ્યનો હક તજ્યો હતો, અને તે પુણ્ય વડેજ તેમણે યમરાજના દ્વેશને છ માસ સુધી પાછા હઠાવ્યા.

યસ્ય સર્વે સમારંભાઃ કામસંકલ્પવર્જિતાઃ ।

પ્રજ્ઞાદિદગ્ધકર્માર્જં તમાહુઃ પંડિતં બુધાઃ ॥૧૯॥

ત્યક્ત્વા અફલાસંગં નિત્ય વૃત્તો નિરાશ્રયઃ ।

કર્મણ્યમિન તાપિ નૈવ કિંચિત્કરોતિ સઃ ॥૨૦॥

હતા. વળી પાંડવો કુંતાભૂની સેવાથીજ પૃથ્વીમાં પંકાયા હતા, અને શ્રીકૃષ્ણની મદદ મેળવી કૌરવોને હત્યા હતા. વળી કપિ-લમુની પ્રીતી પૂર્વક માળાપની લક્ષિત કરી મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ પદ પામ્યા હતા. શ્રવણે પોતાનાં આંધળાં અને બુલાં માળાપને કા-વડમાં બેસાડી અડસઠ તીર્થો કરાવ્યાં, અને પોતાની કીર્તિ અચ-ળ કરી ગયો. વળી શ્રીરામચંદ્રે પોતાના પિતાનું વચન પાળવા માટેજ રાજ્યલક્ષ્મિનો ત્યાગ કરી ચૌદ વર્ષ વનવાસ લોગવ્યો. વામનદેવે પોતાની માતાનું હિત કરવા બળી રાબને યાચ્યા હતા. તેમજ રોહિતાશ્વ પોતાના પિતા હરિશ્ચંદ્રનું દુઃખ દૂર કરવા માટે વેચાયો હતો. એ બધા પિતૃલક્ષિતના પૂજનિકો હોવાથી અમરપદ મેળવી ગયા છે. તેઓએ સંકટને દૂર હાંકી મુક્યાં છે. પરમેશ્વરની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલનાર સ્ત્રી પુરૂષો આ સંસાર તરી જાય છે. ભાઈ નિષ્કુલ સાંભળ. કહું છું કે જેણે કુકર્મનો ત્યાગ કર્યો તેજ ખરો ત્યાગી કહેવાય છે. જેણે પોતાના મનને કબજે રાખ્યું છે તેજ ખરો સાધુ છે. જેણે દક્ષા ઇશ્વરમાંજ રાગ રાખ્યો છે તેજ ખરો વૈરાગી છે એમ સમજવું. એ સિવાય બીજું બધું દાં-લિકપણું છે. સ્ત્રીને તણ દઇ રાખેડી ચોળવાથી મોક્ષ મળતો હોત તો સ્ત્રી સરજવાનો હેતુ વ્યર્થ જાત. ઘરનો ત્યાગ કરી હર્ષશોક-માં મગ્ન રહેનારાઓને પ્રભુ કદી મોક્ષ આપતો નથી. સંસારમાં રહ્યા છતાં જેઓ શ્રીકૃષ્ણના ચરણમાં મન રાખે છે, તેઓ રૂડી રીતે સંસારનો લાવો લઇ અતે મોક્ષને પામે છે. પ્રભુમાં એકા-ગ્ર ચિત્ત રાખનારને તે હંમેશાં સુખજ આપે છે. હે મિત્ર નિષ્કુલ મેં જે ઉપર તમને નામ ગણાવ્યાં તેઓ મહાત્મા થઇ ગયા છે.

નિરાશીર્યતચિત્તાત્મા ત્યક્તસર્વપરિગ્રહઃ ૧

શારીરં કેવલં કર્મ કુર્વન્નામોતિ કિલ્વિષઃ ॥૨૧॥

યદૃચ્છ લાભસંતુષ્ટો દ્વંદ્વાતીતો વિમત્સરઃ ૧

સમઃ સિદ્ધાવસિદ્ધૌ ચ કૃત્વાપિ ન નિબદ્ધયતે ॥૨૨॥

તો તમને મારી પ્રેમપૂર્વક વિનંતી છે કે માળાપની સેવા કરી તમે પશુ તેવા થાઓ. વળી એક પત્નીવ્રત પાળી સત્યના રસ્તે ચાલો. મારો ઉપદેશ આજ છે. અનસૂયાએ કહ્યું હે શ્રીરામની અર્ધાંગના, વીરભાંડકનાં વચન શ્રવણ કરી નિષ્કુલમુની કે જેણે સંસારનો ત્યાગ કર્યો હતો તે પોતાના ઘર પ્રત્યે જવા તૈયાર થયો. તેણે વીરભાંડકને પ્રસન્ન થઈ માથું નમાવી રસ્તે પડ્યો. રસ્તે ચાલતાં માંદાયનીએ હોલવેલો માંદાયનીનો આશ્રમ તથા તેનું તપ જોવાનું મન થયું તેથી તે તે તરફ ગયો. ત્યાં જઈને જુઓ છે તો પશુકુટીની બહાર સમાધિમાંથી જાગેલી ભસ્મ થએલું વન નિહાળતી માંદાયની તેની નજરે પડી.

પ્રકરણ ૫ મું.

માંદાયનીનો પસ્તાવો, અને તેનાં મંદમાતિ સાથે થઈલાં લગ્ન.

અનસૂયા બોલ્યાં હે જનકી સ્વસ્થ થઈ સાંભળો. માંદાયનીના દ્વાર આગળ નિષ્કુલ મુનિ ઉભા છે. માંદાયની દાવાનળથી બળી ગએલું વન નિહાળતી વિચાર કરવા લાગી કે મારા તપના પ્રભાવથીજ આ પાવક (અગ્નિ) ડરી મારો આશ્રમ પડતો મુકી શાંત થઈ ગયો છે. અહોહો! હવે કોઈ પણ તપસ્વીની સ્ત્રી મારી બરોબરી કરી શકે એમ નથી. આમ ગર્વિત થઈ વિચારનાં ગુંછળાં વાળતી હતી એટલામાં તો પાસે પેલા બ્રાહ્મણને ઉલેલો જોયો, પછી પુંછવુંજ શુ? બાળપણથીજ જેને પુરૂષનો ધિક્કાર

જતસંમસ્ય મુક્તસ્ય જ્ઞાનાવસ્થિતચેતસઃ

યજ્ઞાયાચરતઃ કર્મ સમગ્રં પ્રવિલીયતે ॥૨૩॥

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।

ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥૨૪॥

• તેણે પુરૂષને પ્રત્યક્ષ જોયોજ ક્યાંથી હોય? આમ અનાયાસે પુરૂષને જોતાંજ આ બ્રહ્મચારિણીને પગથી તે માથા સુધી જવાળાં પ્રકટી, અને તેથી પ્રલય સમયના અગ્નિ સરખી આંખ કરી બોલી. અરે ઓ અધમ અવિચારી બ્રાહ્મણ? શું તું જોતો નથી કે આ આશ્રમ સ્ત્રીનો છે? ઓ અંધ, મૂઢમતિ, શામાટે ધસ્યો ધસ્યો બારણા સુધા આબ્યો? તારૂં મોતબોત લમે છે કે શુ? જાણતો નથી કે હું બાળકુંવારી અને સમાધિ ધારણ કરનારી સ્ત્રી છું? હું પુરૂષનું મોં જોતી નથી, અને સંસાર છોડી વનમાં રહી છું. મારા મતમાં તેં તારૂં મોં દેખાડી લંગાણુ કર્યું. અરે ઓ મૂર્ખા શું કહું તને? તેં પુરૂષ થઈ મારા અંગને પડછાચો નાંખ્યો, અને મને મન લંગ કરી. હવે માદ રાખ કે હું તને સત્વર શ્રાપ આપી દુઃખમાં ડુબાવી દઈશ. રે મૂઢ, તું જાણતો નથી કે મારી શક્તિ અને મારૂં તપ ત્રિલોકમાં વખણાયું છે? મારા સામર્થ્યથી બ્રહ્મા, મહેશ્વર, અને શેષ પણ ડરે છે. આલને નીચે પાડી ત્રિલોકને કંપાયમાન કરૂં એટલી મારામાં શક્તિ છે. દાવાનજો મારી આમન્યા રાખી, આશ્રમ છોડી દઈ આપું વન બાળી નાંખ્યું. હે પાપી, અહીંયાં આવવાને ઈંદ્ર પણ શક્તિમાન નથી, તો હે મૂઢ મતિ તેં શા વિચારથી અહીંયાં પ્રવેશ કર્યો? હે મૂર્ખ તું જાણતો નથી કે મારી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનાર મરણને સ્વાધીન થાય છે.

હે ચારૂસર્વાંગી વૈદેહી માંદાયનીનાં આવાં ગર્વ ભરેલાં વચન સાંભળી નિપ્કુલમુનીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે હે તપસ્વીની હું પૂજ્યભાવથી અહીં આબ્યો છું. મારા મનમાં કંઈ પણ કપટ

દૈવમેવાપરે યજ્ઞં યોગિનઃ પર્યુપાસતે ।  
 બ્રહ્માગ્રાવપરે યજ્ઞં યજ્ઞૈર્વોપજુહાતિ ॥૨૫॥  
 શ્રોત્રાદીર્નાદ્રિયાણ્યન્યે સંયમાગ્રિષુ જુહાતિ ।  
 શબ્દાદીર્નિવિષયાનન્યે ઇન્દ્રિયાગ્રિષુ જુહાત ॥૨૬॥

નથી, છતાં તું તારૂં સામર્થ્ય બતાવી અતિશય કઠોર વાણી વ-  
 ર્ષાવે છે. અરે ઘેલી તપસ્વીની તને તારા તપના પ્રભાવનો ગર્વ  
 ચઢ્યો છે, પણ સમજજે કે મને તારા શ્રાવનો લેશ પણ ભય  
 નથી. હે સ્ત્રી તારૂં બધું તપ જણાઈ ગયું. તું વૃથા અધીરી થઈ  
 આત્મશ્લેષા' શું કામ કરે છે. કોઈ ભીખારી પોતે પોતાને ધ-  
 નવાન કહે તેથી તે શું ગરીબોનું દારિદ્ર્ય દૂર કરી શકશે? વળી  
 કોઈ અક્ષલથી આઘો એમ કહે કે હું તો શહેરનો રાજા છું, તો  
 તેથી શું નગરવાસીઓ તેને નમન કરશે કે? હે કોધી બાળા, તું  
 તારા મોંઠામાં જેવું આંખું તેવું દોષયુક્ત લાપણુ બોલી ગઈ  
 તેમાં તો શું પરાક્રમ બતાવ્યું. હે બાળા તું નિશ્ચય સમજ કે  
 તારા આશ્રમ સહિત અગ્નિના મુખમાંથી બચી છે, તેમાં લેશ  
 માત્ર પણ તારી શક્તિનો પ્રભાવ નથી. પણ હે વનિતા તારી  
 પરમ પતિવ્રતા ભગીની કે જે ત્રિકાળજ્ઞાની છે તેણે મારા દેખતાં  
 જળની ધારા કરી બળતા અગ્નિને પોતાના સામર્થ્યથી શાંત કરી  
 દીધો છે એમાં તો કંઈ વિજય ક્યો નથી. હે બાઈ તારી પતિ-  
 વ્રતા બેન ચાંદાયનીને ધન્ય છે કે તેણે તને પોતાની શક્તિથી  
 મોતના મુખમાંથી બચાવી લીધી. તેના પાતિવ્રત્ય આગળ આ  
 તારૂં તપ દાસી જેવું સમજ. તેના પાતિવ્રત્ય આગળ તારૂં તપ  
 એ સર્પની આગળ અળસીયા જેવું છે. હે માંદાયની જ્યારે તા-  
 રાથી તારૂં પોતાનું રક્ષણ થઈ શક્યું નહિ, તો પછી બીજાં  
 પ્રાણીને તું શું તારી શકવાની? ગાડાની નીચે કુતરૂં ચાલતું હોય  
 તો તે એમ જાણે કે ગાડાનો ભાર હુંજ વહન કરું છું, તેમ તું

સર્વાર્ણોદ્રિયકર્માણિ પાપકર્માણિ ચાપરે ।  
 આત્મસંયમયોગાગ્રૌ જુદ્ધતિ જ્ઞાનદીપિતે ॥૨૭॥  
 દ્રવ્યયજ્ઞાસ્તપોયજ્ઞા યોગયજ્ઞાસ્તથાઽપરે ।  
 સ્વાધ્યાયજ્ઞાનયજ્ઞાશ્ચ યતયઃ સંશિતવ્રતાઃ ॥૨૮॥

મિથ્યા મગરૂખી ધરી તારે માથે ઓઢી લે છે. ટીંટોડી માને કે  
 મેં આલને ઉંચકી રાખ્યું છે, અને પતંગીયું બાણે કે મેં જ સ-  
 વર્ત્ર પ્રકાશ કરી મુક્યો છે, તે પ્રમાણે તું વ્યર્થ આત્મપ્રસંશા  
 કરી તારી વડાઇ પ્રદર્શિત કરે છે, પણ શક્તિ છુપી રહેતી નથી.  
 તું તો ઓછું પાત્ર છે. હે બાળા તેં તપધારી પુરૂષોને બેયાજ  
 નથી, અને પતિવ્રતા સ્ત્રીના પ્રભાવને બાણતીજ નથી, તેથીજ  
 તું કુવામાંના દેડકાની પેઠે વૃથા કુલાઇ ગઇ છે. કુવામાંનો દેડકો  
 જેમ કુવામાંજ આખા જગતની સમાપ્તિ માને તેમ તેં અહંકાર  
 ધરી તારા તપનેજ પૂર્ણ પ્રભાવવાળું માન્યું છે, પણ હે અહંકારી  
 સ્ત્રી તું સમજ કે લક્ષ્મી કુતરો કરડતો નથી, તેમ તારા બોલવા-  
 થી તું સામર્થ્યવાન જણાતી નથી. હે માનની તારા કરતાં પણ  
 અધિક મને મારા તપોબળતું અભિમાન હતું, પણ સતી ચાં-  
 દાયનીએ તે મારા વૃથા પાંડિત્યની ક્ષણમાંજ નિવૃત્તિ કરી, અને  
 ઉત્તમ જ્ઞાન આપ્યું. તે સતીની બરોબરી તારાથી થવાની નથી.  
 પોતાનાં વખાણુ પોતાની બતે કરતાં તને લજ્જા આવતી નથી.  
 હે ભામિની તું સમજ કે સંસાર તજવાથી તારું શું વળ્યું? તેં  
 તારી દેહને દમી પણ પ્રરત્નાત્માનો પ્રસાદ મેળવી શકી નહિ.  
 માયાને અળખી કરી તેં શી અલભ્ય વસ્તુ મેળવી? માટે હે સુ-  
 વદની તારા હિત માટે કહું છું કે તારી હઠ છોડી દઇને તું યો-  
 ગ્ય પતિ સાથે લગ્નની પવિત્ર ગાંઠથી જોડાઇ, પતિને પ્રભુત્વ-  
 લ્ય માની, તેની સેવામાં મન વાણી અને કર્મથી પ્રવૃત્ત થઇ,  
 પતિવ્રતાનું શ્રેષ્ઠપદ મેળવ અને જગતમાં અચળકીર્તિ સંપ્રદાન  
 કર. હે બાળા નહીં માન કે ધોળીનો કુતરો જેમ ધરનોએ તથી

અપાને જુદ્ધતિ પ્રાણં પ્રાણેઽપાનં તથાઽપરે ।

પ્રાણાપાનગતી રુદ્ધા પ્રાણાયામપરાયણાઃ ॥૨૯॥

અપરે નિયતાદારાઃ પ્રાણાન્પ્રાણેષુ જુદ્ધતિ ।

સર્વેઽપ્યેતે યજ્ઞવેદો યજ્ઞભાષિતકલ્મષાઃ ॥૩૦॥

અને ઘાટનોએ નથી, તેમ કુંવારી સ્ત્રી સંસારમાંએ નહિ અને તપસ્વીમાંએ નહિ, જેમ બકરીને ગળે આંગળ, નિર્જન સ્થાનમાં કુવો, અને વરસાદ વગરની ખેતી નકામી તેમ કુરૂષ વગરની સ્ત્રી (કુંવારી) નકામી છે. હે અળખા તને એકવાર ફરીથી કહું છું કે પરણીને ગૃહસ્થાશ્રમના ઉત્તમ અને શાસ્ત્રોક્ત ધર્મનું અહણ કર, અને સદ્ગુણપરાયણ થા. હવે હું મારે રસ્તે ચાલતો થાઉં છું. હું ફક્ત આંદાયનીએ જોઈલા વૃત્તાંતની સમીક્ષા જોવા આવ્યો હતો. હે જનકતનયા સતી શિસેમણી સીતે, આમ કહી તે મુની સ્વચ્છે ગયો. મનમાં અતિ ઉદ્વાસ પામેલો તે નિત્ય ધૈર્યતાથી પોતાનાં પ્રભુતુલ્ય વયોવૃદ્ધ માતાપિતાની સેવા કરવામાં તત્પર થયો. હંમેશાં સંતોષ ગૃહણ કરી આનંદોત્સાહથી એક પત્નીમત્ર પાળવા લાગ્યો, અને નીતિને રસ્તે ચાલી હરી સમરણમાં રાચવા લાગ્યો. વળી કામ ક્રોધાદિક ૧૩ રિપુઓને સંહારી, ધર્મ નીતિથી પેસો મેળવી સંસાર વ્યવહાર ચલાવવા લાગ્યો. હે સૌંદર્યના શૃંગાર રૂપ સીતે! એથી કરીને તે મુનીને અંતે ત્રિકાળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, તેથી તે આ ભૂલોકમાં રહ્યા છતાં સ્વર્ગલોકનો આનંદ ભોગવવા લાગ્યો. હવે માંદાયનીનું શું થયું તે વૃત્તાંત શ્રવણ કરે.

નિષ્કુલમુનીનાં પરમ પવિત્ર અને સુખદ વચન સાંભળી આંદાયની મનમાં સોચ કરતી બોલી કે આરેરે! મેં કુંવારી રહી-

૧ યે સંતોષ સુખ પ્રમોદ મુદિતા તેષાંનભિન્નાશુદો ।

જે સંતોષ સુખના આનંદથી ખુશી થાય છે તેમના આનંદ કાલ દિવસ ખંડિત થતો નથી.



યજ્ઞશિષ્ટમૃતમુજો યાંતિ બ્રહ્મ સનાતનમ્ ।

નાયં લોકાં સ્ત્યયજ્ઞસ્ય કુતોડન્યઃ કુરુસત્તમ ॥૩૧॥

एव बहुविधा यज्ञावितता ब्रह्मणो मुखे ।

कर्मजान्विद्धि तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥३२॥

મે ખરેખર આ અતિ દુર્લભ મનુષ્યાવતારને વૃથા ગુમાવ્યો. આહા! મેં મંદમતિએ ફક્ત તપમાંજ સર્વસ્વ સમજી પરમપવિત્ર પતિવ્રત ધર્મ ન પાળ્યો. સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ કરાવનારો પરમ કલ્યાણકારી પતિવ્રત ધર્મ પાળી આંદાજનીએ પોતાના જીવતરનું સાર્થક કર્યું. એણે પોતાના પતિની સેવા કરી પ્રભાવ વધાર્યો, અને હું દેહ દમન કરી ફેકટ પસ્તાવામાં પડી. આહા! વડીલ ભાગ્યાની પતિ સેવાના પ્રતાપથી તેં ઘણે દૂરથી પાત્રકને શાંત કરી લીધો, અને મારી જીંદગીનું રક્ષણ કર્યું, જેન તારા પુનિત પાતિવ્રત્યને ધન્ય છે! ખરેખર જેન તારું પાતિવ્રત્ય મારા તપોબળને જીતી ગયું, અને ત્રિભુવનમાં તારી ખ્યાતિ વધી. કારણ કે તપોબળથી મારું પોતાનું રક્ષણ મારા વડે ન થયું, પણ તે પોતાના પ્રભાવથી મને સહેજમાં ઉગારી લીધી. અરેરે!! મેં ઉધ, આહાર, જળ, વગેરે પરહરીને પરમાત્માનું ચિંતન કર્યું તોપણ મારું કાર્ય ફળીભૂત થયું નહિ. મારી તૃણા તલપૂર પણ ભાગી નહિ. ધિછાર છે મને! કે હું કુવારી રહી. મને કેટલી શરમ છે કે મેં માયાથી વિરક્ત થવાનો રસ્તો સ્વીકાર્યો. પણ મહામઘ્ન અએ મને છોડીજ નહિ. હું અતિશય લજ્જા પામું છું કે મેં મારી કોમળ દેહને વૃથા દમી અને વનવાસ નક્કમો કર્યો. અરેરે! ભૂખ તરસ વેઠી વનમાં ભટકી એ બધું નકામું ગયું. કંઈ પણ કામ નજ આંચું. ખરેખર મેં મારા હાથેજ મારા પગમાં કુહાડી મારી. મેં પાણી વડોલીને ઘી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરીયો. હું કેવી મંદમતિ કે તપથી ત્રિકાલજ્ઞાન થશે, અને પરમાત્મા પ્રસન્ન થઈ મારા ત્રિવિધ તાપ દૂર કરશે એમ ધારી બેઠી. મારા મનોરથે.

શ્રેયાન્દ્રવ્યમયાદ્યજ્ઞાનયજ્ઞઃ પરંતપ ॥  
 સર્વં કર્માશ્વિલં પાર્થ જ્ઞાને પરિસમાપ્યતે ॥૩૩॥  
 તદ્વિદિ પ્રણિપાતેન પરિપ્રશ્નેન સેવયા ॥  
 ઉપદેક્ષ્યતિ તે જ્ઞાનં જ્ઞાનિનસ્તત્ત્વદર્શિનઃ ॥૩૪॥

મનમાંજ વિરામ પામ્યા. હું આજે જે પસ્તાવાનાં અને દુઃખ-  
 ના મહાસાગરમાં ડુબી છું તે મારા કર્મનાંજ ફળ છે. અરેરે! મેં  
 માઆપનું કહ્યું માન્યું નહિ અને પ્રભુની ઇચ્છા વિરુદ્ધ વર્તી.  
 કહેવત છે કે 'સ્રીની બુદ્ધિ પાનીએ' એ કહેવત મારા સખંધમાં  
 ખરીજ ઠરી. તરૂણાવસ્થામાં યોગિની બની. સંસારથી વિરક્ત થ  
 વાને અતિ દારૂણ તપ આદર્યું. અરે ! એથીતો મને અધિક ઉપા-  
 ધી વળગી. હે ઇશ્વર ! હે પરમાત્મા ! મેં વનમાં રહી દેહદમન  
 કરી, ભૂખ તૃષ્ણા વેડી, તાઢ, તડકો, વૃષ્ટિ આદિ સહન કર્યો છતાં  
 તેં મારો પક્ષ નજ પકડયો? હે વિભુ, મને હવે મારી ભૂલ પ્ર-  
 ત્યક્ષ જણાઇ કે મેં જે આચાર ગૃહણ કર્યો હતો તે કેવળ લો-  
 બથી હતો, અને વિશ્વ રચનાના મહા નિયમ સામે તથા કુદરત  
 સામે બળવો કરવા જેવો હતો. વિશ્વ નિયમ એવો છે કે સ્ત્રીઓ  
 એ પોતાના પતિની અનન્ય ભાવથી સેવા કરવી, પણ મેંતો મ-  
 મત ધરી એકલી રહીનેજ પરમાત્માને પામવા તત્પર થઇ. હે  
 વિભુ મને હાથનાં કર્યો હૈયે વાગ્યાં. હે માતા મેં તને વૃથા ભા-  
 રે મારી. મારો જન્મારો છૂટી પડ્યો. હે નિયંતા હે સર્વ વ્યા-  
 પક, તારો વાંક જરાએ નથી. વાંક મારા દુર્દૈવનોજ, કે મેં મૂર્ખી  
 એ રત્નની અપેક્ષા કરી કાચની કામના ધરી. હે પ્રભુ હવે શો  
 ઉપાય કરે, અને ક્યાં જાઉં, મારા આ અનિવાર્ય દુઃખનું કોણ  
 વિદારણ કરે. હવે મને કંઈ સૂઝતું નથી.

અનસૂયાજી બોલ્યાં. હે જનક તનયા, હે સૂભગે, હે કલ્યા-  
 ણી, પોતાનાં ~~નિંદીત~~ કર્મને વખોડતી માંદાયની મનમાં બહુજ  
 ઉદાસ થઇ ગઇ. તે પર્ણકુટી તજી મનમાં નિશ્ચય કરી પોતાની

યજ્ઞાત્વા ન પુનર્મોહમેવં યાસ્યસિ પાંડવ ।

યેન ભૂતાન્યશ્વેષેણ દ્રશ્યસ્પાત્મન્યથો મયિ ॥૩૫॥

અપિ ચેદસિ પાપેભ્યઃ સર્વેભ્યઃ પાપત્તમઃ ।

સર્વં જ્ઞાનપ્ત્વેનૈવ દ્વાજિનં સંતરિષ્યસિ ॥૩૬॥

સતી શિરોમણી લગાની ચાંદાયની પાસે આવવા નીકળી. ચાંદા-  
યની માંદાયનીને જોતાં જ તેની સામે ગઈ, અને તેને પોતાના  
હૃદય સાથે ચાંપી હૃષીશ્રુથી તેને નવરાવી મુકી. આહા કેવો  
વિશુદ્ધ પ્રેમ !

અનસૂયાજી મનમાં ઉદ્ઘાસ આણી બોલ્યાં કે હે શ્રી રામ-  
ચંદ્રજીની હૃદય નિવાસીની સીતે ! પરમ આનંદદાયક અને સુ-  
ખના સાગર જેવું તથા સર્વદા સુબોધદાયક સતીતું મહાત્મ્ય  
સાંભળો. પોતાનો તપસ્વીની બેનને પોતાના અવાસમાં આવેલી  
જેઈ સતી ચાંદાયની મનમાં અતિ હૃષિ પામી પ્રેમનાં અશ્રુઓ  
વરસાવતી સુખદ પવિત્ર વાણી બોલી. હે પ્રિય બેન ! તું કેમ  
વ્યાકુળ દીસે છે ? તારું કોમળ વદન નિસ્તેજ કેમ થઈ ગયું  
છે ! વહાલી બેન તું તો લગવાનની લક્ષ્મી છે. તને કાંઈ સંકટ  
હોયજ નહિ. શું તારા શરીરમાં કોઈ વ્યાધી વ્યાપ્યો છે, કે સ  
માધીમાં કોઈએ વિશ્લેષ નાંખી તારા તપનો લંગ કર્યો છે. હે  
પ્રિય લગ્નીની, શું કંઈ અકસ્માતથી ~~વ્યાધી~~ આવી પડી છે ?  
તેનો મને સત્ત્વર ઉત્તર આપી શાન્ત કર. મોટી બેનનાં માર્મિક  
વચન સાંભળી માંદાયની વીલે મોંઠે બોલી. બેન મારી નકામી  
ઉપેક્ષા કરી મારા મનને અધીક વ્યથા શા માટે પમાડે છે ? હે  
બેન તમે ત્રિકાલજ્ઞાની છો, અને મારી વાતથી લેશ માત્ર પણ  
અભણ્યાં નથી. વહાલી બેન મારા કર્મની રેખા વાંકી છે તેથીજ  
તમારા સદ્બોધનું ઉલ્લંઘન કરી મેં મારા દેહનું દમન કર્યું છતાં  
પણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ નહિ. રે મારો શ્રમ વ્યથા ગયો ! બેન  
તપવડે મેં મારા શરીરને કાષ્ટવત્ કરી નાંખ્યું, તોપણ અંતર્યજ્ઞ

યથૈવાંસિ સમિદ્ધોઽધિર્વસ્મસાત્કુરુતેઽર્જુન ।  
 જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્વકર્મણિ ભસ્મસાત્કુરુતે તથા ॥૩૭॥  
 નહિ જ્ઞાનેન સદૃશં પવિત્રમિદં વિદ્યતે ।  
 તત્સ્વયં ગેણસંસિદ્ધઃ કાલેનાત્મનિ વિંદતિ ॥૩૮॥

મીને પામી નહિ. તેમજ ત્રિકાળજ્ઞાની પણ ન થઈ. અરેરે !  
 મારી એકે વ્યથા દૂર થઈ નહિ. તમારી શિખામણુ ન માની  
 હું પરણી નહિ એ મેં નાદાની કરી. અંતે મારો ટેક તુચ્છ જ-  
 ઘાયો. બેન તમેજ ખરાં ભાગ્યશાળી કે પરણીને પતિવ્રત પાળી  
 સ્ત્રીઓના કુળને ઉજવ્યું તથા સંસારને અનુમોદન આપી જન્મ  
 મરણનો ફેરો ટાળ્યો. બેન મેં પ્રથમ વગર વિચારે રત્નની ઉપે  
 ક્ષા કરી અને પત્થરમાં ચિત્ત પરોવ્યું. પરણ્યા વિના માફ  
 હિત મેં મારા હાથથીજ નષ્ટ કર્યું. હે બેન તુંતો મારા પ્રાણની  
 રક્ષક છે. તેંજ તારા સતીત્વના પ્રભાવથી મને દાવાનળમાંથી બ  
 ચાવી છે, મેં તાફં ખડં સામર્થ્ય જાણી લીધું છે. મારા સર્વ સં-  
 શયો નાશ પામ્યા છે. હવે મને મારાં કરેલાં કામ માટે બહુજ  
 વિભાસણ થાય છે.

આ સાંભળી સતી ચાંદાયની બોલી કે હે માંદાયની તું તો  
 માયાજીત માણસ કહેવાય, તને વળી સુખ અને દુઃખનું આ-  
 વરણ હોય કે? હવે વૃથા શીદને તાફં મન ચલાવ્યમાન કરે છે.

ચાંદાયનીનાં અર્થ ગભિત વચન સાંભળી માંદાયની બોલી.  
 બેન જીવ, ઈશ્વર અને માયા એ અનાદિ છે. મને હવે સિત્ત થાય  
 છે કે ભલા ભલા ઋષિમુનીઓ પણ મુક્ત થયા નથી તો માફ તે  
 શું ગળું ! ખરેખર કાયા તે માયાની વાડીજ છે. હવે મને નિ-  
 શ્ચય થયો કે સ્ત્રીનો મોક્ષ તો પતિવ્રતથીજ છે. નીતિ અને પતિ-  
 ની ભક્તિ એ તેનાં સાધનો છે. આવી રીતે ઘણી સ્ત્રીઓ તરી  
 ગઈ છે, માટે હે ભાગ્યશાળી બેન, મારે હવે પુરૂષને વરવું છે,

અદ્વાચંલ્ભતે જ્ઞાનં તત્પરઃ સંયતૈન્દ્રિયઃ ।

જ્ઞાનં લબ્ધ્વા પરાં શાંતિમચિરેણાધિગચ્છતિ ॥૩૯॥

અગ્નિશ્ચાશ્રદધાનશ્ચ સંશય્યાત્મા વિનશ્યતિ ।

નાયં લોકોઽસ્તિ ન પરો ન સુખં સંશય્યાત્મનઃ ॥૪૦॥

યોગસંન્યસ્તકર્માણં ક્ષીનસંછિન્નસંશયમ્ ।

આત્મવંતં ન કર્માણિ નિવર્ત્તાંતિ ધનંજય ॥૪૧॥

અને પ્રહસ્તાશ્રમ પાળી આ દેહનું સાર્થક કરવું છે. અનસૂયાજી સ્ત્રીતા પ્રતિ દૃષ્ટિ કરી બોલ્યાં. આંખમાં આંસુ લાવી માંદાયની કહે છે કે પ્રીત ભગીની હું તારી દાસી છું. તુંતો મોટી દેવી છે. મને અગ્નિના મુખમાંથી તેજ બચાવી છે. હે કલ્યાણી તે મને મોતના મુખમાંથી બચાવી. તો હવે હે દયાનીધે, મને પરણાવી મારા કેડ પુરા કર. બેન હું અને સમયે તુંજ મારી વારે ચઢી છે. માફ જીવન તારે આધારે છે. બેન આપણાં મા-આપ તો સ્વર્ગમાં પધારેલાં છે; એટલે હું આપનાજ આધારે છું. બે તું મારા મનોરથ પૂર્ણ નહિ કરે તો હું પ્રાણ તજીશ. માંદાયનીનાં આવાં હૃદયલેદક વચન સાંભળી ચાંદાયની બોલી, કે હે બેન તું ઘેલાં શું કહાડે છે. ઘર સળગ્યા પછી કુવો બો-દાવવાથી શું આગ હોલવાઈ ઘર સુરક્ષિત રહેશે? તારું તારૂં જ નતું રહ્યું છે, અને તારા સર્વ અવયવો નિસ્તેજ થઈ ગયા છે, માટે હવે પરણવાની વાતને તો અહીંજ દાટી દે. કારણ કે હવે તારા લાલક વર મળવો મુશ્કેલ છે એટલે તને કેવી રીતે પર-ણાવું? આગ્રહ પકડી બેસવાથી કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. ભૂખ હોય તો ખાવાની રૂચી થાય; માટે પરાણે લગ્ન થાયજ નહિ.

ચાંદાયનીનું કહેવું સાંભળી માંદાયનીનાં ગાત્ર ગગડી ગયાં. તે દીન મુખ કરી બોલી, બેન હું જાને હાથ જોડી વિનંતી કરું છું કે એ કામ તારે કંઈ કઠણ નથી. મને છેક નિરાશ શું કરે.

તત્સાદજ્ઞાનસંભૂતં ત્દત્ત્વં જ્ઞાનાસિનાત્મનઃ ।

છિન્નૈર્ન સંશયં યોગમાતિષ્ઠોત્તિષ્ઠ ભારત ॥૪૨॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां

योगશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે કર્મ-

બ્રહ્માર્પણયોગો નામ ચતુર્થોઽધ્યાયઃ ॥૪॥

છે? તું મારાથી મોટી છે એટલે આતૃતુલ્ય છે. તું કોઈ આંધળા, હુલા, નિર્ધન, વૃદ્ધ, તામસી કે તોફાની ગમે તેવા પુરૂષ સાથે મારો સંબંધ બાંધીશ તો તેની સાથે પણ હું મોટા ભાવથી રહીશ. તેને પ્રભુતુલ્ય ગણી તેની દાસી થઈ પૂજા કરીશ. તેને મારા પ્રાણ કરતાં પણ અધીક ગણીશ. મને કૃત્ત પતિનું પૂજન કરવાનીજ અભિલાષા છે. હે સાધવી ! હે કલ્યાણી ! હવે દયા લાવી વર ખોળી કાઢી માડું પાણીગ્રહણ કરાવે. હું તમારી ચર્ણુરજ દાસી છું. મારી બિનંતી સ્વીકારો. એમ કહી માંદાયની પોતાની બેન ચાંદાયનીને પગે લાગી. આથી ચાંદાયનીને દયા આવી, અને તેની વાત સ્વીકારી. ચાંદાયનીએ આ વાત પોતાના પતિને કહી. તેને પણ દયા ઉપજી અને એ પવિત્ર કામ કરવા સતીને આજ્ઞા આપી.

પરમ પૂનીત સતીશિરોમણી સીતા બોલી, કે ત્યાર પછી માંદાયની શી રીતે પરણી, અને તેને પતિ કેવો મળ્યો તે હે અનસૂયાજી કૃપા કરીને કહો. અનસૂયાજી બોલ્યાં કે હે આરુસ્મીતે ! પછી મૈત્રેય મુનીની આજ્ઞા લઈ તે બંને બેનો ત્યાંથી ચાલી નીકળી. તેઓએ વન, ઉપવન, ગામ, શહેર વગેરે બ્રાહ્મણના નિવાસની જગોએ તપાસ કરી પણ કંઈ પત્નો લાગ્યો નહિ. જ્ઞાની કે મૂર્ખ ટેકી કે તપસ્વી કોઈએ સ્વીકાર કર્યો નહિ, તેથી બંને બેનોના જીવ ગભરાયા. વળી પરણેલા વિશુદ્ધ ધર્મથી એક પત્ની સુત પાત્રતા બેવામાં આવ્યા, અને કુંવારાઓ ન્યાય વિરુદ્ધ વર્તી

। અર્જુન ઉવાચ ।

સંન્ય સં કર્મણાં કૃષ્ણ પુનર્યોગં ચ શંસસિ ।

યચ્છ્રેય એતયોરેકં તન્મે વ્રૂહિ સુનિશ્ચિતમ્ ॥૧॥

। શ્રીભગવાનુવાચ ।

સંન્યાસઃ કર્મયોગશ્ચ નિઃશ્રંયસકરાવુભૌ ।

તયોસ્તુ કર્મસંન્યાસાત્કર્મયોગો વિશિષ્યતે ॥૨॥

કળેડું કરવા ના પાડવા લાગ્યા. યુવાન મળ્યા નહિ અને વૃદ્ધો-  
ને પરણવાની ઇચ્છા ન હોવાથી :સર્વ યાચના નિષ્ફળ નીવડી.  
પછી તે જાને બેનો નિરાશ થઈ ગઈ. આવી રીતે દેશવિદેશ પ-  
ર્યટન કરતાં તેઓ કુંદનપુર નામે નગરીમાં આવી પહોંચ્યાં. આ  
નગરીમાં અઠારે વર્ષુ વિવેક પુરઃસર રહેતી હતી. રાજા પણ પ-  
રમધાર્મિક અને પ્રજા જનોને પુત્રવત્ પાળે એવો હતો. લોકો  
વિદ્યા, કળા, સુખ સંપત્તિ અને સંપ પરાયણ હતા. મંદીરે મં-  
દીરે હરીકીર્તન ચાલી રહ્યાં હતાં. સ્થળે સ્થળે યજ્ઞયાગાદિ ક્રિ-  
યાઓ થઈ રહી હતી. વળી બાગોમાં નૂતન પ્રકારની બેઠકો ઠાઠ-  
માઠથી ગોઠવી દીધી હતી. તેમાં પુવારા ઉડી રહ્યા હતા, અને  
મંદમંદ શિવજીવાયુ વહન કરી રહ્યો હતો. જમરાઓ શુંભરવ  
કરી રહ્યા હતા. કેટલોક જગોએ વિવિધ વાદ્યોનો મનોહર સ્વર  
છવાઈ રહ્યો હતો તો કેટલીક જગોએ હીરા માણેક અને મોતી  
જડીત પલાણુવાળા હાથીઓ, અશ્વો અને રથો દીધી રહ્યા હતા.  
શેરી, મહોલ્લા અને બબ્બર વગેરેની ગોઠવણ ઘણી સગવડવાળી  
અને ચિત્તાકર્ષક જણાતી હતી. શહેરના મધ્ય ભાગમાં એક મ-  
નોહર સરોવર હતું. ત્યાં આગળ ઘણા પુરૂષો હવા ખાવા આવતા  
હતા. સરોવરમાં ખીલેલાં કમળોને લીધે ત્યાં આગળ હવા ઘણી  
સારી આવતી હતી. આ સર્વત્ર અવલોકન કરતી તે જાને બેનો  
સરોવર આગળ આવી પહોંચી અને હાથ, પગ, મોં વગેરે ધોઈ  
શાન્ત થઈ, જાને બેનોએ લાંબી મુસાફરી કરેલી હોવાથી પુલ-

બ્રેયઃ સ નિત્યસંન્યાસી યો ન દ્વેષિ ન કાંક્ષતિ ।  
 નિર્દ્વેગો હિ મહાબાહો સુખં બંધાત્મમુચ્યતે ॥૩૥॥  
 સાંખ્યયોગૌ પૃથગ્બાલાઃ પ્રવદાંતિ ન પંડિતાઃ ।  
 એકમખ્યાસ્થિતઃ સમ્યગુપયોવિદતે ફલમ્ ॥૪૥॥

વાડીમાં સરોવરને તીરે મુકામ કર્યો. આ જગ્યાએ ગામની સ્ત્રી-  
 યોનાં ટોળેટોળાં પાણી ભરવા આવતાં હતાં. સુવર્ણનાં પાત્રો,  
 હીરા માણેક અને આભુષણોથી તેઓ અપસરાઓ કરતાં પણ  
 અધીક દેખાતી હતી. આ હંસગામીનીઓએ નૌતમ ચીર પહે-  
 ર્યાં હતાં આમાંની કેટલીએક પ્રેમપૂર્વક સ્વપતિની વિનોદ વા-  
 તી કરતી સખીઓ સામે જોતી હતી. આ સઘળી સ્ત્રીઓ ચાંદા-  
 ચની માંદાયનીની આગળ થઈને જતી હતી. આ સ્ત્રીઓને સલી  
 ચાંદાયનીએ વિનયથી કહ્યું કે બેનો અમે બન્ને બેનો છીએ અને  
 ઉત્તમ પ્રાદ્યણ જાતની છીએ. આ મારી નાની બેન છે. એને માટે  
 વર બેઠાએ છીએ; માટે કોઈ સુંદર વરની ભાળ કરી આપી અ-  
 મરું કામ કરો. આમાંની કેટલીક તરૂણ સ્ત્રીઓ માંદાયનીને  
 પ્રોત્સાહ અને કુંવારી બેઠા ત્રાસ પામતી હતી. કેટલીક કામનીઓ  
 ઉપહાસ (મસ્કરી) કરી કહેતી કે વર વગર એનું તારૂણ્ય એળે  
 ગયું. વળી કેટલીક મળકમળ બોલતી કે બાઈ જેણે કાશામાં ક-  
 સવત મુકાબ્યાં હશે કે હિમાલય ઉપર તપ કર્યું હશે એવા નરને  
 આ રૂપ રૂપને દગલો એવી માંદાયની સ્ત્રી મળશે! વળી કેટલીક  
 બોલી અરે આનું શરીર તો સૂકા લાકડા જેવું છે, અને નસો  
 વસમાં રોગ છે. બેનો જેના કરમના લોગ હશે તે નર આ સ્ત્રીને  
 પરણશે. વળી કોઈ બોલી કે એનાં ગાત્ર તો ગળી ગયું છે અને  
 આંખો ઉડી ઉતરી ગઈ છે છતાં એને પરણ્યાના કોઈ થાય છે.  
 એ પણ વિધાતાના લેખસ્તો બેન! કોઈ વિચારવંત સ્ત્રી બોલી  
 કે બેનો શહેરમાં શોધો, વર મનગમતો મળી આવશે. કોઈ  
 બોલી કે વર ન મળે તો પીપળા સાથે પરણુએ. કોઈ દહે કે એમના



यत्सांख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैःपि गम्यते ।

एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥१॥

संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्नुमयोगतः ।

योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म न चिरेणाधिगच्छति ॥६॥

બાણીએ એને તબીબી દીધી છે, કોઈ કહે કે એ વિધવા છે. કોઈ કહે કે એ નહ પગલાંની છે, તે કોઈ કહે એને મંગળ છે. કોઈ કહે કે ગાંડી દેખાય છે, તે કોઈ કહે કે હગારી અને ચે.સ્ટી છે. ~~કોઈ કહે આવડી મોટી અને મધુહિત બનમલો વાળી તે શું કુંવારી હોય કે? કોઈ કહે એતો માનવી રૂપે સક્ષાતઃદેવી છે. કોઈ કહે એ પિશાચણી છે, તે કોઈ કહે એ દૈત્યની બાત છે.~~

આ પ્રમાણે જેમ જેના મનમાં આવે તેમ તે બોલવા લાગી. આ સર્વ માંદાયની નીલુ મોહુ કરી સાંભળતી હતી! તે અતિશય લજ્જા પામી ભેંસ બોલતી. પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરતી હતી. અને તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખી સર્વ સહન કરી રહી હતી. થોડીવારમાં દૂરથી આવતું પ્રાદ્યણોનું ભેળું તેમની નજરે પડ્યું. આ પ્રાદ્યણો પ્રત્યે ચાંદાયતા હર્ષ પૂર્વક વિનયથી બેઠી કે હે ત્રિમ કુમારો. અમે દૂર દેશથી આવાએ છીએ તમે અમાસ ઉપર ઉપકાર કરી કોઈ કુંવારો પુણ્ય અમને બતાવો કે જેથી કરી અમારું કામ થાય અને તમને પુણ્ય લાગે! વિષ્ણુ અતાથને મદદ કરવી, મંગળા કાર્ય કરવાં, તથા પરમાર્થમાં પહેલ કરવી એ મનુષ્યના ધર્મ છે. આપ ત્રિમ કુમારોએ તેથી સધ્યું સમજેછો, માટે વિનંતી કરું કે દયા લાવી કોઈ દિવસ મેળવી આપો, આ સાંભળી તે યેળામાંથી એક તરૂણ ઠાવડું મેઢું રાખી વિવેકથી બેઠ્યો કે બાઈ ચિંતા છોડીદો. આ શહેરમાં મંદમતિ નામે મુની છે, તે હજુ જાણકુંવારા છે, વળી તે તેજસ્વી અને સોની ઇચ્છાવાળા છે. તે આ પદ્મીનીનું પાણી અહીં કચે. તે મુની કાશીએ જઈ આરે વેદ બાણી આપ્યા છે.

યોગયુક્તો વિશુદ્ધાત્મા વિજિતાત્મા જિતેન્દ્રિયઃ ।

સર્વં ભૂતાત્મભૂતાત્મા કુર્વન્નપિ ન લિપ્યતે ॥૭॥

નૈવ કિંચિત્કરોમીતિ યુક્તો મન્યેત તત્ત્વવિત્ ।

પદ્યન્મૃગવન્સ શન્નિઘ્નન્નશ્નન્મચ્છન્સપન્શ્વસન્ ॥૮॥

અને ત્રિકાલજ્ઞાની થયા છે. વળી કુલિન, વિદ્વાન અને પરમ ધાર્મિક છે. તેમની પાસે દોલત પણ અમૂટ છે. તેમને કન્યા મેળવવાની ઘણી હોંસ છે, માટે તમે સત્વર ત્યાં પધારો. તેઓ સાક્ષાત્ પરોપકારની મૂર્તિ છે માટે તે તમારું કામ જરૂર કરશે.

આ પ્રમાણે કહીને પેલો કૌતુકી વિપ્રકુમાર મંદમતિને ઘેર આવ્યો. અને તેને માંદાયની સંબંધી વાત કહી. તે બોલ્યો કે તે સ્ત્રી રૂપમાં રંભા સમાન અને ઉત્તમ ધર્મ જાણનારી છે. મુનીશ્વ ! તમારથી તે મોહ પામી છે, તેથી બીજા કોઈને ચહાતી નથી. દેવાંગના કરતાં પણ તે વિશેષ છે. તે આજેજ આ શહેરમાં આવી છે. મેં તેની ભાળ તમને બતાવી છે, માટે આવો જોગ જવા દેશો નહિ. ફરીથી આવું પુતળું મળવાનું નથી. આ સાંભળી મંદમતી ખુશ ખુશ થઈ ગયો અને વિચારસાગરમાં ઢોલવા લાગ્યો.

આ તરફ ચાંદાયની અને માંદાયની મંદમતિના મંદિરની શોધ કરતી આમ તેમ ભટકતી હતી. ભટકતાં ભટકતાં તેમને ધર્મસ્વજ નામે ઋષિનો મેળાપ થયો. તેમને તે સ્ત્રીઓએ પુછ્યું કે આ શહેરમાં મંદમતિ મુની ક્યાં રહે છે ? તેઓ પરણેલા છે કે કુંવારા છે ? વળી તેમના ગુણ, રૂપ, ચતુરાઈ, વિદ્યા, વિવેક, ધર્મ, કર્મ, સખાવત, બુદ્ધિ વગેરે કેવાં છે તે કહો. અમને એક જીવાન પુરૂષે તેની ભાળ બતાવી છે. માટે હે મહારાજ આપ દયા લાવી અમને ખરે રસ્તો દેખાડો. વળી આપ વૃદ્ધ છે. તથા ચેતનું પઠનપાઠન, તથા વિવેક અને સત્યતાનું પાલન કરનારા છે માટે એ પુરૂષના ચરિત્રનું ચથાચોગ્ય વર્ણન કરો. આ મારું

મલપન્વિસૃજનૃહન્નુન્મિષમિષન્નાપિ ।

દ્વંદ્વિયાણીંદ્રિયાર્થેષુ વર્તેત ઇતિ ધારયન્ ॥૯॥

બ્રહ્મણ્યાધાય કર્માણિ સંગં ત્યક્ત્વા કરોતિ યઃ ।

લિપ્યતે ન સ પાપેન પદ્મપત્રમિવામસા ॥૧૦॥

મેનનું લવસંકટ લાગે, અને તે મુની આ કન્યા સ્વીકારે એવી યુક્તિ કહેા. માંઠાયનીનું મેં જોઈને ઋષિને બહુજ ખેદ થયો, અને તેઓ ચાંઠાયની પ્રતી બોલ્યા કે હે સતી સ્ત્રી એ યુવાને તમને કહ્યું તેમાં મોટો ભેદ છે. તમે મને પુછ્યું માટે કહું છું, રીસ લાવશે નહિ.

અનસૂયાજી બોલ્યાં કે હે સીતા, પછી પેલા વૃદ્ધ મુનીશ્વર તે બંને બેનો પ્રતિ કહેવા લાગ્યા કે હે બાળાઓ તમે સ્ત્રી જાત અને જોનાંછો, તેથી ધર્મ સમજવાની તમારી શક્તિ નથી. પેલા તરૂણ બ્રાહ્મણે ટીખળ કીધું હતું. તમે તેને સાચું માન્યું છે. તમે તેના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી પ્રપંચીના પંગામાં સપડાવાનું કરોછો. હે બાળા એ ઠેકાણું શુભ નથી. હે ચાંઠાયની આ તમારી રૂપે ગુણે યુક્ત બેનને આંખ મીચી કુવામાં કયાં નાખોછો. આવી સકોમળ સ્નાનું પાનું એવા નીચ સાથે પાડી તમે પોતાને હાથે શામાટે હાની કરોછો. એતો ન કરવાનું કામ છે. એ મંદમતિતો પાપાગાર છે. એ દ્વિજ પટકર્મ રહિત છે, અને દૈત્યના જેવા ગુણવાળો છે. એનામાં હજારો દુર્ગુણો છે, તેથી એ તમારી બેનને લાયક પતિ નથી. એ પોતાના નામ પ્રમાણે ખરેખર મંદમતિનોજ છે, અને વળી નીચા ગુણવાળો, અનાડી, તુચ્છ અને તામસી છે. એને કોઈની જોડે જનતું નથી. તે હંમેશાં કૂર કર્મ કરવાવાળો, ક્રોધી, કપટી, કામી, વ્યસની અને દરિદ્રી છે; માટે તમે જો એને પસંદ કરશો તો તમારી બેનનો અવતાર એજે જશે. વળી અધુરામાં પુરો એ લંપટ અને વેશ્યાની ચારીમાં મશગુલ રહેનારો છે. એણે પોતાની વડીલો-

કાચેન મનસા બુદ્ધ્યા કેવલૈરિન્દ્રિયૈરપિ ।

યોગિનઃ કર્મ કુર્વતિ સંગં ત્યક્ત્વાડડત્મશુદ્ધયે ॥૧૧॥

યુક્તઃ કર્મફલં ત્યક્ત્વા શાંતિપાત્રોતિ નૈષ્ઠિકીમ્ ।

અયુક્તઃકામકારેણ ફલે સક્તો નિબધ્યતે ॥૧૨॥

પાર્શ્વત મિલકત એવાં બહુકર્મો કરવામાં હોયવી દીધી છે. હાલમાં તેને રહેવાનું ઘર નથી અને પેટના પણ સાંસા છે. તેથી હવે ભીખ માગવાનો ધંધો લઈ ખેડો છે. એના આવા જીવોથી એને સચાંચહાલાં તથા નાતબંતે પણ તજ્યો છે, અને તેને લીધેજ તે હજુ સુધી કુંવારો રહ્યો છે. એણે લાજમર્યાદા તો નેવે સુકી છે. ઇશ્વરે એને ઠીક શિક્ષા આપી છે. એનો જરા વિચાર કરજો. અંધ ઘઈ કુવામાં પડતાં નહિ. આંધળા આગળ આરસી જેમ નકામી છે, તેમ એ શઠ આગળ આ સુશીલા નકામી છે. બગલાને મોતી, ગધેડાને ખટરસ અને વાંદરાને મણી આપવો યોગ્ય નથી, તેમ આ સદગુણ સંપન્ન તરૂણીને એ શઠ યોગ્ય નથી. જે દુર્ભાગી હશે કે જેના ભોમ લાગ્યા હશે અથવા જેનો દેવ રૂઠ્યો હશે તેજ સ્ત્રી એ નાલાયક સાથે સંબંધ કરશે. એની સાથે સંબંધ બેડી હુયાનો હોળાં સજામાવ્યા કરતાં અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવો એ વધારે સાફ છે. માટે હે સ્ત્રી તમે એની વાત પડતી મૂકી તમારે ઘેર બાંધો. તમારા લાલ માટે જે ખરી વાત હતી તેજ તમારા પુછવાથી મેં નિવેદન કરી. હવે તમારી મરજીમાં આવે તે કરવા તમે સમર્થ છો. આટલું કહી તે વૃદ્ધ મુની ચાલતા થયા. પછી સતી આંદાચનીએ પોતાની બેનને પુછ્યું કે હે બાળે જાણીજોઈને ઝેર પીવાયજ નહિ, માટે મારી મરજી તો અહીંથી પાછા ફરવાની થાય છે; કારણ કે આ વૃદ્ધ મુનીએ વિના સ્વાર્થે આપણા હિતને માટેજ લેદ કહ્યો છે. જો એ ન મન્યા હોત તો આપણે પેલા બ્રાહ્મણના ટીપાળને ખડે માની પાછળથી બહુ ખેદ પામત.

सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते सुखं वशी ।

नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्न कारय- ॥१३॥

न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ।

न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥१४॥

પોતાની મોટી બેનનું વચન સાંભળી માંડાણની બેલી કે  
હે બેન આપણે દેશવિદેશ બહુ રખડ્યાં પણ મને વરનાર કોઈ  
મળ્યો નહિ, અને આપણા મનનો કલેશ સમ્યો નહિ; માટે એ  
ગમે તેવો હશે તોપણ તેને સારો માનીને હું એની સાથેજ પ-  
રણીશ. આંખાના અભાવથી બાવળીઓ સારો માની લઈશ. એ-  
ના અવશુભની મને પરવા નથી. મારે તો પતિનું પૂજન કરવા  
માટેજ પરણવું છે. બેન, પુણ્ય કરતાં પાપ લાગેજ નહિ, તેમ  
એની પૂજા કરતાં મને દુઃખ પડવાનું નથી. તેમ છતાં પણ દુઃખ  
પામીશ તો મનમાં સંતોષ પકડી દુઃખને સુખ માની લઈશ.  
આ શરીર સુખને પાત્ર નથી. દુઃખ સહીસહીને શરીર શોષી ના-  
ખ્યું તો હવે વધારે શોષીશ. બેન કહેવત છે કે “અતિ ઋણીને  
ઋણ નહિ અને અતિ દુઃખીને દુઃખ નહિ.” માટે થવા કાળ  
હશે તે થશે. તું શામાટે વિમાસણ કરે છે. પરમાત્મા ઉપર વિ-  
શ્વાસ રાખી તું મને એ વરની પાસે લઈ જા. મારે તો કર્મને  
આધીન રહી સુખદુઃખ સહન કરવાં છે. વિધાતાના લેખ કોઈ-  
થી મીથ્યા થવાના નથી. આ સંસારમાં કોઈ પણ પ્રાણી દુઃખને  
ચઢાતું નથી, છતાં બધાં સુખી હોતાં નથી. એતો ઇશ્વરનું ધા-  
ર્યુંજ થાય છે, ઇશ્વર ક્ષણમાં તૃણનો મેરૂ કરવા અને મેરૂનો તૃણ  
કરવા શક્તિમાન છે. હે બેન, જે કામમાં પ્રથમથી દુઃખ દેખાય  
છે તેમાંજ પાછળથી સુખ માહુમ પડે છે. સત્યમેવ જયતે એ-  
ટલે છેવટે સત્ય જીતે છે. આવાક્ય કંઈ કપોળ કલ્પિત નથી.  
ધર્મનો સદા જય છે. માટે ધૈર્ય ધરી લક્ષનું મંગળ કામ આરં-  
ભો કે મારા દુઃખનું નિવારણ થાય.

માદત્તે કસ્યચિત્પાપે ન ચૈવ સુકુંતં ત્રિમુઃ ।

અજ્ઞાનેન તુ તદ્જ્ઞાનં ચૈવ મુક્તંતિ જંતવઃ ॥૧૫॥

જ્ઞાનેન તુ તદ્જ્ઞાનં યેષાં નાશિતમાત્મનઃ ।

તેષાંમાદિત્યંવજ્ઞાનં પ્રકાશયતિ તત્પરમ્ ॥૧૬॥

અનસૂયાજી બોલ્યાં. હે વિદેહ રાજપુત્રી, પોતાની નાની બેન માંદાયનીનાં વચન સાંભળી સતી ચાંદાયનીની આંખોમાંથી આશુધારા વહેવા લાગી, અને તેણીની પ્રત્યે બોલી કે અરે! હું જાણી જોઈને કસાઈને થાય કેમ સોંપું એવું ડગલું ભરતાં માફ હૃદય બળી જાય છે. મને લાગે છે કે હું કાળપાસથી ઘેરાઈ છું, માફ તન અરથર ધુળે છે.

એ સાંભળી માંદાયની બોલી, કે બેન મારી વિનંતી અવશ્ય કર, અને મન વાળ. જ્યારે પરમેશ્વર સાક્ષાત્કાર થતા નથી ત્યારેજ હોઠો પ્રભુનું પ્રતિમામાં પૂજન કરે છે. સૂર્ય ચંદ્ર ન હોય ત્યારેજ હોઠો હીવો કરે છે. પાસે અંપો ન હોય ત્યારેજ વેલી વાંસની સાથે વીંટાય છે. સંતાન ન હોય ત્યારેજ તુળસી પરણાવે છે. જ્યારે હીરા, રત્ન કે સુવર્ણ ન મળે ત્યારેજ નીકલથી મન તૃપ્ત થાય છે; માટે મન વાળ્યા વગર સિદ્ધિ નથી. માણસ જે મન વાળી સંતોષ પકડે તો જીંદગી સુખકર થાય. અસંતુષ્ટ જનો સદા રીબાચાંજ કરે છે, માટે હે બેન મેં માફ મન વાળ્યું છે, અને તેથી પરામાત્મા અદ્ય સમયમાં મને સર્વ વાતે સુખી કરશે. ઇચ્છાઓને તાબે રહેનાર માણસ સુખ પામતો નથી અને તૃષ્ણાઓ રાખવાથી કંઈ વળતું નથી. ઇવટે થવાનું તો પ્રભુનું જ ધાર્યું. એ મંદમતિને કોઈ કન્યા આપતું નથી ત્યારે મને કોઈ અહણ કરતું નથી, માટે અમારી બન્નેની જોડી બરાબર મળી છે. મારા કર્મમાં એજ પતિ છે. મેં એને તનમન અર્પ્યું છે. હવે હે બેન બીજી વાત જવા દે. એના સિવાય બીજા પુરૂષો મારે ભાઈ તથા પિતા સમાન છે. હે બેન ચાલ હવે ઉતાવળ કર અને ચિંતા

તદ્દયસ્તદાત્માનસ્તન્નિષ્ઠાસ્તત્પરાયણાઃ ।

ગચ્છંત્યપુનરાવૃત્તિં જ્ઞાનનિર્ધૂતકલ્મષાઃ ॥૧૭॥

વિદ્યાવિનયસંપન્ને બ્રાહ્મણે ગવિ દસ્તિનિ ।

શુનિચૈવ શ્વપાકે ચ પંડિતાઃ સમદર્શિનઃ ॥૧૮॥

છોડી દે. આ પ્રમાણે માંદાચનીનો આગ્રહ બાળી ચાંદાયની તેને મંદમતિને આશ્રમે લઈ ગઈ. તેમણે તે મુનીને બરાબર બોલ્યો. તે આખે શરીરે કુરૂપ અને શનિશ્ચર જેવો દેખાતો હતો. તેના શરીરમાં ફક્ત હાડકાંજ હતાં તે કેફમાં ચકચુર રહેતો હતો. તેનામાં દરિદ્રતાનાં લક્ષણ હતાં. તે બેઠો બેઠો ગાંબની ચલમ ખીતો હતો. તેનામાં એક પણ શુભ ચિહ્ન નહોતું. ચાંદાયનીએ પેલા વૃદ્ધમુનિના મોંઢાથી જેવું એવું વર્ણન સાંભળ્યું હતું તેવું જ આગ્રહુળ દ્રષ્ટિએ પડ્યું તેથી મનમાં ક્રોધ લાવી બોલી કે હે છેલ્લી બેન તારી બુદ્ધિમાં ફેર થયો હોય એમ જણાય છે. ગમે તેટલી ભૂખ લાગી હોય તોપણ વિષવાળું ભોજન થાયકે? આ દુષ્ટ અને દુર્ગુણી સાથે પરણવા કરતાં કુંવારાં રહેવામાંજ સાર છે? હે બેન આ કૂર અને દૈત્ય જેવાને શરણે જવા કરતાં મરવું એ પરમ સાફ ગણાય! તારી યુવાવસ્થા હવે અડધી તો પુરી થઈ જવા આવી છે તો હવે પરણીને સો સાર કાઢવાની? માટે હે ચતુરા હવે બહુ થયું. અહીંથી ચાલ. એવાની સાથે પરણવામાં ફોજેલી સિવાય અન્ય લાભ નથી, માટે બેન જપ, તપ, સમાધિ વગેરે કરી પરમેશ્વરને રીઝવ અને ઉદ્ધાસ પામ.

બેનનાં આવાં વચન સાંભળી માંદાચની ગરીબડી જેવી થઈ ગઈ અને રડી પડી. પછી બોલી કે તપની વાત બોલતી નહિ. એતો ફાકટ ફાંફાં છે. એનો મેં સારી પેઠે અનુભવ બેળ-બોલ્યો છે. એ રસ્તો સીધો નથી મારે મન તપ તુરંત છે જેમ સર્વ કાંચળી તણ દેછે અને વૃક્ષ માંદડાં તણ દેછે તેવું તપ છે. માટે આજે આ વાતમાં વિધન નાખી મને નિરાશ કરતી નહિ. એ

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ।

निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थितः ॥१९॥

न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्यचाप्रियम् ।

स्थिरबुद्धिरसंमूढो यथायથાસ્થિતઃ ॥૨૦॥

મંદમતિ મારા મનનો મણી અને સુખનું ધામ છે. હું મન, વાચા, કર્મ વડે એને વરી ચુકી છું. દેહ પડતાં ખીબને કદી ભલુશ નહિ. અને એને તલુશ નહિ. હે બેન લગ્ન થયા પછી એના સર્વ અવગુણો છોડાવીશ, અને નખળી ચાલ પણ તબવીશ એને એવી વિદ્યા ભણાવીશ કે એના મનની મલિનતા દૂર થઈ જશે. ઉપર પ્રમાણે હું સુધારું તોજ મને તારી વહાલી બેન ગણુજે, માટે હે બેન મારી દેશ પણ ચિંતા કરીશ નહિ.

માંદાયનીનાં પરમ ધૈર્યતાવાળાં વચન સાંભળી ચાંદાયની પ્રસન્ન થઈ ગઈ અને બોલી, કે બેન ધન્ય છે તારી ધીરજ અને સહનશીલતાને !

ચાંદાયનીએ હર્ષ પામી તેને મંદમતી સાથે પરણવાને હા કહી. તેથી માંદાયની હાથ બેડી મંદમતીને કહેવા લાગી કે હે માથા ! મારી એક વિનંતી સ્વિકારો. એ વિનંતી તે એજ કે હું આપની દાસી થવા ઇચ્છું છું, માટે ઉદ્દાસ આણી આપનું શરણ આપી દાન કરો.

મંદમતિનો વાટજ બેઈ રહ્યો હતો તેથી એ અખળાને બેઈ ત્યારથી તે હર્ષની નાવમાં ઓલતો હતો. માંદાયનીએ કહ્યું તે સાંભળી વિચાર કરી બોલ્યો. હે સ્ત્રી તારી ઇચ્છા છે તો હું ના કહે તો નથી તારે વરવું હોયનો ભડે વર પણ હું જે કામ કરતો આવ્યો છું, તે છોડીશ નહિ, અને કયોજ જઈશ બે મારા કામની આડે આવીશ તો તને સત્વર તણ દઈશ એ નક્કી સમજાજે.

માંદાયનીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે હે સ્વામીનું હું હાથ બે.



બાહ્યસ્પર્શેષ્વસક્તાત્મા વિંદત્યાત્મનિયત્સુખમ્ ।

સ બ્રહ્મયોગયુક્તાત્મા સુખમસ્યમશ્રુતે ॥૨૧॥

ये हि संस्पर्शजा भोगादुःखयोनय एव ते ।

आद्यंतवंतः कौंतेय न तेषु रमते बुधः ॥२२॥

હી કહું છું કે સદા આપની ઇચ્છાનેજ આધીન રહીશ.

પછી શાસ્ત્રની રીતિ પ્રમાણે જાનેએ સોગન લીધા અને પ  
રમ આનંદથી પાણિગ્રહણ કર્યું પછી ચાંદાયની પોતાની બેનને  
ચોગ્ય શિખામણ દઈ વિદાય થઈ.

હવે માંદાયનીએ વિચાર કર્યો કે રહેવાને ઘર નથી માટે  
ગામની બહાર એક ઉપવનમાં પર્ણકુટી બાંધીને તેમાં રહેવું.  
તેથી પોતાના પતિને તે વિચાર જણાવ્યો. તેણે હા કહી તેથી  
એક નિર્ભય સ્થળ જોઈ તેઓ ગામ બહાર ઉપવનમાં પર્ણકુટી  
બાંધીને રહેવા ગયાં.

પ્રકરણ ૬ હું

માંદાયનીની પતિ સેત્રા અને તેના પ્રવાચર્થી

તેના પતિનું, ઊગરવું અને ગુણકાનું મરવું.

સીતાજી બોલ્યાં કે હે અનસૂયાજી, મને એક સંશય ઉ-  
પજાયો છે. તે એ છે કે ચાંદાયની ત્રિકાળજ્ઞાની હતી, અને પો-  
તાના પાતિવ્રત્યના પ્રભાવથી તેણે પોતાની બેનને અગ્નિના ભક્ષ-  
થી બચાવો પાવક શાંત કર્યો હતો. વળી પેલા નિષ્કુળ મુનીને  
ગર્વ સહેજમાં ઉતાર્યો હતો. છતાં બેનને માટે વર શોધવા દેશ  
વિદેશ રખડી એ મોટા આશ્ચર્યની વાત છે. !

એ સાંભળી અનસૂયાજી બોલ્યાં કે હે સુભગે, મેં તને કહ્યું

સક્રોતીરૈવ યઃ સોઢું પ્રાક્ શરીરવિમોક્ષણાત્ ।

કામક્રોધોદ્ભવં વેગં સ્ત્ર યુક્તઃ સ મુક્તી નરઃ ॥૨૩॥

યોઽતઃમુર્ખોઽતરારામસ્થાંતર્જ્યોતિરૈવ યઃ ।

સ યોગી બ્રહ્મ નિર્વાણં બ્રહ્મભૂતોઽધિગચ્છતિ ॥૨૪॥

હતું કે માંદાયની તરુણાવસ્થામાં હતી ત્યારે તેને પરણવાને પ્રેમજ નહોતો. પુરૂષ માત્રનો તિરસ્કાર કરી તેણે વનવાસ સેવ્યો હતો, અને સ્વતંત્ર થવા ફાંફાં માર્યા હતાં; માટે તેના મનની પરીક્ષા કરવા સાડુ તથા મમત્વનું પરિણામ કેવું આવે છે તે દેખાડવા અને પતિ વગરની સ્ત્રીને જગતમાં વહ્લર કેટલો છે તેની ખાત્રી કરાવવા અને સ્ત્રી પરતંત્ર છે તે સમજાવવા વને વન ભટકી. વળી પેલા બ્રાહ્મણોના વચનથી પરણવાની ઇચ્છા ઉદય પામી હતી. તેને પુષ્ટ કરવાને અને સંસારમાં કેવું સુખદુઃખ વેઠવું પડે છે તે પ્રત્યક્ષ બતાવવાને દેશવિદેશ તેણીને સાથે લઈ ફરી કે જેથી માંદાયનીને પસ્તાવો થાય નહિ; અને સંસારપર વૈરાગ્ય ઉપજે નહિ. હે સીતા, એટલાજ કારણસર સતી ચાંદા-યનીએ ભવિષ્ય કહી દીધું નહોતું કેમકે જો તેમ કરતો માંદાયનીને પ્રથમથી સંસારનો અનુભવ થાત નહિ.

અનસૂયાનું કહેવું સાંભળી સીતાજીનો વહેમ દૂર થયો અને તે હાથ જોડી પાંચે લાગી બોલ્યાં કે એ વૃત્તાન્ત આગળ કહો.

ત્યારે અનસૂયાજી બોલ્યાં કે હવે માંદાયની શુદ્ધ<sup>૧</sup>બુદ્ધિથી પતિની આજ્ઞાનુસાર કામ કરવા લાગી. તથા તેને પ્રભુતુલ્ય ગણી અન, વચન, અને કર્મથી તેનું પૂજન કરવા લાગી, તથા તન,

૧“બુદ્ધિ એ શક્તિ છે, પણ કળ તે શક્તિને માર્ગે દોરવાનો ઉપાય છે; બુદ્ધિથી શું કરવું તે સમજાય છે, પણ કળથી તે કેમ કરવું એ નજરમાં આવે છે; બુદ્ધિથી માણસ માનને યોગ્ય થાય છે, પણ કળથી માન પામે છે. બુદ્ધિ સમૃદ્ધિ છે. કળ રોકડ છે.” માટે કળ શક્તિનું સામર્થ્ય અપૂર્વ છે.

હર્ષતે બ્રહ્મ નિર્વાણ પયઃ ક્ષીણકલ્પવાઃ ।

છિન્નદ્વિધાયતાત્માનઃ સર્વભૂતહિતે રતાઃ ॥૨૫॥

કામક્રોધવિયુક્તાનાં યતીનાં યતચેતસામ્ ।

અભિતો બ્રહ્મ નિર્વાણં વર્તેતે વિદિતાત્મનામ્ ॥૨૬॥

સ્પર્શાન્કૃત્વા બહિર્બાહ્યાંશ્ચક્ષુઃશ્રૈવાતરે શ્રુવોઃ ।

માળાપાનો સમૌ કૃત્વા નાસામ્યંતરચારિણૌ ॥૨૭॥

મન ને ધન અર્પી આનંદ આપવા લાગી. વળી પતિના સુખનાં સાધનો પ્રથમથીજ તૈયાર કરે, પતીનું કામ કરતાં ટાઢ કે તડ-કેા જુએ નહિ, અને વનમાંથી સુકાં લાકડાં એકઠાં કરી નગર માં વેચી તેના પૈસાનું અન્ન આણી તે વડે પ્રથમ પતિને સં-તોષી પછી પોતે જમે. આટલું છતાં પણ મંદમતિ તો મંદમ તિજ રહેા. બિચારી પદ્મની જેવી માંદાયનીને પશુતુલ્ય ગણી મનમાં તેને ઇચ્છતોજ નહિ, અને એક ગુણિકાની સાથે પ્રેમ હોવાથી રાત્રીને વિષે ત્યાંજ શયન કરવા લાગ્યો. વળી ઘરમાં કાંઈ ચીજ કે પૈસા હોય તે ચોરી જવા લાગ્યો, તોપણ માંદાયની નિત્ય પ્રસન્ન રહેતી અને કિંચિત્ પણ કલ્પેશ પામતી નહિ. પતિને પરમેશ્વર ગણીને તેનો દ્વેશ પણ દ્વેષ લાવતી નહિ. પતિ-ને નિહાળી દર્શન કરી તેનું કલ્યાણ ઇચ્છતી પોતાના દિવસો ગુજારવા લાગી પતિનું મન મેળવવાને અનેક ઉપાયો કરતી તેથી અપરાધ વિના કોઈવખત માર પણ ખાતી છતાં તે અંદ્ર-વદની પતિને પોતાનું દૈવત સમજતી અને મધુર વચ્ચનો બોલી તેનો ક્રોધ ઉતારતી, સખત માર ખાતાં પણ મનમાંથી પતિપ્રેમ ઓછો કરતી નહિ; અને તેની રૂચી પ્રમાણે કામ કરવા તૈયાર રહેતી. પતિના હિતની વાત તેને સમજવીને કહેતી અને કબેકબે અક્ષર જ્ઞાન આપતી તથા પુસ્તકો વાંચી તેમાં સમજ પાડતી. લાંગ, ગાંજો, માઝમ, મહિરા, આદિ માદક ચીજોથી થતું નુક;

યતેન્દ્રિયમનોબુદ્ધિર્મુનિર્મોક્ષપરાયણઃ ।

વિગતેચ્છાભયક્રોધોયઃ સદા મુક્ત એવ સઃ ॥૨૮॥

મોક્તારં યજ્ઞતપસાં સર્વલોકમહેશ્વરમ્ ।

મુત્તદં સર્વભૂતાનાં જ્ઞાત્વા માં શાંતિ મૃચ્છતિ ॥૨૯॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां

योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंવાदे कर्म-

संन्यासयोगो नाम पंचमोऽध्यायः ॥५॥

સાન કહી તે છોડાવવા સુખોધ દેતી, વ્યસનથી પૈસાની ખરાબી ઉપરાંત શરીરમાં અનેક રોગો મૂળ ઘાલે તથા બ્રાહ્મણનો ધર્મ લોપાય અને લોકોમાં હાંસી થાય વગેરે સુખોધ ધીરે ધીરે આપવા લાગી. ધી, સાકર, દૂધ વગેરે શરીરમાં બળ, તેજ તથા બુદ્ધિનો વધારો કરનાર પદાર્થો તણ ઉપરનાં કહેલાં વ્યસનો કરનારને અક્ષલના દુશ્મન સમજવા. જે માણસો પૈસે ટકે ભરપૂર હતા, તે પણ વ્યસનથી તારાજ થઈ ગયા અને તેઓનાં ઘર પણ વેચાઈ ગયાં. એવી વાત વઃરેઘડીએ કહી કેટલાંક વ્યસન પોતાના પતિ પાસે છોડાવ્યાં. હવે કૃષ્ણ વ્યસિયારને અવબુણ રહ્યા.

અનસૂયાજી કહે છે કે હે સીતા, આગળ સાંભળો. મંદમતિ જે ગુણિકાને ઘેર જતો હતો તે ગુણિકાનું નામ વિષવંતિ હતું. તે જુઠી પ્રીત બતાવનારી, ઠગારી અને ધુતારી હતી તેણે જ્યાં સુધી મંદમતિ પાસે ધન હતું ત્યાં સુધી તેને જુઠી પ્રીત બતાવી સર્વ ધન પટાવી લીધું, અને પછી તે હલકી કુલટાએ પોતાના નીચા ગુણ બતાવવા માંડ્યા. હવે મંદમતિ રોગીલો થયો. તે તેણીને લગાર ગમતો નહિ. દુનીઆમાં એવીજ રીત છે કે વિપત્તિ આવે ત્યારે કોઈ પાસે આવે નહિ, તો પછી વેશ્યા

। શ્રીભગવાનુવાચ ।

અનાશ્રિતઃ કર્મફલં કાર્યે કર્મ કરોતિ યઃ ।

સ સંન્યાસી ચ યોગી ચ ન નિરગ્નિર્ન ચાક્રિયઃ ॥૧॥

યં સંન્યાસમિતિ પ્રાહુર્યોગં તં વિદ્ધિ પાંડવ ।

ન હ્યસંન્યસ્તસંકલ્પો યોગી ભવતિ કથન ॥૨॥

જાત તે મંદમતિને તણુ દે એમાં નવાઈ શી? તેણી મંદમતિને તિરસ્કાર કરવા લાગી તોપણુ તે છડેલો તેણીને ઘેર જતો અટકે નહિ. એક દિવસ તે શુભિકાએ ચોખ્ખેચોખ્ખું કહી દીધું કે ગમાર હવે તું નિર્ધન અને રોગીલો થઈ ગયો છે, માટે ખબરદાર જે મારે ઘેર આવ્યો તો? હું તો લોગી જનની સીધું અને તું તે સડી ગયો છે. મારે તો હંમેશાં મોજમજા ઉડાવવા ધન જોઈએ અને તું તો હવે લિખારચોટ થઈ ગયો છે. તારાથી હવે માફ પોષણ થાય નહિ માટે હે મૂર્ખ હવે આવ્યો તો લાત મારી કાઢી મુકાશ.

ચોતે પ્રાણથી પણ અધિક ગણેલી વહાલી વિશ્વંતીનાં હૃદયલેહક વાક્ય સાંભળી મંદમતિને રીસ ચઢી અને અમર થડાવી બેઠ્યો. અરે એ રંડા, ડગારી, તારી કૃતી મેં પ્રથમથી જાણી નહોતી. તેથીજ મેં તને હજારો રૂપીઆ ખવરાવ્યા. હિનીચ તું લુણ હસમી થઈ. મને ધિક્કાર છે હે પાપણી નિશ્ચય માતજે કે આજ તારું મોત લમે છે? જે કાચો હોય તેજ તારાથી હારે? હું હારવાનો નથી. તેં મને કાવીને ચુરો કરી નાખ્યો તથા સર્વ વાતે નીચોવી નાખ્યો. મારું સર્વસ્વ લુટી લીધું અને આખરથી બેઆગરૂં કર્યો તો પણ તું ધરાઈ નહિ? હે જે મોંઠે માગ્યું તે મેં આપ્યું. તારા કરતાં મારા જીવને પણ વહાલો ગણ્યો નહિ અને સર્વ માલ ખવરાવ્યો. ત્યારે હે રંડાં તું મતખાલી બની છે કેમ? પણ જ્યાં સુધી આ દેહ છે ત્યાં સુ

આરુઢ્ધો નૈર્યોગં કર્મ કારણમુચ્યતે ।

યોગારુઢસ્ય તસ્યૈવ જ્ઞયઃ કારણમુચ્યતે ॥૩॥

યદા હિ નૈન્દ્રિયાર્થેષુ ન કર્મ સ્વનુજ્જવતે ।

સર્વસંકલ્પસંન્યાસી યોગારુઢસ્તદોચ્યતે ॥૪॥

ધી હે કુલટા તને મારો માલ પર્યવા હઈશ નહિ? આજજ ફરિ-  
આહ કરી તારૂં ઘર હરાજ કરાવું છું. કદાચ ફરિઆદીમાં ફાવી-  
શ તો ઓ દગાખાજ નહીં મનજે કે હું તારૂં નાક કાપીશ. તું  
અહીંથી નાશી જશે તો પાતાળમાંથી પણ તને પકડી તારૂં નાક  
કાપીશ. પછી રાજા મને કેદ કરે તો ભલે!

એ સાંભળી ગુણીકાએ મનમાં વિચાર કર્યો કે આતો અ-  
છલનો ખારદાન છે માટે વખતે નાક કાપે પણ ખરો અને કદાચ  
દરખાસમાં ખખર થાય તો રાજા હંડ કર્યા વગર રહે પણ નહિ,  
માટે હમણાં તો સ્ત્રીચરિત્ર કરી એને ઠંડો પાડું. પછી તેણી  
આંખમાં પાણી લાવી પ્રથમ રડી પડી અને પછી હાવભાવ અને  
આંખોના આળા કરી મોંઢેથી લટકાખંધ બોલવા માંડ્યું. તે બોલી  
કે હે મારા પ્રાણાધાર, હે સ્નેહના સાગર, તમે તો મારા માથાના  
મુગટ છો. હું તો આપની ચર્ણુરજ ફાસી છું. મેં તો મારા પ્રત્યે  
આપનો પ્રેમ કેવો છે. તે જોવા માટેજ આ કામ કર્યું હતું. પ્રાણ,  
આપનું કમળ સરખું મોંડું જોવાથીજ હું પ્રપુલ્લિત થાઉં છું.  
તમે તો અંધ છો અને હું વેદી છું. પ્યારા, આવા હાસ્યવિનોદ-  
માં રીસ ન ધરીએ. હું તો આપને આધીન છું. મેં તો મારી સકો-  
મળ હેડ આપને અર્પણ કરી છે. પણ હે મારા હૈયાના હાર તમે  
પ્રેમ તણ દીધો હોય એમ જણાય છે. તો હવે હું કેને શરણે  
જાઉં. હે પ્યારા, હે પ્રાણનાથ, હું આપ સાથે પ્રેમરજ્જુથી  
બંધાએલી છું, એ પ્રેમનો દોર મારાથી કદી છુટવાનો નથી. હે  
રસીક, સુદર મારાથી ક્ષણ પણ દૂર જશો નહિ. જ્યારે આપ  
અત્રેથી જાઓ છો ત્યારે મને જરાપણ ગમતું નથી. હે નાથ છેક

उद्धरेदात्मनाऽऽत्मानं नात्मानमवसादयेत् ।

आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैवरिपुरात्मनः ॥५॥

बंधुरात्माऽऽत्मनस्तस्य येनात्मैवात्मनाजितः ।

अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥६॥

નંમેરા શુ' થઈ જાઓછો હું'તો સ્ત્રી જાત પ્રમાણે મારાથી એક-  
લાં ન રહેવાય માટે બગતી બોલીશું. હું'તો રાંકશું. એમાં મા-  
રો દોષ પણ નથી. હવે જો મને એકલી મેલીને જોયોતો ફાં-  
સી ખાઈ પ્રાણ તણશ અથવાતો વિષપાન કરીશ. એ પ્રમાણે  
બોલી ગળામાં ફાંસો નાખ્યો અને તેજ ધડીએ મતિમંદે હાથ  
ઝાલી લીધો.

આહાહા કેવું સ્ત્રીચરિત્ર! વૃથા પ્રેમનું આડંબર દેખાડી  
ખિચારા વિપ્રનું ચિત્ત દ્રવિભૂત કરી નાખ્યું, અને મનમાં એવી  
ધાપગાંઠ વાળી કે લગ આવે એટલે ઘડો લાડવો કરીજ નાંખવો.

કેટલાક દિવસ પછી પેલી પાપી ગુણિકાએ ખિચારા પ્રા-  
ણજીને લાડુ સંગાતે વિષ આપ્યું, અને તે ખિચારો ખાઈ મ-  
ર્યો. પણ પોતાની પતિવ્રતા પત્નીના પ્રભાવથી વિષ લાગ્યું ન-  
હિ. આહાહા! પરમેશ્વરનો કેવો મહિમા છે. તે સતીના સાક્ષા  
વ્યતી વહારે ચઢ્યા. ખરેખર ઇશ્વર પુન્યનીજ તરફદારી કરેછે  
હવે પેલી ગણીકાને નવાઈ થવા લાગી કે આને વિષ પણ અસ-  
ર કેમ નથી કરતું? એનું શું કારણ હશે? છતાં પણ એ વ્ય-  
વહાર ચાલુ રાખ્યો. મતિમંદને પણ કાંઈ ખબર પડે નહિ તેથી  
તે તેણીને પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય માનવા લાગ્યો. તેણીની  
આતર પૈસા ખરચતાં જસ પણ અચકાતો નહિ, અને તેણીથી  
એક સત પણ વિખુટો પડતો નહિ. જ્યારે તેણીને મળે  
ત્યારેજ જ'પ વળે.

અનસૂયાજી સીતાજીને કહે છે, હવે માંદાયની શું કરવી

જિતાત્મનઃ પ્રજ્ઞાંતસ્ય પરમાત્મા સમાહિતઃ ।

શીતોષ્ણસુખદુઃસ્વેષુ તથા માનાપમાનયોઃ ॥૭૫॥

જ્ઞાનવિજ્ઞાનભૂતાત્મા કૂટસ્થો વિજિતેન્દ્રિયઃ ।

યુક્ત ઇત્યુચ્યતે યોગી સમલોષ્ટાશ્મકાંચનઃ ॥૮૧॥

હતી તે સાંભળેા તે પરમ ધર્મિયું પવિત્રતનો ધર્મ ધારણ કરી વિશુદ્ધ કર્મ કરી મનમાં અહોનિશ પ્રભુનું ધ્યાન ધરતી હતી. શણુવાર પણ લક્ષ્મીવરને વીસરતી નહિ. પોતાના સ્વામીનું હિંતા કરવામાં કદિ પણ ચુકતી નહિ. પતિની આજ્ઞાને વેદનીજ આજ્ઞા માનતી. પતિના પગનું સેવન તેજ તિર્થ સમજતી. પતિની સેવાને સ્વર્ગિક સુખ માનવા લાગી. મન કર્મ અને વાણીથી પવિત્ર કર્મ કરતી અને ન્યાય વિરુદ્ધ ચાલતી નહિ પોતાને પતિ કોટી કુર્મનો બંડાર છતાં તેને સુખનો સાગર માનવા લાગી. રત્નાગર ખારે છતાં મીઠાં જળ વાળી સરિતાઓ તેને મળે છે તેમ ગુણરહિત પોતાના પતિને પ્રભુતુલ્ય માનવા લાગી જેમ પતંગીઆં જીવ જતાં પણ દીપકમાં ઝંપટાવે છે અને મૃગો જીવ જતાં પણ મધુર સ્વર તરફ આકર્ષાય છે તેમ આ માં ગદ્ય મુનીની પુત્રી અતિ કષ્ટ પડે તોપણ સ્વામીથી દૂર ખસતી નથી ઉલટું તેનું મોઢું જોઈ પ્રસન્ન થતી. પતિ પોતાનો ધર્મ તેજ વેશ્યાનો સંગ કરે અને પોતાની સાધવી ધર્મપત્નીને ક્રોધ કરી માર મારે તોપણ તેને નિર્દોષ ગણી પોતે તેને પ્રભુતુલ્ય ગણતી.

પોતાનો પતિ દુરાચરણી હોઈ વેશ્યાને ત્યાં જાય એ સ્ત્રીને કેટલું દુઃખદાયી છે તે સહજ સમજાય તેવું છે, છતાં પણ સાંઘાયની પતિની મરજી હોવાથી પોતે તેને ઉચકીને વેશ્યાને ઘર સૂધી આવતી. દુકામાં કહેવાનું કે પતિના હિંતાની ખાતર માંઘાયની પોતાના જીવને પણ વહાલો ગણતી નહિ તો પછી કોઈ પણ દિવસ કૌતેશ તો ક્યાંથીજ કરે?



સુદ્ધાનિત્રાયુદાસીનમધ્યસ્થદેવ્યકંપુષુ  
 સાધુષ્વપિ ચ પાપેષુ સમકુદિર્વિશિષ્યતે ॥૯॥  
 યોગી યુંજીત સતતમાત્માનં રહસિ સ્થિતઃ ।  
 एकाकीयतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥१०॥

વ્યભિચાર તજવવા માટે માંદાયની પેતાના પતિને અનેક  
 દુષ્ટાંતો આપી બોધ કરે તોપણ રાત પડી કે મુશ્કેલીને ઘેર  
 થયા વગર ચાલે નહિ. સવાર પડે ઘેર આવે ત્યારે તેનાં દર્શન  
 કરવા માંદાયની અતુર રહેતી હતી. રાત્રે પર્ણકુટીમાં એકલી બે  
 સ્ત્રી પરમાત્માનું ભજન કરતી. પતિ વેશ્યાને ઘેરથી પેતાને ઘેર  
 આવે કે તુરંતજ માંદાયની બે હાથ બેડી માથું નમાવી પડે  
 પડતી. પછી તેની આગતાસ્વાગતા કરીને ભોજન કરાવી પોદાડી  
 ને વાપરે નાંખતી. એવી રીતે એને રીઝવવામાં કશી ખામી રહ-  
 ખતી નહિ.

એક દિવસ એ પ્રેમદાના મનમાં વિચાર આવ્યો કે જ્યા  
 રે વર્ષાઋતુ આવશે ત્યારે સુકાં કાષ્ઠ મળશે નહિ તેાં રસોઇ કેવી  
 રીતે થશે. એમ થવાથી પતિની સકોમળ કામાને કુઞ્ઞ પડે તેા  
 આ સ્ત્રી જાતને ધિક્કાર છે. એવેા વિચાર કરી થોડાંક સુકાં કાષ્ઠ  
 નેા સંગ્રહ કર્યો અને તે ઉપસાંત. આશ્રમ પાસે કેળા, આંબો,  
 દ્રાક્ષ, દાડમ, જામફળી વગેરે નાના વિધનાં વૃક્ષો ઉછેર્યાં. જેમાં-  
 થી પેતાનું પોષણ થતું અને વખતપર અતિથી આવે તે પાણુ  
 પેષતો.

આ પ્રમાણે માંદાયની ગ્રહસ્થાશ્રમનેા ધર્મ પાળવા લાગી  
 અને પરમ સંતોષમાં રહી પરમાત્માનું ભજન કરવા લાગી. કે-  
 દલીક મુહૂત પછી એકું બન્યું કે માંદમતિને રક્તા કુષ્ઠનો (પર-  
 સ્ત્રી સમાગમથી થતું નુકસાન) રોગ થયો. જેથી શરીરમાંથી  
 કોહી વહેવા લાગ્યું અને હાથનાં આંગળાં વગેરે સહી. મરુ-

શુચૌ દેશે પ્રતિષ્ઠાપ્ય સ્થિરમાસનમાત્મનઃ ।

નાત્યુચ્છિન્નં નાતિનીચં ચૈલાજિનકુશોત્તરમ્ ॥૧૧॥

તત્રૈકાગ્રં મનઃ કૃત્વા યતચિત્તેન્દ્રિયક્રિયઃ ।

ઉપવિશ્યાસને ધુંજ્યાદ્યોગમાત્મવિશુદ્ધયે ॥૧૨॥

તથા દુર્ગંધ પણ્ડ પુષ્કળ ઉડવા માંડી એથી માંદાયની આકુળ. વ્યાકુળ થઈ ગઈ. આટલું છતાં પણ મંદમતિ ગણિકાના ગાયન અને નૃત્યનો શોખીન હોવાથી ઘરમાં પડી રહેવું માટે શુંગળા વા લાગ્યો, અને એક દિવસ માંદાયનીને કહેવા લાગ્યો કે તું મને ગણિકાને ઘેર લઈ જા. તેને જોઈ મને શાંતિ થશે.

માંદાયનીએ કહ્યું કે હે પ્રાણનાથ જો તમને સુખ થાય એમ હોયતો દરરોજ તેણીને ઘેર લઈ જાઉં. પછી તે દિવસથી રોજ રાત સમયે મંદમતિને માંદાયની ગણિકાને ઘેર મંચકમાં બેસાડી મુકી આવતી, અને સવારમાં કોઈ જાણે નહિ એમ પાછો પતિને પોતાને ઘેર લાવતી. લાંબા પછી ઉના જળથી તેને સ્નાન કરાવી રક્ત, પડૂ વગેરે ધોઈ સાફ કરતી તથા વનમાંથી ઔષધી લાવી ચોપડતી. આ પ્રમાણે કરતાં બાર વર્ષ જેટલો લાંબો કાળ વ્યતીત થયો.

અનસૂયાજી કહે છે હે સતિ શિરોમણી 'સૌને નિત્યના નિષ્કમ પ્રમાણે સતી માંદાયની એક દિવસ પોતાના પતિને પેલી વિષવંતી ગણિકાને ઘેર મુકી મુખથી પરમાત્માનું ભજન કરતી નીચે જોડી, અને પ્રભુતુલ્ય પતિનું કદ્યાણુ ઇચ્છવા લાગી. થોડી-કંજ વારમાં ઉપર ગણિકાએ સુંદર મનોહર રાગથી ગાયન ગાવા માંડ્યું તેની સાથે નરહાં તથા સારંગીનો સૂર અત્યંત આનંદ આપવા લાગ્યો. વિષવંતીના નેનના નૃત્યથી તથા મુખની અદાથી જાણે વીણાના નાદથી મણિધર ડાલતો હોય તેમ મંદમતિ ઓલવા લાગ્યો. બિચારો દિવસ વિષવંતીની વિષ ભરેલી કિન્નરથી શુભતાન થઈ ગયો. તેને રાત કે દિવસનું જ્ઞાન પણ રહ્યું.

સમં જાયસિરાગ્રીવં ધારયન્નવલંસ્થિરઃ ।

સંપ્રેક્ષ્ય નાસિકાગ્રં સ્વં દિશ્ચન્નવલોકયન્ ॥૧૩॥

પ્રજ્ઞાતાત્મા વિગતભીર્બ્રહ્મચારિવ્રતે સ્થિતઃ ।

મનઃ સંયમ્ય મશિત્તો યુક્તઆસીત મત્પરઃ ॥૧૪॥

‘તહિ. જ્યારે તે ચતુર ગણિકાએ જાણ્યું કે આ કેવળ લુપ્થ થઈ ગયો છે ત્યારે તેણે ગાયન સમાપ્ત કર્યું. ગાયન બંધ થવા પછી મંદમતિ ગણિકાને કહેવા લાગ્યો કે હે ચિત્ત હરનારી ચતુરા, તારા કરતાં વધારે સ્વરૂપસંપન્ન મારી સ્ત્રી છે. પણ તારા પ્રેમ-રજ્જુથી હું બંધાય ગયો છું. તેથી તે મને ગમતીજ નથી. હે પ્રાણાધિકારી શ્રી તારી બલિહારી ! વહાલી તારાં નેન, તારૂં મુખકમળ, તારો આલાપ તથા અસરાના નૃત્યને પણ લજવે એવો નાચ ભેઈ તને હું કદી વીસારી શકતો નથી. અરે તારૂં મુખ જોઈ ત્યારેજ મને શાન્તિ મળે છે. હે હૃદય નિવાસિની. કદાચ તું મારાપર ગુસ્સે થાય તોપણ હું તારા અવગુણ મનમાં લાવું નહિ. હે અપલા તારા રનેહથીજ હું જીવું છું.’

વિપ્રની આવી વાણી સાંભળી મનમાં ઉમંગ લાવી પેલી ગણિકા બોલી કે હે વહાલા પ્રાણ, મારો જીવ પણ તમારાથીજ જડાયલો છે મને તમારા પ્રેમનોજ રંગ લાગ્યો છે હે પ્રાણનાથ મારો જીવ એક નિમિષ પણ આપથી જુદો થવા ચહાતો નથી. આવી આવી કેટલીક અર્થ ગણિત વાતો કરતાં મધ્યરાત્રી થવા આવી અને સૃષ્ટિ શાંત થઈ નિદ્રાવશ થઈ ત્યારે પેલી કપટી ગણિકાએ વિચાર કર્યો કે આજ આ નિર્ધન અને રોગી બ્રાહ્મણ-ને ઠાર કરવાનો સારો સમય છે. માટે એ કંટકને મારા ધારણા થી દૂર કરી મારો આત્મા ઠંડા કરું. એ પાપ જશે ત્યારેજ મને શાંતી થશે. આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી તે પાપીણીએ મહિ-રાના ચાર પ્યાલા તૈયાર કર્યા, જેમાંના એકમાં વિષ ભેળવ્યું હતું. પછી હાવલાવ કરી પેલા વિપ્રને લેટી ગળામાં ઘોતાનો

યુજ્યેવં સદાઽઽત્માનં યોગી નિયતમાનસઃ ।

શાંતિં નિર્વાણપરમામસ્સંસ્થામધિગચ્છતિ ॥૧૫॥

નાત્યશ્રતસ્તુયોગોઽસ્તિ ન ચૈકાંતમનશ્રતઃ ।

ન ચાતિસ્વપ્નશીલસ્ય જાગ્રતો નૈવ ચાર્જુન ॥૧૬॥

હાથ નાખી, પોતાની છાતી સાથે ડાંખી અતિ ખ્યારથી મદિરા-  
નો ખ્યાલો પીવા આપ્યો. પેલાએ મદિરા પાન કર્યું અને પેલી  
પણ એક ખ્યાલો મટગટાવી ગઇ, તરતજ મંદમતિને બીજો  
ખ્યાલો આગ્રહ પૂર્વક આપ્યો અને એક પોતે લીધો, પણ સરત  
ચુકથી વિષ મિશ્રિત ખ્યાલો પોતે પી ગઇ, અને પોતાની પાપ  
બુદ્ધિના પરિણામે એ કુલટાએ પોતાનો પ્રાણ ચમદ્ધતના હાથ-  
માં સોંપી દીધો, “આહાહા! કુદરત કેટલી બધી સત્ય છે. આખ-  
રે સતીનું સતીત્વ ફળિભૂત થયું, અને વેશ્યાનું જાવેલું તેણી-  
એજ લણ્યું. ખરેખર કપટ તે ચપટ ! “ખોદે તે પડે” એ  
કહેવત ખોટી નથી, ગુણકા બીજાને હણતાં પોતેજ હણાઈ અને  
તેણીના મનના મનોરથ મનમાંજ રહી ગયા, વળી અનાચારને  
રસ્તે ઉપાલ્ભ્ય કરેલા ધનમાં ધૂળ મળી, અસ્તુ. હવે મંદમતિ-  
ના શરીરમાં કેફ ચઢવાથી બેભાન થઇ ગયો. તેણે પેલી ગણિ-  
કા મરી ગઇ છે તે જાણ્યુંજ નહિ. પ્રભાત થયું કે સતી માંદા-  
યની પોતાના પતિને લેવા આવી પતિનું કુશળ ઇચ્છતી તેની  
રાહ જોતી નીચે ઉભી રહી મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે આ-  
શ્રમ દૂર છે અને વેળાસર ત્યાં પહોંચવું જોઇએ, વળી સૂર્યોદય  
થઈ ગયા પછી તાપ પડશે અને પતિ કોમળ છે તેને તાપ લા-  
ગે એ પણ સંકટ છે. એમ છતાં પણ લોકો પતિનું લાંછન જા-  
ણી જાય એ મહા નીચું જોવા જેવું ગણાય, પણ હવે કરવું  
શું ? પતિ હજી નિદ્રાવશજ માલૂમ પડે છે. આવા વિચારમાં  
ગુલાએલી હતી એટલામાં મંદમતિ જાગ્યા. તેણે ગણિકાને શાંત  
રીતે સુતેલી જોઇ અને પોતાના નિત્યના નિયમ પ્રમાણે તુરત

યુક્તાહારિણ્ય યુક્તચેષ્ટસ્ય કર્મસુ      ૧  
 યુક્તસ્માવબોધસ્ય યોગો ભવતિ દુઃસ્વહા ॥૧૭॥  
 યદાવિનિયતં ચિત્તમાત્મન્યેવાવતિષ્ઠતે      ૧  
 નિઃસ્પૃહઃ સર્વકામેભ્યો યુક્ત ઇત્યુચ્યતે તદા ॥૧૮॥

નીચે આંખો, તેને જોતાંજ સ્ત્રી માંદાયની મનમાં ઉઘાસ પા-  
 મી અને મંચકમાં જોસાડીને માથે મુકી ચાલવા માંડી.

પેલી ગણિકાનો આત્મા યમદૂતોના હાથમાં સપડાયો, યમના  
 દૂતોએ તેને અધોરનકમાં નાખી દીધો અને તેના દેહને દાસીઓએ  
 વનમાં રખડતો મૂક્યો, જે કાગડા, કુતરા, અને ગીધ વગેરેના ભ-  
 ક્ષમાં ખપી ગયો. તેનું ધન લુચ્યા, ઠગ વગેરેને હાથ ગયું અને  
 દુરૂપયોગમાં વપરાયું. માટે હે સીતા, પાપીઓનું કલ્યાણ મુઆ  
 પછી પણ થતું નથી, તેમજ પાપ રસ્તે પેદા કરેલું ધન પેદા  
 કરનારના ઉપભોગમાં આવતું નથી એટલુંજ નહિ પણ તે ધન  
 સન્માર્ગે પણ વપરાતું નથી. હે સીતા હવે માંદાયનીની વાત આ-  
 ગળ કહું છું તે સાંભળો. તેણી પોતાના પતિને મંચકમાં જોસાડી  
 માથે લઈ અસુર થઈ જવાના ભયથી ઝડપથી રસ્તો કાપતી હતી.  
 જ્યારે અડધે રસ્તે પહોંચી ત્યારે અણચિંતવ્યું વિઘ્ન  
 આવી પડ્યું. માંડવ્ય નામે ઋષિ સમાધિમાં જોડા હતા. તેની ન  
 જદીકમાં એક શૂળી હતી. ઉતાવળથી ચાલતાં માથાપરનો મંચ  
 ક શૂળીને અડ્યો અને શૂળી નમીને ઋષિના માથામાં વાગી.  
 ઋષિ સમાધિમાંથી જાગ્યા, અને જુએ છે તો માંદાયનીને દીઠી.  
 તે તપસ્વી ક્રોધાતુર થયા, અને બોલ્યા કે હે પાપણી, તું મદમા-  
 તી છે. તેં મોટો અધર્મ કર્યો છે. તે અધર્મથી તેં મારા તપમાં  
 વિઘ્ન નાખી મારું ધ્યાન ચુકાવ્યું માટે તને શાપ આપુ છું કે સ્ક-  
 યોદ્ધય થતાં તારો ભરથાર મરણ પામશે. ઋષિનાં વજ્રજેવાં વચ-  
 ન સાંભળી માંદાયની થરથર કંપવા લાગી, વળી કાલાવાલા કરી-  
 મિનવવા લાગી અને આંખમાં આંસુ સહિત બોલી કે મને તમે

યથા દીપો નિવાતસ્યો નેગતે સોપમા સ્મૃતા ।

યોગિનો યતચિત્તસ્ય યુંજતો યોગમાત્મનઃ ॥૧૯॥

યત્રોપરમતે ચિત્તં નિરુદ્ધં યોગસેવયા ।

યત્ર ચૈવાત્મનાઽઽત્માનં પश्यન્નાત્માચિત્તુપ્યતિ ॥૨૦॥

ફાકટ શાપ આપ્યો છે હે ઋષિ મહાસજ્જ, આજ અભાગ્યથી બં મારાથી સ્પર્શ થયો છે, માટે માફ કરો. ઋષિ બોલ્યા કે હે કાન્તા, મારી વાણી કદાપી મિથ્યા થતી નથી તારો કાન્તરોગ ગરલ થઈ ગયો છે છતાં તે જાર કર્મ કરતો અટકતો નથી, તને તેનાથી લેશ માત્ર પણ સુખ નથી. ઉલટી તું તેનાથી વિશેષ દુઃખી છે. એણે પરનારી સાથે ખ્યારની આપ લે ઠરી છે વળી સુધર્મ તથા નીતિનો એ કદો શત્રુ છે માટે મારી શિક્ષા એ દુર્બુદ્ધિને ઘટતીજ છે. એ પાપી જીવી ભોંયને ભારે મારે છે.

ત્યારે માંદાયની બોલી કે હે ઋષિ, મારી ખાત્રી છે કે મને તમારી પાસેથી હવે ન્યાય મળશે નહિ, પણ ન્યાય કરનાર શ્રીહરિ છે. મારે તેની સાથે સાચી સગાઈ છે તે મહા પ્રભુજ મારી લાજ રાખશે. હે ઋષિ તમે સૂર્યોદય થતાં મારા પ્રાણનાથ તું મોત થશે એમ કહ્યું પણ જોઉં છું કે સૂર્યોદય શી રીતે થાય છે ? જો સૂર્યનારાયણ 'મારું' સૌભાગ્ય તોડેતો હું પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કહું છું કે હું સૂર્યનેજ મારા શાપવડે બાળીને ભસ્મ કરી નાંખુ. હે ઋષિ હું તમારા શાપથી જરા પણ ડરતી નથી.

ઉપર પ્રમાણે કહી માંદાયની પોતાના સ્વામી સહિત પોતાના આશ્રમમાં આવી પહોંચી. તેણીએ પોતાનો ચોટલો છુટો કરી નાખ્યો તથા આંખો લાલચોળ કરી ભ્રમરૂપ ધારણ કર્યું. તેના શરીરમાંથી અગ્નિની જ્વાળા નીકળવા લાગી. વળી જાણે મહાકાળીએ કોપ કરી સૃષ્ટિનો સંહાર કરવા ઉદ્વિગ્ન ધારણ કર્યું હોય. તેવી દેખાવા લાગી. તેની કાયા કંપવા લાગી, તેણીએ દ્રઢ

સુખમાત્યંતિકં યસ્યદુઃખાદિગ્રાસમર્તાદ્રિયમ્ ૧  
 વેત્તિ યત્ર ન ચૈવાયં સ્થિતશ્ચલતિ તત્ત્વતઃ ॥૨૧॥  
 યં લબ્ધ્વા ચાપરં લાભં મન્યતેનાધિકં તતઃ ૧  
 યસ્મિંસ્થિતો ન દુઃસ્થેન રુઠ્ઠાપિ વિચાલ્યતે ॥૨૨॥

નિશ્ચય કર્યો કે પ્રથમતો સૂર્યને ઉગતો અટકાવું, અને કાળ  
 (મોત) ને આવવા દઉં નહિ જેથી મારા સ્વામીનો વાંકો વાળ  
 થાય નહિ. પછી હાથમાં જળ લઈ તે પતિવ્રતા સ્ત્રી પ્રભુના ક્યા-  
 નમાં લટ્ઠીન થઈ ગઈ.

પ્રકરણ સાત ૭ મું.

માંદાયનીના પાતિવ્રત્ય પ્રભાવથી સૂર્યોદયનું અટકવું ને  
 છેલ્લે મંદમતિનો ઉદ્ધાર.

અનસૂયાજીએ આગળ કહેવા માંડ્યું કે હે સીતા, પછી  
 તે પતિવ્રતા સ્ત્રીએ પરમાત્માની નીચે મુજબ સ્તુતિ કરવા માંડી.

હે સુખના સાગર, હે સત્યના સ્નેહી, હે અવિનાશી દેવ,  
 હે દયાનિધે, હે અનંત, હે અકામી, હે ધર્મ ધારણ કર્તા, તમે  
 ઘટઘટના જ્ઞાતા (જાણનાર) છો. હું અખળા શું કહી શકું ! હે  
 દયાળુ દેવ મારી વારે અઢળે. હે પરમાત્મા મને રસ્તે ચાલતા  
 મુનીએ શ્રાપ દીધો છે, અને તેમાંથી બચવાને આરો આપ સિ-  
 વાય બીજો કોઈ નથી. માટે હે કૃષ્ણજી મને બળતીને બચાવવા  
 તમેજ સમર્થછો. હે પ્રભુ આ અરણ્યને વિષે નિરૂપાયે હું એકલી  
 રહી છું. હું અખળાનો આપ વિના કોઈ બેઠી નથી. મારે આપ  
 નુંજ શરણુ છે, માટે હે દેવ મને ઉગારો. હું પૂર્વના અવતારમાં  
 સુકર્મ કરનારી ન હોવાથીજ અભાગિણી છું. અને હું વિનાયકથી  
 વારંવાર દુઃખમાં ડળાયાં કરું છું. હે પ્રભુ મેં સ્વપ્ને પણ સદૃશ મૂ-

તં વિદ્યાદ્દુઃસ્વસંયોગવિયોગં યોગસંજ્ઞિતમ્ ।  
 સ નિશ્ચયેન યોક્તવ્યો યોગો નિર્વિષ્ણવેતસા ॥૨૩॥  
 સંકલ્પપ્રભવાન્કામાંસ્ત્યક્ત્વા સર્વાનશેષતઃ ।  
 મનસૈવેન્દ્રિયગ્રામં વિનિયમ્ય સમંતતઃ ॥૨૪॥

કર્તું નથી, કે કુકર્મ કર્તુ નથી; માટે મને આ ઋષિનો શાપ તદ્દન અધટિત છે, તો હે કરુણાનિધાન મારું રક્ષણ કરો.

હે હરિ હું સતીછું તથા મારું સૌભાગ્ય સંજોડું છે, એટલે કે મારો પતિ રોગિષ્ઠ છે. હે નરહરિ સતીઓને માથે આવું સંકટ કદી હોયજ નહિ. હે કેશવ બે સૂર્યોદય થશે તો મારો પતિ મરણને શરણ થશે, તેથી મારો દેહ તેની પાછળ અર્પણ થશે, માટે હે કમળાપતિ બે મારી વારે નહિ ચઢશે તો તમારી પત જશે.

હે જગન્નિવાસ, બે સતી સ્ત્રીઓ આ પૃથ્વીને વિષે વૈધવ્ય ભોગવશે તો સૌભાગ્યવંતીઓ પતિવ્રત કેવી રીતે પાળશે. જ્યારે એમ થશે ત્યારેતો બધે અધર્મજ પ્રસરી જશે.

હે હ્રષિકેશ તમે પાંચાળીને નવસેં ને નવાણુ ચીર પુરાં કર્યાં હતાં. વળી તારાને તમે દુઃખમાંથી મુક્ત કરી હતી. તેમજ સતી દમયંતીનું પણ દુઃખ નિવારણ કર્યું હતું. તો હે કૃપાસાગર મને પણ આજ ઉગારો. હે દયાળુ દેવ મારો જે કાંઈ અપરાધ હોય તેની ક્ષમા આપી મારા સ્વામીના રક્ષણને માટે સૂર્યને ઉગતો અટકાવો. હે પ્રભુ હું અભાગિણી છું, તેથીજ મારા કંથે મારાથી સંસારનું મુખ ભોગવ્યું નથી અને મારાથી તેમની સેવા પણ ખરોખર થઈ નથી. એટલામાંતો અણચિંતવ્યું આ વિધન આવ્યું. હે કમળાપતિ મારા મનમાં આતુરતા હતી કે કાંઈ પણ ઔષધી કરી સ્વામીના રોગનું નિવારણ કરીશ અને સદ્બોધ કરી એમની ચાલ સુધારીશ, પણ મનના કોડ



જનૈઃ જનૈરુપરમેષ્ટુદ્યા ધૃતિમૃદ્ધીતયા  
 આત્મસંસ્થં મનઃ કૃત્વા ન કિંચિદપિ ચિંતયેત્ । ૨૫ ।  
 યતો યતો નિશ્ચરતિ મનશ્ચંચલમસ્થિરમ્  
 તતસ્તતો નિયમ્યૈતદાત્મન્યેવ વશં નયેત્ । ૨૬ ।

મનમાં રહી ગયા. વળી ગ્રહસ્થાશ્રમનો ધર્મ પાળીને ગોવિંદને  
 બોલાવું તથા સદ્ધર્મ ધારણ કરી સ્વામીનાં દુઃખ દૂર કરે એવી  
 મારા મનની ઉર્મીઓ આજ નાશ પામી છે. હે વિશ્વેશ્વર હું  
 વેધવ્યથી બીટી નથી પણ એમાં તમારો મહિમા ઘટશે. જન્મું  
 તે મરેજ એવો નિયમ છે, પણ આથી અન્યાય થયો અણગમો. હે  
 મહા પ્રભુ મનમાં હવા લાવી મારા પતિને મૃત્યુનાં મુખમાંથી  
 બચાવો, અને મારા દુઃખને છેડો લાવો. જેથી દુનિયામાં દુષ્ટાંત  
 રૂપ થઈ પડે ને શાપ સફળ થશે તો ઋષિને ગર્વ અશરો, અને  
 મમકિંકરને મિથ્યા પરિશ્રમ પડશે; માટે હે જગત્રાતા તમારી  
 પત જશે તો પછી સતીઓનો શો મહિમા રહેશે? હે પ્રભુ મને  
 તમારો પુરેપુરો ભરોસો છે કે તમે મારા ભર્તાને શાપથી  
 બચાવશો.

હે પરમાત્મા મારી પ્રતિજ્ઞા સફળ થવી એ તમારા હાથ  
 માં છે. હું તમારા ઉપર ઝુઝું છું. મને તમારોજ આધાર છે મારે  
 લોચ તમે ને ઉગારો લોચ તમે. હું તમારે ચરણે છું. હે હરિ તમે  
 ક્ષણમાં મેરૂનો તૃણ અને તૃણનો મેરૂ બનાવવામાં શક્તિમાન  
 છો. માટે એ કાંઈ કઠણ કામ નથી. ફક્ત તમારી મરજી થવી  
 એમ છે. હે સીતાજી પછી તે સતીએ હાથમાં જળા લઈ ધોરજ  
 થરી ફરીને પરમાત્મા પ્રત્યે કહ્યું હે મોરારી, હે દીનબંધુ, હે  
 દીનદયાળ તમે અમારું રક્ષણ કરજો.

આ અડઝ પ્રતિજ્ઞાથી ખરેખર સૂર્યોદય થતાં અટક્યો  
 અને ચાંદ બુવનમાં અધકાર થઈ રહ્યો.

અનસૂયાજી કહે છે, હે જનકકુમારી આ અત્યંત હિંતકર્ત

અશાંતમનસં શ્યેનં યોગિનં મુગ્ધમુત્તમમ્ ।

ઉપૈતિ શાંતરજસં બ્રહ્મભૂતમકલ્મષમ્ ॥૨૭॥

યુંઝન્નેવં સદાઽઽત્માનં યોગી વિગતકલ્મષઃ ।

સુખે ન બ્રહ્મસંસ્પર્શમત્યંતં સુખમશ્રુતે ॥૨૮॥

રી કથા સાંભળો. એથી ધર્મનો મને સમજી શકાશે, અને મનો-  
વૃત્તિઓ નિર્મળ થશે, એમાં શક નથી. ઉપર પ્રમાણે માંદાચ-  
નીએ અડગ પ્રતિજ્ઞા લીધી, અને સૂર્યોદય થવા દીધો નહિ.  
તેથી રાત્રી મોટી થઈ, પણ ઋષિઓ અને અનેક સિદ્ધો  
જાગ્યા તેઓ બહાર બુએ છે તો અંધકાર સિવાય બીજું કંઈ  
માલમ પડે નહિ. ગામમાં ઘંટીના ઘોર થતા હતા તથા પક્ષી-  
ઓ શોરબકોર કરી રહ્યાં હતાં, પણ રાત્રીનો પાર આવેજ નહીં.  
તેઓએ બધું કે આ કંઈક ઉત્પાત થયો છે. કારણકે રાત્રી  
કેટલી થઈ તે પણ કળી શકાતું નથી. તેઓ કહેવા લાગ્યા  
કે શું પૃથ્વીએ ફરતું બંધ કીધું હશે? કે સૂર્યને રાહુએ ઘેર્યો હશે?  
કે શ્રીકૃષ્ણે રાસ રચી છ મહીનાની રાત્રી કરી હશે? આવી આવી  
કલ્પના કરવા લાગ્યા પણ ખરું તાત્પર્ય કોઈથી જણાયું નહિ.  
જોષીઓ અને ખગોળવેત્તાઓ આકાશનું અવલોકન કરવા લાગ્યા  
તો કોઈ ગ્રહ કે નક્ષત્ર મળે નહિ. અંતે યંત્ર વડે રાત અને  
દિવસની ગણના થવા માંડી. નિદ્રા આવે ને જતી રહે પણ કં-  
ઈ કામ થાય નહિ. સર્વને અજાણો થવા લાગ્યો અને આખો સં-  
સાર ચિંતાતુર દેખાવા લાગ્યો. યજ્ઞ, આહુતી, દેવ દર્શન, પુન્ય  
દાન, વૈશ્વદેવાદિ કર્મ, સ્નાન સંધ્યાદિ અર્ધ્ય પ્રદાન વગેરે ધર્મ  
કર્મો થતાં નહિ, તેથી સૂર્ય અકળાવા લાગ્યો. ઈંદ્રને ચિંતા થઈ  
અને સર્વ દેવ નિસ્તેજ થયા. આવી રીતે આ અખળાના (માંદા  
ચના) અપાર સામર્થ્યથી સર્વ દેવો દુઃખી થયા. તેઓમાંથી  
કેટલાક ઈંદ્રની પાસે જઈ ત્યાંથી ~~શીવ~~ પાસે ગયા. તેઓ હસ્ત  
જોડીને શીવની માર્થના કરવા લાગ્યા અને બોલ્યાકે હું મહાદેવ

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।

ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥२९॥

यो मांपश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।

तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्याति ॥૩૦॥

હયા કરો. આ સતીએ સૂર્યને ઉગતો અટકાવ્યો છે. તેનો તમે ઉદય કરો. એ સાંભળી મહાદેવ બોલ્યા કે એ કઠિન કામમાં મારાથી હાથ ધલાય નહિ. ચાલો તમારી સાથે હું આવું, અને આપણે વિષ્ણુ પાસે જઈને તેમની આગળ આ દુઃખની હકીકત કહીએ, કેમકે વિષ્ણુ મહા પરાક્રમી છે તેણે કંઈ વગેરેને શાસન કર્યું છે. વળી બળીરાજને પાતાળમાં દાખનાર પણ તેજ છે. એમ કહી ભોળાનાથ ઈંદ્રાદિ દેવો સહિત જ્યાં અચળ શ્રીને વાસ છે એવા વિષ્ણુના વૈકુંઠમાં ગયા. તેઓ વિષ્ણુના અર્ચક બને વિષે શિશુ મુકીને બોલ્યા કે હે અશરણના શરણ અમને શરણ આપો. જ્યારે દેવોને દુઃખ થાય છે ત્યારે તમે તે દુઃખમાંથી મુક્ત કરો છો. હે દીનબંધુ તમેજ સત્ય સ્વરૂપ અને સુખના સ્થાન છો. હે સ્વામી આજે અમારા ઉપર દુઃખની વૃદ્ધિ થઈ છે. તમે શાંત થઈને કેમ સુતા છો ? હે અવિનાશી, હે પાપનો નાશ કરનાર, હે દુઃખને દૂર કરનાર, હે ધરણીધર તારી લીલા અનંત છે. હે દેવ તમેજ દેવનું દેવત છો. અમારું દુઃખ દૂર કરવા તમેજ સમર્થ છો. તો અમારી વિનંતી સાંભળો અને સૂર્ય થી થયેલો ભય નિવારો. દેવોની સ્તુતિ સાંભળી વિષ્ણુ બોલ્યા કે હે દેવો, તમે કેમ આવ્યા છો ? તમારે માથે શું ભય આવી પડ્યું છે તે કહો.

એ સાંભળી સર્વ દેવતાઓનો સાથ આનંદ પામ્યો અને બોલ્યો કે હે નાથ તમારાથી કશું અભણ્યું નથી, પણ આપે પુછ્યું તો વિદિત કરીએ છીએ. એક તરૂણીને કોઈ ઋષિએ શાપ આપ્યો છે કે “ સૂર્યોદય થતાં તારો પાપી પતિ મરણ પામી

સર્વભૂતસ્થિતે યો માં મજ જેકત્વમાસ્થિતઃ ।

સર્વથા વર્તમાનોઽપિ સ યોગી મયિ વર્તતે ॥૩૧॥

આત્મૌપમ્યેન સર્વત્ર સમં પદ્યતિ યોઽર્જુન ।

સુખં વા ચદિ વા દુઃખં સ યોગી પરમો મતઃ ॥૩૨॥

મશે ” એ તરૂણીનું નામ માંદાયની છે અને તે પૂર્ણ પતિવ્રતા છે. તેણે હઠ કરી સૂર્યને ખાઈએ છે. હવે તે હઠ છોડતી નથી અને સૂર્યોદય થતો નથી તેથી અમે સર્વ ત્રાસ પામ્યા છીએ. એમ કહી સર્વ દેવો વિષ્ણુને પજે પડ્યા.

ત્યારે શ્રીપતિ વિષ્ણુ બોલ્યા કે હે દેવો આ અદ્ભૂત અને અટપટી વાત છે. મુનીનો શ્રાપ ખાલી જવો જોઈએ નહિ તેમજ સતીની પ્રતિજ્ઞા પણ મિથ્યા થવી જોઈએ નહિ. કારણ કે મુની એમ શ્રેષ્ઠ તપસ્વી છે તેમ તરૂણી પણ પૂર્ણ પતિવ્રતા છે. આવો અણ્ખિંતબો ચોગ આંબો તેથી વચ્ચે ભાસ્કરને (સૂર્ય) સંકટ થયું. મને તો તપસ્વી અને પતિવ્રતા ઉભય સરખાં વહાલાં છે. એમાંથી એકેની વિરૂદ્ધ માત્રથી થવાય નહિ. જે અવયવ કાપું ત્યાં દુઃખ થાય અને લોહી નીકળે મારે બન્નેનું સત્ય થાય એવો પ્રમાસ મારે કરવો પડશે. કારણ કે મારે મન માંદાયની તનયા (દીકરી) અને ઋષિ તન એટલે દીકરો છે. તેથી બંને મારી આંખનાં રત્નો છે. એ બેમાંથી એકેનું મન હુલાવાય નહિ. પણ કરચરીને કાંઈ કરવું પડશે. છળકપટ અને બળ કરવાથી એ સાધવી આગળ વિલા પડાય, મારે કાલાવાલા કરવાનોજ ઉપાય રહેો છે. તમે દેવતાઓ માફ અંગ છે. તેથી તમે ત્રણેનો (માંદાયની, ઋષિ અને તમારો) સ્વાર્થ સચવાય એવો એક વિવેક કહું છું તે કરો. મોટા તપોબળવાળા મૈત્રેય ઋષિની પત્ની ચાંદાયનીની આ સ્ત્રી બેન થાય છે; મારે એ ચાંદાયનીને વીનવ્યાથીજ આ તમારે માથે આવી પડેલું દુઃખ દૂર થશે. એ સાંભળી દેવતાઓનો સાથ ગર્વ તથા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શંકર સહિ-

। અર્જુન ઉવાચ ।

યોડયં યોગસ્ત્વયા પ્રાક્તઃ સામ્યેન મધુસૂદન ।

एतस्याहं न पश्यामि चंचलत्वात्स्थितिं स्थिराम् ॥ ૩૩ ॥

ચંચલં હિ મનઃ કૃષ્ણ પ્રમાથિ બલવદ્બલમ્ ।

तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥ ૩૪ ॥

ત સતી ચાંદાયનીને આશ્રમે ગયો. પોતાના આશ્રમ પાસે સર્વ દેવતાઓ સાથે વિષ્ણુ ભગવાનને આવતા બેઠા મૈત્રેયઋષિ અને તેમનાં પત્ની બહુ હર્ષ પામ્યાં. અને પવિત્ર અંતઃકરણથી તેમની અર્ધપાદાદિ વડે વિધિપૂર્વક પૂજા કરી તથા તે મહામુની તેમને પગે પડ્યા અને સતી પણ મહા સુખ પામી.

અનસૂયાજી કહે છે કે હે સતી સીતા તમને સ્નેહપૂર્વક આ કથાશ્રુતનું પાન મારી યથામતિ કરાવું છું તે સાંભળો.

સતીઓનાં ચરિત્રો તો સતી રૂપેજ સમજવાં. એ શ્રવણ કરવાથી ઘણીજ શાંતિ થાય છે. એથી વ્યભિચારિણીઓનેજ શાંતિ (શક) પેદા થાય છે, અને ઉલટો રસ્તો પકડે છે. સોમવહ્નિનું પાન તો બ્રાહ્મણજ કરી શકે. અન્યના પેટમાં તે ટકેજ નહિ. વળી સિંહણના દૂધને પાન કરવાની શક્તિ એનાં બચ્ચાં-માંજ હોય છે સોનાના વાસણ વિના બીજા કોઈ પણ પાત્રમાં સિંહણનું દૂધ રહી શકેજ નહિ. હંસ વિદ્યાનો અધિકારી થઈ શકે, કાગડો નહિ. કૃપણ માણસ કીર્તિરૂપી સર્વાંગસુંદરી વરી શકે નહિ, અને લોભીને ન્યાયબુદ્ધિ હોઈ શકે નહિ ક્રોધીને સંપ રૂચતો નથી અને બગલું સુકતાફળ ચહાતું નથી. વ્યભિ-ચારીની વૃત્તિ કદાપી સ્થીર હોતી નથી અને આજસુને ઉદય સુજતો નથી. વ્યસનીને ઈંદ્રિયો એક પણ વશ રહેતી નથી,

૧ જે અગ્નિહોત્ર પરકર્મ સહિત રહેનારો સુશીલ બ્રાહ્મણ હોય અને નિયમ પૂર્વક રહેનાર હોય તેજ સોમવહ્ની-પાન કરી શકે છે.

। શ્રીમદ્વાનુશાસન ।

અસંયમ મહાબાહો યનો દુર્નિગ્રહં ચલમ્ ।

અભ્યાસેન તુ કૌંતેય વૈરાગ્યેષ્વ ચ ગૃહ્યતે ॥૩૫॥

અસંયતાત્મના યોગો દુષ્પ્રાપ્ત ઇતિ મે મતિઃ ।

વશ્યાત્મના તુ વ્રતતા શક્યોઽવાપ્તુમ્પ્રાપ્યતઃ ॥૩૬॥

અને દુષ્ટના દિલમાં હયા રહેલી નથી. અધમ (પાપી) માણસ ધર્મની વાત સાચી માનતો નથી અને સ્વાર્થ પાપથી કદી ડરતો નથી. વળી જેઓ એકલપેટા હોય છે તે પરોપકારની વાત સમજતાજ નથી, તેઓની બુદ્ધિ ધ્યાનના જેવી હોય છે. પારકાનું સુખ કે વૈભવ જેનાથી જોઈ શકાતાં નથી એવા દેખીઓ 'દેશનું' શું દુઃખ ટાળે? શું કપૂત કુળને તારે? અથવા વિર્યહીન પુરૂષ અભય દેખાડી શકે? જ્ઞાન રૂપી પવિત્ર સરિતામાં હંમેશાં સ્નાન કરનારા અધિકારીઓ જ્ઞાનીઓજ છે. દાંભિકો તો ખીજાઓના દોષ કાઢવામાં અને આત્મસ્તુતિ કરવામાંજ સૌર્ય સમજે છે. અનાડી લોકોને એવો મહાન કલ્યાણકારી ઉપદેશ ગળે ઉતરેજ નહિ. સંસારસાગરમાં ડુબકી ખાતા દુર્ભાગીઓને ભક્તિ અને સુક્તિ ક્યાંથી મળે? પાણી મીશ્રિત દૂધમાંથી દૂધને જીડું કરવાની શક્તિ માત્ર હંસજ ધરાવે છે. તેમ ગુણ અવગુણમાંથી ગુણ ગ્રહણ કરવાની શક્તિ માત્ર બુદ્ધિમાનજ ધરાવે છે. તેઓજ ખરેખર વીર પુરૂષો કહેવાય છે. કે જે પોતાના દોષ દૂર કરે છે, અને શાસ્ત્રનો સાર ગ્રહણ કરે છે. હે આશ્ચર્યમત સીતે, હે સ્ત્રી સૌંદર્યના ગુંગારરૂપ રામપત્ની, તમારામાંજ સાર ગ્રહણ કરવાની અને અસાર તજવાની અદ્ભુત શક્તિ છે. તેથીજ સતી માંદાયનીની મનરંજન કથા અતિ પ્રેમથી હું તમને કહું છું. જ્યારે મૈત્રેય ઋષિને આશ્રમે વિષ્ણુ સર્વ દેવો સહિત આવ્યા ત્યારે તે ઠંપતી દેવોનાં દર્શન કરી આનંદથી ઉભરાતી નદીમાં નહાવા લાગ્યાં. વિષ્ણુ અને દેવોએ દર્શન આપ્યાં એ પ્રતાપ આંદાયનીના પા-

## । અર્જુન ઉવાચ ।

અયતિઃ શ્રદ્ધયોપેતો યોગાશ્ચલિતમાનસઃ ।

અપ્રાપ્ય યોગસંમિદ્ધિં કાં મર્તિઃ કુષ્ણ ગચ્છતિ ॥૧૭॥

કષિનોભયવિભ્રણ્ડિચ્છન્નાશ્રમિવ નશ્યતિ ।

અપ્રતિષ્ઠો મહાબાહો વિમૂઢો વ્રજ્જનઃપયિ ॥૧૮॥

તિવૃત્યનોજ હતો સતીની આગળ દેવાંગનાઓ પાસે પડે છે, અને લક્ષ્મી તથા સરસ્વતી સતીના ગુણ ગાય છે. મૈત્રેય અને ચાંદાયનીએ આ દિવસને કૃતાર્થ માન્યો. પછી ઘણીજ નમ્રતાથી તે દંપતીએ હાથ જોડી શ્રીહરિના ચર્યુકમળમાં શિશુ મૂક્યાં અને ધ્યાનપૂર્વક તન મન સોંપી તેમનું શરણ માગ્યું. પછી બોલ્યાં કે દીનદયાળ આપે દર્શન કરાવ્યાં તેથી અમારું જીવતર સફળ થયું અને કરોડો બંધનમાંથી અમે છુટ્યાં. એવા ઉદ્ગારો કાઢતાં હર્ષાશ્રુવડે તેમણે કમળાપતિના ચર્યુ ભીજવ્યા. જેથી ચતુર્ભુજ બોલ્યા કે હે દંપતી તમે ખરેખર મનુષ્યમાં મણીરૂપ છો. વળી બહુજ શ્રદ્ધાવાળાં અને મારી બક્ષિતની અપૂર્વ અભિલાષાવાળાં છો. તમારો વિશુદ્ધ પ્રેમ અને સુનીતિ

પ્રેમ એવો જોષએ કે સ્ત્રીને મન પતિ અને પરમાત્મા એકજ છે. જેમ જીવ અને આત્મા એક છે તેમ થવો જોષએ. એવો પ્રેમ પૂર્વે મદાશ્ચર્યનો પોતાના પતિ રતુધ્વજ ઉપર હતો. જ્યારે કોઈએ કપટ કરી રતુધ્વજ મરી ગયો એમ કહ્યું અને તે સતી મદાશ્ચર્યએ સાંભળ્યું કે તરતજ પ્રાણ તજ દીધો (ખરો પ્રેમ તે આવો) પછી રતુધ્વજ જીવતો હતો તે આવ્યો ત્યારે તેના પિતાશ્રીએ બનેલી હકીકત કહી તેથી તેને ખબર એવોજ પ્રેમ હતો માટે પોતાના અતઃકરણમાંથી મદાશ્ચર્યને વિસારી નહીં અને તે દિવસથી એવો નિયમ નક્કી કર્યો કે હવે આ જન્મમાં બીજી વખત પાણીચરણ કરવું નહિ. રતુધ્વજને પાતાલના નામ પૂત્રો જોડે મિત્રતા હતી તેમનો પ્રેમ મિત્ર ઉપર અપાર હતો. તે પૂત્રના આપને આ હકીકત મળતાં પૂછ્યું કે એને આપણે ત્યાં લાવો. અને

एतन्मैसंशयं कृष्ण छेत्तुमर्हस्यशेषतः ।

त्वदन्यसंशयस्यास्यछेत्तान् सुपपद्यते ॥३९॥

॥ श्रीयमवानुवाच ॥

पार्थ नैवेह नाम्ન विनाशस्तस्य विद्यते ।

न हि कल्याणकृत्कश्चिद्दुर्गतिं तात गच्छति ॥४०॥

જોઈ હું તમારે આધીન થઈ ગયો છું. તમારું સર્વદા કલ્યાણ

એ રાજપુત્ર રતુધ્વજને શું પ્રીય છે તે કહો. નાગપૂત્રોએ પોતાના પિતાશ્રીને નિવેદન કર્યું કે પિતાશ્રી અમારા મિત્રની સ્ત્રી મદાલશાએ રતુધ્વજનું ખોટું મરણ સાંભળતાં પ્રભુ તણ દીધો છે. એને એના સિવાય પણ બીજા કોઈ પણ વસ્તુ દુનીઆમાં પ્રિય નથી. તે બળી બસ્ત્ર થઈ મર્યાદા છે તે ફરી મળવા સંભવ નથી અને એવો કયો ઉપાય છે કે તે મળે. તેને પ્રસન્ન કરવા નાગદેવે કહ્યું કે ભાઈ તપથી સર્વસ્વ મળે છે, એ નિઃસંદેહ બાળ્યું પણ તમે તમારા મિત્રને તેડી લાવો, નાગપૂત્રે આગ્રા પ્રમાણે તેડી લાવવા કહ્યું (નાગદેવે કૈલાસપતિ શીવનું આરાધન કરી તેમને પ્રસન્ન કરી વસ્ત્ર નામાં મદાલશા મરી મર્યાદા તે વખતે તેની જેટલી ઉંમર હતી તેટલી અને પૂર્વનું જ્ઞાન હોય એવી યોગિની થાય કે જેથી આખરે મોક્ષ પામે એવી રીતે માગ્યું. શ્રી ક્યાળ શીવની કૃપાથી તેમજ થયું. આ હકીકત છુપી રાખી) રતુધ્વજને નાગપૂત્રે પોતાના પિતાને મળવાની ઇચ્છા છે એમ કહ્યું. એ સાંભળી રતુધ્વજ જે પોતાના પિતાતુલ્ય નાગદેવને ગણ્યો આગ્રા પમાણે મળવા ગયો. આખરે પાછા ઘેર આવતાં ઇચ્છિત મળવા કહ્યું. પણ રાજપૂત્ર રતુધ્વજ શરમાઈને કાંઈ બોલી શક્યો નહિ પણ નાગદેવે ઇચ્છિત એવી “મદાલશા” આપી. આ જોઈ બહુજ અચંબો પામી રતુધ્વજ કૃતાર્થ થયો અને ખરા પ્રેમની પરીક્ષા મળવાથી મિત્રના પિતાને પોતે કાંઈ આનો બદલો વાળી શકશે નહિ, એવી આજીજી કરી પાછો ઘેર ગયો. રતુધ્વજના પિતા આ બનાવ જોઈ તપની પ્રશંસા કરતાં પોતે રતુધ્વજને રાજ સોંપી વાતપ્રસન્ન થઈ મોક્ષને પામવા પ્રભુ સ્મરણમાં રહ્યા. (મિત્ર પ્રેમ માર્ગેય પુરણમાં છે) પ્રેમને સર્વ વશ છે. આખરે મદાલશા અને રતુધ્વજ પણ મોક્ષ પામ્યાં છે, અને તેના પૂત્રો પણ તેવાજ પ્રમાણે



પ્રાપ્ય પુણ્યકૃતૌલોકાં પિત્વા શાશ્વતીઃ સમાઃ ।

શુચીનાં શ્રીમતાં મેહે યોમન્નષ્ટોઽભિજાયતે ॥૪૧॥

અથવા યોગિનામેવ કુલેભવતિ ધિમતામ્ ।

ઈતદિ દુર્લભતરં લોકે જન્મ યદીદૃશમ્ ॥૪૨॥

આઓ, અને વિવિધ પ્રકારનું અવિચ્છિન્ન સુખ લોગંવી સર્વ ધર્મ પરાયણ રહો. એવો મારો આશીર્વાદ છે. તમારી ઇચ્છા હોય ત્યાં સુધી આલોકમાં રહો. અને પછી અવસાને મારા ધામ પ્રતિ પ્રયાણ કરજો, અને જ્ઞાનરૂપ મણીવડે સ્વર્ગમાં શોભા વધારજો. હે દંપતી તમે હાતા બની અમારી એક માગણી સ્વીકારી અમને વચન આપો. એ માગણી એવી છે કે આ પૃથ્વી વિષે હાલ સૂર્ય ઉગતો નથી. તેથી કરીને સર્વ સ્થળે અંધકાર છવાઈ રહ્યો છે. એ મોટા ભયમાંથી મુક્ત કરવાની હિંમત તમારા સિવાય અન્યની નથી, માટે કૃપા કરી આ સઘળા દેવતાઓને અભય આપી તેમનાં હુઃખ કાપો. અમે તમારે શરણે આવ્યા છીએ. હે મુનીશ્વર અમે આશા ધારી તમારી પાસે આવ્યા છીએ, માટે દેવતાઓના મનોરથ પૂર્ણ કરનાર તમારા વગર બીજો કોઈ નથી.

વિષ્ણુનાં વચન સાંભળી મૈત્રેયઋષિ બોલ્યા કે હે દેવાશ્ચિ દેવ હું આપનો ચણુરજ સેવક છું. મારા શરીરમાં જીવ છે ત્યાં સુધી તો હું પાછો હરીશ નહિ.

મૈત્રેય મુનીનાં વચન સાંભળી વિષ્ણુ સહિત દેવોનો સાથ અત્યાનંદ પામ્યો અને જયજયકારનો શબ્દ ઉચ્ચાર્યો. પછી વિષ્ણુએ મૂળથી વાત કહી અને માંદાચની પેતાના સ્વમીના રક્ષણાર્થે સૂર્યોદય થવા દેતી નથી તે ભેદ કહ્યો. વળી કહ્યું કે એ ચતુરા આપની પત્ની સતી ચાંદચનીની બેન છે તેથી તે પેતાની બેનનું કહ્યું માનશે, અને સૂર્યોદય થશે. તેણીનો ક્લામી મનુષ્ય પામશે તેની ફીકર નહિ કારણ કે અમે તેને સંજીવન કરીશું.

તત્ર તં બુદ્ધિસંયોગં લભતે પૌર્વદેહિકમ્ ।  
 યત્તતે ચ તતો ભૂયઃ સંસિદ્ધો કુરુનંદન ॥૪૩॥  
 પૂર્વાભ્યાસેન તેનૈવ હિયતે જ્યવશોઽપિ સઃ ।  
 ત્રિજ્ઞાસુરપિ યોગસ્ય શબ્દબ્રહ્માતિવર્તતે ॥૪૪॥

શ્રીહરિની વાત સાંભળી મૈત્રેયમુની બોલ્યા કે હે દયાળુ  
 દેવ આવી કઠોળ કસોટી કરી અને શીદને દુઃખ આપોછો. જેણે  
 ધર્મ માટે પોતાનું શરીર આળી નાખ્યું છે. વળી નિયમથી જરા  
 ચુકી નથી તેવી ગરીબ સ્ત્રી ઉપર ગળ ઉપરાંત દુઃખ પડે છ-  
 તાં પરમેશ્વર રીઝતા નથી તો આગળ જ્યારે કળીયુગ આવશે  
 અને કાચા મનની સ્ત્રીઓ ઉત્પન્ન થશે ત્યારે તેઓ પતિવ્રત કે-  
 વી રીતે પાળી શકશે? તે વખતે બુદ્ધિ, જ્ઞાન અને આયુષ્ય  
 થોડાં હોવાથી ધૈર્યતા શી રીતે રાખી શકશે? તેઓનાં ચિત્ત  
 ચલિત હોવાથી સહેજ દુઃખ પામતાં પણ સુનીતિ અને ભક્તિ-  
 ને વિસારી દેશે. પૃથ્વીપર સત્ય અને સુધર્મ જતાં રહેશે, અને  
 અધર્મનું સ્થાપન થશે. માટે હે વિભુ તમે દયા કરશો તોજ  
 કળીનું બળ ઓછું થશે.

ઋષિનાં આ વચન સાંભળી પ્રભુ આનંદ પામ્યા, અને  
 સ્મિતહાસ્ય કરી બોલ્યા કે કળીયુગમાં મારી ભક્તિનો પ્રભાવ  
 એવો ગણાશે કે પૂર્ણશ્રદ્ધાથી જે મારી ભક્તિ કરશે તે ધર્મશીળ  
 ભક્ત ને ફક્ત છ માસમાંજ હું દર્શન દઈશ. હે ઋષિવર હવે  
 કૃપા કરી અમારી માગણી પ્રમાણે તૃપ્ત કરો તો તમારો આભાર  
 માનીશું. અમને સતીના આપનો બહુ મોટો ભય છે માટે કૃપા  
 કરી સૂર્યોદય કરો.

જનકકુમારી બોલ્યાં કે હે માતા પછી મૈત્રેય ઋષિએ દે-  
 વોની માગણી કેવી રીતે સ્વીકારી તેમને સંતુષ્ટ કર્યા તે કૃપા  
 કરીને કહો.

અનસૂયાજી બોલ્યાં કે હે કમળવદને, હે સાધવી, તમને

મયત્નાદ્યતમાનસ્તુ યોગી સંગુદ્ધકિલ્બિષઃ ।

અનેકજન્મસંસિદ્ધસ્તતો યાતિ પરાં ગતિમ્ ॥૪૫॥

તપસ્વિભ્યોઽધિકો યોગી જ્ઞાનિભ્યોપિ મતોઽધિકઃ ।

કર્મિભ્યશ્ચાધિકો યોગી તસ્માદ્યોગી ભવાર્જુન ॥૪૬॥

ધન્ય છે કે આ હિતકારી અને પવિત્ર કથામૃતનું પાન કરવા ત-  
મે આવી રીતે આટલો બધો ઉદ્ધાસ રાખો છો ! દેવોને સંતુષ્ટ  
કરવા માટે મૈત્રેયમુની પોતાનો સતી સ્ત્રી માંદાયની પ્રતિ અતિ  
મુખકર વચન બોલ્યા કે હે કુળને તારનારી તો ખરેખર શ્રીપતિ  
ને વશ કર્યો છે. હે કાન્તા, હે મનને હરણ કરનારી, તું બહુજ  
ઠાહી અને સૌંદર્યશૃંગાર છે. દેવોનું કામ કરવાને આપણે તા-  
રી કનિષ્ઠ ભગિની માંદાયનીના આશ્રમ પ્રતિ પ્રયાણ કરવું જો-  
ઈએ. હે કલ્યાણકારી, હે કમલાક્ષિ, તું મારા પ્રાણની આધાર  
તથા જીવંતીનું જીવન છે. તું ખરેખર મારા મનનો વિરામ છે.  
તને જોઈનેજ મને આરામ મળે છે. હે પ્રીય ભાષણ કરનારી  
તારા મુખમાં અમૃત રશ્મિ છે. તું ખરેખર સાધવી અને મારા  
જીવંતરનું સાધન છે. હે ચતુરા તારા પાતિવૃત્યથી વિદ્વેષી પર  
માત્રા મોઢ પામ્યા છે. વળી આ લક્ષ્મીપતિ વિષ્ણુ કરગરે છે  
તે તારા અનુપમ પાતિવૃત્યનો પ્રભાવ છે. હે વહાલી તારી  
હીમતથીજ મેં દેવોને દુઃખથી મુક્ત કરવા વચન આપ્યું છે. વ-  
ળી ત્રણે દેવોએ અત્રે પધારી આ આશ્રમ પવિત્ર કર્યો એ તા-  
રોજ પ્રતાપ છે. હે પદ્મિની કશ્યપ પ્રજાપતિના સૂતનું કામ ક-  
રવાનો આ અમુલ્ય યોગ આવ્યો છે, માટે એ પરમાર્થ કરી  
ચાલો આપણી સ્થુળદેહનું સાર્થક કરીએ. જેમ આજસુને ઘેર  
ગંગાજી પધારે અને ચકલીને ઘેર પક્ષીરાજ ગરૂડજી પધારે  
તેવોજ આપણ રંકને અણધાર્યો યોગ મળ્યો છે, એનું બધું  
પુન્ય તો તારી સતી શિરોમણીઃજેન માંદાયનીનેજ છે. આહાહા!  
મોટી પરાક્રમી સ્ત્રીએ નારીની દેહ દીપાવી છે. હે સતી હવે

યોગીનામપિ સર્વેષાં મદ્ગતેનાંતરાત્મના ।

અદ્વાવામ્બજતે યો મા સ મે યુત્તત્તમોમતઃ ॥૪૭॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां

योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंવાदे अध्यात्म-

योगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

इति प्रथमं कर्मषट्कं समाप्तम् ॥

આલો. આ અતિ દુર્લભ સેવા કે જે આપણા સુભાગ્યથી આપણુ ને કરવાની છે તે કરી આપણા હેહને કૃતાર્થ કરીએ.

પોતાના પ્રાણથી પણ વહાલા પતિના મુખથી આ મધુર ભાષણ સાંભળતી સતી ચાંદાયની આનંદના મધ્ય ખિંદુપર આવી હતી. તે અતિ મધુર અને કોમળ સ્વરથી બોલી કે હે પ્રાણનાથ મારા પ્રથમ પ્રણુ તો આપજો. લક્ષ્મીપતિ વિષ્ણુ તો પછી છે. આ આપની ચર્ણુરજ દાસી આપની આજ્ઞાનુસાર ચર્લવા તત્પર છે. પ્રાણનાથ ધર્મથીજ પૃથ્વી અચળ છે, અને જમત્કર્તા પણ ધર્મનેજ વશ છે. સુખ, શાન્તિ કે સુક્રિત ધર્મથી જ મળે છે, માટે હું ધર્મથીજ ચાલીશ, અને કંઠણ કામ હશે તોપણ આપની કૃપાથી કરવા શક્તિમાન થઈશ. આ પ્રમાણે ચાર્તાવિનોદ કરી તે દંપતી અને દેવો વૈમાનમાં બેસી સતી માંદાયનીના આશ્રમે આવ્યાં. પછી સર્વ દેવો વૈમાનમાંથી ઉતરી અદૃશ્ય થઈ ગયા, પછી ચાંદાયની પોતાની નાની બેન માંદાયનીના આશ્રમમાં ગઈ. ત્યાં જઈ બેસું તો માંદાયની પોતાના પતિ પાસે બેસી સૂર્યનો પ્રકાશ અટકાવવા 'પરમાત્માનું' સ્મરણ કરતી હતી. તેણીએ જમણા હાથમાં જળ રાખ્યું હતું. તેના પદ્મ મંદમતિ નિદ્રાવશ હતો, અને સર્વ શાંત જણાતું હતું.

# ॥ અથ દ્વિતીયમુપાસનાષટ્કમ્ ॥

। શ્રી ભગવાનુવાચ ।

મર્યાસક્તમનાઃ પાર્થ યોગં યુંજન્મદાશ્રયઃ ।

અસંશયં સમગ્રં માં યથા જ્ઞાસ્યતિ તદ્દૃષ્ટુ ॥૧॥

જ્ઞાનં તેઽહં સવિજ્ઞાનમિદં વક્ષ્યામ્યશેષતઃ ।

યજ્ઞાત્વા નેહ ભૂયોઽન્યજ્ઞાતવ્યમવશિષ્યતે ॥૨॥

માંદાયની સ્વસ્થ ચિત્તથી પોતાના પતિની શબ્દા પાસે બેઠેલી હતી. એટલામાં તેણે પોતાની મોટી બેનને અણધારી આવેલી બેઠે તેને પૂર્ણ પ્રેમપૂર્વક બેટી પડી. પછી કહ્યાંત કરી પોતાપર ગુજરેલી ખીના કહીને બોલી કે હું છતાં મારા પતિને કેમ મરવા દઉં? જો સૂર્ય ઉગે એટલે મારા પતિનું મરણ થાય તો હું સતી થઈને તેમની સાથેજ મારા દેહનું પતન કરી ચાલતી થાઉં. પણ આ અતિ અલભ્ય પતિ સેવા તો કાંઈ વારંવાર મળતી નથી, માટેજ મેં નિશ્ચય કર્યો છે કે જો આદિત્ય ઉદય પામે તો તેને બાળીને ભસ્મ કરી દઉં. બેન મારી આ પ્રતિજ્ઞા હું પ્રાણ જતાં પણ પાળીશજ. તું મને મદદ કરવા આવી તે માફ સંભાળ્ય સમજીશું. પોતાની નાની બેનનું કહેવું સાંભળી સતી ચાંદાયની બહુજ આનંદ પામી અને બોલી કે હે ભગિની ધન્ય છે તને? હે કુળને તારનારી કહ્યાણી, સ્ત્રી માત્રમાં તુંજ રત્ન રૂપ છે. વહાલી બેન તું અને હું ઉભય એકજ પેટમાં પાક્યાં છીએ, પણ હે સાધવી તું સંકટમાં પણ સત્ય બુદ્ધી નથી. તે તારું જીવંત સફળ કીધું. હે બેન તારી ઇચ્છા અવિનાશી એવા પ્રભુ પૂર્ણ કરશેજ. ખેદ ધરતી નહિ. તારા સંભાળ્યનું સંરક્ષણ કરનાર પરમાત્મા છે. ધર્મ, સુનીતિ અને સત્ય ખચીત તારી વારે ચઢશે, અને તને સંભાળ્યવતી રાખી તારું મોં મંગળ કરશે, અને તને કદી પણ વૈધવ્ય આવવા દેશે નહિ.

મનુષ્યાણાં સહસ્રેષુ કથિચતતિ સિદ્ધયે ।  
 યતતામપિ સિદ્ધાનાં કથિન્માં વેત્તિ તત્ત્વતઃ ॥૩૥॥  
 મૂમિરાપોઽનલોવાયુઃ સ્વં મનો વુદ્ધિરેવ ચ ।  
 અહંકાર ઇતીયં મે મિચ્છા પ્રકૃતિરષ્ટથા ॥૪૥॥

આવી રીતે બેડ બેનો પાતો કરતી હતી. એટલામાં અબ-  
 લુતાં પગના સ્પર્શથી જળનો ભરેલો ઘડો ઢળી ગયો. તેથી માં-  
 દાયની મન વિષે ચિન્તા કરવા લાગી કે અરે! પતિ ઘણીવાર  
 થયા નિદ્રાવશ છે તે હવે જાગ્યો થશે અને પાણી માગશે તો  
 શું આપીશ. અધુરામાં પુરા તે રોગિણ છે એટલે પણ પણ એમ-  
 ને પાણી વગર ચાલશે નહિ.

ત્યારે માંદાયની બોલી કે મેં સંકલ્પ કરી જળ ગ્રહણ  
 કરી રાખ્યું છે તે કેમ મુકાય? જો મુકું તો સૂર્યોદય થાય અને  
 પતિનું મરણ થાય, માટે મારાથી તો ઘડી પણ અહિંથી ખસા-  
 વ નહિ.

ચાંદાયની બોલી વહાલી બેન એ સંકલ્પ કરેલું જળ તું  
 મારા હાથમાં મૂક અને પરિતાપને તણ જળ વાસ્તે જા. ઈશ્વર  
 કૃપાથી તારા પતિનું રક્ષણ કરીશ. મૃત્યુને આવવા નહિ દઉં.  
 હે સાધવી તું જલદીથી પાણી ભરીને આવ અને જરા પણ ડર  
 રાખીશ નહિ. મૃત્યુની મગદુર છે કે તારા પતિ પાસે આવી શકે?  
 પણ જતા પહેલાં મારી એક વિનંતી સાંભળતી જા. મોડું થઈ  
 ગયું જાણી આદિત્યને સતાવીશ નહિ, અને કદાપિ સૂર્યોદય  
 થએલો તને જણાય તોપણ તારા પતિને મરણ પામેલો નજરો  
 નજર જોયા વગર રવિને શાપ આપીશ નહિ.

બહુ સાડું એમ કહી પોતાના હાથમાંનું જળ ચાંદા-  
 યનીના હાથમાં મૂકી મુખેથી શ્રી પરમાત્માનું નામ જપતી જ-  
 પતી માંદાયની જળ ભરવાને માટે સત્વર ચાલતી થઈ, પણ એ

અપરેયમિતસ્ત્વ ન્યાં પ્રકૃતિં વિદિ મે પરમ્ ।

જીવમૃતાં મહાબાહો યયેદં ધાર્યતે જગત્ ॥૬॥

एतयोनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय ।

अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा ॥६॥

જ વખતે સીત (ચાંદાયની) ની આજ્ઞાથી સૂર્ય ઉદય પામી ગયો.

અનસૂયાજી કહે છે કે હે દશરથ કુળવધૂ, સ્વરથ થઈ સાંભ-  
જો. સતી ચાંદાયનીની આજ્ઞાનુસાર સૂર્યનારાયણ ઉદય પામ્યા  
અને તરતજ માંદાયનીનો પતિ મંદમતી મરણ પામ્યો.

સતી ચાંદાયની મંદમતીના મરણથી થરથર ધૂનવા લાગી.  
તેણીને અતૂટ ભય પેદા થયો. અને આંખોમાંથી અશ્રુધારા વ-  
હેવા લાગી. પોતે વિચારવા લાગી કે નાની બેન આ વિલક્ષણ  
પ્રકાર જોશે ત્યારે તેને શો ઉત્તર આપીશ. અરેરે! મેં મૂર્ખાંએ  
છળ કરી તે બિચારીને છેતરી. તેણી મને શાપ આપશે, અને  
પોતે પ્રહ્લાંડ ભરમવત્ કરી પોતાનો દેહ તણ દેશે. અરેરે! આ  
કાર્ય અકાર્ય જેવું ગણાશે. અને હર્ષનો તતક્ષણ નાશ થઈ જશે.  
આવી રીતે તેણી વિચાર કરતી હતી. અને શોચ કરી નેત્રમાં  
પાણી લાવી બહુજ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી, અને મનમાં વૈકું-  
ઠાધિપતિ વિષ્ણુનું રટણ કરવા લાગી.

સણવારમાં ત્રણે દેવો પ્રત્યક્ષ થયા અને જય જય કરી  
બોલ્યા કે હે સતી શિરોમણી સાધવી સ્ત્રી તારૂં પરાક્રમ અપૂર્વ  
છે. તું સુખની ખાણ છે. પ્રહ્લા ને વિષ્ણુ બોલ્યા કે તને ધન્ય  
છે. ત્રિલોચન એવા શિવજી બોલ્યા કે હે સતી તેજ અમારાં  
હુઃખ દૂર કર્યાં છે, મારે તારૂં કલ્યાણ થાઓ. હે સતી હવે  
ચિંતા છોડી દો, અને આનંદ પામો. આ મૃત્યુ પામેલા દિવનું  
સ્વરૂપ દેવતા સરખું નૌતમ થશે. ઉપર પ્રમાણે બોલી પ્રહ્લા  
વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એ ત્રણે દેવોએ મરણ પામેલા શરીરને

મત્તઃ પરતરં નાન્યાત્કિંચિદસ્તિ ધનંજય ।

મયિં સર્વમિદં પ્રોતં સૂત્રે મણિગણા ઇવ ॥૭૥॥

રસોઽહમપ્સુ કૌંતેય પ્રભાઽસ્મિ શશિમૂર્યયોઃ ।

પ્રણવઃ સર્વં વેદેષુ શબ્દઃ સ્વે પૌરુષં નૃષુ ॥૮॥

સ્પર્શ કર્યો એટલે તતક્ષણ મંદમતિ સજીવન થઈ તેમની સં-  
મક્ષ બેઠો થયો. તે બેઠે ચાંદાયનીના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ.

મંદમતિનું સ્વરૂપ સાક્ષાત્ દેવ સરખું, તેજ સૂર્ય સરખું  
અને કાયા કામદેવ સરખી થઈ ગઈ. ને જીભેથી વેદોચ્ચાર ક-  
રતો હતો. હંકારમાં એટલુંજ કે જેમ પારસમણિના સ્પર્શથી લો-  
હું સોનું થઈ જાય તેમ દેવોના સ્પર્શથી મંદમતી દિવ્યસ્વરૂપ  
જેવો થઈ ગયો.

(નેત્ર સૂર્યથી અંધકાર દૂર થાય, અગ્નિથી શિત દૂર થા-  
ય, દ્રવ્યથી હરિદ્રતા નાશ પામે અને પુન્યથકી પાપ પલાયન  
કરી જાય તેમ) ઇશ્વર કૃપાથી મંદમતીનાં અનેક દુઃખો દૂર  
મઈ ગયાં, અને ક્ષણવારમાં કુરૂપ દેહ બદલાઈ કુમતિ ટળી સુ-  
મતિ પ્રાપ્ત થઈ. તથા સદ્ગુણ અને યૌવનયુક્ત થઈ ગયો. તે  
એકાએક આવો વિલક્ષણ ફેરફાર પોતાને વિષે બનેલો જોઈ સા-  
નંદાશ્ચર્ય પામ્યો, અને પરમાત્માની અકળ કળાનાં વખાણ કરતો  
પ્રસન્નવદને આશ્રમમાં બેઠો. ચાંદાયની મનમાં ખુશી થઈ અને  
દેવો પોતપોતાને સ્થાનકે અદૃશ્ય થઈ ગયા. આ વૃત્તાંત સાંભ-  
ળી મૈત્રેયમુની અતિ હર્ષ પામ્યા. તથા માંદાયની હવે શું કરે છે  
તે બેવાને આતુર થયા. તે બાળા રસ્તામાં સૂર્યપ્રકાશ બેઈ ઉ-  
દાસ થઈ અને ઉતાવળથી પોતાના પતિ પાસે આવવા લાગી તે  
આશ્રમ પાસે શ્વાસ ભરી આવી, અને વિલક્ષણ પ્રકાર બેતાંજ  
તેનું ભાન જતું રહ્યું અને હૃદય સુન્ય થઈ ગઈ. આંખમાં અશ્રુ  
વહેવા લાગ્યાં. તથા મોં પીગું થઈ ગયું. હાથમાં પાણી ભરેલો



પુણ્યો ગંધઃ પૃથિવ્યાં ચ તેજઃશ્ચાસ્મિ વિભાવસૌ ।

જીવનં સર્વભૂતેષુ તપશ્ચાસ્મિ તપસ્વિષુ ॥૧૧॥

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम् ।

बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ॥१०॥

ઘડો લઈ તેણી પોતાના પતિને ખોળવા લાગી, પણ કોઈ દિવસ પુરૂષને જોઈ દુઃખ પામી તેણી આકુળ વ્યાકુળ થઈ ગઈ અને ચોપાસ જોવા લાગી. છેવટે આશા ભંગ થઈ કદયાંત કરવા લાગી.

અનસૂયાજી બ્રહ્માં કે હે સતી શ્રીમતિ સીતા પછી તે પતિવ્રતા સ્ત્રીએ નીચે પ્રમાણે વિલાપ કરવો શરૂ કર્યો.

હે મારા દુઃખી ભરથાર ! હે મારા હૈયાના હાર ! નેત્રમણી ! હે મારા શૃંગાર ! તમે કેમ દેખાતા નથી. હે વહાલા ! તમારા વિયોગ મારાથી એક ઘડી પણ વેઠી શકાય એમ નથી. હે નાથ ! તમારું અંગ અશક્ત છતાં તમે ક્યાં સંતાઈ ગયા એ આ કાસીની કદપનામાં ઉતરતું નથી. હે પ્રાણનાથ ! હું મારી બેનનક વિશ્વાસે રહી તેથી મારા હાથ નીચે પડ્યા અને સૂર્યોદય થઈ જઈ એ શ્રાપ ફળ્યો. હે નાથ ! ક્ષમા કરો. હે પ્રાણ હવે આખી સેવાનો લાભ મને ક્યાં મળશે ! હે વહાલા ! આ સૂર્ય મરૂદ્દીની માંહે હવે કોને જોઈ મારી આંખને ઠંડક વળશે ? હે નાથ ! હું અભાગણીના હાથની રસોઈ હવે કોણ જમશે ? અરે ! મારી સઘળી મહેનત નિષ્ફળ ગઈ અને જરા પણ લાભ મળ્યો નહિ. અરે ! કદી વિકાળ મોત જો મારા હાથમાં આવે તો એનું માથું કાપી લઉં. વળી પોતાની બેન આંદાયની સાથે કોષ કરીને બોલી છે હે ભૂડી તૈજ મને સમજવીને આંજ ઘરની બહાર કાઢી અને સૂર્યોદય થવા દઈ મારા પ્રાણનાથને મરણ શરૂ કર્યા. હે બેન ! તે વિશ્વાસ આપી મને કુવામાં ઉતારી દોરડું કાપી નાખ્યું. તૈજ રત્નાદેની ( સૂર્યની પત્ની ) શશમ રાખે મને વૈધવ્ય પ્રાપ્ત કરાવ્યું અને મારા પ્રાણનો વિયોગ કરાવ્યો.

बलं बलवतामस्मि कामरागविवर्जितम् ।

धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ॥ ११ ॥

ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये ।

मत्त एवेति तान्निवद्धि न त्वहं तेषु ते मयि ॥ १२ ॥

તેજ દેવોને સહાય કરીને મને અગળાને મારી નાખી. મને વ-  
ચનથી બાંધી લીધી પણ ધર્મને જોયોજ નહિ. તારામાં કળીનો  
અંશ નહોતો. તું શાણી હતી પણ કોણ જાણે શાથી તારું અ-  
તઃકરણ ચલિત થઇ ગયું અરે આ કાપટ્ય જોઇ મારા અંગમાં  
અગ્નિ પ્રકટયો છે.

અરે ! આ પ્રપંચીને શત્રુનું કામ કોણે કર્યું ? અરે !  
ઓ બેન તું શાણી થઇને આમ ભૂલભુલવણીમાં કેમ પડી. અરે  
મારા કાન્તને મોતને શરણે શામાટે થવા દીધો. તું આટલી બધી  
ફૂર કેમ થઇ ગઇ ? હે બેન ! તારો વાંક કાંઇ નાનોસૂનો ન-  
થી માટે તનેતો શ્રાપજ ઘટે છે એમ કહી માથે હાથ દઇ વ-  
ધારે વિલાપ કરવા લાગી.

હે દેવ ! તું દીનદયાળ શાનો ? તે પણ મારી દુઃખીની  
દયા જાણી નહિ. મને અગળાને દુઃખની વખતમાં અંતરીઆળ  
સંકટમાં નાખી. અરે ? કોણ જાણે કે કયા જન્મના પાપનું આ  
ફળ હશે. મારા પાપનો છેડોજ આવ્યો નહિ. અરેરે કિનારા  
સમીપ આવેલું વહાણ ડુર્ગી ગયું. મારો અવતાર વ્યર્થ ગયો.  
આવી રીતે કહેતી કહેતી પોતાના વાળ ઉખાડવા લાગી, અને  
છાતી પછાડવા લાગી. તેણીનો શ્વાસ ભરાઇ આવ્યો. તે બોલી  
કે હે પરમેશ્વર મુજ અગળાપર તમે રોષ કરી મારા પ્રાણને  
મરણ શરણ કર્યા તો હવે હું કેવી રીતે જીવી શકીશ.

હે મારા હૃદયમણિ ? હે પ્રાણનાથ ! આ દીન દાસીને  
તજી તમે કંઈ વાટે આહ્યા ગયા. હે હૃદયમણિ હું જન્મથીજ  
દુઃખી છું. કારણ કે ધરની દુઃખી વનમાં ગઇ તો ત્યાં અગ્નિ સ-

ત્રિભિર્ગુણમયૈર્ભાવૈરેભિઃ સર્વમિદં જગત્ ૧

મોહિતં નાભિજાનાતિ મામેભ્યઃ પરમવ્યયમ્ ॥૧૩॥

દૈવી શ્લેષા ગુણમયી મમ માયા દુર ત્યયા ૧

મામેવ યે પ્રપદ્યંતે માયામેતાં તરંતિ તે ॥૧૪॥

જાગ્યો. તે દુઃખથી બચવા પામી તો છેવટે આ દુઃખ આબુઃ  
અરેરે ! હવે બચવાનો આરોજ નથી, ધરતી પણ માર્ગ આપ-  
તી નથી કે હું સમાધ જાઉં. હે વહાલા તમારો વિયોગ હું કે-  
વી રીતે સહન કરીશ. મને ધીરજ રહેતી નથી. હે નાથ ! જેમ  
જીવ વિના દેહ સૂનો પડે તેમ તમારા વિના હું સૂની પડી છું.  
તમે નિર્ઘય શામાટે થયા. તમે મારો રનેહ જરા પણ વિચાર્યો  
નહિ હે મુજ મનના મણિ ! કોઈ પણ દિવસ આપની આજ્ઞાનો  
મેં અનાદર કર્યો નથી. કે કદાપિ કોપ કરી આપની સામું કદુ-  
ભાષણ કર્યું નથી માટે દયા લાવી આ દાસીની પ્રાર્થના સાંભળો.  
હે નેત્રમણિ ! હું અતિ કોમળ છું અને મારો જીવ અતિ અ-  
ધીરો છે. તો વિયોગનું દુઃખ મારાવડે શી રીતે સહન થઈ શક-  
શે ? અરેરે ! હવે હું ક્યાં જાઉં અને કોને આનો રસ્તો પૂછું.  
શું આત્મઘાત કરી જીવનો અંત આણું પણ અરે ! એતો અતિ  
અનિષ્ટ છે. એ સર્વને ત્યાજ્ય છે. ત્યારે હવે શું કરું ? કાંઈ ઉ-  
પાય નથી, જો દેવને દીલ દયા આવે તોજ મને સહાય કરે.  
હું કેવી નિર્ભાગી કે જ્યાં જ્યાં ગઈ ત્યાં મારે માથે સંકટને  
સંકટજ. એજ મારા પૂર્વ જન્મની નબળી કરણીનાં ફળ. આહા !  
શી કુદરતની બલિહારી ?

હે પ્રાણનાથ વિના અપરાધે ફર થઈ મને તજી દેવી યોગ્ય  
નથી. હે નાથ ! અદ્ય સમયમાં આવું કર્મ કરવું જરૂર અઘટિત  
કહેવાય.

હે પાપી જીવ ! તું પણ ફાગટજ આ પીંજરામાં ઘેસઈ  
રહ્યો છે. ઝટ નીકળ બહાર અને મળ તારા હૃદયમણિને. નિઃકટ

ન માં સુકૃતિનો મૂઢા પ્રવર્તે નરાધમાઃ ।

માયયાપહૃતજ્ઞાના આસુરં ભાવમાશ્રિતાઃ ॥૧૫॥

ચતુર્વિધા ભજંતે માં જનાઃ સુકૃતિનોઽર્જુન ।

આર્તો જિજ્ઞાસુરર્થાર્થો જ્ઞાની ચ ભરતર્ષભ ॥૧૬॥

થઇને શીફને વિયોગ વેઠે છે! આમ જ્ઞાન વગરની થઇને તેણી  
ઝૂરવા માંડી. તેની આંખમાંથી જળની ધારા પડવા લાગી. તેણી  
કોઈનું કહેવું સાંભળતી નહિ. પછી પોતાના સ્વર્ગવાસી પતિને  
મળવા માટે તે પતિવ્રતાએ સુકાં કાષ્ટ એકઠાં કરી ચિતા ખડકી  
બળી મરવા તૈયાર થઈ, અને બોલી કે હે દીનદયાળ પ્રભુ  
હું આપની પાસે એટલુંજ માગું છું કે દરેક ભવમાં મને એજ  
પતિની સેવા આપજો. હે બેન ચાંદાયની, તેં દેવોનો પક્ષ કરી  
મને હજો દીધો અને મારા પતિનું મૃત્યુ નીપજાવ્યું તો હવે  
દયા કરી મારા પતિનું શબ મારે સ્વાધાન કર. તેં મને છેતરી.  
દેવોનો પક્ષ કરી મને છુપો માર માયો. હવે જ્યારે પેટજ ક્ષા-  
ત્યું છે તો પાટો શી રીત બાંધું. એટલું બોલતાંજ તેણી મૂર્છા-  
ગત થઈ 'પૃથ્વી ઉપર પડ', અને અચેત થઈ દુઃખનાં ડુસકાં  
ખાવા લાગી. તેનો કંઠ રૂંધાવા લાગ્યો. પોતાની બેનને અચેત  
અએલી જોઈ સતી ચાંદાયની ચમકી અને ગભરાઈને તેનું માથું  
પોતાના બોળામાં લીધું. પછી શિતળ જળ છાંટી વાયરો નાખ્યો.  
બે ઘટીકા પછી મુર્છા વળી અને તે સચેત થઈ કે તરતજ ચાંદા-  
યની તેને હૃદય સાથે ચાંપીને બોલી કે હે વહાલી બેન પરિતા-  
પ તજ અને શાંતિ ગ્રહણ કર. હે મારી વહાલી બેન વ્યર્થ વિલાપ  
શું કરે છે? સુખનો સાગર ઉલટ્યો છે, તારો કંથ કુશળ છે. અને  
દેવો સુખ આપનાર થયા છે. તારા ભવની વિપત્તિ દૂર થઈ છે.  
હવે કેવળ સુખચેત લોગવવાનોજ અવસર છે. તારા સ્વામીને  
પ્રભુએ તારો પક્ષ કરીને સજીવન કર્યો છે અને તારા દુઃખના  
દિવસ નિર્ગમન થઈ ગયા છે. તારું પાતિવ્રત્ય પ્રત્યક્ષ છે. આ

તેવાં જ્ઞાની નિત્યયુક્ત એકમક્તિર્વિશિષ્યતે ।

પ્રિયો હિ જ્ઞાનિનોઽત્યર્થમહં સ ચ મમ પ્રિયઃ ॥૧૭॥

ચદારાઃ સર્વ એવૈતે જ્ઞાનીત્વાત્મૈવ મે મતમ્ ।

આસ્થિતઃ સ હિ યુક્તાત્મા મામેવાનુત્તમાં ગતિમ્ ॥૧૮॥

પરમસુખદ વાણી સાંભળી માંદાયની પોતાના પતિની પાસે  
હોંડી મધ, પણ નવોજ નર જોઈ અચકાઈ. તેની બેન બોલી કે  
હે ભગિની બીએછે શામાટે? તારા પર પરમાત્મા ત્રુઠ્યા છે. તારા  
પતિની કુમતિ અને કુરૂપ દૂર કરી સાક્ષાત્ કામદેવ જેવો સ્વરૂ-  
પચાન અને મહા બુદ્ધિશાળી બનાવ્યો છે. માંદાયની બોલી કે  
તારી મર્માળી વાણીમાં માફ મન માનતું નથી. મારા પતિની  
એક પણ નિશાની આ અંગમાં દેખાતી નથી તો કેવી રીતે હું  
એને પતિ માનું?

અનસૂયાજી બોલ્યાં કે સીતા, આ સતી મહાત્મ્ય રનેહથી  
શ્રવણ કરો. ચાંદાયનીનાં વચન સાંભળી તે અબળા દુઃખમાં  
ડુબી જઈ વિચારવા લાગી. તે મનમાં વિચારેછે કે એ મારો  
સ્વામી નથી. બેનના કહેવામાં ભેદ છે. તપસીની વાણી વ્યર્થ  
થતી નથી, અને મુએલાં સજીવન થતાં નથી. મારે માટે કુદ્રતી  
નિયમ ફરેજ નહિ. પાણી તો નિચાણમાંજ વહી જાય. યદ્યપિ  
જે કે મૃતદેહ સજીવન થાય પણ સ્વભાવ તો બદલાયજ નહિ.  
બરેબર આ કર્મ અદભૂત છે. હું કળી શકતી નથી કે એ રત્ન  
હશે કે તૂટ હશે. અરે હું શુદ્ધિમાં છું કે ભાન બુદ્ધિ છું? જાણ  
છું કે સ્વપ્નવત્ છું! અરે આતો માયાદિ માણસ જેવો દીસેછો  
એને કંથ કેમ કહેવાય? અહાહા! શું એનું કારમું સૌંદર્ય! અ-  
હાહા! એ મારી મરૂઠીને લાયક કયાંથી હોય! મારા પ્રાણનાથ  
તો રોગી અને અશક્ત હતા, અને આતો કોઈ મહા વિલાસી,  
સરસ્વતિનો ઉપાસક અને નૂતનજ મૂર્તિ દીસે છે. કંથનાં ચક્ષુ કરેલ  
ન હતાં, અને આનાં તો પ્રેમ પ્રપૂર્ણ છે. વળી એના મૂળકમળ-

બહુનાં જન્મ નામંતે જ્ઞાનવાન્માં પ્રપચતે ।  
 વાસુદેવઃ સર્વ મિતિ સ મહાત્મા સુદુર્લભઃ ॥૧૯॥  
 કામૈસ્તૈસ્તૈર્હૃતજ્ઞાનાઃ પ્રપચંતેઽન્યદેવતાઃ ।  
 તં તં નિયમમાસ્થાય પ્રકૃત્યા નિયતાઃ સ્વયા ॥૨૦॥

ની કાંતિ પતિના મુખ જેવી નથી. તેથી વહેમની વાત છે. અ-  
 રેરે! બેનની ખુદ્ધિમાં આવી કપટ ક્રિયા કરી કાણે જામ નાખ્યો  
 કે તેણી મને એને પતિ તરીકે સ્વીકારવા આગ્રહ કરે છે. ખચી-  
 ત આમાં તંત્રજ છે. એ જામ કોઈ કપટી દેવનું જ હશે. તે  
 બિના ભારી પતિવ્રતા મુજબ બેન મને આડે રસ્તે દોરેજ નહિ.  
 નહીં એ કોઈ ધાતકી દેવેજ ધાટ બડ્યો છે. અને મારા પાતિ-  
 વ્રત્યમાં ભંગ પાડવાનો આ પ્રસંગ આવ્યો છે. દેવો અદેખા છે  
 એવી કથા બધે પ્રસંગે સાંભળવામાં આવી છે. પૂર્વે હરિશ્ચંદ્રને  
 દેવોએજ અસહ્ય દુઃખ દીધું હતું. વળી સગર રાજાને બુલવણી-  
 માં નાખી ઇંદ્રે પોતાનો સ્વાર્થ સાધ્યો હતો. દેવોને આમ પ્રપ-  
 ચ્ય રચવાની ટેવ પરાપૂર્વથીજ પડેલી છે, પણ તેઓએ મારો સ-  
 પાટો જોયો નથી. વિષ્ણુએ જેવું વૃંદાનું પાતિવ્રત્ય ભંગ કર્યું  
 હતું તેમ તેઓ મને સમજે છે! સ્વર્ગના દેવો દાંભિક છે અને  
 તેથીજ જરાસંઘ જેવા મહા બળવાન યોદ્ધાને કપટ કરી તે-  
 ઓએ માર્યો હતો. અરે ઓ દેવો! તમે તમારા પોતાનાજ હિ-  
 તમાં મશગુલ રહો એવા છો. તમે તપસીને હંમેશાં હમનારા-  
 જ છો. પણ તમે યાદ રાખો કે નદી, નાળાં કે સરોવરજ તમે  
 તરી જાણો છો પણ રત્નાગરનાં પાણી તમે જોયાં નથી! તમે  
 ખચીત માનજો કે હું માંગલ્યમુનીની પુત્રી છું. હું તપથી ચુકું  
 એવી નથી. મને મોહજાળ સ્પર્શ કરી શકશે નહિ. હું શ્રાપથી  
 ત્રૈલોક્યને બાળી નાખવા સમર્થ છું મને મૃત્યુનો ભય તલમાત્ર  
 પણ નથી. તેમ પ્રાણુ જતે હું અસત્ય ભાષણ બોલવાની નથી.  
 કદી અચળગિરી ચલાયમાન થાય, કે અંદ્ર પોતાનો શિતળ પ્ર-

યો યો યાં યાં તનું ભક્તઃ શ્રદ્ધયાર્ચિતુમિચ્છતિ ।

તસ્ય તસ્યાચલાં શ્રદ્ધાં તામેવ વિદધામ્યહમ્ ॥૨૧॥

સ તયા શ્રદ્ધયા યુક્તસ્તસ્યારાધનમીહતે ।

લભતે ચ તતઃ કામાન્મયૈવ વિહિતાન્દિ તાન્ ॥૨૨॥

કાશ તજ તપથી પૃથ્વીના પૃથ્વને બાળવા તૈયાર થાય કે સૂર્ય  
આસ્તાચળ ઉપર ઉદય પામે અને સાગર મર્યાદા મૂકે તોપણ હું  
માફ પાતિવૃત્ત્ય તબ્બું એવી નથી. આમ કહેતામાં તેણીનું શ-  
રીર તપી ગયું અને આંખ લાલચોળ થતાં શ્રાપ દેવા બાય છે  
કે તરતજ મંદમતી બોલી ઉઠયો. અરે એ સાધવી સ્ત્રી, મૈત્ર્ય  
ધર અને ક્રોધને તજ. તું જ્ઞાનની નજર કરીને જો. હું તારો આ-  
ભારી પતિહું, તમે ત્રિકાળજ્ઞાની છો. તમારાથી સત્ય વાત છુપી  
રહેજ નહિ. તમે સારાસાર વિચાર બાણવા સમર્થ છો તો શ્રાપ  
દઈ સાહસ કરશો નહિ. એથી અનર્થ થઈ જશે. હે સત્તારી,  
તમારા ઉપર પરમાત્મા પૂર્ણ પ્રસન્ન થયા છે. આજ તારા સર્વ  
પ્રયત્ન સફળ થયા છે. હે મારા પ્રાણનું રક્ષણ કરનાર વહાલી, તું  
મારા પ્રાણની આધાર છે. હે હૃદયમણી, તારું પુન્ય આજ પ્ર-  
કાશ પામ્યું છે, અને તેથીજ ઇશ્વરે આપણી આશા પૂર્ણ કરી  
છે. તારા તપથી ત્રિવિધીનાં દુઃખ અને લક્ષ્યોરાશીના ફેરા ફર  
થયા છે. હે સતી તું કહેતી હતી કે હે નાથ તમને યમ શરણ  
નહિ થવા હઉં તે તારો ટેક રહે છે, અને મુનિનો શ્રાપ પણ  
સફળ થયો છે. તારા આવતા પહેલાંજ મને ઇશ્વરે સંભવન  
કર્યો, અને આયુષ્ય તથા યૌવન આપી, કુમતિ તથા કુરોગથી દૂર  
કર્યો છે. વળી મારા પાપનો મોટો ઢગલો ફર કરી નાખ્યો છે,  
અને તને અખંડ સૌભાગ્ય આપ્યું છે. માટે હે સતી હવે કલેશ  
તજ શાન્તિ ધરો. તથા મનના સંશય તજો. તારા મનના મ-  
નોરથ ઇશ્વરે સફળ કર્યા છે. હે સતી મારી દશાને પણ ધન્ય છે  
કે તું રત્નરૂપ સ્ત્રી મને મળી છે! વળી પ્રભુના વર્ણકમળની મ-

અંતવત્તુ ફલં તેષા તદ્ભવત્યલ્પમેધસામ્ ।

દેવાન્દેવયજો યાંતિ મદ્ભક્તા યાંતિ મામપિ ॥૨૩॥

અવ્યક્તં વ્યક્તિમાપન્નં મન્યંતે મામવુદ્ધયઃ ।

પરં ભાવમજાનંતો મમાવ્યયમનુત્તમમ્ ॥૨૪॥

સાદીને હું પામ્યો તે પણ તમારોજ ઉપકાર છે. હે હરિવદને, તમે દોષ રહિત દયાળુ છો. તમારા તપથી તો હું બળી ગઈ તમે કોણે જાણે શા સુકર્મથી મને મળ્યાં કે તમારી સાથે લાખેણી લાવો લઉં છું. હે તરુણી તારો કર અડી હું સુખી થયો. બળી મારો જન્મારો સફળ થયો, અને તારો જશ જગ પ્રસિદ્ધ થયો. હે પ્રાણાધિક મારી દુર્ભતિ ટળી અને મારાં સર્વ દુઃખ દૂર થયાં. તથા હાલ આનંદની ઉર્મિ ઉપર તરું છું એ જાણે તારોજ પ્રતાપ છે. હે સુતી તું સુખદાતા, શુભવંતી અને ધર્મજ્ઞાતા છે. તારાજ પ્રતાપથી હું આ ભવજળને તરી ઉતર્યો. હે કલ્યાણી તારા અમણિત ઉપકારો મારા પ્રતિ થયા છે, અને મારા અનહત અપરાધ તારા પ્રતિ થયા છે તોપણ તેં હું જે જરા પણ યોગ્યતા વગરનો તેનો ઉદ્ધાર કર્યો છે. હું દુર્વ્યસની, દુષ્ટ, હરામી, લાંપટ, કપટી અને કામી હતો. એ સર્વ દોષો છતાં તેં મને હે વનિતા ઇશ્વરરૂપ ગણી છેવટે મારું કલ્યાણ કર્યું છે. અરેરે! હું દુષ્ટ અને શુણિકાગામી હોવાથી મારું લેશમાત્ર પણ સુખ તું પામી નથી, છતાં પણ તેં મને તારા પ્રાણ કરતાં પણ અધિક વહાલો ગણ્યો; એ તારી ખુદ્દિ, સહનશીલતા અને ક્ષમાની અવધી છે. હે દયાળુ સ્ત્રી મેં અનેકવાર તારો તિરસ્કાર કર્યો અને વિના અપરાધે તને માર માયો છતાં તેં તારા પવિત્ર હૃદયમાંથી મને દૂર કર્યો નથી. અહાહા! શ્રી તારી વિશુદ્ધતા. મેં તારી જરા પણ કદર ખુજી નથી અને પશુવત ગણી, તોપણ તું ધર્મથી અલિત થઈ જ નથી. હે સુંદરી તેં રાત દિવસ ભૂખ તરસ વેઠી ખુશ થઈ મારી સેવા કરી અને અથાગ શ્રમ સહન કરી, મને છવાડ્યો એ



નાહં પ્રકાશઃ સર્વસ્ય યોગમાયાસમાવૃતઃ ।

મૂઢોઽયં નાભિજાનાતિ લોકી મામજમબ્યયમ્ ॥૨૫॥

વેદાહં સમતીતાનિ વર્તમાનાનિ ચાર્જુન ।

મવિષ્યાણિ ચ ભૂતાનિ માંતુ વેદ ન કશ્ચન ॥૨૬॥

તારો પ્રતાપ અનહદ છે. હું કોઈ, કુછ હી, અને કૂર હતો, તો પણ હે સતી તું મારાથી જરા પણ દૂર થઈ નથી. જો કદાપી શેષ પોતાની હઝાર ફેણથી બચાવે તોપણ મારા અપરાધનો છિડો આવે એવો નથી. એવા પાપીને હે સતી તેં સાડું શિક્ષણ આપી સુધાર્યો. એ તારી બુદ્ધિનું ખડું ચાતુર્ય છે. હે સુભજે! મારી કરણી એવી હતી કે મને નહીં નરકમાં જ ઘસડી બાંધા. મને મુકાવનાર ત્રિમુક્તમાં કેઈ નહોતું. એવા ઘોર નર્કથી મને બચાવ્યો એ તારો ઉપકાર વાળી શકાય તેમ નથી હે તારૂંથી હમણાં ઈશ્વરે સર્વ બાંધનો તોડ્યાં અને મોં માગ્યાં સુખ આપ્યાં તથા ફરી જીવન બદલું એ બધું તારેજ પ્રતાપ છે.

હે સતી તું તો મહાન સાધવી છે. હું મંદમતિ તારે પતિ હું મારે લેશ પણ સંશય મન વિષે આજી શ નહિ. મારાથી ધબ્બેલા અપરાધનો માફી આપા. લયને દુર કરનાર તારી એના સત્યવાદી અને સદા હિતકારીણી છે. તેણીની સઘળી વાત સત્ય છે. તેના સાક્ષી શ્રીસારંગચાણું છે.

સતી માંદાયનીએ આ ગુહ્ય લેહ બહુયો ત્યારે એનો પા રિતાપ મટયો. પછી તેણી એકી નજરે પોતાના પ્રભુત્વપતિની સામું જોઈ સ્હી. એટલામાં ત્યાં શ્રી વિષ્ણુ પ્રત્યક્ષ થયા. તેમના દર્શનથી કરોડો સૂર્યના પ્રકાશ જેટલું અજવાળું થઈ રહ્યું. સતી માંદાયનીનું દુઃખ બહુ ત્યાં શ્રી વિષ્ણુ પ્રકટ થયે તેમણે અંગે પીથું પિતાંજર ધારણ કર્યું હતું. જરકશીનો બમેદ પહેર્યો હતો. મસ્તકે મોરમુકટ ધર્યો હતો. તથા કાનમાં રત્નકાંઠા વિવ્ય પુંડ્રા પહેર્યા હતાં. કંઠમાં કૌરતુભમણિની માળા

ઇચ્છાદ્વેષસમુત્થેન દ્વંદ્વમોદેન ભારત ।  
 સર્વભૂતાનિ સંમોહં સર્ગે યાંતિ પરંતપ ॥૨૭॥  
 યેષાં ત્વંતગતં પાપં જનનાં પુણ્યકર્મણામ્ ।  
 તે દ્વંદ્વમોહનિર્મુક્તા ભજંતે માં દૃઢવ્રતાઃ ॥૨૮॥  
 જરામરણમોક્ષાય મામાશ્રિત્સ યતંતિ યે ।  
 તે બ્રહ્મ તદ્વિદુઃકૃત્સ્તમધ્યાત્મં કર્મ ચાચિલમ્ ॥૨૯॥

શોભી રહી હતી. તેમનું સુખાવિંદ મોહ ઉપજાવે તથા કરોડો  
 અંદ્રસૂર્યને લગ્ન પમાડે એવું તેજોમય હતું. તેમણે શંખ,  
 ચક્ર, ગદા, પદ્મ વગેરે દિવ્ય અયુધો ગ્રહણ કર્યાં હતાં. સાથે  
 લક્ષ્મીજી બિરાજી રહ્યાં હતાં. વળી બ્રહ્મા, શિવ, ઈંદ્ર, નારદાદિ  
 દેવોનો સમાજ પણ પ્રકટ થયો હતો. તેમજ ઈંદ્રાણી, બ્રહ્માણી,  
 પાર્વતી વગેરે તેમની સ્ત્રીઓ પણ આવી હતી. તેઓ હર્ષયુક્ત  
 વાણી આચરતાં હતાં. અને સતીને કહેતાં હતાં કે શાણી તું  
 શીદને શોક કરે છે. શ્રી વિષ્ણુ બોલ્યા કે હે પવિત્ર અને પતિ-  
 પ્રતા બાલીકે તું મને બહુજ વહાલી છે. તેથીજ હું તને દર્શન  
 દેવા પ્રકટ થયો છું. હે બાલે, તે અતિશય દુઃખ સહન કર્યું છે.  
 હે સતી તેં કામદેવનો મદ અચળ રહીને પાળ્યો છે, અને મા-  
 યાથી જરા પણ ઠગી નથી. કસવાથી તું શુદ્ધ કંચન (સુવર્ણ)  
 જેવી નીવડી. અને તેથીજ અતિ મોહ પામી મેં તને અખંડ  
 સૌભાગ્ય આપ્યું છે. સતી તારો પતિ મરણ પામ્યો હતો. તેને  
 અમોઝે સજીવન કર્યો. અને અનુપમ ચૌવન અને સુમતી આપી  
 એનું દારિદ્ર દૂર કરી વિદ્યાધર બનાવ્યો છે. માટે ચાંદાયનીની  
 વાણી સત્ય ગણી હે શાણી તારા મનમાંથી સંશય માત્રનો ત્યા-  
 ગ કર. હે સતી તારાં સર્પ દુઃખો બળીને ભસ્મ થઈ ગયાં છે.  
 તારા પતિને હવે આનંદપૂર્વક વધાવી લે. હવે તમે બન્ને મનમાં  
 અતિ હર્ષ લાવી રાત્રિદિવસ સુખમાં વ્યવીત કરો. આમાં કોઈ  
 દેવનું કપટ નથી કે નથી કોઈ પાપી પુરૂષનો પ્રપાંચ, હે સુ-

સાધિમૃતાધિદૈવં માં સાધિયજં ચ યે વિદુઃ ।  
 પ્રયાણકાલેઽપિ ચ મા તે વિદુર્યુક્તચત્તસઃ । ૧૦॥

इति श्रीमद्भगवद्गीता उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां  
 योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञान-  
 योगो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

ભગે! એતો તારા તપનું જ ફળ છે. વૈકુંઠમાં પણ તારાં વખાણુ થાય છે. તારા ઉપર આવી પડેલું દુઃખદવાદનું તારા ધર્મથી જ દૂર થઈ ગયું છે, અને પેલા મુનીનો શ્રાપ એ તારા ભાગ્યોદય નું ચિહ્ન હતું.

આવી રીતે સર્વ દેવતાઓ આ પૂર્ણ પતિવ્રતા અને ધર્મ શીળ સતીને બેઈ મનમાં આનંદાશ્ચર્ય પામ્યા. લક્ષ્મીબાઈએ એના માથા ઉપર હાથ મુકી તેણીને છાતી સરખી આંપી. પાર્વતી અને પ્રદ્માણી પણ તેનું મન વળાવા લાગ્યાં. તથા રત્નાદે અને સારદ તેણીની સેવા કરવા લાગ્યાં. એટલામાં કમળાપતિ બોલ્યા કે હે સતી તારા મનની જે ઇચ્છા હોય તે આ પ્રસંગે માગી લે. તારાથી વધારે બીજે કોઈ પદાર્થ નથી. એ સાંભળી માંદાયની હર્ષથી બોલી કે હે મહા પ્રભુ આપના દર્શનથી હું કૃત કૃત્ય થઈ ગઈ છું. મેં જ્ઞાનચક્ષુથી જોયું તો મારી બેન મને બહુ હિતકારી માલમ પડી છે. હે પ્રભુ તમારા ઉપર મારું તન મન વારી નાખુ એટલું બોલતાં તેણી પોતાના પતિના પગમાં પડી, અને તે દંપતીના મનનો ભેદ લાગ્યો. તેઓએ પરમ પવિત્ર પ્રેમથી એક બીજાને આલિંગન કર્યું. તે વખતે દેવોએ તેમની ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. અહાહા! કેવો પાતિવ્રત્યનો પ્રાદ પ્રભાવ? અસ્તુ. પછી તેઓ બન્ને પ્રેમથી શ્રીકમળાપતીને પાંચે પડ્યાં તથા પવિત્ર ચિત્તથી અર્ધપાદ પૂજન કર્યું અને બોલ્યાં કે હે

। અર્જુન ઉવાચ ।

કિં તદ્વક્ત્ત્વ કિમધ્યાત્મ્યં કિં કર્મ રૂપોત્તમ ।

અધિભૂતં ચ કિં પ્રોક્તમધિદૈવં કિમુચ્યતે ॥૧॥

અધિયત્નઃ કથં કોઽન્ન દેહેઽસ્મિન્મધુમૂદન ।

પ્રયાણકાલે ચ કથં જ્ઞેયોઽસિ નિયતાત્મભિઃ ॥૨॥

દીનળાંધુ હે દયાનિધી પ્રભુ અમો રંકની સેવા સ્વીકારો. અમે મહા પાપી પામર જીવો છીએ. તમોએ અમને દયારૂપી દાન આપી દેવાને પણ દુર્લભ એવાં આપનાં દર્શન કરાવ્યાં અને અમારું જીવતર સફળ કર્યું એજ તમારી પ્રભુતાની ખુબી છે. હે પ્રભુ તમે ભક્ત વત્સલછો. હે ધર્મધુરા ધરનાર દયાળુ દેવ, હે ત્રિભુવનને તારનાર અમારી વિનંતી એટલી છે કે અમારો જન્મ મરણનો ફેરો ટાળી આપના ચર્યુકમળમાં રાખો. વળી અહોનિશ આપને પ્રિય હોય એવું કાર્ય કરીએ એવી સન્મતિ આપો. અમારામાં નીતિ અને ભક્તિ અચળ રહે તથા અમારાં સર્વ દુઃખો અને દુર્બુદ્ધિ દૂર થાય વળી અમારા હૃદયકમળ વિષે નિત્ય આપને સાક્ષાત્કાર કરી શકીએ એવું કરો. હે દેવાધીદેવ અમો રંક સેવકની એટલીજ અભિલાષા છે તે આપ કૃપા કરી પૂરું કરો.

પછી કમળાપતિ બોલ્યા કે હે સદ્ગુણ સંપન્ન મુંઢરી સાંભળ. મારા ભક્તનો મારું મનજ છે. હે શાણી હું ભક્તથી લેશ માત્ર પણ જીવો નથી ભક્તમાં મારી પ્રતિભાજ રહેલી છે. જે સ્ત્રીપુરૂષ સત્યવાદી અને સુશીલ છે તથા જેમને મારી ભક્તિ અને નીતિ વહાલી છે તેમને આધિન હું અહોનિશ રહું છું. હે સતી મારા ભક્ત મને યહુજ વહાલા છે. ને યમની ધીક નથી તેમને સ્વર્ગનું અળાંક સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. જે નરનારી દુષ્ટ, ઠાંભિક, વ્યભિચારી, દ્રોહી, હરામી, અને ધર્મ વિરુદ્ધ આલિનીયો હોય તેઓ હુંમેશાં નર્કમાં પડે છે. વળી દુર્બુદ્ધિ અનાડી

## । શ્રીભગવાનુવાચ ।

અક્ષરં બ્રહ્મ પરમં સ્વભાવોઽધ્યાત્મમુચ્યતે	।
ભૂતભાવોઽવકરો વિસર્ગઃ કર્મસંજ્ઞિતઃ	॥૩॥
અધિભૂતં ક્ષરો ભાવઃ પુરુષશ્ચાધિદૈવતમ્	।
અધિયજોઽહમેવાત્ર દેહે દેહમૃતાં વર	॥૪॥

કોધી, કપટી અને લોભી જેઓ મને લજવો મુકી દઇ અન્યને લજે છે તેઓ દુઃખમાંથી બહાર નીકળતાંજ નથી. હે માંદાયની સતી તને ધન્ય છે? કે તેં અંત સુધી સત્ય વિસાર્યું નહિ. હે બાળા તારી પતિલક્ષિત, નીતિ, અને ટેકને ધન્ય છે! હે સતી તારા માબાપને પણ ધન્ય છે! કે જેમણે તારા જેવા રત્નને જન્મ આપ્યો. વળી તમારી બેન ચાંદાયનીને પણ ધન્ય છે! કે તને ખરો રસ્તો બતાવ્યો. હે સતી અમારાં ધન્યભાગ્ય. કે આજ તારાં દર્શન થયાં. હે સ્ત્રી આ જગતમાં હુમણું તારાજેવી પતિની સેવા કરનારી બીજી કોઈ સ્ત્રી નથી. તારી પતિલક્ષિત અતિ મોઘા મૂલની છે. એટલે સુધી કે દેવાંગનાઓ જેવી કે પાર્વતી, સાવિત્રી, કે આ લક્ષ્મીજી પણ તારી બરોબરી કરવા સમર્થ નથી. તું સર્વ સતીઓનું સત્ત્વ છે. હે સાધવી તું મારી સાચી લક્ષ્મીજી છે. તેં આ દુનિયામાં મારો મહિમા વધાર્યો એમ હું માનુ છું. હે કલ્યાણી તેં તારા કુળનો ઉદ્ધાર કર્યો. હું એટલે સુધી કહું છું કે તારા પગની રજથી પણ પ્રાણી તરી બાય એમાં કાંઈ સંશય નથી. ઉપર પ્રમાણે બોલતાં કમળાપતિએ મરૂઢીને ઉરાડી દીધી. અને નૌતમ વાટિકા બનાવી દીધી. તેમાં રત્ન, હિરા માણિક્ય વગેરેથી પરિપૂર્ણ એવો સુવર્ણનો મહેલ બનાવી દીધો. એવી રીતે લગવાને માંદાયનીને દિવ્ય વૈભવ આપ્યો અને તેણીનું સ્વરૂપ સાક્ષાત બીજી લક્ષ્મીજી હોય એવું બતાવી દીધું. એનું ચૌવન નૂતન કર્યું અને રૂપ રંભાથી પણ

અંતકાલે ચ મામેવ સ્મરન્મુક્ત્વા કલેવરમ્ ।

યઃ પ્રયાતિ સ મદ્ભાવં યાતિ નાસ્ત્યત્ર સંશયઃ ॥૫॥

યં યં વાપિ સ્મરન્ભાવં યજત્યંતે કલેવરમ્ ।

તં તમેવૈતિ કૌતેય સદા તદ્ભાવભાવિતઃ ॥૬॥

અહલું બનાવ્યું. એવી રીતે વિષ્ણુને અતિ પ્રેમ થવાથી તે સ્ત્રીને દિવ્ય વૈભવ અને અખંડ સાંભાગ્ય આપ્યું વળી બીજું એક વરદાન આપ્યું કે હે દંપતી તમારી સર્વ આશા તૃપ્તિ પૂર્ણ થશે. જ્યારે તમે જે વસ્તુની ઇચ્છા કરશો ત્યારે તે વસ્તુ તમારી સન્મુખ થશે. ( તમને પ્રાપ્ત થશે ) નીતિને રસ્તે રહી તમારા આ દેહથી સંસારનું મુખ રૂડી રીતે ભોગવો અને પરોપકાર બુદ્ધિ રાખી ધર્મનું પાલન કરો. એવી રીતે દીર્ઘાયુષ ભોગવી અવસાને તમે સ્વર્ગમાં આવશો. તમારું વૃત્તાંત જે કોઈ સ્ત્રી પુરૂષ ગાશે કે સાંભળશે તે જરૂર મોક્ષ પામશે.

બળી વિષ્ણુ ભગવાન બોલ્યા કે હે દંપતી પ્રીતિ પૂર્વક મારું કહેવું શ્રવણ કરો. દુનિયામાં દંપતિધર્મ વિશેષ પ્રસરે એવો ઉપદેશ તમારે હૃદયમાં કરવો. મોક્ષ પામવો એજ જીવનનું સાર્થક છે એમ જાણવું અને મને સર્વવ્યાપક જાણવો. શત્રુ અને મિત્રને સમાન ગણવા. પ્રપંચ છોડી મુકર્મ કરવાં. આ ઉપદેશ પતિપત્ની મસ્તક નમાવી હાથ જોડી શ્રવણ કરતાં હતાં તે વખતે ત્યાં વીરભાંડક પોતાનાં માળાપ, પત્ની અને નિષ્કુળ મુની સહિત પ્રભુ ભક્તિથી પરવારી આવી પહોંચ્યો. તેને પણ વૈકુંઠાભિષેકિએ દર્શન આપી હૃદય સરખાં ચાંચ્યાં. તેના પ્રતિ ક્રમળાપતિ બોલ્યા કે હે પુત્ર તારી પિતૃભક્તિ મને બહુજ પ્રિય છે. તેથી હું તને મળવાનું મન કરતો હતો એટલામાં તું અત્રે આવી પહોંચ્યો એ બહુ રૂંડું થયું. અને હું પૂર્ણ કૃતાર્થ થયો. મારા ભક્તો તમે હૈયાના હાર અને સ્વર્ગના શણગારછો. હું તપ, ધર્મ કે બીજા વૃત્તથી રીઝતો નથી પણ મારી અનન્ય ભક્તિથીજ

તસ્માત્સર્વેષુ કાલેષુ મામનુસ્મર યુક્તચ ।

મદ્યપિતમનોરુદ્ધિર્માર્ગિર્વૈવ્યસ્યસંશયમ્ । ૭૧ ।

અભ્યાસયોગયુક્તેન ચતસા નાન્યગામિના ।

પરમં પુરુષં દિવ્યં માતિ પાર્યાનુચિંતયન્ ॥૮૧॥

રીઝુઝું. નાનિ અને ભક્તિ મને બહુ વહાલી છે. તેથીજ હું મારા ભક્તોને બારણે ચાલી આવ્યો છું. આ પ્રભુનાં વચન સુણી નિષ્કુળ મુની તથા વીરભાંડક બને પ્રભુને ચરણે નમ્યા, અને માંઢાયની હર્ષથી ઘેટી જેવી થઈ ગઈ. આહાહા ! તે વન વૈકુંઠપુરી જેવો શોભા આપવા લાગ્યું. તેને જોઈ ભવોભવનાં સંકટો ભાગી ગયાં. વળી તે પ્રસન્નજે દેવોનાં દિવ્ય વાજાંત્રો વાગવા લાગ્યાં. અને પુષ્પની વૃષ્ટિ કરતાં દેવો પણ જયજયકારના ઘોષો કરવા લાગ્યા. ગંધર્વ, કિન્નરાદિ પ્રભુના ગુણ ગાવા લાગ્યા અને સર્વત્ર રનેહ-વિશુદ્ધ પ્રેમની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા. મૈત્રેયમુનીને પણ દેવો વધાવવા લાગ્યા. અને કમળાપતિ તેને ભેટવા મંડયા, અંતર્યામીએ ચાંઢાયનીને આશીર્વાદ દીધા. આવી રીતે પ્રભુના સર્વ ભક્ત તૃપ્ત થયા. તેમની આશા પરમેશ્વરે પૂર્ણ કરી અને સતીઓનો ટેક સાચવ્યો. પછી પૂર્ણ પુરૂષોત્તમ પ્રભુ પોતે અંતર્ધાન થઈ ગયા.

સતી માંઢાયની અતિ આનંદથી જ્યેષ્ઠ ભગિની ચાંઢાયની ના ચરણમાં પડીને બોલી કે હે ગુણવાન બેન તું મારી પ્રથમ જુર છે. મારા ઉપર તો મહદુપકાર કર્યો છે. હું તારી ક્ષણ ક્ષણની આભારી છું. મને પરમાત્માએ દર્શન આપ્યું એ બધો તારોજ પ્રતાપ છે. હે વહાલા બેન તોજ મારા આપત્તિના કાળમાં મારી રક્ષા કરી મારો હાથ ઝાડ્યો અને મને અખાંડ સૌભાગ્ય પણ તારાજ પ્રતાપથી મળ્યું છે. હે ભગિની મને જગદીશ વિવિધ વૈભવ આપ્યા; એ તારોજ સન્મતિના પ્રતાપ. સમભુંદું, તું મારા મુખની સહાયકારિણી અને ભવભવની તારિણી છે. હે બેન તો મને લાખો પ્રકારે સહાય કરી છતાં પણ અજ્ઞાનપ્રભુ

કર્ત્ત્રિ પુરાણમનુશાસિતારમણોરણીયાંસમનુસ્મરેદ્યઃ ।  
 સર્વસ્ય ધાતારમર્ચિત્યરૂપમાદિત્યવર્ણેતમસઃ પરસ્તાત્ ॥૧॥  
 પ્રયાણકાલે મનસાઽચલેન ભક્ત્યા યુક્તો યોગદલેન ચૈવ ।  
 બ્રુવોર્મધ્યે પ્રાણમાવેશ્ય સમ્યક્ સ તં પરં પુરુષમુપૈતિ દિવ્યમ્ ॥૨૦॥

થીજ મેં તમારા ઉપર બહુ આજ્ઞ મુક્યું; એ મારા થએલા અ-  
 પરાધ ક્ષમા કર, હું તો તારે આશ્રયે છું. એ પ્રમાણે કહી તેણી-  
 એ આંખમાં આંસુ આણ્યાં. ત્યારે ચાંદાયની બોલી કે બેન તે-  
 ની કશી ચિંતા નહિ. જ્યારે મનુષ્યનું ચિત્ત શ્રમિત બને છે  
 ત્યારેજ હુઃખનું વાદળ ચઢી આવે છે. એમાં તારો દોષ નથી.  
 એતો મનુષ્યમનનો ધારોજ છે. સતીઓ કોઈનો વિશ્વાસ કર-  
 તીજ નથી. જે માણસ મર્મ સમજે છે તે કદી પણ ખેદ પામે  
 નહિ પણ કાર્ય કરીનેજ વિરામ પામે છે. હે ચતુરા તારું આ  
 સુખ નિહાળીને મને પરમ સંતોષ વળે છે. તારી સર્વ મનકા-  
 મના શ્રીહરિએ પૂર્ણ કરી, કશી વાતની ખામી રાખી નથી એમાં  
 મારો કાંઈ પણ ઉપકાર નથી, તે તારી મહેનતનું યોગ્ય ફળ  
 મેળવ્યું છે.

ઉપર પ્રમાણે કહી પોતાની બેનને હૈયા સાથે ઢાળી રનેહ-  
 થી તેને શુભાશિષિત આપી પછી સતી ચાંદાયની પોતાના પતિ  
 મૈત્રેય મુની સાથે આશ્રમ તરફ વિદાય થઈ. હવે વિદ્યાધર (મં-  
 દમતિ) સાથે માંદાયની તે આશ્રમમાં વિવિધ સુખ ભોગવવા  
 લાગી.

અત્રિ મુનીનાં પત્ની અનસૂયાજી બોલ્યા કે હે જનકકુમા-  
 રી એ વખતનો આનંદોત્સવ વર્ણવવાને હું સમર્થ નથી. વિદ્યા-  
 ધર અને માંદાયનીનું બેડું ખરેખર દર્શન કરવા યોગ્યજ હતું.  
 જેમ વિષ્ણુ સાથે લક્ષ્મીજી, મદન સાથે રતિ, રત્નાદે સાથે રવી,  
 અને ઈંદ્ર સાથે સયા શેભે, તેમ વિદ્યાધર સાથે સતી માંદાય-  
 ની શોભતી હતી. તેમનાં દર્શન કરવા માટે મનના ઉમંગધારી



યદક્ષરં વેદવિદો વદંતિ વિશંતિ યદ્યતયો ચિતરાગાઃ ।

યદિચ્છંતો બ્રહ્મચર્યં ચરંતિ તત્તે પદં સંગ્રહેણ પ્રવક્ષ્યે ॥૧૧॥

સર્વદ્વારાણિ સંયમ્ય મનો હૃદિ નિરુદ્ધ્ય ચ ।

મૃદ્ધ્યાધ્યાયાત્મનઃ પ્રાણમાસ્થિતો યોગધારણામ્ ॥૧૨॥

ૐ મિત્યેકાક્ષરં બ્રહ્મ વ્યાહરન્મામનુસ્મરન્ ।

યઃ પ્રયાતિ ત્યજન્દેહં સ યાતિ પરમા ગતિમ્ ॥૧૩॥

લોકો આવતા હતા. જે જે સ્ત્રીઓ માંદાયનીની ઉપેક્ષા કરી હસતી હતી તે તે સ્ત્રીઓ પણ “હે સતી તમને ધન્ય છે ધન્ય છે” એમ ખેાલી તેને પગે લાગતી હતી, આ દંપતીનો વિશુદ્ધ પ્રેમ અમુલ્ય ઉપદેશ લેવા યોગ્ય હતો. વળી જાણે કે દૂધ અને પાણીનો અનુપમ સંબંધ હોય એવું દર્શાવતો હતો. જળ-ચરને જેવો જળનો પ્રેમ તેવો પ્રેમ આ દંપતીને અન્યોઅન્ય હતો. તેઓ જાણે કુંદનમાં રત્ન શોભી રહ્યું હોય તેમ શોભતાં હતાં. તેઓના વિશુદ્ધ પ્રેમથી ભરેલાં નયનો એક બીજાનું ચિત્ત ચોરી લેતાં હતાં. આવી રીતે રાત્રિદિવસ કેવળ આનંદમાંજ તેઓ નિમગ્ન થવા લાગ્યાં. તેઓનો પ્રેમ દેહુની પાછળ પડછા-યા પેઠે હતો. તેમની પાસે હીરા, રત્ન, માણિક્યાદિ ઝવેરના કે-હાર ભરેલા હતા. વળી વસ્ત્રાભુષણનો પાર નહોતો, અને દાસદા-સીનીતો ખોટજ નહોતી. આ પ્રમાણે તે દંપતીનો વૈભવ વિશ્વ-માં વખાણવા જોગ થઈ પડ્યો. તેઓ નીતિપુસ્સર ધર્મ ખાળતાં અને શ્રી પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં હતાં વળી પરોપકારથી વિવિધ પ્રકારે દાન આપતાં તેઓએ જગતમાં દીન જનોનાં દુઃખ કાપી ધર્મનાં સ્થળે સ્થળે ધામ કરાવ્યાં. તથા ઉપદેશ આપવા માટે મોટી મોટી સમાજો મેળવી દંપતી પ્રેમ સંબંધી વ્યાખ્યાનો કરતાં હતાં.

આવાં આચરણ પ્રમાણે કેટલોક વખત વીતી ગયા પછી માંદાયનીઓએ પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો, જેથી તેમનું ગૃહમુખ

અનન્યચેતાઃ સતતં ચી માં સ્મરતિ નિત્યશઃ ।  
 તસ્યાહં મુલમઃ પાર્થ નિત્યયુક્તસ્ય યોગિનઃ ॥૧૪॥  
 મામુપેત્ય પુનર્જન્મ દુઃસ્થાલયમશ્વતત્મ  
 નાન્નુવંતિ મહાત્માનઃ સંસિદ્ધિં પરમા ગતાઃ ॥૧૫॥  
 આબ્રહ્મભુવનાલોકાઃ પુનરાવર્તિનોઽર્જુન  
 મામુપેત્ય તુ કૌતેય પુનર્જન્મ ન વિચતે ॥૧૬॥

ઠીપી નીકળ્યું. માંદાયનીએ પુત્રપ્રાપ્તિની ખુશાલીમાં ઘણા ઋષિ-  
 ઓને સંતોષ્યા. તે દંપતીનો જ્યજ્ઞકાર આખા જગતમાં ગાજી રહ્યો.

આવી રીતે તેઓ ધર્મ, અર્થ ને કામ વગેરેથી અવસાને  
 દવર્ગે ગયાં ( મોક્ષ પામ્યાં ).

પ્રિય વાચકો, પતિવ્રતાનું મહાત્મ્ય આવું અદ્ભુત છે એ-  
 માં લેશ પણ સંશય નથી. એ મહિમા જેઓ વાંચે, સાંભળે અને  
 તે પ્રમાણે કરે તેઓનો પ્રભુના ચરણમાં જરૂર નિવાસ થાય એ  
 નિર્વિવાદ છે. તથા તેમને ધર્મ, અર્થ, અને કામની પ્રાપ્તિ થાય  
 એ નિઃસંદેહ છે. વળી વસંતઋતુમાં જે કોઈ શિવજી જગમાં  
 સ્નાન કરે અને એક ભુક્ત રહી શીયળ પાળી આ પરમ પુનિત  
 આજ્યાન શ્રદ્ધાથી વાંચે, તે પ્રમાણે વર્તન રાખે તથા અહો રાત્રિ  
 દંપતી પ્રેમ વધારી ઇશ્વરની આરાધના કરે તેમનાં ત્રિવિધી દુઃખ  
 દૂર થાય અને સારો પરિવાર પામે એ નિશ્ચય માનવું. વળી તેમ-  
 નાં પાપ બગી જાય અને પુણ્યનો ઉદય થાય એમ જાણવું. તથા  
 એને ચોરી, અછબડા કે બગીઆ કદી દેખાવ આપે નહિ. વળી  
 જે સ્ત્રીને મરેલાં બાળક અવતરતાં હોય તે જો આ વૃત્તાંત શ્રદ્ધા-  
 થી સાંભળે અને પૂર્વોક્ત આચરે તો તેનો સંતતિ અવશ્ય લાંબા  
 આયુષ્યવાળી થઈ વંશ વધે. જેઓ દંપતી પ્રેમ સંપૂર્ણ રીતે પા-  
 લી શ્રી કમળાપતિનું શુદ્ધ ભાવથી આરાધન કરે છે તેઓ સંસા-  
 રમાં ઉત્તમ પ્રકારનું સુખ પામી અતે હરિપદને પામે છે.

સાર્થપુર્યતમહર્ષદ્વસણો વિદુઃ ।  
 રાર્થિ યુગસહસ્રા તાં તેઽહોરાત્રવિદો જનાઃ ॥૧૭॥  
 અવ્યક્તાવ્યક્તયઃ સર્વાઃ પ્રભવંત્યહરાગમે ।  
 રાત્ર્યાગમે પ્રલીયંતેતત્રૈવાવ્યક્તસંજકે ॥૧૮॥

ઉપરનો સતી આંહાયની અને માંહાયનીનો પાતિવ્રત્યનો મહિમા સાંભળી સીતાદેવી પ્રસન્ન થયાં, વળી અતિ ઉલટથી અનસૂયાજીના અર્પિતું વંદન કરી કૃતાર્થ થયાં.

इति शिवं.

૧ સીતા માતાએ પણ પતિસેવા (પતિવ્રત ધર્મ) પૂર્ણ પાળી છે. તેમને વનમાં શ્રી રામચંદ્રજી સાથે જવા નીચે મુજબ કહ્યું છે.

ત્વદનન્યામદોષાં માં ધર્મજ્ઞોસિ દયાપરઃ ।  
 ત્વત્સર્માપેસ્થિતાં રામ કો વામાંઘર્ષયદ્વને ॥  
 ફલમૂલાદિકં યદ્યદ્ તવ ભુક્તાવપેશિતં ।  
 તદેવાઽમૃતં તુલ્યં મે તેન તુષ્ટાસ્મામ્યહં ॥

અધ્યાત્મ રામાયણ.

પરોધર્મઃ સ્ત્રીણાં ભવતિ સુખરૂપઃ શ્રુતિમતઃ ।  
 સદાસેવ્યો દેવઃ પતિ રિતિ પરંત્રેક્ષુભદઃ ॥  
 સદાશીલં રક્ષ્યં હાસુરપિ યદા ગચ્છતિ તથા ।  
 પ્યમૂલ્ય સૌભાગ્યે વ્રતમિતિ મહાલક્ષણમિદમ્ ।

(વડોદરાના શાસ્ત્રી રમણનાથ કૃત.)

ભૂતગ્રામઃ સ एषायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।  
 रात्र्यागमेऽवस्रः पार्थ प्रभवत्यहरागमे ॥१९॥  
 परस्तस्मात्तु भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्तात्सनातनः ।  
 यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति ॥२०॥  
 अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिम् ।  
 यं प्राप्य न निवर्तते तद्धाम परमं मम ॥२१॥

શ્રી નર્મદાયૈનમઃ પ્રાતર્નર્મદાયૈર્શિનમઃ ।

નમોસ્તુનર્મદેતુભ્યં ત્રાહિમાંવિષસર્પતઃ ॥

“ હે નર્મદા! તવ ચર્ણે નમી, માગું સર્વદા એક,  
 સત બુદ્ધી મુજ પર બક્ષો, ધરી ઉમંગે ટેક;  
 નર્મદા મુજને આપજો, સર્વદા ભીક્ષા નેક,  
 તારણ કારણ મુજને ધરો, બદ્રી પુરણ પ્રેમ.

૧

( હરિગીત છંદ )

શ્રીમાત રેવા ભક્ત સર્વે, શુદ્ધ પ્રેમે પૂજતા;  
 નહી ધારી મળ નિજ મન વિષે, જરી સત્ય રીતે યોજતા;  
 રક્ષા કરો? રક્ષા કરો? હે માત? આ નિજ બાળની;  
 મહિમા મહા ભીતિ દિસે, કલિયુગ સરખા કાળની.  
 દાતા સદા શાતા તણી, તું શ્રેષ્ઠ છું ભૂમિમહિ;  
 સધર્મ પાલન કાજ તું, શ્રી નર્મદા આવી અહીં;  
 માતા કરો શાતા તમે, શા ગુણ ગાયે કિંકરો;  
 જય પાપ હારી સુખકારી, દેહને નિર્મળ કરો.  
 નિત્યે તને યત્ને કરી, હનુદેવ નર નમતાં હવા;  
 વિજ્ઞાન નાશક નિજ તણા, સહુ પાપ પુજ પ્રલય થવા;  
 નર દેહ દીધો ઇશ્વરે, સત્કર્મ રૂડું સાધવા;  
 તીરે વસો રેવા તણી હે, બન્ધુઓ સુખીઆ થવા.

પુરુષઃ સ પરઃ પાર્થ મહત્ત્વા લભ્ય ત્વનન્યથા

યસ્યાંતઃસ્થાનિ મૂતાનિ ચેન સર્વમિદં તત્ત્વ ॥૨૨॥

યન્ન કાલે ત્વનાદ્યુત્તિમાદ્યુત્તિં ચૈવ યોગિનઃ ।

મયાતા યાંતિ તં કાલં વક્ષ્યામિ મરતર્ષભ ॥૨૩॥

૨

જય રૂઢ દેહા જય નર્મદે દેવા, પતિત પાપની દિવ્યા (૨)

સ્વીકાર સુજ સેવા.

જય જય રૂઢ દેહા દેક.

તવતજ આપોઆપ, શિવ લિંગો થાયે. (૧)

જેનો અમત્કૃતિ જાણી, (૨) તુંજ પ્રત્યે ધાયે. જય જય. ૧

અદ્ભૂત ત્રઠ પ્રતાપ, તારો હે માતા (૨)

કંકર શંકર થાયે, (૨) પ્રતિદિન જે ના'તા. જય જય. ૨

પ્રકટિ કરણ કરણ તુંજ, વૃત્તિ આભારી (૨)

ક્ષણિમલ હરવા કરલા (૨) રૂપ ધર્યું કારી. જય જય. ૩

સર્મદ તુંજ ત્રઠ પાસ, જમનો ત્રાસ નહિ (૨)

તિર્થ નાયિકા પદ તુંજ, (૨) અભય કરે સહિ. જય જય. ૪

સુરનર સેવિત દેવી, જગ જીવ તારિણી (૨)

ત્રિંધ્ય નગેન્દ્ર નિવાસિની, (૨) લય લય હારિણી. જય જય. ૫

ચન્દ્ર શેખરી સુરસા, અનંત કૃણ દાતી (૨)

તરંગ ચાડ હાસી (૨) કલ્યાન્તર સ્થાયી, જય જય. ૬

ઓ માતા! સુખદાતા, ત્રિલોક વિખ્યાતા (૨)

જન જે તુંજને ધ્યાતા, (૨) જન્મ રહીત થાતા. જય જય. ૭

અહો અલૌકિક શક્તિ, ભક્તિ સુખકારી.

જીવને શીવ કરી સ્થાપે (૨) મોક્ષ પદે ભારી. જય જય. ૮

અમૃત આરતિ નિત્ય, જે કોઈ આલાપે (૨)

તેહનાં સર્વે ક્ષેપે (૨) અધહરિણી કાપે. જય જય રૂઢ દેહા.

અગ્નિજ્યોતિરહઃ શુક્લઃ ષષ્માસા ઉત્તરાયણમ્ ।  
 તત્ર પ્રયાતા ગચ્છતિ બ્રહ્મ વ્રહ્મવિદો જનાઃ ॥૨૪॥  
 ધ્રુવો રાત્રિસ્તથા કૃષ્ણઃ ષષ્માસા દક્ષિણાયનમ્ ।  
 તત્ર ચાંદ્રમસં જ્યોતિર્યોગિ પ્રાપ્ય નિવર્તતે ॥૨૫॥

## ૧ કવિત.

જેણે માત તાત તણે પ્રેમરસ પીધો નહિ,  
 પ્રભુ તણે પ્રેમરસ પીધો તે શા કામને;  
 પ્રસન્ન કર્યો ન માત તાતને પુજન કરી,  
 રદ્યો ન આ દેહ પછી કોડી તણા કામને.

૧

મેળવ્યો ન ભાવ માત તાત તણે લક્ષી ભાતે,  
 કામને ન ભાવ મળ્યો જગત તમામને;  
 માત તાત પ્રસન્ન કર્યો ન તેણે મેળવ્યો ન,  
 જગતમાં જીવી લાભ પુટીરે બદામને.

૨

જેણે માત તાત તણી પ્રાર્થના પ્રીતે ન ગાઇ,  
 પ્રભુ કેરી પ્રાર્થના જે ગાઇ તે ન ગાઇ છે;  
 આહી નહીં માત તાત તણી પૂજા ચિત્ત માંડી,  
 પ્રભુ તણી પૂજા ચિત્ત આહી તે ન આહી છે.

૩

જેણે માત તાત તણી આંતરડી ઠારી નહીં,  
 અન્ય તણી આંતરડી ઠારી તે ન ઠારી છે;  
 આખી ન પ્રસાદી માત તાત તણી મન કરી,  
 પ્રભુની પ્રસાદી આહિ આખી તે ન આખી છે.

૪

## ૨ (વસંત વીલકા)

હે માત તાત ઉપકાર અમાપ કીધા,  
 પામું ન પાર શ્રમ ને મુજમાટ લીધા;  
 તેનો કદી ન બદલો દઇ તો શકું હું,

શુભકૃષ્ણે મતી હેતે જગતઃ શાશ્વતે મતે  
 એકયા યાત્યનાટ્ટતિમન્યયાઽઽવર્તતે પુનઃ ॥૨૬॥  
 નૈતે સ્તિપાર્થ જાનન્ યોગી મુહ્યતિ કશ્ચન ।  
 તસ્માત્સર્વેષુ કાલેષુ યોગયુક્તો ભવાર્જુન ॥૨૭॥

માત પિતા તમતણે દીનદાસ હું છું. ૧  
 બાળપણે હતું શરીર અપંગ બ્યારે,  
 પાલ્યો મને પ્રેમથી પોષી ત્યારે,  
 દુઃખો અસહ્ય સહિ ખાંતથી શું કહું હું,  
 માત પિતા તમતણે દીનદાસ હું છું. ૨  
 સંભાળ એજ સમયે ક્ષણકો કરેજો,  
 તેનો જીવિત સુધી ના ગુણકો ભુજે તો,  
 કોટીક કષ્ટ પડતાં કયમ એ ભુલું હું,  
 માત પિતા તમતણે દીનદાસ હું છું. ૩  
 એવા તજી ન તમથી ક્ષણ દૂર જાઉં,  
 ભાવે જમાડી તમને અવશેષ ખાઉં;  
 ખદારવિંદ પૂજવા કદી ના ચુકું હું,  
 માત પિતા તમતણે દીનદાસ હું છું. ૪  
 હે માત તાત તમને ચરણે નમીને,  
 દાસાનુદાસ દીન હું કહું વીનવીને;  
 ભક્તિ તમારી કરવા ચિત્તમાં અહુધું,  
 માત પિતા તમતણે દીનદાસ હું છું. ૫  
 પુણ પ્રભુપદ સમાં તમને સદાયે,  
 આજ્ઞા તમારી ન દોપીસ હું કદાયે;  
 સેવા તમારી કરવા નિમ હું લઉં છું,  
 માત પિતા તમતણે દીનદાસ હું છું. ૬

વેદેષુ યજ્ઞેષુ તપઃસુ ચૈવ દાનેષુ યત્પુણ્યફલં પ્રાદિષ્ટમ્ ।  
અત્યેતિ તત્સર્વામિદં વિદિત્વા યોગી પરં સ્થાનમુપૈતિ ચાગમ્ ॥૨૮॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां  
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ऽक्षर ब्रह्म-  
योगो नामाष्टमोऽध्यायः ॥८॥

### ૩ ગીત.

(ઓધવજી સંદેશે કહેજે સ્વામને—એ રાગ )

અખળા જાતિએ જગમાં જન્મી સદા,  
પતિ કુળમાં નીતિથી કરવો વાસ જો;  
રાય સમુ સુખ હોય માત પિતા ગૃહે,  
પણ તે સુખની તલભર ધરવી ન આશ જો.      અખળા. ૧

પતિવ્રત પાળી પતિ સેવા સજવી સદા,  
પતિ આજ્ઞા કદી ન કરવી ભંગ જો;  
માત પિતાસમ સાસુ સ્વસુરને સેવવાં,  
નિકટ સંબંધી પાળવા જો અષંગ જો.      અખળા. ૨

પરસ ભોજનની વિધિ સધળી જાણવી,  
ઉત્તમ પાક કર્યાની ધરવી હોંસ જો;  
જે ગુણ જેમાં હોય તે તેથી શોખવો,  
શીખામણ કે દેતો ન ધરવો રોષ જો.      અખળા. ૩

પતિ પ્રભુ સમ લહી કરવી ભક્તિ પ્રેમથી,  
અનન્યા થઇને પતિપ્રતિ રહેવું શુદ્ધ જો;  
તુચ્છ સકળ વ્યવહાર તણાં આ કારણે,  
વાણીથી પણ કરવું કદિ નવ શુદ્ધ જો.      અખળા. ૪

સુખ દુખ સહેતા સમ ગણવાનો મહાવરો,



। શ્રી મગવા વાચ ।

ઈદં તુ તે ગુહ્યતમં પ્રવક્ષ્યામ્યનસૂયવે ।  
 જ્ઞાનં વિજ્ઞાનસહિતં યજ્ઞાત્વા મોક્ષયસેઽમુમાત્ ॥૧॥  
 રાજવિદ્યા રાજગુહ્યં પવિત્ર મિદમુત્તમમ્ ।  
 પ્રત્યવક્ષ્યાવગમં ધર્મ્યં સુસુખં કર્તુમવ્યયમ્ ॥૨॥

દહ રાખીને અંતર રહેવું શાંત બે;  
 ભાગિરથી પ્રભુપદને અંતે પામવા,  
 શાણી સખીએ શિળગ્રહિ ભજવા કાંત બે. અમળા. ૫

૪ ગીતા

( હરિ ભજન વિના દુઃખ દરિયા સંસારનો પાર ન આવે—એ રાખ )  
 સુણ સાહેલી, મન જેનાં મોટાં તે મોટા બાણવાં,  
 આ ગુણવડે, ઉંચ જનોને પરખી તૂર્ત પીછાણવા;  
 કુળ કે ધનનું અભિમાન નથી, મનમાં કદી કુઠ થશે ન સ્તી,  
 દુઃખીઆ જનની દીલ દાઝ અતિ. સુણ ૧  
 ધનવાન વડો ધન વાપરશે, જન રાંક દયા દિલમાં ધરશે,  
 પર કાળે કસી તનને ઠરશે. સુણ ૨  
 ખુશ રહે દીનના દુખડાં દળીને, સહુ સજ્જન સાથે હળીમળીને,  
 વદશે શુભવેણ લળી લળીને. સુણ ૩  
 પરમાર્થ વિષે મથતીજ રહે, દીલ દુશ્મનનું પણ હિત ચહે,  
 સુખ શાંતીતણું શુભ તેજ વહે. સુણ ૪  
 કટુવેણ કદી જનકો ઉચરે, કુળવાન વડો મનમાં ન ધરે,  
 ધરી ધીરજને સઉ બોધ કરે. સુણ ૫  
 બહુ માન મળે નવ ગર્વ ધરે, અપમાન થકી નવ શોભ કરે,  
 નિજ ધર્મ ધરી સુખમાં વિચરે. સુણ ૬  
 કદી આપ વડાઈ ઉર ન વસે નવ લોભ થકી લલેચાપ કરે.

અશ્રદ્ધાનાઃ પુરુષા ધર્મસ્યાસ્ય પરંતપ ।  
 અપ્રાપ્ય મા નિવર્તંતે મૃત્યુ સંસારવર્ત્મનિ ॥૩॥  
 મયા તતમિદં સર્વં જગદવ્યક્તમૂર્તિના ।  
 મત્સ્થાનિ સર્વભૂતાનિ ન ચાહં તેષ્વવસ્થિતઃ ॥૪॥

નિજ ધર્મ થકી ઠઠીએ ન ખસે. સુણુ ૦ ૭  
 જ્યમ માનવી માન પછાડી ફરી ત્યમ તે બહુ વેગ થકી વિચરે,  
 મન મોટું કરે સૌ અર્થ સરે. સુણુ ૦ ૮

૫ ગીત.

( મામેરૂં મોંઘા મુલતુ—એ રામ. )

સુણે! સમજી સકળ નર નારીઓ મોટો શીયળતણે મહિમાય  
 શીયળ પાળો રનેહથી.  
 જે કોઈ શીયળ સારી રીતે સાચવે  
 સર્વે સફળ મનોરથ થાય. શીયળ. ૨  
 સોના રૂપાની શોભા ન સમજીએ  
 શોભા સરસ શીયળ શણગાર. શીયળ. ૩  
 જેવા નઠટીને ભૂષણ નાખીએ  
 એવાં શીયળ વિના નર નાર. શીયળ. ૪  
 વધેલાજ અધિક ઠીક લોકમાં  
 પરલોકમાં મુકિત પમાય. શીયળ. ૫  
 સુખ સંપત્તિ શીયળથી પામીએ  
 રીઝે લોકને કીર્તિ ગવાય. શીયળ. ૬  
 માટે શીયળ સરવ વિધે સાચવે  
 તજે કામી હરામીનેા સંગ. શીયળ. ૭  
 જરીએ ડરીએ ના મરણના ભય થકી  
 ભારે ડસીએ શીયળ થતાં ભંગ. શીયળ. ૮

न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरम् ।

भूतभृन्न च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः ॥५॥

यथाऽऽकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान् ।

तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय ॥६॥

તજ લાજ એ અંદળી ના બોલીએ

નહિ ડોલીએ મદછક માંહી.

શીયળ. ૬

નીચી નજરે સરળ રીતે ચાલીએ

હાંસી મફકરી કરીએ ના કોઇ

શીયળ. ૧૦

ફાટી આંખે ફરે જે કોઇ ફાટડા,

તેનું ડાટીએ માટીમાં મુખ.

શીયળ. ૧૧

તજવી સોખત નિત્ય તેહની,

જેણે લજવી જનેતાની કુખ.

શીયળ. ૧૨

ભણવું ગણવું તો તેનું ધન્ય છે,

જેણે કુળને ન લગાડયો ડાઘ.

શીયળ. ૧૩

ભણી ગણીને શીયળ ના સાચવે,

એના ભણતરમાં ઉઠી આગ.

શીયળ. ૧૪

હૈયા ફાટયા બોલે બોલ હાંસીયે,

દેખી હાંસીને નાસીએ દુર.

શીયળ. ૧૫

શિક્ષા સુંદર દલપતરામની,

બાણી કામની શીખો જરૂર.

શીયળ. ૧૬

ગીત ૬.

( સાસરે જતાં શીખામણ )

( અમેરે લીલા વનની ચકલીઓ એ રાગ )

શિક્ષા દઉ તને દીકરી, મારી તારી લાજ વધારજે,

એ પ્રીતે પતિ રજા આપે, તો ખીયર ભણી પધારજે.

સર્વમૂતાનિ કૌતેય પ્રકૃતિં યાંતિ મામિકામ્ ।

પુનઃસ્તાનિ કલ્પાદૌ વિસૃજામ્યહમ્ ॥૭॥

પ્રકૃતિં સામ્યમ્ વિસૃજામિ પુનઃ પુનઃ ।

તન્નામામેમ્ કૃત્સ્તમવશં પ્રકૃતેર્વશા ॥૮॥

૩૬ બુંડી વાત સાંભળી હોય, કોઈ આગળ નવ ચેહેરીયે,  
 ઉઘાડા કેશ નવ મુકીયે, ઘણું ઝોણું વસ્ત્ર નવ પહેરીયે. ૨  
 કામ ધરનાં બતાવ્યાં કરીયે, ન કરીયે કાંઈ ઉરૂપરૂ,  
 પૂછ્યા પછી સૂક્ષ્મ સાહે, બોલીયે જઈને ખરૂં. ૩  
 પાત્ર પગે નવ ઠેલીયે, ક્ષમા રાખીયે સહુ ઉપરે,  
 આધુ ઝોઢીને ચાલીયે, રાખીયે દૃષ્ટિ ભૂમિપરે. ૪  
 સંતાપ સાસરે ન કીજીએ, પીયેરને ન વખાણીએ,  
 લક્ષ દુઃખ હોય સાસરે, પણ સ્વામીને ન જણાવીએ. ૫  
 દાસી માણસનો સંગ ન કીજે, નીચ સાથે ન ચાલીયે,  
 આક્રોશ સામુ કરે ઘણા પણ સામે બોલ ન કાઢીયે. ૬  
 સામુ નણું જોડાણીની, સેવા ભક્તિ કરજો ઘણી,  
 પરધેર નિત્યે જઈએ નહિ, ગયે હલકાઈ થાય આપણી. ૭  
 મોટે સ્વરે હસીયે નહિ, કોઈ સામે તાળી નવ દીજીયે,  
 ઉભા રહી ઉઘાડે માથે, પુત્રી પાણી નવ પીજીયે. ૮  
 માતપિતાને બ્રાત ભગિનિ, પીયર સુખ ન સંભારીયે,  
 આવો બેસી જીજી કરીને, કુળની લાજ વધારીયે. ૯  
 સહુને ખમતું બોલીયે, બહેન અહંકાર કરીયે નહિ,  
 હસતું વદન નિત્ય રાખીએ, સુખ દુઃખ સમા ગણીયે સહિ. ૧૦  
 દિવસે ન મુઠ્ઠાએ દીકરી, બેન વચન પતિ પાળીયે,  
 સામુજી જ્યારે સાદ કરે ત્યારે, જીજી કરી ઉત્તર આપીયે. ૧૧  
 સ્વમુર જોઈની લાજ કીજે, ન બોલીયે ઉચે સ્વરે,  
 એમ ઘણી શિક્ષા હઈ, માતા પુત્રીને વિદાય કરે. ૧૨

જ ચ માં તાંનિ કર્માણિ નિવર્તંતિ ધનેજય ૧  
 હદાસીનવદાસીનમસક્તં તેષુ કર્મસુ ૫૧૥  
 મયાઽધ્યક્ષેણ પ્રકૃતિઃ સૂયતે સચરાચરમ્ ૧  
 હેતુનાઽનેન કૌંતેય જગદ્વિપરિવર્તતે ૫૧૭

## ગીત ૭.

( આવો ગિરિ સિદ્ધાચળ જઈએ. એ રાગ )

શાશ્વી શિખ ધરો ઠાને, પતિ પ્રભુ હૃદય ધરો ધ્યાને,  
 આ દુઃખ શીદ પામોછો અજાને કે શાશ્વી ૧  
 પ્રતિદિન સ્નાન કરી પ્રીતે, પૂજે પતિ પ્રભુ ફડી રીતે,  
 હરિ ગુરુ ગુણ ગાઈ ગીતે કે શાશ્વી ૨  
 કુળ મર્યાદાને પાળો, સદાચરણે ચિત્તને વાળો,  
 આયુષ સત્કર્મ કરિ ગાળો કે શાશ્વી ૩  
 મિથ્યા મદ મન ન વધારો, કુસંગને કરજો અકારો,  
 ક્રમે કરી પામો આ ભવ આરો કે શાશ્વી ૪  
 મોહ પર વસ્તુ ના લાળો, ક્રોધે કેર ન કરો કાળો,  
 ત્યજો સદા લોભ તણો આળો કે શાશ્વી ૫  
 નિશદિન સંતોષે રહેવું, નિજ દુઃખ પરધેર નવ કહેવું,  
 નીતિ ધરી સંસારે વહેવું કે શાશ્વી ૬  
 કાળ તણો ભય મન ધારી, ખુદ્ધિ ન કરશો વિકારી,  
 વિજયાની વિનતી આ સ્વીકારી કે શાશ્વી ૭

## ગીત ૮.

સુખદ વચન આ ઠહું છું સુણજે દીકરી,  
 અંતરમાં આણીને અતિશય વહાલ જો;  
 સદગુણ ને નીતિના નિયમો સેવજો,  
 વેરીમાં વસી થઇશ ન્યાલ જો. સુખદ ૧  
 મહિયરની મોટમ તું ત્યાં ન લાખતી,

અવજાનંતિ માં મૂઢા માનુષી તનુમાશ્રિતમ્ ।  
 ચરં ભાવમજાનંતો મમ મૂતમહેશ્વરમ્ ॥૧૧॥  
 મોઘાન્ના યે યકમાણો મોઘત્તમના વિચેતમઃ ।  
 રાક્ષસીમામુરોં ચૈવ પ્રકૃતિં મોહિનીં શ્રિતાઃ ॥૧૨॥

સાસરીયાનો કાઠીશ માં કદી દોષ ને;  
 વેણુ કડિણુ કેા તુજને કે જામને કહે,  
 તુ સુણિ લેજે પણ નવ આણીશ શેરા ને. સુખદ. ૨  
 ઓછી મતિનાં જાનયં મોટાં માનવી,  
 રાખે છે ઉર હાશ્ય કર્યાની ટેવ ને;  
 ચીડવવાને આડું અવળું ભાખતા,  
 તે સઉ સુણી વિસરી રમરીએ ગુરૂ દેવ ને. સુખદ. ૩  
 કામ કર્યામાં આપસ તું ના રાખજે,  
 ઓછું ને પ્રિય વદી હળી મળી સઉ સાથ ને;  
 સુખથી રહીને સુખ સંદેસા મોકલી,  
 ઇષ્ટ રમરણુ કરી યદને રહેજે સનાથ ને. સુખદ. ૪  
 સઉને ઘટતે માને નખી બોલાવજે,  
 તુજ સાસુને કહેજે મારા પ્રણામ ને;  
 માતા સમ જાણી સાસુને સેવજે,  
 જી કહી ઉત્તર દેતાં કરજે કામ ને. સુખદ. ૫  
 શાણી તુજને શીખામણુ શું આપવી,  
 જાણે છે તું યથા યોગ્ય વિચાર ને;  
 જેવો સમ જુએ તેવું ત્યાં ચાલજે,  
 સો શબ્દોનો કહ્યો આ સાર ને. સુખદ. ૬

મહાત્માનસ્તુ માં પાર્યં દૈવી પ્રકૃતિમાશ્રિતાઃ ॥૧૦॥

મજંત્યનન્યમનસો જ્ઞાત્વા ભૂતાદેમવ્યયઃ ॥૧૧॥

સતતં કીર્તયંતો માં યતંતશ્ચ દૃઢવ્રતાઃ ॥૧૨॥

નમસ્યંતશ્ચ માં ભક્ત્યા નિત્યયુક્તા ઉપાસતે ॥૧૩॥

### ગીત ૬.

( ગિરધારીરે, વાત કહું તે વિચારો એ રાગ )

પ્રિય બેનીરે, મુણે શિખામણ સારી, હું કહું તમને વિસ્તારી.  
આ ભવમાંરે, સારી રીતિથી આલો, નવ આજસમાં દીન ગાયો.

છે જન્મ મરણ જન માથેરે,

સારાં કૃત્ય આવે છે સાથેરે,

પુણ્ય દાન કર્યું જે હાથેરે,

તેથી કરજોરે, ઇન્ધા સફળ તમારી.

હું કહું ૧

નવ ધરજોરે, ક્રોધ ચિત્તની માંહી, જેથી કલેશ થાય કદી નાહી.

બેન ભાઇ હેતે બેલાવરે,

કોઈ રીસ કદી ન ચઢાવેરે,

સઉ સારાં સારાં કહાવેરે,

આચરજો રે, પ્રીતિ નીતિ ઉર ધારી.

હું કહું. ૨

દુર્જનનીરે, સાથ વાત નવ કરવી, પરનીંદા મન નવ ધરવી.

લજ્જાને નવ દૂર કરજોરે,

ખોટાં આજ થકી પણ ડરજોરે,

સારાં વચન મુખે ઉચરજોરે,

જેથી પ્રસરેરે, કીર્તિ લોકમાં ભારી.

હું કહું. ૩

પતિ સંગેરે, રોષ કરી નવ વદવું, કશું સંમતિ વિણ નવ કરવું.

જેથી મુખ અતિશય આપેરે,

નવ સાસુ કદિ સંતાપેરે,

કહી શાસ્ત્રાં ધરમાં સ્થાપેરે,

જ્ઞાનયજ્ઞેન ચાપ્યન્યે યજંતો મામુપાસતે ।  
 एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम् ॥१५॥  
 અહં ક્રતુરહં યજ્ઞઃ સ્વધાદમહમૌષધમ્ ।  
 મંત્રોઽદમહમેવાજ્યમહમાગ્રિરહં હુતમ્ ॥૧૬॥

નણ્ણીનેરે, બેન તમે તો ધારી. હું કહું. ૪.

વિદ્યાનેરે, માન કણ્ણેરું આપો, સદ્ બુસ્તક ચિત્તે સ્થાપો.

વિદ્યાથી વૃદ્ધિ બાણેરે,  
 વિદ્યાવાળીને ચિત્તે વખાણેરે,  
 ઉચ્ચી ઉમેદ મનમાં આણેરે,

જેથી કુળનીરે, કીર્તિ વાધે ન્યારી. હું કહું. ૫

લક્ષ્મીપર રે, મોહ તમે નવ લાવો, કદી ધનપતિ પત્ની કહાવો.

લક્ષ્મીને અસ્થિર બાણીરે,  
 કરો જ્ઞાન સુપાત્રને આણીરે,  
 જ્યમ પાય તૂર્પાર્તને પાણીરે,

તમે વરતો રે, ઉદારતા દીલધારી. હું કહું. ૬

નવ વિસરોરે, પતિ પ્રભુને મનથી, નિત્ય સેવન કરજે તનથી.

અંતે મોક્ષજ આય તમારોરે,  
 જન્મ થાય જગતમાં સારોરે,  
 ભવદુઃખનો આવે આરોરે,

છેવટનીરે આ શીખ બાણે સારી. હું કહું. ૭

### ૧૦ શ્રી સત્ય ઝોત.

રમરણ સખજે સતિ તણાં, કારજ સરતાં જાય;  
 નિશ્ચય સખીને મન વિષે, ધરજે કુદિયામાં ધ્યાન. રમ.  
 સુંદર નામ છે સિતા સતી, જેતાં સુકન્યા બાણુ;  
 આનંદે તારામતી, બાણુતાં સરસ્વતિ માય. રમ.



પિતાહમસ્ય જગતો માતા ધાતા પિતામહઃ ।

વેયં પવિત્રનોંકાર ક્લુક સામ યજુરેવ ચ ॥૧૭॥

મતિર્ભર્તા પ્રભુઃ સાક્ષી નિવાસઃ સરભં સુહૃદ્ ।

પ્રભવઃ પ્રલયઃ સ્થાનં નિધાનં વીજમમ્યયમ્ ॥૧૮॥

તપામ્યહમહં વર્ષં નિષ્કૃક્ષ્ણાન્નત્સુનામિ ચ ।

અમૃતં ચૈવ કૃત્યુશ્ચ સદસશ્ચાહમર્જુન ॥૧૯॥

સુલોચના ને જાગી અનસૂયા, સતી સકિન્ની બાણુ;

મહાલસા એ ઉત્તમ ખરી, તારામતી મન આણુ. ૨મ.

સુભદ્રા ને લક્ષ્મીજીમાં, સાચાં પાર્વતી હોય;

દેવહુતી ને દેવ્યાની, લોખસુદ્રા સુબાણુ. ૨મ.

સંતા સ્વહા ને સત્યરૂપા, ગાર્ગિ અતુર સુબાણુ;

રેણુકા ને રેવતી, તુલસી અશ્રુમતી આણુ. ૨મ.

પ્રાતાઃસમે એ સતિ તણું, નામ મનથી લેય;

અંત સમે બદ્રી ધણું, કરશે કારજ તેહ. ૨મ.

મૈત્રેયી, ઇલાસુલિંગા પંડિતા, મંદોદરી ખરી બાણુ;

અરૂંધતીને ઇંદ્રાણી સાસુ કુન્તા મન આણુ. ૨મ.

સાયંકાળે સમરણુ કરતાં, સ્વામી રીઝશે ખટમસ;

એથી અધીક બે ચાહો તમે, દમયંતી વૃત્તાંત. ૨મ.

છે અતિ રમ્ય આ દેશમાં, કરતાં પાર ન થાય;

આનંદ માનજે આટલે, તેથી અધીક વધાય. ૨મ.

નમી નમીને પ્રભુ કને, માગી લઉણું આજ;

જન્મ પામી તે ઉદર માંડી, કારજ કરવાને કાજ. ૨મ.

ઐવિદ્યામાં સોમપાઃ પૂતપાપા યજ્ઞૈરિદ્ધા સ્વર્ગંતિં પ્રાર્થયંતે ।  
 તે પુણ્યમાસાદ્ય સુરેન્દ્રલોકમશ્નંતિં તિલ્લ્યાન્દિવિદેવભાગાન્ ॥૨૦॥  
 તે તં મુક્ત્વા સ્વર્ગલોકં વિશાલં ક્ષીણે પુણ્યે મર્ત્યલોકં વિશંતિ ।  
 एवं પ્રયીધર્મમનુપપન્ના ગતાગતં કામકામા લભંતે ॥૨૧॥  
 અનન્યાશ્ચિંતયંતોમાં યે જનાઃ પર્યુપાસતે ।  
 તેષાં નિત્યાભિયુક્તાનાં યોગક્ષેમં વહામ્યહમ્ ॥૨૨॥

॥ શ્રી સત્યશ્રી સદ્ગુરુમ્હો નમઃ ॥

હસ્તમેળાપ વખતે ગાતાનાં  
મંગળાચરણ.

વરશુભેચ્છક બાળાઓને ગાવાનાં.

શ્રી લક્ષ્મી કાન્ત કમળ નયન શોભે સદા સુખદા,  
 શ્રી સીતાપતિ રામચંદ્ર સુલભા આપે સદા મંગળા;  
 એવી છે હિમશૈલજા, વિસલતી શોભે સદા શોભતાં,  
 આંખાએ મુખ રમણાં લાગે સદા મંગળાં. ૧

આનંદે સત્ય સમજી રાખો ઘણી નમ્રતા,  
 પામો સુખ ધર્મ સમજી જાણો પતિ પ્રાણદા;  
 તુળસી સુપતિ ધર્મ મર્મ સમજી રાખ્યો રૂડી રીતથી,  
 તેવો ધર્મ પાળી બાળ પતિને રાખો સદા મંગળાં. ૨

ગણેશા વિભુદેવ, તે પ્રથમમાં, આદિ પ્રભુ શંકરા,  
 પાર્વત્યા શ્રી જગતજનની, હાર્યે સદા વંદના;  
 પૂજ્યે માન્ય અખંડ તનમાં ધારો ધરી સુખમાં,  
 માને પૂર્ણ પ્રેમ એજ સુખમાં, તેને સદા મંગળાં. ૩

આવી જાન આજ તો અતિ ઘણી. સાથે ઘણી સુંદરી,  
 એથી પાદપદ્મ વિભુતણા આપો તમો માંગતાં;  
 ભાવો હસ્ત હવે ઘટી થયે, પેજ્યા અને પ્રેમદા,

યેઽપ્યન્યદેવતાભક્તા યજંતે શ્રદ્ધયાન્વિતાઃ ।  
 તેઽપિ મામેષ કૌંતેય યજંત્યવિધિપૂર્વકમ્ ॥૨૩॥  
 અહં હિ સર્વયજ્ઞાનાં મોક્ષા ચ પ્રમુરેષ ચ ।  
 ન તુ મામભિજાનંતિ તત્ત્વેનાતઃકથંવંતિ તે ॥૨૪॥

રીઝ્યા રાય આથી જગતમાં, પામ્યા સદા મંગળ. ૪

કન્યા શુભેચ્છક બાળાઓને ગાવાનાં.

સાવિત્રી સતી સુંદરી, ભુવનમાં ધારી ખરી ટેકને,  
 પાપી પ્રેમ પૂર્ણ પતિનો સુખે સતી મહાલતી;  
 તેવા પ્રેમકરો ભુવનમાં, બાલ્યા તમે રહેમથી,  
 શાન્તે શુભ શુભ ધરીને, ભાખો સદા મંગળ. ૫

મંગળમય શુભ નામ છે સતી તણાં પ્રેમે સદા પૂજતા,  
 ધારી ધૈર્ય સદા સદનમાં માગો સદા પ્રેમને;  
 પામી સુંદર સ્નેહ પતિનો, માણે સદા સુખને,  
 ધારે તે હરિરત્ન હૃદયમાં, એ છે સદા મંગળ. ૬

અનસૂયા ખરી માત, આ જગતની રાખ્યો પતિ ધર્મને,  
 તેવાં કાજ આજ કન્યા તમે, કરજો ધરી ટેકને;  
 ગંગા દિસતિ શાંત વહિને માગે સતી પાસ તે.

આપો દાન અમુદ્ય એજ અમને જેથી સદા મંગળ. ૭

સત્યે શુભ શોભતું અતિ ઘણું, પૂજ્યે પ્રભુ રીઝતાં,  
 સત્યે દ્રૌપદી આજ રમરણમાં રાખો સદા સુખમાં;  
 સત્યે શ્રીમાતા સિતા વળી રમ્યા પ્રપતિ પ્રેમને,  
 સત્યે સુખ સમજી વદનમાં રાખો સદા મંગળ. ૮

સુંદર છે શુભ શુભ સતિતણા પાળો પતિ ધર્મને,  
 સુંદર છે શુભ નામ અતિ ઘણા રાખો ખરા ટેકને;  
 સુંદર છે સુખસાર જગતનું પાળે સદા ધર્મને,  
 સુંદર છે સુખસાર સમજી બદ્રીસદા મંગળ. ૯

ભાગ ૨ નો.



પુરુષોને ઓધ.



યોનિ દેવવ્રતા દેવાન્ પિતૃન્યાંતિ પિતૃવ્રતાઃ ।  
 મૂનાન્તિ સ્વાંતિ મૂતેજ્યા યાંતિ મઘાજિનોઽપિ મામ્ ॥૨૬॥  
 મત્રં પુષ્પં ફલં તોયં યો મ ભક્ત્યા પ્રયચ્છતિ ।  
 તદહં ભક્ત્યુપહૃતમશ્રાપિ પ્રયતાત્મનઃ ॥૨૭॥  
 યત્કરોષિ યદશ્રાસિ યજ્ઞહોષિ દદાસિ યત્ ।  
 યત્તપસ્યસિ કૌતેય તત્કુરુષ્વ મદર્પણમ્ ॥૨૮॥

અધિકારી જ્ઞાસુ વર્ગને ઉપહાર.

વિશુદ્ધ જીવન નીતિ.

ઉપહાર.

સંસારનાં ગિથા અને શબ્દિક સુખ પ્રાપ્ત કરવાની કુદ્ર પ્રવૃત્તિઓનો જેને અનાદર થવા જેવો જીવનમાં અનુભવ મળ્યો છે; જેને મન્યાના જુડા સંગંધોથી કંઈ ઇષ્ટ વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ નથી, અને અનેક ઉપાધીઓનો ભાર વધ્યા છતાં કલેશ, શોક, નિરાશ્મ અને રૂઢનજ સારરૂપે રહ્યાં છે; જેને વાસ્તવિક પ્રેમ, આનંદ અને તૃપ્તિનાં સ્થાન જગતમાં ક્યાંયે શોધ્યાં જડ્યાં નથી, અને દુર્વાસનાના મલિન જીવનનો કંટાળો ઉપજી આવી, વિશુદ્ધ જીવનનો અંતે લોભ લાગ્યો છે; તેવા ગ્રાહક અધિકારીને મહાત્મા શ્રી “હનુમાનદાસજી” ની વિભૂતિના ઉપહારનું સમર્પણ કરતાં એક પ્રકારનું કર્તવ્ય સિદ્ધ થવાથી હર્ષ ઉપજે એ સ્વભાવિક છે.

મહાત્મા શ્રી પૂર્વ જીવનમાં જંગલોના નિવાસી હતા, અને સંસ્કારયોગે સારી વિદ્વત્તા પ્રાપ્ત કર્યા પછી સંસારની પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાયા વિના ગુરૂ પ્રસાદથી તેમને નવું જીવન પ્રાપ્ત થયું. આ નવા જીવનમાં વિશુદ્ધિ સત્યતા પ્રતાપે આજ તેઓ જ્ઞાસુ અને અધિકારી વર્ગના આશ્રયરૂપ થઈ પડ્યા છે.

શુભાશુભફલૈરેવ મોક્ષયસે કર્મવંધનઃ ।  
 સંન્યાસયોગયુક્તાત્મા વિમુક્તો મામુર્પેક્ષ્યતિ ॥૨૮॥  
 સમોઽહં સર્વભૂતેષુ ન મે દ્વેષ્યોઽસ્તિ ન પ્રિયઃ ।  
 યે ભજંતિ તુ માં ભક્ત્યા મયિ તે તેષુ चाप्यहम् ॥૨૯॥  
 અપિ ચેત્સુદુરાચારો ભજતે મામનન્યમાક ।  
 સાધુરેવ સ મંતવ્યઃ સઘ્યગઘ્યવસિતો હિ સઃ ॥૩૦॥

સ્વદેશી અને વિદેશી પંડિતો ધર્મ ચર્ચા ચલાવી અનેક શંકા-  
 ઓનું તેમની પાસેથી સમાધાન કરી લે છે. આ લેખ મૂળ  
 અંગ્રેજીમાં કેાઇ સુજ્ઞાના ઉપર પત્રરૂપે લખવામાં આવેલો, તે  
 વાંચવાનો પ્રસંગ મળતાં એમાં એટલી બધી ઉત્કૃષ્ટતા જણાઇ  
 કે એનો લાભ બીજાઓને પણ મળે એવી સવડ કરવાની સહજ  
 ઇચ્છા થઇ આવી; અને આ ચત્ત એનુંજ પરિણામ છે.

મૂળ અંગ્રેજીમાં હોવાથી એનું શબ્દશઃ ગુજરાતી ભાષાં-  
 તર આપેલાં છે; તે એમ ધારીને કે મૂળ સ્વરૂપની સાથે ઉપ-  
 યોગીતા વિચારવી એ આવશ્યક છે. મહાત્માશ્રીના વિચાર  
 સ્વરૂપને હાનિ ન લાગે એવી યોજના રાખવાથી અર્થ સૂચન  
 સરળ થશે એવી ધારણા છે.

મહાત્માશ્રીની વિભૂતિરૂપ આ ઉપહાર લેખ કેટલે અંશે  
 સાર્થક છે એ વિચાર કરતાં આચારથી વિશેષ સિદ્ધ થઇ શકે  
 એમ છે, પછી જેને વિચાર કે આચાર યથાર્થ પક્ષે કરવાની  
 જરૂરજ જણાતી નથી તેઓ બીજા વેરાણુ પ્રદેશોમાં જમણુ ક-  
 રવાને લાલે મન કરે. આર્ય ધર્મનાં તત્ત્વોની ગહનતા વિચારી  
 સમર્થ મહાત્માની સહાય લેવી એ પણ પૂર્વ સંસ્કાર વિના  
 બનતું નથી.

આજ કાલના નામધારી પંડિતો સંશયાત્મક વિષયે નિર-  
 ઝંક યુદ્ધિ વિલાસ કરે છે, અને જે વાતમાં તેઓ ખેતાની ખ-

સ્થિતં ભવતિ ધર્માત્મા શશ્વચ્છાંતિં નિગચ્છતિ ।  
 કૌંતેય પ્રતિજાનીહિ ન મે ભક્તઃ પ્રણયતિ ॥૩૧॥  
 માં હિ પાર્થ વ્યપાશ્રિત્ય યેઽપિ સ્યુઃ પાપયોનયઃ ।  
 સ્ત્રિયો દૈવ્યાસ્તથા શૂદ્રાસ્તેઽપિ યાંતિ પરાં ગતિમ્ ॥૩૨॥  
 કિં પુનર્જ્ઞાનાઃ પુણ્યા ભક્તા રાજર્ષયસ્તથા ।  
 અનિત્યમસુખં લોકમિમં પ્રાપ્ય ભજસ્વ મામ્ ॥૩૩॥

રેખરી દ્રઢતા કહે છે તે તો એક ઘડી પછી મૂર્ખાઇ અને દુ-  
 રાશ્રદ્ધિ ઠરે છે. એમની સ્થિતિતો,

યો ધ્રુવાણિ પરિત્યજ્ય અધ્રુવં પરિષેવેત ।

ધ્રુવાણિ તસ્ય નશ્યન્તિ અધ્રુવં નષ્ટમેવ ચ ॥ ૧ ॥

આના જેવી છે માટે આવા મહાત્માઓ સાથે પ્રસંગ પાડી  
 સત્ય શોધવાનો યત્ન કરવો એ શ્રેયસ્કર છે. એથી ધર્મ ત્યાગની  
 હાસ્યપદ સ્થિતિને ન પામતાં કદાચ માર્ગ વળાશે, અને દુરાશ્રદ્ધી  
 અમૂલ્ય જીવન ન જાગડતાં સફલ થવા વખત આવશે.

કિમધિકં સુતેષુ ?

અભ્યાસક.

શ્રી “સત્ય” શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ

ગુરુગીતા વાંચનારે આ નિયમો લક્ષમાં રાખવા.

વિશુદ્ધ જીવનનીતિ.

૧ બુદ્ધિ-પ્રતિભાવાન્ મનુષ્ય તો સાધારણ રીતે બધે જો-  
 વામાં આવે છે, પણ શુદ્ધ ચારિત્રવાળાં મનુષ્ય બહુ વિરલ હોય  
 છે. જે મનુષ્ય પરમાત્માના વિશિષ્ટ અને સામાન્ય સ્વરૂપને જા-

મન્યમા ભવમદ્ભક્તો મયાજી માં નમસ્કુરુ  
મામંવૈવ્યસિ યુક્તવૈવમાત્માને મત્પરાયણઃ ॥૩૬॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतामूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां  
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्या-  
राजगुह्ययोगो नाम नवमोऽध्यायः ॥९॥

નુસક્ષી રહે તેજ સત્કીર્તિ પ્રભુનો ખરેખરો દાસ કહેવાય.

૨ ખાદ્ય વસ્તુઓનો તિરસ્કાર કરી આન્તરનો આશ્રય લે,  
ઝોટલે દિવ્ય સૃષ્ટિ તારામાં આવીને વસતી તને માલમ પડશે.

૩ દિવ્ય સૃષ્ટિનો વાસ તારામાં છેજ. હૃદય પૂર્વક સત્કીર્તિ  
પરમાત્માના પવિત્ર ચરણકમળને અહીં આ દુઃખ ભર્યા સંસારનો  
ત્યાગ કર, એથી તારા આત્માને શાંતિ પ્રાપ્ત થશે.

૪ તારા હૃદયને બંધનમુક્ત રાખી પરમાત્મા તરફ વાળ,  
કારણ કે તારી અહીં નિત્ય સ્થિતિ નથી.

૫ પૃથ્વી ઉપરના એક પ્રવાસી અને અન્તણ્યા મનુષ્યની  
પેઠે તું વર્તન રાખ, કારણ કે આ સંસારના વ્યવહાર પ્રવાસીને  
જરા પણ વળગતા નથી.

૬ પ્રત્યેક આચાર વિચારમાં તારું જાણે હિતજાજ મૃત્યુ  
થવાનું હોય એવી રીતે તું પોતાને નિત્ય આજ્ઞાજ કરતો રહે.  
તારું હૃદય શુદ્ધ હશે તો પછી તને મૃત્યુની ખડુ ભીંતિ લાગશે  
નહિ, મૃત્યુની ભીંતિ રાખવા કરતાં પાપ વૃત્તિથી ખસી આધાર  
રહેવું એમાંજ તારું શ્રેય છે.

૭ ક્લેશ પણ ઉત્પત્તિ કરી શકાતી નથી, ત્યારે વધારે જ  
વ્યામાં શો લાભ છે?

૮ કાલ ઉપર આધાર રાખતો નહિ. આજજ જો તું તૈયાર  
ર નથી, તો કાલે શી રીતે તૈયાર થઈ શકીશ? માટે ઉત્પત્તિને



## ॥ શ્રી ભગવાનુવાચ ॥

મૂય એવ મહાવાહો મૃણુ મે પરમં વચઃ ॥

યતેઽહં પ્રીયમાણાય વક્ષ્યામિ હિતકામ્યયા ॥૧॥

ન મે વિદુઃ સુરગણાઃ પ્રભવં ન મહર્ષયઃ ॥

અહમાદિર્હિં દેવાનાં મહર્ષીણાં ચ સર્વેશઃ ॥૨॥

અર્થે જે કાંઈ કરવાનું હોય, તે તરતજ કરવા માંડ. કાલનો દિવસ અનિશ્ચિત છે, તું કાલે જીવશે તેની તને શી ખાતરી છે?

હ પોતાનો મૃત્યુકાલ જે મનુષ્યની દૃષ્ટિ સમીપજ હુમેશાં રહે છે, અને પોતાને નિત્યે મરવાનું ધારે છે તેજ સુખી છે. સવારે તારે એમ ધારવું કે હવે હું સત્તિ સુધી જીવવાના નથી, અને જ્યારે સાંજ પડે ત્યારે બીજી સવારે જીવતા રહેવાનો નિશ્ચય રાખતો નહિ. તું હુમેશાં તૈયારજ રહે અને એવી રીતે વર્તે કે મૃત્યુ સમયે તું તૈયાર નથી થયો એમ બનેજ નહિ.

૬૦ મનુષ્ય માત્ર જ્ઞાન મેળવવાને સ્વાભાવિક રીતે ઇચ્છે છે, પણ પરમેશ્વરના ભય વિના જ્ઞાનથી શો લાભ થવાનો છે? જે તારે ઉન્નતિ સાધવાની ખરેખર ઇચ્છા હોય, તો પરમેશ્વરનો ભય રાખ. અને સ્વચ્છંદે ન વર્તતાં બધી ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કર.

૬૧ ખરેખરી સ્વતંત્રતા અને પરમાનંદ બીજા કશામાં નથી; માત્ર શુદ્ધ હૃદયે પ્રભુની ભીતિ રાખવામાં જ છે. જે બધું હૃદયને ભાર કરે અથવા મલીનતા પમાડે એવું છે તેનાથી અલગ રહેનાર મનુષ્યજ સુખી છે. જેને મન બધી વસ્તુઓ એક છે, જે બધી વસ્તુઓને એક્યતામાં લાવી મુકે છે, અને જે બધી વસ્તુઓને એક રૂપેજ જુએ છે અને જાણે છે તેનું હૃદય હલ હોય છે; અને તે પરમાત્મામાં સંપૂર્ણ વિરામ પામે છે.

૬૨ શાસ્ત્ર વિષયે ઉડામાં ઉડા શોધ કરતાં પોતાની ભ્રૂ-પામર ક્ષિતિનું જ્ઞાન એ પ્રભુને ઓળખવાનો વધારે નિશ્ચિત માર્ગ છે.

યો મામજમનાદિં ચ વેત્તિ લોકમહેશ્વરમ્ ।  
 અસંમૂઢઃ સ મર્ત્યેષુ સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥૩॥  
 શુદ્ધિર્જ્ઞાનમસંમોહઃ ક્ષમા સત્યં દમઃ શમઃ ।  
 મુખં દુઃખં ભવો ભાવો ભયં ચાભયમેવ ચ ॥૪॥  
 અહિંસા સમતા તુષ્ટિસ્તપોદાનં યશોઽયશઃ ।  
 ભવંતિ માત્રા ભૂતાનાં મત્ત એવ પૃથગ્વિધાઃ ॥૫॥

૧૩ આપણો અભિપ્રાય-વિચાર અને ઇન્દ્રિયો આપણને વારંવાર ઠગે છે. આપણને ચક્ષુ છે, પણ દેખતા નથી!

૧૪ પોતાના-મનને વશ રાખવાનો ચત્ન કરી સત્ત્વ પ્રાપ્ત કર અને ઉત્તરોત્તર ઉન્નત-શુદ્ધ થતો જા.

૧૫ અતિશય જ્ઞાસાનો ત્યાગ કર; જેઓ વિદ્વાન છે તે જ્ઞાની દેખાવાને અને કહેવરાવવાને ઉત્સુક રહે છે.

૧૬ વધારે વચનોથી કંઈ આત્માને જાતોષ થતો નથી, પરંતુ શુદ્ધ જીવન મનને વિશ્રાન્તિ આપે છે; શુદ્ધ હૃદયથી પ્રજ્ઞામાં જાહુ આસ્તા બેસે છે.

૧૭ પોતે પોતાને જોળખીને ધિક્કાર કરવો, આપણા પોતાને વિષે કાંઈ અભિપ્રાય ધારવો નહિ તેમ જીજ્ઞાસાને વિષે કાંઈ જોડો અભિપ્રાય ધારવો નહિ, પરંતુ જીજ્ઞાસાને વિષે સારો ઉચ્ચ મત બાંધવો એ સૌથી વધારે લાભકારક અને ઉત્કૃષ્ટ ધેરણ છે.

૧૮ તારા પોતાના ઉપર હંમેશાં દ્રષ્ટિ રાખતો રહે. આ જીવનમાં ઘણાં સુખો-વિશેષે કરીને સ્થૂલ-શરીર સંબંધી ન લેવાં એ મનુષ્યને વારંવાર જાહુ હિતકારક નીવડે છે.

૧૯ તું પોતે દિવ્ય સુખને માટે પાત્ર ન હોતાં અતિશય વેદના જોગવવાનેજ પાત્ર છે એમ સ્વીકાર.

૨૦ સત્પુરુષને શોક અને રૂદ્ધનના વિષયો હંમેશાં પુષ્કળ આક્રમ પડે છે. લોક પોતાની વૃત્તિને અનુકૂળ થતી વસ્તુઓ ઉ

મહર્ષયઃ સપ્ત પૂર્વે ચત્વારો મનવસ્તથા ।  
 મદ્ભાવા માનસા જાતાં યેષાં લોકે ઇમાઃ પ્રજાઃ ॥૬॥  
 एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः ।  
 सोऽविकल्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥७॥  
 અહં સર્વસ્ય પ્રભવો મત્તઃ સર્વં પ્રવર્તતે ।  
 इति मत्वा भजन्ते मा बुधा भावसमन्विताः ॥८॥

પર બહુ પ્રેમ કરાવી દેરવે છે, અને તેથીજ તેઓ વધારે જડ અને આળસુ રહે છે.

૨૧ વારંવાર સત્ત્વના અભાવથીજ દુઃખી શરીરને સહજ ફરિઆદો કરવાની હોય છે. લોક ગમે ત્યાં હોય, અને ગમે તે માર્ગે તેઓ વળે પણ પ્રભુપ્રતિ વૃત્તિ થયા વિના તેઓ દુઃખીજ થવાના.

૨૨ તારાથી બને તેટલો યત્ન કર એટલે સત્કીર્તિ પ્રભુ તારી શુભેચ્છાને અનુકૂલ થશે.

૨૩ પ્રભુના પ્રેમને અર્થે બીજાઓની સેવા ઉઠાવવાને કે નિર્ધન દેખાવાને લજ્જા પામતો નહિ.

૨૪ પ્રત્યેક મનુષ્ય આગળ તારા હૃદયની વાત કહેતો નહિ, પણ જે મનુષ્ય વિવેકી અને ધર્મસ્વરથી બીતો હોય તેવાની સાથે તારા બ્યહવાર ચલાવ.

૨૫ નમ્ર, સાદા, ભક્તિમાન અને સદ્ગુણી મનુષ્યોનીજ આત્ર સંગતિ રાખ.

૨૬ ઉદારતામાં જે મહાન્ છે, તેજ ખરેખરો મહાન્ છે. જે પોતાની દૃષ્ટિએ ક્ષુદ્ર છે અને જે કીર્તિ વિસ્તારની ગણના કરતો નથી તે મનુષ્ય ખરેખરો મહાન્ છે. જે મનુષ્ય સંસારની વસ્તુઓને વિષ્ણુરૂપ ગણે છે તેજ ખરેખરો પ્રજ્ઞ છે, અને જે ધર્મસ્વેચ્છાને વશ વર્તી રહેચ્છાનો ત્યાગ કરે છે તે ખરેખરો વિદ્વાન છે.

મચિત્તા મદ્રતપ્રાણા બોધયંતઃ પરસ્પરમ્ ।  
 વચયંતશ્ચ માં નિત્યં સુખ્યંતિ ચ રમંતિ ચ ॥૯॥  
 લેષાં સતતયુક્તાનાં ભજતાં પ્રીતિપૂર્વકમ્  
 દદામિ બુદ્ધિયોર્મં તં યેન મામુપયાંતિ તે ॥૧૦॥  
 લેષામેવાનુકંપાર્થમહમજ્ઞાનજં તમઃ  
 નાશયામ્યાત્મભાવસ્થો જ્ઞાનદીપંન ધાસ્વતા ॥૧૧॥

૨૭ જેમ મનુષ્ય વધારે વિનીત અને ઈશ્વરનો આજ્ઞાનુસારી  
 તેમ બધી વાતે એ વધારે જ્ઞાની થશે, અને તેને વિશેષ શાંતિ  
 પ્રાપ્ત થશે.

૨૮ ભક્તિ સુખનો અનુભવ લેવાની ઈચ્છા હોયતો ગુરૂના  
 ઉપર દ્રઢ શ્રદ્ધા રાખ. ગુરૂ ઉપરની તારી શ્રદ્ધા એટલી બધી દ્રઢ  
 થઈ જાય કે કોઈ પણ વસ્તુ તેને ચલિત કરી શકે નહિ તે  
 ગુરૂના ઉપદેશ પ્રમાણે તારી પોતાની ઉન્નતિદ્વારાએ સુખીમાં  
 સુખી જીવન તું પ્રાપ્ત કરીશ.

૨૯ ભક્તની એક કહેવત છે કે “સામાન્ય પ્રતિભા મનુ-  
 યોની સાથે મારો ગુરૂ કલાલની દુકાને જાય અને ત્યાં મદ્યપાન  
 કરે તોપણ તે મારો ગુરૂ અને પૂજ્યજ છે.” આવી શ્રદ્ધાની જરૂર  
 છે. એમ હોય ત્યારે તેનાં અમૂલ્ય બોધનું ફળ મળે માટે.

૩૦ ઐ નિત્યકર્મ. ૧ નિત્ય પ્રાતઃકાળે જાગૃત થતાં પથા-  
 રીમાંથી ઉઠતાં વારનેજ પ્રથમ તારે સત્કીર્તિ પરમાત્માના પ-  
 વિત્ર ચરણ કમળનું ધ્યાન ધરવું. ગુરૂનું ચિંતન કરવાને ભૂલ-  
 હું નહિ. પરમાત્માના ચરણ કમળમાં પ્રાર્થના કર કે એ સંપૂર્ણ  
 સંતોષ પામે એવી રીતે તારું કાર્ય નિત્યે થયે જાય એટલું તને  
 તે સત્વ આપે; અને મિથ્યા પ્રસોભન અને અસાધારણ ઈચ્છા-  
 યોથી તારું હૃદય અહીંથી તહીં ભટકે નહિ, અને તારા પ્રત્યેક  
 કાર્યવ્યાપાર અને જે કાંઈ તું જીએ છે તે બધામાં પ્રભુની કીર્તિ-

। અર્જુન ઉવાચ ।

પરં બ્રહ્મ પરં ધામ પવિત્રં પરમં ભવાન્ ।  
 પુરુષં શાશ્વતં દિવ્યમાદિદેવમજં વિભુમ્ ॥૧૨॥  
 આહુસ્ત્વામૃષયઃ સર્વે દેવર્ષિર્નારદસ્તથા ॥  
 અસિતો દેવલો વ્યાસઃ સ્વયં ચૈવ બ્રહ્મીષિ મે ॥૧૩॥  
 સર્વમેતદ્દતં મન્યે યન્મા વદસિ કેશવ ।  
 નહિ તે ભગવન્વ્યક્તિં વિદુર્દેવાન દાનવાઃ ॥૧૪॥

અનંત શક્તિ તને દ્રષ્ટિગોચર થાય. તારી પ્રથમ પ્રાર્થના હૃદય પૂર્વક શુદ્ધ ભાવથી પૂરી કર્યા પછી પથારીમાંથી ઉઠ. સત્કર્તિ પ્રભુનાં પવિત્ર ચરણ-કમળમાં વંદન કર્યા સિવાય બીજાઓની સાથે કાંઈ પણ બોલવું નહિ તેમજ બીજાં મનુષ્યોનું મુખ પણ જોવું નહિ કે બીજા વિષયો વિષે વિચાર કરવો નહિ.

વ. સવારે શૌચાદિ સ્વભાવિક કર્મ કરી રહ્યા પછી જો અનુકુળતા હોય તો પ્રથમ સ્નાન કરવું ( પણ સ્નાનથી શરીરને નુકસાન થાય તેવું હોય તો તેની કાંઈ જરૂર નથી.) પછી પવિત્ર વસ્ત્ર પહેરવું, ને પૂજના ઓરડામાં પ્રવેશ કરવો. જે જગાએ તું પ્રભુની હાજરીમાં પ્રાર્થના કરતો હોય ત્યાં આગળ પવિત્ર વસ્તુઓ સિવાય બીજા કાંઈ હોવું ન જોઈએ. મહાત્માઓ, યોગીઓ, અને ઋષિઓ વગેરેની છબીઓ અને તસબીરો ચારે બાજુએ ભીંતે રાખવી જોઈએ, એથી જ્યારે જ્યારે ગમે તે દિશાએ તું મુખ ફેરવીશ ત્યારે ત્યારે પવિત્ર ચિત્રોજ માત્ર તારી દૃષ્ટિએ પડશે, અને તારૂં મન એમનાં પવિત્ર જીવનોમાં રોકાશે તેથી શુદ્ધિ સત્ત્વની વૃદ્ધિ થશે. પૂજની ઓરડામાં ધૂપ થવો જોઈએ જેથી કરીને તને પવિત્ર સુવાસ મળે.

પ્રભુની પૂજને અર્થે સુંદર મુગંધિ પુષ્પો તારી પાસે તૈયાર રાખવાં. પ્રથમથીજ પૂજની બીજી બધી આવશ્યક સામગ્રી ઓરડામાં લાવી મૂકવી, કે પછી તારા અંદર પેઠા પછી બીજા

સ્વયમેવાત્મનાઽઽત્માનં વેત્ય ત્વં પુરુષોત્તમ ।

ભૂતભાવન ભૂતેશ દેવ દેવ જગત્પતે ॥૧૫॥

વક્તુમર્હસ્યશેષેણ દિવ્યા હ્યાત્મવિભૂતયઃ ।

યાભિર્વિભૂતિભિર્લોકાનિમાંસ્ત્વં વ્યાપ્યતિષ્ઠસિ ॥૧૬॥

કથં વિદ્યામહં યોર્ગિસ્ત્વાં સદા પરિચિંતયન્ ।

કેષુ કેષુ ચ ભાવેષુ ચિંત્યાઽસિ ભગવન્મયા ॥૧૭॥

કાંઈને પ્રવેશ કરવાની કાંઈ જરૂર પડે નહિ.

ઓરડામાં પ્રવેશ કરતા પહેલાં ભગવાન હરિનાં પવિત્ર ચરણકમળનું ધ્યાન ધરી તેમાં પેસવાની અને તેના પવિત્ર ચરણ કમળની પૂજા કરવાની આજ્ઞા ભાગ ને પછીથી પ્રવેશ કર.

પવિત્ર આસન ઉપર બેસીને પ્રથમ ગુરૂનું ધ્યાન ધરવું ને તેને શિરસાવંદન કરવું. પછી સત્કીર્તિ પ્રભુનાં ચરણકમળ આગળ સાષ્ટાંગ દંડવત્ કરી જાણે તું પવિત્ર જગદ્દાત્માની સમીપજ હોય અને પૂજા કરવાને તું એની અનુજ્ઞા માગતો હોય તેમ શુદ્ધ હૃદયથી નમ્રતા અને માનપૂર્વક તેની આજ્ઞા ભાગ. પછી તેના સ્વરૂપનું ધ્યાન ધર (તારા ગુરૂએ તને બોધ આપ્યો હોય તેવી રીતે) ન પછી પુષ્પાદિ વડે કરીને પૂજા સંપૂર્ણ કર, ત્યાર પછી ગુરૂએ ઉપદેશેલા મંત્રથી જાપ કર.

જાપ કરી રહ્યા પછી પ્રભુ ભૂતિ આગળ વંદન કર, નમ્રતા અને માનપૂર્વક તેની પાસે ઉઠવાની આજ્ઞા લે, ચરણામૃત અને પુષ્પાદિની પ્રસાદિ લઈ પછી બહાર નીકળ અને સંસારમાં કામકાજ માટે પ્રવૃત્તિ કર.

તારા પ્રત્યેક કાર્યમાં પ્રભુનું સ્મરણ રાખવાને જરા પણ ભુલતો મા.

સંધ્યા સમયે પાછા પુષ્પાદિની પૂજા સ્ત્રિવાય બીજી બધી વિધિ કરી જા.

આ બધાં કાર્યને દૃઢપ્રેમ અને ખરી મદદથી અનુસર. હમેશાં પ્રભુ પ્રતિ વિનય અને આસ્તા રાખ, જેઓ આસ્તિક છે તેમના ઉપર એની બહુ મમતા રહે છે.

સાધુ અને ભક્ત પુરૂષો પર હમેશાં પુજ્યભાવ રાખ. સાધુઓને જે વસ્તુની ખરેખરી જરૂર હોય તે વિષે હમેશાં વિચાર કર, અને ત્હારી શક્તિ પ્રમાણે શુદ્ધ પ્રેમ અને ભાવથી તેમને સહાય થા.

ક માદક પદાર્થોના સંસર્ગ અને માંસાદિના આહારથી દૂર રહેવાને યત્ન કર. પ્રભુનો ખરેખરો સાત્વિક ભક્ત થવા આગ્રહ રાખ, વનસ્પતિ, ઘી, દુધ આદિ પદાર્થોથી નિર્વાહ ચલાવ અને લોજન સમયે મૌનવૃત્ત ધારણ કર.

લોજન ત્હારા આગળ પીરસાયું એટલે બધી સામગ્રી પ્રભુના સન્મુખ ધરાવી પ્રાર્થના કર કે “શ્રી પરમાત્મા પ્રભુ આ બધી સામગ્રીને આરોગી સંતોષ પામે,” અને ત્યાર પછી જમવા બેસ.

નિત્યે બહુ સાત્વિક લોજન થાય તેવી સંભાળ રાખવી, અને એથી ત્હને સંતોષ પ્રાપ્ત થશે.

૩૧. આ બધા નિયમો અને વચનોને યથાર્થ રીતે તું અનુસરે એવી ત્હારી વિનંતિ છે. આ ઉપદેશના આચારથી તું વધારે સુખી અને શુદ્ધ થશે.

૩૨. સર્વ શક્તિમાન શ્રીહરિનો વિજય હો !

એ ત્હને શાંતિભર્યા જીવનથી સુખી રાખે.

શાંતિ !

શાંતિ ! !

શાંતિ ! ! !



વિસ્તરેણાત્મનો યોગં વિભૂર્તિં ચ જનાર્દન ।  
ભૂયઃ કથય તૃપ્તિર્હિ શ્રુણ્વતો નાસ્તિ મેઽમૃતમ્ ॥૧૮॥

। શ્રી ભગવાનુવાચ ।

હંત તે કથયિષ્યામિ દિવ્યા હ્યાત્મવિભૂતય ।  
પ્રાધાન્યતઃ કુરુશ્રેષ્ઠ નાસ્ત્યંતો વિસ્તરસ્ય મે ॥૧૯॥  
અહમાત્મા ગુડાકેશ સર્વભૂતાશયસ્થિતઃ ।  
અહમાદિશ્ચ મધ્યં ચ ભૂતાનામંત એવ ચ ॥૨૦॥

## શ્રી ગુરુગીતા પ્રારંભ.

ઋષય ડુચુઃ

ગુહ્યાત્ ગુહ્યતરા વિદ્યા ગુરુગીતા વિશેષતઃ ॥  
ત્વત્ પ્રસાદાદિ શ્રોતવ્યા તત્ સર્વં બ્રૂહિ નઃ સુત ।૧।

ઋષિઓ બોલ્યા

હે સૂત! ધર્મ બાણુવો એ કઠણુ છે, તેમાં “ગુરુગીતા”  
બાણુવી એ બધી વિદ્યાઓ કરતાં ઘણી કઠણુ છે, પણ આપ-  
ની જો કૃપા હોય તો તે અમો સાંભળવા ઇચ્છીએ છીએ તેથી  
આપ કૃપા કરી અમને કહો. ॥૧॥

।સૂતરવાચ।

ગિરીન્દ્ર શિખરે રમ્યે નાના રત્નો પશોન્નિતે ॥  
નાના વૃક્ષ લતા કીર્ણે નાના પક્ષી રવૈર્યુતં ॥૨।

સૂત બોલ્યા

કૈલાસ પર્વત એ સર્વ પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ જગો છે તે જગો  
અનેક રત્નોને લીધે ઘણીજ શોભાયમાન લાગે છે અને અનેક  
વનસ્પતિ અને ઝાડોથી છવાઈ રહ્યું છે જેમાં ઘણાં પક્ષીઓ  
કલોલ કરે છે. ॥૨॥



આદિત્યાનામહં વિષ્ણુર્જ્યોતિષાં રવિરંશુમાન્ ।

મરીચિર્મરુતામસિ નક્ષત્રાણામહં શશી ॥૨૧॥

વેદાનાં સામવેદોઽસિ દેવાનામસિ વાસવઃ ।

ઇન્દ્રિયાણાં મનશ્ચાસિ ભૂતાનામસિ ચેતના ॥૨૨॥

રુદ્રાણાં શંકરશ્ચાસિ વિત્તેશો યક્ષરક્ષસામ્ ।

વસુનાં પાવકશ્ચાસિ મેરુઃ શિશ્વરિણામહમ્ ॥૨૩॥

સર્વેર્તુ કુસુમામોદ મોદિતે સુમનોદરે ॥

શૈલ્ય સૌગન્ધ્ય મધાઢ્ય મરુદ્લિરૂપ વીજિતે ।૩।

દરેક રૂતુઓમાં જેવા જેવા પુષ્પ થાય છે તેવા પુષ્પો આ પર્વત ઉપર હંમેશાં પ્રકુલિત રહી પોતાની સુગંધિના વિરતારથી મનને આનંદ કરે છે જેમ વસંત રૂતુનો પવન ગુણકારી હોય છે તેમ આ પર્વત ઉપર તેવો પવન હંમેશાં વાયા કરે છે. ॥૩॥

અપ્સરો ગણ સક્ષીત કલધ્વનિ નિનાદિતે ॥

સ્થિરચ્છાયા દ્રુમચ્છાયા ચ્છાદિતે સ્નિગ્ધ મંજુલે ।૪।

એવી અપુર્વ જગો જોઈને અપ્સરા ગંધર્વગણ હંમેશાં ગાન તાનાદિથી આનંદ કરે છે, અને તે ગાનના ધ્વનિથી તે પર્વત શોભી રહેા છે, તે જગોની સ્વર્ગીય વૃક્ષ છાયા હંમેશાં સ્થિર રહે છે, એટલે જેમ બધી રૂતુઓમાં વૃક્ષો સરખા રહેતા નથી (કેટલાકનાં પાનાદિ જતાં રહે છે) તેમ આ પર્વત પર નથી પણ દરેક વૃક્ષની સ્થિર છાયાથી એ પર્વત હંમેશાં સુંદર અને શીતલ રહે છે. ॥૪॥

મત્ત કોકિલ સંદોહ સં ગુષ્ઠ વિપિનાન્તરે ॥

સર્વદા સ્વર્ગૈઃ સાર્દ્ધ મૃતુરાજ નિષેવિતે ।૫।

આવી સુંદરતા જોઈને ભ્રમર હંમેશાં આનંદમય થઈ ગુંબર કરતાં ફરતા ફરે છે, ત્યાં હંમેશ રૂતુઓના રાજ વસંત પોતાના અનુચરો સાથે રહે છે. ॥૫॥

સુરોધસાં ચ મુરુધં માં વિદ્ધિ પાર્થ હસ્પતિમ્ ।

સેનાનીનામહં સ્કંદઃસરસામસ્મિ સાગરઃ ॥૨૪॥

મહર્ષીણાં મૃગુરહં ગિરામસ્મ્યેકમક્ષરમ્ ।

યજ્ઞાનાં જપયજ્ઞોઽસ્મિ સ્થાવરાણાં હિમાલયઃ ॥૨૫॥

અશ્વત્થઃ સર્વવૃક્ષાણાં દેવર્ષીણાં ચ નારદઃ ।

ગંધર્વાણાં ચિત્રરથઃ સિદ્ધાના કપિલો મુનિઃ ॥૨૬॥

સિદ્ધ ચારણ ગન્ધર્વ ગાણ પત્ય ગર્જૈર્વૃતે ॥

તત્ર મૌનધરં દેવં ચરાચર જગદ્ગુરુમ્ ॥૬॥

અને સિદ્ધ, ચારણ, ગંધર્વ, ગાણપત્ય આદિ શિવ શેવક ગણ સદા વાસ કરે છે, ત્યાં જગતના ગુરુ એવા શ્રી મહાદેવ મૌન ધારણ કરી રહ્યા છે. ॥૬॥

સદાશિવં સદાનન્દં કરુણાઽમૃત સાગરમ્ ॥

કર્પૂર કુન્દ ધવલં શુદ્ધ તત્ત્વમયં વિભુમ્ ॥૭॥

દિગમ્બરં દીનનાથં યોગીન્દ્રં યોગિ વલ્લભમ્ ॥

ગંગા શીકરસંસિક્તં જટા મળ્દલ મળ્દિતમ્ ॥૮॥

વિભૂતિ ભૂષિતં શાંત વ્યાલમાલં કપાલિકમ્ ॥

અન્ધકારી ત્રિલેલેહં ત્રિશૂલ વરધારકમ્ ॥૯॥

સદાશિવ નિત્યાનંદમય ઠંડામૃતકે સાગર, સ્વર્ણ, મર્ત્ય પાતાલ એ ત્રણે લોકના અધિશ્વર, શુદ્ધ, જ્ઞાનમય, દીનજનોને પવિત્રકર્તા નિત્ય મંગળને આપનારા, સર્વ પ્રાણીમાત્રને સમ-દ્રષ્ટિએ જોનારા, યોગીન્દ્ર, યોગીએકે પ્રભુ જેમનું શરીર કર્પુર સ્ફટિક અને કુન્દ પુષ્પની માફક લાવણ્યયુક્ત અને ભસ્મભૂષિત થઈ શોભાને આપે છે. એવા દિગંબર એટલે વસ્ત્ર ભૂષણ રહિત છે, જેમના મસ્તકમાં જટા આવી રહી છે. જેમાંથી શ્રી ગંગાજી પોતાની ધારા પૃથ્વીપર વિસ્તર કરી રહી છે, તેમના જળામાં સર્પની માળા શોભાયમાન થઈ રહી છે; મસ્તકમાં અર્ધ

ઉચ્ચૈઃ શ્રવસમન્વાનાં વિદ્વિમામૃતોદ્ભવમ્ ૧  
 પેરાવતં ગજેન્દ્રાણાં નરાણાં ચ નરાધિપમ્ ॥૨૭॥  
 આયુધાનામહં વઙ્ગં ધેનૂનામસ્મિ કામધુક્ ૧  
 પ્રજનશાસ્મિ કંદર્પઃ સર્પાણામસ્મિ વાસુકિઃ ॥૨૮॥  
 અનંતશ્ચાસ્મિ નાગાનાં વરુણો યાદસામહમ્ ૧  
 પિતૃણામર્યમાચાસ્મિ યમઃ સંયમતામહમ્ ॥૨૯॥

આશ્રુતોષં જ્ઞાનમયં કૈવલ્ય ફલ દાયકમ્ ॥  
 નિર્વિકલ્પં નિરાતંકં નિર્વિશેષં નિરજ્જનમ્ ૧૦૧  
 સર્વેષાં હિતકર્તારં દેવદેવં નિરામયમ્ ૧  
 કૈલઞ્જશિસ્વરાસુઠં પદ્મવઙ્ગં સુભૂષિતમ્ ॥ ૧૧ ॥  
 સર્વાત્મના વિષ્ટચિત્તં ગિરિજા મુસ્વપદ્મજે ૧  
 પ્રણમ્ય પરયા ભક્તયા કૃતાઞ્જલિપુટાસતી ॥ ૧૨ ॥  
 પ્રસન્નવદનં વીક્ષ્ય લોકાનાં હિતકામ્યયા ૧  
 વિનયાવનતા દેવી પાર્વતી શિવમબ્રવીત્ ॥ ૧૩ ॥

ચંદ્ર ઝુલડી રહ્યો છે; હાથમાં ત્રિશુલ શોભી રહ્યું છે. તે વખતે જી-  
 વોના મુક્તિદાતા, નિર્વિકલ્પ, ભયહારી, નિરંજન, સર્વજ્ઞ હિત કર-  
 રવા વાળા; દેવાદિ દેવ, પંચાનન કેશાસ પર્વતને શોભાવમાન કર-  
 રવા વાળા, માહામાયા ગિરિજાના મુખકમળ તરફ પ્રેમવશીભૂત  
 થઈ અનન્યચિત્ત બેવા લાગ્યા. તે વખતે વિદ્યારૂપી ઉમાદેવી  
 પરમભક્તિ યુક્ત થઈ જીવોના મંગલ માટે હાથ જોડી વિનય  
 સહિત, હાર્યમુખ થઈ બોલ્યાં. ॥૭-૧૩॥

શ્રી પાર્વત્યુવાચ.

નમસ્તે દેવદેવેશ સદાશિવ જગદ્ગુરો ૧

શ્રી પાર્વતિ બોલ્યાં

.. હે દેવેશ, હે સદાશિવ, હે જગદ્ગુરુ! મેં તુમકો પ્રણામ

મહાદશાસ્મિ દૈત્યાનાં કાલઃ કલયતામહમ્ ।  
 મૃગાણાં ચ મૃગેન્દ્રોઽહં વૈનતેયથ પક્ષિણામ્ ॥૩૦॥  
 પવનઃ પવતામસ્મિ રામઃ શસ્ત્રભૃતામહમ્ ।  
 શ્વપાણા મકરશ્ચાસ્મિ સ્ત્રોતસામસ્મિ જાલવી ॥૩૧॥  
 સર્ગાણામાદિરંતશ્ચ મધ્યં ચૈવાહમર્જુન ।  
 અધ્યાત્મવિદ્યા વિદ્યાનાં વાદઃ પ્રવદતામહમ્ ॥૩૨॥

પ્રાણેશ્વર મહાદેવ ગુરુદીક્ષાં પ્રદાહિમે ॥ ૧૪ ॥  
 કેન માર્ગેણ ભોઃ સ્વામિન્ દેહી બ્રહ્મમયો ભવેત્ ।  
 ત્વં કૃપાં કુરુ મે સ્વામિન્ નમામિ ચરણં તવ ॥ ૧૫ ॥

કૃં છું, હે પ્રાણેશ્વર, હે મહાદેવ! અજ્ઞેના ગુરુદીક્ષા દાન કરો.  
 હે સ્વામિન્! જીવ કયા ઉપાયથી બ્રહ્મપદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે?  
 તે કૃપા કરી મને કહો; હે સ્વામિન્! હું તમારા ચરણમાં  
 વારંવાર નમસ્કાર કરું છું. ૧૧૪-૧૫॥

શ્રી મહાદેવોવાચ.

ગુણ્દસ્ત્વન્ધકારસ્યાદુશન્દસ્તાભિરોષકઃ ।  
 અન્ધકારનિરોધિત્વાદ્ રુરિત્યભિધીયતે ॥ ૧૬ ॥  
 ગુકારઃ પ્રથમો વર્ણો માયાદિગુણભાસકઃ ।  
 રુકારો દ્વિતીયો બ્રહ્મમાયાભ્રાન્તિવિમોચકઃ ॥ ૧૭ ॥

શ્રી મહાદેવ બોલ્યા

(ગુ) શબ્દનો અર્થ અન્ધકાર અને (રુ) શબ્દનો અર્થ તેમ-  
 નો નાશ કરનાર છે, તેથી જે અજ્ઞાનરૂપ અન્ધકારનો નાશ કરે તેજ  
 (ગુરુ) શબ્દ વાચ્ય છે. (ગુરુ) એ શબ્દનો પ્રથમવર્ણ (ગુ)થી  
 માયા આદિ ગુણ પ્રકાશિત થાય છે; અને દ્વિતીયવર્ણ (રુ)થી  
 બ્રહ્મમાં અને માયામાં જે એકતારૂપ જન્મ છે તેનો નાશ થાય છે;  
 તેથી (ગુ) શબ્દ સંતુષ્ટ અને (રુ) શબ્દ નિર્ગુણ અવસ્થાનો

અક્ષરાણામકારોઽસ્મિ દ્વંદ્વઃસામાસિકસ્ય ચ ।  
 અહમેવાક્ષયઃ કાલો ધાતાઽહં વિશ્વતોમુખઃ ॥ ૩૩ ॥  
 મૃત્યુઃ સર્વહરશ્ચાહમુદ્ભવશ્ચ ભવિષ્યતામ્ ।  
 કીર્તિઃ શ્રીર્વાક્ નારીણાં સ્મૃતિર્મેધા ધૃતિઃ ક્ષમા ॥ ૩૪ ॥  
 બૃહત્સામ તથા સાન્નાં ગાયત્રી છંદસામહમ્ ।  
 માસાનાં માર્ગશીર્ષોઽહમૃતૂનાં કુસુમાકરઃ ॥ ૩૫ ॥

ગકારઃ સિદ્ધિદઃ પ્રોક્તો રેફઃ પાપસ્યદાહકઃ ।  
 ઉકારઃ શ્રમભુરિત્યુક્તસ્તૃતયાત્માગુરુઃ સ્મૃતઃ ॥ ૧૮ ॥  
 ગુરુર્બ્રહ્માગુરુર્વિષ્ણુ ગુરુર્દેવોમહેશ્વરઃ ।  
 ગુરુરેવ પરંબ્રહ્મ તસ્મૈ શ્રી ગુરુવે નમઃ ॥ ૧૯ ॥  
 અઘ્વળમળહલાકારં વ્યાપ્તં યેન ચરાચરમ્ ।

તત્પદં દર્શિતં યેન તસ્મૈ શ્રી ગુરુવે નમઃ ॥ ૨૦ ॥

પ્રતિપક્ષ કરી (ગુરુ) શબ્દ બન્યો છે. ગકારનો અર્થ સિદ્ધિદાતા,  
 રકારનો અર્થ પાપહર્તા અને ઉકારનો અર્થ શિવ છે, અર્થાત્  
 સિદ્ધિદાતા શિવ અને પાપહર્તા શિવ એવો અર્થ ગ-ઉ અને  
 ૨-ઉ બોધક (ગુરુ) શબ્દને સમજવું ઉચિત છે.

શ્રી સદ્ગુરુ એજ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહાદેવ અને પરંબ્રહ્મ છે  
 એવા ગુરુશ્રીને નમસ્કાર હો. જે સંપૂર્ણ મંડલરૂપથી આ સ્થાવર  
 જંગમાત્મક સંસારમાં વ્યાપ્ત થઈ રહ્યા છે. એવા શ્રી પરમાત્મા-  
 ના પરંપદના દર્શન જે કરાવે છે; એવા શ્રીગુરુને નમસ્કારહો. અ-  
 જ્ઞાનરૂપી આંધકારથી જે મનુષ્ય આંધળો થયો છે તેવા મનુષ્યના  
 ચક્ષુ જે શ્રીગુરુએ જ્ઞાનરૂપી સુરમાની લાકડીવડે ઉઘાડ્યાં છે તેવા  
 શ્રીગુરુને નમસ્કારહો. આકાશ સહિત જડ અને ચૈતન્ય જે કંઈ  
 પદાર્થ છે તેમાં જે પરમાત્મા વ્યાપ્ત થઈ રહ્યા છે. તેમના ચરણ  
 કમલો દર્શન જેમનાથી મલે છે; એવા શ્રીગુરુને નમસ્કારહો. જે  
 સ્થાવર જંગમાત્મક ત્રિલોકમાં વ્યાપિત થઈ રહ્યા છે અને જે

દ્યુતં છલયતામસ્મિ તેજસ્તેજસ્વિનામહમ્ ।  
 જયોઽસ્મિ વ્યવસાયોઽસ્મિ સત્ત્વં સત્ત્વવતામહમ્ ॥૩૬॥  
 વૃષ્ણીનાં વાસુદેવોઽસ્મિ પાંડવાનાં ધનંજયઃ ।  
 મુનીનામપ્યહં વ્યાસઃ કર્વીનામુશના કવિઃ ॥૩૭॥  
 દંડો દમયતામસ્મિ નીતિરસ્મિ જિગીષતામ્ ।  
 મૌનં ચૈવાસ્મિ ગુહ્યાનાં જ્ઞાનં જ્ઞાનવતામહમ્ ॥૩૮॥

અજ્ઞાનતિમિરાન્ધસ્યજ્ઞાનાઙ્ગનશલાકયા ।  
 ચક્ષુરુન્મીલિતં યેન તસ્મૈ શ્રી ગુરવેનમઃ ॥ ૨૧ ॥  
 સ્થાવરં જંગમં વ્યાપ્તં યત્ કિંચિત્ સચરાચરમ્ ।  
 તત્પદં દર્શિતં યેન તસ્મૈ શ્રી ગુરવે નમઃ ॥ ૨૨ ॥  
 ચિન્મયં વ્યાપિતં સર્વં ત્રૈલોક્યં સચરાચરમ્ ।  
 તત્પદં દર્શિતં યેન તસ્મૈ શ્રી ગુરવે નમઃ ॥ ૨૩ ॥  
 સર્વ શ્રુતિ શિરોરત્નવિરાજિત પદામ્બુજઃ ।  
 વેદાન્તામ્બુજસૂર્યોયોતસ્મૈ શ્રી ગુરવેનમઃ ॥ ૨૪ ॥  
 ચૈતન્યઃશાશ્વતઃશાન્તા વ્યોમાતીતો નિરઙ્ગનઃ ।  
 વિન્દુનાદકલાતીતસ્તસ્મૈ શ્રી ગુરવેનમઃ ॥ ૨૫ ॥  
 જ્ઞાનશક્તિ સમારૂઢસ્તત્ત્વમાલા વિભૂષિતઃ ।  
 ભુક્તિ મુક્તિ પ્રદાતાચ તસ્મૈ શ્રી ગુરવેનમઃ ૨૬

શુદ્ધ જ્ઞાનમય છે એ પરમાત્માના ચરણકમલના દર્શન કરાવનાર,  
 એવા શ્રીગુરુને નમસ્કારહો. જેના ચરણકમલથી સમસ્ત શ્રુતિયો-  
 ના શિરોમણિરૂપ વિરાજીત છે, જે વેદાન્તરૂપ કમલને વિકાસિત  
 કરનાર કમલપતિ સૂર્ય છે એવા શ્રીગુરુને નમસ્કારહો. જે પુરૂષ  
 ચૈતન્યરૂપ, નિત્ય, શાન્ત આકાશથી પણ પર અને નિરંજન જે  
 પ્રણવ જ્યોતિ અને કલાથી અતીત છે એવા શ્રીગુરુને નમસ્કાર  
 હો. જે જ્ઞાનશક્તિથી પર્ણુતાને પહોંચેલા છે, અને તત્ત્વરૂપ મા-  
 લાથી વિભૂષિત છે, અને ભોગ અને ભોક્ષ પ્રદાન કરવામાં સમ-  
 થ છે, એવા શ્રીગુરુને નમસ્કારહો. (૧૬-૨૬)

યદ્યાપિ સર્વભૂતાના બીજં તદહમર્જુન ।  
 ન તદસ્તિ વિના યત્સ્યાન્મયા ભૂતં ચરાચરમ્ ॥૩૯॥  
 નાંતોઽસ્તિ મમ દિવ્યાનાં વિભૂતીનાં પરંતપ ।  
 एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ॥४०॥  
 यद्यद्वિભૂતિમત્સર્વં શ્રીમદ્વૃજિતમેવ વા ।  
 तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तर्जोऽशसंभवम् ॥४१॥  
 અથવા બહુનેતેન કિં જ્ઞાતેન તવાર્જુ ।  
 विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥४२॥  
 इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां  
 योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंવાदे विभूति-  
 योगो नाम दशमोऽध्यायः ॥९॥

- - -

અનેક જન્મ સંપ્રાપ્તકર્મ્મવંધવિદાહિને ।  
 આત્મ જ્ઞાન પ્રદાનેન તસ્મૈ શ્રી ગુરવેનમઃ ॥૨૭॥  
 શોષણં ભવસિન્ધોશ્ચ જ્ઞાપનં સારસંપદઃ ।  
 ગુરોઃ પાદોદકં સમ્યક્ તસ્મૈ શ્રી ગુરવેનમઃ ॥૨૮॥  
 ન ગુરોરધિકં તત્ત્વં ન ગુરોરધિકં તપઃ ।  
 તત્ત્વજ્ઞાનાત્પરંનાસ્તિ તસ્મૈ શ્રી ગુરવેનમઃ ॥૨૯॥

જે આત્મજ્ઞાન દ્વાનદ્વારા બહુ જન્મ જન્માન્તરને કર્મરૂપ  
 બન્ધનને હઠી કર્યા કરે છે, એવા શ્રીગુરુને નમસ્કારહો. જેમના  
 ચર્ણોદકનું પાન કરવાથી પૂર્ણ એવું ભવસમુદ્ર સુખ મળે છે અને  
 તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ સાર વાન સમ્પતિની પ્રાપ્તિ મળી જાય છે એવા  
 શ્રીગુરુને નમસ્કારહો. તત્ત્વજ્ઞાન એટલે બ્રહ્મજ્ઞાન શ્રીગુરુથી અધિ-  
 ક નથી, તપશ્ચર્યા પણ શ્રીગુરુથી અધિક નથી, અને શ્રીગુરુ એ  
 તત્ત્વજ્ઞાનથી અધિક છે, શ્રીગુરુ સમાન આ સંસારમાં બીજું કંઈ  
 નથી એવા શ્રીગુરુને નમસ્કારહો. મારો પરમાત્મા એજ જગત-

। અર્જુન ઉવાચ ।

મદનુગ્રહાય પરમં ગુહ્યમધ્યાત્મસંશ્રિતમ્ ।  
 યત્ત્રયોક્તં વચસ્તેન મોહોઽયં વિગતો મમ ॥૧॥  
 ભવાપ્યયૌ હિ ભૂતાનાં શ્રુતૌ ત્રિસ્તરશો મયા ।  
 ત્વત્તઃ કમલપત્રાક્ષ માહાત્મ્યમપિ ચાવ્યયમ્ ॥૨॥  
 ઇવમેતદથાત્થ ત્વમાત્માનં પરમેશ્વર ।  
 દ્રષ્ટુમિચ્છામિ તે રૂષમૈશ્વરં પુરુષોત્તમ ॥૩॥  
 મન્યસે યદિ તચ્છક્યં મયા દ્રષ્ટુમિતિ પ્રભો ।  
 યોગેશ્વર તતો મે ત્વં દર્શયાત્માનમવ્યયમ્ ॥૪॥

મન્નાથઃ શ્રી જગન્નાથોમદ્ગુરુઃ શ્રી જગદ્ગુરુઃ ।  
 મદાત્મા સર્વ ભૂતાત્મા તસ્મૈ શ્રી ગુરવેનમઃ ॥૩૦॥  
 ગુરુરાદિરનાદિશ્ચગુરુઃ પરમદૈવતમ્ ।  
 ગુરોઃ પરતરં નાસ્તિ તસ્મૈ શ્રી ગુરવેનમઃ ॥૩૧॥

નો પરમાત્મા ઇશ્વર છે, મારા શ્રી ગુરુ એજ જગતના ગુરુ છે,  
 મારો આત્મા એજ જગતના સર્વ પ્રાણિયોનો આત્મા છે, એવા  
 શ્રીગુરુને નમસ્કારહો. ગુરુ એજ સર્વના આદિ છે, એનાથી આ-  
 દિમાં કોઈપણ નથી, શ્રીગુરુ એ દેવતાઓના દેવતા છે, શ્રી સદ્  
 ગુરુથી શ્રેષ્ઠ કોઈપણ નથી, એવા શ્રીગુરુને નમસ્કારહો. (૨૭-૩૧)

ધ્યાનમૂળં ગુરોર્મૂર્તિઃ પૂજા મૂલં ગુરોઃ પદમ્ ।  
 મંત્ર મૂલં ગુરોર્વાક્યં મોક્ષ મૂલં ગુરોઃ કૃપા ॥૩૨॥  
 સપ્ત સાગર પર્યન્તં તીર્થ સ્નાનદિકૈઃ ફલમ્ ।

શ્રીગુરુનું ધ્યાન તેજ ધ્યાન છે, શ્રીગુરુના ચરણ કમલની  
 પૂજા એજ પૂજા છે, શ્રીગુરુવાક્ય એજ મંત્ર છે, અને શ્રી ગુરુ  
 કૃપા એજ મૂક્તિનું સાધન છે. સપ્ત સમુદ્ર પર્યંત તીર્થોમાં  
 સ્નાન કરવાથી જે ફલ મળે છે, પણ શ્રી ગુરુ ચરણ કમલોના



। શ્રી ભગવાનુવાચ ।

પશ્ય મે પાર્થ રૂપાણિ શતશોઽથ સહસ્રશઃ ।

નાનાવિધાનિ દિવ્યાનિ નાનાવર્ણાકૃતીનિ ચ ॥૫॥

પશ્યાદિત્યાન્વમુશ્નુદ્રાનશ્વિનૌ મરુતસ્તથા ।

બહૂન્યદૃષ્ટપૂર્વાણિ પશ્યાશ્ચર્યાણિ ભારત ॥૬॥

ઈહૈકસ્થં જગત્કૃત્સ્તં પશ્યાદ્ય સચરાચરમ્ ।

મમ દેહે ગુઢાકેશ યચ્છાન્યદ્રઘ્નુમિચ્છસિ ॥૭॥

નતુ માં શક્યસે દ્રઘ્નુમનેનૈવ સ્વચક્ષુષા ।

દિવ્યં દદામિ તે ચક્ષુઃ પશ્ય મે યોગમૈશ્વરમ્ ॥૮॥

ગુરોરન્ધ્રિજલં ચિન્દુસહસ્રાંશે દુર્લ્ભમ્ ॥૩૩॥

ગુરુરેવ જગત્ સર્વે બ્રહ્મા વિષ્ણુ શિવાત્મકમ્ ।

ગુરોઃ પરતરં નાસ્તિ તસ્માત્ સમ્પૂજયેદ્ગુરુમ્ ॥૩૪॥

એક ચિન્દુ ચરણામૃત પાન કરવાથી અધિક ફળ મળે છે, તેથી શ્રીગુરુપાદ પદ્મજલ સહસ્ર અંશનું પવિત્ર અને દુર્લભ છે. શ્રી ગુરુએ જગતમાં બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને શિવ એવા ત્રિદેવરૂપે વ્યાપ્ત છે, શ્રી ગુરુથી અધિક કંઈ શ્રેષ્ઠ નથી, તેથી શ્રી ગુરુપૂજા હમેશાં કરવી ઉચિત છે.

જ્ઞાનં વિના મુક્તિપદં લભતે ગુરુભક્તિઃ ।

ગુરોઃ પરતરં નાસ્તિ ધ્યેયોઽસૌ ગુરુમાર્ગિણા ॥૩૫॥

શ્રી સદ્ગુરુની ભક્તિ કરવાથી જ્ઞાન વિના મુક્તિપદનો લાભ થાય છે, શ્રી ગુરુ દેવથી અધિક કંઈ છેજ નહિ, તેથી શ્રી ગુરુને માનનાર સાધકગણોએ એવા ગુરુદેવનું ધ્યાન કરવું ઉચિત છે.

ગુરોઃ કૃપાપ્રસાદેન બ્રહ્માવિષ્ણુસદાશિવાઃ ।

મૃષ્ટ્યાદિક સમર્થાસ્તે કેવલં ગુરુ સેવયા ॥૩૬॥

॥ સંજય ઉવાચ ॥

एवमुक्त्वा ततो राजन् महायोगेश्वरो हरिः ॥

दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम् ॥૧૯॥

अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ॥

अनेकादिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥૨૦॥

दिव्यमाल्यांबरधરं दिव्यगंधानुलेपनम् ॥

सर्वाश्चर्यमयं देवमनंतं विश्वतो मुखम् ॥૨૧॥

दिशि सूर्यसदृसस्य भवेद्युगपदुत्थिता ॥

यदि भाः सदृशी सास्याद्भासस्तस्य महात्मनः ॥૨૨॥

શ્રી બ્રહ્મદેવ શ્રી વિષ્ણુદેવ અને શ્રી મહાદેવ એવા શિવ એ ત્રણે દેવો કેવલ શ્રી ગુરુદેવની કૃપાર્થી અને શ્રી ગુરુ સેવાના ફલનો સાહ્યતાથી આ સૃષ્ટિનું પાલન, રક્ષણ અને પ્રલય કરવામાં સમર્થ થયા છે. ॥૩૬॥

देवकिन्नरगन्धर्वाः पितरो यक्षचारणाः ॥

मुनयोऽपि न जानन्ति गुरुशुश्रूषणाविधिम्\* ॥૩૭॥

દેવતાગણ, કિન્નરગણ, ગન્ધર્વગણ, પિતૃગણ, યક્ષગણ, આરણ્યગણ, અને મુનિઓ એવા કોઈ પણ શ્રી ગુરુ સેવાની વિ-

\* શ્રી સદગુરુ સેવા અતિ કઠણ છે. જો કદાચ કોઈ મનુષ્ય પોતાના ગુરુપાર્થથી રાજા આદિ ગુરુને થોડી મહેનતે પ્રસન્ન કરી શકે છે. પણ શ્રી સદગુરુને તો પ્રસન્ન કરવામાં કાચિક, વાચિક, અને માનસિકતાની સત્ય ઐક્યતાના ગુરુપાર્થ વગર તેમ કરવામાં સમર્થ થવા સંભવજ નથી.

૧ એમાં કાંઈ સંદેહ નથી. શ્રી કૃષ્ણે સુદામા આદિ ગરીબ મિત્ર જોડે રહી સાંદીપ્ય મૂનિ શ્રેષ્ઠની સેવા કેવી કરેલી તે સર્વ માન્ય છે, તેથી આત્મજ્ઞાનની ઇચ્છાવાળાએ શ્રી ગુરુ સેવા કરવી.

તત્રૈકસ્યં જગત્કૃત્સ્તં પ્રવિભક્તપનેકથાં ॥

અપદ્યદેવદેવસ્ય શરીરે પાંડવસ્તદા ॥૧૩॥

તતઃ સ વિસ્મયાવિષ્ઠો હૃષ્ટોમા ધનંજયઃ ॥

પ્રણમ્ય શિરસાદેવં કૃતાંજલિરભાષત ॥૧૪॥

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

પડ્યામિ દેવાંસ્તવ દેવ દેહે સર્વાંસ્તથા ભૂતવિશેષસંગ્રાન્ ॥

બ્રહ્માણમીશં કમલાસનસ્થમૃષીશ્ચ સર્વાંનુરગાંશ્ચ દિવ્યાન્ ॥૧૫॥

અનેકબાહુદરવક્રનેત્રં પડ્યામિ ત્વાં સર્વતોડનંતરૂપમ્ ॥

નાતં ન મધ્યં ન પુનસ્તદાદિં પડ્યામિ વિશ્વેશ્વર વિશ્વરૂપમ્ ॥૧૬॥

કિરીટિનં ગદિનં ચક્રિણં ચ તેજોરાશિં સર્વતો દીપ્તિમન્તમ્ ॥

પડ્યામિ ત્વાં દુર્નિરીક્ષ્યં સમંતાદ્ દીપ્તાનલાર્કદ્યુતિમપ્રમેયમ્ ॥૧૭॥

ન મુક્તા દેવગન્ધર્વાઃ પિતરો યક્ષકિન્નરાઃ ॥

ઋષયઃ સર્વસિદ્ધાશ્ચ ગુરુસેવાપરાહ્મુઘ્વાઃ ॥૩૮॥

શ્રુતિસ્મૃતિમવિજ્ઞાય કેવલં ગુરુસેવયા ॥

તે વૈ સંન્યાસિનઃ પ્રોક્તા ઇતરે વેશધારિણઃ ॥૩૯॥

ગુરોઃ કૃપાપ્રસાદેન આત્મારામો હિ લભ્યતે ॥

અનેન ગુરુમાર્ગેણ આત્મજ્ઞાનં પ્રવર્તતે ॥૪૦॥

ધિ જાણુતા નથી ( જાણુવામાં અસમર્થ છે ) શ્રી ગુરુસેવા વગર કોઈ પણ દેવ, ગન્ધર્વ, પિતરો અને ઋષિઆદિ સિદ્ધિવાન્ મોક્ષ લાભ મેલવવા અસમર્થ છે. જો કોઈ વેદ અને સ્મૃતિઆદિ શાસ્ત્ર લાણી રહ્યા પછી કેવળ શ્રી સદ્ગુરુની સેવામાં પોતાનો ઠાગ વ્યતિત કરે છે, તે પણ સંન્યાસી કહેવાય છે; અને જો કોઈ સંન્યાસી થઈને શ્રી ગુરુ સેવા નથી કરતા તે વેશધારી માત્ર છે. કેવલ ગુરુ કૃપાના પ્રસાદે કરી આત્મજ્ઞાનનો લાભ થાય છે, શ્રી ગુરુ સેવાના માર્ગ વડે કરી આત્મજ્ઞાનનો ઉદય

ત્વમક્ષરં પરમં વેદિતવ્યં ત્વમસ્ય વિશ્વસ્ય પરં નિધાનમ્ ॥  
 ત્વમવ્યયઃ શાશ્વતધર્મગોપ્તા સનાતનસ્ત્વં પુરુષો મતો મે ॥૧૮॥  
 અનાદિમધ્યાંતમનંતરીયમનંતબાહું શશિસૂર્યનેત્રમ્ ॥  
 પશ્યામિ ત્વાં દીપ્તહુતાશવક્રં સ્વતેજસા વિશ્વમિદં તપંતમ્ ॥૧૯॥  
 દાવાપૃથિવ્યોરિદમંતરં હિ વ્યાપ્તં ત્વયૈકેન દિત્તશ્ચ સર્વાઃ ।  
 દૃષ્ટ્વાદ્ભુતં રૂપપુત્રં તવેદં લોકત્રયં પ્રવ્યથિતં મહાત્મન્ ॥૨૦॥  
 અમીહિત્વાં સુરસંઘા વિશંતિ કેચિદ્ગ્રીતાઃ પ્રાંજલયોઽમૃતાંતિ ।  
 સ્વસ્તીત્યુક્ત્વા મહર્ષિસિદ્ધસંઘા સ્તુવંતિ ત્વાં સ્તુતિભિઃ પુષ્કલાભિઃ  
 રુદ્રાદિત્યા વસવો યે ચ સાધ્યા વિશ્વેઽશ્વિનૌ મરુતશ્ચોષ્મપાશ્ચ ।  
 ગંધર્વયક્ષાસુરસિદ્ધસંઘા વીક્ષંતે ત્વાં વિસ્મિતાશ્ચૈવ સર્વે ॥૨૨॥  
 રૂપં મહત્તે બહુવક્રનેત્રં મહાબાહો બહુવાહૂરૂપાદમ્ ।  
 બહૂદરં બહૂદંષ્ટ્રાકરાલં દૃષ્ટ્વા લોકાઃ પ્રવ્યથિતાસ્તથાઽહં ॥૨૩॥  
 નભઃસ્પૃશં દીપ્તમનેકવર્ણં વ્યાત્તાનનં દીપ્તવિશાલનેત્રમ્ ।  
 દૃષ્ટ્વા હિત્વાં પ્રવ્યથિતાંતરાત્મા ધૃતિં ન વિદામિ શમં ચ વિષ્ણો ॥૨૪॥

સર્વપાપવિશુદ્ધાત્મા શ્રી ગુરોઃ પદસેવનાત્ ॥  
 સર્વતીર્થાવગાહસ્ય ફલં પ્રાપ્નોતિ નિશ્ચિતમ્ ॥૪૧॥  
 થાય છે; અને શ્રી ગુરૂપાદની સેવા વડે કરીને જીવાત્મા સર્વ  
 પાપોથી મુક્ત થઈ પવિત્ર થઈ જાય છે, વલી સર્વ તિર્થો-  
 ના સ્નાનનું ફલ પણ તેને મળે છે એમાં કાંઈ પણ સંદેહ ન-  
 થી. ( માટે શ્રી ગુરૂ સેવા કરવી ઉત્તમ છે. ) ૩૭—૪૧

યજ્ઞત્રતતપોદાનજપીર્થાનુસેવનમ્ ॥

ગુરુતત્ત્વમવિજ્ઞાય નિષ્ફલં નાત્ર સંશયઃ ॥૪૨॥

શ્રી ગુરૂ સેવા જાણ્યા વગર (કર્યા વગર) જો કોઈ યજ્ઞ,  
 ત્રત, તપસ્યા, દાન, જપ, અને તીર્થ સ્નાન, આદિ કાર્ય કરેલે,  
 તે સઘળું નિષ્ફળતાને પ્રાપ્ત થાય છે તેમાં કાંઈ સંદેહ નથી.

દંડ્રાકરાલાનિ ચ તે મુખાનિ દૃષ્ટ્વ કાલાનલસંનિમાનિ ।  
 દિશો ન જાને ન લભે ચ શર્મ પ્રસીદ દેવેશ જગન્નિવાસ ॥૨૫॥  
 અમી ચ ત્વાં ધૃતરાષ્ટ્રસ્ય પુત્રાઃ સર્વે સહૈવાવનિપાલસંઘૈઃ ।  
 મીઘ્મો દ્રોણઃ સૂતપુત્રસ્તથાસૌ સહાસ્પદીયૈરપિ યોધમુરુચૈઃ ॥૨૬॥  
 વક્રાણિ તે ત્વરમાણા વિશંતિ દંડ્રાકરાલાનિ મયાનવાનિ ।  
 કંચિદ્વિભ્રા દશનાંતરેષુ સંદૃશ્યંતે ચૂર્ણિતૈરુક્તમાર્ગૈ ॥૨૭॥

મંત્રરાજમિદં દેવિ ગુરુરિત્યક્ષરદ્વયમ્ ॥

શ્રુતિવેદાન્તવાક્યેન ગુરુઃ સાક્ષાત્ પરં પદમ્ ॥૪૩॥

ગુરુર્દેવો ગુરુર્ધર્મો ગુરુનિષ્ઠા પરંતપઃ ॥

ગુરોઃ પરતરં નાસ્તિ નાસ્તિ તત્ત્વં ગુરોઃ પ.મ્ ॥૪૪॥

ધન્યા માતા પિતા ધન્યો ધન્યો વંશઃ કુલં તથા ॥

ધન્યા ચ વસુધા દેવિ ગુરુભક્તિઃ સુદુર્લભા ॥૪૫॥

શરીરમિન્દ્રિયમાણા અર્થસ્વજનબાંધવાઃ ॥

માતાપિતા કુલં દેવિ ગુરુરેવ ન સંશયઃ ॥૪૬॥

હે પાર્વતિ દેવી ! (ગુરુ) એ શબ્દ સર્વ મ ત્રોમાં શ્રેષ્ઠ છે;  
 એવું બેઠ અને વેદાન્ત વાક્યથી નિશ્ચય થઈ ગયું છે કે શ્રી ગુરુ  
 એજ સાક્ષાત્ પરમપદ છે, એટલે શ્રીગુરુદેવ એ પ્રજ્ઞરૂપ છે.  
 શ્રી સદગુરુ એજ દેવતારૂપ, ધર્મરૂપ, અને ગુરુમાં પરંનિષ્ઠા  
 એજ મહાન્ તપરૂપ છે; તેથી શ્રીગુરુની અપેક્ષા સમાન બીજી  
 કંઈ વસ્તુ છેજ નહિ, અને શ્રીગુરુતત્ત્વની અપેક્ષાથી વધારે શ્રેષ્ઠ  
 તત્ત્વ કંઈ નથી. હે પાર્વતિદેવી ! દુર્લભ એવી શ્રીગુરુ ભક્તિ  
 જેના હૃદય વિષે છે, તેમનાં માતા, પિતા, વંશ, અને કુળને  
 ધન્ય છે, અને વળી જે પૃથ્વી વિષે તે રહે છે તે પૃથ્વીને પણ  
 ધન્ય છે. હે દેવી ! શરીર, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ, અર્થ, આપણુ સ્વજ  
 ન, બાંધવાદિ, માત, પિતા, અને કુળ એ સર્વે શ્રીગુરુ સ્વરૂપ  
 છે એમાં કાંઈ સંદેહ નથી. (૪૩-૪૬)

યથા નદીનાં વહર્ણોઽવુવેગાઃ સમુદ્રમેવાભિમુલા દ્રવંતિ  
તથા તવામી નરજોકીરીરા વિશંતિ દત્તાત્ર્યમિવિજ્વલંતિ ॥૨૮॥

આજન્મકોટયાં દેવર્ષિ જપવ્રતતપક્રિયાઃ ॥

एनत्सर्वसमं देवि गुरुसंतोषमात्रतः ॥૪૭॥

વિદ્યાચરનમદેનૈવ મંદધ્યાગ્યાશ્ચ યે નરાઃ ॥

गुरोः सेवां न कुर्वति सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥૪૮॥

ગુરોવા પરંતીર્થમન્યતીર્થમનર્થકમ્ ॥

सर्वतीर्थाश्रयं देवी, सद्गुरोश्चरणाम्बुजम्\* ॥૪૯॥

ગુરુધ્યાનં મહાપુણ્યં ભુક્તિમુક્તિમદાયકમ્ ॥

वक्ष्यामि त्वदेवर्षि गृणुष्व कमलानने ॥૫૦॥

હે દેવી? કોટિ કોટિ જન્મમાં જે કોઈ જપ, વ્રત, તપ-  
રથા અને સત્ક્રિયા અનુષ્ઠાન કર્યા જાય છે, તેવું સઘળું કૃષ્ણ માત્ર  
શ્રી સદ્ગુરુને સંતુષ્ટ કરવામાંજ મળે છે. (તે સમાન કૃષ્ણને લા-  
ભ થાય છે.)

જે કોઈ મનુષ્ય વિદ્યા અને ધનાદિના મદવડે હરીને  
શ્રી ગુરુસેવા નથી કરતાં તે મંદ લાગ્યવાન છે એવું હું સ-  
ત્યજ કહું છું. હે દેવી? શ્રીગુરુ સેવા એ સઘળા તીર્થોની અપે-  
ક્ષા પ્રધાન તીર્થ છે, શ્રીગુરુ સન્મુખ બીજાં તીર્થ વૃથા છે, શ્રી  
સદ્ગુરુના ચરણાંબુજવડે સર્વ તીર્થો રહ્યાં છે. હે કમલાનને? હે  
સુરેશ્વરી? હું તમને શ્રીગુરુધ્યાન કહું છું તે શ્રવણ કરો. આવી  
રીતે શ્રીગુરુનું ધ્યાન કરવાથી મહાપુણ્યને લાભ થાય છે, અને  
એક જન્મમાં ભુક્તમાન કરી મુક્તિને પ્રાપ્ત કરે છે (૪૭-૫૦).

\* જેમ માત, પિતા, એ શ્રેષ્ઠ ગુરુ છે તેમજ સ્ત્રીઓને પો-  
તાનો પતિ એજ શ્રેષ્ઠ ગુરુ છે. માટે તેમને તીર્થ, વ્રત, જપ, તપ,  
એ સઘળું તેમના પાદ સેવનમાં સમજવું (આ શ્રી ગુરુગીતા-  
માં સ્ત્રી પાર્વતિદેવી શ્રી મહાદેવનેજ આદ્ય ગુરુ સમજે છે.)

યથા પ્રદીપ્તં જ્વલનં પતંગા વિશંતિ નાશાય સમૃદ્ધવેગાઃ ।  
 તથૈવ નાશાય વિશંતિ લોકાસ્તવાપિ વક્ત્રાણિ સમૃદ્ધવેગાઃ ॥૨૯॥  
 લેલિહસે ગ્રમમાનઃ સમંતાલ્લોકાન્સમગ્રાન્વદનૈર્જ્વલાદ્ધિઃ ।  
 તેજોભિરાપૂર્ય જગત્સમગ્રં ભાસસ્ત્રવોગ્રાઃ પ્રતપંતિ વિષ્ણો ॥૩૦॥

પ્રાતઃ શિરસિ શુક્લાઙ્ગે દ્વિ નેત્ર દ્વિ મુજં ગુરુમ્ ।

વરા ભયકરં શાન્તં સ્મરેત્તન્મામ પૂર્વકમ્ ॥૬૧॥

વામારુશક્તિ સહિતં કારુણ્યે નાવ લોકિતમ્ ।

પ્રિયયાસચ્ચ હસ્તેન ધૃત ચારુ કલેવરમ્ ॥૬૨॥

વામેનોત્પલ ધારિણ્યા રક્તાભરણ ભૂષયા ।

જ્ઞાનાનન્દ સમાયુક્તં સ્મરેત્તન્મામ પૂર્વકમ્ ॥૬૩॥

અલ્પાઙ્ગમણ્ડલાકારં વ્યાપ્તં યેન ચરાચરમ્ ।

તત્પદં દર્શિતં યેન તસ્મૈ શ્રી ગુરવે નમઃ ॥૬૪॥

જેમનું મસ્તક શ્વેત કમલ હલ જેવું સુશોભિત થઇ રહ્યું છે, જેમને બે નેત્ર અને બે બાહુ છે, અને તે બે હાથમાંથી એક-માં વર અને બીજામાં અભય ધારણ કરી રહ્યા છે; એવા પ્રશાન્ત મૂર્તિ ગુરુદેવના નામોચ્ચારણ પૂર્વક પ્રાતઃકાલમાં સ્મરણ કરવું ઉચિત છે. એવા શ્રી ગુરુ કયાપૂર્ણા દ્રષ્ટિથી સમસ્ત સંસારને જોઈ રહ્યા છે; તેમના વામઉપર ઉપર તેમની શક્તિદેવી બિરાજમાન છે, તે દેવી રક્ત અલંકારથી ભૂષિત છે, જેમના વામ હસ્તમાં કમલપુષ્પ છે, અને દક્ષિણ હસ્તમાં પોતાના પતિના આરૂઢલેવરને ધારણ કરેલું છે. એવા પ્રકારે જ્ઞાનાનન્દ-પૂર્ણ શ્રી ગુરુદેવનું ચિંતન કરવું ઉચિત છે. શ્રી ગુરુનું સ્વરૂપ કેવું છે? જેમ આકાશ મંડલ ખંડિત થતું નથી, તેમ ગુરુનું સ્વરૂપ પણ ખંડિત થતું નથી. તે પોતાના સ્વરૂપવડે આખા વિશ્વમાં વ્યાપક છે, અને જેણે આપણને “તત્પદ” અર્થાત્ અખંડિત વ્યાપકતા દર્શાવી છે તેમને નમસ્કાર હો! ઇષ્ટદેવરૂપ શ્રી સદ્ગુ-

આરુઘાદિ મે કો ભવાનુગ્રરૂપો નમોસ્તુ તે દેવવર પ્રસીદ્ધ !  
 વિજ્ઞાતુમિચ્છામિ ભવંતમાયં ન હિ પ્રજાનામિ તવ પ્રવૃત્તિમ્ ॥૩૧॥

નમોઽસ્તુ ગુરવે તસ્મૈ ઇષ્ટદેવ સ્વરૂષિણે ।

યસ્ય વાક્યામૃતં હન્તિવિષં સંસાર સંજ્ઞિતમ્ ॥૨૯॥

‘ફેને નમસ્કાર હજો. એવા ઇષ્ટદેવરૂપ ગુરૂના અમૃતરૂપ વાક્યથી  
 સંસારરૂપી વિષ્ટનું હરણ થાય છે. (સંસારને તરાય છે) (૫૧-૫૫)

દીર્ઘ દંદો નમસ્કૃત્ય નિર્લજ્જો ગુરુ સન્નિધૌ ।

આત્મદારાદિકં સર્વં ગુરવે ચ નિવેદયત્ ॥૨૬॥

આસનં શયનં વસ્ત્રં વાહનં ભૂષણાદિકમ્ ।

સાધકે ન પ્રદાતવ્યં ગુરોઃ સન્તોષકારણાત્ ॥૨૭॥

ગુરુપાદોદકંપેયં<sup>૧</sup> ગુરોરુચ્છિષ્ઠ ભોજનમ્ ।

જે હંડવત કરવો તે ગુરૂની સામે લાજ મૂકીને કરવો;  
 પશુ, પુત્ર, ઘર, સ્ત્રી ઇત્યાદિ સર્વ વસ્તુ શ્રી ગુરૂને અર્પણ  
 કરવી.\* શ્રી ગુરૂને સંતોષ પમાડવાને માટે શિષ્યે સાધક  
 થઈને, આસન, શૈયા, વસ્ત્ર, વાહન અને ભૂષણ આદિ એમને  
 અર્પણ કરવા. શ્રીગુરૂનું ચર્ણોદક પીવું, ગુરૂનું ઉચ્છિષ્ઠ ભો-

\* દ્રષ્ટાંત-આ સબધી જીજ્ઞાસુએને ચંદ્રકાન્ત ભાગ-૨ માંનો યજ્ઞ  
 ભૂમીપરનો રાગ વરેષ્ઠ અને બટુક સમામમ એ સારી સમજ આપશે;  
 તેથી જીજ્ઞાસુ વર્ગને અમારી તે જોવા બક્ષામણુ છે.

૧ જન્મ મૃત્યુ સ્વરૂપ આ સંસાર સમુદ્ર છે, તેને ગુરૂચરણોદક પા-  
 નથી કેમ તરાય? આવો પ્રશ્ન સર્વ કરશે આનું સમાધાન શ્રી પંચાનન  
 બટૈયાચાર્ય નાચે પ્રમાણે કરે છે.

શ્રી ગુરૂનો દક્ષણપાદ જે અંગુળ જેવા હાથમાં માત્રીએ હીએ કે  
 તુર્ત મસ્તકમાં રહેલા નિરાલમ્બ અને અવ્યક્ત કમલમાંથી શુદ્ધ સાત્ત્વિક  
 રસ વહેવા લાગે છે. (મસ્તક સુધી નાહી છે) અને તે પગ પેલાં થીજ  
 આવે છે, અર્થાત્ શુદ્ધ સાત્ત્વિક બલિદાયક રસનુજ પાન કરીએ છીએ,



। શ્રીભગવાનુવાચ ।

કાલોઽસ્મિ લોકસયકૃત્પવૃદ્ધો લોકાન્સમાહર્તુમિદ્ધ પવૃત્તઃ ।  
ઋતેઽપિ ત્વાં નાંબવિધ્યંતિ સર્વે યેઽવસ્થિતાઃ પ્રત્યનીકેષુ યાંયાઃ ૩૨।

ગુરુમૂર્તેઃ સદા ધ્યાનં ગુરુસ્તોત્રં સદા જપેત્ ॥૫૮॥

ઝઢ્ઢાસ્તિષ્ટેદ્ ગુરોરગ્રેલબ્ધાનુજ્ઞો વસેત્ પૃથક્ ।

નિર્વીતવાસા વિનયીભીતાસ્તિષ્ટેદ્ગુરોઃપરમ્ ॥૫૯॥

ગુરૌતિષ્ઠતિતિષ્ઠેત્તપિતેઽનુજ્ઞયા વસેત્ ।

શેતેચરણૌ સેવેતા ગમનાચ્છાઽનુધયાવયેત્ ॥૬૦॥

જન કરવું અને શ્રી ગુરૂ મૂર્તિનું સદા ધ્યાન કરવું અને ગુરૂસ્તવ  
પાઠ કરવો શિષ્યને ઉચિત છે. શ્રી ગુરૂ સન્મુખ શિષ્યે ઉભા  
રહેવું અને જ્યારે આજ્ઞા કરે ત્યારે યોગ્ય આસને બેસવું; શ્રી  
ગુરૂ સન્મુખ શિષ્યે પોતાનું શરીર વસ્ત્રથી આચ્છાદિત રાખી  
વિનય અને ભય યુક્ત રહી અવસ્થાન કરવું ઉચિત છે. શ્રી ગુરૂ  
ઉભા થયે તરતજ શિષ્યે ઉભા થવું, ફરી ગુરૂ ઉપવેસન કરે  
તે વખતે તેમની આજ્ઞા લઈ બેસવું; શ્રી ગુરૂના સ્થાન વખતે  
શિષ્યે તેમના અર્ચુની સેવા કરવી, અને શ્રી ગુરૂ પ્રયાણ કરે  
તેમની પાછળ પાછળ ચાલવું ઉચિત છે. (૫૬-૬૦)

શરીરં ચૈવ વાચં ચ બુદ્ધિન્દ્રિયમનાંસિ ચ ।

નિયમ્ય પ્રાજ્ઞલી તિષ્ઠેદ્ વીક્ષમાણો ગુરોર્મુખમ્ ॥૬૧॥

નિત્યમુદ્રિતપાણિઃ સ્યાત્ સાધ્વાચારઃ સુસંયતઃ ।

આસ્યતામિતિ ચોક્તઃ સંન્યાસિતાભિમુખં ગુરોઃ ॥૬૨॥

શિષ્યે પોતાનું શરીર-વાક્ય-બુદ્ધિ, ચક્ષુ આદિ ઇન્દ્રિય  
અથ અને મનનો સંયમ કરી શ્રી ગુરૂદેવની પાસે હાથ બેડી  
ઉભા રહેવું. (૬૧) શિષ્યે પોતે સદાચાર સમ્પન્ન થઈ શરીર ઇન્દ્રિ  
આદિનો સંયમ કરી હંમેશા હાથ બેડી શ્રી ગુરૂની સન્મુખ  
ઉભા રહેવું; અને જ્યારે તેઓ કહેકે બેસો તોજ બેસવું. (૬૨)

તસ્માત્ત્વમુતિષ્ઠ યશો લભસ્વન્નિત્વા શત્રૂન્મુક્ત્વ રાજ્યં સમૃદ્ધમ્ ।  
 મર્યર્થેતે નિહતાઃ પૂર્વમેવ નિમિત્તમાત્રં ભવ સઘ્યસાન્નિન્ ॥૩૩॥  
 દ્રોણં ચ भीष्મં ચ જયદ્રથં ચ કર્ણં તથાન્યાનપિ યંધવીરાન્ ।  
 મય હતાસ્ત્રં જહિ મા વ્યથિષ્ઠા યુદ્ધસ્વ જેતાઽસિ રણે સપન્નાન્ ॥૩૪॥

.. હીનાન્નક્ષત્રેશઃ સ્યાત્ મર્ચદા ગુરુસન્નિયૌ ।  
 ઉત્તિષ્ઠેન્ પ્રથમં ચાસ્ય ચરમં ચૈવ સધિશત્ ॥૬૩॥  
 \*દુષ્કૃતં ન ગુરોર્બ્રૂયાત્ કૃદ્ધં ચૈનં પ્રસાદયેત્ ।  
 પરિવાદં ન શૃણુયાદન્યેપામપિકુર્વતામ્ ॥૬૪॥  
 નીચં શૈય્યાસનં ચાસ્ય સર્વદા ગુરુસન્નિયૌ ।  
 ગુરોઽસ્તુ ચક્ષુર્વિષયે ન યથેષ્ટાસનો ભવેત્ ॥૬૫॥  
 શિષ્ય જ્યારે શ્રી ગુરૂ પાસે રહે ત્યારે તેને શ્રી ગુરુનું ખાતાં  
 વધેલું અન્ન હોય તેનું જ ભક્ષણ કરવું જોઈએ; અને વસ્ત્રાદિ  
 તેમનાં વપરાયલાં આપે તે પહેરવાં જોઈએ; વળી તેમના પહેલાં  
 સવારે ઉઠવું, અને તેમના સૂતા પછી સૂવું એ ઉચિત છે.  
 (૬૩) શિષ્યે શ્રી ગુરુનું કોઈ પણ દુષ્કાર્ય પ્રકાશ ન કરવું અને  
 શ્રી ગુરૂ કોપાયમાન થાય તે વખતે તેઓ પ્રમત્ત થાય તેમ કરવું.  
 તેમની જો કોઈ નિન્દા કરે તો તે સાંભળવી નહિ. (૬૪)  
 શિષ્યે શ્રી ગુરૂની શૈયા કરતાં નીચે આસને સુવું, નીચે આસને  
 બેસવું, અને તેમના સન્મુખ વિવેકરહિત મરજી મુજબ બેસવું  
 નહિ, અર્થાત્ ગમે તેમ હાથ પગ રાખી બેસવું નહિ. (૬૫)

\* શ્રી ગુરૂ જે કહે તે કરવું, કરે તે કરવું નહીં. શ્રી જગદ્ગુરૂ શ્રી  
 શંકરાચાર્યજીના દ્રષ્ટાંતથી ખાત્રી થશે. એક વખતે શ્રી જગદ્ગુરૂ આર શિ-  
 ષ્યની પરિક્ષા નિમિત્તે રસ્તે ચાલતાં એક અપવક્ષણ જેવું કીધું તે પ્રમાણે  
 શિષ્યે કસ્યા માંડ્યું તેથી નાખુશી થઈ શ્રી ગુરૂ શ્રીએ આગળ ચાલતાં  
 એક છુહારની દુકાનેથી શીશુ ઉકલતું પીવા માંડ્યું તે જોઈ શિષ્યો વિસ્મય  
 ખમી તેમ કરતા સ્મિતમાન થયા નહિ આથી ગુરૂ શ્રીએ તેમને બોલ્યું.

॥ મંત્રય ઉવાચ ॥

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य कृताजलिर्वपमानः किरीटी ।  
नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥३५॥

चापल્યं प्रमदागाथाभङ्कारं च वर्जयेत् ।  
नापृष्टો वचनं किंचिद् ब्रूयान्नाऽपि निषेधयेत् ॥६६॥  
गुरुमूर्तिस्सरोन्नित्यं गुरुनाम सदा जपेत् ।  
गुरोराज्ञां प्रकुर्वीत गुरोरऽन्यं न भावयेत् ॥६७॥  
गुरुवक्ત્રે स्थितं ब्रह्म प्राप्यते तत्प्रसाદतઃ ।  
સ્વાશ્રમોક્તં સ્વજાતિં ય સ્વકીર્તિં પુષ્ટિવર્ધિનીમ્ ॥૬૮॥  
અન્યત્સર્વં પતિયજ્ય ગુરોરઽન્યં ન ભાવયેત્ ।  
ગુરુવક્ત્રે સ્થિતા વિદ્યા ગુરુમક્ત્યાઽનુલભ્યતે ॥૬૯॥

શિષ્યે શ્રી ગુરુ સન્મુખ ચપળતા, નારી સમ્બન્ધીનું વિવેચન અને અહંકારનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, શ્રી ગુરુના પૂછ્યા સિવાય કંઈ વાત કરવી નહિ; અને શ્રી ગુરુના કાર્યને નિષેધ કરવું નહિ. (૬૬) શ્રી ગુરુ મૂર્તિનું સદા સ્મરણ કરવું, ગુરુ નામ હંમેશા જપવું, ગુરુની આજ્ઞા પાળવી, અને શ્રી સદ્-ગુરુ સિવાય અન્યની લાવના કરવી નહિ. શ્રી ગુરુ મુખમાં બ્રહ્મ રહ્યા છે, શ્રી ગુરુ પ્રસાદથી બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થાય છે, માટે આચાર્યી રિયતિ પ્રમાણે જાતિત્વ અભિમાન તથા કીર્તિ અભિમાન આદિનો ત્યાગ કરી શ્રી ગુરુ શરણે રહેવું જોઈએ. \* કેવળ ગુરુની ભક્તિથીજ શ્રી ગુરુ મુખને વિષે જે વિદ્યા રહેલી છે, તે જોઈ છે, માટે સર્વ પ્રયત્નથી (તન, મન, ધનાદિ) ગુરુ શ્રીનું

\* શ્રી ગુરુના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તન કરવાથી બ્રહ્મા પદની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેથી કહ્યું છે કે શ્રી ગુરુના મુખને વિષે બ્રહ્મ રહ્યું છે. તેમ વક્તી હું ઉચ્ચ ચચ્ચનોં અને મારી કીર્તિ સારી છે એવા અહંકાર આદિનો ત્યાગ કરી શ્રી ગુરુના આશ્રયથી સર્વ છે એમ સમજવું એ ઉત્તમ છે.

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

સ્થાને હૃપ્તકેશ તત્ર પ્રકીર્ત્યા જગત્પ્રહ્લ્યત્યનુઃજ્યતે ચ ।  
 રક્ષાંસિ ખીતાનિ તિશોદ્રવંતિ સર્વે નમસ્યતિ ચ સિદ્ધસંધાઃ ॥૩૬॥  
 કસ્માન્ન તે ન નમેરન્મહાત્મન્ ગરીયસં બ્રહ્મણોઽપ્યાદિકર્ત્ત્વે ।  
 અનંત દેવેશ જગન્નિવાસ ત્વમક્ષરં સદસત્તત્પરં યત્ ॥૩૭॥

તસ્માત્સર્વપ્રયત્નેન ગુરોરારાધનં કુરુ

મોદાહરેદસ્યનામ પરોક્ષમઽપિ કેવલમ્

॥૩૮॥

આરાધન કરવું બેઠએ. વળી શ્રી ગુરૂની પાછળ પણ અધુરું  
 નામ અર્થાત્ ઉપાધિ વર્જિત નામનું ઉચ્ચારણ કરવું શિષ્યને  
 ઉચિત નથી, હાસ્યમાં પણ શ્રી ગુરૂ દેવને તેમની માફક થલ  
 ન અને કાર્યાદિનું અનુકરણ બતાવવું બેઠએ નહિ (૬૭-૭૦)

ન ચ હાસ્યાનુકુર્વીત ગતિભાષિતચંષ્ટિતમ્

ગુરોર્યત્ર પરીવાદો નિન્દા વાઽપિપ્રવર્તતે

॥૩૯॥

જ્યાં શ્રીગુરૂના સમક્ષમાં તેમના દોષવર્ણન, નિન્દા એટલે  
 એમની પાછળ દોષાદિ અકીર્તિ કરતું હોય ત્યાં શિષ્યે સાંભળ-  
 વા બેસવું નહિ, અથવા હાથથી કાનેને બન્ધ કરવા. (૭૧)

કર્ણૌ તત્ર વિધાતવ્યો ગન્તવ્યં વા તત્તોઽન્યતઃ

પરિવાદાત્ સ્વરો ભવેત્ શ્વાનો ભવાતિ નિન્દકઃ ॥૪૦॥

બે કાંઈ શિષ્ય ગુરૂ વાક્યનું પ્રતિવાદ કરે તો તે ખીન્દ  
 જન્મે ગર્દભ થાય છે, નિન્દા કરેતો કુતરો થાય છે, તથા  
 શ્રી ગુરૂના ધનનો લોગ કરેતો કૃમી અને વળી શ્રી ગુરૂને  
 બાતે દેખી થાય તો કીટ થાય છે. (૭૨)

પરિભોક્તા ભવેત્કૃમિઃ કીટો ભવાતિ મત્સરી

ગુરુશૈશ્યાસનં યાનં પાદુકોપાનાત્પીટકમ્

॥૪૧॥

શિષ્યે શ્રીગુરૂની શૈયા, આસન, યાન, કાષ્ટ, પાદુકાદિ  
 જ્ઞાનાદિ જલનું તથા તેમની છાયાનું ઉલ્લંઘન કરવું નહિ. (૭૩)

સ્વમાદિદેવઃ પુરુષઃ પુરાણસ્ત્વમસ્ય વિશ્વસ્ય પરં નિધાનમ્ ।  
 વેત્તાઽનિ વેદ્યં ચ પરં ચ ધામ સ્વયા તતં વિશ્વમનંતરૂપા ॥ ૩૮ ॥  
 વાયુર્યમોઽભિર્વરુણઃ શશાંકઃ પ્રજાપતિસ્ત્વં પ્રપિતામહશ્ચ ।  
 નમા મમસ્તેઽસ્તુ સહસ્રકૃત્વઃ પુનશ્ચ ભૂયોઽપિ નમો નમસ્તે ॥ ૩૯ ॥  
 નમઃ પુરસ્તાદય પૃષ્ઠતસ્તે નમોઽસ્તુ તે સર્વત એવ સર્વ ।  
 અનંતરીર્યામિતવિક્રમસ્ત્વં સર્વં સમાપ્નોષિ તતોઽસિ સર્વઃ ॥ ૪૦ ॥

સ્નાનોદકં તથા ચ્છાયા લેખન નૈવ વારયેત્ ॥

ગુરોરઽગ્રે પૃથ્વૃપૂના મૌદ્ધત્યં ચ વિવર્જયેત્ ॥ ૭૪ ॥

દીક્ષાં વ્યાહ્યાં પ્રભુત્વં ચ ગુરોરઽગ્ર પરિત્યજેત્ ॥

ઋણદાનં તથા દાનં વસ્તુનાં ક્રયવિક્રયમ્ ॥ ૭૫ ॥

શ્રી ગુરુ સન્મુખ ગુરુ સિવાય કોઈનું પૂજન કરવું નહિ,  
 તેમ ઉપદેશ, શાસ્ત્ર વ્યાખ્યાન, અને પ્રભુત્વ પ્રકાશ કરવા નહિ.  
 વળી શિષ્યે ગુરુ સાથે ઋણદાન, ઋણ ગ્રહણ, અને દ્રવ્ય સંબંધી  
 ક્રયવિક્રયાદિ કાર્ય કરવાં નહિ. પુત્રે પિતાની પૂજા અને શિષ્યે  
 શ્રી ગુરુની પૂજા કરવી જોઈએ, પુત્રે પિતાના અને શિષ્યે શ્રી  
 ગુરુના દાસ(નોકર)ની માફક આજ્ઞા પાલન કરવી જોઈએ. (૭૪-૭૬)

ન કુર્યાત્ ગુરુણાસાદ્ધર્મી શિષ્યો ભૂત્વા કદાચન ॥

પુત્રૈશ્ચ પૂજિતસ્તાતઃ શિષ્યૈશ્ચ પૂજિતો ગુરુઃ ॥ ૭૬ ॥

પુત્ર પિતાને અને શિષ્ય ગુરુને કોઈ પણ કાર્ય પૂછ્યા વગર કરે  
 નહિ; વળી પુત્ર પિતાને અને શિષ્ય ગુરુને સર્વસ્વ સમર્પણ કરે તેમાંજ  
 તેનું ભલું છે. (અને સમગ્ર પુત્રે ને શિષ્યે કાંઈ પણ ચોરી રાખવી નહિ)

આજ્ઞયા કુરુતે કર્મ પુત્રઃ શિષ્યશ્ચ મૃત્યવત્ ॥

ન પ્રેરયેત્ ગુરુ તાતં પુત્રઃ શિષ્યશ્ચ કર્મસુ ॥ ૭૭ ॥

જે મનુષ્ય વિચાર કર્યા વગર શ્રી ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરે છે,  
 તેજ ખરો શિષ્ય છે અને તેજ જ્ઞાની છે; જે કોઈ શ્રી ગુરુવાક્યમાં  
 અશ્રદ્ધા કરે છે તે મૂઢનું નથી. (૭૮) કદી મં ગત્ત થતું



पितासि लोकस्य चराचरस्य त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ।  
 न तत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभावः  
 ॥४३॥

तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं प्रसादये त्वामहमीशमीडयम् ।  
 पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः प्रियः प्रियायार्हसि देव सोदुम्  
 ॥४४॥

## ॥ गुर्वष्टकम् ॥

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

शरीरं सुरूपं तथा वा कलत्रं यशश्चारुचित्रं धनं मेरुतुल्यम् ।  
 मनश्चेन्न लग्नं हरेरंगि पद्मे ततः किततः किततः किततः किम् १  
 कलत्र धनं पुत्रपौत्रादिसर्वं गृहं बांधवाः सर्वमेतद्विजातम् ।  
 गुरोरंगिपद्मे मनश्चेन्न लग्नं ततः किं ततः किं ततः किं ततः किम् २  
 पङ्गादिवेदो मुखे शास्त्रविद्या कवित्वादिगद्यं सुपद्यं करोति ।  
 गुरोरंगि पद्मे ० ३  
 विदेशेषु मान्यः स्वदेशेषु धन्यः सदाचारवृत्तेषु मत्तो न चान्यः  
 गुरोरंगि पद्मे ० ४  
 क्षमामंडले भूपभूपालवृंदैः सदा सेवितं यस्य पादारविंदम् ।  
 गुरोरंगि पद्मे ० ५  
 यशो मे गतं दिक्षुदानप्रतापाज्जगद्वस्तु सर्वं करेयत्प्रसादात् ।  
 गुरोरंगि पद्मे ० ६  
 न भोगे न योगे न वा वाजिराजौ न कांतासुखे नैव वित्तेषु चित्तेम्  
 गुरोरंगि पद्मे ० ७

ते प्रमाणे वर्तन नहि करे अन्ये पतिग्रह आदि नियमाने नष्टी सत्य  
 प्रमाणे वर्तन करे नहि त्यां सुधी पोतानुं ने पीजानुं लज्जुं करवा शक्ति-  
 मान थनार नथी.

અદૃષ્ટપૂર્વે હૃષિતોઽસ્મિ દૃષ્ટ્વા ધ્યેન ચ પ્રવ્યથિતં મનો મે ।

સદેવ મે દર્શય દેવ રૂપં પ્રસીદ દેવેશ્ચ જગન્નિવાસ ॥૪૫॥

કિરીટનં ગદિનં ચક્રં સ્તમિચ્છામિ ત્વાં દ્રષ્ટુમહં તથૈવ ।

તેનૈવ રૂપેણ ચતુર્ધુજેન સહસ્રવા ૦ ધવ વિશ્વમૂર્તે ॥૪૬॥

અરણ્યે ન વા સ્વસ્યગેહે ન કાર્યે ન દેહે મનોવર્તતે મે ત્વનર્થે ।

ગુરોરંઘ્રિ પદ્મે ૦ ૮

અનર્ઘ્યાણિ રત્નાનિ ભુક્તાનિ સમ્યક્સમાલિંગિતા કામિની યામિનીષુ ।

ગુરોરંઘ્રિ પદ્મે ૦ ૯

ગુરોરષ્ટકં યઃ પઠેત્પુણ્યદેહી યતિર્ભૂપતિર્બ્રહ્મચારી ચ ગેહી ।

લભેદ્વાંછિતાર્થં પદં બ્રહ્મસંજ્ઞં ગુરોરુક્તવાક્યે મનોયસ્યલગ્નમ્ ॥ ૧૦

ઇતિ શ્રીમત્પરમહંસપરિવ્રાજકાચાર્ય શ્રીમચ્છંકરાચાર્યવિરચિતં

ગુરોરષ્ટકં સમાપ્તમ્ ॥

શ્રી ગુરૂ ગીતાના પાઠ ઉપરથી બોધ એટલોજ અહણુ કરવાનો છે કે સાંપ્રત કાલમાં સ્ત્રીએ પતિસેવા ( ગમે તેવું હુઃખ હોય તોપણ ) કરવી અને પુરૂષોએ માળાપની સેવા કરવી, કારણ કે સ્ત્રીના ગુરૂ પતિ અને પુરૂષોના ગુરૂ માળાપ ઉત્તમ સમજવા. અભ.વે સદ્બુદ્ધિ આપનાર બાણુવા.





## ॥ શ્રી ભગવાન વાચ ॥

મયા પ્રસન્નેન તવાર્જુનેદં રૂપં પરં દર્શિતમાત્મયોગાત્ ।

તેજોમયં વિશ્વમનંતમાદ્યં યન્મે ત્વદન્યેન ન દૃષ્ટપૂર્વમ્ ॥૪૭॥

ન દેવ્યાદ્યાધ્યયનૈર્નદાનૈર્ન ચ ક્રિયાભિર્ન તપોભિરુચૈઃ ।

एवंरूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥४८॥

## તુલસી વ્રત.

એક સમયે ઇન્દ્ર રાજાને ગર્વ થયો તેથી તેણે ઐરાવત હાથી ઉપર બેસી કેલાસમાં જઈ શંકર પ્રત્યે કહ્યું, હે શંકર તમારા સિવાય બીજો કોઈ યુદ્ધ કરવાને મને યોદ્ધો બતાવો; કારણ કે મારા જેવાને યુદ્ધ વિના શાન્તિ હોય જ નહિ. શંભુએ કહ્યું ભાઈ અહંકાર ન કરવો. ઇન્દ્ર ત્યાંથી નમસ્કાર કરી ચાલતો થઈ ગયો. પણ શંકરને એનું બોલવું સાંભળી ક્રોધ થયો હતો, કે જેથી પરસેવો પણ ખૂબ થઈ ગયો, તે પરસેવાના મેલનો કચરો પોતાના કમંડળમાં મૂક્યો કે તરતજ તેનો એક બુદ્ધ બની મહા કઠણ ગોળા જેવું થઈ કમંડળને ફાડવા માંડ્યું એટલે તેમાંથી કાઢી કુંડમાં નાખ્યું. ત્યાં મહાદેવે જોયું તો કુંડથી પણ મોટું થયેલું જણાયું. ત્યારે શંકરે પોતાના ગણોને ફરમાવ્યું કે એને કાપી નાંખો. શંકરના આદેશ પ્રમાણે નંદી, ભૂંગી આદિ ગણોએ તેના ઉપર ત્રિશૂળ, લાલા વગેરે શસ્ત્રો ઘોચવા માંડ્યાં, તો પણ તે તૂટ્યું નહિ અને વજ્ર જેવું કઠણ ભાસવા માંડ્યું. આથી ચીડાઈને મહાદેવે એને એક મોટા સમુદ્રમાં નાખી દીધું. ત્યાં પણ તે થોડાજ દીવસમાં સવાયું વધી ગયું. મહાસાગરના ભૂવેથી તેને જોઈ રહી ન શકાય એટલો મોટો પ્રાણી થઈ તે વિચરવા લાગ્યો. વળી એક મહોન્મત્ત હાથીની પેઠે તેણે આખો સમુદ્ર હલાવી મૂક્યો કે જેથી સપ્ત પાતાળ ડાલી ઉઠ્યાં, આ

મા તે વ્યથા મા ચ વિમૂઢભાવો દૃષ્ટા રૂપં ધોરમીદૃઢમ્મેદમ્ ।  
વ્યપેતભીઃ પ્રીતમનાઃ પુનસ્ત્વં તદેવ મે રૂપમિદં પ્રપશ્ય ॥૪૯॥

॥ સંજયઉવાચ ॥

इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा स्वकं रूपं दशयामास भूयः ।

आश्वासयामास च भीतमेनं भूत्वापुनः सौम्यवर्त्महात्मा ॥५०॥

બુન્દમાંથી જલધરવીર પેઢા થયો. એણે ઇંદ્રનો ગર્વ ઉતારવા તેની સાથે મહાન્ યુદ્ધ આરંભ્યું. ઇંદ્રરાજ એનાથી ત્રાસ પામી ધ્રુવા પાસે મહાદેવી ઇન્દ્રાથી ગયો. ધ્રુવા આ સાંભળી વિષ્ણુ પાસે ગયા, એટલે જલધર સાથે વિષ્ણુએ યુદ્ધ આરંભ્યું, પણ તેમાં વિષ્ણુ કાળ્યા નહિ, અને બધા મળી શંકર પાસે ગયા. સઘળા દેવોએ શંકરની બહુ સ્તુતિ કરી અને ઇંદ્રે આજીજીથી કહ્યું કે હે દેવના દેવ! મેં આપનો અપરાધ કર્યો તે માફ કરો. અમને હવે મને બચાવો. પછી શંકરે જલધર સાથે યુદ્ધ શરૂ કર્યું. શંકરને બહુ વિપત્તિ પડી પણ જલધર જીતાયો નહિ, ત્યારે શંકરે વિષ્ણુને કહ્યું કે હવે શું કરીશું. પછી વિષ્ણુએ પોતાની પત્ની લક્ષ્મીજી કે જે જલધરની બેન થતી હતી તેને પોતાના બાઈનું મોત પુછવાને આજ્ઞા કરી. શ્રીલક્ષ્મીજીએ પોતાના બાઈનું મોત શી રીતે થશે તે જાણ્યા પછી શ્રીવિષ્ણુને કહ્યું કે વૃંદા કે જે જલધરની સ્ત્રી છે તે જો પતિવ્રતાથી ડગે તો જલધરનું અવશ્ય મૃત્યુ થાય. પછી શ્રીવિષ્ણુભગવાને મથુરાં કે જ્યાં વૃંદા રહેતી હતી ત્યાં જવા નક્કી કર્યું. મથુરાં જતાં રસ્તામાં એક સુંદર બગીચો બનાવી દીધો અને પોતે તેમાં તપસ્વી થઈ બેઠા. તે બગીચો એવો સુંદર બનાવ્યો કે મોહિનીરૂપ થઈ ગયો, અને વૃંદાને શ્રીવિષ્ણુએ મોહિત કરી, જેથી એનો સ્વામી મરી ગયો, અને વૃંદા ને વિષ્ણુ જ્યાં હતાં. ત્યાં, જલધરનું મસ્તક આવી પડ્યું. આ જોઈ વૃંદાએ જાણ્યું કે કાંઈ ગફલત થઈ છે. પછીથી

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

દૃષ્ટ્વદં માનુષં રૂપં તવ સૌમ્યં જનાર્દન ।

ઇદાનીમસ્મિ સંવૃત્તઃ સચેતાઃ પ્રકૃતિં ગતઃ

॥૫૧॥

॥ શ્રી ભગવાનુવાચ ॥

સુદુર્દર્શમિદં રૂપં દૃષ્ટ્વાનસિ યન્મમ ।

દેવા અપ્યસ્ય રૂપસ્ય નિત્યં દર્શનકાંક્ષિણ.

॥૫૨॥

પોતાના પતિવ્રતપણાના બળથી વિષ્ણુ ભગવાનને ઝાળખી કોષમાં  
થાપ દીધો કે હે વિષ્ણુ ! તમે મારું પાતિવ્રત્ય ભંગ કર્યું માટે  
પાપાણુરૂપ બની બાંધો. વિષ્ણુ ભગવાને તેને તેના પુર્વસંસ્કારને  
લીધે આ બનાવ બાંધી કાઢ્યો. વૃંદાને શાપરૂપે કાંઇક કહ્યું. આથી  
તેના સંસ્કાર મટી ગયા અને તેને જ્ઞાન થયું કે જગતપાળક  
વિષ્ણુભગવાનને મેં અયોગ્ય કીધું. પછી તેનો પસ્તાવો કરી શ્રી-  
વિષ્ણુભગવાનને વિનંતી કરી કે હે પ્રભુ હવે મારો ઉદ્ધાર કરો.  
આ વિનંતી પ્રભુએ સ્વીકારી, અને ખરા ધર્મના ટેકને અને ફરીથી  
સીઓ ટેક રાખી આવી રીતે થવાને પુષ્ટિ મળવાને શ્રીવિષ્ણુભ-  
ગવાને વૃંદાને આશીર્વાદ દીધો કે જા હું તને ગ્રહણ કરીશ. તારા  
વગર કોઈ પણ થાળ કે પ્રસાદ હું આરોગીશ નહિ. કદાચ કોઈ  
શંકા કરશે કે સત્ય રીતે ચાલનાર વૃંદાને કપટમાં ફસાવવી એ  
ભગવાને અયોગ્ય કર્યું પણ એમાં ભગવાનનો દોષ નથી, કારણ  
કે શ્રી હરી ભક્તનેજ તારે છે. વૃંદાના પુર્વસંસ્કાર ન્યૂન હોવાને  
લીધે આ તેનો મોક્ષનો છેલ્લો અવતાર છે, એ શ્રીવિષ્ણુભગવાનના  
દર્શનથી પહેલું ચિહ્ન છે. બલધર જેવો સ્વામી મળ્યો. એજ  
એના પ્રાચશ્ચિતનું ચિહ્ન છે છતાં પણ વૃંદા આવા સ્વામીને પણ  
વિષ્ણુભગવાનરૂપ માનતી હતી. તેનુંજ ફળ એ તે વિષ્ણુ દર્શન,  
અને બલધરે જગન્માતા પાર્વતી તરફ કુદૃષ્ટિ કરી તેનું ફળ  
તેનું મોત.

નાહં વેદૈર્ન તપસા ન દાનેન ન ચેજ્જયયા ।

શક્ય એવં વિધો દ્રષ્ટું દૃષ્ટવાનસિ માં યથા ॥૫૩॥

મત્તયા ત્વનન્યયાશક્ય અહમેવંવિધોઽર્જુન ।

જ્ઞાતું દ્રષ્ટું ચ તત્ત્વેન પ્રવેષ્ટું ચ પરંતપ ॥૫૪॥

આ ઉપરથી સાર એટલોજ લેવાનો કે સ્વામી સારો કે નહારો જોવાનો સ્ત્રીને અધીકાર નથી, પણ માત્ર પોતાના સ્વામીને પ્રભુરૂપ ગણી તેની સેવા કરવી એજ એ ભવસાગરમાંથી તરવાનું ઉત્તમ સાધન છે.

શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન તેજરૂપ તત્ત્વ છે અને તુલસી કે જે વૃંદા પણ તેના પ્રમાણમાં તેજમય છે, કારણકે તુલસી એક માત્રા છે કે જેનો રસ મરણ વખતે બહુ જ ઉપયોગમાં આવે છે. તુલસી હમેશાં પવિત્રજ ગણાય છે. વિષ્ણુ જે પરમ પવિત્ર છે તેનો અને એ બન્નેના ગુણનો મુકાબલો થઈ શકે, માટે વૃંદા પૂર્વ સંસ્કારને ભોગવવા બલધરને થોડા વખત માટે પામી હતી. જેમકે સતીમાતા દ્રૌપદીએ પાંચ પાંડવોને પામી બહુ દુઃખ ભોગવ્યું તેમ વૃંદા બલધરથી દુઃખ પામતા પહેલાં પ્રભુએ ઉગારી એ એના પૂર્વના સારા સંસ્કારનું ચિહ્ન છે. માટે સ્ત્રીઓએ પોતાના સ્વામીનેજ ઇશ્વરરૂપ ગણવાને પ્રયાસ કરવામાં તુલસી પુબ એ એક મૂળ પગથીઉં છે. એ પગથીઉં ચૂકવું નહિ અને દ્રઢતા રાખી સ્ત્રીઓએ તુલસીપૂજન કરવું.

એ તુલસીપૂજનની વિધિ આગળ પ્રમાણે.

ભણેલી સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિ પાસે શીખવું અને પિતા પાસે રહેનારી બાળાઓએ પિતા પાસે શીખી તેમ કરવું.<sup>૧</sup> (ઉક્ત

૧ આગળ સંક્ષેપે બતાવી છે તેમ કરવું. તેમ પણ કરવા વખત ના હોય તો માત્ર જળ ચઢાવી પગે લાગવું.

મત્કર્મકૃત્ત્વપરમો મદ્ભક્તઃ સંગવર્જિતઃ ।

નિર્વેરઃ સર્વભૂતેષુ યઃ સ મામેતિ પાંડવ

॥૫૫॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णा-  
र्जुनसंवादे विश्वरूपदर्शनं नामैकादशोऽध्यायः ॥५६॥

રીતે ના બની શકે અને) અભણ હોય તેણે શ્રીકૃષ્ણ ચનમઃ  
એમ કહી પાંચ વખત પાણી ચડાવવું અને પછી એજ મંત્રથી  
કંકુ વગેરે અર્પણ કરી ચોખા ચડાવી, પાંચ પ્રદક્ષિણા ફરી એક  
માળા એજ મંત્રથી ફેરવવી. (પ્રદક્ષિણા કોઈ સુસ પાસેથી શીખવી  
ઉત્તમ છે) શિવમાર્ગવાળી વિધવાએ શ્રીનમઃ શિવાય મંત્રથી  
ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે કરી, પાતાના પતિના સ્વર્ગવાસનું ચિંતન  
કરતાં કહેવું કે હવે પછી હું એજ સ્વામીને 'મનુ' અને તેમને  
બધી રીતે અનુકૂળ રહી મોક્ષ મેળવું, એવી મારી માંગણી છે.  
પ્રદક્ષિણા ૧૦૮ મૂળ મંત્રથી કરી તુલસીની સામે બેસી ત્રણ  
માળા મોક્ષને માટે પતિના ચિન્તન સાથે ફેરવવી. (સંક્ષેપ પૂજા  
બનેતો કરવી.) મોક્ષ શિવાય બીજી ઇચ્છાએ જે કાંઈ કરે છે  
તેને જન્મ અવશ્ય છે. એમ સમજવું. કારણ કે જડભરત તેને  
સહજ પ્રેમને લીધે અવતાર લેવો પડ્યો હતો તો કાન્યકર્મથી  
તો નહીંજ અવતાર થાય છે માટે કાન્યકર્મ કરતા પહેલાં વિચારવું.

૧ આપણા હિંદુ શાસ્ત્રોમાં પ્રમાણ છે કે પુનર્જન્મ છે, અને તે  
ચિંતનની દ્રઢતા ઉપરજ આધાર રાખે છે, તો રહેલા સંસ્કારને નવી  
પ્રીતીમાં ભોગવવા કરતાં અર્પણ કરેલા સંકલ્પો સાથે અધુરું પુરું કરવું  
ઉત્તમ છે.

૨ આગળ બતાવેલી તુલસી પૂજા વિધિપૂર્વક થઈ શકે એમ નમ્ર  
હોયતો નીચે મુજબ કરવું.

॥ अर्जुन उवाच ॥

एवं सतततृक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ।  
ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥१॥

॥ श्री भगवानुवाच ॥

मय्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ।  
श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः ॥२॥

य नमः । श्रीमाधवाय नमः । हस्तप्रक्षालनम्—श्रीगोविंदायनमः  
( ओम हृदी लाथ धोवा. )

‘श्रीमंगलनाम’=श्रीमन्महागणाधिपतयेनमः । श्रीलक्ष्मी  
नारायणाभ्यां नमः । श्रीउमामहेश्वराभ्यां नमः । श्रीमाता  
पितृचरणकमलेभ्यो नमः ॥ श्रीपतिचरणारविन्दाभ्यां नमः ॥

‘श्रीमंगलप्रार्थना’—विनायकगुरुंभानुं ब्रह्माविष्णुमहेश्वरान्  
सरस्वती प्रणौग्यादौसर्वकार्यार्थसिद्धये ॥ सर्वेष्वारंभकार्येषु  
त्रयस्त्रिभुवनेश्वराः ॥ देवादिशन्तुनः सिद्धिं ब्रह्मेशानजनार्दनाः ॥

( पक्षी संकल्प करेव ) ध्यायात् भगवन्, आत्मनः पुराणोक्त इह प्रीत्यर्थं  
तथाय भगवन्नामसह अर्पणं, सुख मौलाग्येश्वर्यामिवृद्धिद्वारा श्रीतु-  
लसी देवता प्रीत्यर्थं वृंदावने यथाशक्ति यथाविधि तुलसीपूजनमहं करिष्ये.

(सुवासिनीओम् आ प्रभाणे) (विधवाओम् ओम् मात्र श्री परमेश्वर प्रीत्यर्थं)  
पक्षी तुलसीतुं ध्यान करेव.

‘ध्यायेच्चतुलसीं देवींश्यामांकमललोचनाम् ॥

प्रसन्नां पद्मवदनां वराभय चतुर्भुजाम् ॥ १ ॥

किरीटहार केयूर कुंडलादि विभूषणां ॥

धवलांकुशसंयुक्तां पद्मासननिषेविताम् ॥ २ ॥

प्रियांच सर्वदा विष्णोः सर्व देवनमस्कृतां ॥ ३ ॥

श्री तुलस्यैनमः ध्यायामि ॥

ये त्वक्षरमनिर्देशमव्यक्तं पर्युपासते ।

सर्वत्रगमर्चित्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवम् - ॥३॥

संनियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ।

ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥४॥

ઉપરના શ્લોક ભણી ધ્યાન કરવું. પછી જળ વગેરે ચઢાવી ચંદ્ર પુષ્પ, ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય વગેરેથી પૂજા કરવી. પછી તુલસીની પ્રદક્ષિણા કરી. તુલસીપ્રાથના કરવી. (જુઓ પાને. ૨૫૬)

શ્રી

‘સ્ત્રીणां દેવતાર્ચનવિધિઃ’ સ્મૃત્યન્તરે-સ્ત્રીશુદ્ધોઽનુપનીતશ્ચ  
વેદમન્ત્રાન્નિવર્જયેત્ ॥ (અતઃસ્ત્રીભિઃકલૌ પુરાણવિધિના દે-  
વતાર્ચનાદિકં કર્તવ્યમ્ ॥ વૈશ્વિકકાર્યસમયે દેવતાર્ચનાદૌ તુ  
પતિના સહ વેદોક્તકર્મણિસ્ત્રીણામધિકારઃ । સ્ત્રીભિર્બ્રાહ્મણં  
પુરસ્કૃત્ય અષ્ટાદશપુરાણાનિ શ્રોતવ્યાનિ ) ॥

‘પ્રદક્ષિણવિધિઃ—સ્ત્રીભિઃ પ્રદક્ષિણા કાર્યા વિષ્ણુમર્થિ  
ગુરું તથા । જિતેન્દ્રિયા જિતમાણા નામમન્ત્રં સમુચ્ચરેત્ ॥

‘સ્ત્રીणां ધર્મપાલનાત્કલમ્’ અન્યચ-એતે વૈવિધિના  
પ્રોક્તાઃ સ્ત્રીणाં ધર્માઃસનાતના । તે નૌકાઃ પરમાઃ પ્રોક્તા  
ભવસંસારતારણે ॥

अथ श्री तुलसीपूजाप्रयोगः

आचमनम्: (नेत्रने जलनो स्पर्श કરવો) श्री केशवायनमः। श्री

\* (૧) શુદ્ધ થયેલી સ્ત્રીઓએ દાતણ કર્યા પછી હાથીદાંતની કાંસકાથી  
વાળ ઓળીને અંગોડા વગેરે વાળીને હળદર કુંકુમ આદિ અલંકાર ધારણ  
કરીને પછી નિત્ય મૌનથી સ્નાન કરવું સ્નાન કર્યા પછી ધોયલાં કપડાં અગર  
કાંચળા પહેરીને (વીધશ સ્ત્રીઓએ કેવળ સફેદ વસ્ત્ર પહેરવું) ગૃહકૃત્યમાં  
અડચણ ન આવે તેવી રીતે પુરાણોક્ત વિધી પ્રમાણે તુલસી પૂજા કરવી  
(૨) સ્ત્રીઓએ આચમનને બદલે જળથી નેત્રને સ્પર્શ કરવો.

लेशोऽप्येकतरस्तेषामव्यक्तस्य चेतसाम् ।

अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवज्जिरवाप्यते ॥ ५ ॥

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः ।

अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते ॥ ६ ॥

नारायणायनमः । माधवायनमः ॥ 'हस्त प्रक्षालनम्-गोविंदाय  
'नमः ( इति करं प्रक्षाल्य ) विष्णवेनमः ( इति नेत्रयोरुदक-  
स्पर्शनम् ) ॥ 'श्री मङ्गलनाम'-श्रीमन्महागणाधिपतये नमः ।  
श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यांनमः । श्रीउमामहेश्वराभ्यांनमः । वाणी-  
हिरण्यगर्भाभ्यांनमः । शचीपुरन्दराभ्यां नमः कुलदेवताभ्यो  
नमः । ग्रामदेवताभ्योनमः स्थानदेवताभ्योनमः वास्तुदेवताभ्यो  
नमः । मातापितृचरणकमलेभ्योनमः । पतिचरणारविन्दाभ्यां  
नमः । सर्वेभ्योदेवेभ्यो नमः । सर्वेभ्यो ब्राह्मणेभ्योनमोत्तमः ।  
निर्विघ्नमस्तु । दीर्घमायुरस्तु ॥ 'श्री मङ्गलप्रार्थना'-सुमुखश्चैकद-  
न्तश्च कपिलोगजकर्णकः । लम्बोदरश्चविकटोविघ्ननाशोगणाधिपः  
धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षोभालचन्द्रोगजाननः । द्वादशैतानि नामानियः  
पठेच्छृणुयादपि । विग्रारम्भे विवाहेच प्रवेशे निर्गमे तथा ॥  
संग्रामे संकटे चैव विघ्नस्तस्य न जायते । शुक्लाम्बरधरंदेवं  
शशिवर्णं चतुर्भुजम् । प्रसन्नवदनंध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ।  
अभीप्सितार्थं सिद्ध्यर्थं पूजितो यः सुरासुरैः । सर्वविघ्नहरस्तस्यै  
गणाधिपतये नमः ॥ सर्वमङ्गलमाङ्गल्ये शिवेसर्वार्थसाधिके ।  
शरण्येऽत्र्यम्बके गौरि नारायणि नमोऽस्तुते ॥ सर्वदा सर्व-  
कार्येषु नास्ति तेषाममङ्गलम् । येषांहृदिस्थो भगवान् मङ्गलायतनो  
हरिः । तदेवलग्रं तदिदं तदेव ताराबलं चन्द्रबलं तदेव ।  
विद्याबलं दैवबलं तदेव लक्ष्मीपते तेऽब्धियुगं स्मरामि ॥  
लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराजयः । येषामिन्दीवरस्सप्तमः



तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ।

भवामि न चिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम् ॥ ७ ॥

मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय ।

निवसिष्यसि मय्येव अत उर्ध्वं न संशयः ॥ ८ ॥

हृदयस्थो जनार्दनः ॥ विनायकं गुरुं भानुं ब्रह्माविष्णु महेश्वरान्  
सरस्वतीं प्रणौम्यादौ सर्वकार्यार्थसिद्धये ॥ यत्र योगेश्वरः कृष्णो  
यत्र पार्थो धनुर्धरः तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्भुवा नीतिर्मतिर्मम ॥  
सर्वेष्वारम्भ कार्येषु त्रयस्त्रि भुवने श्वराः । देवादिशन्तुनः सिद्धिं  
ब्रह्मेशान जनार्दनाः ॥ 'सङ्कल्पः' विष्णवे नमः । विष्णुर्विष्णु  
विष्णुः श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्य  
अद्य ब्रह्मणः द्वितीये परार्थे श्रीश्वेतवाराह कल्पे अष्टाविंशति  
तमे कलियुगे कलिप्रथमचरणे भारतवर्षे ( भारत खण्डे )  
जम्बुद्वीपे दण्डकारण्ये देशे ( संवत्सरायन ऋतु मास पक्षतिथि  
वासर नक्षत्र योग प्रातःकालादिनामान्यनुकीर्त्य ) ममाऽत्मनः  
पुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थम् तथा च मम भर्त्रा सह अखण्डितसुख  
सौभाग्यैश्वर्याभिवृद्धिद्वारा श्रोतुलसीदेवताप्रीत्यर्थं वृन्दावने  
यथाशक्ति तुलसी पूजनमहं करिष्ये.

‘\*कलशपूजनम्’—गङ्गेव यमुनेचैव गोदावरि सरस्वति ।  
नर्मदे सिंधु कावेरि जलेऽस्मिन्सन्निधिकुरु कलस्थ वरुण देवतायै  
नमः । सकल पूजा परिपूरणार्थं गन्धाक्षत पुष्पाणि समर्पयामि  
नमस्करोमि । अस्मिन्कलशे सर्वाणि तीर्थानि आवाहयामि स्था-  
पयामि कल्पयामि नमस्करोमि ॥ ‘+पूजाद्रव्यप्रोक्षणम्’ अपवित्रः

(\*) कलश सुदकेन संपूर्यतीर्थानि प्रार्थयेत् ॥ (+) अनेन मन्त्रेण  
तुलसीदलेन कलशोदकं गृहीत्वा पूजाद्रव्याणि सम्प्रोक्ष्य तद्वदा ज्ञानं  
सम्प्रोक्षेत् ॥

अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयिस्थिरः ।

अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छापतुंधनंजय ॥ ९ ॥

अभ्यासेऽप्यसमर्थोसि मत्कर्मपरमो भव ।

मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सिद्धिं मवाप्स्यसि ॥ १० ॥

पवित्रोऽवा सर्वावस्थां गतोऽपिवा । यःस्मरेत्पुण्डरीकाक्षं स बाह्याप-  
 भ्यन्तरः शुचिः ॥ 'श्रीगरुड पूजनम्' आगमार्थं तु देवानां गमनार्थं  
 तु रक्षसाम् । कुरु घण्टे महानादं देवतार्चनसन्निधौ ॥ घण्टास्थग-  
 रुडदेवतायै नमः सकलपूजापरि पूरणार्थगन्धपुष्पाणि समर्पयामि  
 नमस्करोमि ॥ 'दीपपूजनम्' दीपस्त्वं ब्रह्मरूपोऽसि ज्योतिषां  
 प्रभुरव्ययः । सौभाग्यं देहि पुत्रांश्च सर्वान्कामांश्च देहिमे । दीप-  
 देवताभ्योनमः । सकल पूजा परिपूरणार्थं गन्धाक्षतपुष्पाणि सम-  
 र्पयामि नमस्करोमि ॥ 'श्रीतुलसीध्यानम्' ध्यायेच्च तुलसीदेवीं  
 श्यामां कमललोचनाम् । प्रसन्नां पद्मवदनां वराभयचतुर्भुजाम्  
 किरीटहारकेयूर कुण्डला दिवि भूषणाम् । धवलाङ्कुशसंयुक्तां  
 पद्मासननिषेविताम् । प्रियां च सर्वदा विष्णोः सर्वदेवनमस्कृ-  
 ताम् ॥ श्रीतुलस्यै नमः ध्यायामि ॥ 'आवाहनम्' देवित्र्यै  
 लोक्यजननि सर्वलोकैक पावनि । आगच्छ वरदे मातः प्रसीद  
 तुलसि प्रिये । श्री तुलस्यै नमः आवाहयामि ॥ 'आसनम्'—  
 सर्व देव मये देवि सर्वदा विष्णु बल्लभे । देवि स्वर्णमयं दिव्यं  
 गृहाणासन मन्वये । श्रीतुलस्यैनमः आसनार्थं अक्षतान्समर्पयामि  
 'पाद्यम्'—सर्वदेवा यथा स्वर्गे तथा त्वं भुवि सर्वदा । दत्तं  
 पाद्यं गृहाणेदं तुलसित्वं प्रसीदमे ॥ श्री तुलस्यैनमः पाद्यं सम-  
 र्पयामि ॥ 'अर्घ्यम्'—गन्धपुष्पसमायुक्तं सर्वेषां प्रीतिदायकम् ।  
 अर्घ्यं गृहाण त्वं देवि दैत्यान्तकरणप्रिये ॥ श्रीतुलस्यैनमः अर्घ्यं  
 समर्पयामि ॥ 'आचमनम्'—कर्पूरवासितं तोयं सुवर्ण कलशे

श्रुतैस्तत्प्राप्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः ।

सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान् ॥ ११ ॥

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते ।

ध्यानात्कर्मफल त्यागस्त्यागाच्छान्तिरनन्तरम् ॥ १२ ॥

स्थितम् । दक्षमाचमनीयं च गृहाण हरिवल्लभे ॥ श्रीतुलस्यै  
नमः। आचमनं समर्पयामि ॥ 'स्नानम्'—गङ्गासरस्वतीरेवापयोष्णी-  
नर्मदा जलैः । स्नापितासि मया देवि तथा शान्तिं कुरुष्वमे ॥  
श्रीतुलस्यै नमः। स्नानं समर्पयामि ॥ 'पञ्चामृतस्नानम्'—पञ्चामृतं  
मयाऽनीतं पयोददिघृतं मधु। सहशर्करया देविस्नानार्थं प्रतिगृह्यताम्  
॥ श्रीतुलस्यैनमः। पञ्चामृतस्नानं समर्पयामि पञ्चामृतस्नानान्ते शुद्धो  
दकस्नानं समर्पयामि । शुद्धोदकस्नानान्ते आचमनं समर्पयामि ।  
सकल पूजा परिपूरणार्थं गन्धाक्षत पुष्पाणि समर्पयामि ॥ (निर्माल्यं  
विसृज्य पुनश्च गन्धाक्षतपुष्पाण्यर्पयित्वानन्तरमभिषेकंकुर्यात् )  
॥ यथा—'अभिषेकः'—कृष्णा सरस्वति काली तुङ्गभद्रा शची  
तथा । भागीरथी पार्वती च रमा नारायणी कृपी । सुभद्रा द्रौपदी  
साध्वी माता चैवाप्य रुन्धती । सावित्री कालिका ऽहल्या  
स्नापयिष्यन्तु सर्वदा । आभिः कृताभिषेका त्वं ददाभि गुरु सौभ-  
गम् । अतस्त्वां स्नापयिष्यामि तुलसि विष्णुवल्लभे । शान्तिः  
शान्तिः सुशान्तिर्भवतु ॥ अमृताभिषेकोऽस्तु ॥ श्रीतुलस्यैनमः  
अभिषेकं समर्पयामि । अभिषेकान्ते आचमनं समर्पयामि ॥  
'वस्त्रम्'—क्षीरोदमथनोद्भूते चन्द्रलक्ष्मी सहोदरे । गृह्यतां परि-  
धानार्थं मिदं क्षौमाम्बरं शुभे । श्रीतुलस्यैनमः वस्त्रं (वस्त्राऽभावे  
अक्षतान्) स्पर्शयामि ॥ 'कञ्चुकीमुपवस्त्रम्'—कञ्चुकीमुपवस्त्रं च  
स्पर्शयामि ॥ गृहाण त्वं मया दत्तं तुलसिमयारिणि श्री-  
तुलस्यैनमः । कञ्चुकीमुपवस्त्रं ( कञ्चुकीमुपवस्त्राऽभावे अक्षतान् )

अद्वेष्टासर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ।

निर्ममो निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी ॥ १३ ॥

संतुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः ।

मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मे भक्तः स मे प्रियः ॥ १४ ॥

समर्पयामि ॥ 'कुङ्कुमं'—केशराऽगुरु संयुक्त चन्द नादि  
समन्वितम् । कस्तूरिकासमायुक्तं कुङ्कुमं प्रतिगृह्यताम् ॥  
'श्रीतुलस्यै नमः कुङ्कुमं समर्पयामि ॥ 'अक्षतान्'—अक्षतांश्च  
महादेवि तुलसि सौख्यदायके । अर्पयामि सदाभक्त्या सुखसन्तति  
लब्धये । तुलस्यै नमः । अक्षतान् समर्पयामि ॥ 'सौभाग्य द्रव्यम्'  
हरिद्रा कुङ्कुमं चैव सिन्दूरं कज्जलान्वितम् । मया निवेदितं  
भक्त्या गृहाण परमेश्वरि । श्रीतुलस्यै नमः सौभाग्य द्रव्यं  
समर्पयामि ॥ 'पुष्पाणि' माल्यादीनि सुगन्धीनी मालत्यादीनि  
सत्तमे । मयाहतानि पूजार्थं पुष्पाणि प्रतिगृह्यताम् ॥ श्री  
तुलस्यै नमः पुष्पाणि समर्पयामि ॥ 'धूपम्'—वनस्पतिरसोद्-  
भूतो गन्धाढ्यो गन्ध उत्तमः ॥ आग्नेयः सर्वदेवानां धूपोऽयं  
पतिगृह्यताम् । श्रीतुलस्यैनमः धूपं समर्पयामि ॥ 'नीराजनम्'  
वैश्वानर प्रज्वलितं घृतकार्पासनिर्मितम् । दीपं भक्त्या गृहाणेदं  
त्रैलोक्यध्वान्तनाशके । श्री तुलस्यैनमः नीराजनं दर्शयामि ॥  
'नवेद्यम्' ।—अन्नं चत्तर्विधं स्वादुरसैः षड्भिः समन्वितम् ।  
नैवेद्यार्थेऽर्पयामि त्वां तुलसिमाधवप्रिये । प्राणायनमः । अपा-  
नायनमः । व्यानायनमः । समानाय नमः । उदानाय नमः । श्री  
तुलस्यै नमः । नैवेद्यं समर्पयामि ॥ नैवेद्यान्ते आचमनं समर्प-  
यामि । मध्ये पानीयं 'उतरापोशनं' हस्तप्रक्षालनं, मुखप्रक्षालनं  
'उतरापोशनं' चन्दनं च समर्पयामि ॥ 'फलम्'—  
इदं फलं मयादेवि स्थापितं उरतस्तव । तेन मे सफलावाप्तिर्भ-

यस्मान्नोद्विजते लोको लोकाभ्योद्विजते च यः ।

हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥ १५ ॥

अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः ।

सर्वारंभपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १६ ॥

वेज्जन्मनि जन्मनि । श्री तुलस्यै नमः 'फलं समर्पयामि' ॥

'ताम्बूलम्'—पूगीफलं महद्दिव्यं नागवल्लीदलैर्युतम् । कर्पूरैला-  
समायुक्तं ताम्बूलं प्रतिगृह्यताम् ॥ श्रीतुलस्यै नमः ताम्बूलं

समर्पयामि ॥ 'दक्षिणा'—हिरण्य गर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः ।

अनन्तपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छमे । श्रीतुलस्यै नमः

दक्षिणां समर्पयामि ॥ 'कर्पूरारार्तिक्यम्' नीराजयामि सततं

हरिवल्लभे वै कर्पूरवर्तिभिरलं सुखदायकत्वात् । पादौ भजाम्य-

विरतं तव देवि माये वंशाय सौख्यमपि देहि बलं च पूर्णम् ॥

श्रीतुलस्यै नमः । कर्पूरारार्तिक्यं समर्पयामि ॥ 'प्रदक्षिणा'—यानि

कानिच पापानि जन्मान्तरकृतानि च । तानि सर्वाणि नश्यन्ति

प्रदक्षिण पदे पदे । प्रदक्षिणामन्त्रः—नमस्ते गार्हपत्याय नमस्ते

दक्षिणाग्रये । नम आहवनीयाय तुलस्यै ते नमो नमः । श्रीतु-

लस्यै नमः । प्रदक्षिणां समर्पयामि ॥ 'मन्त्रपुष्प युक्तो नम-

स्कारः'—विष्णुप्रिय करे देवि तुलसिसुखदायके । पुष्पाञ्जलिम्

प्रयच्छामि पतेरापुष्पबद्धके । श्रीतुलस्यै नमः । मन्त्रपुष्पाञ्जलिं

युक्तं नमस्कारं समर्पयामि ॥ विशेषार्घ्यः—गन्धप्रसूनसंयुक्तं

फलमुद्रादिशोभितम् । अर्घ्यं ददामि तुलसि तव प्रीत्यै नमो

नमः ॥ श्री तुलस्यै नमः । विशेषार्घ्यं समर्पयामि ॥ 'प्रार्थना—

सौभाग्यं सन्ततिं देवि धनं धान्यं च मे सदा । आरोग्यं शोक

शमनं कुरु मे माधवप्रिये । अभीष्टफलसिद्धिं च सदा देहि

हरिप्रिये । देवैस्त्वं निर्मिता पूर्वमर्चितासि मुनीश्वरैः । अतो मां

यो न इष्यति न द्वेष्टि न शोचति न कांक्षति ।  
 शुभाशुभपरित्यागां भक्तिमान्यः स मे प्रियः ॥ १७ ॥  
 समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ।  
 स्त्रीतोष्णसुखदुःखेषु समः संगविवर्जितः ॥ १८ ॥

सर्वदा भक्त्या कृपादृष्ट्या विलोकय । पतेरायुश्च भाग्यं च सदा  
 देहि हरिप्रिये । पूतनाभय सन्त्रासाद्रक्षितश्च यथा हरिः । तथा  
 संसार सन्त्रासाद्रक्ष मे वंशमुत्तमम् ॥ श्री तुलस्यै नमः । प्रार्थनां  
 समर्पयामि ॥ 'अर्पणम्'—अनेन मया यथाशक्त्या पूजनेन  
 श्री तुलसीदेवता प्रीयतां मम ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥  
 ॥ इति श्री तुलसी नित्य पूजाप्रयोगः ॥

## ॥ तुलसीकवचम् ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ अस्य श्री तुलसीकवचस्तोत्रमंत्रस्य ।  
 श्रीमहादेव ऋषिः । अनुष्टुप्छन्दः । श्री तुलसी देवता । मनई-  
 प्सितकामनासिद्धयर्थ जपे विनियोगः । तुलसि श्रीमदादेवि नमः  
 पंकजधरिणि । शिरो मे तुलसी पातु भालं पातु यशस्विनी ॥१॥  
 दृशौ मे पद्मनयना श्रीसखी श्रवणे मम । घ्राणं पातु सुगंधा मे  
 मुखं च सुमुखी मम ॥ २ ॥ जिह्वां मे पातु शुभदा कंठं विद्या-  
 मयी मम । स्कंधौ कहारिणी पातु हृदयं विष्णुवल्लभा ॥ ३ ॥  
 पुण्यदा मे पातु मध्यं नाभिं सौभाग्यदायिनी । कटिं कुंडलिनी  
 पातु उरू नारदवंदिता ॥४॥ जननी जानुनी पातु जंघे सकल-  
 वंदिता । नारायणप्रिया पादौ सर्वांगं सर्वं रक्षिणी ॥५॥ संकटे  
 विषमे दुर्गे भये वादे महाहवे । नित्यं हि संध्ययोः पातु तुलसी  
 सर्वतः सदा ॥ ६ ॥ इतीदं परमं गुह्यं तुलस्याः कवचामृतम् ।  
 मर्त्यानाममृतार्थाय भीतानामभयाय च ॥७॥ मोक्षाय च मुमुक्षूणां

ल्यनिंदास्तुतिर्मौनी संतुष्टो येन केनचित् ।

अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियो नरः ॥ १९ ॥

ये तु धर्म्यामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते ।

श्रद्धावान्मात्परमा भक्तास्तेऽस्तीव मे प्रियाः ॥ २० ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णा० भक्तियोगो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

ध्यायिनां ध्यानयोगकृत् । वशाय वश्यकामानां विद्यायै वेद-

वादिनाम् ॥ ८ ॥ द्रविणाय दरिद्राणां पापिनां पापशान्तये ॥ ९ ॥

अन्नाय क्षुधितानां च स्वर्गाय स्वर्गमिच्छताम् । पशव्यं पशुकामानां

पुत्रदं पुत्रकांक्षिणाम् ॥ १० ॥ राज्याय भ्रष्टराज्यानामशान्तानां

च शान्तये । भक्त्यर्थं विष्णुभक्तानां विष्णौ सर्वोत्तरात्मनि ॥ ११ ॥

जाप्यं त्रिवर्गसिद्धयर्थं गृहस्थेन विशेषतः । उद्यतं चण्डकिरणमुप-

स्थाय कृताञ्जलिः ॥ १२ ॥ तुलसीकानने तिष्ठन्नासीनो वा जपे-

दिदम् । सर्वान्कामानवाप्नोति तथैव मम सन्निधिम् ॥ १३ ॥

मम प्रियकरं नित्यं हरिभक्तिविवर्धनम् । या स्यान्मृतप्रजा नारी

तस्या अङ्गं प्रमार्जयेत् ॥ १४ ॥ सा पुत्रं लभते दीर्घजीविनं चा-

प्यरोगिणम् । बन्धाया मार्जयेदङ्गं कुशैर्मन्त्रेण साधकः ॥ १५ ॥

साऽपि संवत्सरादेव गर्भं धत्ते मनोहरम् । अश्वत्ये राजवश्यार्थी

जपेदग्रेः सूरूपभाक् ॥ १६ ॥ पलाशमूले विद्यार्थी तेजोर्ध्यभिमुखो

रवेः । कन्यार्थी चण्डिकागेहे शत्रुहृत्यै गृहे मम ॥ १७ ॥ श्रीकामो

विष्णुगेहे च उद्याने स्त्री वशा भवेत् । किमत्र बहुनोक्तेन शृणु

सैन्येश तत्त्वतः ॥ १८ ॥ यं यं काममभिध्यायेत्तं तं प्राप्नोत्य

संशयम् । मम गेहगतस्त्वं तु तारकस्य वधेच्छया ॥ १९ ॥

जपन्स्तौत्रं च कवचं तुलसीगतमानसः । मण्डलात्तारकं हन्ता

भविष्यसि न संशयः ॥ २० ॥ इति श्रीब्रह्मांडपुराणे तुलसी

माहात्म्ये तुलसीकवचं नामस्तोत्रम् ॥

अत्र क्षिप्तः ॥

अर्जुन उवाच ॥

प्रकृतिं पुरुषंचैव क्षेत्रं क्षेत्रज्ञमेव च ॥

एतद्वेदितुमिच्छामिज्ञानं ज्ञेयं च केशव ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

इदं शरीरं कौंतेय क्षेत्रमित्यभिधीयते ।

एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः ॥ १ ॥

॥ तुलसीस्तोत्रम् ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ जगद्धात्रि नमस्तुभ्यं विष्णोश्च प्रिय-  
चल्लभे । यतो ब्रह्मादयो देवाः सृष्टिस्थित्यंतकारिणः ॥ १ ॥  
नमस्तुलसि कल्याणि नमो विष्णुप्रिये शुभे । नमो मोक्षप्रदे  
देवी नमः संपत्प्रदायिके ॥ २ ॥ तुलसी पातु मां नित्यं सर्वा-  
पद्भ्योपि सर्वदा । कीर्तितापि स्मृता वापि पवित्रयति मानवम्  
॥ ३ ॥ नमामि शिरसा देवीं तुलसीं विलसत्तनुम् । यां दृष्ट्वा  
पापिनो मर्त्या मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषात् ॥ ४ ॥ तुलस्या रक्षितं  
सर्वं जगदेतच्चराचरम् । या विनिर्हन्ति पापानि दृष्ट्वा वा पापि-  
भिर्नरैः ॥ ५ ॥ नमस्तुलस्यतितरां यस्यै बध्वा बलिं कलौ ।  
कलयन्ति सुखं सर्वं स्त्रियो वैश्यास्तथापरे ॥ ६ ॥ तुलस्या  
नापरं किंचिदैवतं जगतीतले । यया पवित्रितो लोको विष्णु  
संगेन वैष्णवः ॥ ७ ॥ तुलस्याः पल्लवं विष्णोः शिरस्यारोपितं  
कलौ । आरोपयति सर्वाणि श्रेयांसि वरमस्तके ॥ ८ ॥ तुलस्यां  
सकला देवा वसन्ति सततं यतः । अतस्तामर्चयेद्धोके सर्वान्दे-  
वान्समर्चयन् ॥ ९ ॥ नमस्तुलसि सर्वज्ञे पुरुषोत्तमवल्लभे । पाहि  
मां सर्वपापेभ्यः सर्वसंपत्प्रदायिके ॥ १० ॥ इति स्तोत्रं पुरा गीतं



क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।

क्षेत्रक्षेत्रयोर्ज्ञानं यच्च ज्ञानं मतं मम ॥ २ ॥

तत्क्षेत्रं यच्च यादृक् च यद्विकारि यतश्च यत् ॥

सच यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे शृणु ॥ ३ ॥

पुंडरीकेण धीमता । विष्णुमर्चयता नित्यं शोभनैस्तुलसीदलैः  
॥ ११ ॥ तुलसीश्रीमहालक्ष्मी विद्याविद्या यशस्विनी । धर्म्या  
धर्मानना देवी देवदेवमनःप्रिया ॥ १२ ॥ लक्ष्मीः प्रियसखी देवी  
घौर्भूमिरचला चला । पौडशैतानि नामामि तुलस्याः कीर्तये-  
न्नरः ॥ १३ ॥ लभते सुतरां भक्तिमते विष्णुपदं लभेत् । तुलसी  
भूमहालक्ष्मीः पद्मिनी श्रीर्हरिप्रिया ॥ १४ ॥ तुलसी श्रीसखि शुभे  
पापहारिणि पुण्यदे ॥ नमस्ते नारदनुते नारायणमनःप्रिये ॥ १५ ॥  
इति श्रीपुंडरीककृतं तुलसी स्तोत्रं संपूर्णम् ।



“श्री सत्य ”

“श्री परमेश्वर परंबोध.”

आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महारिपुः ॥

॥ नास्त्युद्यम समो बन्धुः कृत्वायं नावसीदति ॥ १ ॥

अः—आलस्य अे मनुष्यना शरीरमां रडेवे। मोटे। शत्रु  
७. ने तेने दुर करीअे तो। उद्यम समान के। अंधु नथी, केमके  
ते करवाथी मनुष्य दुःखी थतु नथी.

सानंदं सदनं सुताश्च सुधियः कान्ता मृदुभाषिणी ।

स्वेच्छापूर्णधनं स्वयोषितिरतिः स्वाज्ञापराः सेवकाः ।

आतिथ्यं विशुचितनं प्रतिदिनं मिष्टान्नपानं गृहे ।

साधोर्मैत्र्य मरोगिताच सततं धन्यो गृहस्थाश्रमः ॥

ઋષિભિર્વદુધા ગીતં છંદોભિર્વિવિધૈઃ પૃથક્ ।

બ્રહ્મસૂત્રપદૈશ્ચૈવ હેતુમદ્ભિર્વિનિશ્ચિતૈઃ ॥ ૪ ॥

મહાભૂતાન્યહંકારો બુદ્ધિરવ્યક્તમેવ ચ ॥

ઇન્દ્રિયાણિ દશૈકં ચ પંચ ચૈન્દ્રિયગોચરાઃ ।૫॥

અઃ—આનંદ યુક્ત ઘર, સારી બુદ્ધિવાળા પુત્ર, મધુર બોલનારી સ્ત્રી, ઇચ્છા પૂર્ણ થઇ શકે તેટલું ધન, માત્ર પોતાની સ્ત્રીમાં પ્રીતિ, આજ્ઞા પાળનાર ચાકર, પરોણાગત, પ્રતિ દીવસ ઇશ્વર ચિંતન, ઘરમાં રૂચતાં અન્નપાણી, સન્નજનની મિત્રતા, તથા નીરંતર નીરોગીપણું, એટલાએ ગ્રહસ્થાશ્રમ ધન્ય જાણવો.

હરેક માણસે સત્સંગરૂપી સારાં કર્મ કરી પોતાના દીવસ પરમાર્થે બુદ્ધિથી નિર્ગમન કરવામાંજ શ્રેય છે.

(વીચારસાગરમાંથી.)

દૈવિદ્યાનિ વિભૂતિ ઈશ્વર કરો સર્વે અવિદ્યાપરિઃ ।

સત્કર્મે ફલનો સુયોગકરિને દે જો મતિ પાંસરી ॥

અભ્યુદિત આ જગત સુવિચરે, વેદાન્ત માર્ગે સદા ।

પામે મુક્તિ સ્વધર્મ પૂર્ણ કરિ સૌ અત્યંત જે સૂઝદા ॥

પ્રભુ ભજનમાં ઢીલ ન કરવા વિષે.

આજ કહે મેં કલ ભળુ, કાલ કહે પુની કાલ;

આજ કાલ તેં કરત નહી, અવસર જાસી ચાલ.

શ્વાસે શ્વાસે રામ ભજ, મીઠ્યા શ્વાસ મત ખોય;

ના જાનું એ શ્વાસકી, આવન શીર ન હોય.

તુલશી વિલંબ ન કીજીએ, ભજ લીજે રઘુવીર,

તન તરકસ તેં જાત હે, શ્વાસ સારણે તીર.

પાવ પલકકી ખખર નહી, કરે કલકી ખાત,

જીવ ઉપર જમ ફીરત હે, જયું તેતર પર બાજ.

કહતા હું કહે જાત હું, કહા બાજકં ઢાલ,

શ્વાસા ખાલી જાત હે, તીન લોકકા મોલ.

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेतना धृतिः ॥

एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम् ॥ ६ ॥

अमानित्वमदંभित्वमहिंसा क्षાંતિરાજવમ્ ॥

આચાર્યોપાસનં શૌચં સ્થૈર્યમાત્મવિનિગ્રહઃ ॥ ૭ ॥

इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ॥

જન્મમૃત્યુજરાવ્યાધિદુઃસ્વદોષાનુદર્શનમ્ ॥ ૮ ॥

કાલ કરતો આજ કર, આજ કરતો અખ;

અવસર વીતો જાત હે, ક્ષીર કરોગે કળ.

એ દુનીઆમે આય કે, છાડ દેહી તું એ'ટ,

લેના હોયસો લેહીલે, ઉઠ જાત હે પે'ઠ.

॥अन्नं न निन्यात् । अन्नं बहु कुर्वीत अन्नाद्भूतानि जायन्ते  
जातान्यन्नेन वर्धन्ते । अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठं । तस्मात्सर्वौषध-  
मुच्यते ॥

“ શ્રી સત્ય ” શ્રી૦ શ્રી સદ્ગુરુભ્યોનમઃ

શ્રી નર્મદાયૈનમઃ

શ્રી નર્મદાયૈ નમઃ પ્રાત નર્મદાયૈ નિશિ નમઃ

નમોસ્તુ નર્મદે તુભ્યં ત્રાહિમાં વિષ સર્પતઃ

હે નર્મદા ! તવચર્ણે નમી, માગુ સર્વદા એક

સદ્ બુદ્ધિ મુજપર બક્ષો, ધરી ઉમંગે ટેક.

નર્મદા મુજને આપજો, સર્વદા બીક્ષા નેક

તારણ કાણુ મુજને ધરો, બદ્રી પુરણ પ્રેમ.

असक्तिरनभिष्वंगः पुत्रदारगृहादिषु ॥

नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ ९ ॥

मयि चान्ययोगेन मक्तिरव्यभिचारिणी ॥

विविक्तदत्तसेवित्त्वमरतिर्जनसंसदि ॥ १० ॥

श्री.

प्रातःस्मरण.

प्रातःस्मरामि भवभीतिहरं सुरेशं ।  
गंगाधरं वृषभवाह्यं बेश्वरं ।  
खट्वांगशूल वरदाभयहस्तमीशं ।  
संसाररोगहरमौषधमद्वितीयम् ॥ १ ॥

प्रातर्नमामि गिरिशं गिरिजार्धदेहं ।  
सर्गस्थितिप्रलयकारणमादिदेवम् ॥  
विश्वेश्वरं विजितविश्वमनोभिरामं ।  
संसाररोगहरमौषधमद्वितीयम् ॥ २ ॥

प्रातर्भजामि शिवमेकमनंतमाद्यम् ।  
वेदांत वेद्यमखिलं पुरुषं महान्तम् ।  
नामादिभेदरहितं षड्भावशून्यं ।  
संसाररोगहरमौषधमद्वितीयम् ॥ ३ ॥

प्रातःसमुत्थाय शिवं विचिंत्य ।  
श्लोकत्रयं येऽनुदिनं पठन्ति ॥  
ते दुःखजालं बहु जन्मसंचितम् ।  
हित्वापदं याति तदेव शंभोः ॥ ४ ॥



अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ॥

एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥ ११ ॥

ज्ञेयं यत्तत्प्रवक्ष्याम्येषां ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ॥

अनादिप्रलयं ब्रह्म न सत्तन्नासदुच्यते ॥ १२ ॥

## ॥ पुण्यश्लोकजनस्तुति ॥

( आचारमयुखे. )

पुण्यश्लोको नलोराजा पुण्यश्लोको युधिष्ठिरः ॥

पुण्यश्लोकाच वैदेही पुण्यश्लोको जनार्दनः ॥

अहल्या द्रौपदी सीता तारा मन्दोदरी तथा ।

पञ्च कन्या स्मरेन्नित्यं महापातक नाशनम् ।

( पृथ्वी क्षमा )

समुद्र वसने देवि पर्वत स्तनमंडिते ।

विष्णुपत्नि नमस्तुभ्यं पादस्पर्श क्षमस्वमे ॥

## तीर्थ प्रार्थना.

( नदाती वञ्चते )

गङ्गे च ययुने चैव गोदावरी सरस्वति ।

नर्मदे सिन्धो कावेरि जलेस्मिन् सन्निधिं कुरु ॥

नन्दिनी नलिनी सीता मालती च मलापहा ।

विष्णुपादाब्जसंभूता गङ्गा त्रिपथगामिनी ॥

भागीरथी भोगवती जान्हवी त्रिशेश्वरी ।

द्वादशैतानि नामानि यत्रयत्रजलाशये ॥

स्नानोद्यतः पठेद्यत्र तत्रैव निवसाम्यहम् ॥

एतान् मंत्रान् पठित्वान्ते सर्वाङ्गस्नानमाचरेत् ॥

मार्कण्डेय पुराणे-शिरस्नानं च कुर्वीत दैवं पित्र्यमथी पिवा ॥

सर्वतः पाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ॥

सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्यतिष्ठति ॥ १३ ॥

सर्वोद्गुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ॥

असक्तं सर्वभूतैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥ १४ ॥

## ॥ आदित्यस्य द्वादश नामानि ॥

॥ १ श्रीमित्रायनमः ॥ २ श्रीरवयेनमः ॥ ३ श्रीसूर्याय  
नमः ॥ श्रीभानवेनमः ॥ ५ श्रीखगायनमः ॥ ६ श्रीपूष्णेनमः  
॥ ७ श्रीहिरण्यगर्भायनमः ॥ ८ श्रीमरीचयेनमः ॥ ९ श्रीआ-  
दित्यायनमः ॥ १० श्रीसवित्रेनमः ॥ ११ श्रीअर्कायनमः ॥  
१२ श्री भास्करायनमः ॥ श्रीसूर्यनारायणायनमः ॥

॥ द्वादशादित्य नामानि प्रातःकाले पठेन्नरः ।

दुःस्वप्नं नाशनं चैव सर्वदुःखं विनश्यति ॥ १ ॥

॥ आदित्यस्य नमस्कारं ये कुर्वन्ति दिने दिने ।

॥ जन्मांतर सहस्रेषु दारिद्र्यं नोपजायते ॥ २ ॥

## ॥ सूर्याष्टकम् ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ साम्बउवाच ॥ आदिदेव नमस्तुभ्यं  
प्रसीद मम भास्कर । दिवाकर नमस्तुभ्यं प्रभाकर नमोऽस्तुते ॥  
॥ १ ॥ सप्ताश्वरथमारूढं प्रचण्डं कश्यपात्मजम् । श्वेतपद्म  
धरं देवं तं सूर्यं प्रणमाम्यहम् ॥ २ ॥ लोहितं रथमारूढं  
सर्व लोकपितामहम् । महापापहरं देवं तं सूर्यं प्रणमाम्यहम् ॥  
३ ॥ त्रैगुण्यं च महाशूरं ब्रह्म विष्णु महेश्वरम् । महापाप हरं  
देवं तं सूर्यं प्रणमाम्यहम् ॥ ४ ॥ बृंहितं तेजःपुंजं च वायुरा-  
काशमेव च । प्रभुस्त्वं सर्व लोकानां तं सूर्यं प्रणमाम्यहम् ॥ ५ ॥  
बधूकपुष्पसंकासं हारकुंडलभूषितम् । कचक्रधरं एदेवं तं

बहिरंतश्च भूतानामचरंचरमेव च ॥

सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चांतिकेच तत् ॥ १५ ॥

अविभक्तं च मूतेषु विभक्तमिव च स्थितम् ॥

भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥ १६ ॥

सूर्यं प्रणमाम्यहम् ॥ ६ ॥ तं सूर्यं जगत्कर्तारं महा तेजः प्रदीप-  
नम् ॥ महापाप हरं देवं तं सूर्यं प्रणमाम्यहम् ॥ ७ ॥ तं सूर्यं  
जगतानाथं ज्ञान विज्ञान मोक्षदम् । महापाप हरं देवं तं सूर्यप्रण-  
माम्यहम् । ८ । सूर्याष्टकं पठेन्नित्यं ग्रहपीडाप्रणाशनम् । अपुत्रो  
लभते पुत्रं दरिद्रो धनवान्भवेत् ॥ ९ ॥ आमिषं मधुपानंच यः  
करोति रवेर्दिने । सप्तजन्म भवेद्रोगी जन्मजन्म दरिद्रता ॥  
स्त्रीतैल मधुमांसानि यस्त्यजेत्तु रवेर्दिने । नव्याधिशोकदारिद्र्यं  
सूर्यलोकं सगच्छति ॥ ११ ॥

॥ इति श्रीशिवशोक्तं सूर्याष्टकं समाप्तम् ॥

( ७४ भी उठ्या पष्ठी गोत्रवान् ) .

अन्नपूर्णे सदापूर्णे शंकर प्राणबलुभे ।

ज्ञान वेराग्य सिद्धयर्थं भिक्षां देहि च पार्वति । ३ ।

माता च पार्वती देवी, पिता देवो महेश्वरः ।

बांधवाः शिवभक्ताश्च, स्वदेशो भुवनत्रयम् ॥ ४ ॥

वासनाद् वासुदेवस्य वासितं भुवनत्रयम् ।

सर्वभूतनिवासोऽसी वासुदेव नमोऽस्तुते ॥ ५ ॥

॥ दीपस्तुतिः ॥

( सायं ३ गे. )

दीपो ज्योतिः परब्रह्म दीपो ज्योतिर्जनार्दनः ।

दीपो हरतु मे पापं सन्ध्यादीप नमोऽस्तुते ॥

ज्योतिषामपितज्ज्योतिस्तमसःपरमुच्यते ॥

ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानं गम्यं हृदि सर्वस्य धिष्ठितम् ॥ १७ ॥

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ॥

मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १८ ॥

शुभं करोति कल्याणमारोग्यं सुखं संपदाम् ।

अशुभबुद्धिं विनाशं च दीपोज्योतिर्नमोऽस्तुते ॥

॥ सुखशायिनां स्मरणम् ॥

( सुतीव्रभक्ते )

अगस्तिर्माधवश्चैव मुचुकुन्दो महाबलः ।

कपिलो मुनिरास्तिकः पञ्चैते सुखशायिनः ॥

हारितः—नर्मदायै नमः प्रातर्नर्मदायै निशिनमः ॥

नमोऽस्तु नर्मदे तुभ्यं त्राहि मां विषसर्पतः ॥

सर्पापसर्प भद्रं ते दूरं गच्छ महाविष ।

जनमेजयस्य यज्ञान्ते आस्तिकवचनं स्मर ॥

आस्तिकवचनं श्रुत्वा यः सर्पेण न निवर्तते ।

शतधाभिद्यते मूर्ध्नि शिशवृक्षफलं यथा ॥

॥ श्रीगणपतिर्जयति ॥

॥ श्रीसंकष्टनाशनं गणेशस्तोत्रम् ॥

॥ नारद उवाच ॥ प्रणम्य शिरसा देवं गौरीपुत्रं विना-  
यकं । भक्तावासं स्मरेन्नित्यं आयुःकामार्थसिद्धये ॥ १ ॥ प्रथमं  
चक्रतुंडं च एकदंतं द्वितीयम् । तृतीयं कृष्णपिंगाक्षं गजवक्त्रं  
चतुर्थकम् ॥ २ ॥ लंबोदरं पंचमं च षष्ठं विकटमेव च । सप्तमं  
दशमं च धूम्रवर्णं तथाष्टमम् ॥ नवमं भालचंद्रं दशमं वि-



प्रकृतिं पुरुषं चैव विध्यनादी उभावपि ॥

विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ॥ १९ ॥

कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ॥

पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥ २० ॥

नायकम् । एकादशं गणपतिं द्वादशंतु गजाननम् ॥ ४ ॥ द्वाद-  
शैतानि नामानि त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः । न च विघ्नभयं तस्य  
सर्वसिद्धिकरं प्रभो ॥ ५ ॥ विद्यार्थी लभते विद्यां धनार्थी ल-  
भते धनम् । पुत्रार्थी लभते पुत्रान् मोक्षार्थी लभते गतिम् ॥ ६  
॥ जपेद्गणपतिस्तोत्रं षड्भिर्मासैः फलं लभेत् । संवत्सरेण सि-  
द्धिं च लभते नात्र संशयः ॥ ७ ॥ अष्टानां ब्राह्मणानां च क्षि-  
प्तित्वा यः समर्पयेत् । तस्य विद्या भवेत्सद्यो गणेशस्य प्रसा-  
दतः ॥ ८ ॥ इति श्री नारदपुराणे संकष्टनाशनं नाम गणप-  
तिस्तोत्रं संपूर्णम् ॥

॥ अथ महालक्ष्म्यष्टकं प्रारंभः ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ इंद्र उवाच ॥ नमस्तेऽस्तु महामाये  
श्रीपीठे सुरपूजिते शंखचक्रगदाहस्ते महालक्ष्मि नमोऽस्तुते ॥ १  
नमस्ते गरुडारूढे कोलासुरभयंकरि ॥ सर्व पाप हरे देवि महा-  
लक्ष्मि नमोऽस्तुते ॥ २ ॥ सर्वज्ञे सर्ववरदे सर्वदुष्टभयंकरि ॥  
सर्व दुःख हरे देवि महालक्ष्मि नमोऽस्तुते ॥ ३ ॥ सिद्धिबुद्धि  
प्रदे देवि भुक्तिमुक्ति प्रदायिनि ॥ मंत्रमूर्ते सदा देवी महालक्ष्मि  
नमोऽस्तुते ॥ ४ ॥ आद्यंतरहिते देवि आद्यशक्ति महेश्वरि ॥  
योगजे योगसंभूते महालक्ष्मि नमोऽस्तुते ॥ ५ ॥ स्थूलसूक्ष्मम-  
हारौद्रे महाशक्ति महोदरे ॥ महापापहरे देवि महालक्ष्मि नमोऽस्तुते  
पद्मासनस्थिते देवि परब्रह्मस्वरूपिणी ॥ परमेशि जगन्मात महो-

पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुङ्क्ते प्रकृतिजान्गुणान् ॥

कारणं गुणसंगाऽस्य सदस्योनिजन्मसु ॥ २१ ॥

उपद्रष्टानुमंता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ॥

परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः ॥ २२ ॥

लक्ष्मि नमोस्तुते ॥ ७ ॥ श्वेतांबरधरे देवि नानालंकारभूषिते ॥  
जगत्स्थिते जगन्मातर्महालक्ष्मि नमोऽस्तुते ॥ ८ ॥ महालक्ष्म्यष्टकं स्तोत्रं  
यः पठेद्भक्तिमान्नरः ॥ सर्वसिद्धिमवाप्नोति राज्यं प्राप्नोति सर्वदा  
॥ ९ ॥ एककाले पठेन्नित्यं महापापविनाशनम् ॥ द्विकालं यः  
पठेन्नित्यं धनधान्य समन्वितः ॥ १० ॥ त्रिकालं यः पठेन्नित्यं  
महाशत्रुविनाशनम् ॥ महालक्ष्मीर्भवेन्नित्यं प्रसन्न वरदाशुभा ॥  
११ ॥ इतीद्रकृतः श्रीमहालक्ष्म्यष्टकस्तवः संपूर्णः ॥

॥ श्री ॥

शुद्धां जलावेचार सारपरमां मायां जगद्व्यापिनीं ।

वीणा पुस्तकधारिणीमभयदां जाड्यांधकारापहाम् ॥

हस्ते स्फाटिकमालिकां विदधतीं पद्मासने संस्थितां ।

वंदेतां परमेश्वरीं भगवतीं बुद्धिप्रदां शारदाम् ॥ १ ॥

। सरस्वत्यष्टकम् ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ शतानीक उवाच ॥ महामते महाप्राज्ञ  
सर्वशास्त्रविशारद । अक्षीण कर्म बंधस्तु पुरुषो द्विज सत्तम ॥ १ ॥

मरणे यज्जपे ज्जाप्यं पंचभात्र मनुस्मरन् । परंपदमवाप्नोति

तन्मे ब्रूहि महामुने ॥ २ ॥ शौनक उवाच । इदमेव महाराज

पृष्ट्वांस्ते पितामहः । भीष्मं धर्मं विदां श्रेष्ठं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः

॥ ३ ॥ युधिष्ठिर उवाच । पितामह महाप्राज्ञ सर्व शास्त्र

विशारद । बृहस्पतिस्तुता देवी वागीशाय महात्मने । आत्मा-

य एवं वेति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ॥

सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायत ॥ २३ ॥

ध्यानेनात्मनि पश्यन्ति के चिदत्मानमात्मना ॥

अन्ये सांख्येन योगेन कर्मवोयेन चापरे ॥ २४ ॥

नं दर्शयामास सूर्यकोटि समप्रभम् ॥ ४ ॥ सरस्वत्युवाच । वरं  
वृणीष्व भद्रं ते यत्ते मनसि वर्तते । बृहस्पति रुवाच । यदि मे व-  
रदा देवि दिव्यं ज्ञानं प्रयच्छनः ॥ ५ ॥ देव्युवाच । हंत ते नि-  
र्मलं ज्ञानं कुमति ध्वंसकारकम् । स्तोत्रेणानेन ये भक्त्या मांस्तुवं-  
ति मनीषिणः ॥ ६ ॥ बृहस्पति रुवाच । लभते परमं ज्ञानं  
यत्सुरैरपि दुर्लभम् । प्राप्नोति पुरुषो नित्यं महामायाप्रसादतः  
॥ ७ ॥ सरस्वत्युवाच । त्रिसंध्यं प्रयतो नित्यं पठेदष्टकमुत्त-  
मम् । तस्य कंठे सदा वासं करिष्यामि न संशयः ॥ ८ ॥ इति-  
श्री पद्मपुराणे दिव्यज्ञानप्रदायकं सरस्वत्यष्टक स्तोत्रं संपूर्णम् ॥

## ॥ शिवाष्टकं प्रारंभः ॥

श्रीगणेशाय नमः । प्रभुं प्राणनाथं विभुं विश्वनाथं जग-  
न्नाथनाथं सदानंदभाजम् । भवद्भ्रव्यभूतेश्वरं भूतनाथं शिवं  
शंकरं शंभुमीशानमीडे ॥ १ ॥ गले रुंडमालं तनौ सर्पजालं  
महाकालकालं गणेशाधिपालम् । जटाजूटगंगोत्तरंगैर्विशालं  
शिवं शंकरं ॥ २ ॥ मुदामाकरं मंडनं मंडयंतं महामंडलं भस्म-  
भूषाधररंतम् अनार्दि ह्यपारं महामोहमारं शिवं शंकरं ॥ ३ ॥  
तटाधोनिवासं महाट्टाट्टहासं महापापनाशं सदासुप्रकाशम् ॥  
गिरीशं गणेशं सुरेशं महेशं शिवं शंकरं ॥ ४ ॥ गिरी-  
द्रात्मजासंगृहीतार्धदेहं गिरौ संस्थितं सर्वदा सन्नगेहम् ॥  
परब्रह्म ब्रह्मादिभिर्विद्यन्मानं शिवं शंकरं ॥ ५ ॥ कपालं त्रि-

अन्ये त्वे एतान्तः सुखानि च पासते ॥

तेऽपि चातितरंत्ये व मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥ २५ ॥

या त्संजायत किंचित्सत्त्वं स्थावरजंगमः

क्षेत्र क्षेत्रज्ञसंयोगाच्चद्विद्भि भरतर्षभ ॥ २६ ॥

शूलं कराभ्यां दधानं पदांभोजनघ्रायकामं ददानम् । बलीवर्द्ध-  
यानं सुराणां प्रधानं शिवं शंकरम्० ॥ ६ ॥ शरच्छंद्रगात्रं  
गुणानंदपात्रं त्रिनेत्रं पवित्रं धनेशस्य मित्रम् । अपर्णाकलत्रं  
चरित्रं विचित्रम् शिवं शंकरम्० ॥ ७ ॥ हरं सर्पहारं चिता-  
भूविहारं भवं वेदसारं सदानिर्विकारम् ॥ स्मशाने वसतं मनोजं  
दहतं शिवं शंकरं० ॥ ८ ॥ स्तवं यः प्रभाते नरः शूलपाणेः  
पठेत्सर्वदा भर्गभावानुरक्तः ॥ सपुत्रम् धनम् धान्य मित्रं कलत्रं  
विचित्रः समासाद्य मोक्षं प्रयाति ॥ ९ ॥ इतिश्री शिवा-  
ष्टकं संपूर्णम् ॥

### अथ शिवापराधक्षमापनस्तोत्रम्.

आदौकर्मप्रसंगात्कलयतिकलुपं, मातृकुक्षौस्थितं मां । वि-  
ष्णुत्रामेध्यमध्येकवथयतिनितरां, जाठरोजातवेदाः ॥ यद्यद्वैतश्र-  
दुःखं व्यथयतिनितरां, शक्यते केन वक्तुं । क्षंतव्यो मे पराधः; शिव  
शिव शिव भो, श्रीमहादेव शंभो ॥ १ ॥ बाल्ये दुःखातिरेकान्म  
ललूलितवपुः, स्तन्यपानेपिपासा । नोशक्यंश्चेद्रियेभ्यो भवगुण  
जनिता, जंतवो मां तुदंति ॥ नानारोगादिदुःखाद्गुदनपरवशः,  
शंकरं न स्मरामि । क्षंतव्यो मे पराधः; शिवशिवशिव भो, श्री-  
महादेवशंभो ॥ २ ॥ प्रौढोहं यौवनस्थो, विषयविषधरैः, पंचभि-  
र्मर्मसंधौ । दष्टो नष्टोविवेकः सुतधनयुवति, स्वादुसौख्ये नि-  
षण्णः ॥ शैवीचिंताविहिनं, ममहृदयमहो, मानगर्वाधिरुढं । क्षंत-

समं सर्वे षु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम् ॥

विनश्यत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति ॥ २७ ॥

समं पश्यन् हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ॥

न हिनस्त्यात्मनाऽऽत्मानं ततो याति परां गतिम् ॥ २८ ॥

व्योमेपराधः, शिवशिवभो, श्री महादेवशंभो ॥ ३ ॥ वाङ्मनो  
चेन्द्रियाणां विनतगतिमतिश्चाधिदेवादितोऽपैः । पापैरोगैर्वियोगैस्त्व-  
नवसितवपुः प्रौढिहीनचदीनं ॥ मिथ्यामोहाभिलाषैर्भ्रमतिमम  
मनो, धूर्जटेर्ध्यानशून्यं । क्षन्तव्योमेपराधः शिवशिवशिवभो श्री  
महादेवशंभो ॥ ४ ॥ नोऽशक्यं स्मार्तकर्म, प्रतिपदगहनप्रत्यवाया  
कुलारूढं ॥ श्रोतेवार्ताकथं मे, द्विजकुलविहिते, ब्रह्ममार्गसुसारे ॥  
ज्ञातोऽधर्मो विचारैः, श्रवणमननयोः, किं निदिध्यासितव्यं । क्षन्त-  
व्योमेपराधः शिवशिवशिवभो श्री महादेवशंभो ॥ ५ ॥ स्नात्वा  
प्रत्यूषकाले, स्नपनविधिविधौ, नाहन्तं गांगतोयं । पूजार्थं वा कदाचि  
द्भुतरगहनात्, खण्डविल्वीदलानि ॥ नानीताप्रद्वामाला, सर-  
सिविकसिता; गंधपुष्पैस्त्वदर्घ्यं । क्षन्तव्योमेपराधः, शिवशिवशि-  
वभो श्री महादेवशंभो ॥ ६ ॥ दुग्धैर्मध्वाज्ययुक्तैर्दधिसितसहितैः  
स्नापितं नैव लिङ्गं ॥ नोलिप्तं चन्दनाद्यैः, कनकविरचितं, पूजितं न प्रसूनैः  
धूपैः कर्पूरदीपैर्विविधरसयुतैर्नैव भक्ष्योपहारैः । क्षन्तव्योमेपराधः,  
शिवशिवशिवभो श्री महादेवशंभो ॥ ७ ॥ ध्वात्वाचित्ते शिवाख्यं,  
प्रचुरतरधनं, नैव दत्तं द्विजेभ्यो हव्यं तेलक्षसंख्यैर्हुतवहवदने,  
नार्पितं बीजमंत्रैः । नो तप्तं गांगतीरे व्रतजपनियमैर्न रुद्रजाप्यैर्न  
वेदैः क्षन्तव्यो मेऽपराधः शिव शिव० ॥ ८ ॥ स्थित्वा स्थाने  
सरोजे प्रणवभयमहत्कुण्डले सूक्ष्ममार्गे शान्ते स्वांते प्रलीने प्रक-  
टितविभवे ज्योतिरूपे पराख्ये । लिङ्गज्ञे ब्रह्मवाक्ये सकलतनु-  
गतं शंकरं न स्मरामि क्षन्तव्यो मेऽपराधः शिव शिव० ॥ ९ ॥

यस्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः ॥

यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति ॥ २९ ॥

यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुश्रयति ॥

तत एव च विस्तारं ब्रह्म संपश्यते तदा ॥ ३० ॥

नमोनिःसंगशुद्धस्त्रिगुणविरहितो ध्वस्तमोहांधकारो । नासाग्रे  
न्यस्तदृष्टिर्विदितभवगुणो नैवदृष्टः कदाचित् ॥ उन्मन्याऽवस्थ-  
यात्वां विगतकलिमलं शंकरं न स्मरामि । क्षंतव्यो मेऽपराधः  
शिवशिवशिवभो श्रीमहादेवशभो ॥ १० ॥

चंद्रेऽप्लवित्तोऽप्लवित्तोऽप्लवित्तोऽप्लवित्तो गंगाधरेशंकरे । सैर्पभूषित-  
कंठकर्णविवरे, नेत्रोत्थवैश्वानरे ॥ दंतित्वकृतसुंदरानरधरे त्रैलो-  
क्यसारेहरे । मोक्षार्थकुरुचित्तवृत्तिप्रवृत्तिमन्यैस्तु किं कर्मभिः  
॥ ११ ॥ किंवानेन धनेन वाजिकरिभिः प्राप्तेन राज्येन किं ।  
किंवा पुत्रकलत्रमित्रपशुभिर्देहेन गेहेन किम् ॥ ज्ञात्वैतत्क्षणभंगुरं  
सपदिरे त्याज्यं मनोदूरतः । स्वात्मार्थं गुरुवाक्यतो भज भज श्री  
पार्वतीवल्लभम् ॥ १२ ॥ आयुर्नश्यति पश्यतां प्रतिदिनं याति क्षयं यौ-  
वनम् । प्रत्यायांति गताः पुनर्न दिवसाः कालोजगद्भक्षकः ॥ लक्ष्मी-  
स्तोयतरंगभंगचपला । विष्णुच्चलं जीवितं । तस्मान्मांशरणागतं श-  
रणं त्वं रक्ष रक्षाधुना ॥ १३ ॥

करचरणकृतं वाक्कायजं कर्म जंवा ।

श्रवणनयनजंवा, मानसं वापराधम् ॥

विहितमविहितंवा, सर्वमेतत्क्षमस्व ।

जयजय करुणाब्धे, श्रीमहादेवशंभो ॥ १४ ॥

इति श्रीमच्छंकराचार्यविरचितं शिवापराधक्षमापनत्रयसंपूर्णम् ।

अथ देवादिर्गणतात्परमात्मायमव्ययः ॥

रारस्योऽपि कौंतेय न करोति न लिप्यत ॥ ३१ ॥

यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यत ॥

सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥ ३२ ॥

॥ अथ शिवपंचाक्षरस्तोत्र प्रारंभः ॥

नागद्रहाराय त्रिलोचनाय भस्मांगरागाय महेश्वराय ॥

नित्यायशुद्धायदिगंबराय तस्मै नकाराय नमः शिवाय ॥ १ ॥

मंदाकिनीसलिलचन्दनचर्चिताय नंदीश्वरप्रमथनाथमहेश्वराय ॥

मंदारपुष्पबहुपुष्पसुपूजिताय तस्मै मकाराय नमः शिवाय ॥ २ ॥

शिवाय गौरीवदनाब्जवृंदमूर्त्याय दक्षाध्वरनाशकाय ॥

श्रीनीलकंठाय वृषध्वजाय तस्मै शिकाराय नमः शिवाय ॥ ३ ॥

वसिष्ठकुंभोद्भवगौतमाय मुनींद्रदेवार्चितशेखराय ॥

चंद्रार्कवश्वानरलोचनाय तस्मै वकाराय नमः शिवाय ॥ ४ ॥

यक्षस्वरूपाय जटाधराय पिनाकहस्ताय सनातनाय ॥

दिव्याय देवाय दिगंबराय तस्मै यकाराय नमः शिवाय ॥ ५ ॥

पंचाक्षरमिदं पुण्यं यः पठेच्चिवसन्निधौ ॥

शिवलोकमवाप्नोति शिवनसहमोदते ॥

इति श्रीमच्छंकराचार्यविरचितं शिवपंचाक्षरस्तोत्रसंपूर्णम् ।

दारिद्र्यदहनशिवस्तोत्रम्

श्रीगणेशाय नमः ॥ विश्वेश्वराय नरकार्णवतारणाय कर्णामृताय  
शशिशेखरधारणाय । कर्पूरकांतिध्वलाय जटाधराय दारिद्र्य  
दुःखदहनाय नमः शिवाय ॥ १ ॥ गौरीप्रियाय रजनीशकला-  
धराय कालांतकाय भुजगाधिपकंकणाय । गंगाधराय गजराज-  
विमर्दनाय दारिद्र्यदुःख ॥ २ ॥ भक्तिप्रियाय भवरोगभया-

यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः॥

क्षेत्रं क्षेत्री तथाकृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥ ३३ ॥

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमंतरं ज्ञानचक्षुषा ॥

भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यान्ति ते परम् ॥ ३४ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृ-  
ष्णार्जुनसंवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगो नाम त्रयो

दशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

पहाय उग्राय दुर्गभवसागरतारणाग । ज्योतिर्मयाय गुणनामसुनृ-  
त्यकाय दारिद्र्यदुःख० ॥ ३ ॥ चर्मावराय शवभस्मविलेपनाय भाले-  
क्षणाय मणिकुण्डलमंडिताय । मंजीरपादयुगलाय जटाधराय  
दारिद्र्यदुःख ॥ ४ ॥ पंचाननाय फणिराजविभूषणाय हेमां-  
शुकाय भुवनत्रयमंडिताय । आनंदभूमिवरदाय तमोमयाय  
दारिद्र्यदुःख ॥ ५ ॥ भानुप्रियाय भवसागरतारणाय कालां-  
तकाय कमलासनपूजिताय । नेत्रत्रयाय शुभलक्षणलक्षिताय  
दारिद्र्यदुःख० ॥ ६ ॥ रामप्रियाय रघुनाथवरप्रदाय नागप्रि-  
याय नरकार्णवतारणाय पुण्येषु पुण्यभरिताय सुरार्चिताय  
दारिद्र्यदुःख० ॥ ७ ॥ मुक्तेश्वराय फलदाय गणेश्वराय गीत  
प्रियाय वृषभेश्वरवाहनाय । मातंगचर्मवसनाय महेश्वराय  
दारिद्र्य दुःख० ॥ ८ ॥ वसिष्ठेन कृतंस्तोत्रं सर्वरोगनिवारणम् ।  
सर्वसंपत्करं शीघ्रं पुत्रपौत्रादि वर्धनम् । त्रिसंध्यः पठेन्नित्यं  
सहि स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ९ ॥

इति श्रीवसिष्ठविरचितं दारिद्र्यदहनस्तोत्रं संपूर्णम् ॥

श्री सत्य श्री सद्गुरुभ्यो नमः ॥

॥ श्रीकेशवायनमः । नार यणनमः । माधवायनमः । गोविंदाय-



## ॥ श्री भगवानुवाच ॥

परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम् ॥

यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः ॥ १ ॥

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ॥

सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च ॥ २ ॥

नमः। विष्णवे नमः। मधुसूदनाय नमः। त्रिविक्रमाय नमः। वामनाय नमः।

श्रीधराय नमः। हृषिकेशाय नमः। पद्मनाभाय नमः। संकर्षणाय नमः।

वासुदेवाय नमः। प्रद्युम्नाय नमः। अनिरुद्धाय नमः। पुरुषोत्तमाय नमः।

अधोक्षजाय नमः। नारसिंहाय नमः। कच्युताय नमः। जनार्दनाय नमः।

उपेन्द्राय नमः। हरये नमः। श्रीकृष्णाय नमः॥ इति चतुर्विंशति नामानि

श्रीकृष्णाय वासुदेवाय हरये परमात्मने ।

प्रणतक्लेशनाशाय गोविंदाय नमोनमः ॥ १ ॥

ईश्वरं सर्व भूतानां, वन्दे भूतमयं प्रभुम् ।

पतिनाम पठेद्विष्यं, वैष्णवं खलु पाप हम् ॥ २ ॥

## ॥ सप्तश्लोकी गीता ॥

श्रीगणेशाय नमः । ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मा मनुस्मरन् ।

यः प्रयातित्यजन्देहं सयाति परमांगतिम् ॥ १ ॥ स्थाने हृषी-

केश तव प्रकीर्त्या जगत्प्रहृष्यत्यनुरज्यते च । रक्षांसि भीतानि

दिशो द्रवन्ति सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसंघाः ॥ २ ॥ सर्वतः पाणिपादं

तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् । सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति

॥ ३ ॥ कविपुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः ।

न्सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूपमादित्यवर्णतमसः परस्तात् ॥ ४ ॥

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् । छन्दांसि यस्य पर्णानि

यस्तं वेद स वेदवित् ॥ ५ ॥ सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो मत्तः स्मृ-

तिर्ज्ञानमपोहनं च । वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदांतकृद्वेदविदेव

मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन् गर्भे दधाम्यहम् ॥

संभवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥ ३ ॥

सर्वयोनिषुकौंतेय मूर्तयः संभवन्ति याः ॥

तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बीजप्रदः पिता ॥ ४ ॥

चाहम् ॥ ६ ॥ मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजीमानमस्कुरु । मामे-

वैष्यसि युक्तैवमात्मानं मत्परायण ॥ ७ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्री  
कृष्णार्जुनसंवादे सप्तश्लोकी संपूर्णम् ॥

। चतुःश्लोकी भागवतम् ।

श्रीगणेशायनमः । श्रीभगवानुवाच । ज्ञानं परमगुह्यं मे यद्वि-  
ज्ञानसमन्वितम् । सरहस्यं तदंगं च गृहाण गदितंमया ॥ १ ॥  
यावानहं यथा भावो यद्रूपगुणकर्मकः तथैव तत्त्वविज्ञानमस्तुते  
मदनुग्रहात् ॥ २ ॥ अहमेवासमेवाग्रे नान्यथात्सदसत्परम् ।  
पश्चादहं यदेतच्च योवशिष्येत सोऽस्म्यहम् ॥ ३ ॥ ऋतेऽर्थे  
वत्प्रतीयेत नप्रतीयेत चात्मनि । तद्विद्यादात्मनो मायां यथाभासो  
यथा तमः ॥ ४ ॥ यथा महान्ति भूतानि भूतेषूच्चावचे-  
ष्वनु । प्रविष्टान्य प्रविष्टानि तथातेषु न तेष्वहम् ॥ ५ ॥ एता  
वदेव जिज्ञास्यं तत्त्व जिज्ञासुनाऽत्मनः । अन्वयव्यतिरेकाभ्यां  
यत्स्यात्सर्वत्र सर्वदा ॥ ६ ॥ एतन्मतं समातिष्ठ परमेण समाधिना ।  
भवान्कल्पविकल्पेषु न विमुह्यति कर्हिचित् ॥ १ ॥

इति श्रीमद्भगवते महापुराणेऽष्टादश साहस्र्यां संहितायां  
त्रेया सिक्र्यां द्वितीयस्कंधे भगवद्ब्रह्मसंवादे चतुःश्लोकी भागवतं सं०

सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसंभवाः ॥

निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम् ॥ ५ ॥

तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्मकाशकमनामयम् ॥

सुखसंगेन बध्नाति ज्ञानसंगेन चानघ ॥ ६ ॥

। आचार्यकृताच्युताष्टकम् ।

श्रीगणेशायनमः । अच्युतं केशवं रामनारायणं कृष्णदामोदरं  
वासुदेवहरिम् । श्रीधरं माधवं गोपिकावल्लभं जानकीनायकं  
रामचंद्रं भजे ॥ १ ॥ अच्युतं केशवं सत्यभामाधवं माधवं श्रीधरं  
राधिकाऽराधितम् । इंदिरामंदिरं घेतसा सुंदरं देवकीनंदनं नंदजं  
संदधे ॥ २ ॥ विष्णवे जिष्णवे शंखिने चक्रिणे रुक्मिणीरागिणे  
जानकीजानये । बल्लवीवल्लभायार्चितायात्मने कंसविध्वंसिने वं-  
शिने ते नमः ॥ ३ ॥ कृष्ण गोविंद हे रामनारायण श्रीपते वासुदेवा-  
जितश्रीनिधे । अच्युतानंत हे माधवाधोक्षज द्वारकानायक द्रोपदी  
रक्षक ॥ ४ ॥ राक्षसक्षोभितः । सीतया शोभितो दडकारण्यभू-  
पुण्यताकारणः । लक्ष्मणेनान्वितो वानरैः सेवितोऽगस्त्यसंपूजि-  
तो राघवः पातु माम् ॥ ५ ॥ धेनुकारिष्टकोऽनिष्टकृद्वेषिणां केशिहा  
कंसहृद्वंशिकावादकः । पूतनाकोपकः सुरजाखेलनो बालगोपालकः  
पातु मां सर्वदा ॥ ६ ॥ विद्युदुद्योतवान्प्रस्फुरद्वाससं प्रावृडं-  
भोदवत्प्रोलसद्विग्रहम् । वन्ययामालया शोभितोरःस्थलं लोहि-  
ताग्निद्वयं वारिजाक्षं भजे ॥ ७ ॥ कुंचितैः कुंतलैर्भ्राजमानाननं  
रत्नमौलिं लसत्कुंडलं गंडयो । हारकेयूरकंकणमोज्ज्वलं किं-  
किणीमंजुलं श्यामलं तं भजे ॥ ८ ॥ अच्युतस्याष्टकं यः पठे-  
दिष्टदं प्रेमतः प्रत्यहं पूरुषः सस्पृहम् । वृत्ततः सुंदरं कर्तुं विश्व-  
भरं तस्मै वश्यो हरिर्जायते सत्वरम् ॥ ९ ॥ इति श्रीशंकराचार्य  
विरचितमच्युताष्टकं संपूर्णम् ॥

रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासंगसमुद्भवम् ॥

तन्निबध्नाति कौंतेय कर्मसंगेन देहिनम् ॥ ७ ॥

तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम् ॥

प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नाति भारत ॥ ८ ॥

## नर्मदाष्टकम्.

नाराचवृत्तम्.

सविन्दुसिन्धुसुस्खलत्तरंगभंगरंजितं ।

द्विषत्सु पापजातजातकारिवारिसंयुतम् ॥

कृतान्तदूतकालभूतभीतिहारिवर्मदे ।

त्वदीयपादपंकजं नमामि देवि नर्मदे ॥ १ ॥

त्वदंबुलीनदीनमीनदिव्यसंप्रदायकं ।

कलौ मलौधभारहारि सर्वतीर्थनायकम् ॥

सुमत्स्यकच्छनक्रचक्रचक्रवाकशर्मदे त्वदीय० ॥ २ ॥

महागभीरनीरपूरपापधूतभूतलं ।

ध्वनत्समस्तपातकारि दारितापदाचलम् ॥

जगल्लये महाभये मृकंडुसूनुहर्म्यदे त्वदीय० ॥ ३ ॥

गतं तदैव मे भयंत्वदंबु वीक्षितं यदा ।

मृकंडुसूनुशौनकासुरारिसेवि सर्वदा ॥

पुनर्भवान्धिजन्मजं भवान्धिदुःखवर्मदे त्वदीय० ॥ ४ ॥

अलक्षलक्षकिन्नरामरासुरादिपूजितं ।

सुलक्षनीरतीरधीरपक्षिलक्षकूजितम् ॥

सिद्धिदुष्टिपुल्लदिकर्दमादिशर्मदे त्वदीय० ॥ ५ ॥

सत्त्वं सुखे संजयति रजः कर्मणि भारत ॥

ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे संजयत्युत ॥ ९ ॥

रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं भवति भारत ॥

रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा ॥ १० ॥

सनत्कुमारनाचिकेतकश्यपात्रिषट्पदै ।

धृतंस्वकीयमानसेषु नारदादिषट्पदैः ॥

रवीन्दुरन्तिदेवदेवराजकम शर्मदे । त्वदीय० ॥ ६ ॥

अलक्षलक्षलक्षपापलक्षसारसायुधं ।

तटस्थजीवजन्तुतन्तुभुक्तिमुक्तिदायकम् ॥

विरिंचिविष्णुशंकरस्वकीयधामवर्मदे । त्वदीय० ॥ ७ ॥

अहोऽमृतं स्वनं श्रुतं महेशकेशजातटे ।

किरातसूतवाडवेषु पण्डिते शठे नटे ॥

दुरन्तपापतापहारि सर्वजतुशर्मदे । त्वदीय० ॥ ८ ॥

इदंतुनर्मदाष्टकं त्रिकालमेवयेसदा ।

पठन्ति ते निरंतरं न यान्ति दुर्गतिं कदा ॥

सुलभ्यदेहदुर्लभं महेशधामगौरवं ।

पुनर्भवानरा न वै विलोकायान्ति रौखम् ॥ ९ ॥

इतिश्रीमच्छंकराचार्यविरचितं श्रीनर्मदाष्टकं संपूर्णम् ॥

श्री रेव स्तात्रं.

नतातो न मातानबन्धुर्न दाता न पुत्रो न पुत्री न भर्त्यो न भर्ता । न  
जायानवित्तं न वृत्तिर्ममेव । गतिस्त्वं मतिस्त्वं त्वमेकामे रेवा ॥ १ ॥

सर्वद्वारं देहेऽस्मिन्मकाश उपजायते ॥

ज्ञानं यदा तदा विद्याविद्वदं सत्त्वमित्युत ॥ ११ ॥

लोभः प्रवृत्तिरारंभः कर्मणामश्रमः स्पृहा ॥

रजस्येतानि जायन्ते विद्वद्धे भरतर्षभ ॥ १२ ॥

नजानामिदानंनसंध्याभिधानं, नजानामि मंत्रंनचस्तोत्रयंत्रं न  
 . जानामिपूजानसंन्यास योगं गतिस्त्वं० ॥ २ ॥ भवाब्धावपारे-  
 महादुःखभीरु, प्रपंचप्रमिकाप्रलोभिप्रभात; कुमायाकुहुजुप्रबंधस-  
 दाहं, गतिस्त्वं० ॥ ३ ॥ नजानामितीर्थनजानामिपुण्यं, नजा-  
 नामियुक्तालयंवाक्यमेतत्;नजानामिभक्तावृतंचापिमातः,गतिस्त्वं  
 ॥ ४ ॥ कुकर्मिकुसंगीकुबुद्धिहीनोकुदासः, कुलाचारहीनयदाचा-  
 रहितः; कुदृष्टिकुवाक्यःसदाहंभजामि, गतिस्त्वं ॥ ५ ॥ प्रजेशंर-  
 मेशंमहेशंसुरेशं, गणेशंदिनेशनरेशंकदाचित्; नजानामिवान्यंश-  
 रण्यंसदाहं, गतिस्त्वं० ॥ ६ ॥ विवादेविषादेप्रवादेप्रवासे, जले-  
 चानलेपर्वतेशत्रुमध्ये अरण्येशरण्येसदाहंभजामि, गतिस्त्वं॥७॥  
 अनाथोदरिद्रोजरारोगयुक्तो, महाक्षीणदीनःसदाजाड्यवक्ता विप-  
 त्तिप्रविष्टोसदाहंभजामि गतिस्त्वं ॥८॥ इहपठतिभक्त्यास्तोत्रमे-  
 तत्समंत्रंभवतिसुरभिपूज्योमाननीयोनृपाणां;बहुजनकुलभर्ता श्रुति  
 भागीकवीन्द्रो सकलभुवनमात स्वाहिमांतेनमस्तु ॥ ९ ॥

इतिरेवास्तोत्रंसंपूर्णम् ॥ श्रीनर्मदापणमस्तु ॥

अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ॥

तमस्येतानि जायन्ते विवृद्धे कुरुनन्दन ॥ १३ ॥

यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत् ॥

तदोचमविदां लोकानमलान्प्रतिपद्यते ॥ १४ ॥

## अथ पंचायतन ध्यानानि.

ज्ञाताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशं विश्वाधारं गगन-  
सदृशं मेघवर्णं शुभांगम् ॥ लक्ष्मीकांतं कमलनयनं योगिभिर्ध्यान-  
गम्यं वंदे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम् ॥ १ ॥

ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभं चारुचंद्रावतंसं रत्ना-  
कल्पोज्ज्वलांगं परशु मृगवराभीति हस्तं प्रसन्नम् ॥ पद्मासीनं  
समंतात् स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिवसानं विश्वाद्यं विश्वबन्धं निखिल  
भयहरं पंचवक्त्रं त्रिनेत्रम् ॥ २ ॥

गजवदनमर्चित्यं तीक्ष्णदंष्ट्रं त्रिनेत्रं । बृहदुदरमशेषं भूति  
राजं पुराणम् ॥ अमरवरसुपूज्यं रक्तवर्णं सुरेशं । पशुपति सुर-  
पीशं विघ्नराजं नमामि ॥ ३ ॥

ध्येयः सदा सवितृमंडलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजा  
सनसन्निविष्टः । केयूरवान् मकरकुंडलवान् किरीटी हारी हिर-  
ण्यवपुर्धृतशंखचक्रः ॥ ४ ॥

नमोदेव्यै महादेव्यै शिवायै सततं नमः । नमः प्रकृत्यै  
भद्रायै नियताः प्रणताः स्मताम् ॥ ५ ॥

## ॥ अन्नपूर्णास्तोत्रम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

नित्यानन्दकरं वराभयकरी सौन्दर्यरत्नाकरी निर्धूताखि-

रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसंगिषु जायते ॥

तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते ॥ १५ ॥

कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलं फलम् ॥

रजसस्तु फलंदुःखमज्ञानं तमसः फलम् ॥ १६ ॥

लघोरपावनकरी प्रत्यक्षमाहेश्वरी । प्रालेयाचलवंशपावनकरी ।  
काशीपुराधीश्वरी भिक्षां देहि कृपावलंबनकरी मातान्नपूर्णेश्वरी  
॥ १ ॥ नानारत्नविचित्रभूषणकरा हेमांबराडंबरी मुक्ताहारवि-  
रंचितालसद्वक्षोजकुंभांतरी । काश्मीरागुरुवासिता रुचिकरी  
काशीपुराधीश्वरी भिक्षां देहि० ॥ २ ॥ योगानंदकरी रिपुक्षय-  
करी धर्मार्थनिष्ठाकरी चंद्रार्कानलभासमानलहरी त्रलोक्यरक्षाकरी ।  
सर्वैश्वर्यसमत्वांचितकरी काशीपुराधीश्वरी भिक्षां देहि० ॥ ३ ॥  
कैलासाचलकंदर्पलहरी गौरी उमा शंकरी कौमारी निगमार्थ-  
गोचरकरी ओंकारबीजाक्षरी । मोक्षद्वारकपाटपाटनकरी काशी-  
पुराधीश्वरी भिक्षां देहि० ॥ ४ ॥ दृश्यादृश्यप्रभूतवाहनकरी  
ब्रह्मांडभांडोदरी लीलानाटकसूत्रभेदनकरी विज्ञानदीपांकुरी । श्री-  
विश्वेशमनःप्रसन्नलहरी काशीपुराधीश्वरी भिक्षां देहि० ॥ ५ ॥  
उर्वी सर्वजनेश्वरी भगवती मातान्नपूर्णेश्वरी वेणीनीलसमानकुंत-  
लहरी प्रेत्याल्लनेश्वरी । सर्वानंदकरी दशाशुभकरी काशीपुरा-  
धीश्वरी भिक्षां देहि० ॥ ६ ॥ आदिक्षांतिसमस्तवर्णनकरी शं-  
भोक्त्रिभावाकरी काश्मीरात्रिजलेश्वरी त्रिलहरी नित्यांकुरा शर्वरी ।  
कामाकांक्षकरी जनोदयकरी काशीपुराधीश्वरी भिक्षां देहि० ॥ ७ ॥  
देवी सर्वविचित्ररत्नरचिता दाक्षायणी सुंदरी वामं स्वादुपयो-  
धरप्रियकरी सौभाग्यमाहेश्वरी । भक्ताभीष्टकरी दशाशुभकरी  
काशीपुराधीश्वरी भिक्षां देहि० ॥ ८ ॥ चंद्रार्कानलकोटिकोटि-  
सदृशा चंद्रांशुबिंबाधरी चंद्रार्कप्रिसमानकुंतलधरी चंद्रार्कवर्णे-



સત્તાત્સંજાયતે જ્ઞાનં રજસો લોભ એવ ચ ॥

પ્રમાદમૌહૌ તમસો ભવતોઽત્તનમચ ચ ॥ ૧૭ ॥

ઊર્ધ્વં ગચ્છંતિ સત્ત્વસ્થા મધ્યે તિષ્ઠંતિ રાજસાઃ ॥

જયન્યગુણવૃત્તિસ્થા અધો ગચ્છંતિ તામસાઃ ॥ ૧૮ ॥

શ્વરી । માલાપુસ્તકપાશસાંકુશધરી કાશીપુરાધીશ્વરી ભિક્ષાં  
દેહિ૦ ॥ ૯ ॥ ક્ષત્રત્રાણકરી મહાઽભયકરી માતા કૃપાસાગરી .  
સાક્ષાન્મોક્ષકરી સદા શિવકરી વિશ્વેશ્વરશ્રીધરી । દક્ષાક્રંદકરી  
નિરામયકરી કાશીપુરાધીશ્વરી ભિક્ષાં દેહિ૦ ॥ ૧૦ ॥ અન્ન-  
પૂર્ણે સદાપૂર્ણે શંકરપ્રાણવલ્લભે । જ્ઞાનવૈરાગ્યસિદ્ધર્થે ભિક્ષાં દેહિ  
ચ પાર્વતિ ॥ ૧૧ ॥ માતા ચ પાર્વતી દેવી પિતા દેવો મહેશ્વરઃ ।  
બાંધવાઃ શિવમક્તાશ્ચ સ્વદેશો ભુવનત્રયમ્ ॥ ૧૨ ॥

॥ ઇતિ શ્રીમચ્છંકરાચાર્યવિરચિતમન્નપૂર્ણાષ્ટકસ્તોત્રં સંપૂર્ણમ્ ॥

॥ શ્રી ગુરુ ચરણ કમલેઽભ્યુદયઃ ॥

નિત્ય ઉપાસનાની પદ્મ ત. (રીત).

૧. તમારી હરદોજની પૂજા શરૂ કરતા પહેલાં તમારે નહાવું  
જોઈએ. પણ જો નહાવાથી તમારા શરીરને હાનિ પહોંચે એમ  
હોય તો તમારે નહાવાની જરૂર નથી પણ તે વખતે તમારાં  
કપડાં તમારે બદલવાં જોઈએ અને એક સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરવું.

૨. કામળ અથવા તેવાજ બીજા કોઈ પવિત્ર આસન ઉપર  
તમે બેસો. અને ધીનો દીવો અને ધૂપ ત્યાં આગળ એ વખતે  
રાખવાનો યત્ન કરવો, પછી થોડી મિનિટ સુધી ચુપકીથી બેસો  
અને હુનીઆદારીના સ્થળા વિચારો મનમાંથી કાઢી નાંખવાનો  
યત્ન કરો પછી તમે સંધ્યા કરો પ તમને આદ્ય સિવાય )  
સંધ્યા ન આવડતી હોય તો ફક્ત થોડીક મિનિટ સુધી શાંતિથી  
મૌન ધારણ કરી હુનીઆદારીના વિચારોને દૂર કરી બેસી રહો.

નાન્યં ગુણેભ્યઃ કર્તારં યદા દ્રષ્ટા પરગતિ ॥

ગુણેભ્યશ્ચ પરં વેત્તિ મદ્ભાવં સોઽધિગચ્છતિ ॥ ૧૯ ॥

ગુણાનેતાનતીત્ય ત્રીન્દેહી દેહસમુદ્ભવાન્ ॥

જન્મમૃત્યુજરાદુઃસ્વૈર્વિમુક્તોઽમૃતમશ્રુતે ॥ ૨૦ ॥

૩. પછી આચમન કરો (ત્રણ વખત) તે એવી રીતે કે પાણી તમારા હૃદયમાં પેસે અને તે આચમનથી બાણે કે તમે તદ્દન પવિત્ર હો એમ તમારા મનમાં તમે ધારો. આખી દુની-આના ગુરૂ શ્રી જગદ્ગુરૂને તમારું શીશ નમાવીને નમસ્કાર કરો. તે ગુરૂ પરમાત્મા “શિવ” છે જે તમને સ્વચ્છ ભક્તિ આપનાર છે. આ ગુરૂને “શ્રી ગુરૂ ચરણ કમલેભ્યો નમઃ” (શ્રી ગુરૂના ચરણ રૂપી કમલને નમસ્કાર હો.) તે મંત્ર વડે માથું નમાવી નમસ્કાર કરો. આ મંત્ર ત્રણ વખત બોલો.

પછી હાથ બેડી નીચેનો મંત્ર બોલો:—

અજ્ઞાન તિમિરાન્ધસ્ય, જ્ઞાનાંજનશલાકયા ।

ચક્ષુર્ભૂમીલિતં યેન તસ્મૈ શ્રી ગુરુવેનમઃ ॥

(અજ્ઞાન રૂપી અંધકારથી જે મનુષ્ય આંધળો થયો છે તેવાં મનુષ્યના ચક્ષુ જે ગુરૂએ જ્ઞાનરૂપી સુરમાની લાકડી વડે ઉઘાડ્યાં છે તેવા શ્રી ગુરૂને નમસ્કાર હો)

પછી “શ્રી ગુરૂચરણ કમલેભ્યો નમઃ” એમ બોલી પગે લાગો. પછી આચમન ત્રણ વખત કરો.

૪. પદ્માસન અગર સિદ્ધાસન વાલીને બેસો પણ જો તે તમને ન આવડતું હોય તો તમારી મરજીમાં આવે તેવી રીતે બેસો.

ત્રણ વખત આચમન કરો. અને ત્રણ “પ્રાણાધમ” કરો. શ્રી ભગવાનના પવિત્ર ચરણનું ધ્યાન ધરો. તે તમારા હૃદયમાં બાણે કે અંગુઠા જેવરા બિરાજ્યા હોય એમ ધારો અને વળી

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

કૌર્લેંગૈસ્ત્રીન્ગુણાનેતાનતીતો ભવતિ પ્રભો ॥

કિમાચારઃ કથં ચૈતાંસ્ત્રીન્ગુણાનાતેવર્તતે

॥ ૨૧ ॥

એમ પણ ધારો કે તેજ મુજબ તેઓ દરેક માણસના હૃદયમાં રહેલ છે એમ પણ ધારો કે “બુદ્ધિ” વગેરે તેમના તેજથીજ કામ કરે છે. અને તેઓ પોતે (નિષ્ક્રય) કંઈ પણ ક્રિયા કરતા નથી, પણ ફક્ત સાક્ષી રૂપે બેઠા છે. પછી તમારા મનમાં નીચેના શ્લોક બોલી તેમના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરો.

વિશ્વાધારં મહાવિષ્ણું, નારાયણમનામયમ્ ।

પૂર્ણાનન્દૈકવિજ્ઞાનં, પરંજ્યોતિઃસ્વરૂપિણમ્ ॥

(તેમનું સ્વરૂપ કેવું છે:—વિશ્વ (બ્રહ્માંડ)નો આધાર રૂપ છે. સર્વથી માટા વિષ્ણુ છે એટલે આખા જગતમાં વ્યાપીને રહ્યા છે જે નારાયણ રૂપે છે એટલે શેષશાયી ભગવાન રૂપે સમુદ્રમાં સૂતા છે. અને જેમનામાં કિંચિત્ માત્ર આમય (ખામી) નથી. અને જેમનું જ્ઞાન સંપૂર્ણ આનંદ મય છે. જેઓ સહથી ઉત્તમ તેજ રૂપ છે.)

પ. હાથમાં માળા લો અને (શીખવેલા મંત્રથી) જેટલી વખત બને તેટલી વખત જપ કરવો. જે મનુષ્ય માળા સિવાય ચલાવી શકે એમ છે તેમને હાથમાં માળા રાખવાની જરૂર નથી પણ મંત્ર કેટલીવાર બોલ્યા તે જપ કરનારે અવશ્ય ગણવું જોઈએ અને દરરોજ સગવડ પ્રમાણે જપની સંખ્યા વધારતા જવી.

જપ પુરો થયા પછી નીચેના મંત્રથી તમારૂં શીશ નમાવી નમસ્કાર કરો.

યોદેવોઽગ્નૌ યોઽપ્સુયોવિશ્વં યુવનમાવિવેશ ।

ય ઓષધીષુ યોવનસ્પતિષુ તસ્મૈ દેવાય નમોનમઃ ॥

(જે દેવ અગ્નિમાં, જે પાણીમાં જે વિશ્વમાં તથા યુવનમાં

॥ શ્રીભગવાન વાચ ॥

પ્રકાશં ચ પ્રવૃત્તિં ચ મોહમેવ પાંડવ ॥

ન દ્વેષ્ટિ સંપ્રવૃત્તાનિ ન નિવૃત્તાનિ કાંક્ષતિ ॥ ૨૨ ॥

તથા જે સર્વ આપણિ અને વનસ્પતિમાં રહેલા છે તે દેવને નમસ્કાર હો.)

॥ શ્રીગણેશાયનમઃ ॥

નમસ્તે સતે તે જગત્કારણ્ય

નમસ્તે ચિતે સર્વ લોકાશ્રયાય ।

નમોદ્વૈતતત્ત્વાય મુક્તિપ્રદાય

નમો બ્રહ્મણે વ્યાપિને શાશ્વતાય ॥ ૧ ॥

(:હે સતરૂપ, જગતના કારણ, જ્ઞાન સ્વરૂપ, સર્વ લોકના આશ્રય, અદ્વિતીય, મુક્તિ દાતા, નિત્ય તથા સર્વ વ્યાપિ પરબ્રહ્મ, તને નમસ્કાર છે.)

ત્વમેકં શરણ્યં ત્વમેકં વરણ્યં

ત્વમેકં જગત્પાલકં સ્વપ્રકાશમ્ ।

ત્વમેકં જગત્કર્તૃપાતૃ મહર્તુ

ત્વમેકં પરં નિશ્ચલં નિર્વિકલ્પમ્ ॥ ૨ ॥

(તું એકજ સર્વનો રક્ષક, સુખ્ય, જગતનો પાલક, સ્વપ્રકાશ, જગતની સૃષ્ટિ, સ્થિતિ તથા પ્રલયકર્તા, શ્રેષ્ઠ, નિશ્ચળ તથા નિર્વિદ્ય છે.)

ભયાનાં ભયં ભીષણં ભીષણાનાં

ગતિઃપ્રાણિનાં પાવનં પાવનાનામ્ ।

મહોચ્ચૈઃ પદાનાં નિયંતૃત્વમેકં

પરેષાં પરં રક્ષણં રક્ષણાનામ્ ॥ ૩ ॥

(વળી તું એકજ ભયનો ભય, ભયંકરનો ભયંકર, પ્રાણિ-

ઉદાસીનવદ્ભીલો ગુણૈર્યો ન વિચાલ્યતે ॥

ગુણા વર્તેત હત્યેવ યોઽવતિષ્ઠતિ નગતે ॥ ૨૩ ॥

ચોની ગતિ, પવિત્રનો પવિત્ર, ઉંચામાં ઉંચા સ્થાનનો નિયંત્રા, શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ તથા રક્ષણનો પણ રક્ષણ છે.)

વયંત્વાં સ્મરમો વયં ત્વાંભજામો

વયંત્વાં જગત્સાક્ષિરૂપં નમામઃ ।

સદેકં નિધાનં નિરાલંબમીશં

ભવાંભોધિપોતં શરણ્યં વ્રજામઃ

॥ ૪ ॥

( માટે જગતના સાક્ષીરૂપ તને અમે યાદ કરિયે, ભજીએ તથા નમિયે છિયે, અને તું સત્ય સ્વરૂપ, વિશ્રાંતિ સ્થાન, નિરાલંબ, ભવસાગર તરવાની નૌકા તથા રક્ષક, એક ઇશને શરણે છિયે.)

એ બોલી રહીને પગે લાગો.

૭૦ નીચેના મંત્રવડે પ્રાર્થના કરો.

યોદેવાનાં પ્રભવશ્ચોદ્ભવશ્ચ વિશ્વાધિપોરુદ્રોમહર્ષિઃ ।

હિરણ્યગર્ભેજનયામાસ પૂર્વે સનોબુદ્ધયાશુભયાસંયુક્તુ ॥

( જે સર્વ દેવાનું ઉત્પત્તિસ્થાન છે અને જે વિશ્વનો અધિપતિ અને રુદ્ર અને સર્વ જ્ઞાની કે જેમણે પ્રથમ હિરણ્ય ગર્ભને પેદા કર્યાં છે. તે પરમાત્મા અમને સારી બુદ્ધિ આપો.)

ફરીથી “ શ્રી ગુરૂચરણ કમલેબ્યો નમઃ ”

એ મંત્રવડે પગે લાગો અને ત્રણ વખત આચમન કરી પગે લાગી સમાપ્તિ બાજી.

શ્રી ગુરૂગીતા આ નિયમો ધ્યાનમાં રાખી મનન કરનારને ઘણીજ ઉપયોગી થઈ પડશે માટે આ ઉપહાર મહાત્માશ્રીના વચનામૃત તરીકે ગણુશો.

અસ્તુ.



સમદુઃસ્વસુખઃ સ્વસ્થઃ સમલોહાશ્મકાંચનઃ ॥

તુલ્યમિષ્ણમિયો ધીરસ્તુલ્યનિદાત્મસંસ્તુતિઃ ॥ ૨૪ ॥

માનાપમાનયોસ્તુલ્યસ્તુલ્યો મિત્તારિપક્ષયોઃ ॥

સર્વારંભપરિત્યાગી ગુણાતીતઃ સ ઉચ્ચતે ॥ ૨૫ ॥

॥ સાર રામાયણમાં રામસ્તુતિ. ॥

હરિગીત છંદ.

જય રામ રઘુકુળ ભાણુ, વેદવખાણુ આપ તણું કરે,  
જય રામ પૂરણ કામ, પાપી આપ નામ સ્મર્યે તરે,  
જય રામ નિશિચર મારવા, ભૂમિનો ભાર ઉતારવા,  
પ્રગટયા અહો પરબ્રહ્મ ! પુણ્યસ્વી સુભકતો તારવા. ૧

જય રામ વંશ ઇક્ષ્વાકુને, અજપુત્ર દશરથને ઘરે,  
જય રામ કૌશલ્યા ઉદરથી, ઉદ્ભવ્યા જગમાં ખરે;  
જય રામ વિશ્વામિત્ર સહ, કાચી કિશોર વયે જઈ,  
જય રામ મારી તાડિકા, મૃદુ હાથમાં કામુક લઈ. ૨

જય રામ સારી અર્થ, તાપસના જનક ગેહે જતાં,  
જય રામ ઉદ્ધારી અહલ્યા, જગવડે જરિ સ્પર્શતાં;  
જય રામ ગ્યંબક તોડિ, મોટી માન દાવણું પ્રભુ,  
જય રામ સીતાને વર્યા, વિસ્મિત કરી જગને વિભુ. ૩

જય રામ પરશુરામનો, મદ મોડિ અવધે આવિયા,  
જય રામ સીતા લાવી ભાંડુ, સર્વને મન ભાવિયા,  
જય રામ વચન પિતાતણું, પળવા સુઅભિષેકજ સમે,  
જય રામ જાનકિસહ વને વિચર્યા ખડ્યા ન રહ્યા ક્યમે. ૪

જય રામ ભરતે વિનવ્યા, ગિરિ ચિત્રકુટે આવીને;  
જય રામ મરણ પિતાતણું, પ્રતિયોગથી સંભળાવિને,  
જય રામ તો પણ નવ ડગ્યા, અતિતાપ અંતરમાં થતે,  
જય રામ ભાણવું રાજ્ય ભક્ત, સુભરતને વનમાં જતે. ૫

માં ચ યોગ્યપિણા યક્તિયોગન સેવતે ॥

સ ગુણાન્સમતીત્યેતા બ્રહ્મધૂયાય કલ્પતે ॥ ૨૬ ॥

બ્રહ્મણો હિ માતેઽત્યાવ્યયસ્ય ચ ॥

સામ્બતસ્ય ચ ધર્મસ્ય સુત્વસ્યૈકાંતિકસ્ય ચ ॥ ૨૭ ॥

જય રામ પછિ હંડકવને, મોદાવરી તટ આવિને,  
જય રામ પંચવટી વિષે, પોતે વસ્યા મુનિ ભાવિને;  
જય રામ ત્યાં હશકંધભગિની, આવી પાપ મતિ ધરી,  
જય રામ તેને લક્ષમણે, ક્ષણમાંજ નાકવની કરી. ૬

જય રામ રાક્ષસ ચંડિદ સહજ, વિદારિયા તે વન મહીં,  
જય રામ ખર દૂખર, ત્રીશીરાનેય પણ માર્યા તહીં;  
જય રામ સાર્યા અર્થે, તાપસના નિશાચરને હણી,  
જય રામ રાવણ કાપિયો, મુણિ વાત સૂર્યનખા તણી. ૭

જય રામ તેથી પાપિયે, પાપાચરણ વળતી કર્યાં,  
જય રામ મારિય મૃગ કરી, થઇ ભેગી જગમાતા હર્યાં,  
જય રામ ગીધ જટાયુએ, રોક્યો પ્રપંચી પાપિને,  
જય રામ તોપણ તે ગયો, પાંખો સું તેની કાપિને. ૮

જય રામ આઁયા આશ્રમે, જનકાત્મજ ભેયાં નહીં,  
જય રામ વાત જટાયુએ, સીતા હરણની સૌ કહી;  
જય રામ આપી મુક્તિ તે, ખગને સતીની શોધમાં,  
જય રામ જાનકિના વિયોગ, વડેજ બહુ વ્યાકુળ થતા,  
જય રામ શવરી આશ્રમે, દીઠા મુદેવ ગણે જતા;  
જય રામ પૂરણ કામ આઁયા, ભેધને શવરી તદા,  
જય રામ ચરણ સરોજમાં, લપટાઈ ગઈ થઈ મન મુદા. ૧૦

જય રામ એકાં ખોર તેનાં, તૃપ્ત થઈ તેવે જમ્યા,  
જય રામ લોળે ભાવ, ગાંડી ઘેલીને પોતે ગમ્યા;  
જય રામ પંપાસર પછી, શવરી કહ્યાથી પરવર્યા,  
જય રામ મુગ્ધીવાદિ પગણને, સહાય વિષે પોતે વર્યા. ૧૧

તિત્રામદ્ભગવદ્ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રી  
કૃષ્ણાર્જુનસંવાદે શુભવ્રતવિભાગયોગો નામ ચતુર્દશોઽધ્યાયઃ

॥ શ્રી ભગવાન વાચ ॥

ઉધ્વઃ સ્ત્રીભયઃ શાસ્ત્રમશ્વત્યં માં રવ્યયમ્ ॥

છંદાંસિ યસ્ય પર્ણાનિ યસ્તં વેદસ વેદવિત્ ॥ ૧ ॥

જય રામ વાળી મારિ, સંકટ ટાળિ કપિ મુગ્ધીવનું,  
જય રામ દૃઢ મૈત્રી કરી, દળ મેળવું માણસવનું;  
જય રામ હનુમાને તદા, કરિ શોધ સીતાની કહું,  
જય રામ છે જનકાત્મજ, લંકા વિષે આપે લહું. ૧૨

જય રામ પત્થર પા'જ બધાવી, ઘણા લંધુરથી,  
જય રામ વાનર-રોંછ દળ લઈ, આવિયા બહુ દુરથી;  
જય રામ લંકાને વિષે, આવી મહા યુદ્ધ આઢરી,  
જય રામ રાવણ રાજિયો પરિવાર સહ પૂરો કરી. ૧૩-

જય રામ બુ'ડો બ્રહ્મરાક્ષસ, ભક્ત ભય હરવા તમે,  
જય રામ જાનકિ નિમિત્તથી, માર્યો મરે નહીં જે કયમે;  
જય રામ ભક્ત સુઆપનો વિભીષણ કરી સ્થિર હે હરી ?  
જય રામ જાનકિ લઈ રૂપા, સુ વિજય ધર્મ તણો કરી. ૧૪

જય રામ ચરિત સુ આપનું, જિહ્વાશ્ચ રહેવા આકર્ષું,  
જય રામ શતકોટી વિષે, મુનિ વાલ્મિકે રચીને ભયું;  
જય રામ તોપણ તુમિ તે મુનિને નથી થઈ શું કહું,  
જય રામ હું મતિમંદ રામ. ઉચારિ તુમ સદા રહું. ૧૫

જય રામ તારકમંત્ર માત્રજ, આપનું શુભ નામ છે,  
જય રામ તો વિસ્તારનું, મારે પછી શું કામ છે ?  
જય રામ જોશી 'રામરામ' હું જામથી રહું સર્વદા.  
જય રામ ગણપતરામને, મતિ આપજો જોવી સદા. ૧૬

રામચંદ્રધરછારામ વ્યાસ.



અથશ્ચોર્ધ્વં પ્રસૂતાસ્તસ્ય જ્ઞાત્વા ગુણમદ્વદ્ધા વિષયમવાલાઃ॥  
 અથશ્ચ મૂલાન્યનુસંતતાનિ કર્માનુબંધીનિ મનુષ્યલોકે ॥૨॥  
 ન રૂપમસ્યેહ તથોપલબ્યતે નાંતો ન ચાદિર્ન ચ સંપતિષ્ઠા ॥  
 અશ્વત્થમેનં સુવિરૂઢમૂલમસંગશ્ચત્રેણ દૃઢેન ઊત્ત્વા ॥ ૩ ॥

ગુરુણાંચૈવ સર્વેષાં માતા પરમ કો ગુરુઃ ।

માતાગુરુતરાભૂમેઃ સ્વાત્ પિવોચ્ચતરસ્તથા ॥ ૧ ॥

સર્વં ગુરૂં મધ્યે માતાજી પરમ ગુરૂં છે, માતા પૃથ્વીના  
 કરતા ગુરૂં છે, તેમજ પિતા આકાશ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે.

માતરં પિતરંચૈવ સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષદેવતાં ॥

મત્વા ગૃહી નિષેવેત સદાસર્વપ્રયત્નતઃ ॥ ૨ ॥

ગૃહસ્થ મનુષ્યે પિતા અને માતાને સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષ દેવતા  
 સ્વરૂપ બાળીને સર્વ પ્રયત્નથી સર્વદા તેઓની સેવા કરવી.

બ્રહ્મનિષ્ઠો ગૃહસ્થઃ સ્યાત્ તત્ત્વજ્ઞાનપરાયણઃ ।

યત્તત્કર્મપ્રકુર્વીત તદ્ બ્રહ્મણિ સમર્પયેત્ ॥ ૩ ॥

ગૃહસ્થ મનુષ્યે બ્રહ્મનિષ્ઠ તથા તત્ત્વજ્ઞાન પરાયણ થવું જોઈએ;  
 જે કંઈ કર્મ કરવામાં આવે, તે તેણે પરબ્રહ્મને અર્પણ કરવું જોઈએ.

શિખરિણી.

ક્ષમા શાંતિ ક્યાંથી, ગુરુચરણ ભક્તિ વિમુખને,  
 સદા પ્રેમે સેવે, નવીન વિષયો માની સુખને,  
 તપે કામે ક્રોધે, અવર હૃદયે ત્રાસજ દીયે,  
 અભિમાને ડુલ્લે, શુષ્કી વિકલવાણી સઉ ખીએ. ૧

હું હું સર્વે વાતે, કરી કરી ઉપાધિ સજ કરે,  
 જીવો જીવા ક્યાંથી, પરમસુખ શાંતિ શ્રદ્ધી ઠરે,  
 જીવે દોષો નિત્યે, પ્રતિ પળ વિષે અન્યજ તણુ,  
 વહે ત્રાડી ત્રાડી, રજતમવિકારો ઉર ઘણા. ૨

તતઃ પદંતત્પરિમાર્ગિતવ્યં યસ્મિન્ગતા ન નિવર્તેતિ ભૂયઃ ॥

તમેવ ચાત્રં પુરુષં પ્રપદ્યે યતઃ પ્રવૃત્તિઃ પ્રસૂતા પુરાણી ॥૪॥

નિર્માનમોહા જિતસંગદોષા અધ્યાત્મનિત્યા વિનિવૃત્તકામાઃ ॥

દ્વંદ્વૈર્વિમુક્તાઃ સુખદુઃસ્વસંજ્ઞૈર્ગચ્છંત્યમૂઢાઃ પદમવ્યયં તત્ ॥ ૫ ॥

ન પોતાના ટાળે, અતિ પ્રબળ દોષો હઠ કરી,  
કહો શાંતિ કયાંથી, સુખદ રણશે તે ગુરૂ સ્મરી,  
સદા આળે એળે, સમય સધળો વૈભવ મહે,  
ક્ષમા શાંતિ વિના, વિષયીજનના શન્યજાહુદે. ૩

॥ શ્રી “ સત્ય ”

શ્રી મહાત્મા શ્રી બમ્બમ્ બહ્મચારીજીની આજ્ઞાથી  
શ્રી ગૌરી પૂજનનો વિધિ બાલકન્યાઓ (કુંવારીને)  
અતિ ઉપયોગી જાણી છપાવી છે.

॥ શ્રી ગણેશાયનમઃ ॥

॥ અથ ગૌરીપૂજન વિધી ॥

શ્રીગણે૦ શ્રીઈષ્ટદેવતાભ્યોનમઃ॥ શ્રીકુલદેવતાભ્યાનમઃશ્રી  
ગ્રામદેવતાભ્યોનમઃ॥ શ્રીસ્થાનદેવતાભ્યોનમઃ॥ શ્રીવાસ્તુદેવતાભ્યો  
નમઃ ॥ શ્રી માતાપિતૃચરણકમલેભ્યોનમઃ॥ શ્રીસર્વેભ્યોદેવેભ્યોનમઃ  
શ્રી સર્વેભ્યો બ્રાહ્મણેભ્યોનમઃ ॥ શ્રી મંગલ પ્રાર્થના ॥ વક્રતુંડ  
મહાકાય કોટીસૂર્યસમપ્રભા॥નિર્વિઘ્નં કુરુ મે દેવ સર્વકાર્યાર્થસિ-  
દ્ધયે ॥ સંકલ્પઃ ॥ અગ્ર પૂર્વોચ્ચારિત માસે પક્ષે તિથૌવાસરે અનેન  
મય સુવરમાસ્યર્થે શ્રી ગૌરી જનકમોહં કરિષ્યે ॥ અથ પૂજા ॥

न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ॥

यद्वत्त्वा न निवर्तते तद्धाम परमं मम ॥ ६ ॥

यमेवाङ्गो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ॥

यनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥

ध्यानं ॥ पितकौशेयवसनां हेमाभां कमलासनां ॥ भक्तानां वर-  
दां नित्यं पार्वतीं चिंतयाम्यहम् ॥ मंदारमालाकृतालिकाय  
कपालमालांकितशेखराय ॥ त्र्यम्बकायै च दिगम्बराय नमः  
शिवायै च नमः शिवाय ॥ श्री उमामहेश्वराभ्यां नमः ध्यायामि ॥ आवाह-  
नं ॥ देवदेव ममायच्छ प्रार्थयेऽहं जगन्नाथ ॥ इमां मया कृतां रजां गृहाण  
सुरसत्तम ॥ श्री उमामहेश्वराभ्यां नमः आवाहयामि ॥ आसनं ॥  
भवानि त्वं महादेवि सर्वसौभाग्यदायके । अनेकरत्नसंयुक्तमा-  
सनं प्रतिगृह्यताम् ॥ श्री गौर्यै नमः आसनं स० ॥ आसनार्थं अक्षतान्  
समर्पयामि ॥ पाद्यं ॥ सुचारु शीतलं दीव्यं नानागंधसमन्वितम् ॥  
पाद्यं गृहाण देवेशि महादेवि नमोस्तुते ॥ श्री गौर्यै नमः पाद्यं स० ॥  
॥ अर्घ्यं ॥ श्री पार्वति महाभागे शंकरप्रियवादिनी ॥ अर्घ्यं गृ-  
हाण कल्याणि भर्त्रा सह पतिव्रते ॥ श्री गौर्यै नमः हस्तयोः अर्घ्यं स० ॥  
आचमनं ॥ गंगाजलं समानीतं सुवर्णकलशे स्थितं ॥ आचम्यतां  
महाभागे रुद्रेण सहिते नद्ये ॥ श्री गौर्यै नमः आचमनं स० ॥ स्नानं ॥  
गंगासरस्वतीरेवापयोष्णीनर्मदाजलैः ॥ स्नापितासि मया देवि  
तथा शान्तिं कुरुष्व मे ॥ श्री गौर्यै नमः स्नानं स० ॥ पंचामृतं ॥  
षयोदधि घृतं चैव शर्कराम् संयुतम् ॥ पंचामृतेन स्नपनं  
भीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां ॥ श्री गौर्यै नमः पंचामृत स्नानं स० ॥ श्री  
गौर्यै नमः पंचामृत स्नानान्तरेण शुद्धोदकस्नानं स० ॥ श्री गौर्यै नमः  
शुद्धोदकस्नानान्तरेण आचमनं स० ॥ स्नानं ॥ कारणान्तरं  
पापाद्यं पूज्यतोया सरस्वती ॥ मज्जि कर्णिकजलं शुद्धं स्नानार्थं प्रति

शरीरं पृथग्विधा विधायाः स्क्रामतांश्वरः

शरीरत्वेतानि संयाति वा गंधानिवाश्रयात् ॥ ८ ॥

भोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ॥

अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥

शृङ्खलाम् । श्रीगौरैर्नमः स्नानंस० ॥ सर्व भूषाधि. ( श्रीगौरैर्नमः  
 सबाळंकार्ये अक्षतान्समर्पयामि ) वस्त्रं ( श्रीगौरैर्नमः वस्त्राभावे  
 अक्षतां स० ) कंचुकीमुपवस्त्रं ॥ कंचुकीमुपवस्त्रं च नानारत्नैः सम-  
 न्वितम् । गृहाण त्वं मया दत्तं पार्वति च नमोस्तु ते ॥ श्रीगौरैर्नमः  
 कंचुकी मुपवस्त्राभावे अक्षतांस० ॥ गंधं ॥ कुंकुमागुरुकर्पूरं चंदनं  
 कस्तुरीयुतं विलेपनं महादेवि गंधं दास्यामि भक्तितः ॥ श्रीगौ-  
 रैर्नमः गंधंस० ॥ अक्षतां । रंजिताः कुंकुमौघेन अक्षता  
 आतिशोभनाः । भक्त्या समर्पितास्तुभ्यं प्रसन्ना भव पार्वति ॥  
 श्रीगौरैर्नमः अक्षतान् स० ॥ सौभाग्यद्रव्यं । हरिद्राकुंकुमचैव  
 सिंदूरं कज्जलान्वितम् ॥ सौभाग्यद्रव्यसंस्कृतं गृहाण परमेश्वारे ॥  
 श्रीगौरैर्नमः सौभाग्यद्रव्याणिस० ॥ पुष्पं ॥ सेवंतिका बालचंपक-  
 पाटलाब्जैः पुष्पागजातिकरवीररसालपुष्पैः । बिल्वप्रवाल-लसो-  
 दलमालतीभिः स्त्वां पूजयामि जगदीश्वरि मे प्रसीद ॥ श्री गौरैर्नमः  
 पुष्पंस० ॥ अयांगपूजा ॥ श्री उमायै नमः पादौ पूजयामि ॥ श्रीमौरै-  
 नमः जंघे पूजयामि ॥ श्री पार्वत्यै नमः जानुनी पूजयामि ॥ श्री  
 जगत्त्रयै नमः ॥ उरूपूजयामि । श्री जगत्प्रतिष्ठायै नमः कटिपू-  
 जयामि ॥ श्री शान्तिरूपिण्यै नमः नाभिपूजयामि ॥ श्री देव्यै नमः  
 उदरं पूजयामि ॥ श्री लोचनं देवतायै नमः स्तनौ पूजयामि ॥ श्रीका-  
 थ्यै नमः ॥ कंठं पूजयामि ॥ श्री शिवायै नमः मुखं पूजयामि । श्री  
 भवान्यै नमः ॥ नेत्रे पूजयामि ॥ श्री शृणुष्ये ॥ कर्णौ पूजयामि  
 श्री शर्वाण्यै नमः ॥ ललाटं पूजयामि ॥ श्री मंगलायै नमः ॥

उत्क्रामंतं स्थितं वापि भुञ्जानं वा भुणान्वितं ॥

विद्वानानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥ १० ॥

यतंतो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम् ॥

यतंतोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥ ११ ॥

शिरःपूजयामि ॥ धूपं । देवद्रुम रसोद्भूतः कृष्णागुरुसमन्वितः ॥

आनीतोऽयं मया धूपो भवानि प्रतिगृह्यताम् ॥ श्रीगौर्यै नमः धूपं स० ॥

दीपं । त्वं ज्योतिः सर्वं देवानां तेजसां तेज उत्तमम् । आत्म-

ज्योतिः परंधाम दीपोऽयं प्रतिगृह्यतां ॥ श्रीगौर्यै नमः दीपं स० ॥ नै-

वेद्यं ॥ अन्नं चतुर्विधं स्वादु रसैः षड्भिः समन्वितं ॥ भक्ष्यभोज्य

समायुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां ॥ श्री गौर्यै नमः नैवेद्यं स० श्री प्राणा-

यनमः श्री अपानायनमः ॥ श्री व्यानायनमः ॥ श्री उदानाय-

नमः ॥ श्री समानायनमः ॥ श्री गौर्यै नमः नैवेद्यांते आचमनं स० ॥

करोद्वर्त्तनं ॥ मलयाचलसंभूतं कर्पूरेण समन्वितम् । करोद्वर्त्तनं चारु

गृह्यतां जगतः पते । श्रीगौर्यै नमः करोद्वर्त्तनार्थं गंधं स० ॥ फलं

इदं फलं मया देवि स्थापितं पूरतस्तव ॥ तेन मे सफला वाप्तिर्भवेज्ज-

न्मनिजन्मनि ॥ श्रीगौर्यै नमः ॥ फलं स० ॥ तांबूलं ॥ पूगी-

फलं महद्व्यं नागवल्यादलैर्युतं ॥ कर्पूरेला समायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यतां

श्रीगौर्यै नमः ॥ तांबूलं स० ॥ दक्षिणां । हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमव्रीजं वि-

भावसोः । अनंतपुण्यफलदमतः शान्तिप्रयच्छ मे ॥ श्रीगौर्यै नमः ॥

दक्षिणां स० ॥ भूषणं ॥ वज्रमाणिक्यवैडूर्यमुक्ताविद्रुममंडितम् ॥

पुष्परागसमायुक्तं भूषणं प्रतिगृह्यतां ॥ श्री गौर्यै नमः भूषणं स० ॥

आरातिं कं ॥ चंद्रादित्यौ च धरणीविद्युदग्निस्तथैव च ॥ त्वमेव स-

र्वज्योतिषि आरातिं कथं प्रतिगृह्यतां ॥ श्रीगौर्यै नमः नीराजनं आ-

रातिं कं स० ॥ अथ नामपूजा ॥ श्री उमायै नमः ॥ श्री गौर्यै नमः ॥

श्री जगद्धात्र्यै नमः ॥ श्री जगत्पतिष्ठायै नमः ॥ श्री शान्तिरूपि-

सदादेवमस्तु तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ॥

यच्चंद्रमसि यच्चाग्नौ तच्चेजो विद्धि मामकम् ॥ १२ ॥

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ॥

पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूता रसात्मकः ॥ १३ ॥

ण्यैनमः ॥ श्री हराय नमः ॥ श्री महेश्वराय नमः ॥ श्री शंभवे-  
नमः ॥ श्री शूलपाणये नमः ॥ श्री पिनाकधृषे नमः ॥ श्री क्षि-  
वाय नमः ॥ श्री पशुपतये नमः ॥ श्री महादेवाय नमः ॥ पूष्पां-  
जलिं । श्रीगौर्यैनमः पूष्पांजलिंस० ॥ प्रदक्षिणा ॥ यानिकानि-  
चपापानि ब्रह्महत्यासमानि च ॥ तानि तानि विनश्यन्ति प्रदक्षिण  
पदे पदे ॥ श्रीगौर्यैनमः प्रदक्षिणांस० ॥ नमस्कारः ॥ अन्यथा शर-  
णं नास्ति तमेव शरणं मम ॥ तस्मात्कारुण्यभावेन क्षमस्व परमेश्वरि ॥  
श्री गौर्यैनमः नमस्कारपूर्वकप्रार्थनां स० ॥ प्रार्थनां ॥ पुत्रान् देहि  
धनं देहि सौभाग्यं देहि सुव्रते ॥ अन्यांश्च सर्वकामांश्च देहि देवि नमो  
स्तुते ॥ श्रीगौर्यैनमः प्रार्थनां स० ॥ वायनं ॥ ततो वैणवपात्राणि  
सौभाग्यद्रव्यसहितानि वायनानि दद्यात् ॥ अन्नं सुवर्णपात्रस्थं सबल-  
फलदक्षिणम् ॥ वायनं गौरि विप्राय ददामि प्रीतये तव ॥ सौभाग्या-  
रोग्यकामाय सर्वसंपत्समृद्धये । गौरी गौरी शतुष्टयर्थं वायनं ते ददा-  
म्यहम् ॥ इति मंत्राभ्यां वायनं ॥ श्रीगौर्यैनमः वायनं स० ॥ तस्मि-  
न्नहनि कर्तव्यं पूजनं रजनीमुखे ॥ अर्धरात्रे उमाकांते अर्चनं जा-  
गरं चरेत् ॥ अनेन श्रीगौर्यैनमः सुवर प्राप्त्यर्थे श्री गौरीपूजाकृतेन  
श्रीगौरीमहादेवीप्रीयतां नमम्

॥ इतीश्री गौरीपूजा समाप्त ॥

અહં ભાવ્યો મૃત્વા નાગિનાં દેહમાશ્રિતઃ

શ્વનાપાનસમાયુક્તઃ પચામ્પન્નં ચતુર્વિધમ્ ॥ ૧૪ ॥

સર્વસ્ય વાહં હૃદિ સન્નિવિષ્ટો મત્તઃ સ્મૃતિર્જ્ઞાનમપોહનં ચ ॥

વેદેષ સર્વેર મેવ વેદ્યો વદાંતઃકદેદાન્નિપેત વાદમ્ ॥૧૫॥



## શ્રી સત્યનારાયણની આરતી.

જય કમળા સ્વામી, પ્રભુ જય કમળા સ્વામી,  
 સત્યનારાયણ સ્વામી, (૨) વિભુવર બહુ નામી. જય કમળા-  
 બિન્ન બિન્ન રૂપ ધરેલ, ભક્તો ભય હરવા; પ્રભુ  
 પ્રતાપ પ્રસર્યો પ્રભુ તવ, (૨) જગતું જય કરવા. જય કમળા-  
 સુંદર રૂપ સ્વરૂપ, પ્રભુ અમને પ્યારું; પ્રભુ  
 દર્શન કરવા નિત્યે, (૨) મન દોડે મારું. જય કમળા-  
 માથે ગુણ અપાર, શુક શૌનક આદિ; પ્રભુ  
 મહિમા મહીમાં મોટા, (૨) સેવે બ્રહ્માદી. જય કમળા-  
 મરડાસન પર દેવ, શોભો સુખરાશિ; પ્રભુ  
 સહાય સર્વની કરવા, (૨) તત્પર અવિનાશી. જય કમળા-  
 આ કળીકાળે આપ, છો પ્રત્યક્ષ સદા; પ્રભુ  
 કે દિનને દર્શન દઇ, (૨) કરવા સુખ મુદા. જય કમળા-  
 શતાનંદનું કાર્ય, પ્રેમે પુર્ણ કર્યું; પ્રભુ  
 ધન સંપત્તિ સઘળી દઇ, (૨) વિપ્રનું કાર્ય સર્યું. જય કમળા-  
 કઠીયારાનાં નાથ, (૨) કોડે કષ્ટ હર્યા; પ્રભુ  
 દુઃખ દારીદ્ર હઠાવી, (૨) ભીલનાં ભાગ્ય ફર્યા. જય કમળા-

ગવિમા પુરુષોલોકે સરઆસર ષ્વ ચ ॥

સરઃ સર્વાણિ યૂતાનિ કૂટસ્થોઽપ્પર વચ્ચતે ॥ ૧૬ ॥

ઉચ્ચમઃ સ્વસ્તન્યઃ પરમાત્મર દાહતઃ ॥

યો લોકત્રયમા વેચ્ય વિભર્ત્યવ્યય ईશ્વરઃ ॥ ૧૭ ॥

ઉલ્કામુખ મહીપતિની, (૨) લજ્જને રાખી; પ્રભું

લદ્રશીલાને ભાવે, (૨) સ્નેહ સાંકળ નાંખી. જય કમળા..

સાકું વણીક શ્રી પુર, (૨) તેને બહુ તાવ્યો; પ્રભું

બૂલ બચકર તેની, (૨) તેથી નવ શાવ્યો. જય કમળા.

કલાવતીનાં કષ્ટ, ધ્યાન દઇ પ્રીતે. પ્રભું

લીલાવતીને ભાવે, (૨) રહાય થયા નીત્યે. જય કમળા..

ગોપ મંડળી ઘેર, અંગધ્વજ આવ્યો; પ્રભું

પ્રસાદ પડતો મેલ્યો, (૨) હુરિએ લઇ તાવ્યો. જય કમળા..

શતપુત્રોનો નાથ, થયો અનાદરથી; પ્રભું

પ્રસાદ જવ લીધો તવ, (૨) શુભ થયું શ્રી વરથી. જય કમળા..

અનેક એવા ભક્ત, તાર્યા ભાવ થકી; પ્રભું

અમને પણ અપોને, (૨) સત્ય દેવા સુમતિ. જય કમળા..

સર્વ શક્તિ સર્વેશ, દશ દીશ રહી જામી; પ્રભું

જગ ધામી બય વામી, (૨) જરી નહિ રહિ ખામી. જય કમળા..

અધમ ઉધારણુ નાથ, કારણુ નિષ્કામી; પ્રભું

ખલદામી સહુ ઠામી, (૨) મતિ ગતિ નવ પામી. જય કમળા..

પ્રેમ થકી જે ભક્ત, સત્યનારણુ સેવે; પ્રભું

શ્રી આયુષ્ય કીર્તિ સુત, (૨) જગપતિ સુખદેવે. જય કમળા..

કથા શ્રવણુ કરી ભક્ત, આ આરતિ ગાશે; પ્રભું

કેક જન્મનાં પાપો, (૨) પ્રત્ય તો થાશે. જય કમળા..

શરણાગત શ્રી દેવ, સત્યનારાયણુ; પ્રભું

છગનલાલ ગાયે છે, (૨) ભક્તિ ભાવ સજી. જય કમળા..

છગનલાલ વિ. વિદ્યનાથ દ્વિવેદી.-જમનગરનાના-



यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ॥

अतोऽस्मि लोक वेदे च प्रथितः रूपान्तमः ॥ १८ ॥

यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ॥

स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥

## ॥ अथ विष्णुसहस्रनाम प्रारभ्यते ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य स्मरणमात्रेण जन्मसंसारबंधनात् ॥ विमुच्यते नम-  
स्तस्मै विष्णवे प्रभविष्णवे ॥ १ ॥ नमः समस्तभूतानामादिभू-  
ताय भूभृते ॥ अनेकरूपरूपाय विष्णवे प्रभविष्णवे ॥ २ ॥  
वैशंपायन उवाच ॥ श्रुत्वा धर्मानशेषेण पावनानि च सर्वशः ॥  
युधिष्ठिरः शान्तनवं पुनरेवाभ्यभाषत ॥ ३ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥  
किमेकं दैवतं लोके किंवाप्येकं परायणम् ॥ स्तुवंतः कं कपर्चितः  
प्राप्नुयुर्मानवाः शुभम् ॥ ४ ॥ को धर्मः सर्वधर्माणां भवतः प-  
रमो मतः ॥ किं जपन्मुच्यते जंतुर्जन्मसंसारबंधनात् ॥ ५ ॥  
भीष्म उवाच ॥ जगत्प्रभुं देवदेवमनंतं पुरुषोत्तमम् ॥ स्तुवन्ना-  
मसहस्रेण पुरुषः सततोत्थितः ॥ ६ ॥ तमेव चार्चयन्नित्यं भक्त्या  
पुरुषमव्ययम् ॥ ध्यायन्स्तुवन्नमस्यंश्च यजमानस्तमेव च ॥ ७ ॥  
अनादिनिधनं विष्णुं सर्वलोकमहेश्वरम् ॥ लोकाध्यक्षं स्तुवन्नित्यं  
सर्वदुःखातिगो भवेत् ॥ ८ ॥ ब्रह्मण्यं सर्वधर्मज्ञं लोकानां की-  
र्तिवर्धनम् ॥ लोकनाथं महद्भूतं सर्वभूतभवोद्भवम् ॥ ९ ॥ एष  
मे सर्वधर्माणां धर्मोऽधिकतमो मतः ॥ यद्भक्त्या पुंडरीकाक्षं स्तवै-  
रर्चयन्नरः सदा ॥ १० ॥ परमं योमहत्तेजः परमं योमहत्तपः ॥  
परमं यो महद्ब्रह्म परमं यः परायणम् ॥ ११ ॥ पवित्राणां पवित्रं  
यो मंगलानां च मंगलम् ॥ दैवतं देवतानां च भूतानां योऽव्यय

इति शुद्धतमं ब्राह्ममिदमुक्तं मयानघ ॥

एतद्बुद्धा बुद्धिमान् स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्री  
कृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तमयोगो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥

पिता ॥ १२ ॥ यतः सर्वाणि भूतानि भवंत्यादियुगागमे ॥ य-  
स्मिंश्च प्रलयं यांति पुनरेव युगक्षये ॥ १३ ॥ तस्य लोकप्रधानस्य  
जगन्नाथस्य भूपते ॥ विष्णोर्नामसहस्रं मे शृणु पापभयापहम्  
॥ १४ ॥ यानि नामानि गौणानि विख्यातानि महात्मनः ॥  
ऋषिभिः परिगीतानि तानि वक्ष्यामि भूतये ॥ १५ ॥ ऋषिर्ना  
म्नां सहस्रस्य वेदव्यासो महामुनिः ॥ छंदोऽनुष्टुप् तथा देवो भग-  
वान् देवकीसुतः ॥ १६ ॥ विष्णुं जिष्णुं महाविष्णुं प्रभविष्णुं म-  
हेश्वरम् ॥ अनेकरूपं दैत्यांतं नमामि पुरुषोत्तमम् ॥ १७ ॥ अस्य  
श्रीविष्णोर्दिव्यसहस्रनामस्तोत्रमंत्रस्य श्रीभगवान् वेदव्यासऋषिः  
॥ अनुष्टुप्छंदः ॥ श्रीकृष्णः परमात्मा देवता ॥ अमृतांशुद्भवो  
भानुरिति बीजं ॥ देवकीनंदनः स्रष्टेति शक्तिः ॥ उद्भवः क्षोभणो  
देव इति परमो मंत्रः ॥ शंखभृन्नंदकी चक्रीति कीलकम् ॥ त्रिसामो  
सामगः सामेति कवचम् ॥ शार्ङ्गधन्वागदाधरइत्यस्त्रम् ॥ ॐ-  
विश्वं विष्णुर्वषट्कार इति ध्यानम् ॥ श्रीविष्णुप्रीत्यर्थे विष्णोर्दि-  
व्यसहस्रनामस्तोत्रजपे विनियोगः ॥ ॐ शिरसि वेदव्यास ऋषये  
नमः ॥ मुखे अनुष्टुप्छंदसे नमः ॥ हृदि श्रीकृष्णपरमात्मदेव-  
तायै नमः ॥ गुह्ये अमृतांशुद्भवो भानुरिति बीजाय नमः ॥ पा-  
दयोर्देवकीनंदनः स्रष्टेति शक्तये नमः ॥ सर्वांगे शंखभृन्नंदकी  
चक्रीति कीलकाय नमः ॥ करसंपुटे ॥ मम श्रीकृष्णप्रीत्यर्थे जपे  
विनियोगाय नमः इति ऋष्यादिन्यासः ॥ ॐ विश्वं विष्णुर्वषट्-  
कार त्र्यंशुभ्यां नमः ॥ अमृतांशुद्भवो भानुरिति तर्जनीभ्यां

## ॥ श्री भगवान्वाच ॥

अभयं सत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ॥

दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम्

॥ १ ॥

नमः ॥ ब्रह्मण्यो ब्रह्मकृद् ब्रह्मेति मध्यमाभ्यां नमः ॥ सुवर्णबि-  
 दुरक्षोभ्य इत्यनामिकाभ्यां नमः ॥ आदित्यो ज्योतिरादित्य इति  
 कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ शार्ङ्गधन्वागदाधर इति करतलकराभ्यां  
 नमः ॥ अथ षडङ्गन्यासः ॥ ॐ विश्वं विष्णुर्वषट्कार इति हृद-  
 यायनमः ॥ अमृतांशूद्भवो भानुरितिशिरसे स्वाहा ॥ ब्रह्मण्य  
 ब्रह्मकृद्ब्रह्मेति शिखायै वषट् ॥ सुवर्णबिदुरक्षोभ्य इति कवचाय  
 हुम् ॥ आदित्यो ज्योतिरादित्य इति नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ शार्-  
 ङ्गधन्वा गदाधर इत्यस्त्राय फट् ॥ इति हृदयान्यासः ॥ अथ  
 ध्यानं ॥ शान्ताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशं विश्वाधारं ग-  
 गनसदृशं मेघवर्णं शुभांगम् ॥ लक्ष्मीकांतं कमलनयनं योगिभि-  
 र्ध्यानगम्यं वंदे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम् ॥ १ ॥ ॐ  
 नमो भगवते वासुदेवाय ॥ विश्वं विष्णुर्वषट्काराभूतभव्यभव-  
 त्प्रभुः ॥ भूतकृद्भूतभृद्भावो भूतात्मा भूतभावनः ॥ १ ॥  
 पूतात्मा परमात्मा च मुक्तानां परमा गतिः ॥ अव्ययः पुरुषः  
 साक्षी क्षेत्रज्ञोऽक्षर एव च ॥ २ ॥ योगो योगविदां नेता प्रधान-  
 पुरुषेश्वरः ॥ नारसिंहवपुः श्रीमान् केशवः पुरुषोत्तमः ॥ ३ ॥  
 सर्वः शर्वः शिवः स्थाणुर्भूतादिर्निधिरव्ययः ॥ संभवो भावनो  
 भर्ता प्रभवः प्रभुरीश्वरः ॥ ४ ॥ स्वयंभूः शंभुरादित्यः पुष्कराक्षो  
 महास्वनः ॥ अनादिनिधनो धाता विधाता धातुरुत्तमः ॥ ५ ॥  
 अप्रमेयो हृषीकेशः पद्मनाभोऽमरप्रभुः ॥ विश्वकर्मा महस्त्वष्टा-  
 स्थविष्टः स्थविरो ध्रुवः ॥ ६ ॥ अग्राक्षः शाश्वतः कृष्णो लोहि-  
 ताक्षः प्रतर्दनः ॥ प्रज्ञासिक्ककुब्धाम पवित्रं मंगलं परम् ॥ ७ ॥

अहिंसा सजमकाच त्यागः शान्तिरपैशुनम् ॥

दया भूतज्वालोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापलम् ॥ २ ॥

ईशानः प्राणदः प्राणो ज्येष्ठः श्रेष्ठः प्रजापतिः ॥ हिरण्यगर्भो भूव-  
र्भो माधवो मधुसूदनः ॥ ८ ॥ ईश्वरो विक्रमी धन्वी मेधावी विक्रमः  
क्रमः ॥ अनुत्तमो दुराधर्षः कृतज्ञः कृतेष्टः ॥ ९ ॥ सुरेशः  
शरणं शर्म विश्वरेताः प्रजाभवः ॥ अहः संवत्सरो व्यालः प्रत्ययः  
सर्वदर्शनः ॥ १० ॥ अजः सर्वेश्वरः सिद्धः सिद्धिः सर्वोदिरच्युतः  
॥ वृषाकपिरमेयात्मा सर्वयोगविनिःसृतः ॥ ११ ॥ वसुर्वसुमनाः  
सत्यः समात्मा संमितः समः ॥ अमोघः पुंडरीकाक्षो वृषकर्मा  
वृषाकृतिः ॥ १२ ॥ रुद्रो बहुशिरा बभ्रुर्विश्वयोनिः शुचिश्रवाः ॥  
अमृतः श्लाघ्यतः स्थाणुर्वरारोहो महातपाः ॥ १३ ॥ सर्वगः  
सर्वविद्भाविष्वक्सेनो जनार्दनः ॥ वेदो वेदविद्व्यंगो वेदांगो  
वेदवित् कविः ॥ १४ ॥ लोकाध्यक्षः सुराध्यक्षः धर्माध्यक्षः  
कृताकृतः ॥ चतुरात्मा चतुर्व्यूहश्चतुर्दंष्ट्रश्चतुर्भुजः ॥ १५ ॥ आ-  
जिष्णुर्भोजनं भोक्तासहिष्णुर्जगदादिजः ॥ अनघो विजयोजेतावि-  
श्वयोनिः पुनर्वसुः ॥ १६ ॥ उपेन्द्रो वामनः प्रांगुरमोघः शुचिरूर्जितः ॥ अर्तोद्रः  
संग्रहः सर्गो धृतात्मा नियमो यमः ॥ १७ ॥ वेद्यो वैद्यः सदा-  
योगी वीरहा माधवो मधुः ॥ अर्तोद्रियो महामायो महोत्साहो  
महाबलः ॥ १८ ॥ महानुद्धिर्महावीर्यो महाशक्तिर्महाद्युतिः ॥  
अनिर्देश्यवपुः श्रीमानमेयात्मा माद्रिधृक् ॥ १९ ॥ मेघवासा  
महीभर्ता अनिन्द्यस्तः सतांगतिः ॥ अनिरुद्धः सुरानंदो गोविंदो  
गोविदांपतिः ॥ २० ॥ मरुचिर्दण्डो हंसः सुपर्णो भुजगोत्तमः  
हिरण्यनाभः सुतपाः पद्मनाभः प्रजापतिः ॥ २१ ॥ अमृत्युः सर्व-  
दृक् सिंहः संधाता संधिमान्स्थिरः ॥ अजामर्षजः शास्तावि-  
श्रुतात्मा शरारहा ॥ २२ ॥ गुरुर्गुरुतमो धाम सत्यः सत्यपरा

तेजः क्षमाधृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ॥

भवन्ति संपदं दैवोपभिजातस्य भारत

॥ ३ ॥

क्रमः ॥ मिनिषोऽनिमिषः स्रग्बीवाचस्पतिरुदारधीः ॥ २३ ॥  
 अग्निर्ग्रामणीः श्रीमान् न्यायो नेता समीरणः ॥ सहस्रमूर्धा  
 विश्वात्मा सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥ २४ ॥ आवर्तनो निवृत्तात्मा  
 संहृतः संप्रमर्दनः ॥ अहः संवर्तहो वह्निरनिलो धरणीधरः  
 ॥ २५ ॥ सुप्रसादः प्रसन्नात्मा विश्वधृग्विश्वधुग्विभुः ॥ सत्कर्ता  
 सत्कृतः साधुर्जह्नुनारायणो नरः ॥ २६ ॥ असंख्येयोऽप्रमे-  
 यात्मा विशिष्टः शिष्टकृच्छुचिः ॥ सिद्धार्थः सिद्धसंकल्पः सि-  
 द्धिदः सिद्धिसाधनः ॥ २७ ॥ वृषाही वृषभो विष्णुर्वृषपर्वा  
 वृषोदरः ॥ वर्धनो वर्धमानश्च विविक्तः श्रुतिसागरः ॥ २८ ॥  
 सुभुजो दुर्धरो वाग्मी महेंद्रो वसुदा वसुः ॥ नैकरूपो बृहद्रूपः  
 शिपिविष्टः प्रकाशनः ॥ २९ ॥ ओजस्तेजोद्युतिधरः प्रकाशात्मा  
 प्रकाशनः ॥ ऋद्धः स्पष्टाक्षरो मंत्रश्चंद्रांशुर्भास्करद्युतिः ॥ ३० ॥  
 अमृतांशुर्द्भवो भानुः शशबिंदुः सुरेश्वरः ॥ औपचं जगतः सेतुः  
 सत्यधर्मपराक्रमः ॥ ३१ ॥ भूतभव्यभवन्नाथः पवनः पावनोऽ-  
 नलः ॥ कामहा कामकृत् कांतः कामः कामप्रदः प्रभुः ॥ ३२ ॥  
 युगादिकृद्युगावता नैकमायो महाशनः ॥ अदृश्यो व्यक्तरूपश्च  
 सहस्रजिदनंतजित् ॥ ३३ ॥ इष्टो विशिष्टः शिष्टेष्टः शिखंडी  
 नहुषो वृषः ॥ क्रोधहा क्रोधकृत्कर्ता विश्वबाहुर्महीधरः ॥ ३४ ॥  
 अच्युतः प्रथितः प्राणः प्राणहो वासवानुजः ॥ अपांनिधिरधि-  
 छानमप्रमत्तः प्रतिष्ठितः ॥ ६५ ॥ स्कंदः स्कंदधरो धुर्यो वरदो  
 वायुवाहनः ॥ वासुदेवो बृहद्भानुःरादिदेवः पुरंदरः ॥ ३६ ॥  
 अशोकस्तारणस्तारः शूरः शौरिर्जनेश्वरः ॥ अनुकूलः शतावर्तः  
 पद्मी पद्मनिभेक्षणः ॥ ३७ ॥ पद्मनाभोऽरविदाक्षः पद्मगर्भः श-

दंभो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ॥

अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरोम् ॥ ४ ॥

दैवी संपद्विमोक्षाय निबन्धायासुरी मता ॥

माधुचः संपदं दैवीमभिजातोऽसि पाण्डव ॥ ५ ॥

रीरभृत् ॥ महर्षिर्ऋद्धो वृद्धात्मा महाक्षो गरुडध्वजः ॥ ३८ ॥  
 अतुलः शरभो भीमः समयज्ञो हविर्हरिः ॥ सर्वलक्षणलक्षण्यो ल-  
 क्ष्मीवान् समितिजयः ॥ ३९ ॥ विक्षरो रोहितो मार्गो हेतुर्दामो  
 दरः सहः ॥ महीधरो महाभागो वेगवानभिताशनः ॥ ४० ॥  
 उद्भवः क्षोभणो देवः श्रीगर्भः परमेश्वरः ॥ करणं कारणं कर्ता  
 विकर्ता गहनो गुहः ॥ ४१ ॥ व्यवसायो व्यवस्थानः संस्थानः  
 स्थानदो ध्रुवः ॥ परार्थिः परमः स्पष्टस्तुष्टः पुष्टः शुभेक्षणः ॥ ४२ ॥  
 रामो विरामो विरजो मार्गो नेयो नयोऽनयः ॥ वीरः शक्तिमतां  
 श्रेष्ठो धर्मो धर्मविदुत्तमः ॥ ४३ ॥ वैकुण्ठः पुरुषः प्राणः प्राणदः  
 प्रणवः पृथुः ॥ हिरण्यगर्भः शत्रुघ्नो व्याप्तो वायुरधोक्षजः ॥ ४४ ॥  
 क्रतुः सुदर्शनः कालः परमेष्ठी परिग्रहः ॥ उग्रः संवत्सरो दक्षो  
 विश्रामो विश्वदक्षिणः ॥ ४५ ॥ विस्तारः स्थावरः स्थाणुः प्रमाणं  
 बीजमव्ययम् ॥ अर्थोऽनर्थो महाकोशो महाभोगो महाधनः ॥ ४६ ॥  
 अनिर्विण्णः स्थविष्ठोऽभूर्धर्मगुणो महामखः ॥ नक्षत्रनेमिर्नक्षत्री क्षमः  
 क्षामः समीहनः ॥ ४७ ॥ यज्ञ ईज्यो महेज्यश्च क्रतुः सन्नं सतां-  
 गतिः ॥ सर्वदर्शी विमुक्तात्मा सर्वज्ञो ज्ञानमुत्तमम् ॥ ४८ ॥ सुव्रतः  
 सुमुखः सूक्ष्मः सुघोषः सुखदः सुहृत् ॥ मनोहरो जितक्रोधो वी-  
 रबाहुर्विदारणः ॥ ४९ ॥ स्वापनः स्ववशो व्यापी नैकात्मा नैक-  
 कर्मकृत् ॥ वत्सरो वत्सलो वत्सीरत्नगर्भो धनेश्वरः ॥ ५० ॥ धर्मगुब्धर्म-  
 कृद्धर्मी सदसत्क्षरमक्षरम् ॥ अविज्ञाता सहस्रांशुर्विधाता कृतलक्षणः  
 ॥ ५१ ॥ गभस्तिनेमिः सत्त्वस्थः सिंहो भूतमहेश्वरः ॥ आदिदेवो महा-

द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन्दैव आसुर एव च  
 दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु ॥ ६ ॥  
 प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः ॥  
 न शोचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥ ७ ॥

देवो देवेशो देवभृद्गुरुः ॥५२॥ उच्चरोगोपतिर्गोप्ता ज्ञानगम्य  
 पुरातनः ॥ शरीर भूत भृद्भोक्ता कर्पीन्द्रोभूरिदक्षिणः ॥ ५३ ॥  
 सोमपोऽमृतपः सोमः पुरुजित्पुरुसत्तमः ॥ विनयो जयः सत्यसंधो  
 दाशार्हः सात्वतांपतिः ॥५४॥ जीवो विनयितासाक्षी मुकुन्दोऽमि-  
 तविक्रमः ॥ अंभोनिधिरनंतात्मा महोदधिशय्योऽतकः ॥५५॥ अजो  
 महार्हः स्वाभाव्यो जितामित्रः प्रमोदनः ॥ आनंदो नंदनो नंदः स-  
 त्यधर्मा त्रिविक्रमः ॥ ५६ ॥ महर्षिः कपिलाचार्यः कृतज्ञो मेदि-  
 नीपतिः ॥ त्रिपदस्त्रिदशाध्यक्षो महाशृंगः कृतांतकृत् ॥ ५७ ॥  
 महावराहो गोविंदः सुषेणः कनकांगदी ॥ गुह्यो गभीरो गहनो  
 गुप्तश्चक्रगदाधरः ॥ ५८ ॥ वेधाः स्वांगोऽजितः कृष्णो दृढः संक-  
 र्षणोऽच्युतः ॥ वरुणो वारुणो वृक्षः पुष्कराक्षो महामनाः ॥५९॥  
 भगवान् भगहा नंदी वनमाली हलायुधः ॥ आदित्यो ज्योतिरा-  
 दित्यः साहेष्णुर्गतिसत्तमः ॥ ६० ॥ सुधन्वा खंडपरशुर्दारुणो  
 द्रविणप्रदः ॥ दिवस्पृक सर्वदृग्व्यासो वाचस्पतिरयोनिजः ॥६१॥  
 त्रिसामा सामगः सामनिर्वाणं भेषजं भिषक् ॥ संन्यासकृच्छ्रमः  
 शांतो निष्ठा शांतिः परायणः ॥ ६२ ॥ शुभांगः शांतिदः स्रष्टा-  
 कुमुदः कुवलेशयः ॥ गोहितो गोपतिर्गोप्ता वृषभाक्षो वृषप्रियः  
 ॥ ६३ ॥ अनिवर्ती निवृत्तात्मा संक्षेप्ता क्षेमकृच्छिवः ॥ श्रीवत्स-  
 वक्षाः श्रीवासः श्रीपतिः श्रीमतांबरः ॥ ६४ ॥ श्रीदः श्रीशः श्री-  
 निवासः श्रीनिधिः श्रीविभावनः ॥ श्रीधरः श्रीकरः श्रेयः श्रीमा-  
 ल्लोकत्रयाश्रयः ॥ ६५ ॥ स्वक्षः स्वगः शतानंदो नंदिज्योतिर्म-

असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम् ॥

अपरस्परसंभूतं किमन्यत्कामहेतुकम्

॥ ८ ॥

एतां दृष्टिमवष्टम्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ॥

प्रभवंत्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः

॥ ९ ॥

जेश्वरः ॥ विजितात्मा विधेयात्मा सत्कीर्तिश्छिन्नसंशयः ॥ ६६ ॥

उदीर्णः सर्वतश्चक्षुरनीशः शाश्वतः स्थिरः ॥ भूशयो भूषणो भूति-  
विशोकः शोकनाशनः ॥ ६७ ॥ अर्चिष्मानर्चितः कुम्भो विशुद्धात्मा

विशोधनः ॥ अनिरुद्धोऽप्रतिरथः प्रद्युम्नोऽमितविक्रमः ॥ ६८ ॥

कालनेमिनिहा वीरः शौरिः शूरजनेश्वरः ॥ त्रिलोकात्मा त्रिलो-  
केशः केशवः केशिहा हरिः ॥ ६९ ॥ कामदेवः कामपालः का-

मीकांतः कृतागमः ॥ अर्निर्देश्यवपुर्विष्णुर्वीरोऽनंतोः धनंजयः ॥ ७० ॥

ब्रह्मण्यो ब्रह्मकृद् ब्रह्माब्रह्मब्रह्मविवर्धनः ॥ ब्रह्मविद्ब्राह्मणो ब्रह्मी  
ब्रह्मज्ञो ब्राह्मणप्रियः ॥ ७१ ॥ महाक्रमो महाकर्मा महातेजा

महोरगः ॥ महाक्रतुर्महायज्वा महायज्ञो महाहविः ॥ ७२ ॥ स्त-

व्यः स्तवप्रियः स्तोत्रं स्तुतिः स्तोतारणप्रियः ॥ पूर्णः पूरयिता

पुण्यः पुण्यकीर्तिरनामयः ॥ ७३ ॥ मनोजवस्तीर्थकरो वसुरेता

वसुप्रदः ॥ वसुप्रदो वासुदेवो वसुर्वसुमना हविः ॥ ७४ ॥ स-

द्भृतिः सत्कृतिः सत्ता सद्भूतिः सत्परायणः ॥ शूरसेनो यदुश्रेष्ठः

सन्निवासः सुयोधुनः ॥ ७५ ॥ भूतावासो वासुदेवः सर्वासुनि-

ल्लयोऽनलः ॥ दर्पहा दर्पदो दृप्तो दुर्धरोऽथापराजितः ॥ ७६ ॥

विश्वमूर्तिर्महामूर्तिर्दीप्तमूर्तिरमूर्तिमान् ॥ अनेकमूर्तिरव्यक्तः शतमूर्तिः

तताननः ॥ ७७ ॥ एको नैकः सवः कः किं यत्तत्पदमनुत्तमम् ॥

लोकबंधुर्लोकनाथो माधवो भक्तवत्सलः ॥ ७८ ॥ सुवर्णवर्णो

हेमांगो वरांगश्चंदनांगदी ॥ वीरहा विषमः शून्यो धृताशीरचलश्च

लः ॥ ७९ ॥ अमानी मानदो मान्यो लोकस्वामी त्रिलोकधृक् ॥



काममाश्रित्य दुष्पूरं दंभमानमदान्विताः ॥

मोहाद्गृहीत्वाऽसद्ग्राहान्प्रवर्तन्तेऽशुचित्रताः ॥ १० ॥

चिन्तामयं च प्रलयांतामुपाश्रिताः ॥

कामोपभोगपरमं प्राप्तादिति निश्चिताः ॥ ११ ॥

सुमेधा मेधजो धन्यः सत्यमेधाधराधरः ॥ ८० ॥ तेजोवशो-  
 न्युतिधरः सर्वशस्त्रभृतांवरः ॥ मग्नहोनिग्रहः व्यग्रो नैकशृंगो गदाग्र-  
 जः ॥ ८१ ॥ चतुर्मूर्तिश्चतुर्बाहुश्चतुर्व्यूहश्चतुर्गतिः ॥ चतुरात्मा  
 चतुर्भावश्चतुर्वेदविदेकपात् ॥ ८२ ॥ समावर्तो निवृत्तात्मा दुर्जयो  
 दुरतिक्रमः ॥ दुर्लभो दुर्गमो दुर्गो दुरावासो दुरारिहा ॥ ८३ ॥  
 शृभांगो लोकसारंगः सुतंतुस्तंतुवर्धनः ॥ इंद्रकर्मा महाकर्मा कृत-  
 कर्मा कृतागमः ॥ ८४ ॥ उद्भवः सुंदरः सुंदो रत्ननाभः सुलो-  
 चनः ॥ अर्को वाजसनः शृंगो जयंतः सर्वविज्जयी ॥ ८५ ॥  
 सुवर्णविंदुरक्षोभ्यः सर्ववागीश्वरेश्वरः ॥ महाहृदो महागर्तो महा-  
 भूतो महानिधिः ॥ ८६ ॥ कुमुदः कुंदरः कुंदः पर्जन्यः पावनोऽ-  
 निलः ॥ अमृताशोऽमृतवपुः सर्वज्ञः सर्वतोमुखः ॥ ८७ ॥ सुलभः  
 सुव्रतः सिद्धः शत्रुजिच्छत्रुतापनः ॥ न्यग्रोधोदुंबरोऽश्वत्थश्चाणूरा-  
 ध्रनिषूदनः ॥ ८८ ॥ सहस्रार्चिः सप्तजिह्वः सप्तैधाः सप्तवाहनः  
 ॥ अमूर्तिरनघोऽर्चित्यो भयकृद्भयनाशनः ॥ ८९ ॥ अणुर्बृह-  
 त्कृशः स्थूलो गुणभृन्निर्गुणो महान् ॥ अधृतः स्वधृतः स्वास्यः  
 प्राग्वंशो वंशवर्धनः ॥ ९० ॥ भारभृत् कथितो योगीयोगीशः  
 सर्वकामदः ॥ आश्रमः श्रमणः क्षामः सुपर्णो वायुवाहनः ॥ ९१ ॥  
 धनुर्धरो धनुर्वेदो दंडो दमयिता दमः ॥ अपराजितः सर्वसहो  
 नियंता नियमो यमः ॥ ९२ ॥ सत्त्ववान् सात्त्विकः सत्यः स-  
 त्यधर्मपरायणः ॥ अभिप्रायः प्रियाहोर्हः प्रियकृत् प्रीतिवर्धनः  
 ॥ ९३ ॥ विहायसगतिर्ज्योतिः सुरुचिर्दुतभुग्विभुः ॥ रविर्विरो-

आशापाशशतैवद्धाः कामक्रोधपरायणाः ॥

ईहंते कामभोगार्थं न्यायेनार्थसंचयान्

॥ १२ ॥

इदमद्य मया लब्धमिमं प्राप्स्ये मनोरथम् ॥

इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम्

॥ १३ ॥

चनः सूर्यः सविता रविलोचनः ॥ ९४ ॥ अनंतो हुतभुग्भोक्ता  
सुखदो नैकजोऽग्रजः अनिर्विण्णः सदामर्षी लोकाधिष्ठानमद्भुतः  
॥ ९५ ॥ सनात्सनातनतमः कपिलः कपिरव्ययः ॥ स्वस्तिदः  
स्वस्तिकृत्स्वस्ति स्वस्तिभुक् स्वस्तिदक्षिणः ॥ ९६ ॥ अरौद्रः  
कुंडली चक्री विक्रमार्जितशासनः ॥ शब्दातिगः शब्दसहसि-  
शिरः शर्वरीकरः ॥ ९७ ॥ अक्रूरः पेशलो दक्षो दक्षिणः क्षमि-  
णांवरः ॥ विद्वत्तमो वीतभयः पुण्यश्रवणकीर्तनः ॥ ९८ ॥ उत्तारणो  
दुष्कृतिहा पुण्यो दुःस्वप्ननाशनः ॥ वीरहा रक्षणः संतो जीवनः  
पर्यवस्थितः ॥ ९९ ॥ अनंतरूपोऽनंतश्रीर्जितमन्युर्भयापहः ॥  
चतुरस्रोगभीरात्मा विदेशो व्यादिशोदिशः ॥ १०० ॥ अनादि-  
र्भूभुवोलक्ष्मीः सुवीरो रुचिरांगदः ॥ जननो जनजन्मादिर्भामो  
भीमपराक्रमः ॥ १ ॥ आधारनिलयो धाता पुष्पहासः प्रजागरः  
॥ ऊर्ध्वगः सत्पथाचारः प्राणदः प्रणवः पणः ॥ २ ॥ प्रमाणं  
प्राणनिलयः प्राणभृत् प्राणजीवनः ॥ तत्त्वं तत्त्वविदेकात्मा जन्ममृत्यु  
जरातिगः ॥ ३ ॥ भूर्भुवःस्वस्तरुस्तारः सपिता प्रपितामहः ॥  
यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा यज्ञांगो यज्ञवाहनः ॥ ४ ॥ यज्ञभृद्यज्ञकृद्यज्ञी  
यज्ञभुग्यज्ञसाधनः ॥ यज्ञांतकृद्यज्ञगुह्यमन्त्रमन्त्राद् एव च ॥ ५ ॥  
आत्मयोनिः स्वयंजातो वैखानः सामगायनः ॥ देवकीनंदनः स्र-  
ष्टाक्षितीशः पापनाशनः ॥ ६ ॥ शंखभृन्नंदकी चक्री शार्ङ्गधन्वा  
गदाधरः ॥ रथांगपाणिरक्ष्योभ्यः सर्वप्रहरणायुधः ॥ १०७ ॥  
सर्वप्रहरणायुधोन्नप इति ॥ इतीदं कीर्तनीयस्य केशवस्य महात्मनः

असौ मयाहतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि ॥

ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान्सुखी ॥ १४ ॥

आढ्योऽभिजन्वानस्मि कोऽन्योस्ति सदृशो मया ॥

यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिताः ॥ १५ ॥

नाम्नां सहस्रं दिव्यानामशेषेण प्रकीर्तितम् ॥ १ ॥ यद्दंशुण्या  
भित्तं यश्चापि परिकीर्तयेत् ॥ नाशुभं प्राप्नुयात्किञ्चित्सोऽमुत्रेह  
च मानवः ॥ २ ॥ वेदांतगोब्राह्मणः स्यात्क्षत्रियो विजयी भ-  
वेत् ॥ वैश्यो धनसमृद्धः स्याच्छूद्रः सुखमवाप्नुयात् ॥ ३ ॥  
धर्मार्थीप्राप्नुयाद्धर्ममर्थार्थी चार्थमाप्नुयात् ॥ कामानवाप्नुया-  
त्कामी प्रजार्थी प्राप्नुयात्प्रजाम् ॥ ४ ॥ भक्तिमान्यः  
सदोत्थाय शुचिस्तद्व्रतमानसः ॥ सहस्रं वासुदेवस्य नाम्नामेतत्प्र-  
कीर्तयेत् ॥ ५ ॥ यश्च प्राप्नोति विपुलं ज्ञातिप्राधान्यमेव च ॥  
अचलां श्रियमाप्नोति श्रेयः प्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ ६ ॥ न भयं  
कचिदामोति वीर्यं तेजश्च विंदति ॥ भवत्यरोगो द्युतिमान्वलरूप-  
गुणान्वितः ॥ ७ ॥ रोगार्तो मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बंधनात् ॥  
भयान्मुच्येत भीमस्तु मुच्येतापन्नआपदः ॥ ८ ॥ दुर्गाण्यतितर-  
त्याशुपुरुषः पुरुषोत्तमम् ॥ स्तुवन्नाम सहस्रेण नित्यं भक्तिसम-  
न्वितः ॥ ९ ॥ वासुदेवाश्रयो मर्त्यो वासुदेवपरायणः ॥ सर्व-  
पापविशुद्धात्मा याति ब्रह्म सनातनम् ॥ १० ॥ न वासुदेवभ-  
क्तानामशुभं विद्यते कचित् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिभयंनैवोपजा-  
यते ॥ ११ ॥ इमं स्तवमधीयानः श्रद्धाभक्तिसमन्वितः ॥ युज्ये-  
तात्मा सुखक्षांतिश्रीधृतिस्मृतिकीर्तिभिः ॥ १२ ॥ न क्रोधो  
न च मात्सर्यं न लोभो नाशुभा मतिः ॥ भवंति कृत्तपुण्यानां  
भक्तानां पुरुषोत्तमे ॥ १३ ॥ द्यौःसचंद्रार्कनक्षत्रां खं दिशो भू-  
र्महोदधिः ॥ वासुदेवस्य वीर्येण विधृतानि महात्मनः ॥ १४ ॥

अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः ॥

प्रसक्ताः कामभोगेऽपि पतन्ति नरकेऽथुचौ ॥ १६ ॥

आत्मसंभाविताः स्तब्धा धनमानमदान्विताः ॥

यजन्ते नान्यदेव दमेनाविधिपूर्वकम् ॥ १७ ॥

ससुरासुरगन्धर्व सयक्षोरगराक्षसम् ॥ जगद्वशे वर्ततेदं कृष्णस्य  
सचराचरम् ॥ १५ ॥ इंद्रियाणि मनो बुद्धिः सत्त्वं तेजो बलं  
धृतिः ॥ वासुदेवात्मकान्याहुः क्षेत्रं क्षेत्रज्ञ एव च ॥ १६ ॥  
सर्वागमानामाचारः प्रथमं परिकल्पते ॥ आचारप्रभवो धर्मो  
धर्मस्य प्रभुरच्युतः ॥ १७ ॥ ऋषयः पितरो देवा महाभूतानि-  
धातवः ॥ जंगमाजंगमं चेदं जगन्नारायणोद्भवम् ॥ १८ ॥ योगो  
ज्ञानं तथा सांख्यं विद्याः शिल्पादि कर्म च ॥ वेदाः शास्त्राणि  
विज्ञानमेतत्सर्वं जनार्दनात् ॥ १९ ॥ एको विष्णुर्महद्भूतं पृथ-  
ग्भूतान्यनेकशः ॥ त्रीलोकान् व्याप्य भूतात्मा भुङ्क्ते विश्वभुग-  
व्ययः ॥ २० ॥ इमं स्तवं भगवतो विष्णोर्व्यासेन कीर्तितम् ॥  
पठेद्य इच्छेत्पुरुषः श्रेयः प्राप्तुं सुखानि च ॥ २१ ॥ विश्वेश्वर-  
मजं देवं जगतः प्रभवाप्ययम् ॥ भजन्ति ये पुष्कराक्षं न तेयांति  
पराभवम् ॥ २२ ॥ अर्जुन उवाच ॥ पद्मपत्रविशालाक्ष पद्मना-  
भ सुरोत्तम ॥ भक्तानामनुरक्तानां त्राता भव जनार्दन ॥ २३ ॥  
श्रीभगवानुवाच ॥ यो मां नामसहस्रेण स्तोतुमिच्छति पांडव ॥  
सोऽहमेकेन श्लोकेन स्तुत एव न संशयः ॥ २४ ॥ नमोऽस्त्वनं-  
ताय सहस्रमूर्तये सहस्रपादाक्षिशिरोरुवाहवे ॥ सहस्रनाम्ने पुरुषाय  
श्चाश्वते सहस्रकोटियुगधारिणे नमः ॥ २५ ॥ नमः कमलनाभाय  
नमस्ते जलशायिने ॥ नमस्ते केशवानंत वासुदेवनमोऽस्तु ते  
॥ २६ ॥ वासनाद्वासुदेवस्य वासितं भुवनत्रयम् ॥ सर्वभूतनि-  
वासोऽसि वासुदेव नमोऽस्तु ते ॥ २७ ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवाय

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः ॥

मामात्मपरदेहेषु मद्रिपंतोऽभ्यसूयकाः

॥ १८ ॥

तानहं द्विपतः क्रूरान्संसारेषु नराधमान् ॥

क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु

॥ १९ ॥

गोब्राह्मणहिताय च ॥ जगद्धिताय कृष्णाय गोविंदाय नमोनमः

॥ २८ ॥ आकाशात्पतितं तोयं यथा गच्छति सागरम् ॥ सर्वं

देवनमस्कारः केशवं प्रति गच्छति ॥ २९ ॥ एष निष्कण्टकः

पंथा यत्र संपूज्यते हरिः ॥ कुपथं तं विजानीयाद्गोविंदरहिताग-

मम् ॥ ३० ॥ सर्ववेदेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं

समवाप्नोतिस्तुत्वादेवं जनार्दनम् ॥ ३१ ॥ यो नरः पठते नित्यं

त्रिकालं केशवालये ॥ द्विकालमेककालं वाक्रूरं सर्वं व्यपोहति

॥ ३२ ॥ दहंतेरिपवस्तस्य सौम्याः सर्वे सदा ग्रहाः ॥

विलीयंते च पापानिस्नवेह्यस्मिन् प्रकीर्तिते ॥ ३३ ॥ येनध्यातः

श्रुतो येन येनायं पठ्यतेस्तवः ॥ दत्तानि सर्वदानानि सुराः सर्वे

समर्चिताः ॥ ३४ ॥ इह लोके परे वापि न भयं विद्यते कचि-

त् ॥ नाम्नां सहस्रं योऽधीते द्वादश्यां मम सन्निधौ ॥ ३५ ॥

शनैर्दहति पापानि कल्पकोटिशतानि च ॥ अश्वत्थसन्निधौ पार्थ

तुलसी सन्निधौ तथा ॥ ३६ ॥ पठेन्नामसहस्रं तु गवां कोटिफलं

लभेत् ॥ शिवालये पठेत्रित्यं तुलसीवनसंस्थितः ॥ ३७ ॥ नरो

मुक्तिमवाप्नोति चक्रपाणेर्वचो यथा ॥ ब्रह्महत्यादिकं घोरं सर्व-

पापं विनश्यति ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमन्महाभारते शतसाहस्रसंहितायां वैयासक्यामानुशा

सनिके पर्वणि दानधर्मे भीष्ययुधिष्ठिरसंवादे श्रीविष्णोर्दिव्य-

सहस्रनामस्तोत्रं संपूर्णम् ॥

आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि ॥

मामप्राप्यैव कौंतेय ततो यात्यधर्मां गतिम् ॥ २० ॥

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ॥

कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्रयं त्यजेत् ॥ २१ ॥

## ॥ श्रीशिवमहिम्नःस्तोत्रम् ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ पुष्पदंत उवाच ॥ महिम्नः पारंते प-  
रमावेदुषो यद्यसदृशी स्तुतिर्ब्रह्मादीनामपि तदवसन्नास्त्वपि गिरः  
॥ अथावाच्यः सर्वः स्वमतिपरिणामावधि गृणन्ममाप्येषः स्तोत्रे  
हरनिरपवादः परिकरः ॥ १ ॥ अतीतः पन्थानं तव च महिमा  
वाङ्मनसयोरतद्व्यावृत्त्या यं चकितमभिधत्ते श्रुतिरपि ॥ स कस्य  
स्तोतव्यः कतिविधगुणः कस्य विषयः पदे तर्वाचीने पतति न  
मनः कस्य न वचः ॥ २ ॥ मधुस्फीता वाचः परमममृतं निर्मि-  
तवतस्तव ब्रह्मन्किं वागपि सुरगुरोर्विस्मयपदम् ॥ मम त्वेतां  
वाणीं गुणकथनपुण्येन भवतः पुनामीत्यर्थेऽस्मिन्पुरमथन बुद्धि-  
र्व्यवसिता ॥ ३ ॥ तवैश्वर्यं यत्तज्जगदुदयरक्षाप्रलयकृत्रयोवस्तु  
व्यस्तं तिसृषु गुणभिन्नासु तनुषु ॥ अभव्यानामस्मिन्वरद रमणी  
यामरमणीं विहंतुं व्याक्रोशीं विदधत इहैके जडधियः ॥ ४ ॥  
किमीहः किंकायः स खलु किमुपायस्त्रिभुवनं किमाधारो धाता  
सृजति किमुपादान इति च ॥ अतर्क्यैश्वर्यं त्वय्यनवसरदुःस्थोदत-  
धियः कुतर्कोऽयं कांश्चिन्मुखरयति मोहाय जगतः ॥ ५ ॥ अज-  
न्मानो लोकाः किमवयववंतोऽपि जगतामधिष्ठातारं किं भवविधि  
रनादृत्यभवति ॥ अनीशोवा कुर्याद्भुवनजनने कः परिकरो  
यतोमंदास्तां प्रत्यमरवर संशेरत इमे ॥ ६ ॥ त्रयीसांख्यं

एतैर्विमुक्तः कौंतेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः ॥

आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ॥ २२ ॥

यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते काम कारतः ॥

न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥ २३ ॥

योगः पशुपतिमतं वैष्णवमिति प्रभिन्ने प्रस्थाने परमिदमदः  
पथ्यमिति च॥रुचीनां वैचित्र्यादृजुकुटिलनानापथजुषां नृणामेको  
गम्यस्त्वमसि पयसामर्णव इव ॥७॥ महोक्षः खट्वांगं परशुरजिनं  
भस्म फणिनः कपालं चेतीयत्तव वरद तंत्रोपकरणम् ॥ सुरास्तां-  
तामृद्धिं दधति तु भवद्भूषणहितां नहि स्वात्मारामं विषयमृ-  
गतृष्णा भ्रमयति ॥ ८ ॥ ध्रुवं कश्चित्सर्वं सकलमपरस्त्वर्धुवमिदं  
परो ध्रौव्याध्रौव्ये जगति गदति व्यस्तविषये ॥ समस्तेऽप्येत-  
स्मिन्पुरमथन तैर्विस्मितइव स्तुवञ्च जिह्वेमि त्वां न खलु ननु धृष्टा  
सुखरता ॥ ९ ॥ तवैश्वर्यं यत्नाद्यदुपरि विरिंचो हरिरधः परि-  
च्छेत्तुं यातावनलमनलस्कंधवपुषः ॥ ततो भक्तिश्रद्धाभरगुरुगृण-  
ज्यां गिरिश यत्स्वयं तस्थेताभ्यां तवकिमनुवृत्तिर्न फलति॥१०॥  
अयत्नादापाद्य त्रिभुवनमवैरव्यतिकरं दशास्यो यद्वाहूनभृत रण-  
कंडूपरवशान् ॥ शिरःपद्मश्रेणीरचितचरणाम्भोरुवबलेः स्थिरा-  
यास्त्वद्भक्तेस्त्रिपुरहरविस्फूर्जितमिदम् ॥ ११ ॥ अमुष्य त्वत्सेवा-  
समधिगतसारं भुजवनं बलात्कैलासेऽपि त्वदधिवसतौ विक्रमयतः  
॥ अलभ्यापातालेऽभ्यलसचलितांगुष्ठशिरसि प्रतिष्ठा त्वय्यासी-  
द्भुवमुपचितो मुह्यति खलः ॥ १२॥ यदृद्धिं सुत्राम्णो वरद पर-  
मोच्चैरपिसतीमधश्चक्रे बाणः परिजनविधेयस्त्रिभुवनः ॥ न तच्चित्रं-  
तस्मिन् वरिवसितरि त्वचरणयोर्न कस्याप्युन्नत्यै भवति शिरस-  
स्त्वय्यवनतिः ॥ १३ ॥ अकांडव्रह्मांडक्षयचक्रितदेवासुरकृपावि-  
धेयस्याऽऽसीद्यस्त्रिनयनविषं संहृतवतः ॥ स कल्माषः कंठे तव

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ॥

ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तकर्म कर्तुमिहार्हसि

॥ २४ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णा-  
र्जुनसंवादे पुरुषोत्तमयोगो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

कुरुते न श्रियमहो विकारोऽपि श्लाघ्यो भुवनभयभंगव्यसनिनः  
॥ १४ ॥ असिद्धार्था नैव कचिदपि सदेवा सुरनरे निवर्तन्ते  
नित्यं जगति जयिनो यस्य विशिखाः ॥ स पश्यन्नीश त्वामित-  
रसुरसाधारणमभूत् स्मरः स्मर्तव्यात्मा नहि वशिषुपथ्यः परि-  
भवः ॥ १५ ॥ मही पादाघाताद्भजति सहसा संशयपदं पदं वि-  
ष्णोर्भ्राम्यद्भुजपरिघरुग्णद्वाहगणम् ॥ मुहुर्द्यौदौस्थ्यं यात्यनिभृत्  
जटाताडिततटा जगद्रक्षायै त्वं नटसि ननुवामैव विभुता ॥ १६ ॥  
वियव्यापीतारागणगुणितफेनोद्गमरुचिः प्रवाहो वारां यः पृषतल-  
घुदृष्टः शिरसि ते ॥ जगद्वीपाकारं जलधिवलयं तेन कृतमित्य-  
नेनैवोन्नेयं धृतमहिम दिव्यं तव वपुः ॥ १७ ॥ रथः क्षोणी यन्ता  
शतधृतिरग्रेद्रो धनुरथोरथांगे चन्द्रार्कौ रथचरणपाणिः शर इति  
॥ दिधक्षोस्ते कोऽयं त्रिपुरतृणमाडंबरविधिर्विधेयैः क्रीडंत्यो न  
खलु परतंत्राः प्रभुधियः ॥ १८ ॥ हरिस्ते साहस्रं कमलबलिमा-  
धाय पद्मोर्यदेकोने तस्मिन्निजमुदहरन्नेत्रकमलम् ॥ गतो भक्त्यु-  
द्रेकः परिणतिमसौचक्रवपुषा त्रयाणां रक्षायै त्रिपुरहर जागर्ति  
जगताम् ॥ १९ ॥ क्रतौ सुप्ते जाग्रच्चमसि फलयोगे क्रतुमतां क-  
र्म प्रध्वस्तं फलति पुरुषाराधनमृते ॥ अतस्त्वां संप्रेक्ष्य क्रतुषु  
फलदानप्रतिभुवं श्रुतौ श्रद्धां वद्ध्वा दृढपरिकरः कर्मसुजनः ॥ २० ॥  
क्रियादक्षोदक्षः क्रतुपतिरधीशस्तनुभृतामृषीणामात्विज्यं जरणद-  
सदस्याः सुरगणाः ॥ क्रतुभ्रंशस्त्वत्तः क्रतुफलविधानव्यसनि-



॥ अर्जुन उवाच ॥

ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य यजंते श्रद्धयाऽन्विताः ॥

तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः

॥ १ ॥

नो ध्रुवं कर्तुः श्रद्धाविधुरमभिचाराय हि मखाः ॥ २१ ॥ प्रजा-  
नाथं नाथ प्रसभमभिकं स्वां दुहितरं गतं रोहिद्भूतां रिरमयि-  
षुमृष्यस्य वपुषा ॥ धनुष्पाणे र्यातं दिवमपि सपत्राकृतममुं त्रसंतं  
तेऽद्यापि त्यजति न भृगव्याधरभसः ॥ २२ ॥ स्वलावण्याशंसा  
धृतधनुषमहाय तृणवत्पुरः प्लुष्टं दृष्ट्वा पुरमथन पुष्पायुधमपि ॥  
यदि ह्येवं देवी यमनिरतदेहार्थघटनादवैति त्वामद्धा वतवरद  
मुग्धा युवतयः ॥ २३ ॥ श्मशानेष्वाक्रीडा स्मरहर पिशाचाः  
सहचराश्रिताभस्मालेपः स्रगपि नृकरोटीपरिकरः ॥ अमंगल्यंशीलं  
तव भवतु नामैवमखिलं तथापि स्मर्तॄणां वरद परमं मंगलमसि  
॥ २४ ॥ मनःप्रत्यक्चित्ते सविधमवधायात्तमरुतः प्रहृष्यद्रोमाणः  
प्रमदसलिलोत्संगितदृशः ॥ यदालोक्याह्लादं हृदइवनिमज्ज्यामृत-  
भये दधत्यंतस्तत्त्वं किमपि यमिनस्तत्किल भवान् ॥ २५ ॥ त्व-  
मर्कस्त्वं सोमस्त्वमसि पवनस्त्वं हुतवहस्त्वमापस्त्वं व्योम त्वमु-  
धरणिरात्मा त्वमिति च ॥ परिञ्छिन्नामेवं त्वयि परिणता विभ्रति  
गिरं न विद्मस्तत्तत्त्वं वयमिह तु यत्त्वं न भवसि ॥ २६ ॥ त्रयीं  
तिस्रो वृत्तीस्त्रिभुवनमथो त्रीनपि सुरानकाराद्यैर्वर्णैस्त्रिभिरभिदधत्ती-  
र्णविकृति ॥ तुरीयं ते धाम ध्वनिभिरखंधानमणुभिः समस्तं  
व्यस्तं त्वां शरणद गृणात्योमितिपदम् ॥ २७ ॥ भवः शर्वो रुद्रः  
पशुपतिरथोगः सहमहांस्तथा भीमेशानाविति यदभिधानाष्टकमि-  
दम् ॥ अमुष्मिन्प्रत्येकं प्रविचरति देवश्रुतिरपि प्रियायास्मै  
धाम्ने प्रणिहितनमस्योस्मि भवते ॥ २८ ॥ नमोनेदिष्ठाय प्रिय-

## ॥ श्री भगवानुवाच ॥

त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा ॥

सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु ॥ २ ॥

द्वन्द्वविष्टाय च नमो नमः क्षोदिष्टाय स्मरहरमहिष्टाय च नमः ॥  
 नमो वर्षिष्टाय त्रिनयनयविष्टाय च नमो नमः सर्वस्मै ते तदिदमि  
 ति शर्वाय च नमः ॥ २९ ॥ बहलजरसे विश्वोत्पत्तौ भवाय नमो  
 नमः प्रबलतमसे तत्संहारे हराय नमोनमः ॥ जनसुखकृते सत्त्वो  
 द्विक्तौ मृडाय नमोनमः प्रमहसि पदे निस्त्रैगुण्ये शिवाय नमोनमः  
 ॥ ३० ॥ कृशपरिणतिचेतःक्लेशवश्यं कचेदं कच तव गुणसीमो  
 लुंघिनी शश्वद्विद्धिः ॥ इति चकितममं दीकृत्य मां भक्तिराधाद्वरद  
 चरणयोस्ते वाक्यपुष्पोपहारम् ॥ ३१ ॥ असितगिरिसमं स्या-  
 त्कज्जलं सिंधुपात्रे सुरतरुवरशाखा लेखनी पत्रमुर्वी ॥ लिखति  
 यदि गृहीत्वा शारदा सर्वकालं तदपि तव गुणानामीश पारं न  
 याति ॥ ३२ ॥ असुरसुरमुनींद्रैरर्चितस्येदुमौलेर्ग्रथितगुणमहिम्नो  
 निर्गुणस्येश्वरस्य ॥ सकलगुणवरिष्ठः पुष्पदंताभिधानो रुचिरम-  
 लघुवृत्तैः स्तोत्रमेतच्चकार ३३ अहरहरनवग्रं धूर्जटेः स्तोत्रमेतत्पठति  
 परमभक्त्या शुद्धचित्तः पुमान्यः ॥ स भवति शिवलोक रुद्रतुल्य-  
 स्तथात्र प्रचुरतरधनायुःपुत्रवान्कीर्तिमांश्च ॥ ३४ ॥ महेशान्नापरो  
 देवो महिम्नो नापरा स्तुतिः ॥ अघोरान्नापरो मंत्रो नास्ति तत्त्वं  
 गुरोः परम् ॥ ३५ ॥ दीक्षा दानं तपस्तीर्थं ज्ञानं यागादिकाः  
 क्रियाः ॥ महिम्नस्तवपाठस्य कलां नार्हति षोडशीम् ॥ ३६ ॥  
 कुसुमदशननामा सर्वगंधर्वराजः शशिधरवरमौलेर्देवदेवस्य दासः ॥  
 स खलु निजमहिम्नो भ्रष्ट एवास्य रोषात्स्तवनमिदमकार्षीद्विव्य  
 दिव्यं महिम्नः ॥ ३७ ॥ सुखरमुनिपूज्यं स्वर्गमोक्षकहेतुं पठति  
 यदि मनुष्यः प्राञ्जलिर्नान्यचेताः ॥ व्रजति शिवसमीपं किन्नरैः

सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ॥

श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव सः ॥ ३ ॥

यजंते सात्त्विका देवान्यक्षरक्षांसि राजसाः ॥

प्रेतान्भूतगणांश्चान्ये यजंते तामसा जनाः ॥ ४ ॥

स्तूयमानः स्तवनमिदममोघं पुष्पदंतप्रणीतम् ॥ ३८ ॥ श्रीपुष्प-  
दंतमुखपंकजनिर्गतेन स्तात्रेण किल्बिषहरेण हरप्रियेण ॥ कंठ-  
स्थितेन पठितेन समाहितेन सुप्रीणितो भवति भूतपतिर्महेशः  
॥ ३९ ॥ इत्येषा वाङ्मयी पूजा श्रीमच्छंकरपादयोः ॥ अर्पिता  
तेन मे देवः प्रीयतां च सदाशिवः ॥ ४० ॥ इति पुष्पदंतगंधर्व-  
राजविरचितं श्रीशिवमहिम्नःस्तोत्रं संपूर्णम् ॥

॥श्री सदाशिवार्पण मस्तु॥



अशास्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपो जनाः

दंभाहंकारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः

॥ ५ ॥

कर्षयन्तः शरीरस्थं भूतग्राममचेतसः

मां चैवातः शरीरस्थं तान्विन्द्यासुरनिश्चयान्

॥ ६ ॥

## ॥ अथ देव्यारति ॥

जयदेवि जयदेवि जयमोहिनिरूपे ॥ जय० ॥ मामिह जननि  
समुद्धर पतितं भवकूपे ॥ जयदेवि० ॥ १ ॥ प्रवरातीरनिवा-  
सिनि निगमप्रतिपाद्ये ॥ निगम० ॥ पारावारविहारिणि नारा-  
यणिहृद्ये ॥ जयदेवि० ॥ २ ॥ प्रपञ्चसारे जगदाधारे श्रीविद्ये  
॥ जगदा० ॥ प्रपन्नपालननिरते मुनिवृन्दाराध्ये ॥ जयदेवि०  
॥ ३ ॥ दिव्यसुधाकरवदने कुन्दोज्ज्वलरदने ॥ कुन्दो० ॥  
पदनखनिर्जितमदने मधुकैटभकदने ॥ जयदेवि० ॥ ४ ॥ विक-  
सितपङ्कजलयने पन्नगपतिशयने ॥ पन्नग० ॥ खगपतिवहने  
गहने सङ्कटवनदहने ॥ जयदेवि० ॥ ५ ॥ मञ्जीराङ्कितचरणे  
मणिमुक्ताभरणे ॥ मणि० ॥ कञ्चुकिवस्त्रावरणे वक्त्राम्बुजधरणे ॥  
जयदेवि० ॥ ६ ॥ शक्रामयभयहरणे भूसुरसुखकरणे ॥ भूसुर० ॥  
करुणां कुरु मे शरणे गजनक्रोद्धरणे ॥ जयदेवि० ॥ ७ ॥ छित्त्वा  
राहुग्रीवां पासि त्वं विबुधान् ॥ पासि० ॥ ददासि मृत्युमनिष्टं  
पीयूषं विबुधान् ॥ जयदेवि० ॥ ८ ॥ विहरसि दानवरुणां  
समरे संसिद्धाम् ॥ समरे० ॥ मध्वमुनीश्वरवरदे पालयसंसि-  
द्धाम् ॥ जयदेवि० ॥ ९ ॥ इति ॥

## ॥ अथ द्वितीया देव्यारति ॥

जयदेवि जयदेवि जयसुन्दरीतनये ॥ जय० ॥ निशिदिनि ब-  
सन्ति कुरु भवईश्वरि मम हृदये ॥ जयदेवि० ॥ १ ॥ विदुंशुण-

आहारस्त्वपि सर्वस्य विविधो भवति प्रियः ॥

यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु

॥ ७ ॥

आयुः सत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः ॥

रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः ॥८॥

कोणान्वितपट्कोणवृत्तं ॥ षट्० ॥ तदुपरिवसुदलपत्रं वर्तुलमपि-  
धत्तं ॥ जयदेवि० ॥ २ ॥ द्विगुणीकृतवसुदलपत्रं मोहितहरचित्तं  
॥ मोहित० ॥ द्वारचतुष्टयनिर्मितयंत्रपरितंत्रं ॥ जयदेवि० ॥ ३ ॥  
वामंकलशापूरितविरचितमाधारं ॥ विरचित० ॥ तस्मिन्दर्पिसुसु-  
ललितपूजितमाधार ॥ जयदेवि० ॥ ४ ॥ एवंपंचावर्णितपणितगुण-  
सारं ॥ पर्णि० ॥ देहित्वंभुवनपितादुर्गसंसारं ॥ जयदेवि०  
॥ ५ ॥ कलशामृतपरिपूरितनवपत्रसमेतं ॥ नव० ॥ गणपतियो-  
गिनिवदुकक्षेत्रादिकचितं ॥ जयदेवि० ॥ ६ ॥ अर्चनविधिना-  
सहितं श्रीगुरुविधिवंतं ॥ श्रीगुरु० ॥ तारकपंडितवदनाभक्ता-  
खिलदत्तं ॥ जयदेवी० ॥ ७ ॥ इति ॥

## ॥ अथ शङ्करारति ॥

जयदेवजयदेवजयत्र्यंबकराजन् ॥ जय ॥ गंगाधरगौरीवरशं-  
करशूलपाणिन् ॥ जयदेव० ॥ १ ॥ सद्योजातंप्रपद्यामीतिस्मरणे-  
श्रुतिमन्त्रं ॥ स्मरणे० ॥ सांबंपंचवक्त्रंतेजोमयदेवम् ॥ जयदेव०  
॥ २ ॥ सहजंसहजानंदंसकलंपरिपूर्णं ॥ सकलं० ॥ सर्वत्रह्याती-  
तंश्रुतिभिःप्रतिपाद्यम् ॥ जयदेव० ॥ ३ ॥ भवेभवेनातिभवेभजते-  
त्रिनेत्रम् ॥ भज० ॥ भजस्वतेजोबुद्धिर्महताजगदीशम् ॥ जयदेव० ॥  
॥ ४ ॥ अनाथनाथंवदेआत्माविश्वेशम् ॥ आत्मा० ॥ मृगधरपर-  
शुहस्तंशिवचंद्रमौलिम् ॥ जयदेव० ॥ ५ ॥ वामदेवंवदेविदेहि-  
कैवल्यम् ॥ विदेहि० ॥ सद्योजातंसिद्धिर्ज्येष्ठश्रेष्ठत्वम् ॥ जयदेव० ॥

कटुफलवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ॥

आहारा राजसस्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः ॥ ९ ॥

यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत् ॥

उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥ १० ॥

॥ ६ ॥ विभूतिसुचर्चितशंभोसर्वांगं ॥ शंभो० ॥ नमामिरुद्रं कालं  
 तारकजगदीशम् ॥ जयदेव० ॥ ७ ॥ अघोरघोरेघोरंहयरुद्रो-  
 भीमम् ॥ हय० ॥ भूतनाथं देवं भुजंगफणिभूषम् ॥ जयदेव० ॥ ८ ॥  
 कपर्दिकामारीचक्रतुभयनाशम् ॥ क्रतु० ॥ सर्वसर्वाध्यक्षं भक्तानु-  
 ग्रहदम् ॥ जयदेव० ॥ ९ ॥ तत्पुरुषाय विद्महे तितन्मय आनन्दम्  
 ॥ तन्मय० ॥ महादेवो बुद्धिर्व्यापकसर्वांगम् ॥ जयदेव० ॥ १० ॥  
 त्रिगुणातीतं तत्पदपरमेशम् ॥ तत्पद० ॥ शंभोनाथं मोक्षप्रणवमो-  
 कारम् ॥ जयदेव० ॥ ११ ॥ ईशानं सर्वभूतेभजते विद्योतम्  
 ॥ भजते० ॥ ब्रह्मासत्पदपदब्रह्मापरमेशम् ॥ जयदेव० ॥ १२ ॥  
 सत्यं सत्यान्तं ब्रह्म आकाशम् ॥ चिन्मय० ॥ चिदानन्दो हेतुं शि-  
 वशिव ओंकारम् ॥ जयदेव० ॥ १३ ॥ विशाधरकिन्नरअप्सरगा-  
 यतिसंगीतम् ॥ गायति० ॥ नन्दीभृङ्गीचिन्डीगणपतिनृत्यन्तम् ॥  
 जयदेव० ॥ १४ ॥ ताण्डनिर्गुणसावं अद्भुत आनन्दम् ॥ अद्भुत० ॥  
 हरिहरब्रह्माध्यक्षं भक्तानुग्रहदम् ॥ जयदेव० ॥ १५ ॥ नन्दीब्रह्म-  
 नागहनापार्वतिच्यारमणा ॥ पार्वति० ॥ मन्मथदहनाशंभोवाता-  
 त्मजनयना ॥ जयदेव० ॥ १६ ॥ सर्वोपाधिविवर्जिततापत्रय-  
 शमना ॥ तापत्रय० ॥ कैलासाचलवासाकाशीकृतगमना ॥ जय-  
 देव० ॥ १७ ॥ अनंतशेषो हरिहरब्रह्मामध्यस्थम् ॥ ब्रह्मा० ॥  
 नारदतुवरगीतं सन्मुखहनुमन्तम् ॥ जयदेव० ॥ १८ ॥ अगणित-  
 महिमाध्यक्षं अभयं वरदानं ॥ अभय० ॥ गंगाधरदीक्षितकृतशि-  
 वहरसायुज्यम् ॥ जयदेव० ॥ १९ ॥ इति ॥

अफलाकांक्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ॥

यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः ॥ ११ ॥

अभिसंधाय तु फलं दंभार्थमपि चैव यत् ॥

इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम् ॥ १२ ॥

## ॥ श्रीगणेशायनमः ॥

जयदेव जयदेव जयशङ्कर शंभो ॥ जयशङ्कर० ॥ मामुद्धर  
भवजलनिधिमग्नं भगवन्भो ॥ जयदेव० ॥ १ ॥ यस्य स्मृतिमा-  
त्रेण ह्यशिवं भवति शिवम् ॥ अशिव ॥ यद्द्व्यानामृतपानादनृतं  
भवति नृतं जयदेव० ॥ २ ॥ यद्भासा रोचयते जडमपि जगद-  
खिलं । जडमपि० ॥ तं वंदे परमानंदघनं परमशिवम् ॥ जय-  
देव० ॥ ३ ॥ यदि पुनरपराधशतैरनुरक्तं त्वं माम् ॥ अनुरक्तम् ॥  
जानीषे जगदीश्वर शरणागत वंधो ॥ जयदेव० ॥ ४ ॥ त्रयी-  
विधात्मक सर्वोपनिषद्मयशूलिन् ॥ उपनिषद्० ॥ विश्वावेदि-  
हृदिस्थो विहरन्प्रमथगणैः ॥ जयदेव० ॥ ५ ॥ अंडजवाहप्रमुखा-  
खंडलदेवगणा ॥ खंडलदेव० ॥ चंडिशतवार्चातो जाता जगदी-  
शा ॥ जयदेव० ॥ ६ ॥ कुंडलिभूषणशिरसामंडितगाङ्गजला ॥  
मंडित० ॥ पंडितकुलदैवत हर परिपालय विश्वम् ॥ जय० ॥  
॥ ७ ॥ इति ॥

## ॥ अथ रामरक्षा प्रारभ्यते ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

अस्य श्रीरामरक्षास्तोत्रमंत्रस्य बुधकौशिक ऋषिः ॥ श्रीराम-  
चंद्रो देवता ॥ अनुष्टुप् छंदः ॥ सोता शक्तिः ॥ श्रीमद्भुवान्  
कीलकम् ॥ श्रीरामचंद्रपीत्यर्थं रामरक्षास्तोत्रमंत्रजपे विनियोगः  
॥ अथ ध्यानम् ॥ ध्यायेदाजाबाहुं धृतशरधनुषं बद्धपद्मास-

विधिहीनमसृष्टान्नं मंत्रहीनमदक्षिणम् ॥

श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते

॥ १३ ॥

देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम् ॥

ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते

॥ १४ ॥

नस्थं पीतं वासो वसानं नवकमलदलस्पर्धिनेत्रं प्रसन्नम् ॥ वामा-  
कारूढसीतामुखकमलमिलल्लोचनं नीरदाभं नानालंकारदीप्तं दधत्  
मुखजटामंडलं रामचंद्रम् ॥ १ ॥ चरितं रघुनाथस्य शतकोटिप्रवि-  
स्तरम् ॥ एकैकमक्षरं पुंसां महापातकनाशनम् ॥ १ ॥ ध्यात्वा  
नीलोत्पलश्यामं रामं राजीवलोचनम् जानकीलक्षणापेक्षं जटा-  
मुकुटमंडितम् ॥ २ ॥ सासितूणधर्वाण्यारिणं नक्तचरांतकम् ॥  
स्वलीलया जगत्रातुमाविर्भूतमजं विशुम् ॥ ३ ॥ रामरक्षां पठे-  
त्प्राज्ञः पापघ्नीं सर्वकामदाम् ॥ शीरो मे राघवः पातु भालं द-  
शरथात्मजः ॥ ४ ॥ कौसल्येयो हृशौ पातु विश्वामित्रप्रियः श्रुती ॥  
घ्राणं पातु मखत्राता मुखं सौमित्रिवत्सलः ॥ ५ ॥ जिह्वां वि-  
द्यानिधिः पातु कंठं भरतवंदितः ॥ स्कंधौ दिव्यायुधः पातु भुजौ  
भग्नेशकार्मुकः ॥ ६ ॥ करौ सीतापतिः पातु हृदयं जामदग्न्यजित्  
॥ मध्यं पातु खरध्वंसी नाभिं जांबवदाश्रयः ॥ ७ ॥ सुग्रीवेशः  
कटिं पातु सक्थिनी हनुमत्प्रभुः ॥ ऊरू रघूत्तमः पातु रक्षः कुल-  
विनाशकृत् ॥ ८ ॥ जानुनी सेतुकृत्पातु जंघे दशमुखांतकः ॥  
पादौ विभीषणश्रीदः पातु रामोऽखिलं वपुः ॥ ९ ॥ एतां रा-  
मबलोपेतां रक्षां यः सुकृती पठेत् ॥ स चिरायुः सुखी पुत्री  
विजयी विनयी भवेत् ॥ १० ॥ पातालभूतलव्योमचारिणश्छ-  
द्मचारिणः ॥ न द्रष्टुमपि शक्तास्ते रक्षितं रामनामभिः ॥ ११ ॥  
रामेति रामभद्रेति रामचंद्रेति वा स्मरन् ॥ नरो न लिप्यते पा-  
पैर्भुक्तिं मुक्तिं च विंदति ॥ १२ ॥ जगज्जैत्रैकमंत्रेण रामनाम्ना-



अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ॥

स्वाध्यायाभ्यसनं चैव बाहुमयं तप उच्यते ॥ १५ ॥

मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः ॥

भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते ॥ १६ ॥

ऽभिरक्षितम् ॥ यः कंठे धारयेत्तस्य करस्थाः सर्वसिद्धयः ॥ १३ ॥  
 वज्रपंजरनामेदं यो रामकवचं स्मरेत् ॥ अव्यहताज्ञः सर्वत्र  
 लभते जयमंगलम् ॥ १४ ॥ आदिष्टवान्यथा स्वप्ने रामरक्षा-  
 मिमां हरः ॥ तथा लिखितवान् प्रातः प्रबुद्धो बुधकौशिकः  
 ॥ १५ ॥ आरामः कल्पवृक्षाणां विरामः सकलापदाम्  
 अभिरामस्त्रिलोकानां रामः श्रीमान् स नः प्रभुः ॥ १६ ॥  
 तरुणौ रूपसंपन्नौ मुकुमारौ महाबलौ ॥ पुंडरीकविशालाक्षौ ची-  
 रकृष्णाजिनांबरौ ॥ १७ ॥ फलमूलाशिनौ दांतौ तापसौ ब्रह्म-  
 चारिणौ ॥ पुत्रौ दशरथस्यैतौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ १८ ॥  
 शरण्यौ सर्वसत्त्वानां श्रेष्ठौ सर्वधनुष्मताम् ॥ रक्षःकुलनिहतारौत्रा-  
 येतांनोरघूत्तमौ ॥ १९ ॥ आत्तसज्जधनुषाविपुस्पृशावक्षयाशुगनिषं-  
 गसंगिनौ ॥ रक्षणाय मम रामलक्ष्मणावग्रतः पथि सदैव गच्छ-  
 ताम् ॥ २० ॥ सन्नद्धः कवची खड्गी चापबाणधरो युवा ॥  
 गच्छन्मनोरथोऽस्माकं रामः पातु सलक्ष्मणः ॥ २१ ॥ रामो  
 दाशरथिः शूरो लक्ष्मणानुचरो बली ॥ काकुत्स्थः पुरुषः पूर्णः  
 कौसल्येयो रघूत्तमः ॥ २२ ॥ वेदांतवेद्यो यज्ञेशः पुराणपुरुषोत्तमः  
 ॥ जानकीवल्लभः श्रीमानप्रमेयपराक्रमः ॥ २३ ॥ इत्येतानि जपे-  
 न्नित्यं मद्भक्तः श्रद्धयान्वितः ॥ अश्वमेधायुतं पुण्यं संप्राप्नोति  
 न संशयः ॥ २४ ॥ रामंदूर्वादलश्यामं पद्माक्षं पीतवाससम् ॥  
 स्तुवंति नामभिर्दिव्यैर्न ते संसारिणो नराः ॥ २५ ॥ रामं ल-  
 क्ष्मणपूर्वजं रघुवरं सीतापतिं सुंदरं काकुत्स्थं करुणार्णवं गुणनिधिं

श्रद्धया परया तप्तं तपस्तन्निविधं नरैः ॥

अफलाकांक्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते ॥ १७ ॥

सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत् ॥

क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम् ॥ १८ ॥

विप्रप्रियं धार्मिकम् ॥ राजेंद्रं सत्यसंधं दशरथतनयं श्यामलं  
शांतमूर्तिं वंदे लोकाभिरामं रघुकुलतिलकं राघवं रावणारिम्  
॥ २६ ॥ रामाय रामभद्राय रामचंद्राय वेधसे ॥ रघुनाथाय  
नाथाय सीतायाः पतये नमः ॥ २७ ॥ श्रीराम राम रघुनंदन  
राम राम श्रीराम राम भरताग्रज राम राम ॥ श्रीराम राम रण-  
कर्कश राम राम श्रीराम राम शरणं भव राम राम ॥ २८ ॥  
श्रीरामचंद्रचरणौ मनसा स्मरामि श्रीरामचंद्रचरणौ वचसा शृ-  
णामि ॥ श्रीरामचंद्रचरणौ शिरसा नमामि श्रीरामचंद्रचरणौ  
शरणं प्रपद्ये ॥ २९ ॥ माता रामो मत्पिता रामचंद्रः स्वामी  
रामो मत्सखा रामचंद्रः ॥ सर्वस्वं मे रामचंद्रो दयालुर्नान्यं जाने  
नैव जाने न जाने ॥ ३० ॥ दक्षिणे लक्ष्मणो यस्य वामे तु  
जनकात्मजा ॥ पुरतो मारुतिर्यस्य तं वंदे रघुनंदनम् ॥ ३१ ॥  
लोकाभिरामं रणरंगधीरं राजीवनेत्रं रघुवंशनाथम् ॥ कारुण्य-  
रूपं करुणाकरं तं श्रीरामचंद्रं शरणं प्रपद्ये ॥ ३२ ॥ मनोजवं  
मारुततुल्यवेगं जितेंद्रियं बुद्धिमतां वग्निष्ठम् ॥ वातात्मजं वानर-  
यूथमुख्यं श्रीरामदूतं शरणं प्रपद्ये ॥ ३३ ॥ कूजंतं रामरामेति  
मधुरं मधुराक्षरम् ॥ आरुह्य कविताशाखां वंदे वाल्मीकिकोकिलम्  
॥ ३४ ॥ आपदामपहर्तारं दातारं सर्वसंपदाम् ॥ लोकाभिरामं  
श्रीरामं भूयो भूयो नमाम्यहम् ॥ ३५ ॥ भर्जनं भवबीजानाम-  
र्जनं सुखसंपदाम् ॥ तर्जनं यमदूतानां रामरामेति गर्जनम् ॥ ३६ ॥

मूढग्राहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः ॥

परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम्

॥ १९ ॥

दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे ॥

देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम्

॥ २० ॥

रामो राजमणिः सदा विजयते रामं रमेशं भजे रामेणाभिहता  
निशाचरचमू रामाय तस्मै नमः ॥ रामान्नास्ति परायणं परतरे  
रामस्य दासोऽभ्यहं रामे चित्तलयः सदा भवतु मे भो राम  
यामुद्धर ॥ ३७ ॥ रामरामेति रामेति रमे रामे मनोरमे ॥ स-  
हस्रनाम तत्तुल्यं रामनाम वरानने ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीबुधकौशिकविरचितं रामरक्षास्तोत्रं संपूर्णम् ॥

॥ श्रीरामचंद्रार्पणमस्तु ॥



યત્તુ પ્રત્યુપકારાર્થં ફલમુદ્દિશ્ય વા પુનઃ ॥

દીયતે ચ પરિક્લિષ્ટં તદ્દાનં રાજસં સ્મૃતમ્

॥ ૨૧ ॥

અદેશકાલે યદ્દાનમપાત્રેભ્યશ્ચ દીયતે ॥

અસત્કૃતમવજ્ઞાતં તત્તામસમુદાહૃતમ્

॥ ૨૨ ॥

## સામાન્ય પુરૂષ ધર્મ.

સંસારમાં જન્મેલા મનુષ્ય જોડે શું જાય છે ?

૧. મહાન પુરૂષાર્થ કરીને જીવંતીના છેડા સુધી મોટાં ચરાક્રમો કરી અને મરજી પ્રમાણે વતીં સર્વ કુટુંબીઓની ઇચ્છા પૂર્ણ કરેલી છે જેણે એવા મનુષ્યની સાથે, તેમના ઘરની નારી કે જે મુખેથી પોતાના સ્વામીના સુખની ઇચ્છા રાખનાર છે અને પ્રસંગે સાથે આવીશ એમ બોલનાર તે પણ જોડે આવતી નથી, તેમ ફરી મળવા પણ ઇચ્છતી નથી, માત્ર તે તો ખરા સુખને નહિ પણ જગતસુખની ઇચ્છા તરફ દોરનાર છે. કવચિત જ કોઈ સ્ત્રી પતિ એજ પરમેશ્વર એમ ગણી તે પરાયણ રહે છે. પણ આખરે કોઈ કોઈનું નથી અને અંતે એકલજ જવાનો વખત આવે છે. પૈસા કે સંબંધ હશે ત્યાં લગણુ સગાં વહાલાં મૈ મળે છે અને હેતુભાવ બતાવે છે, પણ જ્યારે પૈસા ખુટે છે ત્યારે કોઈ મદદ કરતું નથી. માટે સારભૂત ધનને મેળવી આપણું શું થશે તેનું ચિંતન રાખવું, કારણકે તે આપણી સાથે તે આવનાર છે.

૨. મરણ પછી જે કર્મનો અભ્યાસ દ્રઢ થયો છે તેની જોડે પ્રાણવાયુ મનરૂપ થઈ જાય છે; અને તેવાંજ ફલને તે પ્રાપ્ત કરે છે. મહાન કપિલ મુનિએ પોતાના મનની સત્તાથી સારાં કર્મ કરી નિર્ણય કર્યો છે કે પ્રકૃતિ એટલે માયા. એ

ઔત્સદિતિ નિર્દેશો બ્રહ્મણસ્ત્રિવિધઃ સ્મૃતઃ ॥

બ્રાહ્મણાસ્તેન વેદાશ્ચ યજ્ઞાશ્ચ વિહિતાઃ પુરા ॥ ૨૩ ॥

તસ્માદોમિત્યુદાહૃત્ય યજ્ઞદાનતપઃક્રિયાઃ ॥

પ્રવર્તેતે વિધાનોક્તાઃ સતતં બ્રહ્મવાદિનામ્ ॥ ૨૪ ॥

માયાના બે સ્વભાવ છે. (૧) અનુલોભ પરિણામ અને (૨) પ્રતિ-લોભ પરિણામ. જ્યારે પ્રતિલોભ પરીણામ થાય છે ત્યારે દ્રઢ ભાવ થાય છે, અને જ્યારે અનુલોભ પરીણામ થાય છે ત્યારે અંતરમુખ આત્મામાં જાય છે કે જે “આત્મા” શુદ્ધરૂપ છે, માટે આત્માને તો અનુલોભ પરીણામ મોક્ષનું કારણ છે બીજો એકે ઉપાય નથી. સમદ્વંદ્વિકથી જ્યારે મન જોડાય છે ત્યારે એવું નહીં કરે છે કે સર્વ પ્રદ્ધ છે, અને જેનું ચિત્ત નિર્વાસનિક થાય છે તેનું જ્યારે મરણ થાય છે ત્યારે તેનું ચિત્ત ચિદ્વાકાશમાં લીન થઈ જાય છે. પણ જેનું ચિત્ત વાસના સહિત છે તે એક શરીરનો ત્યાગ કરી મન, ચિત્ત, બુદ્ધિ તથા અહંકાર એના આવેશથી ફરી પાછું શરીર ધારણ કરે છે. તેથી હંમેશાં સત્ત્વગુણગ્રાહિ થવું અને સાત્વિક બુદ્ધિ કરવા પ્રયત્ન કરવો કે તે આપણી સાથે આવે છે.

શરીરનો નાશ થયે આત્માનો અંત આવતો નથી, પણ જો વાસનાનો ક્ષય થાય તો આત્માનો નાશ થાય છે. જીવ જ્યાં સુધી શરીરને પામે છે ત્યાં સુધી તેની સાથે વાસનાઓ રહે છે તે સંચિત કર્મરૂપ સંસ્કાર કહેવાય છે.

કર્મ ત્રણ પ્રકારનાં છે. (૧) સંચિત. (૨) આગામી. (૩) પ્રારબ્ધ.

(૧) ભૂતકાળમાં કરેલાં કર્મ કે જે કર્મથી તેનો સંસ્કાર બંધાયો એનું નામ સંચિત કર્મ.

(૨) ભવિષ્યમાં એટલે હવે પછી થવાનાં જે કર્મ તે આગામી, કે જેને જાણવા સમર્થ કોઈ વિરલ હોય છે.

તદિત્યનભિસંધાય ફલં યજ્ઞતપઃક્રિયાઃ ॥

દાનક્રિયાશ્ચ વિવિધાઃ ક્રિયંતે મોક્ષકાંક્ષિભિઃ ॥ ૨૫ ॥

સન્દ્રાવે સાધુભાવે ચ સદિત્યેતત્પ્રયુજ્યતે ॥

પ્રશસ્તે કર્મણિ તથા સચ્છન્દઃ પાર્થ યુજ્યતે ॥ ૨૬ ॥

(૩) ગયા જન્મમાં કરેલાં, ચાલુ જન્મમાં હેતુરૂપ તેને પ્રારબ્ધ કહે છે.

આ ત્રણે મળી સંસ્કાર બંધાય છે અને તે વાસનારૂપ દ્રઢ થઈ જન્મ મરણ લેવડાવે છે. તે પ્રમાણે જાણનાર તર્કશાસ્ત્રી એમ કહે છે કે વેદ, પુરાણ, શાસ્ત્ર એ સર્વ સત્ય છે, અને તેના ત્રણ લેદ છે. ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ.

ઉત્તમ—પ્રારબ્ધવાન પુરૂષો તેને કહે છે કે જેમનો ઉત્તમ, પ્રાણ, વર્તમાન, પ્રારબ્ધને ભોગવી આત્મારૂપ પરમાત્મામાં અંત સમે લયને પામે છે.

મધ્યમ—ગંગાદિ, તપ તીર્થ કરી મરણ સમયે યોગ્ય રીતે દેહપાત કરી સારા સંસ્કાર સાથે લઈ જઈ જન્મ પામી મોક્ષને પામે છે.

કનિષ્ઠ—એ બીજાં શાસ્ત્રો વિગેરે જાણી તે પ્રમાણે સત્ય વર્તી લાંબી મુદતે મોક્ષને પામે છે, પણ એ સઘળું પૂર્વ સંસ્કાર ઉપર પૂણ આધાર રાખે છે, માટે ચાલુ વર્તમાનકાળને શુભ ચિંતનમાં દોરવા યત્ન કરવો કે જે મરણ સમયે સંસ્કારરૂપ પોટલું બંધાઈ જલદી જન્મ મરણનો પાર આણે.

મહાત્મા વસિષ્ઠ કહે છે કે જેવું જીવ શુભ અશુભ કર્મ કરે છે તેના બંધાયલા કર્મને મરણ સમયે પ્રાણ લઈ જાય છે. તેથી સારા સંસ્કારના ઉપાય શાસ્ત્ર મુજબ કરવા કે જેથી તે સાથે આવે.

પહેલાં બધાં શાસ્ત્ર જોવાં આવશ્યક છે, પછી તેને સારાંશ બરાબર સમજી અને જાણ્યા પછી આત્મવિચાર સમજવો એ ઘણું

યજ્ઞે તપસિ દાને ચ સ્થિતિઃ સદિતિ ચોચ્યતે ॥

કર્મ ચૈવ તદર્થીયં સદિત્યેવાભિધીયતે

॥ ૨૭ ॥

અશ્રદ્ધયા દ્રુતં દત્તં તપસ્તપ્તં કૃતં ચ યત્ ॥

અસદિત્યુચ્યતે પાર્થ ન ચ તત્પ્રેત્ય નો ઇહ

॥ ૨૮ ॥

ઉપયોગી છે. એ આત્મવિચારનું રહસ્યશાસ્ત્ર સમજ્યા વગર સમજતું નથી એવો સિદ્ધાન્ત છે. આત્મવિચાર અવશ્યનો છે, માટે હંમેશાં અદ્ય મૂહુર્તમાં હઠી આત્મવિચાર કરવા પ્રયત્ન કરવો અતિ ઉપયોગી છે. જેમકે આપણા એક શ્વાસની ખરોખર સંપૂર્ણ પૃથ્વીનું ધન નથી તો આત્મવિચારમાં જો એકજ વખત શ્વાસ રાખશે તો અતિ ઉત્તમ સંસ્કારને તે મનુષ્ય પ્રાપ્ત કરશે.

શ્રી વસિષ્ઠ મુનિનું વચન છે કે જો મનુષ્ય પોતાના ખરા અંતઃકરણથી એટલુંજ વિચારશે કે હું કોણ છું? ક્યાંથી આવ્યો છું? અને ક્યાં જવાનો છું? અને માફ શું થશે? તેજ વખતથી તેના સારા સંસ્કાર બંધાશે, માટે હંમેશાં સન્માર્ગે આત્મચિંતન કરવા પ્રયત્ન કરવો કે જે મરણ પછી જોડે આવનાર છે એ નક્કી સમજવું.

(૨) સંસારમાં જન્મેલા મનુષ્યને નીચેના દશ ઉપદેશ છે.

### ૧ સત્યંવદ.

સત્ય એ સદાયરણનું મૂળ છે. કારણ કે સત્ય વડે વાયુ વાય છે તથા સૂર્ય આકાશમાં પ્રકાશે છે, વળી સત્ય બોલનારની પ્રતિષ્ઠા વધે છે અને સત્યમાંજ સર્વસ્વ છે, માટે સત્ય એ શ્રેષ્ઠ છે. જેમકે જગતમાં જુદું બોલનારને મિત્રતા, પુણ્ય તથા જશ મળતો નથી, અને ઝેર ખાનાર મનુષ્યની માફક તેનું કોઈ પણ ઠેકાણે કલ્યાણ થતું જણાતું નથી, માટે સત્ય બોલવું એ મુખ્ય છે.

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां यो० श्री कृ०  
श्रद्धात्रयविभागयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

## ૨ ધર્મ.

જે આચરણને આર્ય પુરૂષો વખાણે છે તેનું નામ ધર્મ, અને જેને માટે નિંદા કરે છે તે અધર્મ કહેવાય છે, માટે પોતાના ધર્મ પ્રમાણે શાસ્ત્રોમાં કહેલી બાબતોને સમજી હંમેશાં તે પ્રમાણે ચાલવા પ્રયત્ન કરવો. જેથી મનુષ્ય ખરા સુખને પ્રાપ્ત કરી મોક્ષને પામે.

જાતિમાં હલકો માણસ ધર્મ કરી ઉત્તમ ગણાય છે, અને ઉચી જાતિવાળો મનુષ્ય અધર્મે હલકી પદવીને અર્થાત નિંદાને પામે છે.

વિશ્વામિત્રાદિ ઋષિઓ ધર્મથી ઉત્તમપણાને પામ્યા છે પણ જાતિએ કરીને નહિ. અર્થાત્ જે મનુષ્ય પોતાના ધર્મને જાણી તે પ્રમાણે ચાલે છે તે અંતે જય મેળવે છે. જેમકે ક્ષત્રિ ધર્મ પ્રમાણે ચાલ્યો ક્યારે ગણાય કે જેનામાં નીચેનાં લક્ષણો હોય. જે પ્રજનનું રક્ષણ કરવામાં નિપુણ, શુરવીર, જીતેન્દ્રિય, પરાક્રમી, દુષ્ટોને દંડ દેવાના સ્વભાવવાળો, અંતઃકરણમાં ક્રોધવાળો, જે શત્રુ નમીને ચાલે તેને ક્ષમા કરે, અને પ્રાદ્મણોને તથા ગાય જેવા પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવામાં પોતાની વૃત્તિ રાખે તેને ક્ષત્રિજાણવા. તેમજ ધર્મ હંમેશાં પોતપોતાની જાતિમાં જે પ્રમાણે હોય તેજ પ્રમાણે ચાલી આગળ વધવું એજ ઉત્તમ છે. પોતાની જાતિ તેમજ પોતાના દેશના નહારા રિવાજોને સુધારવા પ્રયત્ન કરવો એ પણ ધર્મ છે.

## ૩ વિદ્યાભ્યાસ કરવો.

જેણે વિદ્યાભ્યાસ નથી કર્યો તેને માટે લોકો ઉચો મત રાખતા નથી કારણકે વિદ્યા માતાની પેઠે રક્ષા કરે છે, પિતાની



## ॥अर्जुन उवाच॥

संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम् ॥

त्यागस्य च हृषीकेश पृથક્કેશિનિષૂदन

॥ ૧ ॥

પેઠે હિતમાં જોડે છે, સ્ત્રીને ઠેકાણે જોડેને ટાળી આનંદ પમાડે છે, લક્ષ્મીને વધારે છે, અને સઘળે ઠેકાણે કીર્તિ ફેલાવે છે તથા બધું મેળવી આપે છે. વળી વિદ્યા મનુષ્યને અતુલ કીર્તિ આપનારી, પડતી દશામાં આશ્રયરૂપ, કામદુધાની પેઠે ઇચ્છિત રૂળ દેનારી, રનેડીઓના વિયોગ સમયે પણ આનંદ આપનારી, ત્રીજા નેત્રરૂપ માન અપાવનારી, કુલનો મહિમા વધારનારી તથા રત્ન વિનાતું ભૂષણ છે. માટે બીજું બધું પડતું સુકી વિદ્યા સંપાદન કરવી એ શ્રેષ્ઠ છે. વળી વિદ્યારૂપી ધન કોઈથી ચોરાતું, લુંટાતું, તેમ વહેંચાતું નથી. તેમ દેશ પરદેશ લઈ જવામાં ભારરૂપ થઈ પડતું નથી પરંતુ વાપરવાથી વધે છે તેથી એ મુખ્ય છે, માટે બાળકોને તે વિદ્યારૂપી ધન સંગ્રહ કરવા યોગ્ય છે.

જે બાળકને તેના મામાપે વિદ્યાભ્યાસ નથી કરાવ્યો તે તેના શત્રુરૂપ છે, કારણકે જેમ હંસના ટોળામાં કાગડો શોભતો નથી તેમ વિદ્વાન માણસોમાં અભણ માણસ શોભતો નથી. વિદ્યા મેળવવામાં આગ્રસ ના કરવી. વિદ્યા મેળવનાર જ્ઞાસુ વિદ્યાર્થીઓએ “નાના પ્રકારની ઇચ્છા” જેવી કે ક્રોધ, લોભ, સ્વાદ, શૃંગાર, નાચ, રંગ, આગ્રસ અને વધારે નિદ્રા એ આઠ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો.

વળી દરેક વિદ્યાર્થીએ પોતાનો વખત કેવી રીતે ગાળ્યો તેનો હિસાબ રાખવો; અને શું મેળવ્યું તે તપાસવું. હંમેશાં જેને માટે આપણે બંધાએલા છીએ એટલે જે પાઠ તૈયાર કરી આપવાનો છે તે પુરો કર્યા વગર બીજે કામે વળગવું નહિ. પણ તેથી મા બાપતું કામ નહિ કરવું એમ નહિ સમજવું. તેમનું કામ પહેલું કરવું અને વખત મળે પરમાર્થ પણ કરવું.

## ॥ श्रीभगवानुवाच ॥

કામ્યાનાં કર્મજનં ત્યાજ્યં સંકલ્પો વિદુઃ ॥

સર્વકર્મફલત્યાગં પ્રાહુસ્સ્યાગં વિચક્ષણાઃ

॥ ૨ ॥

વિદ્યાર્થીને પરમાર્થ કામ પૈસાથી જ કરવાનું છે એમ સમજવાનું નથી, પણ પોતાને આવડતું હોય અને કોઈ પૂછવા આવે તો તેને શીખવવું. અહંકારનો ત્યાગ કરવો તેને માટે રાજા ભર્તૃહરિએ કહ્યું છે કે જ્યારે હું થોડું જાણતો હતો ત્યારે એમ સમજતો હતો કે મારા સમાન બીજું કોઈ નથી, પણ જ્યારે મને વિદ્વાનોની સોખત થઈ ત્યારે મને અનુભવથી નક્કી થયું કે મારા જેવો કોઈ મૂર્ખ નથી. એ ઉપરથી એમ સમજવું કે હજી આપણે કાંઈ પણ સમજતા નથી, જેમ બને તેમ પંડિતોની સોખત રાખવી અને અનિર્દિત કામ કરી અહંકારનો ત્યાગ કરવો. વળી શક્તિ પ્રમાણે જેટલી વિદ્યા સંપાદન થાય તેટલી કરવા ચુકવું નહિ. પણ તે સઘળું શરીરને સાચવીને કરવું. વિદ્યા એક જાતની નથી. શરીરને અનુકૂળ હોય તેવી વિદ્યા સંપાદન કરવી એટલે વધારે જાણવાનું ન બને તો ઉદ્યમ વગેરે મેળવવા પ્રયત્ન કરવો. પણ વખત નકામો ગાળવો નહિ.

૪ ગુરુ અથવા આચાર્યની સેવા વગેરે.

સાંપ્રત કાળમાં શ્રી પરમાત્માની કૃપાથી વિદ્યાબ્યાસ કરવાની અનુકૂળતા માટે શાળાઓ વગેરે ઘણાં સાધન છે. માળાપ પૈસા ખરચી જણાવે છે અને આપણને ખરે રસ્તે દોરે છે માટે તેમની સેવા કરવી જોઈએ, વળી તેમના કહેવા પ્રમાણે સીધે રસ્તે ચાલવું જોઈએ. માળાપની આજ્ઞાથી આપણી બુદ્ધિ ખીલવનાર આચાર્ય કે જે જણ્યા પછી અનુભવમાં આણે છે તેમની સેવા નિરંતર યથાશક્તિ કરવી. બુદ્ધિ વિદ્યા કરતાં ઉત્તમ કહેવાય છે, માટે બુદ્ધિ આપનારની સેવા કરવી. સેવા ત્રણ પ્રકારની છે. (૧) કાયિક—તેને માટે ફેરો ખાવો અગર મહે-

ત્યાજ્યં દોષવદિત્યેકે કર્મ પ્રાર્મનીપેનઃ ॥

યજ્ઞદાનતપઃ કર્મ ન ત્યાજ્યમિતિ ચાપરે

॥ ૩ ॥

નિશ્ચયં શૃણુ મે તત્ર ત્યાગે ભરતસત્તમ ॥

ત્યાગો હિ પુરુષવ્યાઘ્ર ત્રિવિધઃ સંપ્રકીર્તિતઃ

॥ ૪ ॥

નતનું કંઈ કાર્ય હોય તે કરવું. (૨) વાચિક—કોઈ ઠેકાણે તેમનું બહું થતું હોય તો વાસ્તવિક રીતે કહેવું તે. (૩) માનસિક—તેનું બહું ઇચ્છવું તે. એ રીતે ત્રણ પ્રકારે સેવા થાય છે. વિદ્યા સંપાદન કર્યા પછી ગૃહસ્થાશ્રમમાં અવાય છે માટે પોતાના વડીલો અને સ્ત્રીઓને સુધારવા પોતે જાતે પ્રયત્ન કરવો.

#### (૫) ગૃહસ્થાશ્રમ.

ગૃહસ્થ ધ્યા પછી સત્ય પ્રમાણે ચાલવામાં આજસ ન કરવું. આથી પુરૂષે સત્ય રીતે પોતાનો નિર્વાહ ચલાવવો. કેટલાક પુરૂષો પોતાના નિર્વાહ માટે સત્ય માર્ગે પ્રવર્તે છે. તેઓ એમ દ્રઢ ઇચ્છા રાખે છે કે મનુષ્યો આપણા ઉપર વિશ્વાસ કરે એટલા માટે જે કરે છે તે સત્ય છે એમ તેઓ મનાવવા પ્રયત્ન કરે છે. આથીજ કરીને બીજાને કહે છે કે હું સાચે રસ્તે ચાલું છું અને પરમાત્મા મને આવી સારી બુદ્ધિ આપો એમ પણ પ્રસંગે બોલે છે. તેથી સિદ્ધ થાય છે કે જુદું બોલવામાં પણ સાચું જણાવવાની જરૂર છે, માટે સાચું એ શ્રેષ્ઠ છે. તે પ્રમાણે ચાલનાર સુખી થાય છે, માટે ખરો સત્ય માર્ગ છે તેને દ્રઢતાથી છોડવો નહિ. તે પ્રમાણે ચાલવામાં વખતે દુઃખ આવતું હોય તોપણ સહન કરવું જેથી આખરે તો જય મળશે માટે સત્ય રીતેજ ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવવો.

#### ૬. ધર્માચરણ.

ઋષિમુનિઓએ ધર્માચરણનાં નવ લક્ષણ કહ્યાં છે. અહિંસા, સત્ય, ચોરી ન કરવી, પવિત્રતા, ઇદ્રિયનિગ્રહ પરોપકાર, દયા, મનનું દમન, તથા ક્ષમા, એ સર્વેને ધર્મનાં સાધન

પણ્યપણ્યઃકર્મ ન ત્યાજ્યં કાર્યમેવ તત્ ॥

યજ્ઞો દાનં તપશ્ચૈવ પાવના ને મનોષિનાઃ ॥

॥ ૫ ॥

एतान्यपि तु कर्माणि संगंत्यक्त्वा फलानि च ॥

कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमः

॥ ૬ ॥

કહ્યાં છે. આ વિષયો ઉપર વિવેચન કરવાથી લાંબાણ થઇ બંધ છે માટે એટલુજ કહેવાનું કે દરેક મનુષ્યે વિવેકથી રહેવું, સાર અસારનો વિચાર કરી સત્ય રસ્તે ચાલવું કે જેથી નિંદાને પાત્ર ન થવાય. આહાર, નિદ્રા, ભય, અને મૈથુન એ ચારે મનુષ્ય તથા પશુમાં સરખાં છે, ફક્ત મનુષ્યમાં વિચાર વિવેક રૂપી ધર્મ અધિક છે, આથી માણસે તેને નૌકા રૂપ સમજી તે પ્રમાણે ચાલવા પ્રયત્ન કરવો. માટે હમેશાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી જે માણસ મોક્ષ પામવાના ઉપાય કરે છે તે શ્રેષ્ઠ છે. જે પુત્ર આદિને તજીને કરે છે તે મધ્યમ છે કારણકે તજેલાને ફરી પાછા મળી તેની સાથેના સંસ્કાર ભુક્તમાન કર્યા વગર સિદ્ધિ નથી માટે સુખદુઃખ વેઠી આપણું કાર્ય કરી લેવું કે જેથી આનંદયુક્ત ઘર, સારા બુદ્ધિશાળી પુત્ર, પોતાને અનુકૂળ સ્ત્રી, જોઈતું ધન, એક પત્નીવ્રત, આજ્ઞા પાળનાર ચાકર, પરોણાગત, હમેશાં ઇશ્વરચિંતન, ઘરમાં રૂચતાં અન્નપાણી, સજ્જનની મિત્રતા તથા નિરંતર નિરોગીપણું એવું મળે છે. એજ ગૃહસ્થાશ્રમમાં શ્રેષ્ઠ છે. માટે પુત્ર આદિ તજવાં નહિ પુત્ર આદિથી કંટાળી પોતાનો આશ્રમ તજીને કાંઈ કરે છે તે કનિષ્ઠ છે.

જેના આશ્રયથી ઘણા જીવે છે તેજ સંસારમાં જીવતો છે. બાકી કાગડોએ પોતાનું પેટ તો ભરે છે. દયાળુ મનુષ્ય દરેક પ્રાણીને અભય આપે છે તો તેને પ્રાણી માત્ર અભય આપે છે, એ સત્ય છે. સ્ત્રી પોતાના પતિના ચર્ણાદકથી જેવી શુદ્ધ થાય છે તેવી દાન, સેંકડો ઉપવાસ તથા તીર્થ સેવન કરીને પણ શુદ્ધ થતી નથી.

નિયતસ્ય તુ સંન્યાસઃ કર્મણો નોપપદ્યતે ॥

મોહાત્તસ્ય પરિત્યાગસ્તામસઃ પરિકીર્તિતઃ

॥ ૭ ॥

દુઃસ્વ મિત્યેવ યત્કર્મ કાયક્રેશભયાત્યજેત્ ॥

સકૃત્વા રાજસં ત્યાગં નૈવ ત્યાગફલં લભેત્

॥ ૮ ॥

### ૭. કુશલ રહેવામાં આલસ ન કરવું.

શરીર એ પ્રાણી માત્રનું સંસારરૂપી દરીઆમાંથી પાર ઉતરવાને માટે નૌકા છે માટે આળસ નહિ કરતાં હમેશાં શરીરને પોતાના સહવિચારમાં જોડાય એવી રીતે કુશળ રાખવું, અને ચિંતા દુર કરવી. બુદ્ધિમાને હમેશાં રાખવાનાં એ લક્ષણ છે. (૧) જ્યારે આપણને વિદ્યા અને ધન મેળવવાની ઇચ્છા હોય ત્યારે અજર અને અમર છીએ એમ માની વિદ્યા તથા ધન સંપાદન કરવામાં પ્રયત્ન કરવો (૨) જ્યારે આપણે આપણા વહેવારમાંથી દૂર થઈ ધર્માચરણ તરફ દ્રષ્ટિ કરીએ ત્યારે કાળરૂપ મૃત્યુએ આપણા કેશ ઝાંટેલા છે, એમ સમજીને જે કાંઈ કરવાનું હોય તે તરત કરવું. ધર્મ હમેશાં સત પુરૂષોમાં કરવો તથા તેમના કહેવા મુજબ ધર્માચરણ આચરવું કારણકે અણુસમજથી ધર્મ પણ અયોગ્ય થાય છે જેમકે વિદ્યાભ્યાસી વિદ્યાર્થીનો ધર્મ માતૃપિતાની સેવા કરવી, ગુરૂને રાજી કરવા તથા કોઈ પણ માણસને અણુગમે ન થાય એવાં લક્ષણ શીખવાં ઇત્યદિ છે.

દરેક માણસે રનેહીને ઘર સદા જવું, અર્થાત જે ઠેકાણે આપણને આવો, ખેસો, વગેરે સન્માન હમેશા મળે, અને તેવી ચાહના રાખે તેવાની પાસે જવું અયોગ્ય નથી. મનુષ્યે પો-

શ્રી રામચંદ્રજીએ વસિષ્ઠ જેવા ગુરૂને પણ એમ કહ્યું હતું કે હે ગુરૂ મારાથી આપને કાંઈ દાન નહિ અપાય માત્ર એ હાથ ને ત્રીજું માથું કે જેનાથી નમસ્કાર કરું છું. ( પિતાશ્રીની આજ્ઞા વગર પૈસાઆદિ દાન, આપવા પુત્રને અધિકાર નથી ) પુત્રને હાથે તે સાથે એ માતૃપિતા તથા ગુરૂની યથાર્થ સેવા તેજ છે.

कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ॥

संगं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः ॥ ९ ॥

न द्वेष्ट्यकुशञ्च कर्म कुशले नानुषज्जते ॥

त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः ॥ १० ॥

તાનું ધારેલું કાર્ય સત્ય માર્ગે કરતાં પહેલાં કોઇને ઠહેલું નહીં, પ્રજા વિવેક અને વિચારથી મનમાં સમજી પુરૂષાર્થ કરી લાભ મેળવવો.

(૮) સમૃદ્ધિ મેળવવામાં આગસુ થવું નહિ. સમૃદ્ધિ એ પ્રકાશી છે. ધન અને ખીજી ખેતાને કેવી રીતે વતવું તે. માત, પતા, ભાઇ, સ્ત્રી, પુત્ર, તથા સંબંધીઓ ધનથી આનંદ પામે છે. અને તેમના આનંદથી આપણે સુખ પામીએ છીએ, માટે તેમને સત્ય માર્ગે મેળવેલા ધનથી સંતોષી સત્ય રસ્તે ચાલી અને તે પ્રયત્ને આનંદ આપવો.

ધનનો સદુપયોગ કરવો એ મનુષ્યનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે, કારણ કે ધન પગની રજ સમાન, યૌવન પર્વતની નદીના વેગ સંસ્પૃં, આયુષ્ય જેવું ખીંટું સમાન તથા જીવતર શ્રીષ્ઠ સમાન છે. એમ સમજ્યા છતાં જે નિશ્ચય મસ્તિષ્કાળે પુરૂષ પરોપકાર કરતો નથી અને સત્ય ભોગ ભોગવતો નથી, તે વૃદ્ધ થયા પછી અને મરણ સમયે પશ્ચાતાપયુક્ત થઇ શેકરૂપ અગ્નિવડે બળે છે.

(૯) અનિહિત કર્મ કરવાં અને નિહિત કરવાં નહિ. કારણ કે લોકમાં યશ તથા સત્કાર અનિહિત કર્મ કરનારને મળે છે. ખીજાને તે મળતાં નથી. ભર્તૃહરિ રાજાએ કહ્યું છે કે, હે આ મનુષ્યદેહધારનાર પ્રાણી ! તું હંમેશા વૃષ્ણાનો છેદ કર, ક્ષમા રાખ, મિથ્યા અભિમાન તજ, પાપ કર્મમાં પ્રીતિ રાખ નહિ, સાચું બોલ, અને સત પુરૂષની રીતિએ ચાલવા ચતન કર તથા વિદ્વાનોની સંબત્ત કર, લાયક મનુષ્યોને માન આપ, યત્નને પણ પ્રસન્ન કર, પોતાના ગુણની પ્રસંશા ન કર, યશવાન થા અને દુઃખિત

નહિ દેહમૃતા સ્વયં ત્યક્તું કર્માણ્યશેષતઃ ॥

યસ્તુ કર્મફલત્યાગી સ ત્યાગીત્યભિધીયતે ॥ ૧૨ ॥

ઉપર દયા કર. કારણ કે ઉપર બતાવેલાં સધળાં લક્ષણો સત પુરૂષોનાં હોય છે. વળી અગ્નિ, વદીલ, પંડિત, ગાય, કુમારી, વૃદ્ધ તથા બાળક તે સર્વને કોઈ પણ દિવસ પગવતી સ્પર્શ કરવો નહિ. તથા ધીર પુરૂષે હંમેશાં સત્ય બોલવું અને પોતાનાં વખાણ તથા પારકાની નિંદાનો ત્યાગ કરવો.

(૧૦) કુશળ થવું એટલે ગુરૂ આદિ વડીલોના સારા ગુણ હોય તે ગ્રહણ કરવાને યત્ન કરવો. ગમે તેવા મનુષ્યો સાથે સમાગમ થતાં જેમ માટીમાંથી સોનું કાઢે છે તેમ સારાં લક્ષણ રૂપ સાર ગ્રહણ કરવો. શત્રુના પણ ગુણ ગ્રહણ કરવા પણ ગુરૂના દુર્ગુણ જોવા ઈચ્છા કરવી નહિ અને હંમેશાં દેશકાળને અનુસરી સત્ય રસ્તે ચાલવું. સદા પોતાના કલ્યાણને વાસ્તે દુર્ગુણ ઓડી સદગુણી થઈ સદાચારથી વર્તવું અને સર્વશક્તિમાન, દયાળુ પરમેશ્વરની ભક્તિમાં તત્પર થઈ અને તેટલો વખત સદગુણોને શરણે રહી આ સંસાર રૂપી દરિયામાંથી પાર ઉતરવાને યત્ન કરવો. ગતિહીનપણું, અતિ વિશ્વાસ અને જ્ઞાતના અભાસમાં અરૂચિ એ શિષ્યના ત્રણ ગુણ મૂર્ખપણાના છે, અને પોતાના ગુરૂને અમાન્ય છે માટે તેનો સત્વર ત્યાગ કરવો.

આ ઉપદેશ પ્રમાણે હાલના સમયને અનુસરી ચાલવાનું નથી. બનતું તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે હંમેશાં આપણા હાલના મનુષ્યોમાં અવક્રિયા બહુ થતી જાય છે. આળસનું પ્રધાનપણું (આ<sup>૧</sup> આદિ વ્યસનો) અને શારીરિક નિયમોમાં હીનપણું એનો જો મુધારો થાય તો જરૂર સારી સ્થિતિને મનુષ્ય પામે. માટે તેમ વર્તવા યત્ન કરવો.

૧. આથી પોતાનું વીર્ય બગડે છે માટે જે પુરૂષો પોતાના ધનરૂપ વીર્યને સાચવવા ધારતાં હોય તેમણે કદી ચાને છાંયે પણ જરૂર નહિ.

અનિષ્ટમિદં મિશ્રં ચ ત્રિવિધં કર્મપાદફલમ્ ॥

ત્યત્યાગેનાં પ્રેત્ય ન તુ સંન્યાસિનાં ક્વચિત્ ॥ ૧૨ ॥

પંચૈતાનિ મહાવાહો કારણાનિ નિબોધ મે ॥

સારૂયે કૃતાંતે પ્રોક્તાનિ સિદ્ધયે સર્વકર્મણામ્ ॥ ૧૩ ॥

અધિષ્ઠાનં તથા કર્તા કરણં ચ પૃથગ્વિધમ્ ॥

વિવિધાશ્ચ પૃથક્કૃત્તેષ્ટા દૈવં ચૈવાત્ર પંચમમ્ ॥ ૧૪ ॥

શ્રી.

## નિત્ય નિયમ.

( પુરુષો માટે. )

૧. સવારમાં ઘણું વહેણું ઉઠવું એટલે પથારીનો ત્યાગ કરવો, અને શુદ્ધમંત્રની ઝોછામાં ઝોછી એક માળા કર્યા સિવાય કાંઈ ચીજ ખાવી નહિ.

૨. જ્યારે તમે ખાતા હો ત્યારે બોલતા નહીં.

૩. પરમેશ્વરને અર્પણ કર્યા સિવાય કાંઈ પણ વસ્તુ ખાવી યા પીવી નહિ, એટલે કે પરમાત્મા શ્રી હરી હું તમને આ વસ્તુઓ અર્પણ કરું છું તેથી આપ સંતુષ્ટ થાઓ એવી રીતે બોલી ખાવું યા પીવું.

૪. કોઈ પણ રીતનું દુર્વ્યસન રાખવું નહિ.

૫. સંપૂર્ણ અદ્યયર્થ પાળી કોઈ પણ રીતે તુટે નહિં તેવી ઘણીજ કાળજી રાખવી. વીર્ય અરુખતીત રાખવાને અત્યંત કાળજી રાખો. સદિ વિદ્વદ્ધ કર્મ અગર અયોગ્ય રીતે વીર્ય જવા દેવું નહિ. જે વસ્તુઓને જોવાથી અગર સ્પર્શ કર્યાથી અગર જે વસ્તુઓના વિચાર માત્રથી વીર્ય રુખલિત થવાનો સંભવ છે તે સઘળી વસ્તુઓનો હરેક રીતે સંબંધ ત્યાગ કરવો.



શરીરવાચ્છનોમિર્યત્કર્મ પ્રારમ્ભતે નરઃ ॥

ન્યાય્યં વા વિપરીતં વા પંચૈતે તસ્ય હેતવઃ ॥ ૧૫ ॥

તત્રૈવં સતિ કર્તારમાત્માનં કેવલં તુ યઃ ॥

પશ્યત્યકૃતબુદ્ધિત્વાન્ન સ પશ્યતિ દુર્મતિઃ ॥ ૧૬ ॥

૬. સંસારી પુરૂષોએ પોતાની સ્ત્રીનીજ સાથે ( પરસ્ત્રીનો લેશ માત્ર સંબંધ રાખ્યા સિવાય ) સંગ કરવો અને તે સંગ એવી રીતે હોવો ન જોઇએ કે જેથી અતિશય વીર્ય સ્ખલિત થઇ શરીર તથા મનને હાનિ પહોંચે વળી તે સંગ વારંવાર કરવો નહિ. પણ સાધારણ રીતે સાત્વિક મનથી ઘણોજ અલ્પ કરવો. નાકના ડાબા છિદ્રમાંથી શ્વાસ આવતો હોય ત્યારે બીલકુલ સંગ કરવાની મનાઇ છે. પોતાની સ્ત્રી તરફ હમેશાં વક્ષાદાર થાઓ.

૭. કોઇ પણ અભણ્યા માણસની સાથે બહુ પરિચય રાખવો નહિ. પછી તે કોઇ સાધુ હોય કે મહાન યોગી હોય પણ તમારી શક્તિ પ્રમાણે તેની સેવા કરો.

૮. અતિશય પૈસાનો ખર્ચ કરવો નહિ. તમારો દર રોજનો હિસાબ રાખો. અને તમારી આવકના પ્રમાણમાં મધ્યમ રીતે હમેશાં રહો કે જેથી તમારો ખર્ચ આવક કરતાં વધી જાય નહિ.

૯. જે માણસો ઇશ્વરથી ડરતા નથી અને જેઓ પોતાની તરફ પણ ચોખ્ખા દીલથી વર્તતા નથી તેમની સંગતનો ત્યાગ કરો.

૧૦. જો કોઇ પણ વ્રત કરવાની તમારી મરજી હોય તો એકાદશીનું વ્રત કરો, અને તે દિવસે શ્રીમદ્ભાગવત એકાદશ સ્કંધ શ્રવણ થા વાંચીને મનન કરો.

૧૧. સંખ્યાકાળે ઇશ્વર સ્તુતિ કરવા ચુકશે નહિ.

यस्य नाहं तो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ॥

हत्वापि स इमोल्लोकात्र हंति न जने च ते ॥ १७ ॥

૧૨. જ્યારે તમે રાત્રે ઉઠવાને માટે પધારીમાં જાઓ ત્યારે તમે એમ તપાસ કરો કે તે દિવસે તમે શું અને કેટલાં સારાં કૃત્યો કીધાં અને કેટલાં અને શું ખરાબ કામ કર્યાં. તેનો વિચાર કરી સારા કર્મને માટે ઇશ્વરનો આભાર માનો અને ખરાબ કર્મને માટે પશ્ચાત્તાપ કરો. પોતાની ફરજમાં જે ગલફત યા ગેરવર્તે-ણુંક થઈ હોય તેને માટે હાથ જોડી પરમેશ્વરની માફી માગો અને ભવિષ્યમાં કોઈ પણ નહાડે કૃત્ય નહિ થાય એમ પરમેશ્વરની ખરા દીલથી પ્રાર્થના કરો. બીજે દિવસે સહવારમાં ઉઠો કે તરતજ આગલા દીવસનાં સઘળાં કૃત્યોને યાદ કરો અને પરમાત્માને સંતોષ થાય તેવી હરેક જાતની તમારી ફરજો બજાવવાને તમારા-માં પુરતી શક્તિ આપે તેટલા માટે પરમેશ્વરની સ્તુતિ કરો.

૧૩. જે મનુષ્યો ઉપર દર્શાવેલા નિયમો પ્રમાણે ખરા અંતઃકરણથી ચાલશે તે આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં પૂર્ણ સુખી થશે.

॥ श्री सत्य ॥

पुत्रे पितानो हुकुम मानवो.

बरमेको गुणी पुत्रो नच मूर्खशतान्पि ।

एकश्चंद्रस्तमोहन्ति नचतारागणोऽपिच ॥

एकेनापि सुवृक्षेण पुष्पितेन सुगन्धिना ।

वासितं तद्रनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा ॥

અર્થ:—સો મૂર્ખ પુત્રો કરતાં એક શુભવાન પુત્ર સારો. કેમકે એક ચંદ્રમા અંધકારને હણી નાખે છે. કાંઈ તારાઓથી અંધારું દૂર થઈ શકતું નથી.

જેમ એક સારા વૃક્ષના પુલોની સુગંધીવડે આખું વન ઘડેડી રહે છે તેમ એક સારા પુત્ર વડે આખું કુળ દીપી નીકળે છે.

જ્ઞાનં જ્ઞેયં પરિજ્ઞાતા ત્રિવિધા કર્મચોદના ॥

કરણં કર્મ કર્તેતિ ત્રિવિધઃ કર્મસંગ્રહઃ

॥ ૧૮ ॥

જ્ઞાનં કર્મ ચ કર્તા ચ ત્રિધૈવ ગુણમેદતઃ ॥

પ્રોચ્યતે ગુણસંખ્યાને યથાવચ્છૃણુ તાન્યપિ

॥ ૧૯ ॥

સર્વભૂતેષુ યેનૈકં ભાવમવ્યયમીક્ષતે ॥

અવિભક્તં વિભક્તેષુ તજ્ઞાનં વિદ્ધિ સાત્ત્વિકમ્

॥ ૨૦ ॥

એતો નિર્વિવાદજ છે કે માતાના અગ્રાધ ઉપકારથી તે સેવા થોડી છે ને તેનો બદલો જન્માન્તરની સેવાથી પણ વળી શકે એવો નથી; પણ આ ઉપરથી કેટલાકના મનમાં શંકા થશે કે આથી પિતાની સેવાની ઓછી અગત્ય હશે, પણ તેમ નથી. માતા અને પિતા એ બન્નેનું પ્રતિબિંબ બાળક છે, એટલે તેની વૃત્તિ બાંધવામાં તથા તેને ઉછેરીને મોટા થવામાં માતાપિતા બન્નેની સરખી અગત્ય છે. જેમ જગતની ઉત્પત્તિમાં પ્રકૃતિ અને પુરુષ બન્નેની સરખી જરૂર છે તે પ્રમાણે બાળકની ઉત્પત્તિમાં પણ સમજવું. તેથી હરેક માણસે માતા પ્રમાણે પિતાની પણ બરાબર તન મન અને ધનથી સેવા કરવી જોઈએ. પિતાની સેવાનાં આગળ ઘણાં દૃષ્ટાંતો છે.

પિતાની આજ્ઞા પાળવી એ ઉત્તમ ધર્મ છે.

યયાતિ રાજાને બે રાણીઓ હતી. એકનું નામ દેવયાની અને બીજીનું નામ શર્મિષ્ઠા હતું. દેવયાની શુક્રાચાર્યની પુત્રી હતી. તે યયાતિ રાજાને શુક્રાચાર્યે એવી સરતે પરણાવી હતી કે શર્મિષ્ઠા સાથે બીલકુલ વાતચીત કરવી નહિ. પણ તે સરત નહિ પગાયાની એક દિવસ ઋષિને ખગર પડવાથી તેને શ્રાપ દીધો કે તને (યયાતિને) વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થાઓ. આવા શ્રાપથી ગભરાઈને રાજાએ ઘણી આજીજી સાથે તેમના કાલાવાલા કરી માફ માગવા માંડી, અને કહ્યું કે મારે હજી ઘણા વર્ષો લગી જે કાંઈ કરવાનું છે તેનાથી હું સંતોષ પામ્યો નથી. તેથી વિ-

મુચ્યન્તેન તુ યજ્ઞાનં નાનાભાવાન્યથાવિધાન્ ॥

વૈસિ સર્વેષુ ભૂતેષુ તજ્ઞાનં વિદિહા જસમ્ ॥ ૨૧ ॥

યત્તુ કૃત્સ્તવદેકસ્મિન્ કાય સત્કમદૈતુકમ્ ॥

અતસ્ત્વાર્યવદલ્પં ચ તત્સામસદાહતમ્ ॥ ૨૨ ॥

ચાર કરી શુકાચાર્યે કહ્યું કે જે તારો કોઇ પણ છોકરો તેની યુવા-  
વસ્થા તને આપે તો તારે જે લોગ લોગવાના છે તે ખુશીથી  
લોગવજે. શુકાચાર્યનું આવું વચન સાંભળી યયાતિ શાંત થઇ  
પોતાને ઘેર આવ્યો. પહેલાં દેવયાનીના બે પુત્રોને પૂછ્યું કે ત-  
મારી યુવાવસ્થા મને આપો પણ તેઓએ ના કહી. પછી શર્મિષ્ઠા-  
ના ત્રણ પુત્રોને પૂછતાં બેએ ના કહી પણ છેલ્લા અને નાના “પુર”  
નામના પુત્રે હા કહી. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે પિતાના કહેવાથી જે  
પુત્ર તરતજ કામ કરે તે ઉત્તમ પુત્ર ગણાય છે. કહ્યા પછી  
વિચારીને કરે તે મધ્યમ. ને કહ્યા પછી શ્રદ્ધા વિના કરે તે  
અધમ પુત્ર ગણાય. આખરે શાસ્ત્રે પોતાનું ચક્રવર્તિરાજ પુરને  
આપ્યું અને છોકરાઓને શીખામણ દીધી કે ઇંદ્રિયોના લોગોથી  
તૃપ્ત થવાનું નથી એ મારા અનુભવ સિદ્ધ છે, માટે હમેશાં આ-  
પણા ધર્મમાં રહી મુક્તિનો પ્રયત્ન કરજો. એવો આશીર્વાદ આપી  
વનમાં તપશ્રય કરવા ચાલ્યા ગયા.

### પરશુરામ વિષે.

જમદગ્નિ નામના ઋષિને ચાર પુત્રો હતા. તેમણે પોતાના  
છોકરાઓને તેમની માને તેના ગુન્હા બદલ મારી નાખવા આજ્ઞા  
કરી. મોટા ત્રણ છોકરાઓને અયોગ્ય લાગવાથી તેમણે માતા  
ઉપર હાથ ઉઠાડ્યો નહિ; પણ સૌથી નાનો છોકરો કે જે શ્રીહરિ-  
ના અવતાર પરશુરામજી નામે જગતમાં હાલ પ્રખ્યાત છે, તેને  
પોતાના પિતા જમદગ્નિ ઋષિએ એવી આજ્ઞા કરી કે, તારા બાઇ

૧. પુર પાસે ૬૦૦૦૦ વર્ષ સુધીની યુવાવસ્થા પોતે લીધી અને વૃદ્ધા-  
વસ્થા પુરએ ભોગવી.

નિયતં સંગરહિતમરાગદ્વેષતઃ કૃતમ્ ॥

અફલપ્રેષ્ઠુના કર્મ યત્તત્સાત્ત્વિકમુચ્યતે ॥ ૨૩ ॥

યત્તુ કામેષ્ઠુના કર્મ સાહંકારેણ વા પુનઃ ॥

ક્રિયતે બહુલાયાસં તદ્રાજસમુદાહૃતમ્ ॥ ૨૪ ॥

સાથે તારી માને મારી નાખ. હુકમને આધીન થઈ પરશુરામ તે પ્રમાણે વર્ત્યા. આથી પ્રસન્ન થઈને ઋષિએ તેને વરદાન માગવા આજ્ઞા કરી. ત્યારે શ્રી પરશુરામે આજ્ઞા સાથે તે બધાને સજીવન કરવા વિનંતિ કરી. જમદગ્નિ ઋષિ સજીવન વિદ્યા બાજીતા હોવાથી તેમને સજીવન કર્યા. આ પ્રમાણે પિતાની આજ્ઞા પણ પાળવી જોઈએ.

હાલના વખતમાં પુસ્તકોનો પ્રચાર થયો. હોવાથી કેટલાક પંડિતો તેવા ગ્રંથોના અવગોળનથી પોતાને જ્ઞાની સમજે છે પરંતુ શાસ્ત્રોથી અને અનુભવથી સિદ્ધ થયું છે કે જ્ઞાનની ખરી કંચી ગુરૂગમ્યજ છે. શ્રાત્રિય અને બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરૂ સિવાય ખરું આત્મજ્ઞાન કોઈને મળ્યું નથી. માટે દરેક જ્ઞાસુએ પોતે વર્ણ-શ્રમ ધર્મો પ્રમાણે ચાલી સદ્ગુરૂને શરણે જવું કે જેથી સત્વર આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય. અગાઉના વખતમાં રામચંદ્રજી જેવા અવતારી મહાત્માઓએ પણ સદ્ગુરૂથીજ જ્ઞાન ગ્રહણ કર્યું છે.

આત્મજ્ઞાનને માટે અધિકારી થવાને પહેલ વહેણે દ્રઢ નિશ્ચય એ કે આત્મ સત્ય, જગત્ મિથ્યા અને ગુરૂનું વાક્ય એ જ સાધન સમજવું. તેમાં પ્રથમ ચિત્તનો એટલે મનનો નિગ્રહ કરવો જોઈએ. કારણ કે આત્મજ્ઞાનમાં મુખ્ય મનોનિગ્રહ એ પહેલું યગથિયું છે. મનોનિગ્રહ કરવો કઠણ છે. શ્રી વસિષ્ઠે કહ્યું છે કે:-

અપ્યબિધપાનાન્મહતો મેરોરુન્મૂલનાદપિ ।

અપિવહન્યશનાત્સાધોત્રિવપશ્ચિત્તનિગ્રહઃ॥

સમુદ્રનું પાન કરવું હોય, મહા મેરૂનું ઉન્મૂલન કરવું હોય, અગ્નિનું ભક્ષણ કરવું હોય એ સર્વથી પણ ચિત્તનો નિગ્રહ ક-

અનુબંધં ક્ષયં હિંસામનપેક્ષ્યં ચ પૌરુષમ્ ॥

મોહાદારમ્બ્યતે કર્મ યત્તત્તામસમુચ્ચયો

॥ ૨૫ ॥

મુક્તઃ સંગોઽનહંવાદી ધૃત્યુત્સાહસમન્વિતઃ ॥

સિદ્ધ્યસિદ્ધ્યોર્નિર્વિકારઃ કર્તા સાત્ત્વિક ઉચ્ચતે

॥ ૨૬ ॥

રવો કઠિન છે. \*અશુને પણ કહ્યું છે કે વાયુનો નિગ્રહ કરવો જેવો કઠિન છે તેવો મનનો નિગ્રહ કરવો પણ કઠિન છે. એટલું જ નહિ પણ સુદુષ્કર છે. અતિ કષ્ટે કરીને સધાય તે દુષ્કર છે. અને તેથી પણ અધિક કષ્ટવાળું તે સુદુષ્કર. એમ મનોનિગ્રહ વાયુ નિગ્રહથી પણ દુષ્કર છે. એવું કારણ એવું છે કે મન ઘણું ચંચળ છે. મન ગમે તેવી રીતે કબજે રાખ્યું હોય તો પણ ખસી જાય છે. એટલુંજ નહિ પણ પ્રમાથિ છે. એટલે ઇન્દ્રિયા માત્રને મથન કરી નાખે એવું છે. અર્થાત ઇન્દ્રિયાદિથી પણ વશ ન થાય તેવું છે. તેમ સહજમાં ઇન્દ્રિયાદિને ઉથલાવી પાડી વિહ્વળ કરે તેવું છે. એટલુંજ નહિ પણ ગમે તેવા સમર્થની પણ પ્રતિકુળ થઈ તેને તે પરસ્ત કરે એવું બળવતર છે. માટે ઘણા જન્મોને અંતે આ મનુષ્ય દેહ મળ્યો છે અને તે મનુષ્ય દેહ નાશવંત છે. માટે મનોનિગ્રહ કરવા તીવ્ર પ્રયાસ કરવો જેથી

\* ગીતા અધ્યાય ૬ માં અશુને કહ્યું છે—( મણીલાલ નલુભાઈની ગીતા.)

૧. મહા સમુદ્રને ઉભેયવાનું ક મ કુશાગ્રે એક એક ગિન્દુ લેઈ કરવા માંડતાં જે ધીરજ રાખવી પડે તેવી ધીરજથી એક ન પામી પ્રયાસ કરતાં મનોનિગ્રહ થાય છે. નિગ્રહ થવામાં પણ અનેક વિશ્લેષ આવે છે. ક્ષય, વિશ્લેષ, કષાય ને રસાસ્વાદ એ ચાર સમાધિ દોષ છે. તેમાં નિદ્રાદિવ્ય થાય તો જાગ્રત થઈ ચિત્તને સ્થિરતામાં લાવવું, સંકલ્પાદિ વિશ્લેષથી ખસી જાય તો તેને યુક્તિથી ઠેકાણે રાખવું, સંસાર ભોગની પાસના કપાયથી ભાવનામાં પડે તો જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી તેની અનિત્યતાની ભાવના સામી ઉપજાવી આખરે મનોનિગ્રહ જે તીવ્ર પુરુષાર્થથી થાય છે તે કરવા ચુકવું નહિ.

રાગી કર્મફલમેષુર્લુબ્ધો િસાત્મકોઽમૃષિઃ ॥

હર્ષલોકાન્વિતઃ કર્તા રાજસઃ પરિકીર્તિતઃ ॥ ૨૭ ॥

અયુક્તઃ પ્રાકૃતઃ સ્તબ્ધઃ શઠો િષ્ટુર્નિહતોઽલસઃ ॥

વિષાદી દીર્ઘસૂત્રી ચ કર્તા તામસ ઉચ્યતે ॥ ૨૮ ॥

જન્મનું સાક્ષ્ય થાય. વળી શ્રીમદ્ ભાગવત એકાદશ સ્કંધના નવમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે, જ્ઞાન આપનારો એકજ ગુરુ હોવો જોઈએ અને ગુરુ પાસેથી જ્ઞાન સંપાદન કર્યા પછી પોતાની બુદ્ધિવડે ઉપદેશનાં અનુકુળ બીજાં દ્રષ્ટાંતો લઈ તે પ્રમાણે ચાલવા દ્રઢ નિશ્ચય કરવો જોઈએ. નહિ તો જ્ઞાન સ્થિર થાય નહિ અને તેમાં વધારો પણ થાય નહિ. તેથી હમેશાં ગુરુના વચનને સંભારી પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે ઘણાં દ્રષ્ટાંતો લઈ પુરૂષાર્થ વધારવો, અને ગુરુ પાસેથી મળેલા જ્ઞાન માર્ગને કઠી છોડવો નહિ. તેથીજ જ્ઞાન સ્થિર થાય છે.

છાન્દોગ્ય ઉપનિષદમાં ( સપ્તમ પ્રપાઠમાં ) ભૂમવિદ્યા વિષે પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં એક એવા પ્રસંગની વાત છે કે, એક વખતે સનત્કુમાર પાસે શ્રી નારદમુનિ આવ્યા અને કહ્યું કે, હે ભગવાન! આત્મજ્ઞાની જે પુરૂષ છે તેને શોક થતો નથી અને હું શોક સહિત છું મારે અજ્ઞાન છું તો મને એવો ઉપદેશ કરો કે જેથી મારું અજ્ઞાન દૂર થાય. તે વખતે શ્રી સનત્કુમારે શ્રી નારદજીને કહ્યું કે હે નારદ! “ ભૂમા ” સર્વ શોક રહિત છે. સુખ રૂપ છે. “ ભૂમા ” કરતાં અવ્યયમાં સુખ નથી કારણ કે તે અવ્યયમાં અર્થાત્ તે શિવાય બીજામાં અધિક તૃણા છે, અને તૃણા છે એ દુઃખનું બીજ છે. “ ભૂમા ” થી બિન્ન બધું તુચ્છ છે અને તે દુઃખનું સાધન છે. એ જ “ ભૂમા ” નામ બ્રહ્મનું છે. એ રીતે બ્રહ્મથી બિન્ન જે વસ્તુ તે સકળ દુઃખનું સાધન છે. મારે ભૂમા શોક રહિત છે.

નારદ જેવા મહાન ઋષિને પણ ગુરુની જરૂર પડે છે તો

બુદ્ધેર્મેદં ધૃતેચ્ચૈવ સુખતત્ત્વિવિધં શ્રુણુ ॥

મોક્ષમાનમશેષેન પૃથક્ત્વેન ધનંજય

॥ ૨૯ ॥

પ્રવૃત્તિં ચ નિવૃત્તિં ચ કાર્યાકાર્યે મયામયે ॥

બંધં મોક્ષં ચ યા વેતિ બુદ્ધિઃ સા પાર્ય સાત્ત્વિકી ॥૩૦॥

આપણે પણ મનુષ્ય દેહમાં અવતાર ધારણ કર્યે. છે માટે એવા તત્ત્વવેત્તા શુર પાસેથી ઉત્તમ જ્ઞાન (બ્રહ્મજ્ઞાન) મેળવના યત્ન કરવો.

એજ રીતે વળી શ્રી રામચંદ્રજીએ વસિષ્ઠ શુર પાસે તત્ત્વજ્ઞાનનો યોગ લીધો હતો, અને એ યોગ શ્રવણ કરતાં પહેલાં “જગત્ મિથ્યા છે ને બ્રહ્મ સત્ય છે” એ નિશ્ચય રાખવા શ્રી રામચંદ્રજીને આગ્રહ કરી કહ્યું છે તે પ્રમાણે શ્રી રામચંદ્રજી તત્ત્વયોગ ગ્રહણ કરતી વખતે પરમ શુર પરમાત્મા રૂપ વસિષ્ઠજી ઉપર શ્રદ્ધા રાખી શ્રવણ કરી શંકાનું સમાધાન કરતા અને મળેલા જ્ઞાનને મનન કરી આખરે મોક્ષ ધામને પામ્યા.

એક સમયે શ્રી વસિષ્ઠજી મુનીએ શ્રી રામચંદ્રજીને જે ઉપદેશ આપેલો છે તેનું કથન અદ્ય બુદ્ધિથી કરું છું:—

હે રામજી ! આત્મા નિરાખ્યાત છે તે ચારે ખ્યાતથી રહિત છે તેમજ તે આભાસ વગરનો છે અને ચારે ખ્યાત એના આભાસ છે. ચારેના નામ (૧) આખ્યાત. (૨) વિપર્યયાખ્યાત. (૩) અસત્યાખ્યાત (૪) આત્માખ્યાત. આખ્યાત એટલે જ્ઞાન યાને સમજણ છે. કોઈ કહેશે કે હું કોણ તે હું સમજતો નથી એનું નામ આખ્યાત. પોતાની દેહેન્દ્રિયને જાણવું એનું નામ વિપર્યયાખ્યાત જગદ્ અસત્ય જાણવું એનું નામ અસત્યાખ્યાત. અને આત્માને ઓળખે છે તેનું નામ આત્માખ્યાત છે. એ ચારે આત્માના રજ માત્ર આભાસ છે. આત્મસત્તા નિર્વિકલ્પ, અચેતન, ચિન્હ માત્ર છે તેમાં વાણી નિગમ નથી. માટે જગત્ પણ તેજ રૂપ છે અને ધનશિલાની માફક અચિંત્ય સ્વરૂપ છે.



યયા ધર્મધર્મં ચ કાર્યં ચાકાર્યમેવ ચ ॥

અયથાવત્પ્રજાનાતિ બુદ્ધિઃ સા પાર્યં રાજસી ॥ ૩૧ ॥

અધર્મં ધર્મમિતિ યા મન્યતે તપસા વૃતા ॥

સર્વાર્થાન્ વિપરીતાંશ્ચ બુદ્ધિઃ સા પાર્યં તામસી ॥ ૩૨ ॥

“હે રામચંદ્ર !” એક મોટી શિલા છે તેનો વિસ્તાર કોટી યોજન પર્યંત છે, અને તેનો કોઈ પણ ઠેકાણે અંત નથી. વળી તે શાક્તીગ્રામની માફક સુંદર છે. શાલિગ્રામ ઉપર જેમ શંખ, ચક્ર, ગદા, અને પદ્મની રેખા છે તેવીજ તેનાપર અનેક રેખાઓ છે. વળી તે વજ્રથી પણ વજ્ર છે, તેમ નિર્વિકાસ અને નિરાકાર છે. તેના ઉપર પૃથ્વી, તેજ, વાયુ અને આકાશ એ સર્વે રેખા છે.

રામજી પુછેછે—તે કોઈએ જોયું છે ? અને જોયું છે તો હજી આખી છે કે ભાંગી ગયું છે ?

શ્રી વસિષ્ઠજી—મેં તે જોયું છે અને ચત્ત કરશે તો તમે પણ જોઈ શકશો. એના શિવાય કોઈ બીજું છેજ નહિ. એટલે ભાંગના અથવા તુટવાપણું તો હોયજ ક્યાંથી ! વળી જગતના જેટલા પદાર્થો, પૃથ્વી, પર્વત, વૃક્ષ, જલ, તેજ, આકાશ, દેવતા, દાનવ, સૂર્ય અને ચંદ્રમા આદિ છે તે બધી તેની રેખાઓ છે.

રામચંદ્રજી—ત્યારે તે આદિ, અંત અને મધ્યથી રહિત છે ત્યારે તમે શી રીતે જોઈ શક્યા ?

વસિષ્ઠજી—એ તો પોતાના અનુભવથીજ જણાય છે. તેથી મેં તેમાં સ્થિર થઈ જોયું છે. હે રામજી ! હું પણ તેની રેખા છું.

રામચંદ્રજી—એ કેવી શિલા છે, અને તેના ઉપર કંઈ કંઈ રેખાઓ છે તે કૃપા કરી યથાર્થ કહો.

કૃત્યા યયા ધારયતે મનઃ માર્ગે નિશ્ચિતાઃ ॥

યોગનામ્ય મિત્ત્વા રજ્યા ધૃતિઃ સા પાર્થ સાશ્વિકી ॥ ૩૩ ॥

યયા તુ ધર્મકામાર્થાન્ કૃત્યા ધારયતેઽર્જુન ॥

પ્રસંગેન ત્લાકાક્ષી ધૃતિઃ સા પાર્થ રાજસી ॥ ૩૪ ॥

વસિષ્ઠ—એ પરમાત્મા રૂપી શિલા છે. શિલારૂપ એટલા માટે કહ્યું કે એ મહાન ચેતન્ય છે. એના વગર બીજું કશું છેજ નહિ. સર્વે ઠેકાણે એજ પ્રકાશે છે. એનાપર પંચ તત્ત્વ રેખા છે, તે પણ એજ રૂપ છે. તેમાં એક મોટી રેખા આકાશ છે. તેમાં બીજાં બધાં તત્ત્વો રહે છે. બધા પદાર્થો આકાશમાં છે. હું પણ તેમાંજ છું અને તમે પણ તેમાંજ છો. પૃથ્વી, જળ, આકાશ વાયુ, તેજ, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર આદિ બધા પદાર્થો અને બીજાં કર્મો દેખાય છે તે બધાં પ્રદારૂપ શિલાની રેખા છે, બીજું કશું છેજ નહિ. હવે હું રામચંદ્ર ! જે પુરૂષ સ્વભાવ સત્તામાં સ્થિર થઈ રહે છે તેમને આ ચાર આજ્યાત કહ્યા છે, અને તે બધું તમે જાણશો ત્યારે મોટા શબ્દથી બોલતાં છતાં નહીં પાપાણુ શિલાની માફક મૌન રહેશો અને બધાને મૌન્ય દેખશો. ખાશો, પીશો, ઉઘશો પરંતુ તમારો જે આત્મામાં નિશ્ચય છે તેમાંથી તમે જરા પણ કાઢશો નહિ. જેવી રીતે પાપાણુ શિલામાં સ્પુરણા થતી નથી તેમ તમે પણ રહેશો. હે રામ ! જરા જાગીને જુઓ, બધું તમારું રૂપ છે. મિથ્યા જમણમાં પડી ભિન્ન ભિન્ન શું જુઓ છો ! સર્વ શબ્દ અર્થ વગરના નથી. અને જે શબ્દના અર્થનો વિચાર છે તે સંકલ્પથી થાય છે. જ્યારે ચિત્તમાં આત્મ અભિમાન થાય છે ત્યારેજ સંકલ્પ થાય છે. તે ચિત્તને આત્માસાગરમાં લીન કરો. જ્યારે ચિત્તને આત્માસાગરમાં લીન કરશો ત્યારે જગત ભાસે છે તે બધું શાંત થઈ જશે, અને જગત કાંઈ વસ્તુ નથી. એમ નિ-

યયા સ્વમં મમં સોમં પિતૃર્વં વદન્તે વગ્રાઃ ।

ન વિમુંચતિ દુર્મથા ધૃમિઃ સઃ પાર્થ તામસીઃ ॥૩૫॥

મુત્ત્વં ત્વિદાર્નીં ત્રિવિધં શ્રુણુ મે ભરતર્ષભ ॥

અભ્યાસાદ્રમતે યન્ન દુઃસ્વાતં ચ નિગચ્છતિ ॥૩૬॥

શ્રીય તથો. જ્યારે ચિત્ત શાંત થાય છે ત્યારેજ દ્વૈતકલ્પના મટી જશે. હે રામજી ! આ મોક્ષનું શાસ્ત્ર મેં તમને કહ્યું છે એના અર્થનો વિચાર કરીને સંકલ્પોને ત્યાગીને પરમાનંદ સ્વરૂપમાં લીન થાઓ.

આ પ્રમાણે શ્રી રામચંદ્રજી જેવાને પણ શુરૂ વગર જ્ઞાન થયું નથી. અને આપું યોગવાસિષ્ઠ પણ એજ સાબીતી કરી આપે છે. માટે શુદ્ધ કર્મોથી પવિત્ર થઈ સદ્ગુરૂ દ્વારા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું.

હવે જ્ઞાનને માટે વિધાની જરૂર છે. વિદ્યા ૧૪ પ્રકારની છે તે નીચે મુજબ છે.

ब्रह्मज्ञान रसायनं सुरधरं वेदं तथा ज्योतिषं ।

व्याकरणं च धनुर्धरं जलतरं मंत्रस्य कर्षोपरं ॥

विद्या वाहन वाजनं नह नृतं संबोधनचातुरी ।

विद्यानाम चतुर्दश प्रतिदिनं कुर्वतु नो मंगलं ॥

તેમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ (બ્રહ્મજ્ઞાન) બ્રહ્મવિદ્યા છે તેને પ્રાપ્ત કરવાના સાધનમાં શુરૂ શિષ્ય સંવાદ.

तावद्गर्जन्तिशास्त्राणि जम्बुकाविपिनेयथा ।

न गर्जति महाशक्तिर्यावद्देदान्तकेसरी ॥

યત્તદગ્રે વિષમિવ પરિણામે સ્મૃતોપમમ્ ॥

તત્સુક્તં સાત્ત્વિકં મોહમાત્મશુદ્ધિયસ્યકમ્ ॥ ૩૫ ॥

વિષયેન્દ્રિયસંયોગાયત્તદગ્રે સ્મૃતોપમમ્ ॥

પરિણામે વિષમિવ તત્સુક્તં રાજસં સ્મૃતમ્ ॥ ૩૬ ॥

યદગ્રે ચાનુબંધે ચ સુક્તં મોહનમાત્મનઃ ॥

નિદ્રાત્ત્વસ્ત્વપમાથોત્પન્નં તત્તામસમુદાહૃતઃ ॥ ૩૭ ॥

બ્રહ્મરૂપ અરિ બ્રહ્મવિત્ તાકીવાની વેદ ।

ભાષા અથવા સંસ્કૃત કરત ભેદ ભ્રમ છેદ ॥

શ્રીગણેશાયનમઃ

શિષ્ય કહે છે—હે સદ્ગુરુ ભગવાન ! હૃદય શુદ્ધ કેમ કરી શકાય ?

હે શિષ્ય ! ઉત્તમ કર્મોપથી.

હે ગુરો ! હૃદય શુદ્ધિની નિશાની શું છે ?

હે શિષ્ય ! પરમેશ્વરના ચરણમાં પ્રીતિ થવી.

હે ગુરો ! પ્રીતિની નિશાની શું ?

હે શિષ્ય ! વિષયનો ત્યાગ.

હે ગુરો ! સંસારથી કેમ તરાય ?

હે શિષ્ય ! આત્મજ્ઞાનથી.

હે ગુરો ! આત્મજ્ઞાન કેવી રીતે થાય ?

ન તદસ્તિ પૃથિવ્યાં વા દિવિ દેવેષુ વા પુનઃ ।

સત્ત્વં પ્રકૃતિર્જમ્યક્તં ચ દેભિઃ સ્યાન્નિર્મિર્ગુણૈઃ ॥ ૪૦ ॥

બ્રાહ્મણક્ષત્રિયવિશાં શૂદ્રાણાં ચ પરંતપ ॥

કર્માણિ પ્રવિભક્તાનિ સ્વભાવપ્રમર્શૈર્ગુણૈઃ ॥ ૪૧ ॥

શમોદમસ્તપઃ શૌચં ક્ષાંતિરાર્જવમેવ ચ ॥

જ્ઞાનં વિજ્ઞાનમાસ્તિકયં બ્રહ્મકર્મ સ્વભાવજમ્ ॥ ૪૨ ॥

હે શિષ્ય ! ચાર સાધનોથી.

હે ગુરો ! ચાર સાધનો કયા કયા ?

હે શિષ્ય ! પહેલું વિવેક, બીજું વૈરાગ્ય, ત્રીજું પદ્મસંપદા,  
અને ચોથું પરમ ભોક્ષની ઇચ્છા.

હે ગુરો ! એ ચારેનું સ્વરૂપ ઈવું છે તે કૃપા કરી કહો.

હે શિષ્ય !

૧. વિવેક—આત્મા અવિનાશી અચળ, શરીર નાશવંત  
તથા ચળ છે.

૨. વૈરાગ્ય—બ્રહ્માથી તે આ લોક પર્યંત જે ભોગો  
છે તેમને કાકવિદ્યાની માફક જાણી સર્વથા ત્યાગ કરવો.

૩. પદ્મસંપદા ( છ સાધન જેમાં છે ) શમ, દમ,  
ઉપરીત, તિતિક્ષા, શ્રદ્ધા, સમાધાન.

હે શિષ્ય શમ—મનથી વાસનાનો ત્યાગ કરવો.

દમ—ઈન્દ્રિયોની વૃત્તિઓને રોકવી.

ઉપરીત—મજેલા વિષયનો ( સમજીને ) ત્યાગ કરવો.

તિતિક્ષા—નિંદા, સ્તુતિ, ક્રુધા, તૃષ્ણા, માન, અપમાન,  
સહન કરવું.

શૌર્ય તેજો ધૃતિર્દાક્ષ્યં યુદ્ધે चाप्यपलायनम् ॥

દાનમીશ્વરભાવશ્ચ ક્ષાત્રં કર્મ સ્વભાવજમ્ ॥ ૪૩ ॥

કૃષિગોરક્ષવાણિજ્યં વૈશ્યકર્મ સ્વભાવજમ્

પરિચર્યાત્મકં કર્મ શૂદ્રસ્યાપિ સ્વભાવજમ્ ॥ ૪૪ ॥

\*શ્રદ્ધા-જે સદ્ગુરુ, સંત, શાસ્ત્રોએ કહેલું છે તે સાચુંજ છે.

સમાધાન—ગુરુએ કરેલા ઉપદેશને વિસારવો નહિ.

(૪) મોક્ષની ઇચ્છા-સંસારના બંધનમાંથી હું ક્યારે છુટીશ એવી હંમેશાં હૃદય વિષે ઇચ્છા રાખવી.

\*શ્રદ્ધા ત્રણ પ્રકારની છે:- સાત્વિકી, રાજસી તે તામસી. એ શ્રદ્ધા સ્વભાવજ એટલે સ્વભાવથીજ થએલી હોય છે. “આયુઃ કર્મ ચ વિત્તં ચ વિદ્યા ન ધનમેવ ચ પંચૈતાનિ વિલિખ્યંતે ગર્ભસ્થસ્યેવેદેહિનઃ” એ વચનમાં કહેલું છે તેમ પ્રાગ્ભવીય પુણ્યાપુણ્યાદિ સંસ્કાર તે સ્વભાવ જાણવો. અંતઃકરણ ગત જે સંસ્કાર એટલે પ્રાગ્ભવીય વાસના તેને લીધે શ્રદ્ધામાં ભેદ પડે છે. એમ અંતઃકરણના પ્રેરતાના ભેદે કરીને ત્રણ શ્રદ્ધાભેદ થઈ આવે છે; અને જેની જેવી વાસના હોય, તે પ્રકારે શાસ્ત્રાર્થ ન જાણતાં ત્રણ શ્રદ્ધા માત્રથી તે કર્મ કરે તેમાં તેની નિષ્ઠા સ્થિતિ જાણવી; કેમકે પુરૂષ જીવ છે તે શ્રદ્ધામય છે. શ્રદ્ધારૂપ છે તેથી જેની જેવી શ્રદ્ધા હોય તેવો તે થાય છે એ નિયમ છે. આ પ્રકારે શ્રદ્ધાનો ત્રિપ્રકાર નિયમ જાણવો. સાત્વિક સ્વભાવવાળો દેવતાનું યજ્ઞન કરે છે, રાજસ સ્વભાવવાળો યક્ષ રાક્ષસાદિનું યજ્ઞન કરે છે, ને તામસ સ્વભાવવાળો ભૂત પ્રેતાદિનું યજ્ઞન કરે છે.

૧. સદ્ગુરુ—શિષ્યનું ભલું ઇચ્છનાર અને પ્રપંચાદિથી નિર્લેપ એવા હોય તેમના ઉપરજ શ્રદ્ધા રાખવી યોગ્ય છે. (વિશેષ ગુરુ મહાત્મ્ય ગ્રંથોમાં જુવો.) અંધશ્રદ્ધા નકામી છે. ગુરુ-તત્ત્વદર્શી એટલે યથાર્થ તત્ત્વ-વિવેક જાણનાર, અવિદ્યા વિદ્યા દૃત્યાદિ વિવેકપુરૂષસર પિંડ બ્રહ્માંડના એક્યને તત્ત્વદ્વારા ઘટાવી અનુભવમાં ઉતારનાર હોય તે શુદ્ધજ્ઞાનો ઉપદેશ કરી શકે છે.

૨. કર્મ કાંડમાં આચાર મુખ્ય છે તેમ યોગાભ્યાસમાં યમ નિયમ

સ્વે સ્વે કર્મણ્યનિરતઃ સંસિદ્ધિં લપ્સતે નરઃ ॥

સ્વકર્મનિરતઃ સિદ્ધિં યથા વિંદતિ તત્ત્વજ્ઞ ॥ ૪૫ ॥

યતઃ પ્રવૃત્તિર્ભૂતાનાં યેન સર્વમિદં તતમ્ ॥

સ્વકર્મણા તમભ્યર્ચ્ય સિદ્ધિં વિંદતિ માનવઃ ॥ ૪૬ ॥

હે શુરો ! યથાર્થ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ શું ?

હે શિષ્ય ! આપણે આપણું જોવું તે.

હે શુરો ! તે કેવી રીતે જોવું ?

હે શિષ્ય ! વિચાર કરી જોવું અને તે વિચાર આચારથી સુધરે છે માટે આચાર પ્રથમ પાળવો.

મુખ્ય છે. શ્રી માર્કંડેય પુરાણમાં કહ્યું છે કે:—

નાધ્માતઃક્ષુધિતઃશ્રાન્તોન ચ વ્યાકુલચેતનઃ

યુઝ્જીત યોગં રાજેન્દ્ર યોગસિદ્ધયર્થમાત્મનઃ ।

નાતિશીતેનચવોષ્ણેનદ્વન્દેનાનિલાન્વિતે

કાલેષ્વેતેષુયુઝ્જીતનયોગંધ્યાનતત્પરઃ ॥

આવા દોષો હોવાથી સર્વ વાતમાં મધ્યમ માર્ગે રહી જોમ વિશેષ ન થાય તેમ સુખરૂપ વ્યવહાર કર્યાથી યોગ સાધી શકાય છે. અથવા યોગ્ય આહાર વિહાર રાખનારને, તેમજ કર્મ માત્રમાં યથાયોગ્ય ચેષ્ઠા ( આચાર ) રાખનારને, તે સાધન જોમ સુખરૂપ થાય છે તેમ યોગ માર્ગે જનારને “ યમ નિયમ ” સાધન રૂપ થઈ દુઃખ માત્રની નિવૃત્તિ કરી શકે છે, માટે આચાર પ્રથમ ગણાય છે. અને તેનો સર્વેએ આશ્રય કરે કરે કરવો. દરેકને અનુકૂળ પડે તેવો શાસ્ત્રે નિયમ ( આચાર ) બતાવેલો છે. માટે તેમ વર્તવા યત્ન કરવો ઉત્તમ છે. ( આચાર રોગી તથા વ્યવસાયવાળાને પણ અનુકૂળ પડતો બતાવ્યો છે. )

૩. શ્રી વસિષ્ઠ મુનીએ ક્રમ નિમ્નહ આ પ્રમાણે બાંધ્યો છે.

ઉપવિશ્યોપવિશ્યૈવ ચિત્તજ્ઞેન મુદુર્મુદુઃ ।

ન શક્યતે મનોજેતું વિનાયુક્તિમનિન્દિતામ્ ॥

અહ્કુશેનવિનામચોયથાદુષ્ટમતઙ્ગજઃ ।

અધ્યાત્મવિશાધિગમઃસાધુસઙ્ગમણ્વચ ॥

શ્રેયાન્ સ્વધર્મો વિગુણઃ પરધર્માત્સ્વ ધૃષ્ટાત્ ॥

સ્વભાવનિયતં કર્મ વર્વન્નામ્નોતે કિલ્બિષમ્ ॥ ૪૭ ॥

સહજં કર્મ કૌતેય સદોષમપિ ન ત્યજેત્ ॥

સર્વારંભા હિ દોષેણ ધૂમેનાગ્નિરિવાદૃતાઃ ॥ ૪૮ ॥

૨ આચાર-આચાર = આ + ચર્ + ભાવે ઘઙ્ઠા | ચરિત્ર | ચાલ-  
ચલણ મનુ આદિષ્ઠ કહેલો સ્નાન આચમનાદિ વ્યવહાર.

આ ઠેકાણે આચારના એ લેહ છે. “ આચાર ” અને “ યમ  
નિયમ ” પ્રલવિધાના જ્ઞાસુએ, “ યમનિયમ ” પાળવા અને કર્મ

વાસનાસંપરિત્યાગઃપ્રાણસ્પન્દનિરોધનં ।

एतास्तायुक्तयः पुष्टाः सन्तिचित्रजयेकिल ॥

सतीष्वेतासुयुक्तिषुहठान्नियमयन्ति ।

चेतस्तेदीपमुत्सृज्यविनिघ्नन्तितमोऽञ्जनैः

ચિત્તનો સ્વભાવ જાણનાર ગમે તેટલા પ્રયત્ન કરે પણ વિશુદ્ધ  
યુક્તિના જ્ઞાન વિના, અતિ દુષ્ટ અને મદોન્મત હાથી જેવું ચિત્ત વશ થઈ  
શકે નહીં. એનો મુખ્ય ઉપાય તો અધ્યાત્મવિદ્યા વિના ખીજો નથી. (પણ  
જેમને એ વિદ્યાનો બોધ ન સમજતો હોય તેમણે સાધુ સમાગમ રાખવો  
તે સાધુ કેવા કે જેના ગુણો શ્રીમદ્ ભગવત્ ગીતામાં વર્ણવેલા છે. ) એને  
અપરોક્ષાનુભવ થવાથી આત્માતિરિક્ત વસ્તુ માત્રનું મિથ્યાત્વ સિદ્ધ થતાં,  
ચિત્તને કોઈપણ આત્માતિરિક્ત વિષય રહે નહિ એટલે ચિત્ત સ્વતઃ  
જ શમી જઈ નિર્મળવત્ થાય. પણ જેમને એ વિદ્યાનો અનુભવ  
( બોધ ) ન સમજતો હોય કે ન સ્મરણમાં રહેતો હોય તેમણે સાધુ સમા-  
ગમ કરવો એ પણ એક ઉપાય છે. વળી શ્રીમદ્ભગવત્ ગીતાના ચતુર્થા-  
ધ્યાયમાં કહ્યા છે તેવા તત્ત્વવેદાનો સમાગમ પણ અધ્યાત્મ વિદ્યાના  
પરિશીલન ઉપરાંત રાખવો કે જેથી પુનઃપુનઃ સંસ્કાર દહ થઈ અપરોક્ષા-  
નુભવ ફળે કદાપિ વિદ્યામદાદિથી અહંભાવે ચઢી એમ કરવે અસંભવ્ય હોય  
તો તેણે વિદ્યા પરિશીલન ઉપરાંત વાસના ક્ષયને માટે પ્રયત્ન કરવો અને  
વાસના પણ બહુ પ્રબલ હોય તો, પ્રાણસંરોધન અર્થાત પ્રાણાયામ શુરુકર



અસક્તબુદ્ધિઃ સર્વત્ર જિતાત્મા વિગતસ્મૃહઃ ॥

નૈષ્કર્મ્યસિદ્ધિં પરમાસંન્યાસેનાધિગચ્છતિ ॥ ૪૯ ॥

સિદ્ધિં પ્રાપ્નો યથા વ્રત્ત તથાપ્રોતિ નિવોધ મે ॥

સમાસેનૈવકૌતેય નિષ્ઠા જ્ઞાનમ્ય યા પરા ॥ ૫૦ ॥

શ્રીજી ચિત્તશુદ્ધિ કરનારને પરમાત્મા તરફનો નિશ્ચય કરી ( સર્વ કર્મ શ્રી ભગવાનને અર્પણ કરવા અર્થાત નિષ્કામ કર્મની જવૃત્તિ રાખવી ) કર્મો કરનારે નીચે પ્રમાણે યોગ્ય આચાર પાળવા ચતન કરવો.

આચાર માટે આ પ્રમાણે કથું છે:-

‘ નિત્યાચારાઃ ’ યાજ્ઞવલ્ક્ય ‘ શ્રુતિઃ સ્મૃતિઃ સદાચારઃ સ્વમ્યચપ્રિયમાત્મનઃ । સમ્યક્સંકલ્પજઃ કામો ધર્મમૂલમિદં સ્મૃતમ્ ॥ ( વસિષ્ઠઃ )-આચારઃ પરમોધર્મઃ સર્વેપામિતિ નિશ્ચયઃ । હીનાચારઃ પરીતાત્માપ્રેત્યચેહ વિનશ્યતિ ॥ નૈનં તપાસિ ન વ્રત્તનાગ્રિહોત્રં ન દક્ષિણા । હીનાચારાશ્રિતં શ્રદ્ધંતારયન્તિ કથ-શ્ચન ॥ તપોદાનોપવાસેષુવ્રતેષુ નિયમેષુ ચ રજ્યાધ્યયનધર્મેષુ-યોડનાસક્તઃ સનિષ્ક્રિયઃ ॥ ( પરાશરઃ ) સંધ્યા સ્નાનં જપો હોમઃ સ્વાધ્યાયોદેવતાર્ચનમ્ । વૈશ્વવાતિથેયશ્ચ પટ્કર્માણિ દિને દિને ॥

માર્ગે આચરવો કે જ્યાં ધીમે ધીમે વાસના માત્રનો ક્ષય થાય. પ્રાણી ગતિ સાથેજ વાસનાનો સંબંધ છે માટે તેને રોકવાથી ( ગુરુએ બતાવેલા માર્ગે રોકવાથી ) વાસના પણ ક્ષીણ થાય છે.

આવો વિવેક કરતાં અધ્યાત્મ વિદ્યા માટે બેજ મુખ્ય ઉપાય સમ-જાય છે. પ્રાણાયામ માટે અભ્યાસ, અને વાસના ક્ષય માટે વૈરાગ્ય. એ બન્ને પુરુષાર્થથી સિદ્ધ થાય છે તે શ્રી વસિષ્ઠે દૃઢ કરી આપ્યું છે. માટે ‘ અભ્યાસથી અને વૈરાગ્યથી ’ યોગ સિદ્ધ થાય છે. એ બતાવેલા બન્ને માર્ગ નિષ્કામ કરનારને ફળ આપે છે ને તે પુરુષાર્થથીજ સિદ્ધ થાય છે. ( અ-ર્જુનને શ્રી ભગવાને કહ્યું છે કે તત્ત્વાભ્યાસ કરતાં પ્રારબ્ધ ભોગ બળ-વત્તર હોય તોપણ પ્રયત્નવાનથી સર્વ સિદ્ધ થઈ શકે છે. ) માટે ગૃહસ્થોએ વ્યવહારમાં રહીને ‘ યમનિયમ ’ જેમ યોગને માટે પ્રથમ પગથીઉં છે તેમ જ ગૃહસ્થોને આચાર પ્રથમ પગથીઉં છે. “ આચાર ” પાળવા અનુકૂળ પુરુષાર્થ કરવો.

બુદ્ધ્યાવિશુદ્ધયા યુક્તો ધૃત્યાત્માનં નિયમ્ય ચ ॥

શબ્દાદીન્વિષયાંસ્યક્ત્વા રાગદ્વેષો વ્યુદસ્ય ચ ॥ ૫૧ ॥

વિવિક્તસેવી લઘ્વાશી યતવાક્રાયમાનસઃ ॥

ધ્યાનયોગપરો નિત્યં વૈરાગ્યં સમુપાશ્રિતઃ ॥ ૫૨ ॥

(દક્ષઃ) આચારઃ પ્રથમો ધર્મઃ શ્રુત્યુક્તઃ સ્માર્તૅવચ । તસ્મા-  
દેતત્સમાયુક્તં ગૃહ્ણીયાદાત્મનો દ્વિજઃ ॥ આચારાલ્લભ્યતે પૂજા  
આચારાલ્લભ્યતે પ્રજા આચારાદન્નમક્ષય્યં તદાચારસ્યલક્ષણમ્ ॥  
આચારાન્પ્રાપ્યતે સ્વર્ગ આચારાત્પ્રાપ્યતે મુખમ્ । આચારાત્પ્રા-  
પ્યતે મોક્ષ આચારાત્કિન્ન લભ્યતે ( તસ્માત્ )-ચતુર્નામપિ  
વર્ણનામાચારોધર્મપાલનમ્ ॥ આચારશ્રવદેહાનાં ભવદ્ધર્મ પરા-  
હ્મુચ્ચઃ ॥ દુરાચારોહિ પુરુષો લોકે ભવતિ નિન્દિતઃ । દુઃસ્વભોગી  
ચ સતતં રોગી ચાલ્પાયુષી ભવેત્ ॥ ( દક્ષઃ ) અનાશ્રમી નતિ-  
ષ્ઠેત દિનમેકમપિ દ્વિજા ॥ આશ્રમેણ વિનાતિષ્ઠન્પ્રાયશ્ચિન્નીશ્રવેદ્દ્વિજઃ  
( વિષ્ણુપુરાણે ) યન્કૃતે દશભિર્વર્વેલ્લેતાયાં દાયનેનયત્ ॥ દ્વાપરે  
યત્તુમાસે ન અહોરાત્રેણ તત્કલૌ ॥ તપસો વ્રત્તચર્યસ્યજપાદેશ્વ-  
ફલંદ્વિજાઃ । પ્રાપ્નોતિ પુરુષસ્તેનકલિમાપ્નોતિ માનવઃ ॥ કપર્દિ-  
કાયામ્-યથૈવિચાત્મકં કર્મ શ્રોતંતદભિધીયતે । શ્રુતિસ્મૃત્યા-  
ત્મકં કર્મસ્માર્તૅચૈવતદુચ્યતે ॥

યાજુર્વેદ્યોમચ્ચેઽધ્વર્યુર્હોતાઋક્ષશાંખિકસ્તથા ।

ઉદ્ગાતાસામવેદીચ શ્રોતંકર્મત્રિધાસ્મૃતમ્ ॥

આચાર માટે (મણીલાલ નભુભાઈ દિવેદીના) ચારિત્ર ના-  
મના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે જનમંડળના વ્યવહારમાં આચાર પાળ-  
વાની આવશ્યકતા છે એ ખરું છે પણ કેવળ બકવૃત્તિ શુદ્ધ આ-  
ચારમાં લેશ પણ મારો આશય નથી. આચારથી મનુષ્યની આંતર  
વૃત્તિ સ્પષ્ટ જણાય છે. તેની પ્રકૃતિ ઘણામાં ઘણી પ્રિય હોય

અહંકારં બલં દર્પં કામં ક્રોધં પરિગ્રહમ્ ॥

વિમુચ્ય નિર્મમઃ શાંતો બ્રહ્મભૂયાય કલ્પતે ॥ ૫૩ ॥

બ્રહ્મભૂતઃ પ્રસન્નાત્મા ન શોચતિ ન કાંક્ષતિ ॥

સમઃ સર્વેષુ ભૂતેષુ મદ્ભક્તિં લભતે પરામ્ ॥ ૫૪ ॥

તો તે સર્વનું કાંઈને કાંઈ બાન થઈ આવે છે. પણ આવા સાહ-  
જિક આચાર વિના કૃત્રિમ આચારના નિયમ જનસમુદાય ખાંધે  
છે. જેને “ રીત ” “ લોકરીવાજ ” “ ફેશન ” “ એટીકેટ ”  
કહેવામાં આવે છે તે એટલા ઘઘા ઉપયોગના નથી. ઉત્તમ  
આચારનું મુખ્ય લક્ષ્ય વિનય અને આદ્રતા એ બેમાં સમાયેલું  
છે. આચાર એ અંકુશરૂપ છે. જેમ જનમંડળમાં લગતી વખતે  
પોતાની જાત, પોતાનું મન અને પ્રાણ ઉપર કાંઈ અંકુશ  
રાખવો જોઈએ, નહિં તો તેના માણસ પાસે ઉભા રહેવું પણ  
રૂચે નહિં તેમ પોતાના શુદ્ધ અને દૃઢ મને કરી જો પ્રથમ  
આચાર સુધારી કર્તવ્યપરાયણ થાય તો સારા વિચારો પર આવી  
આખરે મોક્ષ માર્ગને પામે છે. માટે શુદ્ધ આચાર પાળવો એ  
ધણીજ અગત્યનો છે.

॥ શ્લોકઃ ॥ દેહાત્મબુદ્ધિજંપાપં નતદ્ગોવધકોટિભિઃ ॥  
આત્માહંબુદ્ધિજંપુણ્ય નભૂતંનભવિષ્યતિ ॥ ૧ ॥ શ્લોકઃ ॥ સત્સં-  
ગેનપરંપ્રાપ્ય દુસ્તરંતરતેચિરાત્ ॥ તસ્માદતિપ્રયત્નેન સત્સંગસ-  
તતંકુરુ ॥ ૧ ॥ યદાચર્મવદાકાશં વેષ્ટયિષ્યન્તિમાનવાઃ । તદા-  
દેવમવિજ્ઞાયદુઃસ્વસ્પાંતોભવિષ્યતિ ॥ ઇતિ શ્રુતેઃ ॥ કુલંપવિત્રં-  
જનનીકૃતાર્થા ॥ વમુંધરા પુણ્યવતીચતેન ॥ અપારસચિત્સુખ  
સાગરેઽસ્મિન્ ॥ લીનં પરે બ્રહ્મણિ યસ્ય ચેતઃ ॥ ૧ ॥ અથ  
પ્રાતઃસ્મરણસ્તોત્રપ્રારંભઃ ॥ પ્રાતઃસ્મરામિહૃદિસંસ્ફુરદાત્મતત્ત્વં  
સચ્ચિત્સુખંપરમહંસગતિં તુરીય ॥ યત્સ્વપ્નજાગરમુષ્ણમૈતિનિત્યં  
તદ્બ્રહ્મનિષ્કલમહંસચભૂતસંઘઃ ॥૧॥ પ્રાતર્ભજામિમનસોવચસામ-  
ગમ્યં વાચોવિભાંતિનિલિલાયદ્વિગ્રહેણ ॥ યન્નેતિનેતિવચનૈર્નિ-

यत्तया मामभिजानन्ति ये यत्तन्विधास्मि तत्त्वतः ॥

तत्त्वे मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विज्ञते तदनंतरम् ॥ ५५ ॥

सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो ममपाश्रयः ॥

मत्प्रसादादवामोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥ ५६ ॥

गमावबोचुस्तंदेवदेवमजमच्छतमाहुरग्न्यं ॥ २ ॥ प्रातर्नमामि-  
तमसः परमर्कवर्णं पूर्णसनातनपदंपुरुषोत्तमाख्यं ॥ यस्मिन्निदं  
जगदशेषमशेषमूर्तौ रज्ज्वांभुजंगम इवप्रतिभासितंवै ॥ ३ ॥  
श्लोकत्रयमिदंपुण्यं लोच्यते भूषणं ॥ प्रातःकालेपठेद्यस्तु स-  
गच्छेत्परमंपदं ॥ इति श्री भगवत्पादाचार्यविरचितं प्रातःस्मर-  
णस्तोत्रंसंपूर्णम् ॥ अथ आत्मषट्कस्तोत्रप्रारम्भः ॥ मनो बुद्धय-  
हंकारचित्तानि नाहं न च श्रोत्रजिह्वे न च घ्राणनेत्रे ॥  
न च व्योम भूमिर्न तेजो न वायुश्चिदानंदरूपः शिवोऽहं शिवो-  
ऽहम् ॥ १ ॥ अहं प्राणवर्गो न पंचानिला मे न तोयं न मे-  
धातवो नैव कोशाः ॥ न वाक् पाणिपादौ न चोपस्थपायू चि-  
दानंदरूपः शिवोऽहं ॥ २ ॥ न मे द्वेषरागौ न मे लोभमोहौ  
मदो नैव मे नैव मात्सर्यभानं ॥ न धर्मो न चार्यो न कामो न  
मोक्षश्चिदानंदरूपः शिवोऽहं शिवोऽहम् ॥ ३ ॥ न पुण्यं न पापं  
न सौख्यं न दुःखं न मंत्रो न तीर्थं न वेदा न यज्ञाः ॥ अहं  
भोजनं नैव भोज्यं न भोक्ता चिदानंदरूपः शिवोऽहंशिवोऽहम्  
॥ ४ ॥ न मे मृत्युशंका न मे जातिभेदः पिता नैव मे नैव माता  
न जन्म ॥ न बंधुर्न मित्रं गुरुर्नैव शिष्यश्चिदानंदरूपः शिवो-  
ऽहंशिवोऽहम् ॥ ५ ॥ अहं निर्विकल्पो निराकाररूपो विभु-  
र्व्याप्य सर्वत्र सर्वेन्द्रियाणि ॥ सदा मे समत्वं न मुक्तिर्नबंधश्चि-  
दानंदरूपः शिवोऽहंशिवोऽहम् ॥ ६ ॥ इति श्री मच्छंकराचार्य  
विरचितमात्मषट्कस्तोत्रं समाप्तम् ॥ अथात्मपंचक प्रारम्भः ॥

चेतसा सर्वकर्माणि मयि अन्यस्य मत्परः ॥

बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भवं

॥ ५७ ॥

मच्चित्तः सर्वदुर्गाण मत्पसादात्तरिष्यसि ॥

अथ चेत्त्वमहंकारान्न श्रोष्यसि विनश्यसि

॥ ५८ ॥

નાહં દેહો નેંદ્રિયાણ્યંતરંગં નાહંકારઃ પ્રાણવર્ગો ન બુદ્ધિઃ ॥  
દારાપત્યક્ષેઽવિત્તાદિદૂરઃ સાક્ષી નિત્યઃ પ્રત્યગાત્મા શિવોઽહમ્  
॥ ૧ ॥ રજ્જ્વજ્ઞાનાદ્માતિરજ્જુર્યયાહિઃ સ્વાત્માજ્ઞાનાદાત્મનો  
જીવભાવઃ ॥ આત્મોક્તયાહિ ભ્રાંતિનાશે સરજ્જુર્જીવો નાહં દેશિ-  
કોક્તયાશિવોઽહમ્ ॥ ૨ ॥



“બ્રાહ્મણ તથા પુરોહિતના ધર્મ.”

અગાઉના વખતમાં જ્યારથી આતુર્વણે બાંધાઈ ત્યારથી તે વણુમાં બ્રહ્મણની તથા પુરોહિતની મહત્તા સૌથી અધિક મનાયેલી છે. બ્રાહ્મણ બ્રહ્માનું ગુણ કહેવાય છે. મોટા ચક્રવર્તી રાજાઓ પણ બ્રાહ્મણની અધ્યે પૂજા કરી હાથ જોડી આજ્ઞાધીન પણે વર્તતા હતા. અ.વી ઉત્તમ મહત્તા બ્રાહ્મણોએ પોતે નિષ્કામ વૃત્તિથી તથા અહંભાવ રહિત આચરણથી ઇશ્વરપરાયણ રહી મેળવી હતી એટલે તેટલા માનને તેઓ યોગ્યજ હતા. એવા બ્રહ્મદેવોના હાથ તા સંતાનોને જોઈએ તો આપણને સખેદ આશ્ચર્યજ લાગશે. બીજા માગવી એ તો જાણે એમને પરવાનોજ મળ્યે હોય તેમ તે કાર્યથી તેઓ બીજકુલ શરમાતા નથી. “બ્રાહ્મણોના છોકરાને શી આપદા છે ? કાંઈ ધધો નહિ મળે તો બીજા માગી પાશે ” આ વચન તો તેમની ગળથુથીમાં માતાઓએ નાનપણથીજ રેડી મુકયું હોય છે. એક દિવસ જમવાનું મળ્યું કે એક પાઈ દક્ષિણા મળી કે જાણે તે કૃતાર્થ થયો હોય એમ માની લે છે. પોતાના કર્મકાંડ કે પદ્ધતિનું તો તેને લાનજ હોતું નથી.

યદહંકારમાશ્રિત્ય ન યોત્સ્ય્યેતિ મન્યસે ॥

મિથ્યૈષ વ્યવસાયસ્તે પ્રકૃતિસ્ત્વાં નિયોક્ષ્યતિ ॥ ૫૯ ॥

સ્વભાવજેન કૌંતેય નિવદ્ધઃ સ્વેન કર્મણા ॥

કર્તુ નેચ્છસિયન્મોહાત્કરિષ્યસ્યવશોઽપિ તત્ ॥ ૬૦ ॥

પ્રાદ્ધણુ શબ્દનો અર્થ તથા તે અર્થનું સાર્થક શામાં છે તે સં-  
બંધી ઘણાંજ થોડા વિચાર કરે છે. અને જેઓ વિચાર કરે છે  
• તેઓ તો તે પ્રમાણે વર્તવા પ્રયત્ન કરતા નથી, તેથીજ આવી અ-  
ધમ દશા પ્રાપ્ત થઈ છે. માટે પ્રાદ્ધણુએ શાસ્ત્રોક્ત વિહિત કર્મો  
કરી પોતાની ગયેલી મહત્તા મેળવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અને  
એવું થશે ત્યારેજ આ ભારતવર્ષનો પુનરુદ્ધાર થશે. જેવી મહત્તા  
પ્રાદ્ધણુની હતી તેવીજ રાજાના પુરોહિતોની હતી. તેમની પણ  
આજે અધમગતિ થઈ છે. માટે હવે પછી પ્રાદ્ધણુની ફરજ તથા  
પુરોહિતના કર્તવ્ય સંબંધી કાંઈ લખવું ઉચિત છે એમ ધારી  
શ્રી સરસ્વતી દેવીને નમન કરી પ્રાદ્ધણુના ધર્મને વર્ણવું છું.  
તેમાં પ્રથમ આજકાલ પ્રાદ્ધણુમાં પ્રચાર ચાલે છે કે, પ્રાદ્ધણુ-  
ને દાન લેવું એ મુખ્ય ધર્મ છે એમ માની સમજ્યા વગર જા-  
ડ્યો પ્રવાહ ચાલે છે, પણ તેમાં મહત્તાનું શું છે તે સમજી મારા  
પ્રિય પ્રાદ્ધણુ બંધુ પોતાની અસલ સ્થિતિએ આવવા સદ્ગુરૂનો  
સહાય લઈ તે પ્રમાણે યત્ન કરશે એવી આશાએ આ વર્ણન  
કર્યું છે.

શ્રી “ સત્ય. ”

“ પ્રાદ્ધણુના ધર્મ તથા પુરોહિતની ફરજ. ”

ધર્મ એ ધ ધાતુ ઉપરથી યોજાયેલો છે કે એટલે ધારણ કરવું.  
શું ધારણ કરવું ? “ ધર્મ. ” ધર્મ એટલે ફરજ. આપણી ફરજ  
પાળવી તે આપણો ધર્મ. એ કોઈ બીજી વસ્તુ નથી પણ આપણી  
ફરજનો સમૂહ છે. જેમ ટેકા વગર ઘર રહેતું નથી તેમ મનુષ્ય  
જીવન વ્યવહાર ધર્મ વિના બરોબર ચાલી શકતો નથી.

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ॥

आमयन्सर्वभूतानि यंत्रारूढानि मायया ॥ ૬૧ ॥

તમેવ સ્વરણં ગચ્છત્ત્વં સર્વભાવેન ભારત ॥

તત્ત્વ સાદાત્પરાં શાંતિં સ્થાનં પ્રાપ્સ્યસિ શાશ્વતમ્ ॥ ૬૨ ॥

ધર્મે એ સર્વનો ટેકો છે. જીવન વ્યવહારને સાંગોપાંગ ચલાવનાર ધર્મ છે. ફરજરૂપી યંત્ર છે. જેમ યંત્રનો કોઈપણ ભાગ દુટ્ટી ગયો હોય તો તે ખરાબર ચાલતો નથી તેમ મનુષ્ય વ્યવહાર, એક પણ ફરજથી વિહીન થતાં ક્રિયાનુસાર ચાલતો નથી. એક વરાળયંત્રનું એન્જીન હજારો ખાંડી ભારના ડબ્બા ખેંચી જાય છે તેમ મનુષ્ય વ્યવહારના દુઃખોના ભારને ધર્મરૂપી યંત્ર ખરાબર ખેંચી જાય છે. ધર્મશીલનો સર્વ વ્યવહાર નિર્વિઘ્ને ચાલ્યો જાય છે. કદાચ દુઃખ આવતું હશે તો તેની ફરજોની પરીક્ષાને અર્થેજ.

ધર્મ છ પ્રકારના છે.

- (૧) વર્ણધર્મ—ગ્રાહ્યણ લોકોએ સર્વદા મધ માંસ ઇત્યાદિ અભક્ષ્ય પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો તે.
- (૨) આશ્રમધર્મ—બ્રહ્મચારીએ હમેશાં અગ્નિની સેવા કરવી તથા ભિક્ષાનું અન્ન જમવું ઇત્યાદિ.
- (૩) વર્ણાશ્રમધર્મ—ગ્રાહ્યણવર્ણના બ્રહ્મચારીએ હમેશાં ખાખરની સોટીનો દંડ રાખવો ઇત્યાદિ.
- (૪) ગુણધર્મ—શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી રાજ્યાભિષેકને પામેલો ઇત્યાદિ ગુણવાન રાજાએ પ્રજાનું સંરક્ષણ કરવું.
- (૫) નિમિત્તધર્મ—શાસ્ત્રી એટલે (science) સાયન્સ. આપણો વૈદિક ધર્મ સાયન્સને આધારે રહેલો છે. આપણા ધર્મના નિયમો કુદરતનાજ નિયમો છે. માટે ગમે તે પંક્તિનો ગમે તે ધર્મ આપણા શાસ્ત્રના ધર્મો તથા કુદરતના નિયમોમાં ચાલશે નહિ, તો તે શિક્ષાને પાત્ર થશે. કારણ કે કુદરત સર્વને સરખીજ શિક્ષા કરે છે.

इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ॥

विद्वद्भ્યैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥ ૬૩ ॥

सर्वं गुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः ॥

इष्टोऽसिमे दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितम् ॥ ૬૪ ॥

(૬) સાધારણધર્મ—જીવહત્યા ન કરવી, સત્ય બોલવું ઇત્યાદિ જે ધર્મો શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે તે બ્રાહ્મણથી તે ચાંડાળ સુધી સર્વને લાગુ છે.

ગુરુએ ઉપનયન સંસ્કાર કર્યા પહેલાં છોકરાને યથેષ્ટ આચરણ તથા વિનયથી બોલતાં શીખવવું.

પરંતુ જનોઇ દીધા પછી સત્ કર્મોની શિખામણુ દેવી તથા શૌચ ( પવિત્રતા ) શીખવવી. શૌચ તથા સત્કર્મ કરવાની જરૂર છે. અને પછી વેદાધ્યયન ઇત્યાદિ જરૂર શીખવવું. ધર્મ શાસ્ત્રમાં ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ એ ચારેનું વર્ણન કર્યું છે. તેમાં ધનવાનોને અને નિર્ધનને અનુકૂળ પડે તેવું બતાવ્યું છે.

ગુરુ પાસે રહી તેમની અનુકૂળતા પ્રમાણે વર્તવું અને તેમનું વાચિક અને માનસિક હિત ચહાવું. વળી ગુરુ જે જે હિતની વાતો કહે તે સાંભળવી અને જે જે માટે તે આગ્રહ કરી કહે તે તો અવશ્યજ કરવું. ઉપર પ્રમાણેના ધર્મોમાં મુખ્ય બ્રાહ્મણના ધર્મો નીચે પ્રમાણે છે. તથા પુરોહિતની શી ફરજો છે તેનું વર્ણન કરેલું છે.

બ્રહ્મને જાણનાર અર્થાત શ્રી હુરિ પરમાત્માના નિયમોને અનુભવ કરી જેણે સિદ્ધ કરેલા છે તેને બ્રાહ્મણ કહે છે. મહાન ગૌતમ ઋષિનું વાક્ય છે કે આપત્તિ કાળે બ્રાહ્મણે ઇતર જાતની પાસે વિદ્યા શીખવી ને ગુરુની સેવા કરવી પણ ગુરુ તો બ્રાહ્મણજ કહેવાય. ( ભાવાર્થ ) બ્રાહ્મણને યજન, અધ્યયન, અને દાન એ ત્રણ કર્મ તથા ધર્માર્થ તથા યાજન અને અધ્યાપન, એ ચરમાર્થને માટે જાણવા. ( કદાચ ) યજ્ઞઆદિ આવશ્યક છે પણ ચતિગ્રહાદિક આવશ્યક નથી. વ્યવહારમાં કલેશ શાથી થાય છે



મનમના ભવ મદ્મત્તો મય્યાજી માં નમસ્કુરુ ॥

મામેવૈષ્યસિ સત્યં તે પ્રતિજાને પ્રિયોઽસિ મે ॥ ૬૫ ॥

સર્વધર્માન્પરિત્યજ્યમામેકં શરણં વ્રજ ॥

અહં ત્વા સર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ મા શુચઃ ॥ ૬૬ ॥

અને તેને દૂર કરવાના શા ઉપાય છે તે તથા ખરો ધર્મ કયો છે, તે જાણવા પ્રયત્ન કરે છે અને જાણ્યા પછી અનુભવે છે તે બ્રાહ્મણ છે, અને તે ધીરે ધીરે ઉપર કહેલા બ્રહ્મને જાણે છે.

કલેશના પાંચ પ્રકાર છે:—

- (૧) અવિદ્યા—આપણે કયાંથી આવ્યા, અને કયાં જઈશું તથા આપણું ખરૂં સ્વરૂપ કેવું છે એ વાતનું અજાણપણું તે.
- (૨) અસ્મિતા—પોતાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ અને સ્થિતિ જાણ્યા વિનાય “હું છું” એ રીતે જે “અહંપદ” માનવામાં આવે છે તે.
- (૩) રાગ—આ વસ્તુથી સુખ થશે એવું માની તે વસ્તુપર મનનું બહુ વેગથી દોડવું તે.
- (૪) દ્વેષ—આ વસ્તુથી દુઃખ થશે એવું માની તે ઉપર મનની તાબુથી તે.
- (૫) અભિનિવેશ—હરેક વાતનું ખોટું અભિમાન પકડી રહેવું અને માન્ય વસ્તુનું અમાન્યપણું તે.

બ્રાહ્મણને સત્ય રસે ચાલવામાં (મુલાક્ષર) નીચે સુખ-ખના નિયમો જાણવા અને તે દરેકને સમજાવવા (જાણવા યોગ્ય) અને તે પ્રમાણે વર્તવાના છે.

૧. બ્રાહ્મણ-ઘટા (વેદ) શુદ્ધ પરચૈતન્ય વાવેત્તિ અર્ધીતેવાઅણ-

જે વેદ તથા શુદ્ધ ચૈતન્યને જાણે છે, અથવા તે જાણવા અભ્યાસ કરે છે તે.

“બ્રહ્મણ અપત્યંઅણ” બ્રહ્માના સન્તાન (મુખથી ઉત્પન્ન થયા છે) વિષ્ણુ.

इदं ते नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ॥

न चाशुभ्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति ॥ ६७ ॥

य इदं परमं गुह्यं मदभक्तेष्वभिधास्यति ॥

भक्तिं मयि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयः ॥ ६८ ॥

અહિંસા—પ્રાણી માત્રને દુઃખ ન દેવું તે.

સત્ય—ખરૂં બોલવું અને બીજાને પ્રિય હોય એવું બોલવું.  
( સત્ય હોય પણ અપ્રિય હોય તો તે બોલવું નહિં. )

અસ્તેય—જે આપણને આપેલું નથી તે ન લેવું.

શૌચ?—સવારથી સાંજ સુધી હાથે પોતાના અવયવોને જરૂરની રીતે સ્વચ્છ રાખવાં તે. અને શરીર અને મન શુદ્ધ તથા ઇન્દ્રિય નિગ્રહ—આંખ, નાક, કાન, જીભ, અને ત્વચા એ પાંચ જ્ઞાન ઇન્દ્રિયો તથા વાણી, હાથ, પગ, અને જે શુદ્ધ સ્થાન, એ પાંચ કર્મ ઇન્દ્રિયોએ બંને મળી દસ ઇન્દ્રિયો પોતાના વશમાં રાખવી તે.

દાન—પોતાની શક્તિ અનુસાર દુર્ગાળ પ્રાણીને અન્નજળ આપી તેમનું દુઃખ દૂર કરવું તે.

દમ—અંતઃકરણને સ્વાધીન રાખવું તે.

દયા—સંકટમાં પડેલા પ્રાણીનું રક્ષણ કરવું તે.

ક્ષમા—પોતાનો બગાડ થયો છતાં ક્રોધ વિગેરે વિકાર થાય નહિં તે.

ઉપર પ્રમાણેના સાતે ધર્મો પાળી બ્રાહ્મણે પોતાની આ-જીવિકા નીચે પ્રમાણે મેળવવી એ ઉત્તમ છે.

કુશળ કહેતાં કોઠી અને કુંભી કહેતા માટલી એટલા ધાન્ય-નો સંગ્રહ કરે, અને કુંભી ધાન્યમાં પોતાના કુટુંબનું પોષણ ના થઈ શકે તો બાર દિવસના ધાન્યનો સંગ્રહ કરવો.

૧. બ્રાહ્મણજાતી, “ બ્રહ્મ જાનાતિ બ્રાહ્મણઃ ” પર બ્રહ્મને બાળવા-વાળા. શૌચ-શુચે મૌનઃ અણ, શુદ્ધ, ( સદાચ ) પવિત્રતા, નિન્દિતોનો સંગ્રહ ન કરવો અને આપણા ધર્મમાં રહેલું તે પણ શૌચ.

ન ચ તસ્માન્મનુષ્યેષુ કશ્ચિન્મે પ્રિયકૃત્તમઃ ॥

ભવિતા ન ચ મે તસ્માદન્યઃ પ્રિયતરો મુવિ ॥ ૬૯ ॥

અધ્યેષ્યતે ચ ય ઇમં ધર્મ્યં સંવાદમાવયોઃ ॥

જ્ઞાનયજ્ઞેન તેનાહમિષ્ટઃ સ્યામિતિ મે મતિઃ ॥ ૭૦ ॥

છ દિવસ સુધીના ધાન્યનો સંગ્રહ કરવો અથવા ત્રણ દિવસના ધાન્યનો સંગ્રહ કરવો. અને ઉત્તમ તો જો કે આજનાજ દિવસનો સંગ્રહ કરે. આવતી કાલે શું કરીશું તેનો વિચાર ન રાખે તેજ બ્રાહ્મણ થવાને અધિકારી છે. પણ કાળબળને અનુસરી માત્ર સંતોષી થવું અને બહુ લોભ ન કરતાં થોડે પણ રાજી થવું.

“બ્રાહ્મણે દાન ન લેવું.”

બ્રાહ્મણે દાન લે તો તેનું બ્રહ્મ તેજ ઘટી જાય છે. અને જ્ઞાન લેવું તો તે પરમાર્થ થતો હોય અને પોતાને આપત્તિ જેવા વખતે જરૂરીનું દાન લેવું અને તે પણ દાનનો વિધિ સમજીને દાન લેવું, વિધિ જાણ્યા વગર કદાપિ મરણ થતું હોય તો પણ દાન ન લેવું.

સોનાનું તથા ઝવાહીરનું દાન લીધાથી દાન લેનારનું આયુષ્ય તથા બાળેલું અન્ન બળી જાય છે, પૃથ્વી તથા ગાયનું દાન લેવાથી શરીર બળી જાય છે, ઘોડાનું દાન લેવાથી નેત્ર બળી જાય છે, વસ્ત્રનું દાન લેવાથી ચામડી બળી જાય છે, ઘીનું દાન લેવાથી વીર્ય જતું રહે છે, અને તેલનું દાન લીધાથી પ્રજાનો નાશ થાય છે.

અવિદ્વાન બ્રાહ્મણે થોડું પણ દાન લેતાં ડરવું; કારણ કે દાન લેનાર માણસ કીચડમાં કલેલી ગાય જેવો છે. ધર્મ અથવા કુટુંબને અર્થે પીડા પામનાર બ્રાહ્મણે સોના રૂપા સિવાય ધાન્ય, વસ્ત્રનું દાન ( દાન તરીકે નહિ પણ નિર્વાહ માટે ) લેવું. તથા

શ્રદ્ધાવાનનમ્યથ શ્રુત્યાંદાપેયો નરઃ ॥

સોઽપિ મુક્તઃશુભૌલોકાન્ પ્રાપ્નુયાત્પુણ્યકર્મજા ॥ ૭૧ ॥

કચ્છિદેતચ્છ્રુતં પાર્યં ત્વયૈકાગ્રેણ ચેતસા ॥

કચ્છિદજ્ઞાનસંમોહઃ પ્રનષ્ટસ્તે ધનંજય

॥ ૭૨ ॥

યજ્ઞ-યાગ માટે ધન વિગેરે જોઈએ તો ક્ષત્રિય વર્ણના રાજા પાસેથી માગી લેવું. પણ તે રાજા \* જો લોભી તથા આપવાને નાખુશ હોય તો લેવું નહિ.

અનાજ્ઞાતેષુ ધર્મેષુ કથંસ્યાન્નિશ્ચયો વદ ।

યંન્નિષ્ઠા બ્રાહ્મણા બ્રૂયુઃ સધર્મસ્યાદસ્રક્ષિતઃ ॥

કોઈ વખતે શાસ્ત્રને વિષે એવી શંકા થાય છે કે શાસ્ત્રમાં સામાન્ય વિધિ કહ્યો છે, પણ વિશેષ વિધિ કહ્યો નથી. માટે શાસ્ત્રમાં જેને માટે કહ્યું ન હોય તેનું શું કરવું ? તેનો જવાબ એટલો કે વિદ્વાન શિષ્ટ બ્રાહ્મણો વિચાર કરીને ધર્મનું લક્ષણ બતાવે તેજ ધર્મ જાણવો.

શિષ્ટ બ્રાહ્મણ—જે વેદ તથા વેદના અંગ એટલે મીમાંસા, ન્યાય, ધર્મ, શાસ્ત્ર અને પુરાણ વગેરેના અર્થ બરાબર કરી શકે એવા હોય અને વેદમાંથી ધર્મનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ શોધી આપે તે શિષ્ટ બ્રાહ્મણ જાણવા. પ્રત્યક્ષ કરી આપવાને એ શ્રુતિ કારણરૂપ છે.

“ બ્રાહ્મણોના મોક્ષના સાધન. ”

વેદાભ્યાસ (વેદ ભણી અર્થ સમજવો) —તપ (કૃત્તિ આંદા-યણાદિ) જ્ઞાન (બ્રહ્મને ઓળખવું) ઇન્દ્રિય સંયમ (ઇન્દ્રિયો

\* શ્રદ્ધા વગરના રાજા પાસેથી યજ્ઞને માટે “પણ” દાન લેવું નહિ- કારણ કે યજ્ઞવેદની સંહિતાના અધ્યાય ૧૯ માંના મત્ર ૩૦માં કહ્યું છે કે:-

વ્રતેન દીક્ષા માપ્નોતિ દીક્ષયાપ્નોતિ દક્ષિણામ્ ॥

દક્ષિણયા શ્રદ્ધામાપ્નોતિ શ્રદ્ધયા સત્યમાપ્યતે ॥

॥ અર્જુન ઉવાચ ॥

નષ્ઠો મોહઃ સ્મૃતિર્લબ્ધા ત્વત્પ્રસાદાન્મયાચ્યુત ॥

સ્થિતોઽસ્મિ ગતસંદેહઃ કરિણ્યે વચનં તવ ॥ ૭૩ ॥

વશ કરવી ), અહિંસા ( કોઈ પણ પ્રાણીને દુઃખ ન દેવું ), ગુરુ-  
સેવા ( ગુરુપર પ્રેમ વૃત્તિ રાખવી ) એ સૌમાં આત્મજ્ઞાન ઉત્તમ  
છે. અને તે વેદના અભ્યાસથી સાચું અને સરલરીતે સમજાય  
છે અને ત્યાર બાદ અભ્યાસથી તેને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

“પુરોહિતના લક્ષણ.”

‘પુરોહિત રાજાને ખરાબ રસ્તે જતાં રોકનાર, સારે રસ્તે  
દોરનાર અને તેમ ન આલે તો તેમને પ્રાયશ્ચિત આપનાર છે.  
તેમજ રાજાનું, પોતાનું તથા તેના રાજ્યનું કલ્યાણ થવું પુરો-  
હિતના ઉપર આધાર રાખે છે. મહાભારતના શાન્તિપર્વમાં  
કહ્યું છે કે:—

યોગક્ષેમંહિરાઘ્રસ્ય રાજન્યાયતમુચ્યતે ॥

યોગક્ષેમંહિરાઙ્ગશ્ચ સમાયત્તં પુરોહિતે ॥

રાજ્યનું કલ્યાણ રાજાના હાથમાં છે અને રાજાનું કલ્યાણ  
પુરોહિત ઉપર છે. પુરોહિત સારો રસ્તો બતાવનારો તથા  
નઠારા રસ્તાથી પાછો ફેરવનારો હોવાથી રાજાનો ગુરુ અને રાજાની  
સત્તા નીચે રહેવાથી તેની પ્રજા છે અને પ્રજાનો ગુરુ અને બંધુ  
એમ બન્ને છે. તેમજ રાજાને પ્રાયશ્ચિત આપનાર તથા વખત  
પડે તો તેને પતિત કરવા સમર્થ હોવાથી ધર્મનો રક્ષક છે, અને  
રાજાની કે રાજ્યની ઉપર કાંઈ સંકટ આવતું હોય તો તેનું

૧. પુરોહિત, પુર: ( અગ્નિ ) દ્રષ્ટા દ્રષ્ટફલેઃ કર્મ્માસુધીયતે અસૌ-  
ઘા + ક લૌકિક વા પરલૌકિક કામોંમેં જિસે આગે કિયા જાતા હૈ  
રાજાઓંકે પરલોકકે કામોંમેં આગે કિયા હુઆ જન આગે કિયા  
હુઆ યજ્ઞયાદિ કર્મ કરાને હારા.

॥ સંજય ઉવાચ ॥

इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ॥

संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम्

॥ ૭૪ ॥

નિવારણ કરનાર હોવાથી બધાનો પાળક છે માટે તે શુદ્ધ બ્રાહ્મણ હોવો જોઈએ. તે અર્થ સાથે પ્રયોગ ઇત્યાદિ ક્રિયા વિગેરે જાણનાર તથા કર્મનો અધિકારી, અને તે પ્રમાણે કર્મ કરનાર, ધર્મ, શાસ્ત્ર, તથા નીતિશાસ્ત્રમાં કુશળ, વખતને જાણનારો, સાચું બોલનાર, સાડે આચરણ કરનાર ને શુદ્ધ હોવો જોઈએ. શ્રી મહાભારતના વનપર્વમાં પણ કહ્યું છે કે:--

जयश्चनियतोराज्ञः स्वर्गश्च तदनंतरं ॥

यस्यस्याद्धर्मवित्प्रज्ञः पुरोधाःशीलवान् शुचिः ॥

पुरोहितमतेतिष्ठेयइच्छेद्धितमात्मनः ॥

જે રાજાનો પુરોહિત સાડે આચરણ કરનાર ને પવિત્ર હોય તે રાજા આ લોકમાં વિજય ને શ્રીર્ત્તિ મેળવે છે ને પરલોકમાં અનંત સુખને ભોગવે છે. રાજાને પોતાનું કલ્યાણ થાય એવી ઇચ્છા હોય તો પુરોહિતના કહેવા પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ.

याज्ञवल्क्य मुनिर्नु वयनं छे के,

पुरोहितं प्रकुर्वीत दैवज्ञमुदितोदितं ।

दंडनीत्यां च कुशलमायैर्व्यागिरसे तथा ॥

જે પુરોહિત યથાર્થ ગુણવાળો ન હોય તો આ વચન પ્રમાણે તેને સજાસહોના બહુ મતથી દુર કરવો અને તરતજ બીજો પુરોહિત નીમવો.

वणी महाभारतना शान्तिपर्वमां कहुं छे के,

यएवतुसतोरक्षेदसतश्चनिवर्त्तयेत् ॥

सएवराज्ञाकर्तव्यो राजन् राजपुरोहितः ॥

વગર પાદાદ્યુત્તવાનત ગુણમહં પરમ્ ॥

યોગં યોગેશ્વરાત્કૃષ્ણાત્સાક્ષાત્કથયતઃ સ્વયમ્ ॥ ૭૫ ॥

રાજન્સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય સંવાદૈર્દ્યુત્તમ્ ॥

કેશવાર્જુનયોઃ પુણ્યં હૃણ્યામિ ચ મુહુર્મુહુઃ ॥ ૭૬ ॥

રાજપુત્રને નીતિ શિક્ષણ આપી સંતોષ કે વૈરાગ્ય ઉપબ-  
જ્યા વગર ધર્મને ન છોડતાં અર્થ, કામ, સમ્પાદન કરી ઇદ્રિય  
હમન કરવાની શિખામણ પુરોહિતે આપવી.

રાજની મોટી સભામાં ને ગુપ્ત સભામાં પુરોહિતે બેસવું  
અને અધર્મની સભાને ન અનુસરી સાહસ ભરેલી સલાહથી  
રાજને બચાવવો.

રાજ નાની ઉમરનો હોય તો રાજ્ય નિયમાનુસાર ચલવ-  
વામાં પુરોહિતે ભાગ લેવો બેઠાએ અને રાજના શરીરને બળવ-  
વાની કાળજી રાખવી બેઠાએ.

### ‘પુરોહિતની વાત’

(કીર્તિમંદિરમાંથી ઉતારો.)

સત્તરમી સદીમાં મેવાડના રાણા પ્રતાપસિંહ કે જે અકબર  
બેડે લડાઈ કરવામાં પ્રખ્યાત હતા, તે તેમની બાલ્યાવસ્થામાં  
એક વખતે પોતાના ભાઈ સુજનસિંહ સાથે જંગલ મધ્યે શિકાર  
કરવા ગયા હતા ત્યાં શિકાર કર્યા પછી તે બન્નેમાં નજીવો  
વિગ્રહ થયો, તે એ કે પ્રતાપસિંહે કહ્યું કે મેં શિકાર કર્યો છે  
ત્યારે સુજનસિંહે કહ્યું કે મારા બાણથી થયો છે. આ રસ્તા-  
કસીમાં બન્નેના મનમાં મહાન ક્રોધ સાથે દ્વેષ થઈ ગયો, અને  
આખરે થોડા દિવસ પછી એક વખત પ્રતાપસિંહ અશ્વને  
અનેક રીતે પોતાની આવડતો અનુભવી ખેલાવતો હતો ત્યાં તેને  
નાનો ભાઈ સુજનસિંહ આવી પહોંચ્યો. દ્વેષના અવેશમાં પ્રતાપ-

તત્ત્વ સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય રૂપમત્યદ્ભુતં હરેઃ ॥

વિસ્મયો મે મહાન્ રાજન્ હૃણ્યામિ ચ પુનઃ પુનઃ ॥ ૭૭ ॥

સિંહ બોલી ઉઠયો કે આપણી શિકારની તકરાર આજે પુરી કરીએ, તે એવી રીતે કે આપણે બે જણ તરવારથી યુદ્ધ કરીએ. બન્ને જણ યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયા અને રણભૂમિમાં યુદ્ધ કરવા મચી ગયા. તે વખતે તેમના પુરોહિત જોડે હતા. તેમણે વિચાર કરી બન્ને જણને બહુ સમજાવ્યા પણ તેઓએ માન્યું નહિ, અને યુદ્ધ મહા ભયંકર અને સાહસ થાય એવા સ્વરૂપ પર આવી ગયું. આથી પુરોહિતે વિચાર કર્યો કે રાજા પુત્રો બહુ શરવીર છે. અને જો રસાકસમાં બન્નેનો નાશ થઈ જશે તો પૃથ્વી ઉપર આવા વીર્યવાન પુત્રની ખોટ પડશે માટે મારા પ્રાણ જવાથી પણ એમનો બચાવ કરવો, એમ ધારી પોતે તેમને યુદ્ધ ન કરવા ઘણુંએ સમજાવવા લાગ્યા, પણ આખરે ન માનવાથી ‘યુદ્ધ બંધ નહિ કરો તો તમારે માથે પાપ’ એમ કહી ત્યાં કટાર ખોશી પોતાનો પ્રાણ આપ્યો. આથી બન્ને જણમાંથી પ્રતાપ એકદમ લડાઈ કરતાં રોકાયો અને સુજનને કહ્યું કે તું અહીંથી ચાલ્યો જા, તારૂં મોં ન દેખાડીશ. સુજન નમીને ચાલ્યો ગયો.

જેણે રાજ્યવંશ બચાવવાને પોતાનો પ્રાણ પણ અર્પણ કર્યો એવા પુરોહિતને ધન્ય છે. તેણે મરણથી પણ પોતાનો ધર્મ અધિક ગણ્યો. આવા આધુનિક બનેલા બનાવથી પુરોહિતની મહત્તા કેવી હતી તે સમજાશે.

॥ અથ બ્રહ્મકર્મ વિચારઃ ॥

‘બ્રહ્મકાયસ્ય લક્ષણમ્’ ભગવાન્ધન્વન્તરિઃ ।

શૌચમાસ્તિક્યમભ્યાસોવેદેષુ ગુરુપૂજનમ્ ।

પ્રિયાતિથિત્વમિજ્યા ચ બ્રહ્મકાયસ્ય લક્ષણમ્ ॥

ભગવાન ધન્વન્તરિ ગ્રાહણ દેહના લક્ષણ નીચે સુજન આપે છે:—“ પવિત્રતા, ઇશ્વર ઉપર વિશ્વાસ, વેદાધ્યાસ, ગુરુપૂજા



યત્ર યોગેશ્વરઃ કૃષ્ણો યત્ર પાર્યો ધનુર્ધરઃ ॥

તત્ર શ્રીર્વિજયો ભૂતિર્ઘુવા નીતિર્મતિર્મમ

॥ ૭૮ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतामूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णा-  
संन्यासयोगो नामाष्टादश अध्यायः ॥ ૧૮ ॥

‘ અતિથિ ’ એટલે પરોણો-અધ્યાગત-એની એવા વિષે ભાવ અને  
યજ્ઞયાગાદિ કરવા કરાવવા વિષે તત્પરતા. ”

‘ બ્રાહ્મણ લક્ષણમ્ ’ આદિક્કારિકાનુ-

શાન્તાઃ સન્તઃ સુશીલાશ્ચ સર્વભૂતહિતેરતાઃ ।

ક્રોધં કર્તુ ન જાતન્તિ એતદ્બ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ॥

“ આનિદ્રક એટલે દિનકૃત્ય અથવા દિનચર્યાના ’ ‘દારિકા’  
કહેતા વિવરણના શ્લોકોમાં બ્રાહ્મણ લક્ષણ નીચે પ્રમાણે આપેલા  
છે:—શાન્ત એટલે ગભરાઈ ન જનારા, સારા, સારા ‘ શીલ ’  
એટલે આચરણવાળા, બધા પ્રાણીઓના કન્યાણુ વિષે તત્પર તેમજ  
‘ક્રોધ’ રીસ કરવાનું નહીં જાણનારા.

સન્ધ્યોપાસનશીલશ્ચ સૌમ્યચિત્તોદ્ભવનઃ ।

સમઃ પરેષુ ચસ્ત્રેષુ એતદ્બ્રાહ્મણ લક્ષણમ્ ॥

બીજું “ સન્ધ્યોપાસન કરનારો, દ્યૌર્દ્ર ચિત્તવાળો નિય-  
મથી ન ચળનારો તેમજ જેમ પોતાના માણસો સાથે વર્તે છે  
તેવીજ રીતે પારદ્રઓ સાથે વર્તનારો. ”

एकाहारश्च सन्तुष्टः स्वल्पाशी स्वल्पमैयुतः ।

ઋતુકાલાભિગામી ચ એતદ્બ્રાહ્મણ લક્ષણમ્ ॥

એકવારના જમણથી પણ સન્તુષ્ટ એટલે ખુશી રહેવું, થોડું  
ખાવું, રતિ ભોગ પણ થોડો કરવો ને તે પણ સ્વભાર્યાના ઋતુની  
પહેલી સોળ રાત્રીમાંજ (પર્વણી વર્જ્ય કરીને).

परान्नं परचित्तं च पथिवा यदि वयुहे ।

અદત્તં નૈવગૃહ્ણાતિ એતદ્બ્રાહ્મણ લક્ષણમ્ ॥

ધરમાં અથવા રસ્તામાં પારકાનું અન્ન અને દ્રવ્ય તેના આખ્યા વિના લેવું નહીં એ પણ પ્રાક્ષણ લક્ષણ છે.

સત્યં બ્રહ્મ તપો બ્રહ્મ બ્રાહ્મચેન્દ્રિયનિગ્રહઃ ॥

સર્વભૂતદયા બ્રહ્મ એતદ્બ્રાહ્મણ લક્ષણમ્ ॥

સત્યને, તપને, ઇન્દ્રિયને વશ રાખવાને તેમજ પ્રાણીમાત્ર પર દયા કરવી તેને ‘બ્રહ્મ’ એ સંજ્ઞા છે. એ બધી વસ્તુઓ પાસે હોવી એ પ્રાક્ષણ લક્ષણ છે.

વસિષ્ઠઃ—યોગસ્તપોદમો દાનં સત્યં શૌચં દયાશ્રુતમ્ ।

વિદ્યાવિજ્ઞાનમાસ્તિક્યમેતદ્બ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ॥

“ યોગ ” એટલે મનની ઉર્મીઓનો રોધ, તપ, દમ દાન, સત્ય શૌચ એટલે પવિત્રતા તેમજ વિદ્યતા ‘વિજ્ઞાન’ એટલે વેદાન્ત શાસ્ત્રનું જ્ઞાન અને સર્વદા ઇશ્વર ઉપર વિશ્વાસ હોવો આ બધા પ્રાક્ષણનાં લક્ષણ છે.

શ્રી “ સત્ય ”

॥ શ્રી સત્યસદ્ગુરુભ્યોનમઃ ॥

॥ શ્રીરામમાહાત્મ્યમ્ ॥

રામ રામેતિ રામેતિ રમે રામે મનોરમે ॥

સહસ્રનામ તત્તુલ્યં રામ નામ વરાનને ॥ ૧ ॥

શ્રી રામ રામરામેતિયે જપન્તિ ચ સર્વદા ।

તેષાં મુક્તિશ્ચમુક્તિશ્ચ ભવત્યેવનસંશયઃ ॥ ૨ ॥

શ્રીહરિમાહાત્મ્યમ્ ।

વિપરીતેષુકાલેષુપરિક્ષીણેષુબન્ધુષુ ।

ત્રાહિમાં કૃપયા કૃષ્ણ શરણાગત વત્સલ

॥ ૧ ॥

કૃષ્ણાય વાસુદેવાય દેવકીનંદનાયચ ॥

નંદગોપકુમારાય ગોવિન્દનમોનમઃ

॥ ૨ ॥

મારા પરમપૂજ્ય બ્રાહ્મણો તથા પુરોહિતો આ કાર્યને મહત્વનું સમજી જીવોદ્ધાર કરવા યત્ન કર્યો તોજ આપણા જન્મનું સાક્ષ્ય થશે.

હે શુકશૈનક ઋષિઓ ! હે દેવના દેવ પરમાત્મા ! આપની કૃપા વગર આ મહાન કાર્ય બનવું સંભવિત નથી. માટે ધર્મના રક્ષણાર્થે મહાન્ યશસ્વી કોઈ રાજનને આ ભારત ભૂમીપર જન્મ આપી ધર્મનું રક્ષણ કરાવો.

સાંપ્રત કાલમાં તારીખ ૧ ઓગસ્ટ ૧૯૦૪ ને સોમવારના સાંજ વર્તમાનમાંથી મેવાડના રાજના હુકમનો ઉતારો.

‘ બ્રાહ્મણો સંધ્યા ન કરે તો દાન ન આપવું. ’

મેવાડના રાજના કુટુંબમાં થોડા દિવસ ઉપર લગ્ન થયા હતાં, જેની ખુશાલીમાં કેટલાક કરો કાઢી નાખવામાં આવ્યા હતા અને કેટલાક ખીજા ફરમાનો કાઢવામાં આવ્યા હતા. તેમાં એક હુકમ એવો હતો કે જે બ્રાહ્મણો સંધ્યાવંદન ન કરે તેને દાન આપવું નહિ. ખરેખર આ વખતે આવા નરોની જરૂર છે. અને તે વગર કોઈપણ રીતે ઉદ્ધાર થવાનો સંભવ નથી. માટે પ્રભુ કૃપાવાન થઈ એવા રાજેન્દ્રને ‘ સત્ય ’ બુદ્ધિ આપી અમને કૃતાર્થ કરો.

આગળ લોજરાજાએ પણ બ્રાહ્મણોના રક્ષણ માટે (બ્રાહ્મણો વિદ્વાન થાય માટે) જે નવો પ્રયોગ બનાવી લાવે તેને સવાલાખ ટકો બક્ષિશ કરવો એવો નિયમ રાખ્યો હતો. તેમ તેઓ ધર્મનું પરિપૂર્ણ પાલન કરતા હતા. હે પ્રભુ ! એવા સુરક્ષિ વીરોને જન્મ આપો એવી અમારા જેવા પામરોની નમ્ર વિનંતિ છે.

આ વખતે શ્રી રામચંદ્રજી જેવા રામરાજા થાઓ અને

(કલ્પિત) એક દૃષ્ટાંત શિખામણ રૂપ હોવાથી લીધું છે શ્રી રામચંદ્રજીના રાજ વખતે એક સન્યાસીએ પોતાની બેઠકારીથી પોતાનું જલ પાત્ર સાચવ્યું નહિ તેથી તેમાં એક જ્ઞાને મોટું ધાલી તે પાત્રને અપવિત્ર કીધું. તેથી તે સંન્યાસી મહાત્માઓ ગુસ્સે થઈ પેલા જ્ઞાનને લાકડીનો પ્રહાર કર્યો તે જ્ઞાને રામચંદ્રજીને ધરિયાદ કીધી તેથી શ્રી રામચંદ્રજીએ ન્યાયાસને

સદ્ધર્મનું પાલન કરો. હે પ્રભુ ! બ્રાહ્મણોની સ્થિતિ દિન પર.દિન પડતિમાં આવે છે. કારણ અર્થને સમજ્યા વગર તેઓ પોતાનું જીવન વ્યય કરે છે. એક સંખ્યા દ્રષ્ટાંત ધ્યાનમાં લેવા જોગ છે. હાલમાં સ્વસ્તિનો અર્થ માત્ર દક્ષણા લેવી અને તે બ્રાહ્મણને જ અધિકાર છે, પણ તે સમજ ફેર છે. માટે લક્ષ હઇ વાંચો.

બેસી પેલા સંન્યાસીને બોલાવી સંન્યાસીને કહ્યું કે તમે આ શ્રમમાં કિતમ જેવા પૂજ્ય છો. પણ આ વખતે તમે પ્રેમમાં વસતા શ્વાનની ફરિયાદથી તમે ગુન્હેમાર તરીકે છો અને આશ્વાનની હકીકત જોતાં ન્યાય તમેને જોમ કહે છે કે તમારી બેદરકારીને લીધે આ મુંગા પ્રાણીને ખીન ગુન્હે-ગાર મળી તમને ફરી જન્મની શિક્ષા કરવામાં આવે છે. હા ! હા ! કેવો ન્યાય, આપણે આપણો ધર્મ સાચવવો. કોઇના ઉપર આધાર રાખવો નહીં.

આ ઉપરથી શ્રી પરમાત્મા દયાળુને નિનતિ સાથે અરજ કરીએ છીએ કે આવા કર્તવ્યપરાયણ કરવા આના ન્યાયી રાજની જરૂર છે. (જો કે હાલમાં આપણા પર રાજ કરતાં ન્યાયી રાજ થઈ પોતાનો ધર્મ પાલન કરવાને કોઇને અડચણ રૂપ થતા નથી છતાં આપણે તે પ્રમાણે ચાલતા નથી, માટે આપણી બૂલ છે. અને દેશી રાજાઓ કે જેના આશ્રયથી બ્રા-હ્મણોનું પાલન થાય છે તેઓને પ્રભુ સત્યપુદ્ધિ બક્ષે જેથી સારરૂપ ધર્મનું પાલન કરાવે અને કર્તવ્ય પરાયણ થાય.)



શ્રી “ સત્ય ”

( એક વખતે શુજરાતી ન્યુસમાં આ બાબતની શંકા કોઈ વિદ્વાન વર્ગે છાપાવેલી તેનો ઉતારો છે. )

॥ શ્રી સદ્ગુરુભ્યોનમઃ ॥

॥ સ્વસ્તિહરલેશું ॥

એ શંકાનો પ્રતિઉત્તર નીચે મુજબ છે.

શ્રી સ્વસ્તિ પ્રદાતારં નિર્મલં શાન્ત પેજમ્ ।

જિતાત્મન્ સચ્ચિદાનંદ નયુરામ ? નતોસ્મિતે ॥ इतिमङ्गलम् ॥

‘ સુષ્ટુ સ્યાત્ સ્વસ્તિ ’ સાડ૩ થાઓ એમ કહેવું તેનું નામ ‘ સ્વસ્તિ ’

શ્રી પાણિનિ મુનિના અષ્ટાધ્યાયીના બીજા અધ્યાયના ત્રીજા ખંડના સોળમા સૂત્રમાં ‘ સ્વસ્તિ ’ શબ્દને અવ્યય રૂપે ગણાવી, તે વાપરવા સંબંધી શબ્દને ચતુર્થી વિભક્તિ લગાડવા સૂચવ્યું છે.

નમઃસ્વસ્તિ સ્વાહા સ્વધાલં વપદ્ યોગાચ્ચ ॥ ૨ ॥ ૩ ॥ ૧૬ ॥

ભાવાર્થ:—નમઃ સ્વસ્તિ, સ્વાહા, સ્વધા, અલં ને વપદ્ એટલાનો યોગ થયો છતાં ચતુર્થી થાય છે. ઉદાહરણ:—પ્રજાભ્યઃ સ્વસ્તિ ( પ્રજાનું કલ્યાણ ), હરયે સ્વસ્તિ ( હરીનું કલ્યાણ )

ઉપર બતાવેલા નિયમ પ્રમાણે અવ્યય તરીકે સ્વસ્તિ શબ્દનો પ્રસિદ્ધ વ્યવહાર છે. એવી રીતે વપરાય ત્યારે તેના નીચે મુજબ પ્રસંગ સદશ ભિન્ન ભિન્ન અર્થ થાય છે. ( ૧ ) અખંડ કલ્યાણ, ( ૨ ) ક્ષમાપણું, ( ૩ ) આશીર્વાદ, ( ૪ ) પુણ્ય, અને ( ૫ ) સ્વીકાર ( દાન લેવું તે. )

ઉપરના નિયમોનો અપવાદ. કવચિત્ કવચિત્, નામના વિશેષણના રૂપમાં પણ સ્વસ્તિ શબ્દ યોગ્યલેખા બજાય છે. ને તેને

એમ માનીને તે પરથી જુદા જુદા પ્રત્યય યોગે અન્ય શબ્દો ઉપજાવ્યા છે. આ વાત આગળના ઉદાહરણમાં સ્પષ્ટ થશે. સ્વસ્તિ (સુ અસ ક્તિન્) સુ ઉપસર્ગ અસ ધાતુ અને તિ પ્રત્યય લાગીને સ્વસ્તિ શબ્દ નામરૂપ થયો છે, ને તેનો અર્થ સાફ છે, હોય છે, થાય છે, એવો થાય છે. ‘હવે સ્વસ્તિ ઉપરથી થયેલા શબ્દો બતાવાય છે.’ સ્વસ્તિ (સ્વાત) અવ્યય આશીર્વાદાત્મક આદ્યભો દક્ષિણ લઘ દક્ષિણા આપનાર પ્રતિ ભાવનાથી અલિંગ્યજક ધ્વનિ વડે સંકલ્પ બળને દ્રઢ કરીને કહે છે, ને તે કથનમાં સ્વાન્ ગંભીર રહે છે. માટે તેનો ભાવ ‘સાફ (કલ્યાણ) થાઓ’ એવો થાય છે.

આ શબ્દ વ્યવહારને ન્યૂનાધિક દ્રષ્ટ, અદ્રષ્ટ કૃણ-દાતા અને દાન લેનારની યોગ્યતા, સંકલ્પ, સમયને ભાવનાનુસાર હોય છે.

ઉક્ત હેતુથી સંકલ્પ, ભાવના રહિત ધર્મ વ્યવહાર અથવા લૌકિક વહેવાર ક્ષોભાનુભવ ન થાય એ સ્વાભાવિક છે.

સ્વસ્તિ શ્રી વિશેષણ, પત્રારંભમાં શુભ સુચન બતાવવા આમ લખવા શિષ્ટાચાર છે, ને તેવે પ્રસંગે તે આમ નગરના ગુણ વર્ણવે છે. એટલે તેનો અર્થ ‘કલ્યાણ રૂપ’ ને શોભિતું થાય છે.

સ્વસ્તિ હવેમ (ક્ષેમ) અવ્યય, સુખી હાલતમાં સદામત અને આખાદ.

સ્વસ્તિ (સ્વાસ્તિ-શુભાયહિતંઠન્) આમાં ‘શુભને માટે હિત’ એવો સ્વસ્તિનો અર્થ છે ને તે વિશેષણ રૂપે છે. તેને ક પ્રત્યય લાગી ઉક્ત શબ્દ બન્યો છે. આ શબ્દનું નામ રૂપે પુલ્લિંગ ને નપુસક લિંગ બંને રૂપમાં પ્રસંગોચિત લેવાય છે.

જે એને પુલ્લીંગે ગ્રહણ કરે તો એના આવા અર્થ થાય છે:-(૧) એક જાતનું આસન. (૨) ચોરો. (૩) ચોક. (૪) એક જાતનું શાક. (૫) એક જાતનો ચોખાના લોટનો ત્રિકોણ આકારે બનાવેલો પદાર્થ. (૬) છીનાળવો. (૭) સ્ત્રીઓ.

પુર્વોક્ત અર્થ આમાંથી અંત્ય અર્થનું પ્રકલ્પ કરી ખનેલો શબ્દ 'સ્વસ્તિકાસન' ( સાધીઆના જેવું આસન ) યોગના પ્રધાન અંથોમાં વપરાય છે.

સ્વસ્તિ નપુસકલીંગે ગણતાં પણ પુર્વોક્ત વ્યાખ્યાન સ્વીકારાય છે. પરંતુ તેનો અન્ય અર્થ ( એક ભતનું ઘર ) થાય છે.

સ્વસ્તિમુખ ( સ્વસ્તિ મુખે यस્ય ) 'જેના મુખમાં સ્વસ્તિ છે તે' પુલ્લીંગ અર્થ. ( ૧ ) બ્રાહ્મણ. ( ૨ ) કામળ. ( ૩ ) હસ્તાવેજ. ( ૪ ) પત્ર ( આસોંદરા વિગેરેનું ) માંગલિક ગણાતું પાંદડું અથવા કુંકુમ પત્રિકા.

સ્વાસ્ત્યવાચન ( શુભસ્ય વિપ્રદારાવાચન ) 'શુભનું વિપ્રદારા બોલવું' તે નપુસક લિંગ. (૧) કર્મનાં પ્રારંભમાં વિઘ્નની ઉપશાંતિ, માટે આલ્લુદ્વારા કર્તવ્યકર્મનું સારાપણું કહેવડાવવું તે.

સ્વત્યન ( શુભસ્ય અયનં યસ્માત્ જેનાથી શુભતિ છે તે ) કર્મના આરંભે શુભાવહ આશીર્વાચન. હવે 'સ્વસ્તિ' શબ્દ પ્રથક પ્રથક ભાવમાં વપરાયાનું આલોચન અતિ સંક્ષેપમાં થાય છે.

સ્વસ્તિર્યાવિના સાક્ષાત્ પુણ્યકલ્યાણ વૃદ્ધિદા ।

વિનાયક પ્રિયા નિત્યં ત્વાં સ્વસ્તિં બ્રુવન્ તુનઃ ॥ ૧ ॥

આ શ્લોક આખાળ વૃદ્ધ પર્યન્ત શ્રુત છે. યજ્ઞમાનને આંદરો કરવામાં પુરોહિતનો વિનિયોગ કરે છે.

આ ઠેકાણે સ્વસ્તિ શબ્દ નામરૂપે અલંકારમાં વપરાયો છે. અર્થ—જે વિના કલ્યાણ સંભવતું નથી અને જે પુણ્ય કલ્યાણને વૃદ્ધિ આપનાર છે એવી વિનાયક ( ગણપતિ ) ની પ્રિયા જે સરસ્વતિ તે આમહારરૂપ છે એવી હે 'સ્વસ્તિ' તું અમારું કલ્યાણ કરે.

સ્વસ્ત્યુસ્તુતે કુશલમસ્તુ ચિરાયુસ્તુ ।

ગોવાજિહસ્તિ ધન ધાન્ય સમૃદ્ધિરસ્તુ ॥

ऐश्वर्यं मस्तु विजयोस्तु रिपु क्षयोस्तु ।

वंશે सदैव भवतां हरि भक्ति रस्तु ॥ ૨ ॥

આશીર્વાદાત્મક આ શ્લોકમાં પણ નામરૂપે સ્વસ્તિ છે.

ભાવાર્થ—તમારું કંઠ્યાણુ થાઓ, કુશળ થાઓ, ચિરાયુ થાઓ, તમારે ત્યાં ગાય, ઘેડા, હાથી, ધન, ધાન્ય ને સમૃદ્ધિ થાઓ, તમે ઐશ્વર્યવાન થાઓ, તમારો વિજય થાઓ, તમારા શત્રુઓ ક્ષય થાઓ અને તમારા વંશમાં સર્વદા હરિભક્તિ થાઓ.

સર્વ માન્ય પંચ કાવ્યમાં કવિ કુળગુરૂ શ્રી કાળીદાસ પંડિતે શ્રી રઘુવંશમાં સ્વસ્તિનો પ્રયોગ કરેલો નીચેના શ્લોકથી જણાય છે.

પ્રાતર્યયોક્ત વ્રત પારણાન્તે પ્રાસ્થાનિકંસ્વસ્ત્યયનં પ્રયુજ્ય ।

તૌદંપર્તી સ્વંપ્રતિ રાજધાનીં પ્રસ્થાપયામાસ વશી વસિષ્ઠઃ ૩

ભાવાર્થ—જીતેન્દ્રિય એવા વસિષ્ઠ ઋષિ પ્રાતઃકાળે ગાયની સેવારૂપી વ્રતની સમાપ્તિને વિશે ( દિલીપ ને મુદ્ધક્ષિણને ) તે દંપતિને ‘ શુભાવહ આશીર્વાદ ’ આપીને પોતાની રાજધાની વિશે જવાની આજ્ઞા આપતા હતા.

આ પ્રમાણે આચાર વ્યવહારનું ચત્કિચિત દિગ્દર્શન કરી ચરમ પ્રમાણુ એવા વૈદિક મંત્ર પ્રયોગો વિલોકીએ.

પિતૃ પાત્રાણિ ચાલયિત્વા સ્વસ્તિ ભવંતો બ્રુવંતુ ।

સ્વસ્તિ સમાચારાત્ શ્રીયજુદુઃશ્રદ્ધિ શ્રાદ્ધ પ્રયોગે ॥ ૪ ॥

ભાવાર્થ—યજમાન કહે છે, પિતૃપાત્રને જરા ચલાયમાન કરીને આપ સ્વસ્તિ (કંઠ્યાણુકર્તા આશિષ બોલો)પશ્ચાત્ પુરોહિત કહે છે તમારા સારા આચરણથી તમારું કંઠ્યાણુ થાઓ.

સ્વસ્તિનો અગ્રેદિવા પૃથિવ્યા વિશ્વાનિધ

इति श्री गृ. सू. प्रक. ॥ ૫ ॥

ભાવાર્થ—યાજ્ઞક શ્રી આવસથ્યના અગ્નિને વિનવે છે, હે અગ્ને! તમારું અને પૃથ્વીના સમસ્ત લોકનું દિવસે (પ્રક-શમાં) તમે રક્ષણ કરો, કંઠ્યાણુ કરો.

શ્રી અન્નિહિકાવલિમાં યાચનાના ભાવમાં નીચેનો સ્વસ્તિ પ્રયોજક મંત્ર ઉપલબ્ધ થાય છે.



સ્વસ્તિ સામ્રાજ્યં ભોજ્યં વૈરાજ્યં પારમેષ્ઠ્યં રાજ્યં મહા-  
રાજ્યમાધિપત્યં સમંતપર્યાયીસ્યાત્સાર્વભૌમઃ સાર્વાયુષઃ આન્તા-  
દાપરાર્ધાત્ ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થ:—હે ઇષ્ટદેવ ! હે પરમાત્મા ! આપ અમને કે જે  
લોગવવા યોગ્ય સામ્રાજ્ય વિશેષ વૈભવ યુક્ત સ્વરાજ્ય અથવા  
લોકનું મહારાજ્ય એવા ઉત્તમપર્યાયવાળું સાર્વભૌમ અધિપત્ય  
આપીને ( તે ) અન્નાના પચાસ વર્ષ ( પાર્ધ ) સુધી લોગવાય  
એવો આયુષ્માન કરો, અને અમારું કલ્યાણ કરો ને આંકાર-  
રૂપ કરો.

સ્વસ્તિ શ્રીમન્ મદનગોપાલ ઇ. ઇ. શ્રીમદ્ ભાગવતનું મંગ  
ળાચરણ કર્તા સ્વસ્તિ શ્રી પ્રભુના વિશેષણરૂપે વપરાય છે.

एवङ् इन्द्रम् वृषणम् वज्रबाहुमिति वज्रबाहुम् वसिष्ठासः  
अभिभर्चन्ति अर्क्कैः ॥ सः नः स्तुतः वीरवदिति वीरवत् धातु  
गोमदिति गोमत् यूयम् पात स्वस्तिभिरिति स्वस्तिभिः सदानः  
श्रीयजुर्वेदीय वाजसनेयी संहिताऽध्याय ( २० ) मंत्र ( ४७ )

ભાવાર્થ:—ઇન્દ્રનેજ તે પ્રાપ્ત થાય ( ઇન્દ્ર કેવો છે તે કહે  
છે ) કે.ઇથી પણ પરાલભ ન પામી શકાય એવો છે. વજ્ર  
ધારણ કરનાર છે ( એના હાથમાં વજ્ર છે. ) વસિષ્ઠ ( સમર્થ )  
વિગેરે જેની પૂજા કરે છે ( ધાર ) આદિત્યો સાથે અમેએએનું  
સ્તવન કરાવેલ છે ( તે ) વીર સરખો છે, ધાતુ અને પૃથ્વીની  
સમૃદ્ધિવાળો હોવાથી ગોમત ગણાય છે. હે ઇન્દ્ર ! ( તમે ) હમેશાં  
અમારું શ્રેય સાથે સંરક્ષણ કરો.

उतनोथियोगो अग्रः पूषन्विष्णवेवयावः कर्तानः स्वस्तिमतः  
श्रीइक संहिता अध्याय १ अनुवाक ६ मंत्र प.

ભાવાર્થ:—અથવા વાચામાં અગ્ર એવી બુદ્ધિને પોષણ કર્તા  
એવા જે શ્રી વિષ્ણુ તેને અમે શરણે જઇએ છીએ, જે શ્રી  
વિષ્ણુ અમારું કલ્યાણ કરનાર મનાએલ છે.

સ્વસ્તિના ઇન્દ્રો વૃદ્ધશ્રવાઃ શ્રી શુક્લ યજુર્વેદ રુદ્રાધ્યાયીષુ  
દશમોઽધ્યાયે પ્રથમ મંત્રઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થઃ—યજ્ઞમાં જેની ધણી કીર્તિ છે, એવા ઇન્દ્રદેવ  
અમારું કલ્યાણ કરો; સમગ્ર જ્ઞાનવાળા પુષાનામ દેવતા અમારું  
કુશળ કરો; જેના રથના ચક્રની ધારા હણાઈ નથી, એવા વાયુ-  
દેવ અમારું કુશળ કરો; દેવોનું પાલણ કરનાર દેવ (બ્રહ્મરૂપિતિ)  
અમારું કુશળ કરો.

અમી હિ ત્વાં સુરસંઘા વિશંતિ કેચિદ્ધીતાઃપ્રાંજલયા ઘૃણંતિ  
સ્વસ્તીત્યુક્ત્વા મહર્ષિ સિદ્ધસંઘાઃ સ્તુવંતિ ત્વાં સ્તુતિભિઃ પુષ્ક-  
લાભિઃ ॥ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા અ. ૧૧ શ્લોક ૨૯

ભાવાર્થઃ—આ દેવતાઓના સમૂહ આપમાંજ પેસે છે. કેટ-  
લાક ભય પામેલા બે હાથ બેઠીને સ્તુતિ કરે છે. મહર્ષિ અને  
સિદ્ધોના સમૂહ આ જગતનું કલ્યાણ થાઓ એમ કહીને  
આપના પરિપૂર્ણ અર્થનો બોધ કરનારા વચનોવડે સ્તુતિ કરે છે.

इदं य भागवत समाजिता वदात गण कर्मगो राजर्षेर्भर-  
तस्यानु चरितं स्वस्य नामापुष्यं धन्यं पशस्यं स्वर्ग्या पत्रर्ष्य-  
वाऽनुशृणो त्या रुपास्पति अभिनन्दति च सर्वाहवाशिष आ-  
त्मन आशास्ते न कांचन परत इति इति श्रीमद्भाग. पंचस्कं.  
भरतोपारव्याने चतुर्दशोऽध्याये श्लोक ( ६ )

ભાવાર્થઃ—શ્રી ભગવદ્ ભકતોએ જેના નિર્મળ શુભોનો તથા  
કર્મનો સત્કાર કરેલો છે એવા આ રાજકવિ શ્રી ભારતમુનિનું  
આ ચરિત્ર જે કલ્યાણકારક, આયુષ્ય આપનાર, ધન, યશ,  
સ્વર્ગ તથા મોક્ષ આપનાર છે, તેને જે મનુષ્ય સાંભળે છે, વર્ણવે  
છે, અને તેનું માનપૂર્વક બ્રહ્મ કરે છે, તે મનુષ્ય પોતાની મેળે  
સર્વ ઇષ્ટ પદાર્થોને મેળવે છે, પરંતુ કોઈ પણ વસ્તુની બીજા  
બાંસેથી આશા રાખતાં નથી.

શ્રી “સત્ય.”

## શ્રેય માટે થોડા ઉપયોગી પ્રમાણો.

(“સ્વસ્તિ” શબ્દનો અર્થ બ્રાહ્મણોએ કલ્યાણ સમજી પોતાનું શ્રેય કરવા પ્રયત્ન કરવો. તેમાં પોતાનું અને અન્યનું ભણ કરી શકાય છે. )

પ્રવૃત્તિ લક્ષણવાળો તથા નિવૃત્તિ લક્ષણવાળો એમ વેદોક્ત ધર્મ બે પ્રકારનો છે. પ્રવૃત્તિ લક્ષણવાળો વૈદિકધર્મ અવૈરાગ્યવાન પુરૂષોને ક્રમે ક્રમે નિષ્કામ કર્મો કરવાનો બોધ કરી તેમની પાસે નિષ્કામકર્મો કરાવે છે, ને તે દ્વારા તેમના ચિત્તની શુદ્ધિ કરાવી તેમને નિવૃત્તિ લક્ષણવાળા ધર્મમાં પહોંચાડે છે, ને નિવૃત્તિ લક્ષણવાળો ધર્મ તો વૈરાગ્યરૂપ હોવાથી જ્ઞાનદ્વારા મોક્ષ સાધનરૂપજ છે. માટે નિષ્કામ કર્મો કરવા પ્રયત્ન કરવો.

કેટલાક આર્યોમાં આજકાલ જે આચારની ચિથિલતા જોવામાં આવે છે, તે તેમનું અશ્રેય કરનારી છે, માટે તેનો તેમણે પ્રયત્નપૂર્વક ત્યાગ કરી શાસ્ત્રીય આચારનું પાલન કરવા હુમેશ ચત્નવાન રહેવું જોઈએ. શ્રીમનુભગવાન આચાર સંબંધી નીચે પ્રમાણે બોધ કરે છે:—

આચાર: પરમો ધર્મ: , શ્રુત્યુક્ત: સ્માર્ત એવ ચ ॥

તસ્માદસ્મિન્સદા યુક્તો, નિત્યં સ્યાદાત્મવાન્દિજ: ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—વેદમાં તથા સ્મૃતિમાં આચાર એજ પરમ ધર્મ કહેલો છે, માટે જે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, અને વૈશ્ય પોતાના આત્માના હિતની ધૃષ્ટિ રાખતા હોય તેમણે સર્વદા આચારયુક્ત રહેવા ચત્ન કરવો.

પ્રાતઃકાલના ઉત્થાનનો સમય શ્રીમનુભગવાને નીચે પ્રમાણે કહ્યો છે:—

બ્રાહ્મે મુહૂર્તે બુદ્ધયેત, ધર્માર્થાવનુચિન્તયેત્ ॥

ભાવાર્થ:—બ્રાહ્મમુહૂર્તમાં જાગૃત થાય, અને ધર્મ તથા અર્થનું અનુચિન્તન કરે.

બ્રાહ્મમુહૂર્તનું લક્ષણ શ્રીવિષ્ણુપુરાણમાં નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે:—

રાત્રોઃ પશ્ચિમયામસ્ય, મુહૂર્તો યસ્તૃતીયકઃ ॥

સ બ્રાહ્મ્ય ઇતિ વિજ્ઞેયો, વિહિતઃ સ પ્રવોધને ॥

ભાવાર્થઃ—રાત્રિના પાછલા પ્રહરનો જે ત્રીજો મુહૂર્ત છે, તે બ્રાહ્મ્યમુહૂર્ત છે, એમ જાણવું. તે જાત્ર થવામાં વિહિત છે.

શયનમાંથી ઉઠીને શ્રી ભગવાનનું કીર્તન કરવું એમને એમ શ્રીવિષ્ણુ કહે છે:—

શયન્નાદુત્થતો યસ્તુ, કીર્તયેન્મધુસૂદનમ્ ।

કીર્તનાત્તસ્ય પાપાનિ, નાશમાયાન્તિ શેષતઃ ॥

ભાવાર્થઃ—શયનમાંથી જાગેલો જે પુરૂષ પરમાત્માનું કીર્તન કરે છે, તે કીર્તનથી તેનાં પાપો સંપૂર્ણપણે નાશ પામે છે.

ઉઠીને દર્શન કરવા યોગ્ય પદાર્થો શ્રીકાલ્યાણને નીચે પ્રમાણે કહ્યા છે:—

રોચનાં ચન્દનં ગન્ધં, મૃદઙ્ગં દર્પણં મણિમ્ ।

ગુરુમર્ત્તિં રવિં પશ્યેન્, નમસ્યેત્પ્રાતરેવ હિ ॥

શ્રોત્રિયં સુમગામર્ત્તિં, ગાં મૃગં ધાર્મિકં મહીમ્ ॥

પ્રાતરુત્થાય યઃ પશ્યેત્, સ આપદ્મયઃ પ્રમુચ્યતે ॥

ભાવાર્થઃ—ગોરોચના, ચંદન, ગંધ, મૃદંગ, દર્પણ, મણિ, શ્રીગુરુ, અગ્નિ, અને રવિને પુરૂષ પ્રાતઃકાળમાં જુએ, અને નમસ્કાર કરે, તેથી તે આપત્તિથી મોકળો થાય છે.

પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને જે પુરૂષ શ્રોત્રિયને, માતાને, અગ્નિને, ગાયને, મૃગને, ધાર્મિકને, અને પૃથ્વીને જુએ છે, તે આપત્તિથી મોકળો થાય છે.

સંધ્યા કરવાની આવશ્યકતા વિષે શ્રીવિષ્ણુઆદ્યજ્ઞમાં નીચેનું વચન છે:—

તસ્માદ્બ્રાહ્મણોઽહોરાત્રસ્ય યોગે સન્ધ્યાશ્લુષાસીત ॥

ભાવાર્થઃ—તેટલા માટે બ્રાહ્મણો ઉપાસના કરનાર દિવે રાત્રિએ અને દિવસે સંધિસમયે સંધ્યાવંદન કરવું.

શ્રોતસ્માર્ત્તકર્મમાં સંકલ્પની આવશ્યકતા વિષે શ્રી બૃહદ્વેદ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:—

સંકલ્પં ચ યથા કુર્યાત્, સ્નાનદાદણાદિકે ॥

અન્યથા પુણ્યકર્માણિ, નિષ્ફલાનિ ભવન્તિ ચ ॥

ભાવાર્થ:—સ્નાન, દાન, ને વ્રતાદિમાં અવશ્ય સંકલ્પ કરવો, કેમકે તેમ કયા વિના બધાં પૂણ્ય કર્મો નિષ્ફળ થાય છે.

જપસંજ્યા શ્રીરમ્યન્તરમાં નીચે પ્રમાણે કહી છે:—  
સાયં પ્રાતશ્ચ મધ્યાહ્ને, સાવિત્રિં વાગ્યતો જપેત્ ॥

સહસ્ર પરમાં દેવીં, શત મધ્યાં દશાવરામ્ ॥

ભાવાર્થ:—સાયંકાલે, પ્રાતઃકાલે, અને મધ્યાહ્ને વાણીને નિયમમાં રાખી ગાયત્રીનો જપ કરે. સહસ્રજપ ઉત્તમ, શતજપ મધ્યમ, ને દશમંત્રનો જપ કનિષ્ઠ છે.

શ્રીયાજ્ઞવલ્ક્યે નીચે પ્રમાણે બ્રહ્મયજ્ઞ કરવા કહ્યું છે:—

વેદાથર્વપુરાણાનિ, સેતિહાસાનિ શક્તિઃ ॥

જપયજ્ઞપ્રસિદ્ધયર્થ, વિદ્યાં ચાધ્યાત્મિકાં જપેત્ ॥

ભાવાર્થ:—જપયજ્ઞનો સિદ્ધિને માટે શક્તિઅનુસાર ઇતિહાસો સહિત અથર્વાદી વેદો, પુરાણો, અને આધ્યાત્મિક વિદ્યાને જપે.

તર્પણની કર્તવ્યતા શ્રીપુરાણસમુચ્ચયમાં નીચે પ્રમાણે કહી છે.

દેવતાશ્ચ મુનીશ્ચિવ, પિતૃભ્યો હિ ન તર્પયેત્ ।

દેવાદીનામૃણી ભૂત્વા, નરકં સ વ્રજેદથ ॥

ભાવાર્થ:—જે દ્વિજ દેવ, મનુષ્ય, અને પિતૃને તૃપ્ત ન કરે તે દેવાદિનો ઋણી થઈ નરકને પામે છે.

વેશ્વદેવતું ક્લ શ્રીમનુભગવાને નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:—

પઞ્ચસૂના ગૃહસ્થસ્ય, ચુલ્લી પેષણ્યુપસ્કરી ॥

કણ્ઠણી ચોદકુમ્ભી ચ, તાસાં પાપસ્ય શાન્તયે ॥

પશ્ચ લૃપ્તા મહાયજ્ઞાઃ, પ્રત્યહં ગૃહમેધિનામ્ ॥

પશ્ચૈતાન્યો મહાયજ્ઞાન્, ન હાપયતિ શક્તિઃ ॥

સ ગૃહેઽપિ વસન્નિત્યં, સુનાદોષૈર્ન લિપ્યતે ॥

ભાવાર્થ:—ચુલ્હો, ઘંટી, સાતરણી, ખાંડણી, અને પાણીઆડું એ પાંચ પાપસ્થાન ગૃહસ્થના ઘરમાં છે, તેમના પાપની શાંતિને સારૂ ગૃહસ્થોને માટે પ્રતિદિવસ પંચમહાયજ્ઞો કરવા છે. જે એ પંચમહાયજ્ઞોને તજતો નથી, પણ શક્તિઅનુસાર કરે છે, તે ઘરમાં વસતાં છતાં પણ પાપસ્થાનના દોષોથી લેપાતો નથી.

‘ ઇતિ શિવમ્ ’

## સારાંશ જે. (ધર્મ).

આપણા હિંદુશાસ્ત્ર પ્રમાણે મનુષ્યના મન ઉપર ચાર પ્રકારની વૃત્તિઓ સત્તા લોગવે છે.

(૧) પિશાચ:-કામ, ક્રોધ, લોભ, વગેરે જેને મારી નાખવાની જરૂર છે. ( તેનો પ્રવેશ થવા દેવો નહિ તે. )

(૨) પશુ:-આહાર, વિહાર, નિદ્રા જેને અંકુશમાં રાખવાની આવશ્યકતા છે.

(૩) નર:-જેને જેમ બને તેમ શુદ્ધ કરવા ઉંચે પગથીએ લઇ જવાની અગત્ય છે.

(૪) વ્રણ:-એને પૂજવામાંજ ધર્મ છે. ફારસી લેખકો પ્રથમ બે વૃત્તિઓને, પિશાચ વાપશુ ગમે તે એકનાથી સંબોધે છે એટલે તેમના અંથોમાં વ્રણ વૃત્તિઓ બાબત ઇસારો હોય છે.

કુદરતમાં કાળીઠાસ, શંગારમાં જયદેવ, હૃદયપટોદ્ધાતમાં, ભવભૂતિ, વ્યવહારીક ઠરેલતા અને ધીટતામાં ભારવિ, પ્રેમરસમાં કૃષ્ણ, વિવેકમાં રામ, અને જ્ઞાનીમા જનક છે; ઋષિમાં વસિષ્ઠ, ગુરૂમાં વ્યાસ, અને સંન્યાસીમાં શંકરાચાર્ય છે; રાજ્યનીતિમાં ભીષ્મ, ગુણ્યાહકમાં ધર્મ, અને શૌર્યમાં ભીમ છે; દંપતીમાં દ્રૌપદી, બાળક શુક, અને નીતિમાં વિદુર છે; ભક્તમાં ઉદ્ધવ, ગૃહસ્થમાં જરાશંઘ અને શાંતિમાં શિવ છે. વિશેષ શું ?

ડુમે દુનિયાં ઉચ્ચ માર્ગ ચૂકી,  
સ્વાર્થે લહે ધર્મ રહોજ મૂકી;  
જીજ્ઞાસુ ઇચ્છે કદી માર્ગ સારો,  
ભાળે પડેલાં ઝટશું ઉગારો ?

મોહ, સ્વાર્થ, કે કામની વિવિધ વૃત્તિને લીધે એના બિન્ન

બિન્ન અર્થે સવડ પડતા કરવામાં આવે છે. તેમ કરવામાં પણ તાત્કાલિક કે અદ્ય લાભ, જ્ઞાસા કે વૃત્તિની તૃપ્તિ માત્ર પરજ લટકી રહી લીધાંદ્રષ્ટિ ભાગ્યેજ વપરાતી બેવામાં આવે છે. કોઈ કોઈવાર તો તરંગ માત્રજ એનું નિરાકરણ કરવા પૂરતો થઈ પડે છે, અને અંકુશ રહિત જે વૃત્તિઓ ઢોઢે તેજ ફરજ માત્ર ગણાય છે. વ્યહવારમાં આ અર્થ પ્રચલિત છે ત્યારે, “સૂક્ષ્મ તરવેના ઉચ્ચ સમૂહના કાર્ય અને એ ઉચ્ચ સમૂહને કોઈ પણ ખીજા હીન કે અધમ તરવે સતાવે અથવા સંકેતે નહિ અને પોતાની ઉચ્ચતા સતેજ ગળહળતા પ્રકાશમાં સમગ્ર રીતે જળવી રાખે તે માટે બેઈતી દૃઢતા અને સાવધાની કે બચાવના માર્ગ ” એજ “ ધર્મ ” કે ફરજ ” કહેવાય, અને એ અઢા કરવાં એજ “ કર્તવ્ય ” કહેવાય.

“ ધર્મ એ કંઈ વ્યક્તિ માત્રના અંતરથી ખીજાં વ્યવહાર ઉપયોગી સાધન માફક જેમ હાલમાં માનવામાં આવે છે તેમ, બ્રાહ્મબિન્ન વસ્તુ કે સાધન નથી. એ તો અંતરનુંજ સ્વકાર્ય છે. ” ધર્મ કંઈ સ્વાર્થ વૃત્તિ કરાવી ભય, લીનતા આણી સંકુચ કરી કલેશિત કરે નહિ કે અંહભાવથી ક્રોધ, તિરસ્કાર કે અવજ્ઞા ખીલવી વિશાળતા કે સમાનતાથી વિમુખ રાખે નહિ.

અંતે તે પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર કે જેની કૃપાદ્રષ્ટિથી આ શુભ કાર્ય નિર્વિઘ્ને સમાપ્ત થવા પામ્યું, તેને નમસ્કાર કરી તમા મારા પૂજ્ય પિતાશ્રી રતનરામ તુલજીશમ કે જેમની કૃપા પ્રસાદથી મને આવી બુદ્ધિ થઇ અને જેમના આશિર્વાદથી હું આજે ગમે તેવો પણ એક ગ્રંથ લખવાને શક્તિમાન થયો, તે પૂજ્ય પિતાશ્રીના ચરણકમળમાં વારંવાર મસ્તક નમાવીને આ ગ્રંથને સંપૂર્ણ કરેછું.

## આરતિ.

જય જય જય સદ્ગુર, સાક્ષ કરો માળાપ, પ્રભુ સાક્ષ કરો માળાપ.  
માત મારો હમીયાને વિનવું, પિતા છે પ્રાણાધાર;

પ્રભુ પિતા છે પ્રાણાધાર. જય૦ ૧

અંતરના ધણ એ સાચા, પ્રભુ નામ છે રતનરામ; (૨) જય૦ ૨

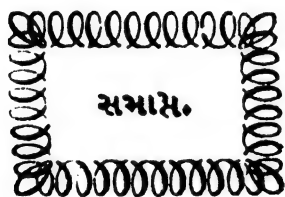
સમાનદંત્ર માત તાત પ્રભુ, જગતના તારણહાર. (૨) જય૦ ૩

એકજ રૂપે સૌને નિરખું, મતિ એવી કરો ઠાતાર; (૨) જય૦ ૪

વિનતિ મારી ઉર ધરી, પ્રભુ રાખો હમેશાં પાસ. (૨) જય૦ ૫

દાસની બુદ્ધિ કરો તમમાં, પ્રભુ નિશ્ચે ભણી ઉપકાર; (૨) જય૦ ૬

અંત સમે બદ્રિ માંજે, પ્રભુદક્ષિણ એકજ વાર. (૨) જય૦ ૭





## शुद्धिपत्र.

पृष्ठ.	ली.ली.	अशुद्ध.	शुद्ध.
१३	१	अधु	अधु
२	१	भुज्यमानो	भुंजमानो
२	१	सरतः	सेरतः
३	३	तेओ०	तेओ०
४	३	पृथिव	पार्थ
४	५	ब्रील्लोकान्	लोकं
४	८	अधा	अधा
५	४	परानंदा	पराऽनंता
	३	ततोऽर्ध	तदूर्ध्व
७	३	भक्तिसयुं	भाक्तेतसं तः
७	८	विधा०	विधा०
८	२	बसुंधरे	वसुंधरे
८	१७	००	००
९	४	गीतेत्युच्चार	गीतोच्चारण
१०	२	वैकुण्ठमवाप्नोति	सवैकुण्ठमवाप्नोति
१०	२०	कर्तव्य	कर्तव्य
११	२	लोकेगीता-	गतास्तेपरमं
		याताःपरं	
१२	२	प्रसन्न ( २ )	प्रसन्न ( १ )
१४	२	धर्मान्	धर्मान्
१५	२	दहते	दहति
१६	१	सर्वगत	सर्वतः
१८	१	शिखायै	शिखायै
१८	४	नानावर्णाकृतिति	नाना वर्णा कृतिनि
१८	८	अतोऽप्य	अतोऽप्य

२०	३	तोत्रव	तोत्रवे
२१	२	सुधीभोक्ता	सुधी भोक्ता
२१	४	जगद्गुम्	जगद्गुम्
२१	६	स्यात्	स्या
२२	१	लोपला	लोत्पला
२२		पतिदवानां	पतिदवानां
२३	२	बाधितम	बोधितम
२७	१८	प्रियहते	प्रियहिते
२९	३	युयामन्युश्च	युयामन्युश्च
३०	३	क्षत्रात्	क्षेत्रात्
३०	७	"	"
३१	१	त्यक्तजीवितः	त्यक्तजीविता
३१	३	भीष्माभिरक्षितम्	भीष्माभिरक्षितम्
३१	६	भार्यया	भार्यया
३१	७	"	"
३६	१	दयानि	दयानि
३७	२	स्थ	स्था
४०	८	अंधताथी	अंधता
४१	३	सामु	सामी
४१	१९	नधमे	नधमे
४८	१	पडेधु	पडेधो
४८	४	प्रीणुं	प्रीणे
५५	५	सर्पाती	
५८	३	देहांतर	देहांतर
६२	२	धातयति	घातयति
६४	२	विदित्वैनं	विदित्वैवं
६६	२	वद	वेद .

૬૯	૨	વાદાચ	વાદાચ
૭૧	૨	ઝા	ઝયા
૭૨	છેલ્લી	અત્ર	અમે
૭૫	૪	ઢયા	ઢયો:
૮૩	૧૦	અમાનુસાર	આમાનુસાર
૮૪	૧૮	વળાને	વાળાને
૮૬		હરિયાવલી	હોરવાયલી
૮૮	૩	મા	મો
૯૪	૧	તથ	સિ
૯૯		છાકા	છોકા
૧૦૭	૨	દ્વિદ્વા	દ્વિદ્વાં
૧૧૨	૨	વેથ	વત્થ
૧૧૩	૩	સાધૂના	સાધૂનાં
૧૨૫	૩	પ્થ	પ્થં
૧૨૮	૧૬	સિત	સિદ્ધ
૧૩૧	૧	સંન્યસં	સંન્યાસં
૧૩૩	૨	યોગ	યોગં
૧૩૫	૪	મિવા	મિવાં
૧૪૬	૨૨	સુદર	સુદર
૧૪૭	૩	બંધુરાત્માઽઽત્મ	બંધુરાત્માત્મ
૧૫૧	૩	પ્રજ્ઞાતાત્મ	પ્રજ્ઞાન્તાત્મા
૧૫૪	૪	નાઽઽત્મા	નાત્મા
૧૫૮	૩	સદાઽઽત્મા	સદાત્માં
૧૬૧	૩	ચંચલ	ચંચલં
”	૪	નિગ્રહ	નિગ્રહં
”	”	વાયા	વાયો
૧૬૬	૨	કઠોળ	કઠોર

१६७	३	भ्योपि	भ्योऽपि
१६८	२	योमा	योमां
१६९	४	ज्ञास्यति	ज्ञास्यसि
१८३	२	चमा	चमां
१८४	६	स्रग्भी	स्रग्भी
१९०	४	परमा	परमां
२०९	३	मे	मे
२१५	६	मा	मा
२१७	५	यन्मा	यन्मां
२२१	६	सिद्धाना	सिद्धानां
२२९	६	स्वम	स्वमम्
२३०	१८	श्रष्ट	श्रष्ट
२३०	१८	गश्च	गश्च
२३२	६	संदश्यते	संदश्यते
२३७	३	द्राणं	द्रोणं
२३७	३	याध	योध
२३७	४	मय	मया
२३८	१	कृता	कृतां
२३९	१	हपी	हपी
"	२	नमस्य	नमस्यं
"	३	गरीयस	गरीयसे
२४०	४	नमा	नमो
२४९	१	}	संक्षेप तुलसी पूजा
			श्री केशवाय नमः
			श्री नारायणाय नमः
२५१	४	ध्यायना	ध्यायना

( ३४२ )

२६३	३	भक्ति	भक्ति
२६४	३	ज्वाला	ज्वाला
२६५	२०	कचक्रधरं	एकचक्रधरं
२६५	२०	एदेवं	देवं
२७०	४	बोये	योगे
३०९	१	शतैव	शतैर्व
३११	४	दभे	दर्भे
३१२	१	कोध	क्रोधं
३१४	१	कौं	कौं
३४१	१२	अंतः	अंतः
३५३	२२	पुत्रः	पुत्रः
३५५	१३	वरतु	वस्तु
३५४	२८	महात्माये	महात्माये



